



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ  
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ  
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

**ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ Π. ΝΟΥΣΙΑ**

**Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΟΥΣ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΟΥΣ  
ΣΤΑΘΜΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ  
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΩΝ  
ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ**

*ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ*

**ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2020**

### **Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή**

- 1. Θεοχάρης Ράπτης**, Επίκουρος Καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Επόπτης)
- 2. Ζωή Διονυσίου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
- 3. Μαρία Σακελλαρίου**, Καθηγήτρια, ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

### **Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή**

- 1. Θεοχάρης Ράπτης**, Επίκουρος Καθηγητής ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Επόπτης)
- 2. Ζωή Διονυσίου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
- 3. Μαρία Σακελλαρίου**, Καθηγήτρια, ΠΤΝ, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- 4. Ιωάννα Ετμεκτσόγλου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
- 5. Γεώργιος Βρυώνης**, Καθηγητής, Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- 6. Σοφία Αναστασίου**, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
- 7. Χαρίλαος Ζάραγκας**, Επίκουρος Καθηγητής, Π.Τ.Ν., Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

*Στις νεραϊδούλες μου*

*Αθηνά & Σταματία*

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η σκέψη για την εκπόνηση της παρούσας διατριβής που αφορά τη μουσική αγωγή σε βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς, γεννήθηκε ύστερα από πολυετή εργασιακή και διδακτική εμπειρία τόσο σε Παιδικούς Σταθμούς όσο και σε Τ.Ε.Ι προσχολικής αγωγής της χώρας. Ασχολούμενη με διάφορες θεματικές ενότητες, διαπίστωσα ότι η έρευνα στις ηλικίες 18 μηνών έως 4 ετών περίπου, σχετικά με τα γνωστικά αντικείμενα και δραστηριότητες με τις οποίες θα πρέπει να απασχολούνται τα παιδιά αυτής της ηλικίας, καθώς και τα οφέλη αυτών στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους, είναι εξαιρετικά μικρή σε σχέση με το εξωτερικό. Φαίνεται ακόμη να δίνεται ιδιαίτερα μικρή βαρύτητα στα προγράμματα σπουδών και στους κανονισμούς λειτουργίας του αντίστοιχου Υπουργείου που ανήκουν οι παιδικοί σταθμοί στην Ελλάδα, αφού δεν επισημαίνονται ιδιαίτερες αλλαγές σχετικά με το εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων από την ίδρυση των Παιδικών Σταθμών έως σήμερα. Επιπλέον, το κέντρο βάρους των περισσότερων μελετητών στην Ελλάδα, δίδεται περισσότερο στη νηπιακή ηλικία και συνεχίζεται στις επόμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης, σε σχέση με την βρεφο-νηπιακή ηλικία και τα προγράμματα σπουδών στους Παιδικούς Σταθμούς. Το γεγονός αυτό προλογίζει σίγουρα και την αναγκαιότητα της παρούσας μελέτης στη χώρα μας.

Θεωρώντας λοιπόν και πιστεύοντας ότι η μουσική και οι δραστηριότητες που συνοδεύουν αυτή, συμβάλλουν σημαντικά στο αίσθημα της ευχαρίστησης αλλά και στην ανάπτυξη μιας υγιούς προσωπικότητας, ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια ζωής που θεωρούνται ως και τα πιο σημαντικά στην ανάπτυξη ενός ατόμου, διεξήγαγα αυτήν τη μελέτη σε παιδικούς Σταθμούς με κύριο δείγμα απόφοιτους σχολών Βρεφονηπιοκομίας και προσχολικής αγωγής των διαφόρων Τ.Ε.Ι της χώρας. Αναγνωρίζοντας τη θετική επίδραση της μουσικής στα βρέφη από την εμβρυική κιόλας ηλικία όπως τονίζει η σύγχρονη έρευνα, αρχικός μου στόχος ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την επίδραση της μουσικής στην ανάπτυξη και καλλιέργεια των παιδιών που φιλοξενούνται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Εκτιμούν άραγε οι ίδιοι την τόσο σημαντική αξία του ήχου και της μουσικής στον άνθρωπο πριν την γέννησή του ακόμη; Ήθελα εν ολίγοις να διαπιστώσω εάν οι βρεφονηπιοκόμοι με τη βασική τους ακαδημαϊκή εκπαίδευση εκτιμούν την επιρροή της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών από τη βρεφική ηλικία και άρα πόσο συχνά εκτελούν μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού

σταθμού. Επίσης ανάμεσα στους πρωταρχικούς μου στόχους ήταν να διαπιστώσω το αίσθημα της ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι κατά τη διάρκεια εκτέλεσης δραστηριοτήτων μουσικής σε σχέση με άλλα γνωστικά αντικείμενα που αφορούν την προσχολική ηλικία. Καθώς επίσης και τους παράγοντες που μπορεί να δρουν ανασταλτικά ή και όχι στους ίδιους για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στη βρεφική και προσχολική ηλικία. Ενδιαφέρον είχε για μένα να εξακριβώσω επιπλέον, τις προτάσεις των ίδιων των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τους συντελεστές που θα ενίσχυαν και θα ενθάρρυναν τους ίδιους για τη συχνότερη εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να εκφράσω θερμές ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Θεοχάρη Ράπτη, καθώς η έρευνα αυτή δεν θα είχε πραγματοποιηθεί εάν ο ίδιος δεν είχε πιστέψει σε μένα και στο ενδιαφέρον μου να μελετήσω το γνωστικό αντικείμενο της μουσικής στην πρώιμη παιδική ηλικία, μέσα από τα μάτια και την περιέργεια μιας παιδαγωγού προσχολικής ηλικίας. Το αρχικό του ενδιαφέρον αλλά και η συνεχής στήριξη και καθοδήγηση με τις πάντα εύστοχες παρατηρήσεις του στάθηκαν καθοριστικοί παράγοντες για την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης. Τον ευχαριστώ για την μεθοδικότητα, την επιστημονική αυστηρότητα όπως και για την ανθρώπινη και φιλική διάθεση που έδειχνε συνεχώς, στηρίζοντας με, με σεβασμό, διακριτικότητα και συνέπεια σε όλα τα βήματα προς την ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής. Από τις ευχαριστίες, δεν θα μπορούσα να παραλείψω τη βοήθεια και τις προτάσεις της κ. Ζωής Διονυσίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου, καθώς και την κ. Μαρία Σακελλαρίου, Καθηγήτρια, του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών, του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για την επιστημονική τους καθοδήγηση και την άμεση ανταπόκριση, καθ' όλη τη διάρκεια της διατριβής. Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω και τα υπόλοιπα μέλη της εφταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής για το χρόνο και τον κόπο που αφιέρωσαν στην εργασία μου.

Θέρμα ευχαριστώ όλους τους/τις βρεφονηπιοκόμους που εργάζονται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς της περιφέρειας Ηπείρου και συμμετείχαν με ευχαρίστηση στην ερευνητική διαδικασία με τη συμπλήρωση του πολυσέλιδου ερωτηματολογίου. Επιπρόσθετα ευχαριστώ εκείνους που δέχθηκαν να αφιερώσουν επιπλέον χρόνο για την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων.

Στην πολύχρονη προσπάθειά μου για την ολοκλήρωση της διατριβής δεν θα μπορούσα να παραλείψω θερμές ευχαριστίες στην οικογένεια μου, στους γονείς μου

Παναγιώτη και Σταματία, τον σύζυγό μου Παύλο καθώς και σε αδελφικούς μου φίλους, για την έμπρακτη στήριξη και τη συνεχή τους ηθική και συναισθηματική συμπαράσταση. Περισσότερο από όλους όμως, θα ήθελα από βάθη καρδιάς να ευχαριστήσω τις δύο μου κόρες για την υπομονή, την αγάπη και την κατανόηση που έδειξαν καθ' όλη τη διάρκεια της διδακτορικής μου διατριβής, παρόλο το ιδιαίτερα νεαρό της ηλικίας τους. Σας ευχαριστώ θερμά!

Αλεξάνδρα Π. Νούσια, 2020

## Πίνακας περιεχομένων

|                                     |           |
|-------------------------------------|-----------|
| <b>ΠΡΟΛΟΓΟΣ</b> .....               | <b>3</b>  |
| <b>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</b> .....               | <b>11</b> |
| <b>ABSTRACT</b> .....               | <b>15</b> |
| <b>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</b> .....               | <b>19</b> |
| <b>ΔΙΑΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ</b> ..... | <b>20</b> |

### **ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ**

#### **ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ**

|                                                                                       |           |
|---------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο</b> .....                                                              | <b>27</b> |
| <b>Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα.</b>                | <b>27</b> |
| 1.1 Ίδρυση των πρώτων Ορφανοτροφείων .....                                            | 27        |
| 1.1.1 Το Ορφανοτροφείο της Αίγινας.....                                               | 28        |
| 1.1.2 Το ίδρυμα του Θεόφιλου Καΐρη .....                                              | 30        |
| 1.1.3 Το Αμαλίο Ορφανοτροφείο .....                                                   | 30        |
| 1.1.4 Το Ορφανοτροφείο Γ. και Αικ. Χατζηκώστα .....                                   | 32        |
| 1.1.5 Δημοτικά Ορφανοτροφεία .....                                                    | 34        |
| 1.2 Ο θεσμός των Παιδικών Σταθμών στην Ελλάδα.....                                    | 39        |
| 1.2.1 Διαχρονική Εξέλιξη .....                                                        | 39        |
| 1.2.2 Νομοθετικό Πλαίσιο .....                                                        | 41        |
| 1.2.3 Διαχρονική εξέλιξη της σκοπιμότητας των Παιδικών Σταθμών.....                   | 43        |
| 1.2.4 Κανονισμοί λειτουργίας Παιδικών Σταθμών .....                                   | 48        |
| 1.3. Η προσχολική αγωγή στον κόσμο .....                                              | 57        |
| 1.3.1. Ιστορική ανασκόπηση της προσχολικής αγωγής σε παγκόσμιο επίπεδο .....          | 57        |
| 1.3.2 Σύντομη ανασκόπηση προσχολικών προγραμμάτων σπουδών σε Ευρώπη και Αμερική ..... | 61        |
| 1.4 Οφέλη της προσχολικής αγωγής στην ανάπτυξη του παιδιού.....                       | 65        |
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο</b> .....                                                              | <b>66</b> |
| <b>Η συμβολή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών</b> .....        | <b>66</b> |

|                                                                                                                                                   |           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| 2.1 Η μουσική ως μια θεμελιώδης ανθρώπινη δραστηριότητα .....                                                                                     | 66        |
| • Ορισμοί.....                                                                                                                                    | 66        |
| • Αξία της μουσικής για τον άνθρωπο .....                                                                                                         | 68        |
| 2.2 Η σημασία της μουσικής από την εμβρυική ηλικία .....                                                                                          | 69        |
| 2.2.1 Η μουσική ως δίαυλος επικοινωνίας του γονέα με το βρέφος .....                                                                              | 72        |
| 2.2.2 Μουσικές ικανότητες των παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας.....                                                                               | 74        |
| 2.3 Η συμβολή της μουσικής αγωγής στους τομείς ανάπτυξης των μικρών παιδιών .....                                                                 | 77        |
| Γνωστική ανάπτυξη .....                                                                                                                           | 78        |
| Γλωσσική ανάπτυξη .....                                                                                                                           | 83        |
| Κινητική ανάπτυξη .....                                                                                                                           | 88        |
| Ανάπτυξη δημιουργικότητας.....                                                                                                                    | 89        |
| Μουσική Δημιουργικότητα .....                                                                                                                     | 90        |
| Συναισθηματική ανάπτυξη .....                                                                                                                     | 92        |
| Κοινωνική ανάπτυξη.....                                                                                                                           | 93        |
| Ψυχική υγεία και ευεξία.....                                                                                                                      | 95        |
| <br><b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο.....</b>                                                                                                                       | <b>97</b> |
| <b>Μουσική αγωγή και προσχολική εκπαίδευση .....</b>                                                                                              | <b>97</b> |
| 3.1 Η μουσική αγωγή στην προσχολική εκπαίδευση .....                                                                                              | 97        |
| 3.1.1 Σύντομη αναδρομή της μουσικής αγωγής και διδασκαλίας στην προσχολική εκπαίδευση .....                                                       | 97        |
| 3.1.2 Μουσικές δραστηριότητες για την προσχολική ηλικία .....                                                                                     | 99        |
| 3.1.3 Η ανάγκη ένταξης της μουσικής στην εκπαίδευση και η διαμόρφωση ενός μουσικού σχολικού περιβάλλοντος ως παράγοντα μάθησης και ανάπτυξης..... | 103       |
| 3.2 Η ακαδημαϊκή εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων στη μουσική και οι προκλήσεις στη μουσική αγωγή .....                                             | 107       |
| 3.2.1 Μουσική εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων στα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της Ελλάδας.....                                                         | 107       |
| 3.2.2 Δυσκολίες των εκπαιδευτικών στις μουσικές δραστηριότητες με παιδιά προσχολικής ηλικίας .....                                                | 111       |
| 3.3 Σημερινή πραγματικότητα .....                                                                                                                 | 116       |



## **ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ**

- **ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΣΙΑ**
- **ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΜΕΛΕΤΗΣ**

|                                                                                                                                     |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο</b> .....                                                                                                            | <b>123</b> |
| <b>Μεθοδολογία</b> .....                                                                                                            | <b>123</b> |
| 4.1 Προβληματισμός και ενδιαφέρον για την επιλογή της έρευνας .....                                                                 | 123        |
| 4.1.1 Ερευνητικά Ερωτήματα.....                                                                                                     | 124        |
| 4.1.2 Σημαντικότητα μελέτης.....                                                                                                    | 125        |
| 4.1.3 Σκοπός της μελέτης.....                                                                                                       | 126        |
| 4.2 Μεθοδολογική προσέγγιση και εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν .....                                                                 | 126        |
| 4.3 Περιγραφή μέσων συλλογής των δεδομένων της έρευνας .....                                                                        | 131        |
| 4.4 Δείγμα .....                                                                                                                    | 137        |
| 4.5 Διαδικασία .....                                                                                                                | 137        |
| 4.6 Ανάλυση δεδομένων .....                                                                                                         | 139        |
| 4.7 Αξιοπιστία.....                                                                                                                 | 140        |
| <br><b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο</b> .....                                                                                                        | <b>143</b> |
| <b>Αποτελέσματα</b> .....                                                                                                           | <b>143</b> |
| 5.1 Απόψεις Βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. .... | 143        |
| Γνωστική Ανάπτυξη .....                                                                                                             | 150        |
| Κοινωνική Ανάπτυξη.....                                                                                                             | 151        |
| Κινητική Ανάπτυξη.....                                                                                                              | 154        |
| Δημιουργικότητα .....                                                                                                               | 155        |
| Συναισθηματική Ανάπτυξη.....                                                                                                        | 157        |
| Γλωσσική ανάπτυξη .....                                                                                                             | 162        |
| Αισθητική καλλιέργεια.....                                                                                                          | 165        |
| 5.2 Συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού. ....                                | 168        |
| 5.2.1 Συχνότητα εκτέλεσης - Είδη μουσικών δραστηριοτήτων.....                                                                       | 173        |
| 5.2.1.2 Τραγούδι.....                                                                                                               | 187        |

|                                                                                                                                  |            |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| 5.2.1.3 Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους.....                                                                  | 192        |
| 5.2.1.4 Μουσική με χρήση οργάνων από τα παιδιά.....                                                                              | 207        |
| 5.2.1.5 Ηχο-ιστορίες .....                                                                                                       | 215        |
| 5.2.1.6 Ακρόαση μουσικής .....                                                                                                   | 224        |
| 5.2.1.7 Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.....                                                                                   | 226        |
| 5.2.2 Συχνότητα εκτέλεσης- βρεφικά/νηπιακά τμήματα .....                                                                         | 236        |
| 5.3 Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων.....                                                                                     | 237        |
| 5.3.1 Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων των βρεφονηπιοκόμων.....                                                               | 237        |
| 5.3.2 Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων των παιδιών.....                                                                       | 262        |
| 5.4 Αίσθημα ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων.....                                      | 284        |
| 5.4.1 Αίσθημα ασφάλειας βρεφονηπιοκόμων .....                                                                                    | 285        |
| 5.4.2 Μουσικές δραστηριότητες που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι περισσότερο ασφαλείς.....                                           | 304        |
| 5.4.3 Παράγοντες που ενδεχομένως προκαλούν ανασφάλεια στους εκπαιδευτικούς.....                                                  | 322        |
| 5.5 Απόψεις εκπαιδευτικών σχετικά με τη συμβολή των άλλων Τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών.....                 | 332        |
| 5.6 Συχνότητα εκτέλεσης των άλλων Τεχνών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.....                      | 338        |
| 5.7 Μουσική γωνιά στον Παιδικό Σταθμό.....                                                                                       | 345        |
| <b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο.....</b>                                                                                                          | <b>349</b> |
| <b>Αποτελέσματα που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων.....</b>                                                  | <b>349</b> |
| 6.1 Ακρόαση μουσικής στην τάξη.....                                                                                              | 349        |
| 6.2 Άγχος αποχωρισμού και η μουσική.....                                                                                         | 353        |
| 6.3 Επισημάνσεις και αλλαγές που θα επιθυμούσαν οι ίδιοι οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με τη μουσική αγωγή στον παιδικό σταθμό..... | 356        |
| 6.4 Μέντορες από τις ακαδημαϊκές σπουδές .....                                                                                   | 362        |
| 6.5 Χρήση μουσικών οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους.....                                                                        | 362        |
| <b>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ .....</b>                                                                                                        | <b>365</b> |
| <b>ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΩΝ .....</b>                                                                                       | <b>378</b> |

|                                                                     |     |
|---------------------------------------------------------------------|-----|
| ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ<br>ΈΡΕΥΝΑ..... | 380 |
| ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....                                        | 382 |
| ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 .....                                                   | 396 |
| ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 .....                                                   | 404 |

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο ρόλος της μουσικής στην αγωγή, την εκπαίδευση και γενικότερα την καλλιέργεια του ατόμου αναδείχτηκε ήδη από την αρχαία Ελλάδα. Κορυφαίοι διανοητές, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, θεωρούσαν τη μουσική απαραίτητο κομμάτι της εκπαίδευσης των νέων, με τον Πλάτωνα να αναφέρει ότι η μουσική είναι το ανώτατο από όλα τα εκπαιδευτικά εργαλεία (Raptis, 2007·Wigram, Nygaard & Bonde, 2002). Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τη συμβολή της μουσικής στην ανάπτυξη του παιδιού φανερώνει ότι η ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες από την προσχολική ηλικία, ενισχύει την θετικότερη ανάπτυξη και βοηθά τα παιδιά να καλλιεργήσουν τις δεξιότητές τους. Η χρήση μουσικής στη διδασκαλία θεωρείται ότι ενισχύει με πολλούς τρόπους τη μάθηση, όπως έχουν αποδείξει ερευνητικά δεδομένα μελετών από διάφορους επιστημονικούς κλάδους όπως η παιδαγωγική και η ψυχολογία. Ακόμη η μουσική αποτελεί τη βάση για τη δημιουργία ενός ευνοϊκότερου μαθησιακού κλίματος στην τάξη και προσαρμογής του παιδιού στη σχολική ρουτίνα, συντελώντας και στην αποβολή του άγχους (Murphey, 1992). Ένας βασικός πυλώνας που καθιστά αποτελεσματικότερη τη διδασκαλία και μάθηση με τη χρήση της μουσικής, είναι το κίνητρο που αποκτούν οι μαθητές. Παράλληλα, με τη χρήση της μουσικής στη διδασκαλία και την προσέγγιση και άλλων γνωστικών αντικειμένων μέσω αυτής, ενισχύεται η διαθεματικότητα (Δογάνη, 2012). Με την αναφορά στη μουσική κατά την περίοδο της προσχολικής ηλικίας δεν εννοείται σίγουρα η εκμάθηση μουσικής θεωρίας ή κάποιου μουσικού οργάνου, αλλά η υλοποίηση μουσικών δραστηριοτήτων και εφαρμογών για την ενίσχυση της μαθησιακής διαδικασίας. Συνοψίζοντας μπορεί να λεχθεί ότι υπάρχει ήδη ένα αρκετά μεγάλο θεωρητικό και ερευνητικό υπόβαθρο σε παγκόσμιο επίπεδο που υποστηρίζει τη μεγάλη συμβολή της μουσικής στην προσχολική ηλικία.

Στη διερεύνηση της μουσικής αγωγής στην προσχολική ηλικία στοχεύει και η παρούσα μελέτη. Κύριος σκοπός της είναι να μελετηθούν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής αγωγής στην ανάπτυξη των παιδιών της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Αρχικά, στο θεωρητικό πλαίσιο γίνεται μια εκτενής αναφορά για την πρόνοια του παιδιού στην Ελλάδα. Χρονικά η βιβλιογραφική ανασκόπηση ξεκινά από τη σύσταση του Ελληνικού κράτους, από όταν υπήρξαν και οι πρώτες αναφορές για την ανάγκη μέριμνας των παιδιών και κυρίως των ορφανών του πολέμου. Η αναφορά στη μέριμνα και πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα

ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της διαχρονικής εξέλιξης του θεσμικού πλαισίου και των σκοπών των βρεφονηπιακών σταθμών από ιδρύσεώς τους έως σήμερα. Μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση της προσχολικής αγωγής καθώς και των προγραμμάτων σπουδών που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία σε Ευρώπη και Αμερική, αναφέρονται στο θεωρητικό μέρος της διατριβής. Επιπλέον εξετάζεται η επιρροή της μουσικής αγωγής στους τομείς ανάπτυξης των παιδιών από τη βρεφική ηλικία, με αναφορές σε επιστημονικά δεδομένα τα οποία προκύπτουν από μια ποικίλα ερευνών της παιδαγωγικής επιστήμης, της ψυχολογίας αλλά και των νευροεπιστημών. Επίσης συζητείται η σημαντικότητα της ένταξης της μουσικής αγωγής στην προσχολική εκπαίδευση, η ακαδημαϊκή εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων αλλά και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σχετικά με την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων στην προσχολική τάξη.

Τα συμπεράσματα της μελέτης μετά τις συσχετίσεις που έγιναν και στατιστική ανάλυση διαφόρων παραμέτρων που εξηγούνται στο θεωρητικό πλαίσιο του κειμένου, δίνουν μια εικόνα της σημερινής πραγματικότητας στον χώρο της προσχολικής αγωγής και πιο συγκεκριμένα στους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Για την διεξαγωγή της έρευνας προτιμήθηκε η Μεικτή Μέθοδος Έρευνας (M.M.E), με το συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων. Πραγματοποιήθηκε μια συγκριτική μελέτη με βασικά εργαλεία το ερωτηματολόγιο και την συνέντευξη. Διανεμήθηκαν 300 ερωτηματολόγια σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της περιφέρειας Ηπείρου, από τα οποία απαντήθηκαν και συλλέχθηκαν πίσω από την ερευνήτρια τα 240. Πραγματοποιήθηκαν επίσης εικοσιπέντε προσωπικές συνεντεύξεις, στους παιδικούς σταθμούς, που βοήθησαν στην καλύτερη ερμηνεία και ανάλυση σε βάθος των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Διερευνήθηκαν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής αγωγής στην ανάπτυξη των παιδιών, τη συχνότητα που εκτελούν οι βρεφονηπιοκόμοι μουσικές δραστηριότητες στους Παιδικούς Σταθμούς, τις μουσικές δραστηριότητες που προτιμούν τόσο οι ίδιοι όσο και τα παιδιά και το περιεχόμενο των ακαδημαϊκών τους σπουδών με έμφαση στο μάθημα της μουσικής. Διερευνήθηκε επιπλέον, η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι κατά τη διάρκεια εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων καθώς και οι παράγοντες που ενδεχομένως ευθύνονται για τη σχετική ανασφάλεια.

Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι οι βρεφονηπιοκόμοι εκτιμούν ιδιαίτερα τη συμβολή της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών θεωρώντας την στην πλειοψηφία τους αναπόσπαστο κομμάτι του καθημερινού προγράμματος δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Οι ίδιοι υποστήριξαν σε ποσοστό 76,3% ότι η μουσική ενισχύει περισσότερο την κινητική ανάπτυξη των παιδιών, την συναισθηματική 73,5%, και την αισθητική καλλιέργεια των παιδιών σε ποσοστό 71,2%. Ακολουθεί η ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών μέσω της μουσικής αγωγής με ποσοστό 65,1%, η γλωσσική ανάπτυξη 59,6%, έπειτα η κοινωνική ανάπτυξη 56,2% και τέλος η γνωστική ανάπτυξη των παιδιών με ποσοστό 48,9%. Επίσης δήλωσαν ότι εκτελούν σχεδόν καθημερινά δραστηριότητες μουσικής. Παράγοντες που φάνηκαν να σχετίζονται περισσότερο με την συχνότητα ενασχόλησης ήταν η ηλικία και τα χρόνια προϋπηρεσίας των συμμετεχόντων, καθώς και τα μαθήματα μουσικής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών, όπως και το περιεχόμενο αυτών. Ενδιαφέρον έχει το γεγονός, ότι οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική δεν φάνηκε να έχουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την συχνότητα ενασχόλησης των βρεφονηπιοκόμων και των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες. Όπως ανέφεραν οι συμμετέχοντες στη μελέτη, οι μουσικές δραστηριότητες που εκτελούν καθημερινά είναι μουσικοκινητική αγωγή (48,7%) και τραγούδι (85,8%), ενώ 2-3 φορές την εβδομάδα εκτελούν δραστηριότητες με χρήση μουσικών οργάνων από τους εκπαιδευτικούς (63,8%), δραστηριότητες με χρήση μουσικών οργάνων από τα παιδιά (59,5%), ηχο-ιστορίες (50,6%), ακρόαση μουσικής (45,7%) και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες (49,4%). Οι βρεφονηπιοκόμοι δήλωσαν στη πλειοψηφία τους ότι προτιμούν πολύ το τραγούδι (85,9%), την ακρόαση μουσικής (62,3%) και τη μουσικοκινητική (61,2%), ενώ προτιμούν αρκετά την μουσική με όργανα (41,0%), τις ηχο-ιστορίες (38,7%) και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες (35,5%). Αντίστοιχα, οι ίδιοι θεωρούν ότι στα παιδιά αρέσει πολύ το τραγούδι (79,2%), η μουσική με όργανα (67,1%), η ακρόαση μουσικής (46,6%) και η μουσικοκινητική (79,8%). Επιπλέον, θεωρούν ότι προτιμούν αρκετά τις ηχο-ιστορίες (47,8%) και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες (41,1%). Όσον αφορά την ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι εκτελώντας μουσικές δραστηριότητες, δήλωσαν στην πλειοψηφία τους ότι νιώθουν αρκετά ασφαλείς. Συγκεκριμένα νιώθουν πολύ ασφαλείς κατά την εκτέλεση τραγουδιού (66,1%), ακρόασης μουσικής (61,3%) και μουσικοκινητικής (59,2%), ενώ νιώθουν αρκετά ασφαλείς κατά την εκτέλεση μουσικής με όργανα (40,0%), ηχο-ιστοριών (37,9%) και μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων (36,7%).

Παράγοντες που φάνηκε να επηρεάζουν περισσότερο τις προτιμήσεις αλλά και την ασφάλεια που νιώθουν οι ίδιοι, είναι η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου ακαδημαϊκών σπουδών, η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου αλλά και η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική. Στους παράγοντες που προκαλούν ανασφάλεια στους βρεφονηπιοκόμους για την εκτέλεση δραστηριοτήτων μουσικής είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό οι μη επαρκείς μουσικές γνώσεις (83,4%), ακολουθεί η ανεπάρκεια παιδαγωγικού υλικού (76,3%) και τέλος οι μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής (63,6%) στους κανονισμούς λειτουργίας των παιδικών σταθμών. Στα αποτελέσματα της μελέτης φάνηκε επιπρόσθετα και η θετική άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή των άλλων τεχνών στην ανάπτυξη των παιδιών. Στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα ανάμεσα στους παράγοντες που συσχετίστηκαν με τη άποψή τους για τη θετική συμβολή των άλλων τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών φάνηκαν ανάμεσα στο εάν οι ίδιοι είχαν εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, εάν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών, καθώς και εάν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Ολοκληρώνοντας, το ζητούμενο της μελέτης και τα συμπεράσματα αυτής, είναι ο αναγνώστης να αποκομίσει μια εικόνα της σημερινής πραγματικότητας της μουσικής αγωγής στους βρεφονηπιακούς σταθμούς κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας, όπως αυτή αποτυπώνεται μέσα από βλέμμα των βρεφονηπιοκόμων. Με τον τρόπο αυτό η έρευνα συμβάλλει στην επιστημονική εξέλιξη της έρευνας για την πρώιμη παιδική ηλικία και για την αξία της μουσικής αγωγής από τη βρεφική ηλικία, από τη στιγμή δηλαδή που τα παιδιά μπορούν να αρχίσουν να φιλοξενούνται στους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Λέξεις-κλειδιά: Μουσική Αγωγή, Προσχολική Ηλικία, Απόψεις Βρεφονηπιοκόμων

## ABSTRACT

The role of music in training, education and generally in the cultivation of a person has already been clear since the times of ancient Greece. Top thinkers' like Plato and Aristoteles considered music as an indispensable part of education of young people, with Plato referring to music as the top of all educational tools (Raptis, 2007·Wigram, Nygaard & Bonde, 2002). A review of bibliography about the contribution of music in child development, shows that engagement with music activities from preschool age, reinforces the positive development and helps children cultivate their abilities and skills. The use of music in teaching is considered to reinforce learning in many ways, as research data from various scientific fields, such as pedagogy and psychology, have proved. Also, music constitutes the basis for the creation of a more favorable learning climate in class and the adaption of child to the school routine, contributing to the elimination of stress (Murphey, 1992). A basic factor that renders teaching and learning more effective through music, is the motivation that students get through its use. In parallel, through the use of music in teaching and the approach of other cognitive fields (by using music) reinforces the notion of interdisciplinarity (Dogani, 2012). By referring to the use of music during preschool age, we don't mean the learning of theory or any musical instrument, but the use of music activities and applications for the reinforcement of the learning procedure. In summary, it can be said that there is already an extensive enough theoretical and research basis worldwide, supporting the contribution of music during preschool age.

The study aims at the researching of music education during preschool age. Its main goal is to study the preschool teachers views about the contribution of music to the development of early childhood age. Initially, in a theoretical level, there is an extensive reference on child welfare in Greece. The bibliographic review starts from the establishment of the Greek state, since we have the first reports for the need recognition of taking care of children and mainly the war orphans. This reference in childcare and welfare for the child in Greece is completed with the through the ages evolution of the institutional framework for the purposes of preschool daycare centers since their establishment until today. A brief historical review of preschool education and the curriculum applying to preschool age in Europe and America, are referred in the theoretical part of this thesis. In addition, the influence of music education in the fields of child development during infancy, is examined, with references to scientific data,



which come from a variety at research in the fields of pedagogical science, psychology and neuroscience. The importance of music integration in preschool education is also discussed, as well as the academic education of preschool teachers, considering the difficulties they face with the implementation of music activities into the preschool class.

The conclusions of the study after the correlations which were made and the statistical analysis of various parameters, which are explained in the theoretical framework of this text, give a picture of today's reality in the field of preschool education and more specifically in preschool daycare centers. For the carrying out of the research, the Mixed Research Method (MRM) was preferred with the combination of quantitative and qualitative data.

A comparative study was carried out with basic tools the questionnaire and the interview. 300 questionnaires were distributed to kindergartens in the region of Epirus, 240 of which were answered and collected by the researcher. Twenty-five personal interviews were also conducted in kindergartens, documenting and analyzing, in depth, the results of the research.

The preschool teachers views regarding the contribution of the music education to children's development were researched. Specifically, there was research on the following aspects: the frequency with which preschool teachers perform music activities in kindergartens, the kind of music activities that both preschool teachers and the children prefer, and the content of their academic studies with emphasis on music lessons. In addition, the feeling of safety of the preschool teachers during the performance of musical activities was investigated, as well as, the factors that may be responsible for the relevant insecurity.

The results of the study showed that preschool teachers value highly the music contribution to children development, considering it as an integral part of the daily program of kindergartens activities. 76.3% of preschool teachers said that music further reinforces children's motor development, 73.5% of them supporting that it helps children's emotionally development, and 71.2% of preschool teachers claimed that music promoted children's aesthetic cultivation. The development of children's creativity through music education follows with a percentage of 65.1%, then language development with 59.6%, social development with 56.2% and finally comes the cognitive development of children with a percentage of 48.9%. They also stated that

they perform music activities almost every day. Factors that seems to be more relevant to the frequency of engagement with music activities, were the participants age and their years amount of previous service in kindergartens, the music lessons that teachers attended during their academic studies, as well as their content. Interestingly, the specialized knowledge in music did not seem to have a statistically significant correlation with the frequency of infants and children being engaged with music activities. As the participants of the study stated, the music activities that they perform daily are: rhythmic education (48,7%) and singing (85,8%), while 2-3 times a week they perform activities in which musical instruments are used by preschool teachers (63,8%), activities in which musical instruments are used by children (59,5%), sound stories (50,6%), listening to music (45,7%), and music-language activities (49,4%). The majority of preschool teachers stated that they mostly prefer singing (85,9%), listening to music (62,3%) and rhythmic activities (61,2%), while quite often they prefer music with instruments (41,0%), audio stories (38,7%), and music-language activities (35,5%). Respectively, they consider that children really like singing (79,2%), music with instruments (67,1%), listening to music (46,6%) and rhythmic activities (79,8%). In addition, they consider that they prefer audio stories (47,8%) and music-language activities (41,1%). Regarding to the safety that preschool teachers feel when performing music activities, they said that most of them feel quite safe. Specifically, they feel very safe when they are singing a song (66,1%), listening to music (61,3%) and doing rhythmic activities (59,2%), while they feel quite safe when they are performing music with instruments (40,0%), audio stories (37,9%), and music-language activities (36,7%). Factors that seem to influence both the preferences and the security that they feel, are the training in music education after the framework of academic studies, the knowledge of a musical instrument and also the amateur engagement with music. Among the factors that cause insecurity at preschool teachers about the performing of music activities are, at the higher percentage, insufficient music knowledge (83,4%), followed by the lack of pedagogical material (76,3%), and finally the unspecified goals, purposes and activities of music (63,6%), as described in the operating regulations of kindergartens. In the results of this study, we could additionally see the positive view of preschool teachers for the contribution of other arts to children's development. Statistically significant results among the factors associated with their view on the positive contribution of other arts to children's overall development were revealed, depending on whether preschool teachers had specialized knowledge in music, whether

they attended music lessons during their studies and whether they attended music lessons after the framework of their academic studies.

Concluding the aim of this study and its conclusions is the reader to gain an idea of the current reality of music education in kindergartens during early childhood, as it is imprinted through the eyes of preschool teachers. In this way, the research contributes to the scientific progress of further research on early childhood and the recognition of music education value from infancy and during the age that children can be hosted in kindergartens.

Keywords: Music Education, Preschool Age, Preschool Teachers Views

*Μυτιληναῖοι τοῖς ἀφισταμένοις τῶν συμμάχων τιμωρίαν ἐκείνην ἐπήρτησαν,  
μουσικὴν τοὺς παῖδας αὐτῶν μὴ διδάσκεσθαι, πας ὧν κολάσεων ἡγησάμενοι βαρυτάτην  
εἶναι ταύτην, ἐν ἀμουσίᾳ καταβιῶναι.*

#### **Αἰλιανός Πουκίλη Ἱστορία 7.15**

### **ΕΙΣΑΓΩΓΗ**

Οι μουσικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας, υποστηρίζεται από πολλές έρευνες ότι ενισχύουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, προσφέροντάς τους ευκαιρίες για ενίσχυση δεξιοτήτων που αφορούν όλους τους τομείς ανάπτυξης, όπως τον συναισθηματικό, τον κινητικό, τον γνωστικό, τον κοινωνικό, καθώς και την ανάπτυξη της δημιουργικότητας. Επιπλέον, συνιστούν τον πιο φυσικό τρόπο έκφρασης και επικοινωνίας των μικρών παιδιών.

Αναμφίβολα, η μουσική αποτελεί ένα από τα κύρια φυσικά και προσιτά για το παιδί μέσα, για να εκφράσει τις σκέψεις, τις επιθυμίες και τα συναισθήματα του. Όσον αφορά την συναισθηματική έκφραση, η μουσική δίνει τη δυνατότητα στα μικρά παιδιά να εκφράσουν συναισθήματα, ενώ παράλληλα μέσα από την κίνηση και τον χορό διοχετεύουν και μέρος της ενέργειά τους. Με τη μουσική και τον ρυθμό που είναι βασικό στοιχείο της μουσικής, το παιδί αναπτύσσει τις κινητικές του ικανότητες. Το τραγούδι και η επαφή με τον ρυθμό, αποτελούν σημαντικές μορφές μουσικής δραστηριοποίησης από τη βρεφική κιόλας ηλικία, αφού τα βρέφη στο άκουσμα ενός τραγουδιού μπορούν να εκτελέσουν πολλές δραστηριότητες με το σώμα τους, ενώ ταυτοχρόνως ενισχύουν τις γλωσσικές τους δεξιότητες. Αναπτύσσουν ακόμη τις κινητικές τους δεξιότητες, τον σωματικό έλεγχο και τον συντονισμό κινήσεων.

Ήδη από την αρχαιότητα στο έργο «Πολιτεία» του Πλάτωνα, η παιδεία έχει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιδανικής πολιτείας. Ανάμεσα στα άλλα γνωστικά πεδία για τα οποία γίνεται λόγος, η μουσική κατέχει σημαίνουσα θέση. Στόχος της αγωγής των παιδιών μέσω της μουσικής, ήταν η καλλιέργεια του πνεύματος, η ηθική τελείωση και η καλύτερη ένταξή τους στην πόλη (Raptis, 2007· Ρέτσιου, 2011).

Την ανάγκη για μια ιδανική αγωγή του ανθρώπου φαίνεται να ενστερνίστηκαν και στήριζαν με τις θεωρίες τους μεγάλοι φιλόσοφοι και παιδαγωγοί όπως οι Rousseau, Froebel, Dewey, Piaget, Montessori, Decroly, κ.ά., που στο έργο τους δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην ισόρροπη ανάπτυξη των παιδιών και προτείνουν παιδαγωγικές μεθόδους

και πρακτικές, οι οποίες δεν εναντιώνονται στην φύση του ανθρώπου. Κυρίαρχες παιδαγωγικές αρχές όλων φαίνεται να είναι ο σεβασμός στην προσωπικότητα του παιδιού, η υποστήριξη των αναγκών του παιδιού κάθε φορά, η ενθάρρυνση της περιέργειας και της ανακάλυψης μέσω της εξερεύνησης και η καλλιέργεια της δημιουργικότητας των παιδιών μέσω των διαφόρων μορφών τέχνης. Ανάμεσα στις τέχνες πάντα ξεχωριστή θέση κατείχε η μουσική. Αλλά και νεότερες θεωρίες, όπως αυτή του Howard Gardner, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση ανάμεσα στις άλλες νοημοσύνες και στη μουσική νοημοσύνη. Η μουσική νοημοσύνη, σχετίζεται με τη δημιουργία ρυθμών και τραγουδιών και την αναγνώριση των χτύπων και των παλμικών δονήσεων, επιτρέποντας στον άνθρωπο να δημιουργεί νοήματα μέσα από ήχους. Οι μουσικοί για παράδειγμα, έχουν σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα να αντιλαμβάνονται και να μετασχηματίζουν μουσικές κλίμακες, ενώ οι ηθοποιοί και οι χορευτές αντίστοιχα, να χρησιμοποιούν ολόκληρο το σώμα τους για να εκφράσουν τις ιδέες και τα συναισθήματά τους (Schiller & Phipps, 2003). Η σωματο-κιναισθητική νοημοσύνη αντίστοιχα, επιτρέπει στο άτομο να χρησιμοποιεί κάθε μέρος του σώματος με επιδεξιότητα και σχετίζεται με την επίλυση προβλημάτων μέσω του σώματος, της κίνησης και της ομιλίας, αλλά και τη χρήση του σώματος για την έκφραση ενός συναισθήματος, όπως στο χορό ή στο παιχνίδι (Gardner, 2011).

## **ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ**

Το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας έρευνας εξετάζει τη διαχρονική εξέλιξη της αγωγής και φροντίδας του παιδιού προσχολικής ηλικίας στην Ελλάδα κατά τους νεότερους χρόνους. Γίνεται μια εκτενής ιστορική ανασκόπηση από ιδρύσεως του Ελληνικού κράτους στις προσπάθειες προσώπων, ιδρυμάτων και θεσμών για τη στήριξη της πρόνοιας των μικρών παιδιών. Το κεφάλαιο ξεκινά με την ίδρυση των πρώτων ορφανοτροφείων, τα οποία όπως φαίνεται αποτέλεσαν και την πρώτη μορφή πρόνοιας για τα παιδιά στην Ελλάδα. Σε πολλές περιπτώσεις αναφέρονται θεσμοί και πρωτοβουλίες που δεν απευθύνονται μόνο στα παιδιά των μικρών ηλικιών, καθώς συχνά αυτός ο ηλικιακός διαχωρισμός δεν υφίστατο στα συγκεκριμένα πλαίσια. Ακολουθεί μια συστηματική επισκόπηση και παρουσίαση κρατικών εγγράφων που αφορούν την εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου από την ίδρυση των παιδικών σταθμών μέχρι τη σημερινή εποχή. Στη συνέχεια γίνεται μια ιστορική αναδρομή και ανάλυση τόσο του σκοπού όσο και των κανονισμών λειτουργίας των παιδικών σταθμών από τα

πρώτα τους βήματα έως το 2017 που έγινε και η τελευταία επικαιροποίηση του κανονισμού λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών. Αναφορές γίνονται τόσο στη δομή, τη λειτουργία, όσο και στις προτεινόμενες δραστηριότητες για ενασχόληση των παιδιών, όπως αυτές ορίζονται από τις σχετικές εγκυκλίους με έμφαση όμως στις μουσικές δραστηριότητες και στη μουσική αγωγή γενικότερα. Η ανασκόπηση αυτή είναι σε θέση να ερμηνεύσει σε μεγάλο βαθμό τη φυσιογνωμία και τη λειτουργία των παιδικών σταθμών ακόμη και σήμερα, αλλά σε κάποιον βαθμό και τον τρόπο που διαμορφώθηκαν οι στάσεις των παιδαγωγών για το λειτούργημά τους. Τέλος γίνεται μια αναφορά στις εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο, και το κεφάλαιο τελειώνει με τη συγκριτική και επιλεκτική παρουσίαση κάποιων προγραμμάτων προσχολικής αγωγής σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες και στις ΗΠΑ.

Το δεύτερο κεφάλαιο πραγματεύεται κατά κύριο λόγο τη συμβολή της μουσικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Αναλύεται η συμβολή της στον κάθε τομέα ανάπτυξης ξεχωριστά, με αναφορές σε ερευνητικά δεδομένα μέσα από μια ποικιλία ερευνών σε παγκόσμιο επίπεδο. Αναφορά γίνεται επίσης στη σημασία της μουσικής ήδη από την εμβρυική ηλικία, καθώς, όπως αποδεικνύουν πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα, τα έμβρυα αντιλαμβάνονται και ανταποκρίνονται σε ήχους του σώματος της μητέρας αρχικά από την αρχή του δεύτερου τριμήνου της κύησης, ενώ στη συνέχεια, το έμβρυο αντιλαμβάνεται συνεχώς όλο και περισσότερους ήχους από το εξωτερικό περιβάλλον και ανταποκρίνεται αντίστοιχα σε αυτούς. Αμέσως μετά τη γέννηση, η μουσική φαίνεται ότι αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες επικοινωνίας και ενίσχυσης της συναισθηματικής ασφάλειας και του δεσμού ανάμεσα στο βρέφος και τον φροντιστή του.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στη μουσική αγωγή και διδασκαλία στην προσχολική εκπαίδευση. Παρουσιάζονται αναλυτικά οι δραστηριότητες μουσικής που αφορούν την προσχολική ηλικία και τονίζεται η ανάγκη ένταξης της μουσικής αγωγής στην προσχολική εκπαίδευση για τη διαμόρφωση ενός μουσικού περιβάλλοντος που θα συμβάλει θετικά τόσο στην ανάπτυξη όσο και στη μάθηση των παιδιών που φιλοξενούνται σε κέντρα προσχολικής ηλικίας όπως οι παιδικοί σταθμοί και τα νηπιαγωγεία. Ταυτόχρονα, γίνεται μια ιστορική και θεσμική επισκόπηση των προγραμμάτων σπουδών των ελληνικών Τμημάτων Προσχολικής Αγωγής των Τ.Ε.Ι (πριν δηλαδή από τη μετεξέλιξή τους σε Τμήματα ΑΕΙ), με σκοπό να διαπιστωθούν στοιχεία της τυπικής μουσικής εκπαίδευσης των παιδαγωγών

προσχολικής ηλικίας που εργάζονται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς και αποτελούν το κύριο δείγμα της έρευνας. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με έναν σχολιασμό σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας όσον αφορά την ενασχόληση και εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων και παρουσιάζονται συνοπτικά κάποια στοιχεία από τη σημερινή πραγματικότητα της μουσικής αγωγής στην προσχολική ηλικία.

Αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα επιχειρεί να προσεγγίσει το ερευνητικό μέρος της εργασίας. Στο ερευνητικό μέρος διερευνώνται οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων από την περιφέρεια της Ηπείρου για το ρόλο και την επίδραση της μουσικής αγωγής στην ανάπτυξη των παιδιών. Επιπλέον διερευνάται η συχνότητα και το είδος ενασχόλησης των παιδιών, με μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα των παιδικών σταθμών. Ως μουσικές δραστηριότητες στην προσχολική ηλικία νοούνται δραστηριότητες όπως η μουσική ακρόαση, η εκτέλεση και η δημιουργία κάποιων πρώτων μουσικών μοτίβων, το τραγούδι, η γλώσσα και ο ρυθμός, η μουσική με την κίνηση όπως, η δραματοποίηση και οι ήχο-ιστορίες. Οι προτιμήσεις ανάμεσα στις διάφορες μουσικές δραστηριότητες τόσο των βρεφονηπιοκόμων όσο και των παιδιών εξετάζονται επίσης στη παρούσα μελέτη. Επιπροσθέτως, διερευνάται η σιγουριά ή η ανασφάλεια που πιθανώς νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι κατά τη διάρκεια εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων καθώς επίσης και οι παράγοντες που ενδεχομένως μπορεί να προκαλούν τυχόν ανασφάλεια στους ίδιους κατά την εκτέλεση δραστηριοτήτων που αφορούν τη μουσική αγωγή. Όλοι οι παραπάνω παράγοντες, αξιολογήθηκαν και συσχετίστηκαν με διάφορες παραμέτρους όπως είναι οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική ή με κάποια άλλη από τις Τέχνες, η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, οι ακαδημαϊκές σπουδές και το είδος των μαθημάτων που διδάχθηκαν κατά τη διάρκεια των σπουδών, η επιμόρφωση των συμμετεχόντων σε θέματα μουσικής αγωγής εκτός του πλαισίου σπουδών καθώς και η ηλικία και τα χρόνια προϋπηρεσίας. Οι παραπάνω συσχετίσεις έγιναν με σκοπό να διαπιστωθεί το κατά πόσο αυτοί μπορεί να σχετίζονται και να επηρεάζουν τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για τη θέση της μουσικής αγωγής στην αγωγή των μικρών παιδιών στους παιδικούς σταθμούς, με άξονα όλα τα ερωτήματα που τέθηκαν παραπάνω. Διερευνήθηκαν επίσης και ορισμένοι παράγοντες που πιθανώς να ευθύνονται για την ανασφάλεια που μπορεί να προκαλεί στους βρεφονηπιοκόμους η υλοποίηση δραστηριοτήτων μουσικής.

Για να μελετηθούν σε βάθος οι παράγοντες στους οποίους επικεντρώνεται η παρούσα μελέτη και οι οποίοι στοιχειοθετούν τα ερευνητικά ερωτήματά της, αποφασίστηκε από την ερευνήτρια, η υιοθέτηση και εφαρμογή μιας Μεικτής Μεθόδου Έρευνας (M.M.E) -(Mixed Methods Research (MMR)). Η μέθοδος αυτή παρέχει τη δυνατότητα συλλογής, ανάλυσης, αξιολόγησης και ερμηνείας των δεδομένων της μελέτης, χρησιμοποιώντας συνδυαστικά και τις δύο μεθόδους, ποσοτική και ποιοτική, επιτρέποντας την τριγωνοποίησή τους, με σκοπό την εγκυρότερη και πιο αξιόπιστη διεξαγωγή συμπερασμάτων.

Βασικά εργαλεία της μελέτης αποτέλεσαν το ερωτηματολόγιο για τα ποσοτικά δεδομένα και η συνέντευξη για τα ποιοτικά. Το ερωτηματολόγιο συγκροτείται από τέσσερις άξονες, με ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου, κλιμακούμενης απάντησης και ερωτήσεις που απαιτούν απαντήσεις ιεράρχησης. Το πρωτόκολλο της συνέντευξης αντίστοιχα, συμφωνεί με τους άξονες του ερωτηματολογίου. Προτιμήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, καθώς αυτός ο τύπος συνέντευξης όπως και η δομημένη συνέντευξη, είναι μια από τις συχνότερα χρησιμοποιούμενες μεθόδους εκμαίευσης και συγκρότησης πληροφοριών στην κοινωνική και εκπαιδευτική έρευνα (Cohen & Manion, 1994). Επιπλέον, επιτρέπει στον/στην ερευνητή/τρια να έχει ως οδηγό ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων, καταγράφοντας τα σημεία που θεωρεί ότι είναι σημαντικά για να καλύψουν τις θεματικές που εξετάζονται και στο πλαίσιο της συνέντευξης. Το πλαίσιο αυτό βοηθά τον/την ερευνητή/τρια, να μην παρασυρθεί από τη συνέντευξη που έχει μορφή αφήγησης και οδηγηθεί σε θεματικές που μπορεί να μην αποτελούν αντικείμενο εστίασής του/της. Επιπρόσθετα, χρειάζεται να σημειωθεί εδώ ότι ο συγκεκριμένος τύπος συνέντευξης παρουσιάζει ευελιξία ως προς την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο, ως προς την εμβάθυνση σε κάποια θέματα με συμμετέχοντες που κρίνονται κατάλληλοι ή ως προς τη σειρά με την οποία τίθενται οι ερωτήσεις.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να επισημάνω ότι κατά την περίοδο της επεξεργασίας και ανάλυσης των ποιοτικών δεδομένων από τις συνεντεύξεις αναδείχθηκαν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τα οποία δεν ήταν δυνατόν να ενταχθούν με αυστηρότητα σε κάποιον από τους άξονες του ερωτηματολογίου, ενώ παράλληλα φώτιζαν κάποιες ιδιαίτερες πλευρές, που θεωρήθηκε ότι θα έπρεπε να αναδειχτούν. Τα συμπεράσματα αυτά λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος τους, παρουσιάζονται από την ερευνήτρια σε ξεχωριστό κεφάλαιο της εργασίας.



Με βάση λοιπόν τα όσα ειπώθηκαν, στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται μια αναλυτική παρουσίαση της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της παρούσης μελέτης. Αναλύονται τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν και γίνεται μια λεπτομερής περιγραφή των μέσων συλλογής των δεδομένων. Περιγράφεται επίσης η ερευνητική διαδικασία όπως και το δείγμα αυτής και η αξιοπιστία της. Τέλος αναφέρονται και οι περιορισμοί της μελέτης.

Το πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζει συστηματικά τη στατιστική ανάλυση και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των απαντήσεων στα ερωτηματολόγια. Αναλύονται τα στατιστικώς σημαντικά αποτελέσματα της ανάλυσης των δεδομένων, καθώς και οι συσχετίσεις των διαφόρων παραμέτρων που θεωρήθηκε ότι μπορεί να σχετίζονται ή να επηρεάζουν κάποιον από τους βασικούς παράγοντες που αποτελούν τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης. Ο σχολιασμός των αποτελεσμάτων από την ερευνήτρια, συσχετίζεται με τα αποτελέσματα θεματικής ανάλυσης αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις, με σκοπό την καλύτερη ερμηνεία και κατανόηση των απόψεων και των στάσεων που διαφαίνονται.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ορισμένα αποτελέσματα που προέκυψαν από την θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων και δεν ανήκαν ξεκάθαρα σε κάποιον από τους άξονες του ερωτηματολογίου. Έτσι έγινε η προσέγγιση κάποιων θεματικών που αναδείχτηκαν μέσα από κατηγοριοποίηση και οι οποίες φωτίζουν κάποιες σημαντικές πλευρές της μουσικής αγωγής στους παιδικούς σταθμούς και βοηθούν στη βαθύτερη κατανόησή της.

Η διατριβή ολοκληρώνεται με τον σχολιασμό των αποτελεσμάτων που προέκυψαν και τη συναγωγή συμπερασμάτων κυρίως από το ερευνητικό μέρος. Παράλληλα, το θεωρητικό μέρος που προηγήθηκε, η ιστορική ανασκόπηση την λειτουργίας των παιδικών σταθμών στην Ελλάδα και η παρουσίαση του θεσμικού πλαισίου της λειτουργίας των παιδικών σταθμών, αποτελούν σημαντικό βοήθημα για την ερμηνεία και κατανόηση των απόψεων των παιδαγωγών, όπως αυτές αποτυπώθηκαν στην έρευνα. Ασφαλώς οι απόψεις εμπεριέχουν το στοιχείο της υποκειμενικότητας, παρουσιάζουν όψεις της πραγματικότητας, ενώ την ίδια στιγμή, ασυνείδητα ή και συνειδητά μπορεί να φωτίζουν λιγότερο κάποιες άλλες πλευρές της. Ωστόσο οι παιδαγωγοί και τα ίδια τα παιδιά είναι οι πιο κατάλληλοι να μιλήσουν για τη μουσικοπαιδαγωγική καθημερινότητα, για την πραγματικότητα δηλαδή των παιδικών σταθμών. Την ίδια στιγμή, τα όσα επισημάνθηκαν μέσα από τη βιβλιογραφική

επισκόπηση για τη σημασία της μουσικής αγωγής στις μικρές ηλικίες, σχετιζόμενα με τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής, λειτουργούν και ως μια προβολή για παιδαγωγικές κατευθύνσεις, στάσεις και πρακτικές που ίσως θα πρέπει να υιοθετηθούν στο μέλλον, αλλά και για ζητήματα που θα πρέπει να διερευνηθούν συστηματικά από την επιστημονική κοινότητα.

**ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ**  
**Θεωρητικό πλαίσιο**

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο**

### **Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα**

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, επιχειρείται μια εκτενής αναφορά μέσα από βιβλιογραφικές πηγές, στην ιστορική εξέλιξη της μέριμνας για το παιδί και τη διαχρονική εξέλιξη της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα. Ειδικότερα, ερευνάται η ίδρυση των πρώτων Παιδικών Σταθμών και η εξέλιξή τους στην μορφή που έχουν σήμερα οι Δημοτικοί, Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί στη χώρα μας. Αρχικά γίνεται αναφορά στα φιλανθρωπικά κυρίως ιδρύματα βρεφοκομεία τα οποία αποτέλεσαν και την πρώτη μορφή πρόνοιας για το παιδί στην Ελλάδα του 19<sup>ου</sup> αιώνα.

Μετά το τέλος της επανάστασης του 1821, το Ελληνικό κράτος στην προσπάθεια ανασύστασής του, φαίνεται να έχει κύριο μέλημα την παιδική προστασία λόγω των άσχημων κοινωνικών συνθηκών της εποχής και του μεγάλου αριθμού ορφανών που προέκυψαν από τις συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις. Επιχειρεί να δημιουργήσει το θεσμό της παιδικής προστασίας καταφεύγοντας κυρίως στη βοήθεια εθνικών ευεργετών και ιδιωτικών φιλανθρωπικών εισφορών, αφού οι κρατικοί πόροι είναι ελάχιστοι. Ακολουθεί η παρουσίαση της εξέλιξης του θεσμού των παιδικών σταθμών η οποία ερευνάται τόσο μέσα από βιβλιογραφικές πηγές όσο και από επίσημα κρατικά έγγραφα. Αξίζει να τονιστεί στο σημείο αυτό, ότι ο θεσμός των παιδικών σταθμών στην Ελλάδα δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ειδικής μελέτης και έρευνας, παρόλο που αποτελεί ένα σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος της σύγχρονης προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης. Το ίδιο ασφαλώς ισχύει και για το πιο ειδικό θέμα της μουσικής αγωγής στους παιδικούς σταθμούς, με εξαίρεση την εργασία της Ευθυμίου (2018), που κάνει και συγκεκριμένες προτάσεις για την ειδική επιμόρφωση και εκπαίδευση των παιδαγωγών. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια ιστορική ανασκόπηση του θεσμού της προσχολικής αγωγής παγκοσμίως και με μια σύντομη αναφορά σε προσχολικά προγράμματα σπουδών σε χώρες της Ευρώπης και τις Η.Π.Α.

#### **1.1 Ίδρυση των πρώτων Ορφανοτροφείων**

Από τα πρώτα χρόνια του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους διαγράφεται διαχρονικά η έμφαση και σημασία των Ελλήνων στη μόρφωση των μικρών παιδιών. Η σημασία της παιδείας φαίνεται να υποστηριζόταν θερμά όχι μόνο από τους ανθρώπους των γραμμάτων αλλά και από τους πρώτους οργανωτές του ελεύθερου κράτους (Καλλιγά, 1990). Από τα πρώτα χρόνια της σύστασης του Ελληνικού κράτους

άρχισαν να ιδρύονται ιδρύματα τα οποία αποσκοπούσαν στην φιλοξενία και προστασία των μικρών παιδιών. Οι δύσκολες κοινωνικές συνθήκες της εποχής με τις οδυνηρές συνέπειες του πολέμου, έκαναν περισσότερο επιτακτική την ανάγκη για την παιδική προστασία. Στο πλαίσιο αυτό ιδρύονται τα πρώτα ορφανοτροφεία τα οποία σηματοδότησαν και την πρώτη μορφή πρόνοιας για το παιδί στη χώρα μας. Κύριος σκοπός των ιδρυμάτων αυτών, όπως θα σχολιαστεί εκτενέστερα στη συνέχεια, ήταν η παροχή βασικής φροντίδας των παιδιών αλλά ταυτόχρονα και η στοιχειώδης εκπαίδευση και μόρφωση τους. Ως θεσμός η αγωγή και η φροντίδα βρεφών και νηπίων στην Ελλάδα κατά την εμφάνισή της, φαίνεται να έχει κατά κύριο λόγο φιλανθρωπικό χαρακτήρα. Στηρίζεται κατά βάση και ενισχύεται, ελλείπει άλλων κρατικών πόρων, από φιλανθρωπίες και πρωτοβουλίες ιδιωτών ή και οργανισμών.

### 1.1.1 Το Ορφανοτροφείο της Αίγινας

Οι πρώτες βάσεις της πρόνοιας για το παιδί στην Ελλάδα τέθηκαν από τον Ι. Καποδίστρια το έτος 1828, που φρόντισε να συγκεντρωθούν ορισμένα από τα άπορα, άστεγα και ορφανά παιδιά σε πρόχειρα καταλύματα στον Πόρο. Η απόφαση αυτή υπήρξε καθοριστική. Ουσιαστικά αποτελεί *terminus post quem*. Ξεκινά η πρόνοια για τα μικρά παιδιά στην Ελλάδα με τη μορφή της αποκλειστικής φροντίδας βρεφών αλλά και μεγαλύτερων παιδιών, σε ιδιαίτερα δύσκολες κοινωνικές συνθήκες όπως ο πόλεμος, η φτώχεια και η ανέχεια. Ταυτόχρονα αναγνωρίζεται η ανάγκη της άγαμης και εργαζόμενης μητέρας για βοήθεια και υποστήριξη στο μέγαλωμα των παιδιών της.

Με αποκλειστική αρμοδιότητα αρχικά, αυτή της φροντίδας και προστασίας παιδιών προσχολικής ηλικίας ιδρύονται τα πρώτα ιδρύματα παιδικής φροντίδας, με πρώτο το Ορφανοτροφείο της Αίγινας με ιδρυτή τον Ιωάννη Καποδίστρια το 1829. Για την ίδρυσή του, ο κυβερνήτης στηρίχθηκε βέβαια στην οικονομική βοήθεια εθνικών ευεργετών αλλά και σε ιδιωτικές φιλανθρωπικές εισφορές. *«Όπως είχε γράψει στον φίλο του και φιλέλληνα Εϋνάρδο, ο κυβερνήτης ήταν αποφασισμένος να στηρίξει την επανόρθωση της Ελλάδος εις δύο μεγάλες βάσεις, την εργασία και την στοιχειώδη εκπαίδευση»* (Καλλιγά, 1990 σ. 59). Στηριζόμενος σε αυτές τις βασικές αρχές ο Καποδίστριας λειτούργησε το ορφανοτροφείο μετέπειτα και ως σχολείο, αφού σκόπευε και στην βασική εκπαίδευση των παιδιών. Το ορφανοτροφείο υπήρξε ένα από τα πρώτα σχολεία του Ελληνικού Κράτους (Ζέρβα., Σιδηροπούλου., κ.ά., 2009).

Στο κτίριο του ορφανοτροφείου, εκτός από τα ορφανά που μεταφέρθηκαν εκεί από τον Πόρο και το Ναύπλιο, εγκαταστάθηκαν και παιδιά που είχαν αιχμαλωτίσει οι

Οθωμανοί και ο Καποδίστριας φρόντισε για την εξαγορά και περίθαλψή τους. Υπολογίζεται ότι το ίδρυμα φρόντιζε αρχικά 500 τρόφιμους, ορισμένοι από τους οποίους αποδόθηκαν αργότερα στις οικογένειές τους, από τις οποίες είχαν χωριστεί κατά τη διάρκεια του πολέμου. Για τα παιδιά που παρέμειναν στο ίδρυμα, ο Καποδίστριας όπως αναφέρεται, έδειξε ιδιαίτερο και προσωπικό ενδιαφέρον προσφέροντας τους μια σχεδόν «πατρική» φροντίδα. Το ίδρυμα, υπό την επίβλεψη του, προσέφερε στα παιδιά αγωγή και μόρφωση, διατροφή, ρουχισμό, καθώς και ένα πλήθος καθημερινών ασχολιών σχετικές με την οργάνωση, την προσωπική φροντίδα και αυτονομία. Εκεί εφαρμόστηκε και η σκέψη του μεγάλου Ελβετού ανθρωπιστή J.H. Pestalozzi, σχετικά με τη *«δυνατότητα της οικονομικής συντήρησης των ορφανοτροφείων από τα έσοδα της δουλειάς των ίδιων των τροφίμων, με τη διαφορά όμως ότι η χειρωνακτική δράση των παιδιών διατήρησε έναν τελείως παιδαγωγικό χαρακτήρα και μετασχηματίστηκε σε μια επαγγελματική εκπαίδευση»* (Καλλιγά, 1990 σ. 65). Σκοπός αυτής της επαγγελματικής εκπαίδευσης που γινόταν στο ορφανοτροφείο ήταν η οικονομική αποκατάσταση των τροφίμων με την εξάσκηση μιας βιοποριστικής τέχνης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι τέχνες που διδάσκονταν στο Ορφανοτροφείο. Η εκμάθηση και ενασχόληση των τροφίμων με την ραπτική και ξυλουργική ήταν ίσως από τις πιο διαδεδομένες αφού εξασφάλιζαν σίγουρη μελλοντική απασχόληση. Δεύτερες στην επιλογή των τεχνών, ήταν η βιβλιοδεσία και η τυπογραφία. Πέραν όμως της σχολικής και τεχνικής κατάρτισης, το Ορφανοτροφείο έδινε ιδιαίτερη σημασία και καλλιεργούσε της καλές τέχνες παρέχοντας στα παιδιά μαθήματα ζωγραφικής και μουσικής, κυρίως εκκλησιαστικής. Ο Καποδίστριας είχε επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ικανοποίηση για την πρόοδο των μαθητών στη μουσική. Αυτός ήταν και ο λόγος που ο ίδιος ενέκρινε τότε την αγορά βιολιών καθώς και στολές για τους μαθητές που χοροστατούσαν στη Θεία Λειτουργία.

Το έργο και το όραμα του Καποδίστρια για την πρόνοια των παιδιών στην Ελλάδα με την ίδρυση του πρώτου ορφανοτροφείου φαίνεται να εξαλείφεται μετά τον θάνατο του ίδιου. Η προνοιακή πολιτική του Όθωνα, ο οποίος διαδέχθηκε τον Καποδίστρια, είναι τελείως διαφορετική. Η προσωπική ενασχόληση και πατρική φροντίδα που έδειξε ο Καποδίστριας στα ορφανά του πολέμου, σταδιακά έδωσε τη θέση της σε μια απρόσωπη διευθέτηση των διαφόρων προβλημάτων από την κρατική εξουσία. Ύστερα από πολλές δυσκολίες το Ορφανοτροφείο αρχικά μεταφέρθηκε στο Ναύπλιο το 1834,

όπου μετά από ένα χρονικό διάστημα δέκα ετών περίπου και έχοντας μόνον 15 τρόφιμους, αποφασίστηκε με Βασιλικό Διάταγμα η αναστολή λειτουργίας του.

### **1.1.2 Το ίδρυμα του Θεόφιλου Καΐρη**

Την εποχή που έκλεισε το πρώτο κρατικό ορφανοτροφείο, άρχισε να λειτουργεί στην Άνδρο το ίδρυμα του Θεόφιλου Καΐρη. Ο Θ. Καΐρης καταγόταν από την Άνδρο και όπως αναφέρεται σε ιστορικά δεδομένα, ήταν άνθρωπος ιδιαίτερα καλλιεργημένος, μορφωμένος και με πλούσια συνεισφορά στα κοινά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειξε για τα ορφανά και εγκαταλελειμμένα παιδιά της Άνδρου. Αρχικά ο ίδιος, φιλοξένησε τα παιδιά αυτά στην οικία του, αλλά επειδή οι ανάγκες που υπήρχαν ήταν μεγαλύτερες από τα μέσα που μπορούσε ο ίδιος να διαθέσει, ο Καΐρης ξεκίνησε μια περιοδεία στο εξωτερικό, προκειμένου να συγκεντρώσει χρήματα για τη σύσταση ορφανοτροφείου. Τελικά το 1835, κατάφερε να εγκαινιάσει το νέο ορφανοτροφείο, όπου θα φιλοξενούνταν άπορα και φτωχά ορφανά, παρέχοντάς τους, στέγη, τροφή, ένδυση αλλά και βασική παιδεία. Τα μαθήματα που διδασκόταν στο ορφανοτροφείο ήταν η φυσική, η χημεία, τα μαθηματικά, οι φυσικές επιστήμες, η αστρονομία, καθώς και η φιλολογία και φιλοσοφία. Από το συνολικό πρόγραμμα μαθημάτων δεν έλειπαν επίσης οι γυμναστικές δραστηριότητες και παιχνίδια καθώς και οι θεατρικές παραστάσεις σε ορισμένες εορτές.

Το έργο του Θ. Καΐρη τόσο στην παιδεία, όσο και στην προνοιακή φροντίδα των ορφανών ήταν σημαντικότατο. Οι προσπάθειες του όμως να εξασφαλίσει το μέλλον και πόρους για το ορφανοτροφείο, φάνηκαν άκαρπες και το ίδρυμα διαλύθηκε και έκλεισε οριστικά με Βασιλικό Διάταγμα το 1839 (Καλλιγά, 1990).

Όπως προκύπτει από την ιστορική έρευνα, μετά το κλείσιμο του ιδρύματος Καΐρη, στην Άνδρο, έως και το 1855 όταν ιδρύθηκε το Αμαλίειο ορφανοτροφείο στην Αθήνα, δεν υπήρξε κανένα ίδρυμα για την πρόνοια των παιδιών στην Ελλάδα. Αυτό ίσως να είχε να κάνει και με το γεγονός του ότι οι μετα-Καποδιστριακές κυβερνήσεις μπορεί να εκπόνησαν διάφορα δημοσιονομικά προγράμματα, χωρίς όμως να εντάξουν την προνοιακή πολιτική σε αυτά. Το ευρύ όραμα του Καποδίστρια για την ανασυγκρότηση του Ελληνικού κράτους δεν έτυχε ανταπόκρισης, με συνέπεια την μη υλοποίησή του.

### **1.1.3 Το Αμαλίειο Ορφανοτροφείο**

Κατά τη διάρκεια του έτους 1854, ξέσπασε στην Αθήνα και τον Πειραιά λοιμός αποτέλεσμα του οποίου ήταν ο αποδεκατισμός της πόλης αλλά και η μαζική φυγή των

κατοίκων. Όταν αποκαταστάθηκε η τάξη και επέστρεψαν οι κάτοικοι στην Αθήνα, η εικόνα των πεινασμένων και εγκαταλελειμμένων παιδιών που κοιμόντουσαν μαζί με άλλους άπορους και άστεγους στο ύπαιθρο, συγκίνησε ορισμένες εύπορες Αθηναίες. Η Μαρία Υψηλάντη, σύζυγος του Γ. Υψηλάντη, όντας ιδιαίτερα συγκινημένη και ευαισθητοποιημένη ως προς το θέαμα των άπορων εγκαταλελειμμένων παιδιών, αποφάσισε να φιλοξενήσει η ίδια στο σπίτι της περίπου 20 ορφανά κορίτσια. Οι ανάγκες της εποχής όμως σχετικά με την πρόνοια των ορφανών παιδιών, ήταν πολύ μεγαλύτερες από αυτές που μπορούσε να προσφέρει η ίδια με το να φιλοξενεί παιδιά στην οικία της. Το γεγονός αυτό στάθηκε και η αφορμή να σκεφθεί την ίδρυση ενός ορφανοτροφείου κοριτσιών, με την βοήθεια και υποστήριξη και άλλων εύπορων κυριών της Αθηναϊκής κοινωνίας. Έτσι συγκροτήθηκε το 1855, η Φιλανθρωπική Κυριών Εταιρία, η οποία τελούσε υπό τη προστασία της βασίλισσας της Ελλάδος, Αμαλίας. Για τον λόγο αυτόν – προς τιμήν της βασίλισσας το ίδρυμα ονομάστηκε ΑΜΑΛΙΕΙΟΝ. Σκοπός της εταιρίας ήταν να ανεγερθεί ένα οίκημα το οποίο θα στέγαζε μόνιμα τους τρόφιμους του ορφανοτροφείου, αλλά και να εξευρεθούν πόροι για τον εξοπλισμό και την περαιτέρω εύρυθμη λειτουργία του.

Αρχικά το ορφανοτροφείο στεγάστηκε σε ένα μισθωμένο οίκημα μέχρι το 1856 περίπου, όπου και αποφασίστηκε η αγορά ενός οικοπέδου με σκοπό την ανέγερση ενός κτιρίου κατάλληλου για τις ανάγκες του ιδρύματος. Τα πρώτα ορφανά που στεγάστηκαν στο Αμαλίο ορφανοτροφείο, ήταν τα 20 κορίτσια που φιλοξενούσε στο σπίτι της η Μ. Υψηλάντη. Τα επόμενα έτη ο αριθμός των ορφανών όλο και αυξανόταν, φτάνοντας τα 71 κατά το έτος 1859.

Όπως προκύπτει μέσα από τα ιστορικά δεδομένα, η ίδια η βασίλισσα Αμαλία έδειχνε συνεχώς προσωπικό ενδιαφέρον καθώς και συνεχή υποστήριξη τόσο ως προς την συντήρηση και συνέχεια του ιδρύματος, όσο και για τα ίδια τα ορφανά που φιλοξενούνταν εκεί. Μέσα από την συνεχή δράση, το ενδιαφέρον και το κύρος της, κατάφερε να κάνει γνωστή την Εταιρία και στο εξωτερικό, έχοντας έτσι σημαντικά οικονομικά οφέλη από φιλανθρωπίες προς το ίδρυμα.

Όσον αφορά την εκπαίδευση των ορφανών κοριτσιών στο Αμαλίο Ορφανοτροφείο, ιδιαίτερη έμφαση δίδονταν στη θρησκευτική παιδεία. Η Χριστιανική αγωγή ήταν η βάση της ηθικής μόρφωσης των τροφίμων. Μεγάλη έμφαση δίνεται στη μάθηση και κατανόηση των προσευχών καθώς και σε στοιχειώδεις γνώσεις γλώσσας,



αριθμητικής γεωγραφίας και ιστορίας της Ελλάδος. Μεγάλο μέρος της εκπαίδευσής τους κατείχαν επίσης οι ειδικές γνώσεις που αφορούν την συντήρηση ενός σπιτιού (νοικοκυριό) αφού στόχος των ιδρυτριών του ορφανοτροφείου ήταν να προετοιμάσουν τα ορφανά κορίτσια, μαθαίνοντάς τους ενδεχομένως όσα θα μάθαιναν από την μητέρα τους σχετικά με τη συντήρηση και διατήρηση ενός καλού σπιτικού αλλά και την περιποίηση του ίδιου τους του εαυτού. Πέρα από αυτό όμως, τις προετοίμαζαν και για την αγορά εργασίας, αφού τα περισσότερα από τα ορφανά κορίτσια, εργάζονταν ύστερα από την αποφοίτησή τους από το ίδρυμα ως βοηθητικό οικιακό προσωπικό σε εύπορες οικογένειες (Καλλιγά, 1990).

#### **1.1.4 Το Ορφανοτροφείο Γ. και Αικ. Χατζηκώστα**

Στην Αθήνα του 1856, οι ανάγκες για την προστασία των μικρών άπορων και ορφανών παιδιών όλο και αυξάνονταν, με αποτέλεσμα το Αμαλίειο Ορφανοτροφείο θηλέων, να μην μπορεί να καλύψει όλες τις υπάρχουσες ανάγκες για την προστασία και φιλοξενία αυτών των παιδιών. Η ανάγκη για την ίδρυση ενός ακόμα ορφανοτροφείου που θα φιλοξενούσε ορφανά αγόρια αυτή τη φορά, έγινε επιτακτική. Αυτήν την ανάγκη θέλησαν να καλύψουν με ιδιωτική πρωτοβουλία οι ιδρυτές του νέου ορφανοτροφείου αρρένων "Γεωργίου και Αικατερίνης Χατζηκώστα". Η οικογένεια Χατζηκώστα προσέφερε σπουδαίο φιλανθρωπικό έργο στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος.

Το ορφανοτροφείο Γ. και Αικ. Χατζηκώστα, μπορεί να ήταν μια ιδιωτική φιλανθρωπική πρωτοβουλία, αλλά οι ίδιοι οι ιδρυτές του, είχαν αναθέσει την διοίκηση για την εύρυθμη λειτουργία του ιδρύματος σε επώνυμα και δραστήρια μέλη της Αθηναϊκής κοινωνίας, τα οποία όμως δεν είχαν ειδικές γνώσεις σχετικά με τα παιδαγωγικά προβλήματα και τις ανάγκες της παιδικής ηλικίας. Το γεγονός αυτό το διαφοροποιεί απ' το ίδρυμα της Αίγινας και το Αμαλίειο ορφανοτροφείο. Στην περίπτωση του ιδρύματος Γ. και Αικ. Χατζηκώστα, επισημαίνεται ο ρόλος της ιδιωτικής φιλανθρωπικής πρωτοβουλίας όσον αφορά στην ίδρυση του ορφανοτροφείου, αλλά με επιλογή ατόμων στην διοίκησή του, οι οποίοι είχαν την ευθύνη για την εύρυθμη λειτουργία του ιδρύματος σύμφωνα με τους καταστατικούς όρους στην κρατική και τοπική αυτοδιοίκηση. Ένα σχήμα που όπως φαίνεται στην πορεία ακολούθησαν και άλλοι δωρητές, οι οποίοι δεν ήταν σε θέση να ασχοληθούν προσωπικά με το κοινωφελές ίδρυμα που ευεργετούσαν.

Παρόλο που φαίνεται μέσα από το συγκεκριμένο σχήμα μια πρώτη ανάμιξη του κράτους όσον αφορά την προνοιακή πολιτική, η ιδιωτική φιλανθρωπία είναι αυτή που στηρίζει και στην οποία οφείλει την ύπαρξή της η πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα. Στο Ελληνικό κράτος φαίνεται να απουσιάζει μια οργανωμένη και συστηματική μέριμνα και πρόνοια για το παιδί.

Όσον αφορά τώρα την εκπαίδευση των φιλοξενούμενων παιδιών, το ίδρυμα είχε θέσει ως σκοπό τόσο τη διδασκαλία, όσο και την εκμάθηση και εκπαίδευσή τους σε ορισμένες τέχνες. Κύριος στόχος, ήταν τα ορφανά παιδιά που φιλοξενούνταν εκεί, να γίνουν ικανοί και χρήσιμοι πολίτες. Ταυτόχρονα επιδιωκόταν και η επαγγελματική τους αποκατάσταση μετά την αποχώρησή τους από το ίδρυμα, ώστε να είναι σε θέση να συντηρούν τους εαυτούς τους. Έτσι λοιπόν, η μόρφωση που παρέχονταν στο ορφανοτροφείο ήταν τέσσερις ώρες διδασκαλίας την ημέρα σε μαθήματα όπως η γλώσσα, με στόχο την ορθή και με άνεση ανάγνωση και γραφή, η στοιχειώδης γραμματική, η Ιερά κατήχηση και βασικές μαθηματικές γνώσεις. Περισσότερος χρόνος δίδονταν στην εκμάθηση και άσκηση κάποιας χειρωνακτικής τέχνης, όπως η ραπτική, η υποδηματοποιία και επεξεργασία δέρματος, η ξυλουργική και η σιδηρουργία.

Με μια πρώτη ματιά, η μόρφωση και η εκπαίδευση των παιδιών δείχνει ότι είχε να κάνει με την επαγγελματική τους αποκατάσταση περισσότερο, αφού όπως ειπώθηκε και πιο πάνω, κύριος στόχος του ιδρύματος, ήταν οι τρόφιμοι να αποκτήσουν γνώσεις οι οποίες θα μπορούσαν να τους εξασφαλίσουν εργασία. Διαφαίνεται λοιπόν, ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα να δοθεί περισσότερη έμφαση στην πνευματική μόρφωση και ψυχική καλλιέργεια των παιδιών, αντίστοιχη με αυτή του Αμαλίου ορφανοτροφείου, πιθανόν εξαιτίας των πιεστικών υποχρεώσεων που είχαν να αντιμετωπίσουν τα ορφανά παιδιά του ιδρύματος στο μέλλον, μετά την αποχώρησή τους από αυτό. Ας μην ξεχνάμε ότι η κοινωνία τότε ήταν ανδροκρατούμενη, με τις αντιλήψεις της εποχής να θέλουν τα αγόρια περισσότερο σκληραγωγημένα από τα συνομήλικα κορίτσια σε όλους τους τομείς.

Βασικό μέλημα του διοικητικού συμβουλίου όμως, ήταν και η σχολική και πνευματική μόρφωση, και αυτό φαίνεται από την σχετική κατά τα έτος 1877, όπου ορίζεται ξεκάθαρα, ότι ο προορισμός του ορφανοτροφείου δεν είναι να αναδείξει τέλειους τεχνίτες αλλά ηθικούς ανθρώπους, χρήσιμους τόσο για τους εαυτούς τους, όσο και για την κοινωνία (Καλλιγά, 1990). Το ειλικρινές ενδιαφέρον για την

πνευματική καλλιέργεια των παιδιών υπογραμμίζεται από το γεγονός ότι ξεκίνησε στο ορφανοτροφείο το 1877 η διδασκαλία της μουσικής, όπως περιλαμβάνονταν και στο εκπαιδευτικό σύστημα του Καποδίστρια. Δαπανήθηκαν τότε χρήματα για την αγορά μουσικών οργάνων, λίγα χρόνια αργότερα διορίστηκε μουσικοδιδάσκαλος στο ίδρυμα, ενώ τα παιδιά που έδειχναν να έχουν κάποιο ταλέντο, είχαν τη δυνατότητα να πάνε στο ωδείο για μαθήματα φωνητικής. Η διδασκαλία της μουσικής, εκτός από την γενικότερη μορφωτική της αξία, έδινε επιπλέον την δυνατότητα στα παιδιά που φιλοξενούνταν στο ίδρυμα, για περαιτέρω επαγγελματική αποκατάσταση εφόσον κατάφεραν να διακριθούν σε κάποιο μουσικό όργανο, ή ακόμη μπορούσαν και να στελεχώσουν τις φιλαρμονικές του στρατού και του ναυτικού.

Όπως φαίνεται εν κατακλείδι, παρά τις προσπάθειες και τον ζήλο πολλών μελών του διοικητικού συμβουλίου για την παιδαγωγική επάρκεια των παιδιών, αυτή υστερούσε σημαντικά. Όπως προκύπτει από τα ιστορικά δεδομένα, το προσωπικό του ιδρύματος δεν ήταν επαρκές, δεν γινόταν σωστός διαχωρισμός καθηκόντων των ατόμων που απασχολούνταν στο ίδρυμα ανάλογα με τα προσόντα τους, αλλά ούτε είχε δοθεί η απαιτούμενη προσοχή για την ανεύρεση και τοποθέτηση ατόμων με περισσότερα και καταλληλότερα παιδαγωγικά προσόντα (Καλλιγά, 1990).

#### **1.1.5 Δημοτικά Ορφανοτροφεία**

Από τα παραπάνω, συμπεραίνεται ότι ένα σχετικό ενδιαφέρον για τη μέριμνα του παιδιού στην Ελλάδα, είχε αρχίσει να αναπτύσσεται κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, με την ίδρυση προνοιακών ιδρυμάτων, τόσο κρατικών, όσο και ιδρυμάτων με ιδιωτικές πρωτοβουλίες και χρηματοδοτήσεις. Τα ιδρύματα κοινωφελούς χαρακτήρα βέβαια, υπερτερούσαν αυτών με κρατική ενίσχυση και στήριξη, αφού το Ελληνικό κράτος αδυνατούσε να καλύψει εξ ολοκλήρου το κόστος λειτουργίας τους. Σταδιακά όμως, με το πέρασμα του χρόνου, το ελληνικό κράτος άρχισε να δείχνει όλο και περισσότερο ενδιαφέρον τόσο για την φροντίδα και πρόνοια των μικρών παιδιών όσο και για την αγωγή τους. Τότε άρχισαν να δημιουργούνται και τα δημοτικά ιδρύματα για παιδιά, τα οποία συνδύαζαν την οικονομική ενίσχυση από τη πολιτεία με εκείνη που προέρχονταν από πρωτοβουλίες διαφόρων εύπορων προσωπικοτήτων με την μορφή της φιλανθρωπίας.

Από τα πρώτα δημοτικά ιδρύματα για την φιλοξενία παιδιών ήταν αυτό της **Σύρου (1856)**. Ο δήμος της Σύρου με την βοήθεια ιδιωτών, ιδρύει το πρώτο δημοτικό

ορφανοτροφείο, το οποίο είχε τη δυνατότητα να φιλοξενήσει μέχρι και είκοσι παιδιά ανά έτος. Στα παιδιά που φιλοξενούνταν εκεί, παρέχονταν η απαραίτητη φροντίδα αλλά και βασική εκπαίδευση, εστιασμένη τόσο στην απόκτηση σχολικών γνώσεων όσο και στην εκμάθηση κάποιας τέχνης. Οι τέχνες που διδάσκονταν στο ορφανοτροφείο, ήταν αυτή της ραπτικής της σανδαλοποιίας και της μουσικής. Αργότερα προστέθηκαν και άλλες τέχνες όπως η σιδηρουργική, η ξυλουργική, η φανοποιεία, και η τορνευτική, οι οποίες όμως διδάσκονταν μέσα σε εργαστήρια διαφόρων ιδιωτών, καθώς το ίδρυμα δεν είχε την απαραίτητη οικονομική ενίσχυση για την ίδρυση εργαστηρίων μέσα στις εγκαταστάσεις του. Μόνο η τέχνη της υποδηματοποιίας και της μουσικής διδάσκονταν μέσα στο ορφανοτροφείο.

Παρόλες τις οικονομικές δυσκολίες όμως, το ίδρυμα με το ημερήσιο πρόγραμμά του έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στην σχολική εκπαίδευση των φιλοξενούμενων παιδιών. Οι ιδρυτές επηρεασμένοι πιθανώς από τις διακηρύξεις του Διαφωτισμού, σχετικά με την θετική επιρροή της μόρφωσης και της αγωγής στην εξέλιξη και ευτυχία του ατόμου, αλλά και στη διαμόρφωση της χριστιανικής ηθικής, καθιέρωσαν τη λειτουργία εξατάξιου δημοτικού σχολείου. Τα μαθήματα διαρκούσαν 5 ώρες κάθε μέρα, ενώ κατά τις απογευματινές ώρες γινόταν η εκπαίδευση στις διάφορες τέχνες (Καλλιγιά, 1990).

Την ίδια εποχή περίπου, κατά το έτος 1859, ιδρύεται και λειτουργεί στην Αθήνα το **Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών**. Το δημοτικό βρεφοκομείο ιδρύθηκε με την οικονομική ενίσχυση και στήριξη, τόσο του δήμου Αθηναίων, όσο και με χρηματοδοτήσεις και δωρεές από πολλούς Έλληνες κατοίκους της Αθήνας αλλά και από ομογενείς. Η ίδρυση και λειτουργία του είχε τεράστια απήχηση στην αθηναϊκή κοινωνία της εποχής και πολλοί έσπευσαν να ενισχύσουν οικονομικά το έργο του. Κύριος σκοπός του Βρεφοκομείου Αθηνών ήταν η φιλοξενία και η περίθαλψη των εγκαταλελειμμένων βρεφών και νηπίων, η αποκατάστασή τους, καθώς και η προστασία της έγγαμης αλλά και άγαμης μητέρας. (<http://www.dbda.gr>). Το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, κάνει δεκτά ορφανά παιδιά, άπορα ή νόθα, τα οποία ήταν εκτεθειμένα στην πόλη της Αθήνας. Το 1866 μάλιστα, κατασκευάστηκε στο εξωτερικό του κτιρίου η λεγόμενη «βρεφοδόχος», όπου εκεί μπορούσαν να τοποθετηθούν τα εγκαταλελειμμένα βρέφη, χωρίς να αποκαλύπτεται η ταυτότητα των γονέων τους. Υπήρξαν ωστόσο αρκετές αντιρρήσεις από την πολιτεία όσον αφορά την σκοπιμότητα της λειτουργίας μιας τέτοιας εγκατάστασης, αφού υπήρξε η ανησυχία ότι μια τέτοια κατασκευή θα ενθάρρυνε περισσότερο την εγκατάλειψη βρεφών στο ίδρυμα. Η

βρεφοδόχος άρχισε να λειτουργεί τελικά μετά από δεκαεπτά χρόνια, το 1883, για ένα διάστημα οκτώ περίπου δεκαετιών και καταργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 (Αθανασοπούλου & Δρακοπούλου, 2010).

Εκτός των άλλων, το Βρεφοκομείο Αθηνών, αποτέλεσε τον αρχικό πυρήνα της παιδιατρικής περίθαλψης στη χώρα καθώς και το πρώτο κέντρο εκπαίδευσης φοιτητών και ιατρών για την απόκτηση της ειδικότητας της παιδιατρικής. Κύρια μέριμνά του ήταν η προστασία των βρεφών, η ομαλή ψυχοσωματική ανάπτυξη και η κοινωνική αποκατάστασή τους. Αυτή αντιμετωπίστηκε κυρίως με υιοθεσίες και, όπου αυτό δεν ήταν εφικτό, με ανάδοχες οικογένειες (<http://www.dbda.gr>). Το πολυάριθμο προσωπικό του ιδρύματος, παρείχε συνεχή και ιδιαίτερα ικανοποιητική φροντίδα στα νεογνά, με τον θηλασμό και την επιμέλειά τους από τις λεγόμενες «θηλάστριες», αλλά και με συνεχή ιατρική παρακολούθηση από ειδικό ιατρό. Οι θηλάστριες και οι βρεφοκόμοι που συνεργάζονται με το ίδρυμα, ήταν υπεύθυνες για την καθημερινή φροντίδα, όσον αφορά τη διατροφή, την υγιεινή, αλλά και την κοινωνικοποίηση των βρεφών κάνοντας συχνούς περιπάτους έξω από το ίδρυμα. Μετά το 5<sup>ο</sup> έτος της ηλικίας τους περίπου, τα παιδιά μεταφέρονταν από το βρεφοκομείο Αθηνών σε άλλες δομές, (ορφανοτροφεία), με σκοπό την περαιτέρω εκπαίδευση τους και την εκμάθηση μιας τέχνης, ώστε να είναι ικανά να προσφέρουν στην κοινωνία αφενός και αφετέρου να είναι σε θέση να επιβιώσουν κατά την ενηλικίωσή τους (Καλλιγά, 1990).

Παράλληλα, την ίδια περίοδο, ιδρύθηκε και άρχισε να λειτουργεί το **Βρεφοκομείο Πατρών** το 1873, με χρηματοδότηση και εποπτεία του δήμου. Αρχίζει να διαφαίνεται λοιπόν ότι σταδιακά η πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα απασχολεί και είναι βασικό μέλημα και άλλων ευπορότερων δήμων πέραν του δήμου Αθηναίων. Αρχίζει με αυτόν τον τρόπο να εδραιώνεται όλο και περισσότερο ο σύνδεσμος ανάμεσα στην ιδιωτική φιλανθρωπία και την κρατική ευθύνη, αφού θα πρέπει να τονιστεί ότι, πάρα την συμβολή και χρηματοδότηση του κράτους, τα προνοιακά ιδρύματα για το παιδί, στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική ενίσχυση ιδιωτών.

Παρόμοιο ενδιαφέρον ορισμένων πολιτών για την πρόνοια των ορφανών, άστεγων και άπορων παιδιών, τα οποία διανυκτέρευαν στο λιμάνι του Πειραιά, οδήγησε στην ίδρυση του **Ζάνειου Ορφανοτροφείου Αρρένων**, το 1874, ή «Παιδαγωγείο ορφανών και άπορων» όπως ονομάστηκε αρχικά. Το ίδρυμα φιλοξενούσε τα άπορα παιδιά και τους παρείχε πέρα από την απαραίτητη καθημερινή φροντίδα και σχολική εκπαίδευση.

Ωστόσο αυτή περιορίζονταν στα βασικά μαθήματα και περιελάμβανε την γραφή, ανάγνωση, αριθμητική, ιερά κατήχηση, μουσική και ιχνογραφία. Παρεχόταν όμως και εκπαίδευση σε κάποια τέχνη, ώστε να είναι σε θέση να αυτοσυντηρούνται κατά την ενηλικίωσή τους. Οι ιδρυτές του Παιδαγωγείου Πειραιά, συγκέντρωσαν τα απαραίτητα χρηματικά ποσά που απαιτούνταν για την ίδρυση και στελέχωση του ορφανοτροφείου από ιδιωτικές χορηγίες, ζητώντας ταυτόχρονα και μόνιμη χρηματοδότηση από τον δήμο Πειραιά (Καλλιγά, 1990).

Έως τα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα, το Ελληνικό κράτος φαίνεται να καταβάλλει κάποιες προσπάθειες για την οργάνωση της πρόνοιας στην χώρα, χωρίς όμως να τα έχει καταφέρει σε ικανοποιητικό βαθμό, όπως προκύπτει από την ιστορική ανασκόπηση. Η ιδιωτική πρωτοβουλία από άτομα τα οποία φαίνεται να είναι διατεθειμένα να χρηματοδοτήσουν προνοιακές πρωτοβουλίες, κατέχει τον σημαντικότερο ρόλο και αποτελεί το κυριότερο μέρος αυτού του τομέα έως το τέλος του αιώνα.

Κατά το έτος 1893, ιδρύεται το **Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά**, το οποίο για πρώτη φορά ίσως στην Ελλάδα, συνδυάζει με έναν ενδιαφέροντα τρόπο, την ιδιωτική πρωτοβουλία και ενδιαφέρον με την κρατική ευθύνη. Εδώ, η διοίκηση αποτελείται από ιδιώτες, κυρίως συγγενικά πρόσωπα του Β. Μελά, με το Υπουργείο Εσωτερικών όμως, να έχει έναν σημαντικό ρυθμιστικό ρόλο. Το υπουργείο είχε την δυνατότητα και αρμοδιότητα συνάμα, να αντικαθιστά τα μέλη της επιτροπής του νηπιτροφείου, όταν τα ίδια απουσίαζαν για οποιονδήποτε λόγο. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι αυτή η αρμοδιότητα ανατίθεται στην κεντρική διοίκηση του κράτους και όχι στην τοπική αρχή. Βασικός σκοπός του ιδρύματος, ήταν η ίδρυση καταστημάτων, κατάλληλων για νηπιαγωγεία, κυρίως εκτός της Αθήνας. Με αυτή την απόφαση ο Β. Μελάς και η διοικητική επιτροπή, ενδεχομένως να στόχευαν σε μια συνειδητή προσπάθεια αποκέντρωσης των ιδιωτικών προνοιακών δραστηριοτήτων για το παιδί, και την ταυτόχρονη ενίσχυση αυτών σε ολόκληρη την επικράτεια. Άλλωστε η Αθήνα διαθέτει ήδη αρκετά ιδρύματα για παιδιά, σε σχέση με άλλες μεγάλες πόλεις της Ελλάδας. Ωστόσο, η αποκέντρωση αυτή δεν έχει διοικητικό χαρακτήρα, καθώς η κεντρική διοίκηση παραμένει στην πόλη της Αθήνας. Στο καταστατικό του ιδρύματος Μελά, όπως προαναφέρθηκε, κύριος στόχος ήταν η ίδρυση νηπιαγωγείων, τα οποία θα παρείχαν στα άπορα παιδιά φιλοξενία, αλλά και ευκαιρίες για ηθική, διανοητική, και σωματική ανάπτυξη. Ήδη από τη δεκαετία του 1880 και μετά, η ευαισθητοποίηση και ο προβληματισμός της κοινωνίας γύρω από την εκπαίδευση των νηπίων και δη αυτών

των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, όπου σίγουρα υπήρξε αδυναμία από μέρους των οικογενειών να παρέχουν στα μικρά παιδιά τους περισσότερο ειδικές γνώσεις πέραν των βασικών καθημερινών γνώσεων, αρχίζει να γίνεται όλο και πιο έντονος. Η ανάγκη για την ίδρυση νηπιαγωγείων, γίνεται ακόμη πιο επιτακτική, όταν οι γυναίκες άρχισαν να εργάζονται. Τα νήπια των φτωχότερων οικογενειών δεν είχαν τη δυνατότητα της απαραίτητης καθημερινής φροντίδας και επίβλεψης όταν οι μητέρες τους αναγκάζονταν να εργάζονται έως και 16 ώρες ημερησίως. Οπότε, τόσο η εργασία της μητέρας όσο και η διαπίστωση για την ανάγκη μόρφωσης των παιδιών από την νηπιακή ηλικία, οδήγησε στην ίδρυση νηπιαγωγείων και παιδικών σταθμών στην Ελλάδα. Το νηπιотροφείο Μελά λοιπόν, λειτουργούσε όπως ένας παιδικός σταθμός σήμερα και οι γονείς ήταν υποχρεωμένοι να παραλαμβάνουν τα παιδιά τους το απόγευμα μετά την λήξη της εργασίας τους (Καλλιγά, 1990).

Το 1964 δημιουργήθηκε στην Αθήνα, εντός του κτιριακού συγκροτήματος του Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών στην οδό Πειραιώς 51, ο πρώτος Παιδικός Σταθμός με τη μορφή που έχουν οι σύγχρονοι παιδικοί σταθμοί. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 το Δημοτικό Βρεφοκομείο ανταποκρίνεται στην επιτακτική ανάγκη για λειτουργία Παιδικών Σταθμών εντός της πρωτεύουσας. Έτσι συμπληρώνεται ο σκοπός του με την ίδρυση Βρεφικών και Παιδικών Σταθμών για την εξυπηρέτηση των εργαζομένων μητέρων.

Από την πιο πρόσφατη μαρτυρία που μπορεί να έχει κανείς πρόσβαση, φαίνεται ότι στο Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, ανήκουν 97 Παιδικοί Σταθμοί, που λειτουργούν εντός των ορίων του Δήμου Αθηναίων. Οι Παιδικοί Σταθμοί οι οποίοι υπάγονται στο Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών μπορούν να διακριθούν σε δύο βασικές κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν όσοι έχουν ιδρυθεί διαχρονικά από το Δήμο Αθηναίων και στη δεύτερη οι τέως Κρατικοί Παιδικοί Σταθμοί που υπάγονταν στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας και μεταφέρθηκαν στο Δήμο Αθηναίων, όπου έγινε και η συγχώνευση των διαφορετικών νομικών προσώπων. Ως αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών οι Δημοτικοί Παιδικοί Σταθμοί του δήμου Αθηναίων διοικούνται κατά ενιαίο τρόπο από το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών. Ο Δήμος Αθηναίων διαθέτει το μεγαλύτερο δίκτυο Παιδικών Σταθμών στη χώρα μας και τα Βαλκάνια και ένα από τα σημαντικότερα της Ευρώπης, φιλοξενώντας καθημερινά περίπου πέντε χιλιάδες εξακόσια (5.600) παιδιά (Αθανασοπούλου & Δρακοπούλου, 2010), (<http://www.dbda.gr>).

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι η αγωγή των παιδιών κατά την προσχολική ηλικία, άρχισε να απασχολεί την Ελληνική πολιτεία περίπου στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Μέχρι και την ίδρυση του νηπιοτροφείου Μελά (1893), δεν φαίνεται να υπάρχει σαφής διαχωρισμός της πρόνοιας και αγωγής παιδιών προσχολικής ηλικίας με εκείνα της σχολικής ηλικίας αντίστοιχα. Επίσης, δεν είναι διακριτό το ηλικιακό φάσμα των παιδιών που έμεναν στα ορφανοτροφεία. Πιθανότατα εκεί φιλοξενούνταν και εκπαιδεύονταν παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρέμεναν εκεί μέχρι και την ενηλικίωσή τους και εκπαιδεύονταν σε κάποια τέχνη ώστε να είναι ικανά να επιβιώσουν ως ενήλικες. Κύριο ρόλο σε αυτό είχαν προφανώς οι αντίστοιχες ανάγκες του κάθε τόπου και εποχής.

Μέχρι τα τέλη του 19<sup>ου</sup> αι. η μέριμνα για το παιδί στην Ελλάδα είχε προνοιακό χαρακτήρα με κύριο μέλημα τη βασική μόρφωση και εκπαίδευση των παιδιών σε μια τέχνη με σκοπό την επιβίωση τους αργότερα ως ενήλικες. Η προστασία της παιδικής ηλικίας αλλά και η κατάλληλη εκπαίδευση των μικρών παιδιών, ήταν κύριο μέλημα των αρμοδίων (κράτους και ιδιωτών), ταυτόχρονα με την ιδρυματική περίθαλψη των παιδιών, η οποία ήταν ανάμεσα στις άμεσες προτεραιότητες τους.

Η συνειδητοποίηση για την αγωγή και μόρφωση των νηπίων ξεκινά από τις αρχές του 20<sup>ου</sup> αι. όταν και ιδρύονται σταδιακά όλο και περισσότερα κέντρα αγωγής και φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας με τη μορφή που έχουν οι σύγχρονοι παιδικοί σταθμοί.

## **1.2 Ο Θεσμός των Παιδικών Σταθμών στην Ελλάδα**

### **1.2.1 Διαχρονική Εξέλιξη**

Όπως φάνηκε από την παραπάνω ιστορική ανασκόπηση σχετικά με την αγωγή και την πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα, οι συνηθέστεροι όροι σχετικά με τους εμπλεκόμενους θεσμούς, ήταν αυτοί του ορφανοτροφείου, του νηπιοτροφείου, του βρεφοκομείου και αργότερα, του παιδικού σταθμού. Οι παιδικοί σταθμοί κατά την εμφάνισή τους ως θεσμός στην Ελλάδα, διακρίνονταν σε σταθμούς ιδιωτικής πρωτοβουλίας, όπου οι πόροι για την δημιουργία και συντήρησή τους προέρχονταν κυρίως από ιδιώτες και σε ημι-κρατικούς σταθμούς όπου το κράτος συμμετείχε με μικρές επιχορηγήσεις αρχικά, όπως στο Ζάνειο Ορφανοτροφείο, ή το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας 1920, όπου το Ελληνικό κράτος αναγνωρίζει την ανάγκη για πρόνοια των νηπίων και, συντάσσει σχετικές νομοθεσίες.



Χρονικά θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε την δημιουργία και λειτουργία των προνοιακών ιδρυμάτων γενικότερα και των παιδικών σταθμών στην Ελλάδα σε πέντε περιόδους. 1<sup>η</sup> περίοδος (1829-1896): Το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος αναγνωρίζει την ανάγκη για τη μέριμνα του παιδιού και κάνει προσπάθειες να δημιουργήσει έναν θεσμό παιδικής προστασίας βασιζόμενο οικονομικά στην υποστήριξη εθνικών ευεργετών και ιδιωτικών φιλανθρωπικών εισφορών, καθώς δεν υπήρχαν άλλοι οικονομικοί πόροι για την ίδρυση προνοιακών ιδρυμάτων για το παιδί. 2<sup>η</sup> περίοδος (1896-1922): Μια περίοδος που σφραγίζεται από την παρουσία και το έργο της Αικ. Λασκαρίδου. Για πρώτη φορά, φαίνεται να δίνεται περισσότερη παιδαγωγική έμφαση στα νηπιοτροφεία. Μέχρι τότε, χρέος των ιδρυμάτων για το παιδί στην Ελλάδα όπως σχολιάστηκε και πιο πάνω, ήταν γενικότερα η μέριμνα και η φροντίδα του και όχι τόσο η αγωγή του. 3<sup>η</sup> περίοδος (1922-1940): Η πολιτεία αντιλαμβάνεται εντονότερα την ανάγκη και αναλαμβάνει την ευθύνη για τη δημιουργία κρατικού θεσμού προσχολικής εκπαίδευσης. Ιδρύονται στη συνέχεια, με κρατική ευθύνη, όλο και περισσότερα ιδρύματα για την πρόνοια των μικρών παιδιών στη χώρα. 4<sup>η</sup> περίοδος (1940-1964): Ιδρύονται τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (ΕΑΝ), με σκοπό να βοηθήσουν και να στηρίζουν την Ελληνική οικογένεια όπως θα δούμε πιο αναλυτικά στη συνέχεια του κειμένου. Και τελευταία η 5<sup>η</sup> περίοδος (1964-1988): Μια σημαντική θεσμική αλλαγή παρατηρείται με την μετονομασία των Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων (ΕΑΝ) σε Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς με βασιλικό Διάταγμα το 1973. Την περίοδο εκείνη παρατηρείται παράλληλα και μια αλματώδης αύξηση των παιδικών σταθμών (Παπαθανασίου, 2000). Κρατικοί παιδικοί σταθμοί ιδρύονται σχεδόν σε ολόκληρη την χώρα. Εξίσου σημαντική την ίδια περίοδο υπήρξε και η θέσπιση με επίσημα κρατικά έγγραφα, κανονισμών λειτουργίας και ημερησίων προγραμμάτων απασχόλησης των παιδιών στους παιδικούς σταθμούς.

Στο εξής, από το 1988 έως σήμερα μια μεγάλη αλλαγή που αφορά τη διαχρονική εξέλιξη των παιδικών σταθμών, ήταν το πέρας της διοίκησης αυτών στην τοπική αυτοδιοίκηση. Μια διαδικασία η οποία ξεκίνησε το 1994 με ορισμένες προϋποθέσεις που σχετίζονταν με τον αριθμό των κατοίκων των εκάστοτε δήμων και ολοκληρώθηκε με τη συμμετοχή σχεδόν όλων των δήμων της Ελληνικής επικράτειας το 2001. Οι κανονισμοί λειτουργίας των παιδικών σταθμών αντίστοιχα, μετά το 1988 αναθεωρήθηκαν εννοιολογικά μόνο, ως προς τον σκοπό των βρεφονηπιακών σταθμών το 1992. Ακολούθησε νέος αναθεωρημένος κανονισμός τόσο ως προς τον σκοπό όσο

και ως προς τις ημερήσιες δραστηριότητες των παιδιών το 2002, με τελευταία αναθεώρηση αυτού το 2017.

### 1.2.2 Νομοθετικό Πλαίσιο

Το πρώτο νηπιοτροφείο ιδρύθηκε από την «Ένωση Ελληνίδων», με εισήγηση της Αικ. Λασκαρίδου το 1901. Την ίδρυση και λειτουργία του ιδρύματος ενίσχυσε και υποστήριξε η πριγκίπισσα Αλίκη. Σε αυτόν το σταθμό, γινόταν δεκτά καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας παιδιά άνω των τεσσάρων ετών. Λίγα χρόνια αργότερα το 1905 περίπου, το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά άρχισε να λειτουργεί σχεδόν με τη μορφή που έχουν οι παιδικοί σταθμοί σήμερα, ανταποκρινόμενο στις κοινωνικές ανάγκες της εποχής όπως σχολιάζεται εκτενέστερα πιο πάνω στο κείμενο (Κυριαζοπούλου – Βολανάκη 1977). Το Ελληνικό κράτος ιδρύει το 1922 το Τμήμα Πρώτης Παιδικής Ηλικίας που υπάγεται στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Το 1926, για πρώτη φορά με νομοθετικό διάταγμα, αναγνωρίζεται επίσημα και θεσμοθετείται ο θεσμός των παιδικών σταθμών. Οι πρώτοι παιδικοί σταθμοί στην Ελλάδα αποτελούσαν ιδρύματα με κοινωνικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα, όπου φοιτούσαν παιδιά ηλικίας από 3 έως 5 ή 6 ετών, μέχρι την φοίτησή τους στα δημοτικά σχολεία της χώρας. Υπολογίζεται ότι με το Ν.Δ. «περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών» 27/10/1926, λειτούργησαν εννέα Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί (Χαρίτος, 1996). Μετέπειτα, με τον αναγκαστικό νόμο της 2/5 Νοεμβρίου του 1935, (ΦΕΚ Α' 527) το Ελληνικό κράτος προβλέπει την επέκταση του θεσμού και ίδρυση Εθνικών Παιδικών Σταθμών σε πρωτεύουσες νομών οι οποίες αποτελούσαν βιομηχανικά κέντρα. Ο παραπάνω νόμος προέβλεπε την ίδρυση μέχρι είκοσι παιδικών σταθμών στη Χώρα. Επιπρόσθετα, το 1942, με το Νομοθετικό Διάταγμα (αρ. 1316) ΦΕΚ Α' 115, ο αριθμός των ιδρυθέντων Εθνικών Παιδικών Σταθμών στις πόλεις που αποτελούσαν βιομηχανικά κέντρα, αυξήθηκε από είκοσι σε τριάντα, ενώ αντίστοιχα στον νομό Αττικοβοιωτίας, από δέκα σε είκοσι.

Την περίοδο της κατοχής, (1942), παράλληλα με τους Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς ιδρύονται και τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (Ε.Α.Ν) που σκοπό είχαν την περίθαλψη και διαπαιδαγώγηση των νηπίων των αγροτικών περιοχών, αφού οι γονείς των παιδιών αδυνατούσαν να τους προσφέρουν την απαραίτητη φροντίδα και στοιχειώδη μόρφωση. Το 1944, μελετάται και συντάσσεται από κρατικές οργανώσεις και επιτροπές το ονομαζόμενο «σχέδιο λαϊκής παιδείας», το οποίο αποτελούσε μια πρόταση προς μελλοντική εφαρμογή κατά την απελευθερωτική περίοδο. Οι δύσκολες

κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν στην χώρα μας όμως μετά την απελευθέρωση, δεν επέτρεψαν την εφαρμογή αυτού του σχεδίου. Ανάμεσα στις προτάσεις του σχεδίου ήταν η ίδρυση παιδικών σταθμών, οι οποίοι θα στήριζαν την Ελληνική οικογένεια με την φύλαξη και φροντίδα των παιδιών ηλικίας από 3 μηνών έως 4ετών (Χαρίτος, 1996). Η ίδρυση των παιδικών σταθμών εκείνη την περίοδο (περίοδο κατοχής), «εξαρτάται από τις κοινωνικές ανάγκες, θεωρούνται πρόσωπα δημοσίου δικαίου, εποπτεύονται από το υπουργείο πρόνοιας και διοικούνται από μια τοπική πενταμελή επιτροπή από ανώτερους κρατικούς λειτουργούς» (Χαρίτος, 1996, σελ. 239). Μεταγενέστερα, από το 1960 και μετά, διαπιστώνεται μια αλματώδης αύξηση των ιδρυμάτων προσχολικής αγωγής στην χώρα.

Το έτος 1973, με το Βασιλικό Διάταγμα 324 *«Περί μετατροπής των Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων εις Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς»*, τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (ΕΑΝ) μετονομάζονται σε Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία μετατρέπονται σε Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς, φέροντας το χαρακτηριστικό όνομα του δήμου ή της κοινότητας στην οποία ανήκουν (άρθρο 1). Αντίστοιχα, το 1984 με τη δημοσίευση του Νόμου 1431, ΦΕΚ Α'46, οι Εθνικοί παιδικοί Σταθμοί που λειτουργούσαν στη Χώρα, μετονομάζονται σε Κρατικούς Παιδικούς Σταθμούς. Με τον ίδιο νόμο, εγκρίνεται και η ίδρυση κρατικών βρεφονηπιακών σταθμών και βρεφικών τμημάτων σε κρατικούς παιδικούς σταθμούς. Επομένως, στους κρατικούς παιδικούς σταθμούς γίνονται δεκτά παιδιά ηλικίας από δύο ετών και έξι μηνών έως την εγγραφή τους στο δημοτικό σχολείο και στους κρατικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς, παιδιά ηλικίας από 8 έως 30 μηνών.

Τα επόμενα χρόνια, το Ελληνικό κράτος προβαίνει στην μεταβίβαση των Κρατικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών σταθμών στην τοπική αυτοδιοίκηση. Έτσι με τον νόμο 2218/1994, ΦΕΚ 90 / Α /1994, *«περί μεταβίβασης των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών»*, η οργάνωση και διαχείριση τους, μεταβιβάζεται εξολοκλήρου στους τοπικούς δήμους και περιφέρειες, με την γενικότερη εποπτεία από το υπουργείο εσωτερικών. Όπως αναφέρεται στο σχετικό άρθρο *«Κρατικοί παιδικοί και βρεφονηπιακοί σταθμοί που λειτουργούν με τις διατάξεις του από 2.11.1935 α.ν. (ΦΕΚ 527 Α) μεταβιβάζονται στους δήμους, εφόσον έχουν πληθυσμό άνω των 5.000 κατοίκων ή στα Συμβούλια Περιοχής στη διοικητική περιφέρεια των οποίων λειτουργούν, εφόσον δεν υπάρχουν δήμοι με τον πληθυσμό αυτό και λειτουργούν ως δημοτικά νομικά πρόσωπα του άρθρου 187 του Π.Δ. 323/1989 (Δ.Κ.Κ.). Η μεταβίβαση γίνεται με απόφαση του Υπουργού Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, η οποία*

εκδίδεται ύστερα από απόφαση του δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου του δήμου ή της κοινότητας στην περιφέρεια του οποίου λειτουργεί ο παιδικός ή βρεφονηπιακός σταθμός και δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» (Ν.2218/1994, άρθρο 42). Με τον νόμο αυτόν, μεταφέρθηκε στην τοπική αυτοδιοίκηση ένα ποσοστό της τάξης του 36% περίπου των παιδικών σταθμών της χώρας, σύμφωνα με τα στοιχεία της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας (ΚΕΔΚΕ) ([www.kedke.gr](http://www.kedke.gr)). Το 2001 με τον νόμο 2880/2001 (άρθρο 26) όλοι σχεδόν οι Κρατικοί Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί μεταβιβάστηκαν στην τοπική αυτοδιοίκηση της χώρας. Αφού είχε προηγηθεί η νομοθεσία για τους Καλλικρατικούς Δήμους στην Ελλάδα, όλοι σχεδόν οι δήμοι πληρούσαν την προϋπόθεση του νόμου 2218/1994, ΦΕΚ 90 / Α /1994, που έκανε αναφορά για μεταφορά των Βρεφονηπιακών Σταθμών σε δήμους με πληθυσμό άνω των 5.000 κατοίκων. Κάθε Δήμος πλέον υποχρεούται να έχει στη δικαιοδοσία του την λειτουργία και γενικότερη εποπτεία των παιδικών σταθμών. Με αυτόν τον τρόπο δόθηκε λύση στην πολυνομία και στις διαφορετικές αρχές που εμπλέκονταν στη διοίκηση των βρεφονηπιακών Σταθμών και επίσημα πλέον μετονομάστηκαν σε Δημοτικούς Παιδικούς και Βρεφονηπιακούς Σταθμούς.

### **1.2.3 Διαχρονική εξέλιξη της σκοπιμότητας των Παιδικών Σταθμών**

Ο σκοπός των παιδικών σταθμών από ιδρύσεως του θεσμού έως σήμερα, φαίνεται σταδιακά να αλλάζει και να εξελίσσεται όσον αφορά τη σπουδαιότητα της αγωγής σε αυτήν την ηλικία. Στο πρώτο Ν.Δ «περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών» (27/10/1926), οι Παιδικοί Σταθμοί που ιδρύθηκαν, είχαν ως βασικό στόχο την περίθαλψη, ωφέλιμη απασχόληση και ημερήσια φροντίδα των παιδιών περισσότερο, παρά την ολόπλευρη αγωγή τους (Χαρίτος, 1996). Λίγα χρόνια αργότερα, με απόφαση της κυβέρνησης ο θεσμός των παιδικών σταθμών επεκτείνεται και ιδρύονται παιδικοί σταθμοί στα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα της χώρας (Ν. 2/5 Νοεμβρίου 1935, ΦΕΚ Α΄527). Βασικός σκοπός όπως ορίζεται στο άρθρο 1.1 του ιδίου νόμου, ήταν η ημερήσια περίθαλψη και μόρφωση των ορφανών και άπορων παιδιών ηλικίας μέχρι έξι ετών, ή των παιδιών που ήταν ορφανά από τον πατέρα τους, προς ανακούφιση των εργαζόμενων μητέρων. Μεταγενέστερα, ιδίως μετά τα χρόνια της Κατοχής στην Ελλάδα, γίνεται όλο και περισσότερο επιτακτική η ανάγκη διαφορετικής προσέγγισης και επαναπροσδιορισμού του σκοπού των Παιδικών Σταθμών, προκειμένου να εξυπηρετήσει τις υπάρχουσες κοινωνικές ανάγκες. Κύριος σκοπός αυτών των ιδρυμάτων ήταν η σωστή

διαπαιδαγώγηση των μικρών παιδιών, η βασική καθημερινή τους φροντίδα, αλλά και ενίσχυση της αυτονομίας και ανεξαρτησίας τους (Χαρίτος, 1996). Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι παράγοντες οι οποίοι μπορεί να επηρέασαν περισσότερο τη βασική δομή και τον τρόπο λειτουργίας των ιδρυμάτων, ήταν η οικονομική κατάσταση, αλλά και γενικότερα το κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο της χώρας. Η ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια αλλά και *μετά τα χρόνια της Κατοχής*, βίωνε δύσκολες συνθήκες ζωής. Συνέπεια όλων αυτών, ήταν τα πολύ υψηλά επίπεδα παιδικής θνησιμότητας, εξαιτίας υποσιτισμού, διαφόρων μολυσματικών ασθενειών, θανάτου των γονέων και κακής ποιότητας ζωής (Ζέρβα, Σιδηροπούλου & συν. 2009). Το 1973, όπως αναφέρεται στο Βασιλικό Διάταγμα (ΦΕΚ 95 Α', 1973/ Α. Δ. 324), σκοπός των Εθνικών Παιδικών Σταθμών, ήταν η ημερήσια ενδιαίτηση, διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία νηπίων ηλικίας από 2,6 μηνών έως 6 ετών, μέχρι την εγγραφή τους δηλαδή στο δημοτικό σχολείο (άρθρο 2). Επισημαίνεται επιπλέον στο ίδιο έγγραφο, ότι κάθε Εθνικός Παιδικός Σταθμός, μπορούσε να φιλοξενήσει έως εξήντα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Στα χρόνια της μεταπολίτευσης και μετάβασης στο Δημοκρατικό πολίτευμα, το ελληνικό κράτος με υπουργικό έγγραφο (ΦΕΚ 84/1988 τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108), καθορίζει τον σκοπό των Κρατικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών, που είναι *«η ημερήσια διατροφή, διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία βρεφών και νηπίων, τα οποία δεν μπορούν να έχουν στο οικογενειακό τους περιβάλλον την απαραίτητα φροντίδα, λόγω απασχόλησης των εργαζομένων γονέων τους ή λόγω άλλων κοινωνικών αιτιών»* (σελ. 5119). Ύστερα από μια δεκαετία περίπου, με την υπουργική απόφαση *«Π2β/2827/1997, επαναπροσδιορίζεται ο σκοπός των παιδικών σταθμών ο οποίος αναφέρεται στην καθημερινή φύλαξη, φροντίδα, ημερήσια διατροφή, διαπαιδαγώγηση και ψυχαγωγία νηπίων και βρεφών εργαζομένων γονέων. Αναφορά γίνεται επιπλέον, στην πολύπλευρη νοητική, συναισθηματική, κοινωνική, ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών, καθώς και την προπαρασκευή τους για τη φυσική μετάβαση τους από την οικογενειακή ζωή στο σχολικό περιβάλλον»* ([www.kedke.gr](http://www.kedke.gr)). Το 2002, ορίζεται εκ νέου, ο σκοπός των παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών στο άρθρο 2 της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, (ΚΥΑ 16065/ ΦΕΚ 497/2002), όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι οι παιδικοί και βρεφονηπιακοί Σταθμοί, που είναι χώροι αγωγής και ασφαλούς διαμονής για τα παιδιά, ως σκοπό έχουν την παροχή ενιαίας προσχολικής αγωγής σύμφωνα με τα πλέον σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα. Επιπλέον, στα κύρια καθήκοντα του προσωπικού είναι η συμβολή και υποστήριξη της ολόπλευρης ανάπτυξης των παιδιών στον σωματικό, νοητικό, συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα, αλλά και η εξάλειψη

κατά το δυνατό, των διαφορών που πιθανώς προκύπτουν από το πολιτιστικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων των παιδιών που φιλοξενούνται στους Παιδικούς Σταθμούς. Επιπρόσθετα, η τήρηση κανόνων υγιεινής, η ημερήσια διατροφή των βρεφών και των νηπίων και η γενικότερη φροντίδα τους αναφέρεται στο βασικό κορμό του σκοπού των Βρεφονηπιακών Σταθμών, όπως και η βοήθεια και υποστήριξη των παιδιών όσον αφορά την ομαλή τους μετάβαση από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον. Ανάμεσα στα καθήκοντα του εκπαιδευτικού προσωπικού είναι επίσης η επικοινωνία και επίλυση τυχόν προβλημάτων που μπορεί να προκύψουν και αφορούν το παιδί, καθώς και η ευαισθητοποίησή τους σε θέματα σύγχρονης παιδαγωγικής και ψυχολογίας.

Ο πιο πρόσφατος κανονισμός λειτουργίας παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών της χώρας δημοσιεύτηκε το 2007 (ΚΥΑ 41087/ΦΕΚ 4249 /Β' / 5/12/2017). Μεταξύ των άλλων σκοπών που συμφωνούν με εκείνους που αναφέρονται στον προηγούμενο κανονισμό λειτουργίας (ΚΥΑ 16065/ ΦΕΚ 497/2002), στο νέο κανονισμό επισημαίνεται διακριτά πλέον, ότι οι βρεφονηπιακοί σταθμοί της χώρας αποτελούν κυρίως δομές αγωγής και διαπαιδαγώγησης για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Επομένως, συγκρίνοντας τους σκοπούς των βρεφονηπιακών σταθμών από την ίδρυσή τους έως σήμερα, συμπεραίνουμε μια σταδιακή εξέλιξη όσον αφορά τους όρους αγωγή και φροντίδα. Από ιδρύσεώς τους, αυτά τα προσχολικά ιδρύματα φαίνεται να έχουν έναν διπλό σκοπό, τόσο προνοιακό όσο και παιδαγωγικό. Αφενός στόχευαν στο να αντικαταστήσουν και να υποστηρίξουν την άπορη οικογένεια ή την εργαζόμενη μητέρα αργότερα, αφετέρου στο να δώσουν μια συστηματική αγωγή στα παιδιά προσχολικής ηλικίας από ειδικευμένο προσωπικό (Ξηροτύρη, χχχχ). Η προσχολική αγωγή με τον θεσμό των Παιδικών Σταθμών, φαίνεται να εξελίσσεται σταδιακά, εάν εστιάσουμε ειδικότερα στην αλλαγή των όρων που αναφέρονται στην περιγραφή του σκοπού τους σε κάθε χρονική περίοδο. Αρχικά, από την εποχή της λειτουργίας των πρώτων ιδρυμάτων την περίοδο 1922 έως 1940 περίπου, δίδονταν ιδιαίτερη σημασία στην περίθαλψη και φροντίδα των παιδιών. Η κοινωνική πρόνοια και μέριμνα για το παιδί, φαίνεται ότι εστίαζε κυρίως στην περίθαλψη των μικρών παιδιών και δε γίνονται σχεδόν καθόλου ρητές αναφορές σε στοιχεία διαπαιδαγώγησής τους. Η προσχολική αγωγή προέκυπτε ως συμπληρωματικός στόχος των ιδρυμάτων για την πρόνοια του παιδιού στην Ελλάδα και ως εκ τούτου, εξηγείται γιατί φαίνεται να συμπίπτουν οι στόχοι των ορφανοτροφείων με αυτούς των παιδικών σταθμών (Παπαθανασίου, 2000).

Αργότερα η μόρφωση καθώς και βασική φροντίδα των παιδιών φαίνεται να αποτελούν τους κυριότερους στόχους των παιδικών σταθμών. Με το Βασιλικό Διάταγμα του 1973, παρατηρείται εννοιολογική διεύρυνση με προσθήκη όρων όπως διαπαιδαγώγηση, ενδιαίτηση και ψυχαγωγία των παιδιών, οι οποίοι οδηγούν σε νέα στοχοθεσία και στόχευση. Όπως γίνεται φανερό, μέχρι αυτήν την περίοδο, ο βασικός σκοπός των παιδικών σταθμών είναι ανθρωπιστικός πρωτίστως και δευτερεύοντα ρόλο έχει η αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών που φιλοξενούνται σε αυτούς. Στη συνέχεια το 1988 με τον νέο κανονισμό λειτουργίας των Κρατικών Παιδικών Σταθμών φαίνεται να δίνεται περισσότερη έμφαση στην αγωγή των παιδιών, αφού πλέον υπάρχει επίσημο ημερήσιο αναλυτικό πρόγραμμα με στοχευμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες υποστηρίζουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Ειδική αναφορά όμως συνεχίζει να γίνεται στο γεγονός ότι το προσωπικό των παιδικών σταθμών θα πρέπει να δίνει περισσότερη έμφαση σε θέματα φροντίδας και περίθαλψης των βρεφών και νηπίων που φιλοξενούνται στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς της χώρας. Στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών σταθμών το έτος 2002 (ΦΕΚ 497), αρχίζει να τονίζεται περισσότερο η έννοια της αγωγής των βρεφονηπίων, αφού πλέον οι παιδικοί σταθμοί χαρακτηρίζονται ως χώροι αγωγής αλλά και φροντίδας παράλληλα. Η επικαιροποίηση και ενίσχυση του σκοπού λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών ως χώροι αγωγής και διαπαιδαγώγησης παιδιών προσχολικής ηλικίας πραγματοποιείται με την δημοσίευση του τελευταίου κανονισμού λειτουργίας τον Δεκέμβριο του 2017 (ΦΕΚ 4249). Το εκπαιδευτικό προσωπικό των παιδικών σταθμών πλέον, καλείται μέσα από επίσημα έγγραφα του κράτους να εκτελεί ημερήσιες εκπαιδευτικές δραστηριότητες οι οποίες στοχεύουν στην ομαλή και ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Γεγονός που φέρνει την σκοπιμότητα των παιδικών σταθμών σήμερα σε αντιστοιχία με τις παγκόσμιες εξελίξεις, αλλά με σχετική καθυστέρηση θα καταστεί φανερό στη συνέχεια του κειμένου.

Αναφορικά με τις εξελίξεις της σκοπιμότητας της προσχολικής αγωγής σε παγκόσμιο επίπεδο, το πεδίο της προσχολικής αγωγής φαίνεται να απασχολεί πολιτικούς και επιστημονικούς παράγοντες, τόσο με τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων όσο και με την ευαισθητοποίηση του κοινού σε διεθνές επίπεδο

Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, η εκπαίδευση των παιδιών από τη μικρή ηλικία και ειδικότερα αυτών από οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, απασχολεί όλο και περισσότερο την πολιτεία, με αποτέλεσμα διάφορες πολιτικές εκστρατείες και

κρατικοί προϋπολογισμοί να συντονίζονται με σκοπό την ενίσχυση της προσχολικής εκπαίδευσης

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η προσχολική ηλικία διαχωρίζονταν σε προγράμματα που προσέφεραν φροντίδα για παιδιά εργαζόμενων μητέρων ή οικογενειών χαμηλού εισοδήματος και τα νηπιαγωγεία. Τα πρώτα έδιναν κύρια έμφαση στην υγεία, την ασφάλεια και τη «μητρική» περίθαλψη. Αντίθετα, πολλά νηπιαγωγεία εξελίχθηκαν μέσα από διάφορα πανεπιστημιακά τμήματα ως εργαστήρια που ασχολούταν με την ανάπτυξη των παιδιών και την εκπαίδευση των γονέων ταυτόχρονα.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960, άρχισαν να εκτελούνται διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα έχοντας ταυτόχρονα ως κύριο στόχο τη φροντίδα αλλά και τη μελέτη της παιδικής ανάπτυξης. Με παρόμοια χρηματοδοτούμενα προγράμματα άρχισε να δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στους παράγοντες της ολόπλευρης ανάπτυξης των παιδιών, σε αντίθεση με τις προηγούμενες παρόμοιες προσπάθειες που είχαν ως κύριο στόχο την κοινωνική ανάπτυξη μονάχα και την παροχή φροντίδας.

Η προσχολική εκπαίδευση κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970 χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση από την ιδιωτική χορηγία στο δημόσιο σχολείο. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, το κράτος σε συνεργασία με τις τοπικές περιφέρειες, ξεκινά εκπαιδευτικά προγράμματα προσχολικής ηλικίας τα οποία συμβαδίζουν με τις μεταβαλλόμενες αντιλήψεις της εποχής. Η απαίτηση για φροντίδα καθ' όλη τη μέρα, για τα μικρά παιδιά εργαζόμενων μητέρων αυξάνονταν σταθερά, με αποτέλεσμα την αύξηση της ποικιλομορφίας των υπηρεσιών παροχής παιδικής φροντίδας και εκπαίδευσης ταυτόχρονα. Υπό το πρίσμα των ολοένα και συχνότερα μεταβαλλόμενων κοινωνικών συνθηκών, κρίθηκε ως άμεση ανάγκη η ειδικευμένη αγωγή των παιδιών (Πανταζής & Σακελλαρίου, 2008). Επί του παρόντος, η διχοτόμηση μεταξύ περίθαλψης και εκπαίδευσης αρχίζει να κλείνει. Οι κατάλληλες εκπαιδευτικές εμπειρίες ανάλογες με τα αναπτυξιακά επίπεδα των παιδιών και η γενικότερη αγωγή τους, θεωρούνται πλέον ουσιαστικό μέρος της ολιστικής και ποιοτικής τους φροντίδας. Προγράμματα προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης φαίνεται να ξεφεύγουν από τα παραδοσιακά πρότυπα και γίνεται μια προσπάθεια εξελίξεις αυτών ακολουθώντας τις φιλοσοφικές αλλά και κοινωνικοπολιτικές αλλαγές (Σακελλαρίου, 2015).

Οι αλλαγές από το 1960 μέχρι σήμερα συνοδεύτηκαν από την εξέλιξη της έρευνας και την ανάπτυξη νέων γνώσεων σχετικά με τη σπουδαιότητα της αγωγής κατά τη προσχολική περίοδο της ζωής. Σε αυτό συνέβαλαν με τις θεωρίες τους μεγάλοι παιδαγωγοί και ψυχολόγοι όπως ο Piaget, ο Vygotsky, ο Dewey και ο Erikson.



Η φύση της προσχολικής εκπαίδευσης φαίνεται να επηρεάζεται στο σύνολό της παγκοσμίως από κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές δυνάμεις. Στη σύγχρονη εποχή, η πρώιμη εκπαίδευση θεωρείται πρωταρχικής σημασίας για μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη. Η πλειοψηφία των κρατών, οργανώνει και χρηματοδοτεί προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης. Μέρος της προσχολικής εκπαίδευσης αποτελεί μια διευρυμένη μέριμνα για τη παροχή φροντίδας αλλά και τη διερεύνηση αναπτυξιακά κατάλληλων πρακτικών για παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Μια από τις μεγαλύτερες οργανώσεις για τις εκπαιδευτικές και αναπτυξιακές ανάγκες στην πρώιμη παιδική ηλικία είναι η Εθνική ένωση για την εκπαίδευση μικρών παιδιών, National Association for the Education of Young Children (N.A.Y.E.C ). Η N.A.Y.E.C ορίζει την πρώιμη παιδική ηλικία από τη γέννηση έως οκτώ ετών και θεωρεί ότι η αλληλένδετη μάθηση και ανάπτυξη κατά τη διάρκεια αυτής της ηλικίας είναι θεμελιώδης. Οι εμπειρίες κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου θεωρούνται εξαιρετικά σημαντικές και κρίσιμες για τη μελλοντική εξέλιξη του ατόμου. Ως εκ τούτου οι δομές που εξετάζουμε αναγνωρίζονται ως ένας τομέας της εκπαίδευσης που καλύπτει ένα ηλικιακό φάσμα από τη γέννηση έως την είσοδο των παιδιών στο δημοτικό σχολείο (Jordan-Decarbo & Nelson, 2002).

#### **1.2.4 Κανονισμοί λειτουργίας Παιδικών Σταθμών**

Η δύσκολη κατάσταση που βίωνε η ελληνική κοινωνία ήταν εκείνη που επηρέασε τον γενικότερο σκοπό αλλά και τον τρόπο λειτουργίας των πρώτων παιδικών σταθμών, ο οποίος ήταν κατά κύριο λόγο η ημερήσια περίθαλψη και μόρφωση των απόρων ανηλίκων. Κατά την περίοδο της κατοχής, σε κάθε παιδικό σταθμό μπορούσε να λειτουργήσει επίσης και «τμήμα παιδικού συσσιτίου» για άπορα παιδιά ηλικίας από 7 μέχρι 13 ετών ([www.kedke.gr](http://www.kedke.gr)). Όπως αναφέρει ο Παπαναστασίου (2000), ο πρώτος κανονισμός λειτουργίας των Εθνικών Παιδικών Σταθμών δημοσιεύθηκε το 1937, στον οποίο παρατίθετο και ένα ημερήσιο πρόγραμμα λειτουργίας τους. Οι δραστηριότητες του ημερήσιου προγράμματος καθορίζονταν από την διοικητική επιτροπή του παιδικού σταθμού και εγκρίνονταν στη συνέχεια από τον επιθεωρητή της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Όπως αναφέρει ο ίδιος συγγραφέας, μετά από επιτόπια έρευνα του ίδιου σε δημόσια έγγραφα δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός αυτών των αρχείων λόγω της μη διατήρησης τόσο παλαιών αρχείων. Το περιεχόμενο αυτών των αρχείων όπως ο ίδιος αναφέρει, θα βοηθούσε τόσο στην κατανόηση της κοινωνικοπολιτικής

κατάστασης της χώρας όσο και στην επικρατούσα εκπαιδευτική ιδεολογία της συγκεκριμένης περιόδου. Την ίδια περίοδο, εξαιτίας της επιρροής διάφορων ευρωπαϊκών ρευμάτων, διαφαίνεται μια προσπάθεια ένταξης και ενίσχυσης του όρου αγωγή και διαπαιδαγώγηση των παιδιών στα προσχολικά ιδρύματα της χώρας. Παράλληλα, με την βελτίωση των κοινωνικό-οικονομικών συνθηκών της χώρας, διακρίνεται και μια ουσιαστική τομή όσον αφορά την δομή και λειτουργία των παιδικών σταθμών. Ιδιαίτερα από το 1960 και ύστερα, καθώς υπήρξε αλματώδης αύξηση του αριθμού των παιδικών σταθμών στην Ελλάδα, η αγωγή φαίνεται να απασχολεί περισσότερο την πολιτεία και υπάρχει έντονο ενδιαφέρον όσον αφορά την ενσωμάτωση της διαπαιδαγώγησης στο καθημερινό πρόγραμμα των παιδιών που φιλοξενούνται στους παιδικούς σταθμούς της χώρας. Ο θεσμός των παιδικών σταθμών φαίνεται να εξελίσσεται σταδιακά, καθώς γίνεται πλέον αναφορά σε ημερήσια προγράμματα απασχόλησης των παιδιών με την έκδοση επίσημων εγγράφων. Το 1988, το Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων με υπουργική απόφαση δημοσιεύει στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως την έγκριση του κανονισμού λειτουργίας των Κρατικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών με σκοπό τον εκσυγχρονισμό και στήριξη του ρόλου των βρεφονηπιακών Σταθμών (ΦΕΚ 84/1988 τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108). Στους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της χώρας, γίνονται δεκτά παιδιά από την ηλικία των 3ετών, εφόσον στον ίδιο Σταθμό λειτουργεί βρεφικό τμήμα, ειδάλλως από 2 ½ ετών, μέχρι και την εγγραφή τους στο δημοτικό σχολείο. Προτεραιότητα εγγραφής έχουν τα παιδιά των εργαζόμενων γονέων και εκείνων που έχουν ανάγκη φροντίδας από διάφορα κοινωνικά αίτια, όπως για παράδειγμα, παιδιά οικογενειών χαμηλού οικονομικού επιπέδου, ορφανά παιδιά, μονογονεϊκές ή πολύτεκνες οικογένειες και παιδιά των οποίων οι γονείς αντιμετωπίζουν οποιαδήποτε σωματική ή πνευματική αναπηρία. Επιπλέον οι γονείς των εγγεγραμμένων παιδιών είναι υποχρεωμένοι, να καταβάλλουν τροφεία στους εκάστοτε Κρατικούς Σταθμούς, ανάλογα με το μηνιαίο τους εισόδημα.

Η λειτουργία των Σταθμών αρχίζει κατά τον ισχύοντα κανονισμό λειτουργίας στις 7.00 π.μ. κατά το χειμερινό ωράριο και αντίστοιχα στις 06.45π.μ κατά το θερινό ωράριο και λήγει στις 16.00 το απόγευμα. Στον ίδιο κανονισμό, αναφέρεται επίσης ότι εφόσον υπάρξουν ιδιαίτερες ανάγκες, όπως εργασία της μητέρας σε αγροτικές εποχικές εργασίες, ή άλλες τοπικές ανάγκες, δίνεται η δυνατότητα στον Νομόρχη της περιοχής, να παρατείνει το ωράριο λειτουργίας των σταθμών εφόσον η στελέχωσή του σε προσωπικό είναι επαρκής ή μπορεί να προσληφθεί επιπλέον προσωπικό για αυτόν τον

σκοπό. Σε περίπτωση που αποφασίζεται από το Υπουργείο η λειτουργία των Σταθμών να καλύπτει τις ανάγκες που προκύπτουν από την εφαρμογή συνεχούς ωραρίου λειτουργίας των Εμπορικών καταστημάτων για παράδειγμα ή άλλων παρόμοιων, η λειτουργία των Παιδικών Σταθμών στις περιοχές που εφαρμόζεται το ωράριο αυτό, παρατείνεται αναλόγως με απόφαση του οικείου νομάρχη.

Το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ηλικίας από 8 μηνών έως 1 ½ ετών, περιλάμβανε από τις 6:45 ή 7:00π.μ (ανάλογα με την εποχή), έως τις 9:00 π.μ. την προσέλευση των βρεφών, την ικανοποίηση των ατομικών αναγκών, το πρόγευμα, ανάπαυση ή ελεύθερη απασχόληση.

Από 9.00-12.00\_π.μ. περιλάμβανε ατομικά προγράμματα σχετικά με την εξέλιξη του παιδιού, την κοινωνική, συναισθηματική, νοητική και κινητική του ανάπτυξη, καθώς και την υποβοήθηση της απόκτησης αυτονομίας.

12.00-13.00 μ.μ. ήταν η ώρα της προετοιμασίας και του μεσημβρινού γεύματος.

13.00-14.30 μ.μ. ακολουθούσε η ανάπαυση των παιδιών.

14.30-15.15 μ.μ. το πρόγραμμα περιελάμβανε ελεύθερη απασχόληση των βρεφών με τους προαναφερόμενους στόχους.

15.15- 15.45 μ.μ.. ακολουθούσε το απογευματινό γεύμα και

15.45- 16.00 μ.μ. η προετοιμασία για την αποχώρηση.

Τονίζεται επιπρόσθετα στον κανονισμό λειτουργίας ότι κατά τη διάρκεια παραμονής των βρεφών στο Σταθμό, κύριο μέλημα των βρεφονηπιοκόμων πρέπει να είναι η ικανοποίηση των βασικών αναγκών των βρεφών όπως φαγητό και καθαριότητα, καθώς και η εξασφάλιση συνθηκών οι οποίες θα ευνοούν την ψυχική υγεία των παιδιών και θα υποβοηθούν την ομαλή ανάπτυξή τους. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι εάν υπήρχε παράταση του προγράμματος του Σταθμού για λόγους που ορίζονται από τον κανονισμό λειτουργίας, την ώρα εκείνη παρέχονταν στα παιδιά μόνο φύλαξη, ανάπαυση ή ελεύθερη απασχόληση.

Το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ηλικίας από 1 ½ έως 3 ετών, περιλάμβανε αντίστοιχα:

6:45 ή 7.00 π.μ. έως τις 9:00 π.μ. την προσέλευση των παιδιών, την ικανοποίηση των ατομικών αναγκών, πρόγευμα, ανάπαυση ή ελεύθερη απασχόληση. Ευκαιριακά εκπαίδευση στην αγωγή τουαλέτας.

9.00-12.00 π.μ. Το πρόγραμμα περιλάμβανε ατομικά προγράμματα σχετικά με την εξέλιξη του παιδιού, την κοινωνική, συναισθηματική, νοητική και κινητική του ανάπτυξη, καθώς και την υποβοήθηση της απόκτησης αυτονομίας. Τα παιδιά επιπλέον θα έπρεπε να απασχολούνται στις γωνίες δραστηριοτήτων ανάλογα με την ηλικία τους.

12.00-13.00 μ.μ. ήταν η ώρα της προετοιμασίας και του μεσημβρινού γεύματος.

13.00-14.30 μ.μ. ακολουθούσε η ανάπαυση των παιδιών.

14.30-15.15 μ.μ. το πρόγραμμα περιλάμβανε ελεύθερη απασχόληση των βρεφών με τους προαναφερόμενους στόχους.

15.15- 15.45 μ.μ. ακολουθούσε το απογευματινό γεύμα και

15.45- 16.00 μ.μ. η προετοιμασία για την αποχώρηση.

Τονίζεται επιπλέον, ότι θα πρέπει να ενθαρρύνεται η ανεξαρτησία των παιδιών από αυτή την ηλικία, η οποία θα πρέπει να προωθείται μέσα από επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες φαγητού, καθαριότητας και άλλων παρόμοιων ανάλογα με την ηλικία των παιδιών. Κύριο μέλημα των βρεφονηπιοκόμων θα πρέπει να είναι η δημιουργία μιας ατμόσφαιρας στοργής, αγάπης και αποδοχής ή οποία θα εξασφαλίζει στα παιδιά συνθήκες οι οποίες θα ευνοούν την ψυχική τους υγεία και θα υποβοηθούν τη ομαλή τους ανάπτυξη. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι, εάν υπήρχε παράταση του προγράμματος του Σταθμού για λόγους που ορίζονταν από τον κανονισμό λειτουργίας, την ώρα εκείνη παρέχονταν στα παιδιά μόνο φύλαξη, ανάπαυση ή ελεύθερη απασχόληση.

Το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ηλικίας από 3 ετών έως την εγγραφή τους στο Δημοτικό Σχολείο, περιλάμβανε αντίστοιχα:

6:45 ή 7.00 π.μ. έως τις 8:30 π.μ. προσέλευση των νηπίων, τακτοποίηση των ατομικών τους ειδών και καθαριότητα. Επιπλέον απασχόληση στις γωνίες δραστηριοτήτων αλλά και περιποίηση φυτών, λουλουδιών και ζώων.

8.30 π.μ. προσευχή με την μορφή ποιήματος, για την ενίσχυση του θρησκευτικού συναισθήματος. Επίσης, συμμετοχή των παιδιών στην προετοιμασία και στο σερβίρισμα του προγεύματος.

9.00 π.μ. πρόγευμα.

9.30-10.30 .μ. συζήτηση και επεξεργασία ενός ευκαιριακού ή προγραμματισμένου θέματος και σχετικές, λεκτικές, προμαθηματικές δραστηριότητες καθώς και αισθητηριακός εμπλουτισμός των παιδιών.

10.30-11.00 π.μ. διάλλειμα.

11.00-11.30 π.μ. το πρόγραμμα περιλάμβανε ψυχοκινητικές δραστηριότητες στην αυλή και στην αίθουσα του Σταθμού.

11.30-12.30 π.μ. τα παιδιά απασχολούνταν στις γωνιές δραστηριοτήτων της αίθουσας. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι εξής γωνιές: ζωγραφικής, πλαστικής, οικοδομικού υλικού, κατασκευών, γωνιά για την ανάπτυξη της αντιληπτικής ικανότητας του παιδιού, πάζλ, ντόμινο, τόμπολα, μαγαζάκι, όπως και γωνιά δραματοποίησης, βιβλιοθήκης, κουκλοθέατρου, φυσικών υλικών όπως και γωνιά με υλικό για πειραματισμούς.

12.30- 13.15 μ.μ. Προετοιμασία για το μεσημβρινό γεύμα, με την συμμετοχή των ίδιων των παιδιών.

13.15-13.45 μ.μ. Διάλειμμα και προετοιμασία για ανάπαυση.

13.45-15.15 μ.μ. Ανάπαυση των παιδιών. Αναφορικά με τα παιδιά που για οποιονδήποτε λόγο δεν αναπαύονταν, οριζόταν η απασχόλησή τους με διάφορα επιτραπέζια παιδαγωγικά παιχνίδια ή στις γωνιές δραστηριοτήτων.

15.15- 15.45 μ.μ. ακολουθούσε το απογευματινό γεύμα και

15.45- 16.00 μ.μ. η προετοιμασία για την αποχώρηση.

Στο ημερήσιο πρόγραμμα των νηπίων αναφέρεται επιπλέον, ότι για όσα νήπια δεν αναπαύονται την ώρα της ανάπαυσης, ή έχει παραταθεί η λειτουργία του Σταθμού για λόγους που ορίζει ο παρών κανονισμός, τότε εάν υπάρχει προσωπικό (νηπιαγωγός ή βρεφονηπιοκόμος) να καλύψει το επιπλέον ωράριο εργασίας, τότε παρέχεται στα παιδιά το ακόλουθο πρόγραμμα, ειδάλλως παρέχεται μόνο φροντίδα. Το πρόγραμμα είχε να κάνει με δραστηριότητες όπως:

- Μουσική αγωγή- Ακρόαση επιλεγμένων κομματιών κάθε είδους μουσικής, τραγούδι και παιδική ορχήστρα.
- Παραμύθι-δραματοποίηση και
- Θεατρικό παιχνίδι

Το παραπάνω πλαίσιο δραστηριοτήτων βέβαια, μπορεί όπως αναφέρεται, να αναπροσαρμόζεται κατά τη κρίση της βρεφονηπιοκόμου, ανάλογα με τις ανάγκες των παιδιών ή τις συνθήκες της ημέρας.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης βρεφών και νηπίων δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη φροντίδα και ικανοποίηση των ατομικών αναγκών των παιδιών. Η φροντίδα των παιδιών και η δημιουργία μιας στοργικής ατμόσφαιρας η οποία θα ευνοεί την ψυχική υγεία των παιδιών πρωτίστως, φαίνεται να είναι στις βασικές αρμοδιότητες των βρεφονηπιοκόμων. Σταδιακά και από την ηλικία των 3 έως 6 ετών περίπου, φαίνεται να δίδεται περισσότερη έμφαση στην απόκτηση ανεξαρτησίας και αυτονομίας των παιδιών, μέσω της συμμετοχής τους σε ποικίλες δραστηριότητες του Παιδικού Σταθμού. Ταυτόχρονα, τα παιδιά απασχολούνται περισσότερο χρόνο με οργανωμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες στοχεύουν τόσο στην αγωγή όσο και στην ομαλή και ολόπλευρη, ανάπτυξή τους.

Μέσα στον ίδιο κανονισμό, αναφέρεται αναλυτικά και το εβδομαδιαίο διαιτολόγιο των βρεφο-νηπίων το οποίο συμπεριλαμβάνει τρία γεύματα, πρόγευμα, μεσημεριανό και απογευματινό. Αναφορά γίνεται επίσης στα καθήκοντα των βρεφονηπιοκόμων, όπου ανάμεσα σε άλλα είναι η μέριμνα για την ψυχοσωματική υγεία και ψυχοκινητική εξέλιξη των παιδιών με την πραγματοποίηση ατομικών προγραμμάτων, ανάλογα με την ηλικία τους. Η τήρηση του ημερησίου προγράμματος απασχόλησης των παιδιών, ο ανεφοδιασμός των αιθουσών με τα απαραίτητα υλικά, η γενικότερη επίβλεψη τόσο των παιδιών όσο και του χώρου του Παιδικού Σταθμού γενικότερα, είναι στα άμεσα καθήκοντα και αρμοδιότητες των βρεφονηπιοκόμων που εργάζονται σε Κρατικούς Παιδικούς και Βρεφονηπιακούς Σταθμούς (ΦΕΚ 84/1988 Τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108). Με τον νόμο 2082 της 15/21/09/1992, ΦΕΚ Α' 158, επαναπροσδιορίζονται εννοιολογικά οι παιδικοί και βρεφονηπιακοί σταθμοί όπου όπως αναφέρεται, οι δομές αυτές είναι οι πλέον οργανωμένες υπηρεσίες οι οποίες αποσκοπούν στην ημερήσια φροντίδα, τη δημιουργική απασχόληση υγιών νηπίων και βρεφών καθώς και την αγωγή, την αρμόζουσα στην ηλικίας τους. Το 1994, όπου ορίστηκε η σταδιακή ένταξη των βρεφονηπιακών σταθμών στους δήμους και περιφέρειες της χώρας (Ν.2218/1994), ορίζεται ως κανονισμός λειτουργίας των ιδρυμάτων ο ισχύων δια του ΦΕΚ 84/1988 τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Με απόφαση των οικείων δημοτικών και κοινοτικών συμβουλίων, συντάσσονται νέοι κανονισμοί λειτουργίας των σταθμών, με βάση τον πρότυπο κανονισμό που συνάσσεται από τα Υπουργεία Υγείας,*

*Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Εσωτερικών. Μέχρι τη σύνταξη νέου κανονισμού, εξακολουθεί να ισχύει ο προηγούμενος κανονισμός λειτουργίας» (άρθρο 42, Ν.2218/1994).*

Ο πρότυπος κανονισμός λειτουργίας των Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών στην Ελλάδα, επαναπροσδιορίζεται από το Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης Υγείας και Πρόνοιας, το έτος 2002. Σε αυτόν τον κανονισμό λειτουργίας των Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών της χώρας, το 2002, (ΦΕΚ 497, Αρ.16065), αναφέρεται ότι το ημερήσιο πρόγραμμα δημιουργικής απασχόλησης των βρεφονηπίων θα πρέπει να εξασφαλίζει πρωτίστως την αρμονική ψυχοσωματική ανάπτυξη των παιδιών. Στόχος είναι η προσέγγισή τους με στοργή σε κλίμα εμπιστοσύνης και ασφάλειας καθώς και η επίλυση προβληματικών καταστάσεων με διάλογο και συνεργασία. Ιδιαίτερη βάση στην ημερήσια απασχόληση των παιδιών δίδεται στην κοινωνικοποίηση και ομαλή συναναστροφή των παιδιών μεταξύ τους, όπως και στην ενίσχυση της εξελικτικής τους πορείας και την εμπέδωση ενός κλίματος ελευθερίας και σιγουριάς. Ο κανονισμός χαρακτηρίζει ακόμη ως ποινικό αδίκημα την επιβολή τιμωρίας στα παιδιά από το προσωπικό των βρεφονηπιακών σταθμών με χρήση σωματικής βίας, αλλά και την προσβλητική λεκτική επίπληξή τους ως ποινή με στόχο την αλλαγή της συμπεριφοράς τους.

Το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης βρεφών και νηπίων όπως περιγράφεται στην πιο πρόσφατη εγκύκλιο του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης – Υγείας και Πρόνοιας το 2002, (ΦΕΚ 497, άρθρο 14), μπορεί να είναι ευέλικτο, τηρούνται όμως ορισμένα βασικά χρονικά σημεία αυτού, όπως είναι η ώρα προσέλευσης και αναχώρησης, οι ώρες φαγητού, ανάπαυσης και διαλείμματος. Ενδεικτικά η ημερήσια απασχόληση για τα βρέφη είναι:

6:45 ή 7:00 – 9:00π.μ. προσέλευση βρεφών και ικανοποίηση των προσωπικών τους αναγκών, ανάπαυση ή ελεύθερη απασχόληση.

9:00-9.30 π.μ. πρωινό

9.30-12:00 π.μ. ατομικά προγράμματα για την εξέλιξη του παιδιού, όσον αφορά την κοινωνική, συναισθηματική, νοητική και κινητική του ανάπτυξη και την υποβοήθηση κατάκτησης της αυτονομίας του.

12:00-13:00 μ.μ. προετοιμασία και μεσημεριανό γεύμα.

13:00-14:30 μ.μ. ανάπαυση

14:30-15:15 μ.μ. ελεύθερη απασχόληση των βρεφών σύμφωνα με τους προαναφερόμενους στόχους της εγκυκλίου.

15:15-15:45 μ.μ. απογευματινό γεύμα

15:45-16:00 μ.μ. προετοιμασία και αποχώρηση.

Όσον αφορά τα τμήματα των νηπίων, το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης έχει ως εξής:

6:45 ή 7:00-8.30 π.μ. υποδοχή παιδιών. Παράλληλα, ο/η παιδαγωγός, υποχρεούται να προτρέπει και να ενθαρρύνει τα παιδιά να ενσωματωθούν σε ομάδες παιχνιδιού, στις «Παιδικές Γωνιές Δραστηριοτήτων», συμβολικού χαρακτήρα ή την απασχόλησή τους με διάφορα παιδαγωγικά υλικά.

8.30-9:00 π.μ. προσευχή και προετοιμασία των παιδιών για το πρωινό. Ατομική υγιεινή και ετοιμασία της τραπεζαρίας. Επιπλέον σε αυτό το διάστημα μπορεί να γίνονται συζήτηση και συναισθηματικές ανταλλαγές μεταξύ των παιδιών και των παιδαγωγών.

9:00-9:30 π.μ. πρωινό με την ενεργή συμμετοχή των παιδιών στο σερβίρισμα και την τακτοποίηση της τραπεζαρίας.

9:30-10.00 π.μ. ο/η παιδαγωγός συζητά με τα παιδιά της τάξης σχετικά με τις δραστηριότητες της ημέρας. Εκτελούνται επίσης την ίδια ώρα μουσικό-κινητικές-ρυθμικές δραστηριότητες και δραστηριότητες χώρου.

10:00-11:00 π.μ. παράλληλα ή μεμονωμένα εργαστήρια ζωγραφικής, κολλητικής, κουκλοθεάτρου, θεατρικού παιχνιδιού, νερού, πηλού, κηπουρικής, μαγειρικής, οικολογικού πειραματισμού, κλπ., ή παιδαγωγικές δραστηριότητες ίδιου χαρακτήρα.

11:00-12:00 π.μ. διάλλειμα των παιδιών περίπου 30λεπτών. Προετοιμασία για το μεσημεριανό γεύμα (ατομική υγιεινή). Επιπλέον, ελεύθερη απασχόληση στις «Γωνιές Δραστηριοτήτων», ψυχοκινητικές δραστηριότητες ή ομαδικά παιχνίδια στην τάξη και την αυλή. Προ-ανάγνωση, προ-γραφή, προ-αρίθμηση.

12:00-13:00 μ.μ. μεσημεριανό φαγητό. Τα παιδιά συμμετέχουν στο σερβίρισμα και την τακτοποίηση της τραπεζαρίας. Τέλος, ατομική υγιεινή των παιδιών και βούρτσισμα των δοντιών τους.

13:00-13:30 μ.μ. σταδιακή αποχώρηση των παιδιών. Ήσυχες δραστηριότητες όπως άκουσμα μουσικής, αφήγηση παραμυθιού, μυθοπλασία, τραγούδι ή διάβασμα βιβλίου.



Δραστηριότητες στις γωνιές γνώσεων – πληροφόρησης. Παιχνίδια με τον λόγο. Προαναγνωστικές δραστηριότητες, παιχνίδια για την εξέλιξη της αντιληπτικής ικανότητας των παιδιών. Παντομίμα, αυτοσχεδιασμοί, φαντασία.

13:30-15:00 μ.μ. ανάπαυση

15:00-15:45 μ.μ. απογευματινό. Ελεύθερη απασχόληση, τακτοποίηση των τάξεων, αναχώρηση.

Το παραπάνω πρόγραμμα ημερήσιας απασχόλησης βρεφών και νηπίων που φοιτούν στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς μπορεί να προσαρμοστεί ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών της κάθε ηλικίας, όπως σημειώνεται στον ημερήσιο κανονισμό λειτουργίας.

Ο τελευταίος χρονικά πρότυπος κανονισμός λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών δημοσιεύεται από το Υπουργείο Εσωτερικών, τον Δεκέμβριο του έτους 2017 (ΦΕΚ 4249 τ. Β΄ 5/12/2017). Όπως και στον προηγούμενο κανονισμό (ΦΕΚ 497, 2002), τονίζεται και σε αυτόν, η υπευθυνότητα των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας να παρέχουν στα παιδιά που φιλοξενούνται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, ένα ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης, το οποίο θα διασφαλίζει την αρμονική ψυχοσωματική ανάπτυξη τους. Τα παιδιά θα πρέπει να προσεγγίζονται με αγάπη, στοργή, φροντίδα, εμπιστοσύνη, αποδοχή και κατανόηση, με διάλογο και επεξήγηση. Βάση του ημερήσιου προγράμματος απασχόλησης, αποτελεί η κοινωνικοποίηση και η ομαλή συναναστροφή των παιδιών μεταξύ τους, όπως και η ενίσχυση της εξελικτικής τους πορείας καθώς και η εμπέδωση ενός κλίματος ελευθερίας και ασφάλειας. Το παιδαγωγικό πρόγραμμα όπως αναφέρεται στην εγκύκλιο του Υπουργείου σχεδιάζεται λαμβάνοντας υπόψη τη μοναδικότητα, τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα καθώς και τα χαρακτηριστικά της κάθε ηλικίας. Βασίζεται στην παιδοκεντρική προσέγγιση και ο/η κάθε παιδαγωγός, οφείλει να σέβεται τις ατομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές των παιδιών και των οικογενειών τους.

Εάν εστιάσουμε στους κανονισμούς λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών, διακρίνεται η προσπάθεια και το ενδιαφέρον από μεριάς της πολιτείας σχετικά με την αναγνώριση του θεσμού των βρεφονηπιακών σταθμών, ως ιδρύματα αγωγής και φροντίδας παράλληλα. Στην εγκύκλιο σχετικά με τον κανονισμό λειτουργίας του 1988 (ΦΕΚ 84/1988 Τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108), δίδεται μεγαλύτερη έμφαση στην φροντίδα και την ικανοποίηση των βασικών αναγκών των παιδιών που σχετίζονται με τη

διατροφή, ψυχαγωγία αλλά και διαπαιδαγώγησή τους, χωρίς να γίνεται ιδιαίτερος λόγος και να δίδονται ιδιαίτερες κατευθύνσεις ως προς τις δραστηριότητες σχετικά με τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Στον κανονισμό λειτουργίας του 2002 (ΦΕΚ 497,2002, Αρ.16065), γίνεται λόγος και ορίζεται ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, το οποίο ορίζει δραστηριότητες που θα πρέπει να υποστηρίζουν την ολόπλευρη ανάπτυξη τους. Επιπλέον, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε στοχευμένες δραστηριότητες που αφορούν την ομαλή και ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών σε τομείς όπως ο συναισθηματικός, ο νοητικός, ο κοινωνικός και ο ψυχοσωματικός, σύμφωνα με τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα. Η πρόσφατη εγκύκλιος σχετικά με τον κανονισμό λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών, φαίνεται να ενισχύει ακόμη περισσότερο την παροχή αγωγής στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, μιας που τόσο στον σκοπό όσο και στο ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης τονίζεται η διασφάλιση ενός περιβάλλοντος και ημερήσιου προγράμματος, το οποίο θα προσφέρει ευκαιρίες στα παιδιά για μάθηση και ανάπτυξη, με γνώμονα τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα. Η παροχή φροντίδας από τους παιδαγωγούς εξακολουθεί να είναι κύριο μέλημα των παιδαγωγών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Ωστόσο, ο όρος φροντίδα αναφέρεται περισσότερο στη διατροφή και στην τήρηση κανόνων ατομικής υγιεινής, με απώτερο σκοπό την ανεξαρτητοποίηση και ομαλή μετάβαση των παιδιών από το οικογενειακό στο σχολικό περιβάλλον, χωρίς όμως να αποκλείεται η προσπάθεια απόκτησης κοινωνικών, συναισθηματικών και ψυχοκινητικών δεξιοτήτων. Η αγωγή των παιδιών φαίνεται λοιπόν να κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος και να αποτελεί βασικό ρόλο στα ημερήσια εκπαιδευτικά προγράμματα των Βρεφονηπιακών Σταθμών, παράλληλα με την παροχή φροντίδας στα παιδιά που φοιτούν στους διάφορους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς της χώρας.

### **1.3. Η προσχολική αγωγή στον κόσμο**

#### **1.3.1. Ιστορική ανασκόπηση της προσχολικής αγωγής σε παγκόσμιο επίπεδο**

Η εκπαίδευση στην πρώιμη παιδική ηλικία κατά γενική ομολογία, θεωρείται ως το πιο κρίσιμο στάδιο της ζωής ενός ατόμου, όσον αφορά την αγωγή και ανάπτυξή του. Η περίοδος της πρώιμης ηλικίας, καθορίζεται από τη βρεφική έως την σχολική ηλικία, μέχρι την είσοδο του παιδιού στο δημοτικό. Αναφορές, για την αξία της προσχολικής αγωγής, έχουμε ήδη από την αρχαιότητα, με σπουδαίους φιλόσοφους, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, να τονίζουν την αξία της εκπαίδευσης στη μικρή ηλικία. Πρώτος ο

Πλάτων (428-348 π.Χ.) επεσήμανε, πως η αγωγή των παιδιών θα πρέπει να ξεκινά από το πρώτο κιόλας έτος ζωής, διότι από αυτή την ηλικία οικοδομείται η ανάπτυξη, η μόρφωση και ο χαρακτήρας του ατόμου. Ο ίδιος τονίζει ότι η αγωγή των παιδιών θα πρέπει να γίνεται σε κατάλληλα περιβάλλοντα, με βασικά μέσα αγωγής το παιχνίδι, τους μύθους και τον χορό, διότι με αυτά τα μέσα το παιδί μαθαίνει και αναπτύσσεται ευχάριστα. Η μουσική και η γυμναστική επίσης, θεωρούνταν από τον ίδιο δυο ακόμη βασικά στοιχεία της ψυχοσωματικής καλλιέργειας των μικρών παιδιών. Διότι δεν μπορεί να ασκείται η ψυχή χωρίς το σώμα ή αντίστροφα. Μόνο με την παράλληλη στήριξη των δύο εξασφαλίζεται η ισορροπία και η υγεία του ατόμου. Ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.), υιοθετώντας τις αντιλήψεις του Πλάτωνα για την προσχολική αγωγή, υποστήριξε ότι η αγωγή στην μικρή ηλικία προετοιμάζει το παιδί, έτσι ώστε να γίνει ένας ικανός μελλοντικός πολίτης, αλλά και να ευτυχήσει στην ζωή του. Ο ίδιος θεωρούσε την επιρροή του περιβάλλοντος καταλυτική για την μάθηση και ανάπτυξη των παιδιών. Πίστευε ότι το ισχυρότερο μέσο για την αγωγή των παιδιών είναι το παιχνίδι, η σωματική άσκηση και η μουσική, καθώς η ίδια έχει μεγάλη επιρροή στην ηθική, αισθητική, αλλά και στη γενικότερη μόρφωση του παιδιού (Νικολακάκη, Σωφρονά & Κιαμίλη, 2015). Στην περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, στην Ελλάδα οι Τρεις Ιεράρχες με κυρίαρχο το Χριστιανικό μορφωτικό ιδεώδες, συνέχιζαν να στηρίζουν την παιδεία. Πίστευαν ότι η εκπαίδευση των παιδιών, μέχρι το έκτο έτος της ηλικίας τους, είναι αποκλειστική ευθύνη της οικογένειας και ιδιαίτερα της μητέρας. Οι ίδιοι έδωσαν έμφαση στη μόρφωση των γυναικών, ώστε να είναι σε θ

έση οι ίδιες ως μητέρες να βοηθήσουν και να στηρίζουν κατάλληλα τα παιδιά τους κατά τα πρώτα χρόνια ζωής τους. Κατά τον Μεσαίωνα δεν υπήρξε ιδιαίτερη πρόοδος στον τομέα της προσχολικής αγωγής. Διατυπώθηκαν ωστόσο ιδέες και αρχές, οι οποίες προετοιμάζουν την τωρινή εξέλιξη της προσχολικής αγωγής. Οι ιδέες του Γάλλου φιλόσοφου Μοντένιου (1533-1592) για παράδειγμα, φαίνεται να αποτελούν τις βασικές αρχές της σύγχρονης παιδαγωγικής, μιας που ο ίδιος θεωρούσε ότι ο κύριος σκοπός της προσχολικής αγωγής είναι η προετοιμασία του παιδιού για την ενήλικη ζωή και ότι αυτή θα πρέπει να ξεκινά από πολύ νωρίς. Θεωρούσε, επίσης, ότι το παιχνίδι θα πρέπει να είναι η βασική ασχολία του παιδιού και ότι η βασική εκπαίδευση θα πρέπει να στηρίζεται στις εμπειρίες και βιώματα των παιδιών. Τον 18<sup>ο</sup> αιώνα, η συμβολή τόσο του Κομένιου (1592-1670), όσο και του Ρουσσώ (1712-1778), στην προσχολική εκπαίδευση είναι καθοριστική. Οι παιδαγωγικές τους αρχές είναι αντιαυταρχικές και

στηρίζονται στην αγάπη, στο σεβασμό και την ικανοποίηση των αναγκών των παιδιών. Αρχές που φαίνεται να θεμελιώνουν μέχρι και σήμερα τον σκοπό της προσχολικής αγωγής στο σύνολό της. Ο Τζων Λοκ θεωρούσε το μικρό παιδί «*tabula rasa*» (άγραφο χαρτί) και γι' αυτό έκανε λόγο για την παντοδυναμία της έγκαιρης αγωγής. Πίστευε ότι η αγωγή θα πρέπει να αρχίζει από τα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού και η μάθηση να έχει κυρίως τη μορφή παιχνιδιού. Κοινή αρχή όλων ήταν η μάθηση μέσω του παιχνιδιού, η άσκηση των αισθήσεων των παιδιών, καθώς και η βιωματική απόκτηση της γνώσης, αφού όπως αναφέρουν, το παιδί μαθαίνει μέσα από την παρατήρηση και τον πειραματισμό (Νικολακάκη, Σωφρονά & Κιαμίλη, 2015). Αρχές του 19<sup>ου</sup> και εν συνεχεία του 20<sup>ου</sup> αιώνα, οι κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες που δημιουργήθηκαν από την βιομηχανική επανάσταση και την είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο τον θεσμό της προσχολικής αγωγής και φροντίδας των μικρών παιδιών. Έτσι στην Ευρώπη σπουδαίοι παιδαγωγοί, μεταξύ άλλων, ο Φρέμπελ, και η Μοντεσσόρι, για τους οποίους γίνεται εκτενέστερη αναφορά στο έργο τους στο επόμενο υποκεφάλαιο, ο Πεσταλότσι και ο Ντεκρολύ, πρωτοπόρησαν στον τομέα της προσχολικής αγωγής με βασικό σκοπό την καλύτερη και αποδοτικότερη κάλυψη των αναγκών των νηπίων.

Στη Γερμανία συγκεκριμένα, ο μεγάλος παιδαγωγός, ο F. Froebel, ο οποίος θεωρείται και ως ο θεμελιωτής της προσχολικής αγωγής, ιδρύει το 1840 «τον κήπο των παιδιών» (*kindergarten*) για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Ένας τόπος του παιδιού, δημιουργημένος με βάση το παιδί. Σύμφωνα με τον Froebel η προσχολική αγωγή είναι η συνέχιση και η επέκταση της ζωής στο σπίτι. Επομένως, η εκπαίδευση σε αυτή την ηλικία πρέπει να γίνεται μέσα από το παιχνίδι, το τραγούδι και τις βιωματικές δραστηριότητες. Βασική αρχή στην θεωρία του Froebel, ήταν το παιχνίδι και η μουσική. Οι θεωρίες του για τη βιολογική αρχή του παιχνιδιού και τη σημασία του σαν μέσο αγωγής, η εισαγωγή της εποπτείας, της αυτενέργειας και της χειροτεχνικής εργασίας των μαθημάτων, αναγνωρίζεται ότι αποτελούν ακόμα και σήμερα τα κεντρικά σημεία γύρω από τα οποία στρέφεται η παιδαγωγική έρευνα.

Το παιχνίδι τονίζει ο μεγάλος παιδαγωγός, είναι η πρώτη εκδήλωση της παιδικής δραστηριότητας. Το παιδί είναι δραστήριο, ενεργητικό και το παιχνίδι πρέπει να αποτελεί την βάση της αγωγής του. Όπως το παιχνίδι, έτσι και η μουσική έχει μια ξεχωριστή θέση στο Φρεβελιανό σύστημα. Τα πρώτα μαθήματα υποστηρίζει ο Froebel θα πρέπει να προσφέρονται στο παιδί σαν τραγούδια. Αλλά και αργότερα, το τραγούδι

παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο στην εκπαίδευση των μεγαλύτερων παιδιών. Τα παιδιά θα πρέπει να μαθαίνουν να τραγουδούν μόνα τους και να παίζουν ρυθμικά παιχνίδια, όπου μιμούνται την κοινωνική ζωή των ανθρώπων που τα περιβάλλουν. Στο τραγούδι εκφράζεται η ευτυχία του παιδιού, αναπτύσσεται και πλουτίζεται η εσωτερική του ζωή. Μαζί με τα παραπάνω στοιχεία, βασική συνιστώσα στο Φρεβελιανό σύστημα ήταν και η επαφή του παιδιού με τη φύση. Ο Froebel υποστήριζε ότι μέσω της παρατήρησης της ανάπτυξης των φυτών για παράδειγμα, και της εξερεύνησης στα υλικά της φύσης, τα παιδιά μπορούν να βρουν αναλογίες με την δική τους ζωή και να κατανοήσουν καλύτερα τους νόμους της δημιουργίας (Ντολιοπούλου, 2000)·(Νικολακάκη, Σωφρονά & Κιαμίλη, 2015).

Δημιουργήθηκαν έκτοτε προσχολικά κέντρα και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες όπου εκεί εφαρμόζονταν οι παιδαγωγικές μέθοδοι και αρχές των μεγάλων παιδαγωγών. Χαρακτηριστικά αναφέρονται, «το σπίτι του παιδιού» της Μοντεσσόρι στην Ιταλία και τα «παιδικά άσυλα» στη Γαλλία.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί και η ίδρυση της παγκόσμιας οργάνωσης προσχολικής αγωγής (OMEP) στη Γαλλία το έτος 1948. Σκοπός της οργάνωσης, η οποία διαθέτει μέχρι και σήμερα παραρτήματα σε πολλές χώρες και πόλεις διαφόρων χωρών, είναι η επιμόρφωση των παιδαγωγών, καθώς και η προώθηση μελετών και επιστημονικού έργου γενικότερα που προάγουν την προσχολική αγωγή και εκπαίδευση (Ντολιοπούλου, 2000). Στην εδραίωση και εξέλιξη της επιστήμης της αγωγής στην προσχολική ηλικία, σημαίνουσα ήταν η προσφορά και το έργο επιστημόνων, τόσο από τον τομέα της εκπαίδευσης και της ψυχολογίας, όσο και της ιατρικής. Σπουδαίοι επιστήμονες και μελετητές όπως ο Piaget, ο Vygotsky, ο Thorndike, ο Skinner, ο Dewey και άλλοι εξίσου αναγνωρισμένοι επιστήμονες, συνέβαλαν καθοριστικά με το έργο τους στην επιστημονική εδραίωση και εξέλιξη της προσχολικής αγωγής. Οι θεωρίες και οι αρχές που διατύπωσαν για τις αναπτυξιακές ανάγκες των μικρών παιδιών, αποτελούν γνώμονα των προγραμμάτων σπουδών, καθώς και των πρακτικών και μεθόδων διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται για την εκπαίδευση των παιδιών της πρώιμης και προσχολικής ηλικίας (Κιτσαράς, 2001).

### **1.3.2 Σύντομη ανασκόπηση προσχολικών προγραμμάτων σπουδών σε Ευρώπη και Αμερική**

Ο όρος προσχολική αγωγή και εκπαίδευση, αναφέρεται σε εκπαιδευτικά προγράμματα και πρακτικές που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και παρέχονται σε ιδρύματα προσχολικής αγωγής, όπως οι βρεφονηπιακοί σταθμοί και τα νηπιαγωγεία. Είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται συνήθως για να περιγράψει την επίσημη διδασκαλία και φροντίδα των μικρών παιδιών από επαγγελματίες εκτός της οικογένειάς τους, σε χώρους έξω από το σπίτι του παιδιού. Σκοπός αυτών των πρακτικών είναι η πραγματοποίηση κατάλληλων αναπτυξιακών αλλαγών στα παιδιά πριν από την είσοδό τους στο δημοτικό σχολείο (Μετοχιανάκης, 2008).

Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη φροντίδα και την εκπαίδευση παιδιών μέχρι την ηλικία των έξι χρόνων. Η επισημοποίηση των όρων και των ρυθμίσεων για την προσχολική αγωγή, εμφανίστηκε τον 19ο αιώνα με την ίδρυση παιδικών σταθμών για εκπαιδευτικούς σκοπούς και φροντίδα των παιδιών προσχολικής ηλικίας, σε μεγάλο μέρος της Ευρώπης και της Αμερικής. Οι ρυθμίσεις για την εκπλήρωση αυτών των κοινωνικών και εκπαιδευτικών ρόλων εξελίσσονται συνεχώς, ακολουθώντας τα σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα και τις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας και οικογένειας. Τις τελευταίες δεκαετίες, η προσχολική εκπαίδευση προσελκύει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον διαφόρων εμπλεκόμενων επιστημονικών και πολιτειακών φορέων, μεταξύ των οποίων ερευνητικές κοινότητες και διάφοροι κυβερνητικοί οργανισμοί, που προωθούν την κατανόηση του ολιστικού και πολυτομεακού χαρακτήρα της. Η έρευνα συνεχίζει να τεκμηριώνει τα πολύπλευρα οφέλη ανάπτυξης της προσχολικής εκπαίδευσης που σχετίζονται με την υγεία, την εκπαίδευση, την κοινωνική και συναισθηματική ευημερία. Στη συνέχεια θα γίνει αναφορά σε κάποια προγράμματα μουσικής αγωγής για την πρώιμη παιδική ηλικία, ώστε να σχηματιστεί μια γενικότερη εικόνα για τις εξελίξεις σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ξεκινώντας από τη χώρα μας, και συνοψίζοντας εν μέρει στοιχεία που αναπτύχθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο η έννοια της φροντίδας είχε κυρίαρχη θέση στα προσχολικά προγράμματα, με την αγωγή να κερδίζει, σχετικά δειλά, έδαφος τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες. Στον πιο πρόσφατο κανονισμό λειτουργίας των παιδικών σταθμών (2017), δίδεται περισσότερη έμφαση στον όρο αγωγή και στην εκτέλεση ημερήσιων δραστηριοτήτων που να καλλιεργούν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Παρόλα αυτά, δεν δίδεται κανενός είδους κατεύθυνση στους παιδαγωγούς σχετικά με προτεινόμενες δραστηριότητες και τους στόχους αυτών. Ενδεικτικά

αναφέρονται διάφορα γνωστικά αντικείμενα, όπως προ-ανάγνωση και γραφή, προ-αρίθμηση, μουσικό-κινητικές δραστηριότητες, τραγούδι, ανάγνωση παραμυθιού, απασχόληση με διάφορες καλλιτεχνικές δραστηριότητες και άλλες παιδαγωγικές δραστηριότητες ίδιου χαρακτήρα. Στα παραπάνω πεδία, όμως, δεν δίνονται επαρκείς στόχοι και κατευθύνσεις προς τους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας, σχετικά με την εκτέλεση των μουσικών και άλλων δραστηριοτήτων στην τάξη.

Η Σουηδία, ως μια από τις σκανδιναβικές χώρες, που έχουν παράδοση στην προσχολική αγωγή, διαθέτει ένα ολοκληρωμένο εθνικό πρόγραμμα σπουδών για την προσχολική αγωγή από το 1998. Θέματα και πρακτικές που εμπεριέχονται στο πρόγραμμα σπουδών είναι τα μαθηματικά, η τεχνολογία, η επιστήμη και η γλώσσα, καθώς και άλλες μορφές έκφρασης, όπως το θέατρο, τα εικαστικά και η μουσική με το τραγούδι, την κίνηση, τον ρυθμό και τον χορό, τα οποία θεωρούνται ως ιδιαίτερα σημαντικά πεδία στην αγωγή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Το σουηδικό εθνικό πρόγραμμα σπουδών, αναφέρει ότι η μουσική, η τέχνη και το δράμα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται, τόσο στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων, όσο και ως μέθοδοι προσχολικής ηλικίας. Η εργασία και η επικοινωνία μέσω διαφορετικών μορφών έκφρασης, όπως το θέατρο, τα εικαστικά, η μουσική με το τραγούδι, το ρυθμό, τον χορό και την κίνηση, καθώς και η γλώσσα παρέχουν, τόσο τα περιεχόμενα διδασκαλίας, όσο και τις μεθόδους που πρέπει να χρησιμοποιούν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας για την προώθηση της ανάπτυξης και της μάθησης στο παιδί (Ehrlin, 2015).

Στη Γαλλία μία πρώιμη μορφή προσχολικής αγωγής αποτέλεσαν τα «παιδικά άσυλα» στο τέλος του 17ου αρχές 18ου αιώνα. Στη χώρα η προσχολική εκπαίδευση είχε ενσωματωθεί στο εκπαιδευτικό της σύστημα, ήδη από το 1886 και επέκτεινε την παροχή της στη δεκαετία του 1950. Στην πραγματικότητα, η σημαντική επέκταση των υπηρεσιών της προσχολικής εκπαίδευσης ξεκίνησε τη δεκαετία του 1960 με τη σημαντική αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και τις εκτεταμένες εξελίξεις στην παιδική και οικογενειακή πολιτική στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα της χώρας έκτοτε, συνεχώς αναμορφώνονταν δίνοντας όλο και περισσότερη αξία στην αγωγή των παιδιών σε μικρή ηλικία. Τα προγράμματα σπουδών στη Γαλλία, έχουν σαν κύριο γνώμονα τη σφαιρική εκπαίδευση των παιδιών, την αρμονική ανάπτυξη της προσωπικότητας και τη προετοιμασία τους για τις επόμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης.



Πιο συγκεκριμένα ο γενικός σκοπός της προσχολικής αγωγής στη Γαλλία είναι η ανάπτυξη όλων των ικανοτήτων των παιδιών, με σκοπό τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους και της εξασφάλιση καλύτερων ευκαιριών για επιτυχία, τόσο στο σχολείο, όσο και στην ενήλικη ζωή τους.

Στην Ιταλία το στίγμα της στην προσχολική αγωγή έχει αφήσει η M. Montessori τόσο με τη παιδαγωγική της θεωρία σχετικά με τη μάθηση και ανάπτυξη των παιδιών, όσο και με το παιδαγωγικό της υλικό, το οποίο χρησιμοποιείται ευρέως μέχρι και σήμερα από τους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 1907 ιδρύει το πρώτο της σχολείο στη Ρώμη και το ονόμασε «Το Σπίτι των Παιδιών» (Casa dei Bambini). Η ίδια εφάρμοσε ένα παιδοκεντρικό σύστημα αγωγής σύμφωνα με τις παιδαγωγικές και ψυχολογικές της αρχές, δείχνοντας ιδιαίτερο σεβασμό στην προσωπικότητα των παιδιών. Η Montessori πίστευε ότι το παιδί θα πρέπει να δρα ανεμπόδιστα, βάση του αυθορμητισμού του και μόνον όταν χρειάζεται βοήθεια να επεμβαίνουν οι παιδαγωγοί. Μια από τις βασικές αρχές της ήταν ακόμα, η ελεύθερη εκλογή από τα παιδιά, της δραστηριότητας με την οποία θέλουν να ασχοληθούν στην τάξη. Η ίδια υποστήριζε ότι η πειθαρχία είναι αποτέλεσμα της ελευθερίας και της ενδιαφέρουσας απασχόλησης των παιδιών στην τάξη. Το παιδαγωγικό υλικό που δημιούργησε η ίδια, αποσκοπούσε στην ευχάριστη απασχόληση και εκπαίδευση των παιδιών μέσω των αισθήσεων. Η κατανόηση και αφομοίωση των εννοιών των χρωμάτων, μεγεθών, σχημάτων και άλλων παρόμοιων, καθώς και η αισθητηριακή ανάπτυξη των παιδιών ήταν οι βασικότεροι στόχοι του υλικού που δημιούργησε η ίδια. Στη σύγχρονη εποχή στην Ιταλία, το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών (90%), φοιτούν σε προσχολικά κέντρα της χώρας. Κανονισμοί λειτουργίας και προγράμματα σπουδών για την προσχολική ηλικία χρονολογούνται από το 1966, όπου συνεχώς μεταβάλλονται και εξελίσσονται σύμφωνα με τις ανάγκες και τα πρότυπα της προσχολικής αγωγής παγκοσμίως.

Στη Γερμανία αντίστοιχα, βασικά στοιχεία της θεωρίας του Froebel, καθώς και το παιδαγωγικό υλικό που δημιούργησε, αποτελούν ακόμη και σήμερα οδηγό στον συντονισμό και δημιουργία προγραμμάτων σπουδών που αφορούν την προσχολική αγωγή, τόσο στη Γερμανία, όσο και άλλες χώρες. Στη Γερμανία σήμερα υπάρχουν, τόσο παιδικοί σταθμοί, όσο και νηπιαγωγεία που φιλοξενούν παιδιά ηλικίας δύο έως πέντε ετών. Ιδιαίτερη σημασία σύμφωνα με τα προσχολικά προγράμματα που δημοσιεύονται κατά καιρούς, δίνεται στην ενσωμάτωση των παιδιών στην ομάδα και



στη μάθηση μέσω του παιχνιδιού, ξεκαθαρίζοντας ότι η προσχολική αγωγή στο σύνολό της δεν θα πρέπει να έχει ως στόχο τις αρχές της καλής επίδοσης και του ανταγωνισμού όπως συμβαίνει στις επόμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης (Κιτσαράς, 2001)·(Χατζηστεφανίδου, 2008).

Η Kiilu (2011) μελέτησε τη μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία σε σχολεία της Εσθονίας όπου φάνηκε ότι οι μουσικές δραστηριότητες είναι εδραιωμένες στην προσχολική αγωγή εδώ και έναν αιώνα περίπου. Είναι σημαντικό το γεγονός ότι παιδαγωγοί της μουσικής τέχνης έχουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των σχολικών προγραμμάτων, καθώς η μουσική εκπαίδευση στα νηπιαγωγεία της Εσθονίας κατέχει σημαντικό μέρος του εκπαιδευτικού προγράμματος. Στο πρόγραμμα σπουδών της χώρας αναφέρεται συγκεκριμένα ότι δύο φορές την εβδομάδα θα πρέπει να διεξάγονται μουσικές δραστηριότητες στην τάξη από εξειδικευμένους καθηγητές μουσικής.

Στις Η.Π.Α αντίστοιχα, ιδιαίτερη μέριμνα για την προσχολική αγωγή, έχει δοθεί τα τελευταία 40 χρόνια. Στα προγράμματα σπουδών που έχουν διαμορφωθεί μέχρι σήμερα, οι μουσικές δραστηριότητες ήταν πάντοτε ενσωματωμένες σε αυτά και κατείχαν ένα ξεχωριστό πεδίο της εκπαίδευσης στο σύνολό της (Kelly, 1998).

Τέλος, κλείνοντας αυτήν την σύντομη επισκόπηση με κάποιες ενδεικτικές αναφορές στην προσχολική αγωγή σε άλλες χώρες της Ευρώπης και στις ΗΠΑ κλείνουμε με μια μικρή ευρωπαϊκή χώρα. Στο Σλοβενικό πρόγραμμα σπουδών για την προσχολική εκπαίδευση αντίστοιχα, με ημερομηνία έκδοσης το έτος 1999, ορίζονται τομείς και δραστηριότητες εκπαίδευσης σύμφωνα με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Η μουσική πιο συγκεκριμένα, ορίζεται ως συστατικό μέρος του πεδίου της τέχνης γενικότερα, με το πρόγραμμα σπουδών να μη καθορίζει τους βασικούς στόχους και το περιεχόμενο των μουσικών δραστηριοτήτων (Denac, 2009).

Στοχεύοντας σε μια σύντομη διεθνή ανασκόπηση μέσα από μια επιλεκτική αναφορά χωρών, προκύπτει η σημαντική αξία της μουσικής αγωγής στην ολόπλευρη κάλυψη των αναγκών των παιδιών κατά την περίοδο της προσχολικής ηλικίας. Μιας που το σύνολο των χωρών αναγνωρίζει μέσα από επιστημονικά δεδομένα την αξία της μουσικής και διαχρονικά την εντάσσει στα εκάστοτε προσχολικά προγράμματα σπουδών ως απαραίτητη ενασχόληση των παιδιών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του σχολείου ακολουθώντας τις προτάσεις της σύγχρονης έρευνας.

#### 1.4 Οφέλη της προσχολικής αγωγής στην ανάπτυξη του παιδιού

Σύμφωνα με την Unesco, ένα προσχολικό πρόγραμμα σπουδών είναι ένα πρόγραμμα που παρέχει εκπαιδευτικό περιεχόμενο μέσα από καθημερινές δραστηριότητες και ενισχύει την σωματική, γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Η προσχολική εκπαίδευση προωθεί και ενισχύει δεξιότητες που θεωρούνται απαραίτητες στην ανάπτυξη των παιδιών, όπως η γνώση, η αναγνώριση των σχέσεων, η αυτορρύθμιση και η ανάπτυξη ειδικών δεξιοτήτων. Επιπλέον η προσχολική αγωγή ευνοεί τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών έχοντας ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της κοινωνικοσυναισθηματικής λειτουργίας τους (Unesco, 2006).

Αποτελέσματα μακροχρόνιων ερευνών, αποδεικνύουν ότι τα παιδιά που είχαν παρακολουθήσει προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης, παρουσίαζαν στις επόμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης πρόσθετες δεξιότητες, ανώτερα επίπεδα αυτοπεποίθησης και επιπλέον, επιδείκνυαν την ικανότητα να μάθουν πιο γρήγορα διαφορετικά πράγματα, συγκριτικά με παιδιά που δεν είχαν παρακολουθήσει κάποιο προσχολικό πρόγραμμα. Μελέτες που διεξήχθησαν σε παιδιά διαφόρων εθνικοτήτων, με διαφορετικό κοινωνικό-πολιτισμικό υπόβαθρο, έδειξαν ότι όσα είχαν παρακολουθήσει προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης, σημείωναν υψηλότερο βαθμό δεξιοτήτων και ικανοτήτων σε όλους τους τομείς ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένης και της καλύτερης προσαρμογής, καθώς και μείωση των προβλημάτων συμπεριφοράς. Επιπλέον, παιδιά που είχαν παρακολουθήσει προσχολικά προγράμματα σπουδών, είχαν υψηλότερες επιδόσεις στο δημοτικό σχολείο, σε σχέση με τους συνομηλίκους τους που δεν παρακολούθησαν κάποιο πρόγραμμα προσχολικής αγωγής. Μελέτες με παιδιά που είχαν παρακολουθήσει ολοκληρωμένα προσχολικά προγράμματα σπουδών, επέδειξαν βελτιωμένες δεξιότητες γραμματισμού και αριθμητικής, τις οποίες οι ερευνητές ισχυρίζονται ότι μπορούν να μεταφραστούν σε μεγαλύτερα ποσοστά επιτυχίας αργότερα στη ζωή, από το λύκειο μέχρι την ενηλικίωση (Barnett & Hustedt, 2003)-(Gormley, 2005). Γενικότερα οι μελετητές τονίζουν ότι η εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία, είναι μια καλή επένδυση για την ανάπτυξη του παιδιού, όχι μόνο βραχυπρόθεσμα αλλά και μακροπρόθεσμα από ακαδημαϊκή, κοινωνική και οικονομική άποψη.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

### Η συμβολή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί γίνεται μια εκτενής αναφορά στην επιρροή της μουσικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, όπως αυτή προκύπτει από βιβλιογραφική επισκόπηση. Αρχικά δίδονται κάποιοι ειδικοί ορισμοί της μουσικής και ακολουθεί μια αναφορά στην αξία της μουσικής για τον άνθρωπο, από την εμβρυική ηλικία.

#### 2.1 Η μουσική ως μια θεμελιώδης ανθρώπινη δραστηριότητα.

##### • Ορισμοί

Αναφορές στην ετυμολογία του όρου «μουσική» υπάρχουν από την Αρχαιότητα. Το λεξικό Grove κάνει αναφορά στις Μούσες ως προστάτιδες των Τεχνών και των Επιστημών, χαρακτηρίζοντας τη μουσική, ως την πεμπουσία των Τεχνών.

Στα περισσότερα Ευρωπαϊκά λεξικά, που έχουν ως κύριο μοντέλο την ευρωπαϊκή λόγια μουσική, αυτή ορίζεται ως μια σειρά ήχων και μια ομάδα συνθέσεων, που εκφράζεται ως συνδυασμός ήχων. Η μουσική ορίζεται επιπλέον ως μια από τις καλές τέχνες που ασχολείται με το συνδυασμό ήχων, με σκοπό μια όμορφη εμπειρία συναισθήματος. Στο Webster's Third International Dictionary (New York, 1981), αυτή ορίζεται ως η επιστήμη ή η τέχνη ενσωμάτωσης ευχάριστων και εκφραστικών συνδυασμών, φωνητικών ή οργανοληπτικών τόνων, σε μια σύνθεση με ορισμένη δομή και συνέχεια (Grove dictionary).

Στο Brockhaus-Wallringdeutsche Wörterbuch (Wiesbaden, 1982, in Grove dictionary) η μουσική ορίζεται ως μια τέχνη συνδυασμού και μουσικοκινητικής οργάνωσης των τόνων σε μια αισθητικά ικανοποιητική μορφή, και την ενσωμάτωσή τους σε μια ολοκληρωμένη εργασία.

Το Grande dizionariodella lingua italiana (ed. S. Battaglia, Turin, 1981, in Grove dictionary), κινείται προς την ίδια κατεύθυνση και ορίζει τη μουσική ως μια τέχνη συνδυασμού ήχων και του συντονισμού τους σε χρόνο και χώρο, που παράγεται με τη βοήθεια μέσων φωνής ή οργάνων και οργανώνεται σε πολλές δομές ανάλογα με το επίπεδο του βήματος, τη διάρκεια, την ένταση και το χρονοδιάγραμμα. Ορίζει την ίδια ως την επιστήμη του ήχου, υποδιαιρούμενη σε μελωδία, αρμονία και ρυθμό.

Το Γαλλικό Littré's Dictionnaire de la langue française (Paris, 1873, in Grove dictionary), ορίζει τη μουσική ως την επιστήμη της χρήσης ορθολογικά παραγόμενων ήχων, υποδηλώνοντας με αυτόν τον όρο, τη διπλή παρουσία της επιστήμης και της τέχνης, της γνώσης και της δραστηριότητας. Μεταξύ άλλων, η μουσική στα διάφορα λεξικά ορίζεται ως «τέχνη και επιστήμη των ήχων», ενώ το Βρετανικό Λεξικό της Οξφόρδης εξηγεί πως πρόκειται για μια από τις καλές τέχνες που ασχολείται με το συνδυασμό ήχων με σκοπό την ομορφιά ως προς τη φόρμα και την έκφραση των σκέψεων και συναισθημάτων. Ως μουσική ορίζεται η τέχνη που βασίζεται στην οργάνωση ήχων με σκοπό τη σύνθεση, εκτέλεση και ακρόαση ενός έργου. Με τον όρο εννοείται το σύνολο ήχων από το οποίο απαρτίζεται ένα μουσικό κομμάτι.

Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη, (2002), η μουσική ορίζεται ως *«η οργάνωση του ήχου σε μορφές, στις οποίες ο άνθρωπος αναγνωρίζει ή αποδίδει μια ιδιαίτερη αξία ή σημασία, μερικώς ή εξ ολοκλήρου ανεξάρτητη από την αξία ή τη σημασία των συνθετικών τους ήχων («μουσικές μορφές»).* Κατά κύριο λόγο, η μουσική αξία έχει συνδεθεί με το ευχάριστο άκουσμα, τη μελωδία, την αρμονία, τον ρυθμό και ο μουσικός ήχος με ορισμένες κατηγορίες τεχνητών ήχων, που παράγονται από τα μουσικά όργανα ή την ανθρώπινη φωνή» (σελ. 1128).

Η μουσική χαρακτηρίζεται επομένως, ως ένας δομημένος ήχος, που περιλαμβάνει συνήθως ρυθμό, μελωδία και αρμονία, συνδέεται συχνά με τα συναισθήματα και σίγουρα έχει μια μακρά ιστορία, ίσως και προγενέστερα του λόγου και της ομιλίας (Lowis, 2011). Ορίζεται επιπλέον ως ένα είδος τέχνης που συνίσταται σε κατάλληλο συνδυασμό ήχων, έτσι ώστε το σύνολο να έχει μελωδία, ρυθμό και αρμονία, καθώς και το σχετικό δημιουργήμα (<http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>).

Όπως τονίζει ο Christopher Small (οπ. αν. στο Pound & Harrison, 2003), ο όρος μουσική μπορεί να περιλαμβάνει τα πιο διαφορετικά είδη μουσικής, στους πιο διαφορετικούς χώρους. Έτσι μπορεί να γίνεται αναφορά στην συμφωνική ορχήστρα, τη μουσική στο σούπερ μάρκετ, τη ροκ μουσική, τα διάφορα μουσικά συγκροτήματα, τους μουσικούς της jazz, την εκκλησιαστική μουσική, τη μουσική που τραγουδούν τραγουδιστές σε δημόσια μέρη, αλλά ακόμη και τους εαυτούς μας που τραγουδούμε ή παίζουμε κάποιο μουσικό όργανο ιδιωτικά στο σπίτι ή κατά τη διάρκεια μιας εργασιακής ρουτίνας.

### •Αξία της μουσικής για τον άνθρωπο

Η μουσική θεωρείται ως μια από τις πιο αρμονικές ανθρώπινες δραστηριότητες. Βασίζεται σε ικανότητες που θεωρούνται έμφυτες στον άνθρωπο, χωρίς να περιορίζονται σε ορισμένα μόνο άτομα τα οποία τις διαθέτουν. Ειδικοί συγκλίνουν στο ότι η μουσική είναι κάτι με το οποίο γεννιόμαστε και φαίνεται να έχει βιολογικό σκοπό στις ζωές όλων των ανθρώπων. Αποτελεί επίσης, τον πιο φυσικό τρόπο έκφρασης και ενασχόλησης των μικρών παιδιών, συνθέτοντας ένα πεδίο αλληλεπίδρασης μεταξύ του παιδιού και του εξωτερικού κόσμου. Η μουσική υποστηρίζει και βοηθά με αυτόν τον τρόπο το παιδί να γνωρίσει καλύτερα τον κόσμο που το περιβάλλει αλλά και τον ίδιο του τον εαυτό. Επιπλέον, βοηθά και υποστηρίζει την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών προσφέροντας τους ευκαιρίες για την ενίσχυση δεξιοτήτων που αφορούν όλους τους τομείς ανάπτυξής του, όπως συναισθηματικές, αισθητηριακές, σωματικές, καθώς και δεξιότητες επικοινωνίας και συνεργασίας (Volchegorskaya & Nogina, 2014). Η μουσική συμβάλλει σημαντικά στις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των παιδιών αλλά και στην προώθηση της συναισθηματικής τους ανάπτυξης. Επιπλέον, όταν η μουσική συνδυάζεται με δραστηριότητες μουσικοκινητικής κίνησης, συμβάλλει θετικά στη βελτίωση του συντονισμού των κινήσεων και της αυτορρύθμισης του παιδιού, όσον αφορά τις συναισθηματικές, γνωστικές και συμπεριφοριστικές διαδικασίες. Τέτοιες δεξιότητες ευνοούν τη θετική προσαρμογή των μικρών παιδιών, αλλά και τις κοινωνικές τους σχέσεις (Williams, 2018). Η ύπαρξη της μουσικής αγωγής στη ζωή των παιδιών προσχολικής ηλικίας, συμβάλλει σημαντικά στο συνδυασμό της ψυχαγωγίας με τη μάθηση. Προάγεται έτσι η απόλαυση, τόσο μεμονωμένα, όσο και σε συνδυασμό με άλλες πτυχές της μάθησης, αλλά και γενικότερα της ζωής στην τάξη. Τα παιδιά υιοθετούν μια πιο θετική στάση απέναντι στη μάθηση, γίνονται πιο αποτελεσματικά και απολαμβάνουν με εποικοδομητικό τρόπο τα πρώτα στάδια της μουσικής τους παιδείας (Koops & Kuebel, 2018).

Οι μουσικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας, αποτελούν αναμφίβολα, ένα από τα κύρια φυσικά και προσिता για το παιδί εργαλεία για να εκφράσει τις σκέψεις, τις επιθυμίες και τα συναισθήματά του. Η μουσική αγωγή επομένως σε αυτό το ηλικιακό στάδιο μπορεί να θεωρηθεί τόσο σημαντική όσο και άλλες βασικές δεξιότητες, όπως η ομιλία ή το βάδισμα (Volchegorskaya & Nogina, 2014).

Η μουσική αποτελεί επιπλέον και ένα δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, μιας και μπορεί να αποτελέσει φορέα ιδεών, αξιών και συναισθημάτων μιας συγκεκριμένης ομάδας. Ξεκινώντας από την οικογένεια, οι μουσικές δραστηριότητες μεταξύ γονέων και παιδιών, όπως το τραγούδι, το άκουσμα μουσικής, το παίξιμο μουσικών οργάνων ή ο χορός αποτελούν μέσα μετάδοσης της παράδοσης και κουλτούρας του ευρύτερου κοινωνικό-πολιτισμικού περιβάλλοντος που ζουν και μεγαλώνουν τα παιδιά. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι κοινές μουσικές δραστηριότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως «πολιτισμικά εργαλεία», καθώς οι γονείς χρησιμοποιούν αυτές τις μουσικές δραστηριότητες για να βοηθήσουν τα παιδιά τους να κατανοήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Τα ίδια, επενδύουν τους ήχους με ξεχωριστό για εκείνα νόημα, το οποίο βρίσκεται συνήθως σε άμεση συνάρτηση με την κοινωνία στην οποία ζουν και τα ερεθίσματα που δέχονται από το σύνολο των κοινωνικών και οικογενειακών εμπειριών. Ακόμη οι μουσικοκινητικές δραστηριότητες εστιάζουν και κινητοποιούν όλες τις δεξιότητες και αισθήσεις του ατόμου, κάνοντάς τες να δουλεύουν σαν μία (Williams et al, 2015).

Επομένως η μουσική φαίνεται να έχει πολλές διαφορετικές λειτουργίες στη ζωή και ανάπτυξη των παιδιών. Είναι θεμελιώδης η αξία της στην επικοινωνία και στη δημιουργία σχέσεων με άλλους, μπορεί να συντονίζει και να ενισχύει τις σωματικές κινήσεις, όπως επίσης να ενδυναμώνει τη γλωσσική, μαθηματική, γνωστική ανάπτυξη και τη φαντασία. Ο ρόλος της επομένως είναι ιδιαίτερα ουσιαστικός και αποτελεί μια θεμελιώδη αξία στην ανθρώπινη ζωή και ανάπτυξη, αφού συμβάλει αποτελεσματικά με θετικές επιδράσεις σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών (RamosVargas, 2015).

## **2.2 Η σημασία της μουσικής από την εμβρυική ηλικία**

Το ενδιαφέρον και η θετική ανταπόκριση στη μελωδία και τον ρυθμό, ξεκινά από την εμβρυϊκή κιόλας ζωή και συνεχίζει να εξελίσσεται και να αναπτύσσεται σε όλα τα στάδια της ζωής του ατόμου. Από την περίοδο της εγκυμοσύνης μέχρι και τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, τα παιδιά απορροφούν τα μουσικά ακούσματα από το περιβάλλον τους, μαθαίνοντας με αυτό τον τρόπο πώς ακούγεται η μουσική του πολιτισμού στον οποίο μεγαλώνουν, καθώς και τον τρόπο που τη χρησιμοποιούν οι άνθρωποι και ανταποκρίνονται σε αυτή (Young, 2003).

Αξίζει βέβαια να τονιστεί το γεγονός ότι μπορεί όλοι μας να γεννιόμαστε με τη μουσική ικανότητα η οποία χαρακτηρίζεται και ως έμφυτη, αλλά ο ρυθμός ανάπτυξης αυτής της ικανότητας, εξαρτάται και καθορίζεται από το περιβάλλον και την κουλτούρα μέσα στην οποία μεγαλώνει ένα παιδί, ιδίως κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του (Pound & Harrison, 2003).

Η μουσική εκπαίδευση κατά συνέπεια, μπορεί να ξεκινήσει πολύ νωρίς στη ζωή ενός ανθρώπου, ακόμα και ενδομήτρια, εφόσον η μητέρα τραγουδά ή ακούει μουσική. Οι ενδομήτριες ακουστικές εμπειρίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές, διότι το αυτί είναι το πρώτο αισθητήριο όργανο που αναπτύσσεται μέσα στη μήτρα. Την 30η-35η εβδομάδα τα έμβρυα αντιλαμβάνονται και ανταποκρίνονται σε ήχους από το σώμα της μητέρας αλλά και από το εξωτερικό περιβάλλον, όπως τη φωνή της και τη μουσική. Περίπου στον τέταρτο μήνα της κύησης, όργανα του αυτιού είναι σε θέση να λαμβάνουν πληροφορίες από το περιβάλλον και το μωρό αρχίζει να ακούει τη φωνή και τους εξωτερικούς ήχους στο περιβάλλον διαμέσου του πλακούντα και γι' αυτόν τον λόγο, θεωρείται ιδανικό το να τραγουδάει η μητέρα τραγούδια ή να παίζει μουσική κατά τη διάρκεια της κύησης. Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται αντιληπτή η φωνή της μητέρας και το βρέφος αρχίζει να δημιουργεί ίχνη μνήμης, τα οποία αργότερα συμβάλουν στην αναγνώριση της μητέρας ακόμη και εάν δεν την έχει δει ακόμη (RamosVargas, 2015).

Η σημαντική επιρροή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών από την εμβρυική κιόλας ηλικία, είναι αποδεκτή από την σύγχρονη επιστημονική κοινότητα. Ολοένα και περισσότερες μελέτες επιβεβαιώνουν ότι τα νεογνά αμέσως μετά την γέννηση τους επιδεικνύουν εκπληκτικά αναπτυγμένες ικανότητες αντίληψης και κατανόησης ηχητικών φαινομένων. Τα βρέφη έχουν την ικανότητα να φωνοποιούν πολύ πριν μπορέσουν να αρθρώσουν. Όπως φάνηκε στα αποτελέσματα της μελέτης των Pound & Harrison (2003), τα βρέφη ανταποκρίνονταν περισσότερο σε μουσικά ακούσματα, τα οποία τους ήταν οικεία από την ενδομήτρια ζωή και φάνηκε να επικοινωνούν κατά κάποιο τρόπο με τους γονείς τους, μέσω αυτών των «οικείων» ακουσμάτων. Μέσα από την έρευνα των Perani et al. (2010), παρουσιάστηκαν στοιχεία ημισφαιρικής εξειδίκευσης του βρεφικού εγκεφάλου, κατά την διάρκεια επεξεργασίας της μουσικής ακρόασης, ακόμα και από τις πρώτες ώρες ζωής ενός νεογνού. Το γεγονός αυτό στηρίζουν και πολλές άλλες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί, οι οποίες εξέτασαν την στέρηση ακουστικών ερεθισμάτων κατά την ενδομήτρια ζωή. Τα ευρήματα αυτών των μελετών τονίζουν την σημαντικότητα της επιρροής στην



ανάπτυξη του βρέφους και κυρίως, στην ανάπτυξη και λειτουργία της ακουστικής οδού. Όπως επισημαίνει ο Jean-Pierre Lecanuet στο (Grosleziat, 2012) «πολλές μελέτες δείχνουν ότι η στέρηση ακουστικών ερεθισμάτων επάγει κυρίως μια καθυστέρηση στην ανάπτυξη της ακουστικής ευαισθησίας. Η ζημιά είναι αναστρέψιμη εφόσον η στέρηση δεν αφορά μια περίοδο κρίσιμης σημασίας..... βάση αυτών μπορεί κανείς να υποθέσει ότι οι ήχοι που φθάνουν στο αυτί του εμβρύου μπορούν να συνεισφέρουν στη δομική διάπλαση και λειτουργία της ακουστικής οδού» (σελ. 38).

Συνεπώς τα νεογέννητα φαίνεται να είναι κατά κάποιον τρόπο εξοικειωμένα με το μουσικό πολιτισμό της μητέρας τους, ήδη, από τη στιγμή της γέννησής τους. Σε μεγαλύτερη ηλικία θα μπορέσουν να σταδιακά να μάθουν τη μελωδία των τραγουδιών πολύ νωρίτερα από τους στίχους αυτών (Grosleziat, 2012).

Η πρώτη παρέμβαση εν συνεχεία, σε μητέρες και βρέφη με κύριο εργαλείο τη μουσική, θεωρείται σήμερα ως μια από τις σημαντικότερες παρεμβάσεις στον άνθρωπο, με πολλαπλές άμεσες και έμμεσες ευεργετικές επιδράσεις, τόσο στη μητέρα, όσο και το έμβρυο, κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, καθώς και τους πρώτους μήνες ζωής του νεογνού. Μελέτες έχουν αποδείξει ότι η έκθεση της εγκύου σε μουσικά ακούσματα ή και μουσικές δραστηριότητες με ενεργή συμμετοχή της, επηρεάζει θετικά τα συναισθήματα και των δύο, αφού η ενασχόληση με τη μουσική έδειξε να αυξάνει τα επίπεδα σεροτονίνης. Η σεροτινίνη, ως νευροδιαβιβαστής του κεντρικού νευρικού συστήματος θεωρείται ότι διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη ρύθμιση του θυμού, της επιθετικότητας και της ψυχικής υγείας γενικότερα. Η ίδια ευθύνεται για την ηρεμία, τη χαλάρωση και την ευδαιμονία. Η έκθεση σε μουσικές εμπειρίες επομένως φάνηκε ότι έχει επίδραση στην ευχαρίστηση και τη νεογνική συμπεριφορά γενικότερα. Η μητρική έκθεση στη μουσική κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης μπορεί να είναι ευεργετική για το βρέφος, διότι όπως φάνηκε και στα αποτελέσματα της μελέτης των Arya et al, (2012), νεογνά των οποίων οι μητέρες είχαν επαφή με τη μουσική, είχαν θετικότερη ανταπόκριση σε διάφορα ερεθίσματα, καλύτερη αντίληψη και γρηγορότερους ρυθμούς αισθητικοκινητικής ανάπτυξης.



### 2.2.1 Η μουσική ως διάλογος επικοινωνίας του γονέα με το βρέφος

Η μουσική θεωρείται θεμελιώδης και στην κοινωνική ανάπτυξη ενός ατόμου και ως το κυριότερο μέσο επικοινωνίας με τα βρέφη. Αυτή η επικοινωνία του γονέα με το βρέφος μέσω της μουσικής είναι μια αυτονόητη ανάγκη και των δυο, η οποία συναντάται σε όλους τους πολιτισμούς και θεωρείται έμφυτη και ουσιώδης σε κάθε άνθρωπο (Διονυσίου, 2014). Η μέχρι τώρα έρευνα έχει φανερώσει ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος αντιδρά θετικά και φυσικά στο άκουσμα της μουσικής. Έχει παρατηρηθεί επίσης, ότι η φυσική αντίδραση του εγκεφάλου στο μουσικό άκουσμα, συνοδεύεται με αυθόρμητες κινήσεις όπως το κούνημα, το χτύπημα των χεριών και το τραγούδι (Jucan & Simion, 2015).

Η κίνηση είναι μια μη λεκτική απάντηση των βρεφών, τα οποία δεν έχουν ακόμα γλωσσικές ικανότητες. Υπάρχει μια αρκετά στενή σχέση μεταξύ της μουσικής και της κίνησης, σχέση η οποία έχει παρατηρηθεί ότι ξεκινά από την εμβρυική κιόλας ηλικία. Ερευνητικά δεδομένα φανερώνουν ότι η προγεννητική έκθεση στη μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την ενίσχυση της ανάπτυξης του βρέφους και ίσως να μπορεί να ελαφρύνει ή να ελαχιστοποιήσει ενδεχόμενες αναπτυξιακές καθυστερήσεις (Harman, 2018). Αυτό συνεπάγεται ότι η μουσική είναι ένα σημαντικό στοιχείο στην έναρξη της κοινωνικής ζωής του ανθρώπου, μιας και τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν πρώιμες δεξιότητες επικοινωνίας, κυρίως ανάμεσα στο βρέφος και τον γονιό.

Η δομή των τραγουδιών και η γλώσσα που χρησιμοποιούν οι φροντιστές ενός βρέφους, έχουν πολλά κοινά παγκόσμια χαρακτηριστικά, αντλώντας στοιχεία από την έμφυτη μουσικότητα παιδιών και ενηλίκων. Κάθε πολιτισμός, φαίνεται να έχει τα δικά του «ειδικά» τραγούδια για βρέφη, τα οποία χρησιμοποιούν οι φροντιστές τους, πολύ πριν αρχίσουν να μιλάνε τα ίδια, με σκοπό να επικοινωνήσουν μαζί τους, να τα ηρεμήσουν με διάφορα νανουρίσματα ή ακόμη και για να τα προκαλέσουν να παίξουν μαζί τους με διάφορα μουσικά παιχνίδια (Gerry, Unrau & Trainor, 2012). Οι ενήλικες χρησιμοποιούν τη μουσική ως μέσο επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με το βρέφος. Τραγουδώντας ή με διάφορους μουσικούς ήχους, προσπαθούν να τραβήξουν την προσοχή του βρέφους, να επικοινωνήσουν μαζί του με έναν μη λεκτικό τρόπο επικοινωνίας, να παίξουν ή ακόμη να εκφράσουν ποικίλα συναισθήματα.

Από τη γέννηση μας κιόλας, έχουμε μουσική αντίληψη. Μπορούμε δηλαδή να ξεχωρίσουμε το τονικό ύψος, μια δεξιότητα η οποία μας βοηθά να αναπτύξουμε την ικανότητα της επικοινωνίας με τους άλλους, να εκφράσουμε συναισθήματα και να

παίζουμε. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός του ότι χρησιμοποιούμε τον όρο «παίζω», όταν εμπλεκόμαστε σε μια μουσική δραστηριότητα (Pound & Harrison, 2003).

Στα βρέφη αρέσει να ακούν μουσική και είναι ευαίσθητα σε κάποια μελωδικά περιγράμματα και διαστήματα. Επίσης φανερώνουν και μουσικές προτιμήσεις, κυρίως εκείνες που άκουγαν κατά τις τελευταίες εβδομάδες της κύησης κατά την ενδομήτρια ζωή τους. Κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών της ζωής τους, ανταποκρίνονται ευχάριστα σε πολλούς μουσικούς ήχους και αποκτούν σταδιακά και την ικανότητα να συνδέουν τους ήχους με τα αντικείμενα που τους προκαλούν. Η ανταπόκριση στους ήχους γύρω τους, φαίνεται από τις κινήσεις, τις χειρονομίες, τους χορούς τους και την ανταπόκριση της φωνής τους (Pound & Harrison, 2003). Μέσω αυτών των δεξιοτήτων οι οποίες προέρχονται κατά κύριο λόγο από μουσικές δραστηριότητες τα βρέφη αποκτούν έναν διάλογο επικοινωνίας με τους φροντιστές τους από πολύ νωρίς, διασφαλίζοντας κάπως έτσι τη βάση για έναν ασφαλή δεσμό μαζί τους.

Οι πρώτες μορφές τραγουδιού μπορεί να αποδειχθούν πιο ισχυρές από την ομιλία, τουλάχιστον κατά το προγλωσσικό στάδιο των βρεφών, ενισχύοντας το δεσμό μητέρας-βρέφους. Οι μουσικές αλληλεπιδράσεις, καθώς και ο ρόλος του τραγουδιού, ως κατεξοχήν καθημερινή μουσική δραστηριότητα, μεταξύ γονέων και μικρών παιδιών, φαίνεται να επιδρά στη σωματική, συναισθηματική, κοινωνική και γνωστική τους ανάπτυξη, δημιουργώντας ένα περιβάλλον ασφάλειας, μέσα στο οποίο τα παιδιά αναπτύσσουν τις δεξιότητές τους (Αβραμίδου, 2016). Μέσω αυτής της οικείας σχέσης, τα βρέφη δέχονται συναισθηματικές, σωματικές και πνευματικές επιρροές, οι οποίες αναμένεται να ενισχυθούν και να ευδοκιμήσουν στην μετέπειτα ζωή τους.

Αν υποθέσουμε ότι η μουσική είναι ένα βασικό μέσο ώστε να εδραιωθεί μια καλή σχέση μεταξύ του βρέφους και του φροντιστή του και εφόσον αυτή η σχέση είναι θεμελιώδης και ουσιαστική, αφού όπως υποστηρίζεται από τους ειδικούς είναι η κυριότερη βάση πάνω στην οποία θα αναπτυχθούν και δομηθούν οι σημαντικότερες ικανότητες του βρέφους, τότε η μουσική είναι πολύ πιθανό να διαδραματίζει έναν καθοριστικό ρόλο στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Τα τελευταία χρόνια, την παραπάνω θεώρηση επιβεβαιώνουν ποικίλα ερευνητικά δεδομένα τα οποία αποδεικνύουν έναν θετικό συσχετισμό ανάμεσα στις μουσικές εμπειρίες που έχουν τα πολύ μικρά παιδιά και τη βελτίωσή τους σε άλλες γενικότερες ικανότητες. Τα οφέλη από τη συχνή αλληλεπίδραση γονέα και παιδιού μέσω των μουσικών δραστηριοτήτων,

αποφέρουν σημαντική βελτίωση του λεξιλογίου των παιδιών, της προσοχής και της συναισθηματικής ρύθμισης, όπως και των προ-κοινωνικών δεξιοτήτων. Επομένως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η μουσική αλληλεπίδραση μεταξύ γονέα και βρέφους είναι σημαντική για τη μετέπειτα εξέλιξη του βρέφους (Williams et al, 2015).

### **2.2.2 Μουσικές ικανότητες των παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας**

Εξετάζοντας τη μουσική ικανότητα και εξέλιξη των μικρών παιδιών, θα λέγαμε γενικότερα, ότι η μουσική αντίληψη ξεκινά αμέσως μετά τη γέννηση. Το βρέφος κλαίει και το κλάμα του αποτελεί τον πρώτο μουσικό ήχο του μωρού. Το κλάμα ενός μωρού μπορεί να ποικίλει σε τόνο, ένταση και ρυθμό, εμφανίζοντας στοιχειώδη μουσικά μοτίβα. Το βρέφος φαίνεται να αντιδρά σε διαφορετικά είδη μουσικής, όπως για παράδειγμα, όταν ηρεμεί με ένα νανούρισμα ή γίνεται πιο ζωντανό στο άκουσμα χαρούμενης μουσικής (Δημητρακόπουλος, 1993). Από την ηλικία τριών έως τεσσάρων μηνών, τα βρέφη διασκεδάζουν κουνώντας ρυθμικά το σώμα τους, χτυπώντας διάφορα αντικείμενα μεταξύ τους ή ακόμη χτυπώντας τα χέρια τους. Η φωνητική απομίμηση και το φωνητικό παιχνίδι όταν το βρέφος είναι μόνο του, είναι περισσότερο προφανείς αυτή τη χρονική περίοδο. Μεταξύ του 5<sup>ου</sup> και του 8<sup>ου</sup> μήνα, αρχίζει να δείχνει ενεργή αναγνώριση των μουσικών ήχων στρίβοντας το κεφάλι ή το πρόσωπό του προς την πηγή της μουσικής. Ανταποκρίνεται και παράγει ήχους όταν κάποιος του μιλάει ή του τραγουδάει. Από τον 10<sup>ο</sup> μέχρι τον 18<sup>ο</sup> μήνα, το βρέφος αρχίζει να δείχνει προτίμηση σε κάποια είδη μουσικής και αντίστοιχα την δυσαρέσκειά του σε κάποια άλλα. Λικνίζεται ή κουνάει τα πόδια του όταν ακούει μια γνωστή μελωδία και χτυπάει παλαμάκια (Flohr & Persellin, in Burton & Taggart, 2011).

Από την ηλικία των δυο ετών, τα παιδιά έχουν αναπτύξει αρκετά την ακουστική τους ευαισθησία ακόμη και σε ήχους μη μουσικής προέλευσης, όπως ήχους από φυσικά φαινόμενα, θορύβους από παιδικές δραστηριότητες, αλλά και σε τραγούδια, ήχους μουσικών οργάνων, ήχους μουσικών παιχνιδιών. Στο μέσον αυτού του χρόνου, αρχίζουν και τραγουδούν απλά τραγουδάκια με συνοδεία απλών μουσικών οργάνων όπως μεταλλόφωνο, κουδουνάκια, ξυλάκια, ντέφι και άλλα παρόμοια (Hill-Clarke & Robinson, 2002). Τα παιδιά είναι ικανά να τραγουδούν σύντομες επαναλαμβανόμενες φράσεις και χαρακτηρίζονται από μια «αυθόρμητη μουσική δημιουργία» (Hargreaves, 2004). Σε αυτήν την ηλικία, μπορούν να μάθουν ένα τραγούδι ή ακόμη να κατασκευάσουν ένα με δικά τους λόγια και να παίξουν με αυτό, όπως παίζουν με τις

λέξεις. Εμφανίζουν επομένως αρκετά στοιχεία αυτοσχεδιασμού, είτε αυθόρμητα, είτε την ώρα του παιχνιδιού τους (Ράπτης, 2015). Απολαμβάνουν και δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο ρυθμό, παίζουν με συγκεκριμένους συνδυασμούς νοτών και επαναλαμβάνουν συγκεκριμένες συλλαβές. Χτυπούν απαλά το ταμπουρίνο και προσαρμόζουν τη δυναμική του χτυπήματος στο ρυθμό που επιζητούν. Η θέαση του μικρού παιδιού την ώρα που παίζει και παράγει ήχους με μοναδικό όργανο το ταμπουρίνο, δίνει την εντύπωση ότι το παιδί εκείνη την ώρα εργάζεται, επαναλαμβάνει και διαφοροποιεί το παιχνίδι του με τρόπο μεθοδικό (Grosleziat, 2012). Τα περισσότερα παιδιά σε αυτήν την ηλικία περπατούν, τρέχουν και η ανταπόκρισή τους στη μουσική, χαρακτηρίζεται από πηδηματάκια, χορευτικές κινήσεις, παλαμάκια ή ακόμη και προσπάθεια να τραγουδήσουν ένα αγαπημένο τους τραγούδι (Pound & Harrison, 2003).

Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, στην ηλικία των τριών ετών περίπου, είναι περισσότερο ικανά να εξερευνήσουν και να ανιχνεύσουν τους ήχους που προέρχονται από τα διάφορα παιχνίδια ή αντικείμενα του σπιτιού, με έναν πιο ειδικό και σκόπιμο τρόπο. Έχουν την ανάγκη να οικειοποιηθούν ορισμένα τραγούδια ακούγοντας τα πολλές φορές και αρχίζουν να αναπαράγουν σύντομα μελωδικά μοτίβα από τα γνωστά τους τραγούδια (Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001). Μπορούν επομένως να κάνουν αναπαραγωγή απλών μελωδιών με μεγαλύτερη ακρίβεια και αυτό-εκφράζονται μέσω των αγαπημένων τους τραγουδιών με μεγαλύτερη συχνότητα (Hill-Clarke, & Robinson, 2002). Αντιλαμβάνονται επίσης, μεγαλύτερα μουσικά διαστήματα, καθώς και τη σχέση σιγανού και δυνατού ήχου, κυρίως μέσα από τα τραγούδια. Δείχνουν ιδιαίτερη ευχαρίστηση επιπλέον στο να χτυπούν παλαμάκια, κρατώντας τον ρυθμό σε ένα μουσικό άκουσμα. Ακούν με προσοχή ένα τραγούδι και μπορούν να παίζουν με μεγαλύτερη ευκολία ένα κρουστό. Σε αυτή την ηλικία επίσης, τα παιδιά έχουν την ικανότητα να δημιουργούν «χαρακτηριστικούς ρυθμούς» από γνωστά τους τραγούδια, χρησιμοποιώντας μεγαλύτερες προτάσεις και να τα ενσωματώνουν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού τους (Pound & Harrison, 2003). Στην πραγματικότητα τα παιδιά αυτής της ηλικιακής ομάδας, ξέρουν πολύ περισσότερα τραγούδια από αυτά που μπορούν να τραγουδήσουν. Από τα πρώτα μουσικά παιχνίδια στα οποία τα παιδιά ανταποκρίνονται με ευχαρίστηση είναι το τραγούδι στον κύκλο, μιμητικές κινήσεις όπως βάδισμα, ρυθμικές κινήσεις ή απλές δραματοποιήσεις (Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001).

Στην ηλικία των τεσσάρων ετών, τα παιδιά έχουν πλέον αποκτήσει πολλές ικανότητες και στον τομέα των αντιληπτικών ικανοτήτων αλλά και στον τομέα της κινητικότητας του σώματος. Είναι περισσότερο κοινωνικά, η ακρίβεια του τραγουδιού και η δυνατότητα συζήτησης διαφόρων μουσικών εμπειριών επεκτείνεται και είναι πλέον σε θέση να σχηματίσουν ομάδες και να εκτελούν ομαδικές δραστηριότητες με μεγαλύτερη ακρίβεια στην εκτέλεση κινήσεων με συνοδεία τραγουδιών και πιο ακριβή εκτέλεση κάποιου ρυθμού (Δημητρακόπουλος, 1993). Το ενδιαφέρον των παιδιών για εξερεύνηση του ρυθμού παράλληλα με τον παλμό και ο πειραματισμός με την φωνή συνεχίζεται, όπως επίσης και το ενδιαφέρον τους για τα μουσικά όργανα και οτιδήποτε άλλο μπορεί να προκαλέσει κάποιον ήχο. Φαίνεται επιπλέον, ότι τα παιδιά δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε τραγούδια τα οποία πηγάζουν από την κουλτούρα της κάθε οικογένειας. Τα παιδιά αρέσκονται στο να επαναλαμβάνουν οικεία, γνωστά τους τραγούδια, μιας και το τραγούδι τους σε αυτή την φάση φαίνεται να είναι περισσότερο ακριβές, όσον αφορά τον ρυθμό και την μελωδία του. Είναι σε θέση να συνοδεύουν ρυθμικά με παλαμάκια ή χτυπήματα στα γόνατα ένα τραγούδι, όπως και να επαναλαμβάνουν σύντομα ρυθμικά μοτίβα στα μουσικά όργανα. Επιπλέον, καθώς το μυϊκό τους σύστημα αναπτύσσεται και δυναμώνει, τα παιδιά αποκτούν μυϊκό συντονισμό και είναι ικανά να επεκταθούν σε περισσότερο πολύπλοκες κινήσεις όπως πήδημα, στροφή, αλλαγή κατεύθυνσης σε ζευγάρια και άλλα παρόμοια, με σκοπό την συνοδεία ενός τραγουδιού με περισσότερο συντονισμένες ρυθμικές σωματικές κινήσεις. Τονίζεται ακόμη, ότι τα περισσότερα από τα μισά παιδιά αυτής της ηλικίας, μπορούν να αναγνωρίζουν ένα γνωστό τους τραγούδι, όταν αυτό παίζεται χωρίς λόγια, μόνο από τον ρυθμό και τη μελωδία της μουσικής (Pound & Harrison, 2003· Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001· Hill-Clarke & Robinson, 2002· Hargreaves, 2004· Edwards, Bayless & Ramsey, 2010).

Στα πέντε έτη, η βούληση των παιδιών για μουσικές εμπειρίες επεκτείνεται. Τα παιδιά σε αυτό το ηλικιακό στάδιο, μπορούν να εκφράσουν τα συναισθήματα που τους προκαλεί ένα μουσικό κομμάτι και είναι σε θέση να μιλήσουν με περισσότερες λεπτομέρειες για το τι ακούν. Αυτό είναι το στάδιο του "ενεργού ακροατή" (Δημητρακόπουλος, 1993· Young, 2003). Τα παιδιά είναι πιο ανεξάρτητα και αρέσκονται στα ομαδικά μουσικά παιχνίδια. Τους αρέσει επίσης να μαθαίνουν διαφορετικά τραγούδια και μουσικά παιχνίδια, όπως και να δημιουργούν δικά τους. Ένας από τους βασικότερους στόχους σε αυτήν την ηλικία, είναι η ατομική ανάπτυξη

της προσωπικότητας του κάθε παιδιού, σε συνδυασμό με την ομαδική εργασία για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων. Σε αυτό το ηλικιακό στάδιο τα παιδιά είναι ικανά ως προς την εκτέλεση περισσότερων και πιο περίπλοκων μουσικών δραστηριοτήτων. Το ρεπερτόριο των τραγουδιών επεκτείνεται και η κίνησή τους είναι περισσότερο συντονισμένη με τη μελωδία και τον ρυθμό των μουσικών ακουσμάτων. Από τους πιο βασικούς στόχους διδασκαλίας σε αυτήν την ηλικία όμως είναι το σταδιακό χτίσιμο ενός κινητικού και μουσικού λεξιλογίου και όχι η τεχνική αρτιότητα (Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001· Hill-Clarke & Robinson, 2002).

Η χρήση της μουσικής εν τέλει και η ενασχόληση των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες από τη γέννηση έως την πρώτη σχολική ηλικία, θεωρείται ένα σημαντικό στοιχείο που συμβάλλει τόσο στην υγιή ανάπτυξη του παιδιού, όσο και στην απόκτηση δεξιοτήτων οι οποίες θεωρούνται απαραίτητες για την ολόπλευρη ανάπτυξή του, ενώ παράλληλα συμβάλουν στη διαδικασία της μάθησης.

### **2.3 Η συμβολή της μουσικής αγωγής στους τομείς ανάπτυξης των μικρών παιδιών**

Κατά την πρώιμη παιδική ηλικία η μουσική προτείνεται ως ο πιο κατάλληλος και ιδανικός τρόπος, μέσω του οποίου τα παιδιά αποκτούν γνώσεις, ψυχαγωγούνται και επικοινωνούν. Θεωρείται ένας από τους κυριότερους τρόπους έκφρασης, καθώς διεγείρει τη φαντασία του μικρού παιδιού και ενισχύει επίσης την ικανότητα της μνήμης, της προσοχής και της συγκέντρωσης καθώς τα παιδιά αναγνωρίζουν και θυμούνται τους στίχους ή και τη μελωδία τραγουδιών. Ταυτόχρονα, προσφέρει στο άτομο τη δυνατότητα να συνδυάσει τη μουσική και τον ρυθμό με την κίνηση και το χορό. Με αυτόν τον τρόπο, το σώμα ευαισθητοποιείται και το παιδί συντονίζει τις κινήσεις του σύμφωνα με τις διάφορες χωροχρονικές σχέσεις. Επιπλέον, αποκτά και εξασκεί την ισορροπία, με αποτέλεσμα την καθοριστική συμβολή της μουσικής στη μυϊκή και κινητική του ανάπτυξη.

Η μουσική συμβάλει και ενθαρρύνει την ομαλή κοινωνικοποίηση του παιδιού, μια δεξιότητα η οποία θεωρείται αναγκαία για την εκπαίδευση στην παιδική ηλικία. Μέσω της ομαδικής εργασίας, οι μουσικές δραστηριότητες παρέχουν στα παιδιά ευκαιρίες για κοινωνικές αλληλεπιδράσεις τόσο με συνομήλικους όσο και με ενήλικες. Δίδεται επομένως με αυτόν τον τρόπο η δυνατότητα στα παιδιά να αναπτύξουν κοινωνικές δεξιότητες αλλά και να γνωρίσουν βασικά στοιχεία του πολιτισμού τους. Επιπλέον, η

ενεργή ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες συμβάλει, περισσότερο αποτελεσματικά στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, αφού η ίδια ενισχύει τους δεσμούς μεταξύ των μελών μιας ομάδας, οδηγώντας με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά στην πρόωρη απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων (Trainor et al, 2012).

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η μουσική με τον αυτοσχεδιασμό και τη δημιουργία ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα στα μικρά παιδιά, που είναι ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό σε αυτό το ηλικιακό στάδιο.

Στη συνέχεια του κειμένου, γίνεται συστηματική παρουσίαση των τομέων ανάπτυξης των παιδιών στους οποίους η συμβολή της μουσικής αγωγής θεωρείται καθοριστική.

### **Γνωστική ανάπτυξη**

Μέσω της μουσικής, ενισχύονται οι γνωστικές ικανότητες του ατόμου και όπως έχει δείξει η μέχρι τώρα έρευνα, η μουσική αγωγή, ιδίως στα παιδιά, υποστηρίζει τη διαδικασία μάθησης και ανάπτυξης (Lowis, 2011). Αυτό άλλωστε υπογραμμίζεται και από το γεγονός ότι όπως έχει αποδειχθεί, υπάρχει μια στενή σχέση ανάμεσα στην μουσική και την ανάπτυξη του εγκεφάλου. Η ενεργή εμπλοκή με τη μουσική έχει σημαντικό αντίκτυπο στη δομή και τη λειτουργία του εγκεφάλου. Όπως έχει αποδειχθεί μέσα από μια σειρά ερευνών, τα άτομα που ασχολούνται με διαφορετικές μουσικές δραστηριότητες για μεγάλα χρονικά διαστήματα, εμφανίζουν μόνιμες αλλαγές στον εγκέφαλο. (Merrett et al., 2013 · Norton et al., 2005· Altenmuller, 2003).

Με την βοήθεια της νευροεπιστήμης, γνωρίζουμε πλέον ότι το δεξί ημισφαίριο του εγκεφάλου, συνδέεται με την αριστερή πλευρά του ανθρώπινου κορμού και αντίστροφα. Το αριστερό μετωπιαίο ημισφαίριο, συνδέεται με τον λόγο και την λογική σκέψη, ενώ το δεξί ημισφαίριο τείνει να συνδέεται με μια ευρύτερη περιοχή όπως αυτή των χρωμάτων, της αφής και της αντίληψης του χώρου (Young, 2003).

Η μουσική φαίνεται να ενισχύει τη σύνδεση των δύο μερών του εγκεφάλου, εμπλέκοντας ταυτόχρονα διεργασίες τόσο του αριστερού όσο και του δεξιού ημισφαιρίου σε μια πιο αρμονική συσχέτιση και διασύνδεση. Το αριστερό ημισφαίριο εμπλέκεται στις λέξεις που περιέχουν τα τραγούδια, ενώ το δεξί στον τόνο. Κάθε συνιστώσα της μουσικής δείχνει να επηρεάζει ένα διαφορετικό τμήμα του εγκεφάλου (Harman, 2018). Η σκέψη και η μάθηση ενισχύονται όταν διεγείρονται και τα δύο ημισφαίρια του εγκεφάλου και η μουσική διαδραματίζει ζωτικό ρόλο σε αυτό. Ακόμη



η μουσική ως ακουστική και απτική διέγερση μπορεί να ενισχύσει τον έλεγχο της προσοχής και την προώθηση της μάθησης (Pound & Harrison, 2003· RamosVargas, 2015).

Σύμφωνα με τους νευροεπιστήμονες, η μουσική διδασκαλία αλλάζει και επηρεάζει θετικά, τόσο τη λευκή ύλη (η οποία μεταφέρει τα σήματα) όσο και τη γκρίζα ύλη (η οποία επεξεργάζεται τις πληροφορίες) στον εγκέφαλο ενός παιδιού. Επιπλέον, μέσω της μουσικής και του ρυθμού, γίνεται διέγερση των μετωπικών λοβών του εγκεφάλου, περιοχή που είναι υπεύθυνη για την γλωσσική ανάπτυξη. Η πρόσφατη έρευνα στον τομέα αυτό έχει δείξει ότι η μουσική μπορεί πραγματικά να ενισχύσει την εγκεφαλική δύναμη του παιδιού σε περιοχές που είναι υπεύθυνες για τη λήψη αποφάσεων, ενισχύοντας την ικανότητα του στο να εστιάζει την προσοχή του και να συγκεντρώνεται περισσότερο. Παιδιά τα οποία είχαν ενεργή συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες για τουλάχιστον ένα ημερολογιακό έτος, έδειχναν να έχουν καλύτερη ανταπόκριση σε δραστηριότητες που σχετίζονται με την προσοχή και τη μνήμη σε σύγκριση με συνομήλικους που ασχολούνταν με άλλου τύπου δραστηριότητες (Gerry, Unrau & Trainor, 2012). Πράγματι, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι τα παιδιά που λάμβαναν μαθήματα μουσικής, διέφεραν στην εγκεφαλική δομή σε σύγκριση με τους συνομηλικούς που δεν είχαν λάβει ποτέ μαθήματα μουσικής. Η μελέτη των Sachs et al (2017) απέδειξε ότι υπάρχουν τεκμηριωμένες διαχρονικές αλλαγές στον εγκέφαλο των παιδιών που λαμβάνουν μουσική διδασκαλία, οι οποίες διαφέρουν από τις τυπικές αλλαγές στον εγκέφαλο που έχουν αναπτυχθεί σε παιδιά αντίστοιχης ηλικίας. Τα ευρήματά τους δείχνουν ότι η μουσική εκπαίδευση είναι μια ισχυρή παρέμβαση που θα μπορούσε να βοηθήσει τα παιδιά να ωριμάσουν συναισθηματικά και διανοητικά. Σημαντική πρόοδος σημειώθηκε επιπλέον, σε στοχευμένες γνωστικές λειτουργίες σε παιδιά που συμμετείχαν σε μουσικές δραστηριότητες σε σχέση με άλλα που δεν είχαν λάβει καθόλου μουσική αγωγή. Οι γνωστικές ικανότητες και οι εγκεφαλικές επισυνάψεις των παιδιών επεκτείνονται καθώς τους δίνεται η ευκαιρία να συνδέσουν για παράδειγμα τους ήχους της μουσικής και τους ήχους της φύσης ή των ζώων. Τα διάφορα ρυθμικά και μελωδικά ακούσματα, όπως και η ανάγκη για συντονισμό με τους διάφορους ρυθμούς, έχουν ως αποτέλεσμα τα παιδιά να μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν και να είναι συγχρόνως ικανά στο να εξετάζουν και να διαχειρίζονται διάφορες πηγές πληροφοριών ταυτόχρονα (Portowitz & Klein, 2007).



Θετικές συσχετίσεις έχουν βρεθεί επίσης ανάμεσα στη μουσική αγωγή και την ανάπτυξη χωροχρονικών δεξιοτήτων (Portowitz & Klein, 2007). Ειδικές μελέτες έχουν αναφέρει μία σύνδεση ανάμεσα στην μουσική ικανότητα και μη μουσικές δεξιότητες, συμπεριλαμβανομένης της χωρικής ικανότητας. Επιστημονικά δεδομένα όπως αυτά του Rauscher et al.(1995) και του Schellenberg (2004), υποστηρίζουν μία στενή σχέση ανάμεσα στην μουσική και τις χωροχρονικές έννοιες από τη στιγμή που και οι δύο χρησιμοποιούν και φαίνεται να σχετίζονται με συναφείς γνωστικές δεξιότητες. Σε μια συγκριτική μελέτη (Črnec et al, 2006), διαπιστώθηκε μια στενή σχέση ανάμεσα στη μουσική και την χωροχρονική ικανότητα του ατόμου. Στη συγκεκριμένη μελέτη τονίζεται χαρακτηριστικά ότι η ενεργή ενασχόληση του ατόμου με τη μουσική, ενισχύει την χωροχρονική νοημοσύνη στα παιδιά. Σε παρόμοια συγκριτική μελέτη (Hetland, 2000), διαπιστώθηκε ότι η ενεργή ενασχόληση με μουσικά μαθήματα ενισχύει τη χωροχρονική νοημοσύνη των παιδιών ανεξάρτητα από το είδος μουσικής που ασχολούνται. Τονίστηκε επίσης, ότι αυτά τα οφέλη είναι μεγαλύτερα στις μικρότερες ηλικίες των παιδιών. Όσο νωρίτερα δηλαδή ένα παιδί ξεκινήσει την ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες, μεταξύ της ηλικίας των 3 και 5 ετών για παράδειγμα, τόσο μεγαλύτερα φαίνεται να είναι τα οφέλη στην ανάπτυξη της χωροχρονικής νοημοσύνης. Οι Lubetzky et al. (2010) υπογράμμισαν με τη μελέτη τους σε βρέφη, τη σημασία της ακρόασης μουσικής σε αυτή την ηλικία. Η έρευνά τους υποστηρίζει ότι με μόνο 10 λεπτά μουσικής ακρόασης, παρουσιάστηκε βελτίωση τόσο στη χωρική όσο και χρονική νοημοσύνη των νεογνών. Ευρήματα ποικίλων ειδικών μελετών υποδηλώνουν ότι η ακρόαση, η μουσικοκινητική εκπαίδευση και η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου πιο συγκεκριμένα, είναι εκείνα τα οποία ενισχύουν σημαντικά την ανάπτυξη χωρικών, χρονικών, γνωστικών και μαθηματικών δεξιοτήτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (Rauscher et al, 1997· Rauscher & Zupan, 2000). Η μουσική εκπαίδευση και η συχνή ενασχόληση με μουσικοκινητικές δραστηριότητες φαίνεται να είναι σχετικές με την ενίσχυση χωροχρονικών δεξιοτήτων, ίσως επειδή τα στοιχεία ενός μουσικού κομματιού είναι οργανωμένα χωροταξικά και χρονικά. Η αναπαραγωγή μιας μελωδίας προϋποθέτει ανακατασκευή, ένα μοτίβο στο οποίο τα στοιχεία, οι νότες, οργανώνονται σε ένα εξαιρετικά εξειδικευμένο χωροχρονικό κώδικα (Rauscher & Zupan, 2000). Οι Rauscher et al (1997) σύμφωνα με τα αποτελέσματα της μελέτης τους, καταλήγουν στο συμπέρασμα, ότι ένα δομημένο πρόγραμμα μουσικών δραστηριοτήτων το οποίο θα περιλαμβάνει τραγούδι, κίνηση και εμπειρίες με μουσικά

όργανα μπορεί να βελτιώσει σημαντικά χωροχρονικές έννοιες, αλλά και γνωστικές ικανότητες των παιδιών στην προσχολική ηλικία.

Επιπλέον, η μουσική αγωγή φαίνεται να σχετίζεται και να συμβάλει θετικά στη βελτίωση των γενικών γνωστικών ικανοτήτων του ατόμου όπως η γλωσσική ανάπτυξη και τα μαθηματικά (Jentschke & Koelsch, 2009· Sachs et al, 2017). Μια σειρά συσχετιστικών μελετών έχει αποδείξει, ότι η μουσική ικανότητα και εκπαίδευση, σχετίζεται και με άλλες μη μουσικές δεξιότητες, όπως η ανάγνωση, η γραφή και τα μαθηματικά. Άμεση σχέση με την κατανόηση χωροχρονικών εννοιών έχουν τα μαθηματικά, όπου ποικίλες έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί με σκοπό να εξετάσουν τη σχέση της μουσικής εξάσκησης με την βελτίωση των μαθηματικών ικανοτήτων στα παιδιά.

Τα σχετικά αποτελέσματα των ερευνών όμως δεν είναι ξεκάθαρα, καθώς πολλές φορές φαίνεται να είναι αντιφατικά. Αποτελέσματα μελετών φανερώνουν μια στατιστικά μικρή συσχέτιση και επιρροή της μουσικής αγωγής στις επιδόσεις των μαθητών όσον αφορά τα μαθηματικά τεστ (Costa-Giomi, 2004· Vaughn, 2000), ενώ από την άλλη, σειρά ερευνών (Williams et al, 2015)·(Geoghegan & Mitchelmore, 1996 ·Gardiner et al, 1996·Catterall,1999 in Hallam 2010), τονίζουν την σημαντική επιρροή της μουσικής εξάσκησης στις μαθηματικές ικανότητες των παιδιών και επομένως τη βελτίωση τους στα διάφορα τεστ μαθηματικών. Τα παιδιά που κάνουν συστηματικά μαθήματα μουσικής (Williams et al, 2015·Schellenberg, 2004), τα καταφέρνουν καλύτερα στα μαθηματικά, παρουσιάζουν καλύτερες επιδόσεις στα τεστ νοημοσύνης (test IQ ), όπως επίσης και η ενεργή συμμετοχή τους σε μουσικές δραστηριότητες έχει συσχετιστεί θετικά με την εξέλιξη της γλωσσικής και χωρικής τους νοημοσύνης.

Οι ίδιοι ερευνητές τεκμηριώνουν τα ερευνητικά τους δεδομένα υποστηρίζοντας, ότι η ενεργή ενασχόληση με τη μουσική και τις δραστηριότητες που πηγάζουν από αυτή, μπορούν να βελτιώσουν το δείκτη νοημοσύνης των παιδιών, καθώς η μουσική αγωγή προσφέρει στους συμμετέχοντες εναλλακτικές εκπαιδευτικές εμπειρίες. Εξετάζοντας την επίδραση ενός σχολικού προγράμματος πλούσιου σε μουσικές δραστηριότητες, έχει διαπιστωθεί από μια σειρά ερευνών (Geoghegan & Mitchelmore, 1996 ·Gardiner et al, 1996·Catterall,1999 in Hallam 2010), ότι παιδιά προσχολικής ηλικίας που συμμετέχουν και εκτελούν πιο συχνά μουσικές δραστηριότητες, έχουν καλύτερες επιδόσεις σε μαθηματικά τεστ σε σχέση με τα παιδιά που δεν συμμετείχαν συχνά σε μουσικοκινητικές δραστηριότητες.

Θετικά αποτελέσματα ερευνών πιστοποιούν επιπλέον, τη θετική επίδραση της μουσικής εκπαίδευσης σε ακαδημαϊκές δεξιότητες των ατόμων που ασχολούνται ενεργά με τη μουσική. Η μουσική κατάρτιση, ενισχύει γνωστικούς μηχανισμούς, οι οποίοι, με τη σειρά τους, μπορούν να βελτιώσουν άλλες, μη μουσικές γνωστικές και ακαδημαϊκές δεξιότητες. Η πιο πιθανή εξήγηση για τα φερόμενα διαφορετικά οφέλη της μουσικής αγωγής, είναι ότι ενισχύει τη γενική νοημοσύνη των ατόμων, η οποία συσχετίζεται με άλλες μη μουσικές γνωστικές και ακαδημαϊκές δεξιότητες. Η μουσική εκπαίδευση απαιτεί εστιασμένη προσοχή, μάθηση σύνθετων οπτικών μοτίβων, μνήμης και προσεγμένων κινητικών δεξιοτήτων. Μια τέτοια απαιτητική δραστηριότητα επομένως, μπορεί να ενισχύσει τη συνολική γνωστική ικανότητα των παιδιών, η οποία με τη σειρά της θα ενισχύσει την ακαδημαϊκή τους επίδοση. Μια άλλη πιθανή εξήγηση για τη θετική επίδραση της μουσικής αγωγής στην ενίσχυση ακαδημαϊκών δεξιοτήτων των παιδιών, βασίζεται στην εξάσκηση διαφόρων εκτελεστικών λειτουργιών. Η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου για παράδειγμα, συμπεριλαμβάνει και ασκεί συγκεκριμένες εκτελεστικές λειτουργίες, οι οποίες επιφέρουν γενικευμένες βελτιώσεις και σε άλλες μη μουσικές δεξιότητες. Γνωστικές δεξιότητες όπως η μνήμη, ο γνωστικός έλεγχος, και η γνωστική ευελιξία άλλωστε, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες πρόβλεψης και μπορούν αργότερα να συμβάλουν στην ενίσχυση της ατομικής ή και ακαδημαϊκής επιτυχίας. Όσον αφορά τη συνολική γνωστική ικανότητα λοιπόν, ένας σημαντικός αριθμός ερευνητικών δεδομένων, υποδηλώνει ότι οι μουσικές ικανότητες και η γενική νοημοσύνη σχετίζονται σημαντικά (Sala & Gobet, 2017). Επίσης καλό θα ήταν να λαμβάνεται πάντα υπόψη ότι συσχέτιση δε σημαίνει οπωσδήποτε ότι είναι ξεκάθαρο αν ως προς ποια κατεύθυνση μια παράμετρος μπορεί να θεωρηθεί ότι καθορίζει την άλλη. Συχνά για παράδειγμα δύο παράμετροι μπορεί απλώς να αποτελούν κοινό σύμπτωμα άλλων παραγόντων.

Συνολικά, λαμβάνοντας υπόψη τα ευρήματα διαφόρων μελετών, φαίνεται ότι η ενεργή συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες μπορεί να έχει θετικό αντίκτυπο στη γνωστική αλλά και πνευματική ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Σε αυτό το πλαίσιο, η χρήση της μουσικής είναι εξαιρετικά σημαντική και ενδείκνυται για την ενίσχυση των νευρωνικών συνδέσεων οι οποίες είναι απαραίτητες για την τόνωση της γνώσης, τη βελτίωση γνωστικών δεξιοτήτων, τις αλλαγές στο δίκτυο γνωστικού ελέγχου στον εγκέφαλο και συνεπώς την προώθηση καλύτερων συνθηκών για την ανάπτυξη των παιδιών στο σύνολό της (RamosVargas, 2015). Η μουσική εκπαίδευση και οι

δραστηριότητες που πηγάζουν από αυτή συνεπώς (Sachs et al, 2017), φαίνεται ότι βελτιώνουν τόσο γνωστικές όσο και άλλες βασικές αναπτυξιακές δεξιότητες των παιδιών. Όπως έχει αποδειχθεί από ποικιλία ερευνών, η ενεργή ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες όπως το τραγούδι, η χρήση μουσικού οργάνου, η μουσικοκινητική, τα διάφορα μουσικά παιχνίδια και άλλα παρόμοια, ενισχύουν τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών στο σύνολό της, ενισχύοντας τη γενικότερη νοημοσύνη, τη μνήμη, τη χωρική νοημοσύνη, τις μαθηματικές και γλωσσικές δεξιότητες.

### **Γλωσσική ανάπτυξη**

Τα παιδιά από τον πρώτο χρόνο ζωής κιόλας, πειραματίζονται με τους ήχους, το ρυθμό και έχουν μουσική αντίληψη. Μπορούν δηλαδή να ξεχωρίσουν το τονικό ύψος, μια ικανότητα που θεωρείται απαραίτητη για την κατάκτηση της γλωσσικής ικανότητας. Η προσπάθεια και η εξελισσόμενη ικανότητα των παιδιών για παράδειγμα να σχηματίσουν απλές προτάσεις αναπτύσσεται παράλληλα με την ικανότητά τους για αυτοσχέδια τραγούδια (Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001). Σχετικά με τη συμβολή της μουσικής στην ενίσχυση και εξέλιξη της γλωσσικής ανάπτυξης των μικρών παιδιών, τα ερευνητικά δεδομένα ποικίλων μελετών, μετά από μακροχρόνιες έρευνες με παιδιά που είχαν μουσική αγωγή, καθώς και οι απόψεις των ερευνητών, φαίνεται να στηρίζουν, τόσο τη θετική επιρροή της μουσικής στην ανάπτυξη των γλωσσικών δεξιοτήτων, όσο και την στατιστικά μη σημαντική επιρροή της μουσικής σε αυτή. Σε μια συγκριτική μελέτη (Bultzlaff, 2000) φάνηκε μια στατιστικά μικρή συσχέτιση ανάμεσα στη μουσική αγωγή και την θετική της επίδραση στις δεξιότητες γραφής και ανάγνωσης των παιδιών. Αντίστοιχα, παρόμοιες έρευνες έχουν αποδείξει τη θετική σχέση ανάμεσα στα μαθήματα μουσικής και τη γλωσσική νοημοσύνη, η οποία όπως φαίνεται έχει άμεση επίπτωση στην ικανότητα γραφής και ανάγνωσης (Ho, Cheung & Chan, 2003· Hallam, 2010· Jentschke & Koelsch, 2009· Lorenzo., Herrera et al, 2014· Anvari et al, 2002). Μελέτη των Chan., Chi., & Cheung (1998), έδειξε ότι παιδιά που είχαν δεχτεί μουσική εκπαίδευση πριν την ηλικία των δώδεκα ετών, είχαν καλύτερες επιδόσεις στη λεκτική μνήμη, τον προφορικό λόγο και τη γλωσσική ανάπτυξη στο σύνολό της. Υπάρχουν επιπλέον σημαντικές ενδείξεις, ότι η ενεργή ενασχόληση με τη μουσική στην παιδική ηλικία παράγει δομικές αλλαγές στον εγκέφαλο που σχετίζονται με την επεξεργασία του ήχου. Η μουσική εκπαίδευση ενισχύει την πρώιμη

κωδικοποίηση του ήχου στον εγκέφαλο, μια δεξιότητα η οποία οδηγεί σε βελτιωμένη απόδοση μιας σειράς δεξιοτήτων ακουστικής επεξεργασίας και ακρόασης (Hallam, 2015). Η ακουστική ικανότητα που αποκτάται με τη συνεχή μουσική εκπαίδευση, βελτιώνει το ακουστικό σύστημα ενισχύοντας νευροβιολογικούς και γνωστικούς παράγοντες που ευθύνονται για την καλύτερη επεξεργασία της μουσικής αλλά και του λόγου (Strait & Kraus, 2011a., 2011b · Chobert et al., 2011 · Jentschke & Koelsch, 2009 · Marie et al., 2011a., 2011b · Magne et al., 2006 · Schon et al, 2004). Τα άτομα που έχουν μουσική εκπαίδευση, επιδεικνύουν αυξημένες γλωσσικές ικανότητες. Για παράδειγμα, μπορούν να αντιληφθούν την ομιλία καλύτερα (Parbery-Clark et al, 2009a., 2009b., 2011), μπορούν να κατανοήσουν ευκολότερα τις συλλαβές κατακτώντας έτσι καλύτερη ικανότητα φωνολογικής ενημερότητας (Elmer et al., 2012). Επίσης τα παιδιά που ασχολούνται ενεργά με μουσικές δραστηριότητες, παρουσιάζουν πλεονεκτήματα στη κατανόηση της γραμματικής (Patston & Tippet, 2011), έχουν μεγαλύτερο λεξιλόγιο (Forgeard et al., 2008) και καλύτερη κατανόηση περίπλοκων κειμένων (Thompson et al, 2012). Στα αποτελέσματα της μελέτης των Strait et al (2013) τονίζεται επιπλέον, ότι μόλις ένας χρόνος με τακτικά μαθήματα μουσικής, μπορεί να συμβάλει θετικά στην προστασία των νευρικών ανταποκρίσεων από τις επίσημες επιπτώσεις του δυνατού ήχου σε θορυβώδεις καταστάσεις. Οι ίδιοι μελετητές απέδειξαν ότι τα παιδιά που είχαν μουσικά ερεθίσματα και μουσική εκπαίδευση επιδείκνυαν ταχύτερες νευρικές ανταποκρίσεις στην ομιλία στο σύνολό της και καλύτερα μορφοποιημένες μεταβατικές αλλαγές από ήσυχες σε θορυβώδεις συνθήκες.

Με τη βοήθεια της νευροφυσιολογίας και μετά από μια σειρά πολυετών μελετών, ερευνητές διαπίστωσαν, ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος χρησιμοποιεί, για τη μουσική επεξεργασία, την ίδια περιοχή με αυτή της γλώσσας. Υπάρχει μια στενή σχέση ανάμεσα στο μοτίβο γλωσσικής και μουσικής ανάλυσης ([americanenglish.state.gov/english-teaching-forum](http://americanenglish.state.gov/english-teaching-forum)). Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ακόμα, ότι η μουσική αναγνωρίζεται από εγκεφαλικά κυκλώματα που είναι παρόμοια με εκείνα που αναγνωρίζουν τη γλώσσα. Η μουσική, όπως και η γλώσσα, αναπτύσσεται για να συμβάλλει στην επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Και οι δύο εξαρτώνται από τις λειτουργίες του εγκεφάλου που εμπλέκονται και ρυθμίζουν εκφραστικές κινήσεις του σώματος (Flohr & Persellin, in Burton & Taggart, 2011). Ερευνητικά δεδομένα έχουν αποδείξει μια άμεση συσχέτιση της μουσικής με την ενίσχυση βασικών μηχανισμών κωδικοποίησης στον εγκέφαλο που είναι σημαντικοί για την ομιλία (RamosVargas, 2015). Η ομιλία και η μουσική μοιράζονται μερικά κοινά συστήματα

επεξεργασίας. Οι μουσικές εμπειρίες λοιπόν, που ενισχύουν αυτήν την επεξεργασία, μπορούν να επηρεάσουν την αντίληψη της γλώσσας, η οποία με τη σειρά της έχει αντίκτυπο στην υποστήριξη και βελτίωση της ανάγνωσης. Τα μαθήματα μουσικής, όπως έχει αποδείξει και η σχετική επιστημονική έρευνα, συμβάλλουν στην ωριμότητα σε περιοχές του εγκεφάλου, οι οποίες είναι υπεύθυνες για την υγιή επεξεργασία δεδομένων, την ανάπτυξη του λόγου, καθώς και των δεξιοτήτων ανάγνωσης (Hallam, 2010).

Η μουσική και ο λόγος έχουν κάποιες χαρακτηριστικές ομοιότητες, καθώς χρησιμοποιούν το ηχητικό υλικό, το οποίο λαμβάνεται και αναλύεται στον ανθρώπινο εγκέφαλο (RamosVargas, 2015). Έχει παρατηρηθεί, ότι η αριστερή περιοχή του εγκεφάλου, η οποία επεξεργάζεται μεταξύ άλλων και τη λεκτική ανάπτυξη, είναι μεγαλύτερη στα άτομα με μουσική εκπαίδευση, σε σχέση με εκείνα που δεν ασχολούνται με τη μουσική (Hallam, 2010). Τα δεδομένα της μελέτης των Jentschke & Koelsch (2009), αποδεικνύουν ότι η μουσική εκπαίδευση διαμορφώνει νευροφυσιολογικούς μηχανισμούς, οι οποίοι αποτελούν τη βάση της νοητικής επεξεργασίας, τόσο της μουσικής, όσο και της γλωσσικής σύνταξης. Αποτέλεσμα της λειτουργικής αλληλεπίδρασης μεταξύ της μουσικής και της γλωσσικής σύνταξης, είναι να αναπτύσσονται νωρίτερα, στα παιδιά με μουσική εκπαίδευση, οι νευροφυσιολογικοί μηχανισμοί, που αποτελούν τη βάση για την επεξεργασία της σύνταξης στην γλώσσα. Ειδικότερα, η διαδραστική μουσική εμπειρία συμβάλλει θετικά στη γνωστική ανάπτυξη των μικρών παιδιών και τη γλωσσική επεξεργασία, υπό την έννοια της πρόωρης χρήσης προγλωσσικών επικοινωνιακών δεξιοτήτων (Gerry, Unrau & Trainor, 2012). Επομένως, οι ειδικοί καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ενεργή ενασχόληση με τη μουσική φέρει στο άτομο μεγαλύτερη εξοικείωση με τη γλώσσα και την ομιλία. Οι λεκτικές δεξιότητες των παιδιών, επομένως, βελτιώνονται σημαντικά, με αποτέλεσμα να εξελίσσεται ομαλότερα και με γρηγορότερους ρυθμούς η λεκτική τους επικοινωνία (Blinz, 2010 · Richards, 1999). Υπάρχει μια στενή σχέση μεταξύ της μουσικής και της γλώσσας, μιας που, τόσο οι μουσικοί, όσο και οι προφορικοί ήχοι αποτελούν εξίσου οργανωμένους ήχους. Οι ήχοι αυτοί λειτουργούν ως σημάδια, μέσα σε ένα σύστημα που διέπεται από νόμους, των οποίων κοινός σκοπός είναι η επικοινωνία. Η γλώσσα είναι ένα κύριο και απαραίτητο εργαλείο έκφρασης και επικοινωνίας. Κάθε άνθρωπος διαθέτει, τόσο τη γλώσσα, όσο και τη μουσική και χρησιμοποιεί τον ήχο ως μέσο, προκειμένου να εκφραστεί ή και να επικοινωνήσει με το άμεσο περιβάλλον του (Hallam, 2010). Η μουσική επομένως, ευνοεί τη γλωσσική ανάπτυξη και κατά συνέπεια

την επικοινωνία, η οποία είναι ένας από τους κυριότερους τομείς ανάπτυξης ενός παιδιού καθώς και κάθε αναλυτικού προγράμματος στην προσχολική εκπαίδευση. Συμβάλλει στην ανάπτυξη της γλώσσας με τη χρήση τραγουδιών, μέσω των οποίων οι μαθητές μαθαίνουν λεξιλόγιο έκφραση, τον προφορικό λόγο, την άρθρωση, το χειρισμό της αναπνοής και της φωνής. Τα λεκτικά μουσικά παιχνίδια, τα τραγούδια και η εκμάθηση του ρυθμού σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, έχει αποδειχθεί ότι υποστηρίζουν και ενισχύουν την γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών (Jucan & Simion, 2015). Όταν ένα παιδί ακούει ένα τραγούδι, όχι μόνο αφομοιώνει το ρυθμό και μουσική, αλλά αναπτύσσει και το λεξιλόγιό του. Άλλωστε είναι αποδεδειγμένο, ότι ο συνδυασμός των χειρονομιών, των εκφράσεων του προσώπου, της ομιλίας και της μουσικής ενισχύει την απομνημόνευση και εκμάθηση νέων λέξεων. Ως εκ τούτου, η μουσική εκπαίδευση κατά τη παιδική ηλικία, μπορεί να έχει μακροπρόθεσμα αποτελέσματα στη λεκτική μνήμη και την ανάπτυξη και καλλιέργεια της γλώσσας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μουσική εκπαίδευση κατά τα δύο πρώτα χρόνια ζωής, μπορεί να διαμορφώσει τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της ακουστικής λειτουργίας, προωθώντας την ανάπτυξη ενός περισσότερο ανθεκτικού ακουστικού συστήματος, το οποίο επηρεάζει την αποτελεσματικότερη μάθηση του ατόμου. Οι ήχοι και η μουσική παρέχουν ένα πλούσιο ακουστικό περιβάλλον, το οποίο συμβάλει στη βελτίωση της ανταπόκρισης των νευρώνων στα πλαίσια της ακουστικής οδού. Εάν υποθέσουμε λοιπόν ότι η εκμάθηση της ανάγνωσης περιλαμβάνει την οπτική επεξεργασία των γραμμάτων, η ευκολία απόκτησης της αναγνωστικής ικανότητας τότε, σχετίζεται με την ανάπτυξη της φωνολογικής επίγνωσης. Όπως εξηγεί και η Gromko (2005), η αναγνωστική ικανότητα των παιδιών που ασχολούνται με τη μουσική, ενισχύεται λόγω του ότι μέσα από τη μουσική και το τραγούδι πιο συγκεκριμένα, ενισχύεται η φωνολογική ικανότητα των μικρών παιδιών. Τονίζει επιπλέον ότι οι δεξιότητες ακουστικής ανάλυσης, σχετικά με την επεξεργασία των φωνημάτων και της γλώσσας, είναι αντίστοιχες με τις δεξιότητες που απαιτούνται για την αντίληψη της μουσικής. Αυτό υποδηλώνει ότι η φωνητική συνείδηση και η ικανότητα αντίληψης της μουσικής αφορά τις ίδιες βασικές ακουστικές και / ή γνωστικές τις δεξιότητες, που απαιτούνται για την ανάγνωση. Η φθογγική/φωνολογική ενημερότητα, έχει να κάνει με την ικανότητα κατάκτησης λέξεων σε φωνήματα/φθόγγους. Συνεπώς η καλλιέργεια της φωνολογικής συνειδητοποίησης, μέσω της μουσικής, μπορεί να εξηγεί τη θετική συσχέτιση της μουσικής εκπαίδευσης, με την ικανότητα ανάγνωσης στα παιδιά. Επομένως, τα παιδιά που αναπτύσσουν, μέσω της μουσικής, την ικανότητα να ακούν

και να αντιλαμβάνονται μεμονωμένους ήχους μέσα σε μια λέξη, είναι σε θέση να συνδέουν πιο εύκολα αυτά τα φωνήματα με το γραπτό τους λόγο. Μετά από αυτά τα ευρήματα, εύλογα συμπεραίνεται η στενή σχέση μεταξύ των δεξιοτήτων ανάγνωσης και ακουστικής αντίληψης μέσω της μουσικής εκπαίδευσης (Anvari et al, 2002).

Συνολικά, αποδεικνύεται ότι η ενασχόληση με τη μουσική διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των συστημάτων αντιληπτικής επεξεργασίας, τα οποία διευκολύνουν την κωδικοποίηση και την ταυτοποίηση των ήχων και μοτίβων ομιλίας. Όσο νωρίτερα ένα παιδί έχει ενεργή συμμετοχή σε μουσικές δραστηριότητες και όσο μεγαλύτερη είναι η διάρκεια συμμετοχής, τόσο αποτελεσματικότερη είναι και η επίδραση της μουσικής στη γλωσσική ανάπτυξη, αλλά και στη γραφή (Hallam, 2010· Jentschke & Koelsch, 2009).

Παρομοίως οι Piro & Ortiz (2009), μετά από πολυετή μελέτη παιδιών που υπήρξαν δέκτες μουσικής αγωγής, διαπίστωσαν ότι τα παιδιά που συμμετείχαν ενεργά σε μουσικές δραστηριότητες, είχαν ταχύτερη πρόοδο στις δεξιότητες ανάγνωσης και γραφής, σε σχέση με τα παιδιά που δεν είχαν λάβει μαθήματα μουσικής. Η Hallam (2010) σε παρόμοια έρευνά της, διαπίστωσε ότι η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, ενισχύει την ικανότητα απομνημόνευσης λέξεων. Παιδιά που ασχολούνται σε καθημερινή βάση με μουσικοκινητικές δραστηριότητες, είτε στο σχολείο, είτε έξω από αυτό, σημειώνουν καλύτερες ικανότητες λεκτικής εκμάθησης, αλλά και λεκτικής μνήμης.

Υποστηρίζεται λοιπόν συμπερασματικά ότι η μουσική αποτελεί μια από τις καλύτερες στρατηγικές μάθησης και ανάπτυξης, ιδίως κατά την προσχολική ηλικία, όπου τα παιδιά κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, αναπτύσσουν κάποιες από τις πρώτες δεξιότητες γραφής, ανάγνωσης και άλλων γνωστικών αντικειμένων (Lorenzo., Herrera et al, 2014). Μέσω της μουσικής αγωγής, τα παιδιά εξασκούνται σε δεξιότητες ανάγνωσης και το σχεδιασμό γραφικών παραστάσεων, καθώς εκπαιδεύονται στο να μεταφράζουν ένα μελωδικό περίγραμμα ή άλλα μουσικά στοιχεία, σε γραφικά σύμβολα (Portowitz & Klein, 2007). Αξίζει βέβαια να τονιστεί στο σημείο αυτό, ότι όπως αναφέρεται στη βιβλιογραφία η επίδραση της μουσικής στις ικανότητες γραφής και ανάγνωσης των παιδιών προσχολικής ηλικίας, εξαρτάται σίγουρα από το είδος μουσικών δραστηριοτήτων, από τις προηγούμενες μουσικές εμπειρίες των παιδιών, αλλά και από το επίπεδο των ήδη αναπτυγμένων γλωσσικών δεξιοτήτων τους.



## **Κινητική ανάπτυξη**

Η μουσική είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κίνηση. Ακόμη και κατά την εμβρυική περίοδο, τα έμβρυα ανταποκρίνονται με κίνηση σε σχέση με συγκεκριμένους ήχους, μέσα στον αμνιακό σάκο της μητέρας τους. Κατά τη διάρκεια των πειραματικών διαδικασιών, κάθε φορά που ακούγονταν συγκεκριμένος ήχος, τα έμβρυο αποκρίνονταν με κίνηση ενός συγκεκριμένου μυ (Harman, 2018).

Το τραγούδι και η επαφή με τον ρυθμό, αποτελούν κύριες μουσικές δραστηριότητες στο βρεφικό στάδιο, αφού τα βρέφη στο άκουσμα ενός τραγουδιού μπορούν να εκτελέσουν πολλές δραστηριότητες με το σώμα τους. Αναπτύσσουν έτσι τις κινητικές τους δεξιότητες, τον σωματικό έλεγχο και τον συντονισμό κινήσεων. Η κίνηση στη μουσική περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την ενσωμάτωση κιναισθητικών και ακουστικών ικανοτήτων ταυτόχρονα (Hallam, 2010). Η μουσική και η κίνηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους αποτελώντας μια δυναμική σχέση, η οποία προσφέρει στον άνθρωπο συναισθήματα ευχαρίστησης και αστείρευτης ενέργειας. Αυτό αποδεικνύεται από την άμεση ανταπόκριση των βρεφών στη μουσική με κίνηση. Οι αντιληπτικές αντιστοιχίες μεταξύ της μουσικής και της κίνησης, με άλλα λόγια η σύνδεση ρυθμού και σωματικών κινήσεων, δηλώνουν αυτήν τη δυναμική σχέση (Sievers, 2012).

Η κίνηση αποτελεί μια από τις κύριες ανάγκες των μικρών παιδιών και η μουσική μπορεί να τη διεγείρει με τον καλύτερο τρόπο. Η μουσική εκπαίδευση δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς το σώμα και την κίνηση. Η ικανότητα των ανθρώπων να αισθάνονται, να ερμηνεύουν και να ανταποκρίνονται στον ρυθμό είναι εμφανής όταν κινούνται και χορεύουν ταυτόχρονα στα διάφορα μουσικά ακούσματα με κινήσεις αντίστοιχες του ρυθμού. Με άλλα λόγια, το πώς κινούμαστε επηρεάζεται άμεσα από το τι ακούμε. Το γεγονός αυτό απεικονίζει μια ισχυρή πολυαισθητηριακή σύνδεση μεταξύ της κίνησης του σώματος και του ακουστικού ρυθμού, όταν δεδομένα από τις δυο αυτές πηγές βιώνονται ταυτόχρονα (Philips-Silver & Trainor, 2005)·(Hallam, 2010).

Με τη μουσική και τον ρυθμό που είναι βασικό στοιχείο της μουσικής, το παιδί αναπτύσσει τις ικανότητες κίνησης και τις ηχητικές δυνατότητες του δικού του σώματος, αναγνωρίζοντας με αυτόν τον τρόπο πώς μπορεί να χρησιμοποιήσει το σώμα του ως όργανο. Χάρη σε αυτό, το παιδί κατακτά με προοδευτικό τρόπο, την επίγνωση του «σχήματος σώματος» και το βοηθά να συγκροτήσει μια αυστηρότερη εικόνα του

εαυτού του. Επιπλέον, αναπτύσσει την αίσθηση του ρυθμού, του χώρου, του χρόνου και της θέσης του, σε σχέση με τους άλλους (Sievers, 2012). Η σωματική κίνηση επομένως σε άμεση ανταπόκριση με τη μουσική και τον ρυθμό, περιλαμβάνει αντίληψη της θέσης του σώματος, αντίληψη κίνησης και ισορροπίας αλλά και οπτικο-ακουστικές ικανότητες και αλληλεπιδράσεις (Phillips-Silver & Trainor, 2005). Η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου επιπροσθέτως, βοηθά στη βελτίωση των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών, στον έλεγχο και συντονισμό των κινήσεων και στην αυτοπειθαρχία, όπως έχει αποδειχθεί από σχετικές μελέτες (Rauscher & Zupan, 2000 · Σέρρη, 2003).

Αυτή η άρρηκτη σχέση της μουσικής με τη κίνηση, φανερώνουν μια προδιάθεση, η οποία φαίνεται να έχει παγκόσμιο χαρακτήρα. Οι άνθρωποι σε όλους τους πολιτισμούς κινούν συχνά, σχεδόν αυτόματα το σώμα τους σύμφωνα με τον ρυθμό της μουσικής. Αυτό αποδεικνύεται από τις άμεσες και κοινές ανταποκρίσεις των ατόμων, με την έντονη και γρήγορη κίνησή τους σε έναν γρήγορο ρυθμό για παράδειγμα και σε ένα ήπιο λίκνισμα στο άκουσα ενός νανουρίσματος αντίστοιχα (Sievers, 2012)-(Phillips-Silver & Trainor, 2005).

### **Ανάπτυξη δημιουργικότητας**

Η δημιουργικότητα είναι μια έμφυτη ικανότητα κάθε ατόμου. Συνήθως συνδέεται με τα συναισθήματα και τον τρόπο έκφρασης κάθε ατόμου, με το δικό του ιδιαίτερο προσωπικό τρόπο. Οι δημιουργικές ικανότητες υπάρχουν σε κάθε παιδί, ανεξάρτητα από το επίπεδο ωριμότητάς και ανάπτυξής του. Μπορεί όμως να διαφέρουν, όπως διαφέρουν άλλωστε και οι υπόλοιπες δεξιότητες στα διάφορα στάδια ανάπτυξης (Σέρρη, 2003). Οι θεωρίες δημιουργικότητας, οι οποίες αναπτύχθηκαν από μελετητές, ιδίως την δεκαετία του 1980 και μετά, υποστηρίζουν ότι η δημιουργικότητα είναι μια υποκειμενική διαδικασία εφαρμογής της γνώσης και της λογικής σκέψης. Γενικά θεωρείται ότι σχετίζεται με τη νοημοσύνη και τη γνωστική λειτουργία. Η δημιουργικότητα έχει συγκριθεί με το ταλέντο ενός ατόμου αλλά και με ορισμένα χαρακτηριστικά που προσδίδουν ευφυΐα. Το ταλέντο θεωρείται ως ένα φυσικό χάρισμα, μια ικανότητα και επιδεξιότητα που παρουσιάζουν ορισμένα άτομα, ενώ η δημιουργικότητα είναι μια συμπεριφορά που μπορεί να αποκτηθεί και να αναπτυχθεί. Τα ευρήματα των μελετών σχετικά με τα χαρακτηριστικά της δημιουργικότητας συγκλίνουν στο ότι οι δημιουργικοί άνθρωποι φαίνεται να είναι εξυπνότεροι, αλλά όχι κατ' ανάγκην. Η έννοια της δημιουργικότητας έχει περιγράψει, επίσης, σαν μια

οικογένεια εννοιών, η οποία συχνά συγχέεται με την πρωτοτυπία. Το άτομο εμπλέκεται σε μια δημιουργική μουσική διαδικασία μέσω δράσεων, όπως είναι η σύνθεση ή ο αυτοσχεδιασμός, οι οποίες οδηγούν σε ένα τελικό προϊόν. Η δημιουργικότητα είναι μια ικανότητα η οποία μπορεί να ενισχυθεί και ο καλύτερος τρόπος είναι μέσω του παραδείγματος του εκπαιδευτικού και του ευρύτερου κοινωνικού και σχολικού περιβάλλοντος. Βάσει του αναλυτικού προγράμματος μπορεί να ενισχυθεί μέσα στην τάξη μέσω δραστηριοτήτων αυτοσχεδιασμού και μουσικής σύνθεσης (Running, 2008).

Η δημιουργικότητα είναι ένα μέσο έκφρασης, για κάθε ανθρώπινο ον, που τείνει να συνδέεται με τη φαντασία, το ασυνείδητο και το εγγενές ελεύθερο πνεύμα του ανθρώπου. Προκειμένου να ενισχυθεί η έννοια της δημιουργικότητας στα παιδιά, θα πρέπει να τους παρέχονται συνεχώς ευκαιρίες για προσωπική έκφραση με μια ποικιλία κατάλληλων δραστηριοτήτων και υλικών. Τότε είναι που δίνεται στα παιδιά η δυνατότητα για ελεύθερη έκφραση, ανάπτυξη φαντασίας, ανακάλυψη και η δημιουργία ενός δικού τους έργου. Η δημιουργική δύναμη που βρίσκεται μέσα σε κάθε παιδί, αναπτύσσεται με την ανακάλυψη και την εξερεύνηση. Οι δύο αυτές ενέργειες είναι απαραίτητες στη δημιουργική πορεία ενός ατόμου, η οποία απαιτεί συνειδητή προσπάθεια από το ίδιο το άτομο, το οποίο χρησιμοποιεί συναισθήματα και έννοιες σε μια μορφή έκφρασης, η οποία είναι εντελώς προσωπική. Οι προϋπάρχουσες εμπειρίες καθοδηγούν τη δράση και γίνονται το υλικό της προσωπικής έκφρασης. Και σε αυτές τις στιγμές της προσωπικής δημιουργίας, μέγιστη σημασία έχει η έκφραση ικανοποίησης και ευχαρίστησης, η οποία είναι ιδιαίτερα φανερή και έκδηλη στα παιδιά. Αυτός είναι και ο λόγος λοιπόν που κάνει τον ρόλο των εκπαιδευτικών ιδιαίτερα σημαντικό, όσον αφορά την δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, για την ενθάρρυνση και υποστήριξη των δημιουργικών ικανοτήτων των παιδιών (Σέργη, 2003 ).

### **Μουσική Δημιουργικότητα**

Η ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης και δημιουργικότητας των παιδιών από την άλλη, θεωρείται ένας από τους βασικότερους σκοπούς της εκπαίδευσης παγκοσμίως. Ως μουσική δημιουργικότητα ορίζεται η φυσική και αυθόρμητη απόκριση των παιδιών στη μουσική και εμπλέκεται σε κάθε είδους μουσική δραστηριότητα, από τους πρώτους κίλους ήχους που παράγουν τα παιδιά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού τους. Πρόκειται για μια αποκτηθείσα συμπεριφορά, μαθησιακή, διδάξιμη, απτή και κρίσιμη για την ανθρώπινη ανάπτυξη (Koutsoupidou & Hargreaves, 2009).

Όταν τα παιδιά έρχονται σε επαφή με διαφορετικά είδη μουσικών δραστηριοτήτων τους δίνεται η ευκαιρία να αναπτυχθούν δημιουργικά. Όπως υποστηρίζεται από ειδικούς, η συσχέτιση ανάμεσα στη μουσική ανάπτυξη και τη δημιουργικότητα είναι σαφής και ξεκάθαρη (Rauscher & Zupan, 2000). Τα παιδιά ξεκινούν από πολύ μικρή ηλικία να δείχνουν στοιχεία αυτοσχεδιασμού, τόσο στα οικεία τους τραγούδια, όσο και στην παραγωγή και εκτέλεση ήχων. Σταδιακά τα παιδιά φαίνεται να αυτοσχεδιάζουν πολύ περισσότερο με τα τραγούδια, αλλά και να εντάσσουν δικά τους στοιχεία σε τραγούδια που ήδη υπάρχουν. Αυτό και μόνο το στοιχείο, φανερώνει την σπουδαιότητα της μουσικής όσον αφορά την ανάπτυξη της δημιουργικότητας και της φαντασίας των παιδιών (Ράπτης, 2015).

Αποτελέσματα μελετών δεκαετίες πριν σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (Wolff, 1979., Kalmar, 1982, in Hallam, 2010), υποστηρίζουν τις σύγχρονες απόψεις της επιστημονικής έρευνας, σχετικά με την ενίσχυση της δημιουργικότητας μέσω των μουσικών δραστηριοτήτων. Επιμένουν ωστόσο στην θετική επίδραση της δημιουργικότητας, τόσο στην σχολική απόδοση, όσο και την ευεξία ενός ατόμου και προτείνουν την ενασχόληση των παιδιών με δημιουργικές δραστηριότητες με βάση τη μουσική από μικρή ηλικία. Τονίζεται επιπλέον ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική η καθημερινή ενασχόληση των μικρών παιδιών με διαφορετικά είδη μουσικών δραστηριοτήτων, διότι όταν τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τέτοιου είδους δραστηριότητες, έχουν την ευκαιρία να δράσουν και να αναπτυχθούν δημιουργικά. Για να είναι σε θέση τα παιδιά, όμως, να αναπτύξουν τη δημιουργικότητά τους μέσω της μουσικής, θα πρέπει να τίθενται κάθε φορά στόχοι επίτευξης σε ένα περιβάλλον που θα εμπνέει και θα δίνει κίνητρα στα παιδιά. Δραστηριότητες όπως το τραγούδι, η κίνηση, ο χορός και η ενασχόληση με μουσικά όργανα μπορούν να υποστηρίξουν και να ενισχύσουν τη δημιουργική έκφραση των μικρών παιδιών (Σέργη, 2003).

Η ενίσχυση της δημιουργικότητας των παιδιών μέσω της μουσικής μπορεί να συνδυαστεί και με δραστηριότητες άλλων γνωστικών πεδίων, όπως τα εικαστικά ή η λογοτεχνία. Η μουσική δημιουργικότητα άλλωστε, έχει συνδεθεί με τη γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη στα παιδιά, με την αξία της να αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους, συμπεριλαμβανομένων της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της εκπαίδευσης. Μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στη νοημοσύνη, τη μαθηματική ικανότητα, όπως και να συμβάλει θετικά,

στην ικανότητα της λήψης αποφάσεων και επίλυσης προβλημάτων (Koutsoupidou & Hargreaves, 2009).

### **Συναισθηματική ανάπτυξη**

Όπως χαρακτηριστικά τονίζεται, τα παιδιά βιώνουν τη μουσική πολυδιάστατα. Η μουσική από την πρώιμη κιόλας παιδική ηλικία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μέσα έκφρασης των συναισθημάτων των παιδιών, τα οποία εκδηλώνονται σχεδόν σε όλες τις καθημερινές τους δραστηριότητες. Τα παιδιά εκφράζουν τα διάφορα συναισθήματα ή τις ανάγκες τους με συναισθηματικές εκδηλώσεις όπως το κλάμα, διάφορες χειρονομίες ή ορισμένες εκφράσεις του προσώπου τους μέσα από ένα τραγούδι ή ένα χορό. Όλα αυτά αποτελούν για τα παιδιά σήματα, τα οποία τους επιτρέπουν να νιώσουν τι συμβαίνει γύρω τους, να εκφράσουν τα συναισθήματά ή τις εμπειρίες τους και να επικοινωνήσουν. Η μουσική δίνει τη δυνατότητα στα μικρά παιδιά να εκφράσουν συναισθήματα, ενώ παράλληλα μέσα από την κίνηση και τον χορό διοχετεύουν και μέρος της ενέργειάς τους. Αυτή η εμπειρία που προσφέρεται μέσω της μουσικής, προσφέρει στα άτομα επαφή με μια βαθύτερη συναισθηματική και πνευματική ευχαρίστηση, η οποία δεν μπορεί να εκφραστεί με άλλον τρόπο ή λόγια (Merriam, 1964). Η μουσική στο σύνολό της μπορεί να χαρακτηριστεί ως μέσο και τρόπος μορφοποίησης και εξωτερίκευσης των συναισθημάτων, των διαθέσεων ή ακόμη και των πεποιθήσεων των ατόμων, αναπαριστώντας ταυτόχρονα την ποιότητα του ανθρώπινου συναισθήματος (Ευθυμίου, 2018).

Εκτός από την ενεργοποίηση του εγκεφάλου στο σύνολό του, η μουσική κάνει συνδέσεις με περιοχές οι οποίες είναι υπεύθυνες για την συγκίνηση, τη μνήμη και είναι ένα σημαντικό μέσο για την τόνωση της ντοπαμίνης, του νευροδιαβιβαστή που είναι υπεύθυνος για την παραγωγή της ευχαρίστησης (RamosVargas, 2015). Ένα μουσικό άκουσμα σε γρήγορο ρυθμό, μπορεί να επιφέρει στο άτομο όλες τις φυσικές αλλαγές που συνδέονται με την ευτυχία και ευχαρίστηση ([americanenglish.state.gov/english-teaching-forum](http://americanenglish.state.gov/english-teaching-forum)). Τα μουσικά ακούσματα φαίνεται να προκαλούν διάφορα συναισθήματα, τα οποία ποικίλουν από άτομο σε άτομο. Τα συναισθήματα διαφέρουν στον κάθε άνθρωπο και εξαρτώνται κατά κύριο λόγο, από το γενικό πλαίσιο, την ιδιοσυγκρασία και την ιδιαίτερη βιογραφία του καθενός. Η έρευνα στον τομέα αυτό, τονίζει ότι υπάρχει ένας σύνδεσμος ανάμεσα στο φάσμα γεγονότων που έχουν

προηγηθεί και στα συναισθήματα που προκαλούνται από την μουσική, η οποία συνδέεται με τα συγκεκριμένα γεγονότα (Jucan & Simion, 2015).

Οι μουσικές δραστηριότητες δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να εκφράζουν και να αναγνωρίζουν τα συναισθήματά τους. Η πορεία της ενεργητικής συμμετοχής σε δραστηριότητες όπως το τραγούδι, ο χορός, η ζωγραφική, προσφέρει στα παιδιά την εντύπωση της ελευθερίας, όπως και μια αίσθηση χαράς και ευχαρίστησης εξαιτίας της δημιουργικής τους δραστηριότητας. Είναι εξίσου σημαντικό να τονιστεί το γεγονός ότι η πρώιμη μουσική ανάπτυξη, μας επιτρέπει να δημιουργήσουμε μια άνετη συναισθηματικά κατάσταση, όπως και μια θετική και αρμονική στάση στο παιδί. Ο διάλογος μέσω της μουσικής, προσφέρει ευχαρίστηση στο παιδί και εμπλουτίζει τη ζωή του με θετικές εντυπώσεις και συναισθήματα. Αποτέλεσμα αυτών είναι η θετική ψυχολογική στάση και επιτυχία στη μετέπειτα ζωή των μικρών παιδιών (Volchegorskaya & Nogina, 2014).

### **Κοινωνική ανάπτυξη**

Η κοινωνική όπως και η συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας θεωρείται, στη σύγχρονη κοινωνία, σημαντικό στοιχείο για την περαιτέρω κοινωνική ανάπτυξη σε όλη τους τη ζωή. Οι κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες που αναπτύσσουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, αποτελούν τη βάση για την προσαρμογή αργότερα στο κοινωνικό και σχολικό περιβάλλον.

Η μουσική όπως και η γλώσσα, εξυπηρετεί έναν αριθμό από κοινές λειτουργίες σε όλους τους πολιτισμούς. Μερικές από αυτές είναι η δημιουργία μιας ατμόσφαιρας ή διάθεσης, η υποστήριξη της ταυτότητας μιας ομάδας, καθώς και η επικοινωνία ή η μετακίνηση ιδεών, οι οποίες με κάποιον άλλο τρόπο μπορεί να ήταν δύσκολο να εκφραστούν. Μεταξύ άλλων λειτουργικών μηχανισμών η μουσική, συμπεριλαμβανομένου του ομαδικού τραγουδιού και του χορού, ενθαρρύνει τους συμμετέχοντες να διατηρούν μια σταθερή οπτικοακουστική αναπαράσταση της συλλογικής πρόθεσης και του κοινού στόχου, καθώς και της φωνητικής επικοινωνίας. Επιτυγχάνεται έτσι, η εγγενής ανθρώπινη επιθυμία για κοινή χρήση συναισθημάτων, εμπειριών και δραστηριοτήτων με άλλους. Μία γενική υπόθεση είναι ότι η μουσική αποτελεί ένα εργαλείο που προάγει και ενδυναμώνει τους κοινωνικούς δεσμούς και την

ομαδική συνοχή, προσφέροντας στα παιδιά ευκαιρίες για ομαλή κοινωνική ανάπτυξη και ένταξη στο κοινωνικό σύνολο του σχολείου (Kirschner & Tomasello, 2010).

Οι Trainor et al. (2012), υποστηρίζουν σε σχετική μελέτη τους, ότι η μουσική πολιτισμική ένταξη (music enculturation) αρχίζει από τη βρεφική ηλικία, και ότι η ενεργή συμμετοχή στη μουσική δημιουργία λειτουργεί θετικά ως προς την ένταξη του βρέφους στο κοινωνικό περιβάλλον, επιταχύνοντας σημαντικά την κοινωνικοποίησή του στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Εμβαθύνοντας ακόμη περισσότερο στο θέμα της μουσικό-πολιτισμικής αγωγής βρεφών και νηπίων, οι ίδιοι ερευνητές τονίζουν τη σημαντικότητα της μουσικής δημιουργίας (music making), δηλώνοντας ότι σε μεταγενέστερο στάδιο, οδηγεί σε ικανοποιητικότερη κοινωνική συνεργασία και κοινωνική (prosocial) συμπεριφορά των νηπίων. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι τα βρέφη που συμμετείχαν στην μελέτη, εμφάνιζαν αργότερα λιγότερη δυσφορία σε περιορισμούς, ήταν πιο ήρεμα και χαμογελούσαν περισσότερο, γεγονός που τελικά αποδεικνύει την έμμεση, αλλά ταυτόχρονα πιο μακροπρόθεσμη αξία της μουσικής ενασχόλησης από τη βρεφική κιόλας ηλικία.

Όπως λοιπόν γίνεται αντιληπτό, οι κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών αναπτύσσονται σημαντικά μέσα από ομαδικές μουσικές δραστηριότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν το παιδί/τα παιδιά, τον δάσκαλο ή και τον γονέα. Μέσα από τέτοιου είδους δραστηριότητες, δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να διατηρούν μεγαλύτερες αλυσίδες επικοινωνίας, να μοιράζονται τα συναισθήματα, τις προτιμήσεις και τις ιδέες τους με άλλους, αλλά και να τονώνεται τα ενδιαφέρον τους για επαφή με τους ανθρώπους και τα γεγονότα γύρω τους (Portowitz & Klein, 2007). Επιπλέον, η μουσική και τα μουσικά παιχνίδια σε παιδιά προσχολικής ηλικίας, υποστηρίζουν την καλύτερη συνεργασία μεταξύ τους ενδυναμώνοντας τους κοινωνικούς δεσμούς και την εργασία σε ομάδες. Μέσω του ομαδικού τραγουδιού, της κίνησης και των ομαδικών εκτελέσεων ενόργανης μουσικής, οι ευκαιρίες που προσφέρονται στα παιδιά για κοινωνικοποίηση είναι θαυμάσιες (Σέργη, 2003). Μέσα από τέτοιου είδους δραστηριότητες, εδραιώνονται οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των παιδιών και ενισχύεται η κοινωνική τους ανάπτυξη (Kirschner & Tomasello, 2010). Η μουσική προωθεί ταυτόχρονα την αίσθηση κοινωνικής συνοχής μεταξύ των παιδιών. Αποτελεί ένα μέσο κοινωνικοποίησης του παιδιού, μέσω του οποίου σχετίζεται με τους συνομηλίκους, την οικογένεια και τους εκπαιδευτικούς. Διευκολύνει την ανάπτυξη φιλίας με ομοϊδεάτες και προωθεί παράλληλα την ανάπτυξη των κοινωνικών

δεξιοτήτων και αλληλεπίδρασης, την ανάπτυξη της ομαδικότητας, την εμπιστοσύνη και την αυτοπειθαρχία. Η ενεργή συμμετοχή των μελών μιας ομάδας σε μουσικές δραστηριότητες ευνοεί την αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών, η οποία πιθανόν να οδηγήσει σε καλύτερη επικοινωνία, αλλά και στην πρόωρη απόκτηση επικοινωνιακών δεξιοτήτων, οι οποίες με τη σειρά τους οδηγούν σε περισσότερο θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Gerry, Unrau & Trainor, 2012).

### **Ψυχική υγεία και ευεξία**

Η ενασχόληση με τη μουσική και οι δραστηριότητες που πηγάζουν από αυτή, συμβάλουν στη βελτίωση της ψυχικής υγείας και της ευημερίας των παιδιών. Η ενεργή και τακτική ενασχόληση των μικρών παιδιών με μουσικές δραστηριότητες, συμβάλει θετικά στην καλύτερη εκτόνωση του άγχους, αλλά και στην απόκτηση αποτελεσματικότερων δεξιοτήτων αυτορρύθμισης σε στρεσογόνες καταστάσεις (Williams et al, 2015). Επιπλέον, το παιδί αποκτά αυτοπεποίθηση και προσωπική ικανοποίηση, μέσω της επιτυχίας που θα βιώσει, είτε με την εκτέλεση ενός ενόργανου κομματιού, είτε με το τραγούδι ή κρατώντας το ρυθμό με παλαμάκια (Σέργη, 2003).

Η ανάπτυξη και βελτίωση του γνωστικού ελέγχου του ατόμου, της προσοχής και της πειθαρχίας μέσω της συχνής ενασχόλησης με τη μουσική, όπως έχει αποδειχθεί ήδη από τους Sachs et al, (2017) και RamosVargas, (2015), φαίνεται να σχετίζεται θετικά με την υγεία, την επιτυχία και την ευημερία στην μετέπειτα ζωή. Την πιθανή επιτυχία και ευτυχία στη ζωή τους ως ενήλικες μπορεί να έχουν τα παιδιά με ανεπτυγμένες χωρικές ικανότητες, καθότι όπως υποστηρίζουν οι Rauscher & Zupan, (2000), οι χωρικές ικανότητες επιτρέπουν την επιστημονική και την καλλιτεχνική σκέψη και σχετίζονται με τη λήψη αποφάσεων.

Το τραγούδι έχει μελετηθεί επίσης, με τα αποτελέσματα των ερευνών να φανερώνουν ότι τα άτομα που συμμετέχουν σε χορωδίες και δείχνουν βαθιά εκτίμηση και αφοσίωση στη μουσική, παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά προσωπικής ευημερίας, συμπεριλαμβανομένης και της θετικής τους ανταπόκρισης, σε σχέση με τα οφέλη του τραγουδιού στη σωματική και ψυχική υγεία. Τα οφέλη αυτά σχετίζονται αναφορικά, κυρίως με τη λειτουργία των πνευμόνων, την αναπνοή, τη βελτιωμένη διάθεση και τη μείωση του στρες. Περαιτέρω ανάλυση εντόπισε έξι διαστάσεις, που σχετίζονται με τα οφέλη του τραγουδιού - ευεξία και χαλάρωση, οφέλη στην αναπνοή



και στάση του σώματος, κοινωνικά, πνευματικά, συναισθηματικά οφέλη και οφέλη για την καρδιά και το ανοσοποιητικό σύστημα (Hallam, 2010).

Συνοψίζοντας, την παραπάνω βιβλιογραφική επισκόπηση ερευνών, σχετικά με τη συμβολή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι, η ενεργή συμμετοχή σε μουσικοκινητικές δραστηριότητες μπορεί να ενισχύσει γενικές δεξιότητες των νευρικών επεξεργαστών στα παιδιά, ιδιαίτερα εκείνες που σχετίζονται με τη φωνολογική και τη χωρική συνείδηση. Η μουσική και η κίνηση, από την πρώιμη παιδική ηλικία, έχουν αποδειχθεί, ιδιαίτερα αποτελεσματικές για τη βελτίωση και ενίσχυση κοινωνικών και κινητικών δεξιοτήτων, οι οποίες θεωρούνται απαραίτητες για την μετέπειτα εξελικτική πορεία ζωής των μικρών παιδιών. Επιπλέον, οι μουσικές δραστηριότητες μπορούν να δημιουργήσουν μια δομή, ένα πλαίσιο το οποίο μπορεί να λειτουργήσει σαν ένα πολιτιστικό και γνωστικό εργαλείο, με το οποίο οι ενήλικες και τα παιδιά μπορούν να μοιράζονται πληροφορίες, που αναφέρονται σε ένα συγκεκριμένο γνωστικό τομέα. Ως τέτοια παραδείγματα μπορούν να θεωρηθούν τραγούδια που αναφέρονται σε γράμματα και αριθμούς και διάφορες άλλες μουσικοκινητικές δραστηριότητες ρυθμού και κίνησης, οι οποίες προάγουν την κατανόηση, τον συντονισμό και οικειοποίηση του σώματος, την συνεργασία με συνομήλικους αλλά και με τους ενήλικες, καθώς και την κατανόηση του χώρου από τα παιδιά. Μια αλληλεπίδραση, η οποία απαιτεί κοινή προσοχή, συνεργασία και άμεση ανατροφοδότηση, υποστηρίζοντας έτσι την ασφαλή προσκόλληση, την αυτορρύθμιση, την ψυχική υγεία και την κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών.

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο**

### **Μουσική αγωγή και προσχολική εκπαίδευση**

Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται στη συμβολή και αξία της μουσικής αγωγής στην γενικότερη εκπαίδευση και αγωγή των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αναφέρονται ακόμα, οι δραστηριότητες που συγκροτούν την μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία. Ακολουθεί μια πιο ειδική αναφορά και γίνεται ένας σχολιασμός σχετικός της εκπαίδευσης των παιδαγωγών που στελεχώνουν τους παιδικούς σταθμούς της χώρας, καθώς και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στη τάξη. Τέλος, ακολουθούν λίγα λόγια σχετικά με τη σημερινή πραγματικότητα στα κέντρα προσχολικής εκπαίδευσης.

### **3.1 Η μουσική αγωγή στην προσχολική εκπαίδευση**

#### **3.1.1 Σύντομη αναδρομή της μουσικής αγωγής και διδασκαλίας στην προσχολική εκπαίδευση**

Το νομοθετικό πλαίσιο που ορίζει τη διδασκαλία ενός γνωστικού αντικειμένου στην εκπαίδευση, θεωρείται καθοριστικός παράγοντας της όλης διαδικασίας. Το μάθημα της μουσικής στην πρώτη παιδική ηλικία συγκεκριμένα, φαίνεται ότι ακολούθησε μια εξελικτική πορεία μέσα στον χρόνο, η οποία επηρεάστηκε από πολιτικές, οικονομικές, οργανωτικές και επιστημονικές εξελίξεις, καθώς και από τους γενικότερους σκοπούς της εκπαίδευσης και το εκπαιδευτικό δυναμικό.

Όσον αφορά τις μεθόδους διδασκαλίας, πρώτη μέθοδος που εφαρμόστηκε στην προσχολική εκπαίδευση ήταν η «Φρεβελιανή», η οποία στηρίχθηκε στην πεποίθηση ότι η μάθηση επιτυγχάνεται μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων, με σκοπό την απόκτηση εμπειριών. Η «Φρεβελιανή» μέθοδος διδασκαλίας κυριάρχησε μέχρι το 1950, καθώς τότε νέα επιστημονικά δεδομένα, έφεραν στη Χώρα την μέθοδο της «Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας», η οποία εφαρμόστηκε μετά το 1964. Ελλείπει όμως επιστημονικών προγραμμάτων που να περιέχουν στοιχεία αυτής της μεθόδου διδασκαλίας, οι εκπαιδευτικοί στηρίζονταν περισσότερο σε βιβλία και διάφορα βοηθήματα, στα οποία το τραγούδι αποτελούσε μέρος της θεματικής ενότητας της ημέρας. Παρουσιάζονταν αρχικά από τους παιδαγωγούς και κατόπιν ακολουθούσε η εκμάθησή του από τα παιδιά. Η προτεινόμενη πορεία εκμάθησης ενός τραγουδιού ήταν η εξής: Αρχικά μαθαίνονταν το κείμενο τμηματικά, ακολουθούσε η εκμάθηση του

ρυθμού και τέλος της μελωδίας. Τα νήπια μάθαιναν να επαναλαμβάνουν τους στίχους και ο/η παιδαγωγός συνήθως συνόδευε το τραγούδι με ένα μουσικό όργανο.

Το 1977 ξεκινά η χρήση και αξιοποίηση της τότε τεχνολογίας (μαγνητόφωνο), στη διδασκαλία της μουσικής. Έκτοτε, από το 1980 έως και σήμερα θα λέγαμε, κυριαρχεί η τάση για επιπλέον αξιοποίηση της τεχνολογίας στη μουσική διδασκαλία, αλλά και στη σύνδεση της μουσικής με άλλες δραστηριότητες, όπως το θεατρικό παιχνίδι, η δραματοποίηση, τα μουσικά παιχνίδια και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες. Φαίνεται λοιπόν να δόθηκε με αυτόν τον τρόπο μια νέα διάσταση στη μουσική αγωγή, καθώς επίσης και δυνατότητες ανάπτυξης δημιουργικών προδιαθέσεων στα παιδιά (Σταύρου, 2009· Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001).

Μόλις το 1990, εκδόθηκε για πρώτη φορά από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. το βιβλίο για τον/την νηπιαγωγό (ΥΠΕΠΘ, 1990). Πρόκειται για έναν πλήρη οδηγό δραστηριοτήτων που αποσκοπούσε στο να γίνει ένα απαραίτητο βοήθημα για τους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας. Ο οδηγός αφορούσε αποκλειστικά και μόνο τις νηπιαγωγούς αφού για τους βρεφονηπιοκόμους δεν υπήρχε κάποια ιδιαίτερη μέριμνα.

Όσον αφορά τη μουσική, έδινε έμφαση στη μουσική πράξη των νηπίων με τη φωνή τους και με απλά μουσικά όργανα. Αναφέρονταν επίσης στην ενεργητική ακρόαση, στα μουσικά παιχνίδια και στην προγραμματισμένη πορεία διδασκαλίας ενός τραγουδιού. Δίδονταν επιπλέον, ιδέες για κατασκευές μουσικών οργάνων, ρυθμικές δραστηριότητες και παραδείγματα ηχοιστοριών. Ανανεωμένο ΔΕΠΠΣ δημοσιεύθηκε το 2001. Το 2007, εκδόθηκε ένας νέος οδηγός για την προσχολική ηλικία, στον οποίο η μουσική αγωγή, επιδιώκεται να συμβάλλει μαζί με άλλες τέχνες στην επικοινωνία και ελεύθερη έκφραση του παιδιού. Συμπληρωματικά προγράμματα του ΔΕΠΠΣ για την προσχολική ηλικία δημοσιεύθηκαν κατά τα έτη 2011 και 2014 αντίστοιχα.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι για πολλές δεκαετίες η μουσική αγωγή ακολουθούσε συνήθως συντηρητικές και δασκαλοκεντρικές μεθόδους διδασκαλίας, βασισμένες κυρίως στη θεωρία χωρίς να λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψη οι ανάγκες και οι ιδιαιτερότητες των παιδιών. Σήμερα, σύμφωνα με τις σύγχρονες μορφές διδασκαλίας και τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών, οι εκπαιδευτικοί ενθαρρύνονται στο να παρέχουν περισσότερη ελευθερία στα παιδιά για προσωπική εμπειρία και συμμετοχή στην διάφορες μουσικές δραστηριότητες, που εκτελούνται στην τάξη. Η μουσική εμπειρία στην τάξη μπορεί να πάρει πολλές μορφές, όπως η εκτέλεση, η ακρόαση ή ο αυτοσχεδιασμός (Koutsouridou, 2010). Σύμφωνα με τις συστάσεις της Διεθνούς Ένωσης για την Εκπαίδευση των Μικρών Παιδιών, τίθενται κάποιες κατευθυντήριες

γραμμές, για τη θέσπιση κατάλληλων μουσικών προγραμμάτων σπουδών για την προσχολική ηλικία. Ένα τέτοιο μουσικό πρόγραμμα σπουδών έχει εκδοθεί από το Music Educator's National Conference (MENC) το 1994 και συστήνει μεταξύ άλλων την εστίαση των παιδαγωγών στο τραγούδι, την ακρόαση μουσικής, την κίνηση και τον χορό, την ενασχόληση με μουσικά όργανα, τη δημιουργικότητα και τη μουσική παιδεία, όπως επίσης και την ανάπτυξη της γνώσης σχετικά με τον ρυθμό και την μελωδία (Rauscher & Zupan, 2000).

### **3.1.2 Μουσικές δραστηριότητες για την προσχολική ηλικία**

Σκοπός της μουσικής αγωγής στην προσχολική εκπαίδευση, είναι η ανάπτυξη και η καλλιέργεια του μουσικού αισθήματος, της αισθητικής ικανότητας και ευαισθησίας, η κατανόηση της μουσικής, η διασκέδαση και η απελευθέρωση της δημιουργικής ικανότητας των παιδιών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από οργανωμένες μορφές έκφρασης και δραστηριότητες, όπως είναι η μουσική ακρόαση, η εκτέλεση και η δημιουργία, το τραγούδι, η γλώσσα και ο ρυθμός, η μουσική με την κίνηση, όπως και η δραματοποίηση και οι ήχο-ιστορίες. Αυτές οι δραστηριότητες αποτελούν κύριες μορφές μουσικής έκφρασης, που συνδέονται η μία με την άλλη, ώστε η καθεμιά να συνεισφέρει στην ανάπτυξη της άλλης.

Μέσω της **ακρόασης** επιτυγχάνεται η ανάπτυξη της ακουστικής αντίληψης και η διάκριση ήχων. Ακούγοντας μουσική αλλά και ήχους από το περιβάλλον τους, τα παιδιά αποκτούν μια βάση για μουσικοκινητική ανταπόκριση, εκτονώνουν την έντασή τους και αποκτούν συναισθηματική ωριμότητα (Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, χχχχ). Η ακρόαση μπορεί να υπάρξει ως αυτόνομη δραστηριότητα, αλλά δε πρέπει να ξεχνάμε ότι η ίδια εμπεριέχεται συνήθως και στις υπόλοιπες μουσικές δραστηριότητες. Η δραστηριότητα της ακρόασης στην προσχολική ηλικία θα πρέπει να είναι ενεργητική και όχι μόνο παθητική. Η παθητική ακρόαση όχι μόνο δεν ωφελεί αλλά μπορεί να προκαλέσει και αρνητικές εμπειρίες στα παιδιά, καθότι τα ίδια δεν μπορούν να κατανοήσουν την οργανική μουσική και να εστιάσουν στα δομικά της στοιχεία, όπως η μελωδία, ο ρυθμός και το ηχόχρωμα. Μέσω της ενεργητικής ακρόασης τα παιδιά προκαλούνται στο να ακούσουν ένα μουσικό κομμάτι προσεκτικά και να το επεξεργαστούν δημιουργικά με κάποιο μουσικό ή εξωμουσικό τρόπο (Αντωνακάκης & Χιωτάκη, 2007). Θα πρέπει με λίγα λόγια να δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να

μετατρέπουν αυτό που ακούν σε κίνηση, να ασκούν τη φαντασία τους, να φαντάζονται ή να διηγούνται διάφορες καταστάσεις και άλλα παρόμοια (Ράπτης, 2015).

Στόχος των παιδαγωγών στην δραστηριότητα της ακρόασης, είναι να μπορούν τα παιδιά, ύστερα από την ακρόαση ενός μουσικού κομματιού, να αναγνωρίσουν τα βασικά στοιχεία της μουσικής που μόλις άκουσαν, όπως και η χρήση απλών μουσικών όρων για την περιγραφή της μουσικής, που έχουν ακούσει ή εκτελέσει τα ίδια. Η μουσική ακρόαση, άρα, αποσκοπεί στο να βοηθήσει το παιδί να αποκτήσει σταδιακά μουσική εμπειρία και ευαισθησία, ώστε να μπορέσει να κατακτήσει την ικανότητα να διακρίνει διάφορους ήχους, είτε φυσικούς, είτε τεχνητούς (Σταυρίδης, 1985).

Μια σειρά ερευνών έχει πραγματοποιηθεί αντίστοιχα, σχετικά με τα οφέλη της ακρόασης μουσικής κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Οι Jucan & Simion (2015) με σχετική μελέτη υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικο-συναισθηματικές ικανότητες των παιδιών προσχολικής ηλικίας βελτιώνονται με το άκουσμα μουσικής κατά τη διάρκεια διαφόρων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Επιπλέον, τα παιδιά έδειχναν περισσότερη διάθεση και είχαν θετικότερη στάση να συνεργαστούν με τους συμμαθητές τους, στις διάφορες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, που εκτελούνταν στην τάξη. Περαιτέρω τα αποτελέσματα της μελέτης τους σε παιδιά προσχολικής ηλικίας απέδειξαν ότι όταν τα νήπια άκουγαν μουσική στην αίθουσα κατά τη διάρκεια της ημέρας, αφομοίωναν ευκολότερα τις διάφορες έννοιες, καθώς και τις νέες πληροφορίες.

Η θετική επίδραση της μουσικής ακρόασης κατά τη διάρκεια του μαθήματος, φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική στην ενίσχυση της συγκέντρωσης και τη μείωση της διέγερσης των παιδιών (Ehrenberg et al, 2001). Όπως υποστηρίζουν οι Hallam, Price & Katsarou (2002), η μειωμένη διέγερση που προσφέρει η ακρόαση χαλαρωτικής μουσικής, μπορεί να συμβάλει σε επιμέρους βελτιώσεις των μαθητών σε αριθμητικά προβλήματα, χωρίς όμως να συμπεραίνεται με ακρίβεια η συνολική βελτίωσή τους. Οι ίδιοι ερευνητές τονίζουν ακόμη, ότι η χαλαρωτική μουσική θα μπορούσε να είναι ένα σημαντικό εργαλείο στην τάξη, ιδίως σε καταστάσεις, που τα παιδιά είναι ανήσυχα, όπως για παράδειγμα μετά τα διαλείμματα ή μετά με το μεσημεριανό γεύμα. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγουν οι Chalmers, Olson, & Zurkowski (1999), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η χαλαρωτική μουσική επηρεάζει θετικά τη γενικότερη συμπεριφορά των παιδιών. Οι ίδιοι παρατήρησαν ότι η ακρόαση μουσικής μείωνε τα επίπεδα θορύβου στο σχολείο και βελτίωνε ταυτόχρονα τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των διαλλειμάτων και του ελεύθερου παιχνιδιού.

Επιπροσθέτως, όπως υποστηρίζουν οι Hallam et al, (2002), η ακρόαση ζωντανής μουσικής αντί της χαλαρωτικής, μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην τάξη κατά τη διάρκεια του μαθήματος, σαν εργαλείο για την αύξηση της διέγερσης των παιδιών, όταν εκείνα δεν υποκινούνται ή δεν δείχνουν ενδιαφέρον για ενασχόληση με κάποια δραστηριότητα. Πάντως τα τελευταία χρόνια δίνεται ιδιαίτερη έμφαση και στην ακρόαση ήχων, και έτσι όροι όπως «ηχοτοπίο» ή «ηχοπερίπατος» αρχίζουν να κατέχουν μια σημαντική θέση στις μουσικοπαιδαγωγικές συζητήσεις και πρακτικές.

Η **εκτέλεση** μουσικής από την άλλη, στοχεύει στον έλεγχο των ήχων και την ανάπτυξη δεξιοτήτων εκτέλεσης, μέσω του βασικού τεχνικού ελέγχου της φωνής και του σώματος. Επιπλέον, με τη χρήση μουσικών οργάνων τα παιδιά ικανοποιούν την ερευνητική και πειραματική τους διάθεση, καθώς παράγουν και μαθαίνουν μια σειρά από ήχους και τόνους (Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, *χχχχ*). Στις πρώτες εμπειρίες των παιδιών βέβαια, προτείνεται και η χρήση του σώματος των παιδιών για την παραγωγή ήχων ή και την συνοδεία σε ένα τραγούδι, όπως για παράδειγμα, τα παλαμάκια, τα κτυπήματα στους μηρούς, κτυπήματα με το πέλμα του ποδιού και κτυπήματα δακτύλων (Δογάνη, 2012).

Το **τραγούδι**, αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της μουσικής αγωγής του παιδιού. Αποτελεί αξιόλογο μέσο για εξισορρόπηση και ηρεμία του ψυχικού κόσμου και γενικότερα βοηθά το παιδί να εκφράσει τον συναισθηματικό του κόσμο. Τα παιδιά μέσα από το τραγούδι έχουν τη δυνατότητα να βρίσκουν διέξοδο στα συναισθήματά τους, επικοινωνούν ευκολότερα με τους συνομηλίκους, όπως επίσης απαλλάσσονται από την ένταση της καθημερινής ζωής, την πλήξη και την ανία (Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, *χχχχ*). Αυτός είναι και ο λόγος άλλωστε, που το τραγούδι είναι από τις δημοφιλέστερες προτιμήσεις ενασχόλησης, των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Στα παιδιά αρέσει να προσθέτουν το στοιχείο του αυτοσχεδιασμού στα τραγούδια, εντάσσοντας δικά τους στοιχεία σε τραγούδια που υπάρχουν, ενώ συνηθίζουν να τραγουδούν αυθόρμητα ακόμη και την ώρα του ελεύθερου παιχνιδιού τους. Η επιλογή τραγουδιού είναι πολύ σημαντική και για τον λόγο αυτό, στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, προτείνονται τραγούδια μικρά σε έκταση και με επαναλαμβανόμενα ρεφραίν, τα οποία φαίνεται να ενθαρρύνουν ακόμη και τα πιο συνεσταλμένα παιδιά, να λάβουν μέρος. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει ακόμη, να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη, τις προτιμήσεις των παιδιών και να τραγουδούν αγαπημένα τους τραγούδια, όπως και τραγούδια, τα οποία συνδυάζουν και κίνηση που αρέσουν στα μικρά παιδιά. Γενικότερα, είναι καλύτερα στην ηλικία αυτή τα παιδιά να μαθαίνουν να τραγουδούν

απλά τραγούδια, αντίστοιχα της ηλικίας τους, με επαναλαμβανόμενες φράσεις και συνδυασμό κίνησης. Καθώς μεγαλώνουν τα τραγούδια που προσφέρονται γίνονται πιο πολύπλοκα από μελωδική και μουσικοκινητική άποψη (Ράπτης, 2015)·(Gluschankof, 2011).

Η **μουσική με κίνηση** από την άλλη, αποτελεί σημαντικό παράγοντα σχηματισμού και ισορροπίας του νευρικού συστήματος του παιδιού και η μουσική γίνεται ένα μέσο έκφρασης με ολόκληρο το σώμα. Προσφέρει εκτόνωση, ηρεμία και ευλυγισία στο παιδί, απομακρύνοντας το από τις μηχανικές κινήσεις και την παθητική μίμηση, αφού η μουσικοκινητική του δίνει τη δυνατότητα να κινηθεί ελεύθερα και αβίαστα, πειθαρχώντας στους ήχους και τους νόμους της μουσικής και όχι σε ένα πρόσταγμα. Έτσι με τη μουσικοκινητική αγωγή, το παιδί καταφέρνει να διατηρεί μια ισορροπία ανάμεσα στο σώμα, το πνεύμα και την ψυχή (Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, χχχχ). Θεωρείται επομένως, το καταλληλότερο μέσο για την μουσική αγωγή των παιδιών, καθώς η μουσική είναι συνυφασμένη με την κίνηση και η κίνηση με το παιδί. Οι μουσικές δραστηριότητες με κίνηση έχουν περισσότερο ενδιαφέρον για τα παιδιά, αφού συμμετέχουν και τα ίδια ενεργητικά. Προκειμένου να εξοικειωθούν τα παιδιά με την κίνηση, ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει να προτρέπει τα παιδιά να μιμηθούν και να αποδώσουν κινήσεις, που συναντούν στο άμεσο περιβάλλον τους, όπως για παράδειγμα, ήχοι και βηματισμοί ζώων, πουλιών ή μεταφορικών μέσων (Σταυρίδης, 1985).

Όσον αφορά τις δραστηριότητες που αναδεικνύουν τη μουσική διάσταση της **γλώσσας** και ιδιαίτερα τον **ρυθμό**, αυτές φαίνεται να αποτελούν τη βάση για την καλλιέργεια της δημιουργικότητας των παιδιών, αφού οδηγούν με απλό και αβίαστο τρόπο σε πρώτες μορφές αυτοσχεδιασμού και σύνθεσης (πρώτες μορφές τραγουδιού). Τα παιδιά σε αυτού του είδους τις δραστηριότητες προσδίδουν ρυθμό και κίνηση, αυθόρμητα πολλές φορές, σε διάφορα γλωσσικά σχήματα ή και σε απλές λέξεις. Ο ρυθμός της γλώσσας αναδεικνύεται ιδιαίτερα σε πολλές παροιμίες ή παιδικά ποιήματα. Τα παιδιά καλούνται να ρυθμοποιήσουν λέξεις ή εκφράσεις και να τις συνδυάσουν με απλά ρυθμικά σχήματα.

Τα **μουσικά παιχνίδια** από την άλλη, ως ένα είδος μουσικών δραστηριοτήτων που συνδυάζει πολλά από τα παραπάνω, αντιπροσωπεύουν παιχνίδια, στα οποία η μουσική είναι ο βασικός άξονας όλων των ενεργειών που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Τα μουσικά παιχνίδια συμβάλλουν στην ανάπτυξη του χαρακτήρα και της νοημοσύνης, εμπλουτίζουν την ψυχολογική ζωή των μικρών παιδιών, συμβάλλουν

ανατροφή τους, στην ανάπτυξη και συντονισμό της κίνησης με ολόκληρο το σώμα, στη λειτουργία σημαντικών οργανικών λειτουργιών, καθώς και σε μια πληθώρα χαρακτηριστικών και ικανοτήτων, που είναι απαραίτητες για την καθημερινή ζωή του ατόμου. Τέτοιου είδους παιχνίδια, που συνδυάζουν τη μουσική με την κίνηση, , μπορεί να παιχτούν από τα πρώτα χρόνια ζωής των παιδιών, προσφέροντας τους έναν ευχάριστο τρόπο μάθησης και ανάπτυξης. Το περιεχόμενο αυτών των παιχνιδιών μπορεί να είναι παιχνίδια με διάφορα τραγούδια, παιχνίδια με τη χρήση μουσικών οργάνων, κινητικά παιχνίδια όπως επίσης και παιχνίδια που έχουν να κάνουν με χορούς, αυτοσχεδιασμούς, δραματοποίηση και ηχο-ιστορίες (Stolić, 2015). Στα παιχνίδια αυτά υπάρχει έντονο το στοιχείο της επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών μέσα από πολλά κανάλια.

Η **δραματοποίηση** και οι **ήχο-ιστορίες**, συμβάλουν με τη σειρά τους σημαντικά μεταξύ άλλων στην ανάπτυξη της παιδικής φαντασίας και δημιουργικότητας. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν ακόμη τρόπο σύνδεσης της μουσικής με εξωμουσικά περιεχόμενα. Τέτοια μπορεί να είναι τα παραμύθια, ιστορίες από τη μυθολογία, μοντέρνες ιστορίες ή ακόμη και αυτοσχέδιες αφηγήσεις και περιπέτειες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας των παιδιών (Ράπτης, 2015). Τέλος, όταν γίνεται λόγος για δραστηριότητες μουσικής **δημιουργικότητας** στις μικρές ηλικίες, φαίνεται ότι πέρα από την επικέντρωση στον αυτοσχεδιασμό και στη σύνθεση μπορεί να γίνεται αναφορά και σε έναν συνδυασμό πολλών από τις προαναφερθείσες δραστηριότητες όπως για παράδειγμα το τραγούδι και τα μουσικά όργανα (Δογάνη, 2012).

### **3.1.3 Η ανάγκη ένταξης της μουσικής στην εκπαίδευση και η διαμόρφωση ενός μουσικού σχολικού περιβάλλοντος ως παράγοντα μάθησης και ανάπτυξης**

Οι πρώτες μουσικές εμπειρίες των παιδιών ξεκινούν στο οικογενειακό περιβάλλον, όπου τα βρέφη έρχονται σε επαφή με το βρεφικό τραγούδι της μητέρας, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο τον μεταξύ τους δεσμό. Ταυτόχρονα, διαμορφώνεται και ενισχύεται η μουσική ταυτότητα των παιδιών, με τα διάφορα ακούσματα από το οικογενειακό και το ευρύτερο κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον, στο οποίο ζουν και αναπτύσσονται. Όλα αυτά, επεκτείνονται σε περισσότερο οργανωμένες και στοχευμένες μουσικές δραστηριότητες στον παιδικό σταθμό, έχοντας ως κύριο στόχο την ενίσχυση των αναπτυξιακών δεξιοτήτων των παιδιών. Μέσα από την εκπαίδευση



είναι δυνατόν να διαμορφωθούν και να εξελιχθούν χαρακτηριστικά, ικανότητες και δεξιότητες, οι οποίες θα συντελέσουν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας και θα παρέχουν στο παιδί τα απαραίτητα προσόντα και δεξιότητες, ώστε να αποτελέσει ένα ικανό μέλος μιας ισορροπημένης και υγιούς κοινωνίας. Η ανάπτυξη των παιδιών, όπως και οι μουσικές τους ικανότητες σε αυτή την περίοδο της ζωής, βρίσκονται σε μια κατάσταση συνεχούς εξέλιξης, η οποία επηρεάζεται θετικά ή αρνητικά, ανάλογα με τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, όπου ζει και μεγαλώνει ένα παιδί (Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001). Το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί έχουν την ευθύνη, να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον με πολλαπλά ερεθίσματα μάθησης και να παρέχουν στα παιδιά γνώσεις, με ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο. Η επιτυχία όλων αυτών εξαρτάται από την ποιότητα και το είδος των δραστηριοτήτων που εκτελούνται μέσα στη τάξη, όπως και από την ομαλή και συνδυαστική συνεργασία και δράση της οικογένειας και του σχολείου ταυτόχρονα (Stolić, 2015). Η ευθύνη μάλιστα πολλαπλασιάζεται στη σύγχρονη εποχή, που τα παιδιά φιλοξενούνται σε όλο και μεγαλύτερα ποσοστά στα προσχολικά κέντρα από τη βρεφική κιόλας ηλικία. Είναι σημαντικό λοιπόν, οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας να συμπεριλαμβάνουν τη μουσική στις καθημερινές τους δραστηριότητες στην τάξη, προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο ευκαιρίες στα παιδιά να αναπτυχθούν ολόπλευρα, μέσω αναπτυξιακά κατάλληλων πρακτικών, σε ένα περιβάλλον με πολλαπλά ερεθίσματα και εμπειρίες.

Η φιλοσοφία της μουσικής αγωγής στην προσχολική εκπαίδευση, διαπνέεται από το πνεύμα της αβίαστης ανάπτυξης δημιουργικών δυνατοτήτων και της προσωπικότητας των μαθητών, μέσω γνωστικών, ερευνητικών, ψυχοκινητικών, συναισθηματικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων (Δογάνη, 2012). Δεδομένου ότι ένα παιδί δέχεται την πρώτη κατευθυνόμενη μουσική αγωγή στα προσχολικά κέντρα, εάν εκεί υπάρξουν συγκεκριμένοι και σαφείς στόχοι και κατάλληλες μέθοδοι, κατά τη διαδικασία της διδασκαλίας μάθησης, τότε η μουσική, ως εμπειρία, μπορεί να γίνει για τα παιδιά ένα μέσο νοητικής και συναισθηματικής ανάπτυξης (Harman, 2019). Η μουσική, είναι ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για την εκπαίδευση, επειδή τα παιδιά αισθάνονται πιο χαλαρά και διασκεδάζουν περισσότερο όταν ασχολούνται με μουσικές δραστηριότητες. Επιπλέον, μέσω της μουσικής αγωγής και της χρήσης μουσικών οργάνων, τα παιδιά μαθαίνουν να είναι υπεύθυνα, να εκτιμούν και να σέβονται τα υλικά και τις δραστηριότητες που τους προσφέρουν γνώσεις, όπως ακριβώς μαθαίνουν να φροντίζουν και να χειρίζονται προσεκτικά τα μουσικά όργανα και τον υπόλοιπο

μουσικό εξοπλισμό, κατά τη διάρκεια των μουσικών δραστηριοτήτων (Portowitz & Klein, 2007).

Η έλλειψη εκπαιδευτικών στόχων όμως μέχρι πρόσφατα στο γνωστικό αντικείμενο της μουσικής, έκαναν τις μουσικές δραστηριότητες να στοχεύουν μόνο στην συναισθηματική και ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού, χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην νοητική ανάπτυξη, η οποία επιτυγχάνεται μέσα από την αντίληψη των μουσικών εννοιών κατά τη διάρκεια της μουσικής αγωγής (Σέργη, 2003). *«Επιπλέον αξίζει να αναφερθεί ότι για την σωστή εφαρμογή ενός προγράμματος, το οποίο δίνει έμφαση σε όλους τους τομείς ανάπτυξης, είναι απαραίτητο να δοθούν στους εκπαιδευτικούς οι κατάλληλες κατευθύνσεις ως προς το αντικείμενο που θα διδάξουν αλλά και το πώς, τον καταλληλότερο τρόπο διδασκαλίας της μουσικής αγωγής»* (Σέργη, 2003, σελ. 83).

Τα τελευταία χρόνια λοιπόν, υπήρξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τον επιστημονικό εκπαιδευτικό κλάδο, για να αναπτυχθούν νέες και περισσότερο αποτελεσματικές στρατηγικές διδασκαλίας, που θα βελτιώσουν την αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών στην τάξη. Λόγω του μεγάλου φάσματος ποικίλων μαθησιακών στυλ, απαιτείται ένα πολύπλευρο διδακτικό μοντέλο, για την εξασφάλιση της απόκτησης και καλλιέργειας βασικών δεξιοτήτων των μικρών παιδιών. Η ενσωμάτωση της μουσικής σε καθημερινή βάση και η διδασκαλία με τη μουσική, ως τρόπος μάθησης και ανάπτυξης, κρίθηκε ως ένα από τα βασικότερα εργαλεία, καθώς παρέχει στους εκπαιδευτικούς ευκαιρίες να ανταποκριθούν στις ανάγκες παιδιών με διαφορετικό υπόβαθρο. Η μουσική αγωγή αποτελεί, επομένως, ένα από τα βασικότερα εργαλεία και βασικούς συνεργάτες της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μέσω της μουσικής, η εκπαίδευση αποκτά τα χαρακτηριστικά μιας δυναμικής και σύνθετης διαδικασίας, βοηθώντας να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον, το οποίο στηρίζει την δημιουργική και ευχάριστη διδασκαλία και μάθηση (Jucan & Simion, 2015). Τη σημαντικότητα της ένταξης της μουσικής αγωγής στο σχολείο, έρχεται να επιβεβαιώσει και η Hallam (2010), η οποία διαπίστωσε ότι οι μουσικοκινητικές δραστηριότητες, όπως και η χρήση ενός ρυθμικού συνοδευτικού υλικού για την υποστήριξη προγραμμάτων στην εκπαίδευση, βελτιώνει την σχολική απόδοση των παιδιών.

Στο πλαίσιο ενός ευρύτερου εκπαιδευτικού προγράμματος, η μουσική εκπαίδευση έχει αναπτυχθεί σύμφωνα με τις τάσεις της βασικής εκπαίδευσης, η οποία θέλει το παιδί να έχει ενεργό ρόλο και συμμετοχή καθ' όλη την εκπαιδευτική διαδικασία. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να ενθαρρύνει το παιδί, να μάθει μέσω της προσωπικής

εμπειρίας και της ανακάλυψης, σύμφωνα με τα τρέχοντα κάθε φορά προγράμματα σπουδών. Οι εμπειρίες της πρώιμης παιδικής ηλικίας, που εμπλέκουν ενεργά το παιδί αποδίδουν τα μέγιστα μαθησιακά αποτελέσματα (Harman, 2019). Έχοντας την ίδια φιλοσοφία, ο Dewey (1859-1952) ήταν ένας από τους μεγαλύτερους υποστηρικτές της βιωματικής μάθησης, ο οποίος θέτει την συμμετοχή και εμπειρία του μαθητή/τριας ως βασική προϋπόθεση για τη μάθηση. Τονίζει, επίσης, ότι είναι πρωταρχικής σημασίας οι εκπαιδευτικοί να δημιουργούν ένα περιβάλλον μάθησης, όπου οι μαθητές θα είναι σε θέση να διερευνήσουν την γνώση και να μάθουν μέσα από τις δικές τους ενέργειες (Koutsoupidou, 2010). Επιπροσθέτως, πολλά ρεύματα και μελέτες επιβεβαιώνουν τη σημασία της μουσικής στην πρώιμη παιδική ζωή. Ήδη από τον 19ο και αρχές του 20ου αιώνα, κορυφαίοι παιδαγωγοί όπως η Montessori, ο Decroly και οι αδελφές Agazzi, τονίζουν την σημαντική επιρροή της μουσικής στην πρώιμη παιδική ηλικία. Μια νεότερη θεωρία μάθησης, είναι η θεωρία των πολλαπλών τύπων νοημοσύνης του Gardner. Ο Gardner υποστηρίζει στη θεωρία του, ότι είναι αδύνατο να μιλάμε για τη νοημοσύνη ως ενιαίο χαρακτηριστικό του ανθρώπινου νου. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι υπάρχουν διαφορετικοί τύποι νοημοσύνης σε κάθε άνθρωπο. Πιο ειδικά στη θεωρία του, ορίζει τη μουσική ως μια ξεχωριστή πνευματική ικανότητα, μιας που οι κύριες μουσικές λειτουργίες της μουσικής νοημοσύνης δεν σχετίζονται άμεσα με καμιά από τις κύριες λειτουργίες άλλων γνωστικών πεδίων (Denac, 2009). Ο Gardner στη θεωρία του υποστηρίζει ότι η μουσική μάθηση είναι μια αναπτυξιακή διαδικασία και ορίζει τη μουσική νοημοσύνη ως την ικανότητα δημιουργίας μουσικής και επίλυσης μουσικών προβλημάτων.

Η μουσική ως μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης, μαζί με άλλες μουσικές δραστηριότητες και παιχνίδια, θεωρείται ως ο καταλληλότερος τρόπος με τον οποίο μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να δημιουργήσει στην τάξη περιβάλλον συνεργατικής μάθησης, το οποίο θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Θεωρείται επομένως απαραίτητη η διαμόρφωση ενός σχολικού περιβάλλοντος, το οποίο θα ενισχύει συνεχώς την ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες. Ο εμπλουτισμός της τάξης με παιδαγωγικό υλικό, όπως μουσικά όργανα, βιβλία μουσικής, χρήση τεχνολογίας για τη μουσική και άλλα παρόμοια, κρίνεται αναγκαίος, διότι όλα τα παραπάνω συνθέτουν ένα περιβάλλον, όπου ποικίλες μουσικές δραστηριότητες μπορεί να ξεκινήσουν αυθόρμητα είτε μετά από παρότρυνση και καθοδήγηση, να εκτελεστούν και να εξελιχθούν. Βασική προϋπόθεση όλων των παραπάνω, είναι η συμμετοχή των εκπαιδευτικών στις μουσικές δραστηριότητες, χωρίς

να φοβούνται την ενεργή εμπλοκή τους σε αυτές, καθώς και η συνεχής προσπάθεια από μέρους τους, για ενίσχυση της φαντασίας των παιδιών. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει κάποιες φορές απλώς να ακούν τη μουσική των παιδιών, να απαντούν και να σχολιάζουν και κάποιες άλλες φορές, να αλληλεπιδρούν και να συμμετέχουν ενεργά στις παιγνιώδεις μουσικές δραστηριότητες, που εκτελούνται μέσα στη τάξη (Young, 2003).

Φαίνεται επομένως ότι η μουσική συμβάλει θετικά, τόσο στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος το οποίο ενισχύει την αβίαστη μάθηση με ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο για τα παιδιά, όσο και στην επίτευξη ποικίλων εκπαιδευτικών στόχων. Ο ρόλος της είναι μοναδικός και ιδιαίτερος, είτε πρόκειται για την εκπαίδευση γενικότερα, είτε για την προσωπική ανάπτυξη. Η ανάγκη να ενσωματωθεί η μουσική αγωγή στο καθημερινό πρόγραμμα του σχολείου, φαίνεται να στηρίζεται στην υπόθεση ότι η μουσική συμβάλει με ένα μοναδικό και ουσιώδη τρόπο στην ανθρώπινη ζωή και αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς και την επίσημη καθοδήγηση και προγραμματισμό (Bowman, 2017).

## **3.2 Η ακαδημαϊκή εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων στη μουσική και οι προκλήσεις στη μουσική αγωγή**

### **3.2.1 Μουσική εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων στα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα της Ελλάδας**

Η ανώτατη εκπαίδευση παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, εμφανίστηκε ως πεδίο σπουδών κατά τη διάρκεια του Διαφωτισμού, ιδιαίτερα σε ευρωπαϊκές χώρες με υψηλά ποσοστά αλφαριθμητισμού. Συνέχισε να αναπτύσσεται μέσα στο δέκατο ένατο αιώνα, καθώς η καθολική προσχολική εκπαίδευση άρχισε να γίνεται αίτημα στον δυτικό κόσμο. Το ζήτημα της μουσικοπαιδαγωγικής εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών έχει αποτελέσει βέβαια αντικείμενο σημαντικών συζητήσεων και ερευνών. Το μεγαλύτερο κομμάτι της βιβλιογραφίας όμως, σχετικά με αυτό το ζήτημα, αφορά τη διδασκαλία της μουσικής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η βιβλιογραφική αναφορά στην προσχολική εκπαίδευση αντίστοιχα, είναι πιο περιορισμένη, παρόλο που αυτό το ηλικιακό στάδιο θεωρείται υψίστης σημασίας, ώστε να αναπτυχθεί μία θετική στάση των παιδιών απέναντι στη μουσική (Hallam et al, 2009).

Στη χώρα μας η εκπαίδευση των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, λαμβάνει χώρα στα Τμήματα των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι), (πρώην Τ.Ε.Ι.), αποστολή των οποίων σύμφωνα με το Ν. 3549/2007, Άρθρο 1, είναι:

- Να παράγουν και να μεταδίδουν τη γνώση με την έρευνα και τη διδασκαλία και να καλλιεργούν τις τέχνες και τον πολιτισμό.

- Να συμβάλουν στη διαμόρφωση υπεύθυνων πολιτών, ικανών να αντιμετωπίζουν τις ανάγκες όλων των πεδίων των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων με επιστημονική, επαγγελματική και πολιτιστική επάρκεια και με σεβασμό στις πανανθρώπινες αξίες της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της αλληλεγγύης.

- Να ανταποκρίνονται στην αντιμετώπιση των κοινωνικών, πολιτιστικών, μορφωτικών και αναπτυξιακών αναγκών της κοινωνίας με προσήλωση στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης.

- Να διαμορφώνουν τις απαραίτητες συνθήκες για την αναζήτηση και διάδοση νέων γνώσεων καθώς και την ανάδειξη νέων ερευνητών, επιδιώκοντας συνεργασίες με άλλα Α.Ε.Ι και ερευνητικούς φορείς του εσωτερικού ή του εξωτερικού, και να συμμετέχουν στην αξιοποίηση της γνώσης και του ανθρώπινου δυναμικού για την ευημερία της χώρας και της διεθνούς κοινότητας.

- Να συμβάλουν στην εμπέδωση της ισότητας και της ισοπολιτείας μεταξύ των δύο φύλων.

Για την εκπλήρωση της αποστολής τους τα Α.Ε.Ι. οφείλουν να διασφαλίζουν και να βελτιώνουν, με κάθε πρόσφορο τρόπο, την ποιότητα του λειτουργήματος που προσφέρουν, καθώς και να δημοσιοποιούν στο κοινωνικό σύνολο, με κάθε δυνατή διαφάνεια, όλες τις δραστηριότητές τους.

Η εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων έως το έτος 2018, γινόταν στα τρία (3), Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Τ.Ε.Ι.), της χώρας που εδρεύουν σε Αθήνα, Ιωάννινα και Θεσσαλονίκη. Κατά το έτος 2019 ο ακαδημαϊκός χάρτης της Ελλάδας άλλαξε, καθώς υπήρξαν σημαντικές αλλαγές στα Α.Ε.Ι της χώρας. Τα Τ.Ε.Ι. όλης της χώρας εντάχθηκαν σε όμορες πανεπιστημιακές σχολές. Εξάιρεση αποτέλεσε το Τ.Ε.Ι. Αθηνών και Πειραιά. Τα δύο ιδρύματα συγχωνεύτηκαν, με την συγχώνευση των δύο να έχει σαν αποτέλεσμα την ίδρυση ενός νέου πανεπιστημιακού ιδρύματος, αυτό του πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής. Τα τμήματα προσχολικής αγωγής των Τ.Ε.Ι,

μετονομάστηκαν σε τμήματα αγωγής και φροντίδας στην πρώιμη παιδική ηλικία και εντάχθηκαν στις σχολές κοινωνικών επιστημών των αντίστοιχων πανεπιστημίων. Κοινός στόχος των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων είναι η άριστη κατάρτιση των σπουδαστών, με την παροχή σύγχρονων και ειδικευμένων γνώσεων στους αποφοίτους για την καλύτερη επαγγελματική τους απασχόληση.

Στη συνέχεια του κειμένου γίνεται αναφορά στα προγράμματα σπουδών των πρώην Τ.Ε.Ι προσχολικής αγωγής (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα), δίνοντας ταυτόχρονα έμφαση στη μουσική αγωγή. Τα προγράμματα σπουδών των τριών Ιδρυμάτων διαρκούν οκτώ (8) εξάμηνα και συνίστανται από μαθήματα τεσσάρων βασικών τομέων α) παιδαγωγικών (που συμπεριλαμβάνονται η μουσικοπαιδαγωγική, η εικαστική αγωγή, η κινητική αγωγή, η παιδική λογοτεχνία και το θεατρικό παιχνίδι), β) βρεφονηπιοκομίας, γ) ψυχολογίας και ιατρικών μαθημάτων και δ) η εκπόνηση πτυχιακής εργασίας και η πρακτική άσκηση των φοιτητών κατά το τελευταίο εξάμηνο σπουδών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, διαπιστώνεται μέσα από τα προγράμματα σπουδών των τριών τμημάτων ότι οι σπουδαστές διδάσκονται τα τελευταία χρόνια σε δύο ακαδημαϊκά εξάμηνα, μουσικοκινητική Ι και ΙΙ και μουσικοπαιδαγωγική Ι και ΙΙ ανάλογα το τμήμα φοίτησης. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι στα παλαιότερα προγράμματα σπουδών των τμημάτων η μουσική διδάσκονταν σε έξι ακαδημαϊκά εξάμηνα. Σημειώνεται επιπλέον, ότι τα παραπάνω μαθήματα μουσικής αγωγής, αποτελούν υποχρεωτικά μαθήματα παρακολούθησης στη διάρκεια του κύκλου σπουδών των σπουδαστών και στα τρία τμήματα.

Όσον αφορά το περιεχόμενο, αλλά και τους βασικούς σκοπούς του μαθήματος, στα προγράμματα σπουδών προηγούμενων ετών, αυτοί αφορούσαν αρχικά, κυρίως τη μουσική σημειογραφία, την εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου (φλογέρα και μελλοντικά αργότερα), εκμάθηση παιδικών τραγουδιών, εκμάθηση παραδοσιακών τραγουδιών και χορών, καθώς και μουσικοκινητική αγωγή με περιεχόμενο μαθήματος κινησιολογικές φόρμες, μουσικά και ρυθμικά παραγγέλματα για σχηματισμούς στον χώρο, όπως και τραγούδια με περιγραφικές κινήσεις.

Το περιεχόμενο του μαθήματος, στα πιο πρόσφατα προγράμματα σπουδών (2010 - μέχρι σήμερα), δεν διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από εκείνα των προηγούμενων ετών. Ως βασικός στόχος του μαθήματος της μουσικοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα προγράμματα σπουδών των τριών τμημάτων Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη

Παιδική Ηλικία της Χώρας, ορίζεται η εκμάθηση των απαιτούμενων βασικών θεωρητικών και πρακτικών μουσικών γνώσεων για την εκτέλεση απλών παιδικών τραγουδιών. Επιπλέον, ως βασικός στόχος ορίζεται και η βασική ορολογία και διάρθρωση του επιστημονικού πεδίου της μουσικής παιδαγωγικής, οι βασικές αρχές μουσικής διδακτικής για την προσχολική ηλικία, καθώς επίσης και οι κατηγορίες μουσικών δράσεων στον παιδικό σταθμό (τραγούδι, μουσική και κίνηση, γλώσσα και ρυθμός, ακρόαση ήχων και μουσικής, μουσική επιτέλεση με απλά μουσικά όργανα και όργανα του σώματος, δραματοποίηση, μη συμβατική σημειογραφία). Έμφαση δίνεται στο τραγούδι, στην κίνηση και στη μουσικότητα της γλώσσας, όπως επίσης και στη λειτουργική σημειογραφία της λόγιας δυτικής μουσικής παράδοσης, όπως αναφέρεται στο περίγραμμα μαθήματος του Τ.Ε.Ι Ιωαννίνων. Σε επόμενο εξάμηνο σπουδών το περιεχόμενο του μαθήματος επικεντρώνεται σε βασικές κατευθύνσεις της θεωρητικής και πρακτικής Μουσικής Παιδαγωγικής στην Προσχολική ηλικία, ενώ δίνεται έμφαση στις ακόλουθες κατηγορίες μουσικών δραστηριοτήτων:

- δραματοποίηση και ηχο-ιστορίες
- χρήση απλών κρουστών / οργάνων του σώματος / αυτοσχέδιων οργάνων
- ακρόαση
- μη συμβατική σημειογραφία

Παράλληλα και σε συνδυασμό με την ακρόαση, παρουσιάζεται συνοπτικότερα η ιστορία της Ελληνικής και της λόγιας Δυτικής μουσικής από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Ακόμη έμφαση δίνεται σε δημιουργικές δραστηριότητες, ενώ γίνονται και οι πρώτες απόπειρες αυτοσχεδιασμού και «σύνθεσης». Στο ίδιο περίγραμμα μαθήματος, αναφέρεται και η επίτευξη της ικανότητας των σπουδαστών:

- στο σχεδιασμό μουσικών δραστηριοτήτων για τις ηλικιακές ομάδες παιδιών που φιλοξενούνται στους Παιδικούς Σταθμούς.
- τη γνώση, μέσα και από ακρόαση, μουσικής διαφορετικών κατευθύνσεων και διεύρυνση των μουσικών τους οριζόντων
- τη γνώση βασικών αρχών μουσικού αυτοσχεδιασμού και σύνθεσης (με φωνή, μουσικά όργανα, όργανα του σώματος, κίνηση)
- την επαφή με βασικές αρχές μη συμβατικής σημειογραφίας

- την απόκτηση στοιχειωδών δεξιοτήτων οργανοχρησίας με απλά μη μελωδικά και μελωδικά κρουστά, καθώς και με φλογέρα

- τη γνωριμία με τους τρόπους μετάβασης από την κίνηση, τα όργανα του σώματος και το τραγούδι στη μουσική επιτέλεση με όργανα.

Σχετικά με το μάθημα της μουσικοκινητικής όπως αυτό αναφέρεται στο περίγραμμα σπουδών του Αλεξάνδρειου Τ.Ε.Ι Θεσσαλονίκης, στόχος του μαθήματος είναι να γνωρίσουν και να εξοικειωθούν οι σπουδαστές με τις παιδαγωγικές αρχές της μουσικοκινητικής αγωγής για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Παρουσιάζονται βασικοί κανόνες οργάνωσης και διδασκαλίας μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων και γίνεται ανάλυση του ρόλου του παιδαγωγού στην παρουσίαση και εκτέλεση των δραστηριοτήτων. Τονίζεται επιπλέον ο ρόλος της μουσικοκινητικής αγωγής στη διαθεματικότητα και στην ανάπτυξη κινητικών και μουσικών δεξιοτήτων των παιδιών. Αντίστοιχα, στο πρόγραμμα προπτυχιακών σπουδών του ομολόγου τμήματος στο Τ.Ε.Ι της Αθήνας, στους κύριους στόχους του μαθήματος της μουσικοπαιδαγωγικής συμπεριλαμβάνεται η απόκτηση βασικών γνώσεων που αφορούν την εκμάθηση ενός απλού μουσικού οργάνου, καθώς επίσης και η δυνατότητα των σπουδαστών να δημιουργήσουν με βάση τη μουσική και την κίνηση και να χρησιμοποιήσουν τις παιδαγωγικές εφαρμογές αυτού του τομέα για την ψυχοσωματική εξέλιξη των παιδιών. Επιπλέον τονίζεται ότι οι σπουδαστές θα πρέπει να αποκτήσουν μουσική και κινησιολογική παιδεία, ώστε να είναι σε θέση να τη μεταδώσουν σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (<http://ece.ioa.teiep.gr>· <http://www.bc.teithe.gr>· <http://www.teiath.gr>).

### **3.2.2 Δυσκολίες των εκπαιδευτικών στις μουσικές δραστηριότητες με παιδιά προσχολικής ηλικίας**

Η ανάπτυξη των μουσικών ικανοτήτων στα παιδιά και η καλλιέργεια της αγάπης για τη μουσική θα πρέπει να καλλιεργηθεί βαθμιαία, από τη προσχολική ηλικία με τη στήριξη και βοήθεια των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, της οικογένειας, αλλά και της πολιτείας γενικότερα. Προκειμένου να επιτευχθούν οι επιθυμητοί στόχοι της μουσικής αγωγής, που αφορούν τη μάθηση και ανάπτυξη των μικρών παιδιών, θα πρέπει αρχικά, οι εκπαιδευτικοί να εξοικειωθούν με τις μουσικές δραστηριότητες και τους τρόπους ένταξής τους στο εβδομαδιαίο σχολικό πρόγραμμα.



Η μουσική αγωγή, φαίνεται να είναι ένα γνωστικό πεδίο, που συχνά κάνει τους εκπαιδευτικούς να αισθάνονται ανασφαλείς, παρόλο που η μουσική όπως και το παιχνίδι, θεωρούνται τα πιο σημαντικά εκπαιδευτικά εργαλεία για την μάθηση και ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Όπως έδειξαν ερευνητικά δεδομένα από πρόσφατη έρευνα στην Ελλάδα, η μουσική ανάμεσα στους πέντε θεματικούς τομείς της αισθητικής εκπαίδευσης (Τέχνες, Χορός, Δράμα, Μουσική και Κουκλοθέατρο), κατατάχθηκε τέταρτη στις προτιμήσεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής (Θεοδωρίδης, 2011). Παρότι, όμως, οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας αναγνωρίζουν την ιδιαίτερη αξία της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, στην πλειοψηφία τους νοιώθουν ανασφαλείς και αβέβαιοι ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων. Από τα πορίσματα σύγχρονων επιστημονικών μελετών πληροφορούμαστε ότι οι εκπαιδευτικοί, όχι μόνο στερούνται εμπιστοσύνης των δικών τους ικανοτήτων και δεξιοτήτων για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, αλλά αμφιβάλλουν επίσης και για την ικανότητα των μαθητών να ανταποκριθούν σε αυτές (Paynter, 2002). Επίσης, συχνά τονίζουν την αδυναμία εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων λόγω έλλειψης βασικού εξοπλισμού και υποστήριξης από εξειδικευμένο προσωπικό (Drummond, 2001). Αυτό το γεγονός, προκαλεί έντονο προβληματισμό, σχετικά με τις ικανότητες και τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους οι εκπαιδευτικοί για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην προσχολική τάξη. Αντίστοιχα, σε μελέτη της Rajan (2017), εκπαιδευτικοί προσχολικής αγωγής αξιολόγησαν τη μουσική, ως μια σημαντική δραστηριότητα και θεώρησαν ιδιαίτερα θετική τη συμβολή της στη μάθηση και ανάπτυξη των παιδιών. Αnéφεραν όμως ορισμένους παράγοντες για την περιορισμένη ενασχόληση των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες. Ορισμένοι από αυτούς τους παράγοντες ήταν η έλλειψη εμπιστοσύνης στον εαυτό τους σχετικά με τις μουσικές τους ικανότητες, οι περιορισμένοι πόροι και τα μέσα για την εκτέλεση τέτοιου είδους δραστηριοτήτων, καθώς και η καθοδήγηση με στοχευμένες δραστηριότητες από τα εκάστοτε αναλυτικά προγράμματα σπουδών για την προσχολική ηλικία. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγει και η μελέτη της Stolić, (2015), όπου οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας κατέταξαν την ενασχόληση των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες στην τέταρτη θέση έναντι άλλων γνωστικών πεδίων. Ορισμένοι λόγοι που οδηγούν σε αυτό το αποτέλεσμα κατά την ερευνήτρια είναι το γεγονός ότι η εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων απαιτεί ενεργή συμμετοχή από τους εκπαιδευτικούς και πιθανόν οι ίδιοι αισθάνονται ανασφαλείς κατά την εκτέλεση τέτοιων δραστηριοτήτων. Επιπλέον, ορισμένοι από τους εκπαιδευτικούς

στερούνται γνώσεων που αφορούν την επιλογή, εφαρμογή και εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων και δηλώνουν πως έχουν ανάγκη επιμόρφωσης και καθοδήγησης σχετικά με την εφαρμογή και ένταξη δραστηριοτήτων που αφορούν τη μουσική αγωγή στο σχολικό τους πρόγραμμα. Όπως διαπιστώνεται μέσα από μια σειρά μελετών, οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας έχουν ανάγκη ενδοϋπηρεσιακής επιμόρφωσης με προγράμματα και δραστηριότητες οι οποίες θα απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας κάτω των πέντε ετών, καθώς αυτή η ηλικιακή ομάδα παιδιών φιλοξενείται κυρίως στους βρεφονηπιακούς σταθμούς της χώρας. Έτσι η συνεχής επιμόρφωση σε νέα προγράμματα και πρακτικές εφαρμογές της μουσικής αγωγής στην πρώιμη παιδική ηλικία μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των βρεφονηπιοκόμων όσον αφορά την αναθεώρηση των πεποιθήσεών τους σχετικά με την ποιότητα του παιδαγωγικού τους έργου (Ευθυμίου, 2018).

Οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας φαίνεται ότι δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, σχετικά με τις δεξιότητες που απαιτούνται για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στο προσχολικό περιβάλλον, σε σύγκριση με δραστηριότητες από άλλα γνωστικά αντικείμενα του εκπαιδευτικού προγράμματος. Οι περισσότεροι από τους εν ενεργεία εκπαιδευτικούς δήλωσαν ότι κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, δεν είχαν επαρκείς γνώσεις όσον αφορά την εφαρμογή και εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας (Ehrlin & Gustavsson, 2015). Τις μη επαρκείς γνώσεις και την ελλιπή προετοιμασία των υποψήφιων εκπαιδευτικών, κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, σχετικά με την αξία της μουσικής αγωγής και την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων με παιδιά προσχολικής ηλικίας, έχουν συμπεράνει και ποικίλες παρόμοιες μελέτες (Rajan, 2017· Gauthier & McCrary, 1999· Herbst, deWet & Rijdsdijk, 2005). Αυτός ενδεχομένως, είναι και ο λόγος που αρκετοί από τους μελετητές που έχουν ασχοληθεί με την έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο, προτείνουν τον εμπλουτισμό των προγραμμάτων σπουδών στα πανεπιστήμια, τόσο με θεωρητικές, όσο και με πρακτικές γνώσεις εφαρμογής της μουσικής αγωγής στα προσχολικά κέντρα. Αυτές οι δύο μορφές γνώσης, συμπληρώνουν η μια την άλλη σε μια διαλεκτική διαδικασία αγωγής και μάθησης. Η Hennessy (2000) μελέτησε επίσης τους παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τη εμπιστοσύνη των εκπαιδευτικών ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων και κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα με τους μελετητές που έχουν προαναφερθεί. Η Hennessy κατέταξε σε τρεις βασικούς παράγοντες, τις αιτίες που μπορεί να σχετίζονται με την επιλογή και

ενασχόληση εν τέλει, των εκπαιδευτικών με μουσικές δραστηριότητες. Αυτοί είναι η προηγούμενη εμπειρία τους και γνώσεις σχετικά με την μουσική, οι ειδικές γνώσεις που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και η επαγγελματική τους εμπειρία τους ως εκπαιδευτικοί. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν και οι Downing, Johnson & Kaur (2003), οι οποίοι αποδίδουν την έλλειψη εμπιστοσύνης που νιώθουν οι εκπαιδευτικοί σχετικά με τις μουσικές τους δεξιότητες, στην ελλιπή τους κατάρτιση κατά τη διάρκεια της βασικής τους εκπαίδευσης, σε σχέση με άλλα γνωστικά αντικείμενα που διδάσκονται κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Την ανάγκη για αναβάθμιση του επιπέδου σπουδών των αντίστοιχων τμημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, σχετικά με την μουσική αγωγή επισημαίνουν και άλλοι ερευνητές (Lodman, Ryan & McLaughlin, 2005· Mc Mullen & Alat, 2002, οπ. αν. στο Ευθυμίου, 2018) καθώς όπως υποστηρίζεται από τη σύγχρονη παιδαγωγική έρευνα η ποιότητα της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης των παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας.

Επιπλέον, εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας αναφέρουν ότι οι ακαδημαϊκές γνώσεις της βασικής μουσικής θεωρίας και σύνθεσης που διδάσκονται κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, δεν τους φαίνονται ιδιαίτερα χρήσιμες στο καθημερινό πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Όπως προκύπτει από τα πορίσματα είναι πλέον απαραίτητη και ιδιαίτερα σημαντική, η προετοιμασία των εκπαιδευτικών στα ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών με γνώσεις και δεξιότητες, όπως η εφαρμογή και η ενσωμάτωση των μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του σχολείου (Rajan, 2017).

Αντίστοιχα, η επαρκής μουσική κατάρτιση και οι ειδικές μουσικές γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών, έχει συσχετιστεί θετικά με την συχνότερη εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη. Το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, οι ακαδημαϊκές γνώσεις και η εμπειρία των εκπαιδευτικών, φαίνεται να επηρεάζει τις στρατηγικές διδασκαλίας τους στη μουσική, αφού όπως φάνηκε οι ίδιοι εκτελούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό μουσικές δραστηριότητες με κύριο στοιχείο τον αυτοσχεδιασμό. Αυτό, σε συνδυασμό με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, φανερώνει ότι ενδεχομένως η εκπαίδευση τους, κατά τη διάρκεια των σπουδών τους δεν είναι επαρκής, ώστε να είναι σε θέση να οργανώσουν και να εκτελέσουν διαφόρου τύπου μουσικές δραστηριότητες στην τάξη (Koutsoupidou, 2010). Στα αποτελέσματα της μελέτης της Koutsoupidou

(2010) προκύπτει ότι οι ακαδημαϊκές γνώσεις που αποκτούν οι εκπαιδευτικοί, δεν ανταποκρίνονται απόλυτα στις ανάγκες των μαθητών αργότερα. Οι εκπαιδευτικοί πιστεύουν, ότι η συμμετοχή τους σε βιωματικές μουσικές δραστηριότητες, είναι ιδιαίτερα σημαντική, τόσο για την προσωπική τους μουσική κατάρτιση, όσο και για την εφαρμογή διδακτικών προσεγγίσεων, που βασίζονται στην βιωματική μάθηση και ενεργό συμμετοχή των παιδιών. Οι ίδιοι φαίνεται να νιώθουν περισσότερο ασφαλείς και ικανοί στο να εκτελέσουν μουσικές δραστηριότητες, ύστερα από την ενεργό συμμετοχή τους σε μουσικές δραστηριότητες, κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, αλλά και όταν τους παρέχεται συνεχής υποστήριξη, τόσο από τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών και τον ειδικό εξοπλισμό, όσο και από ειδικούς στο χώρο του σχολείου. Αποτελέσματα παρόμοιων ερευνών με εκπαιδευτικούς προσχολικής ηλικίας επιβεβαιώνουν το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί στο σχεδιασμό μουσικών δραστηριοτήτων αλλά και την ανάγκη τους για την επαρκή υποστήριξή τους με προγράμματα σπουδών για την προσχολική ηλικία τα οποία θα μπορούν να κατευθύνουν τους ίδιους σχετικά με τους στόχους και την σχεδίαση μουσικών δραστηριοτήτων (Denac, 2009).

Όπως τονίζεται ιδιαίτερα όμως στην σχετική βιβλιογραφία, είναι σημαντικό και απαραίτητο, οι εκπαιδευτικοί προσχολικής αγωγής, να εκτελούν στην τάξη μια μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων και τύπων μουσικής. Μερικά από αυτά είναι το να τραγουδούν τραγούδια στην τάξη, να οργανώνουν ακρόαση ήχων και διαφόρων τύπων μελωδιών και ρυθμών, να παίζουν διάφορα ρυθμικά παιχνίδια, να χορεύουν χρησιμοποιώντας όλα τα μέλη του σώματος τους, να χειρίζονται ή ακόμα και να κατασκευάζουν μουσικά όργανα όπως και το να συμμετέχουν σε διάφορα μουσικά παιχνίδια με ήχους και όργανα όπως και να δημιουργούν ή να επινοούν μουσικές ιστορίες και τραγούδια. Οι εκπαιδευτικοί από τη μεριά τους, θα πρέπει να σχεδιάσουν προσεκτικά τις μουσικές δραστηριότητες, ώστε να επιτυγχάνουν όσο το δυνατόν περισσότερα από τα οφέλη αυτών, στην ανάπτυξη αλλά και τόνωση της γνώσης και μάθησης των παιδιών. Οι δραστηριότητες θα πρέπει να είναι προσεκτικά σχεδιασμένες, σύμφωνες με αναπτυξιακά κατάλληλες πρακτικές, ώστε οι επιλογές που κάνουν οι εκπαιδευτικοί, να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μικρών παιδιών και δεν θα πρέπει να προσεγγίζονται με άκαμπτο τρόπο. Αντίθετα, θα πρέπει να οργανώνονται και να σχεδιάζονται προσεκτικά ώστε να προσφέρουν ταυτόχρονα ευκαιρίες στα παιδιά να δημιουργούν και να πειραματίζονται. Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί, είτε μέσω

συσχετισμού της μουσικής με δραστηριότητες άλλων γνωστικών αντικειμένων, είτε μέσω αφιέρωσης αποκλειστικού χρόνου ενασχόλησης με μουσικές δραστηριότητες στο σύνολο των παιδιών της τάξης ή σε μικρές ομάδες (Martina, 2004).

Ολοκληρώνοντας, θα λέγαμε ότι είναι αναγκαίο οι εκπαιδευτικοί να συνειδητοποιήσουν την αξία της μουσικής αγωγής και να ξεπεράσουν τις τυχόν ανασφάλειες τους σχετικά με το τραγούδι, τη μουσικοκινητική, την εκτέλεση και παραγωγή μουσικής με τη συμμετοχή των παιδιών στη τάξη. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να διασφαλίσουν την ένταξη και συχνή εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του σχολείου καθώς η μουσική είναι μια πτυχή της ζωής και ένα πεδίο του σχολικού προγράμματος, το οποίο προσφέρει μεγάλη ευχαρίστηση στα παιδιά. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει άλλωστε να δίνουν στα παιδιά την αίσθηση ότι όλοι είναι ικανοί στο να εκτελούν και να συμμετέχουν ενεργά σε μουσικές δραστηριότητες, έτσι ώστε να ενισχύσουν όσο το δυνατόν περισσότερο και τη δική τους θετική στάση απέναντι στη μουσική (Pound & Harrison, 2003).

### **3.3 Σημερινή πραγματικότητα**

Τα προγράμματα σπουδών και οι κανονισμοί λειτουργίας για την προσχολική αγωγή, είναι προσαρμοσμένα σε αναπτυξιακά κατάλληλες πρακτικές για την παιδική ηλικία όπως αναφέρει ο Εθνικός Οργανισμός της Αμερικής για την Εκπαίδευση των Μικρών Παιδιών (NAEYC), προσφέροντας ωστόσο ένα υψηλό επίπεδο ανεξαρτησίας στους εκπαιδευτικούς όσον αφορά το εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του σχολείου. Οι αρχές που ορίζονται στο πρόγραμμα, εξασφαλίζουν ιδιαίτερα την αυτονομία για τα γνωστικά πεδία που θα επιλέξουν να ασχοληθούν οι εκπαιδευτικοί. Η εκπαιδευτική διαδικασία ορίζεται από το πώς θα κατανοήσουν, ερμηνεύσουν και τελικά μεταφέρουν οι εκπαιδευτικοί τις βασικές αρχές οργάνωσης και σχεδιασμού εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στην τάξη. Η βάση για τον σχεδιασμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας απαιτεί καλή γνώση των αρχών που αφορούν την ανάπτυξη των παιδιών. Μόνο με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατόν να οριστούν τα καθήκοντα και οι μαθησιακοί στόχοι για την κάθε ηλικιακή ομάδα. Όσον αφορά τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση της μουσικής εκπαίδευσης, ο εκπαιδευτικός προσχολικής ηλικίας πρέπει να λάβει υπόψη τα ειδικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης και μάθησης των παιδιών προσχολικής ηλικίας, καθορίζοντας επιμέρους γνωστικά πεδία δραστηριοτήτων κάθε φορά (Denac, 2009). Παρόλο που ο Εθνικός Οργανισμός

για την Εκπαίδευση των Μικρών Παιδιών (NAEYC), συστήνει στους εκπαιδευτικούς αναπτυξιακά κατάλληλες δραστηριότητες και πρακτικές για παιδιά προσχολικής ηλικίας, τα παραδείγματα για το πώς πρέπει να διδάσκεται η μουσική και πως μπορεί η ίδια να ενταχθεί στο σχολικό πρόγραμμα, είναι συχνά γενικά και συνήθως με επίκεντρο τον εκπαιδευτικό. Οι πιο κοινοί τύποι δραστηριοτήτων προσχολικής μουσικής είναι τα ομαδικά τραγούδια, η μουσικοκινητική, η ακρόαση μουσικής και σε μικρότερη συχνότητα η χρήση μουσικών οργάνων (Rajan, 2017). Ο σαφής καθορισμός ωστόσο συγκεκριμένων στόχων μουσικής, στρατηγικών διδασκαλίας και περιεχομένου των μουσικών δραστηριοτήτων στα προγράμματα σπουδών, είναι ζωτικής σημασίας, τόσο για τη συστηματική παρακολούθηση της μουσικής ανάπτυξης των παιδιών όσο και για την εξασφάλιση της αυτονομίας και της ουσιαστικής υποστήριξης των εκπαιδευτικών στον τομέα της μουσικής αγωγής. Ο σχεδιασμός και η εκτέλεση των μουσικών δραστηριοτήτων είναι στη διάθεση και εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τους εκάστοτε εκπαιδευτικούς, οι οποίοι συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα με την αυτοπεποίθηση τους ως προς την εκτέλεση τέτοιων δραστηριοτήτων αλλά και με την περιορισμένη κατεύθυνση από τα προγράμματα σπουδών και τους μειωμένους διαθέσιμους πόρους για υλικά και μέσα (Rajan, 2017). Στα προσχολικά κέντρα, οι εκπαιδευτικοί της κάθε τάξης είναι υπεύθυνοι για την συνεχή ενημέρωση, εύρεση και εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων με τα παιδιά στην τάξη (Lorenzo et al, 2014).

Αποτελέσματα μελετών σε διάφορες χώρες φανερώνουν ότι οι εν ενεργεία εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας στην πλειοψηφία τους, αντιλαμβάνονται σαφώς τη θετική αξία των μουσικών δραστηριοτήτων όσον αφορά την μάθηση και ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Όπως προκύπτει από μελέτες τις τελευταίες δεκαετίες, χρησιμοποιούν μουσικές δραστηριότητες στην τάξη οι οποίες μπορεί να προσφέρουν άμεσες μουσικές εμπειρίες στα παιδιά, ή χρησιμοποιούν τη μουσική ως συμπληρωματική δραστηριότητα σε κάποιο άλλο γνωστικό αντικείμενο του προγράμματος δραστηριοτήτων του σχολείου. Επιπλέον όπως αναφέρουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί, η μουσική χρησιμοποιείται πιο συχνά και τους φαίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη σε μεταβατικές περιόδους, όπως για παράδειγμα για την ομαλότερη προσαρμογή των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον, ή ακόμη στο πλαίσιο εκδηλώσεων (Kelly, 1998). Και ενώ οι περισσότεροι από τους εκπαιδευτικούς αναγνωρίζουν την αξία της μουσικής και προσπαθούν να εντάξουν μουσικές δραστηριότητες στο σχολικό πρόγραμμα, οι περισσότεροι από αυτούς δε νιώθουν άνετα με τις μουσικές τους



ικανότητες, με αποτέλεσμα να αποφεύγουν συνήθως την εφαρμογή κάποιας μουσικής δραστηριότητας στην τάξη.

Στους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της χώρας μας, η γνώση προσεγγίζεται ολιστικά και θεματικά όπως επισημαίνεται στον κανονισμό λειτουργίας τον οποίο πρέπει να ακολουθούν κατά βάση οι παιδαγωγοί. Προτεραιότητα δίδεται στη βιωματική και συνεργατική μάθηση μέσω του παιχνιδιού, καθώς και στις ανάγκες και τις ικανότητες κάθε μαθητή. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην προώθηση της ψυχικής υγείας, στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και αυτονομίας των μικρών παιδιών, στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη, την εμπέδωση ενός σχολικού κλίματος ελευθερίας και ασφάλειας, βασισμένο στην παιδοκεντρική προσέγγιση, σεβόμενο τις ατομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές των παιδιών και των οικογενειών τους. Το ημερήσιο πρόγραμμα είναι ιδιαίτερα ευέλικτο και επιτρέπει πολλές διαθεματικές δραστηριότητες συνδέοντας έτσι τα διάφορα γνωστικά πεδία. Μέσα σε αυτό καθώς φαίνεται, η μουσική μπορεί πολλές φορές συνδέεται εύκολα με πολλά άλλα γνωστικά πεδία, αλλά η ίδια ως γνωστικό αντικείμενο δεν είναι εξίσου δομημένη και ολοκληρωμένη. Πιο συχνά η χρήση της μουσικής φαίνεται να περιορίζεται στο τραγούδι με τα παιδιά, το οποίο μάλιστα σχετίζεται τις περισσότερες φορές με ένα συγκεκριμένο θέμα που διαπραγματεύεται η ομάδα της τάξης κατά τη διαθεματική προσέγγιση. Το τραγούδι όπως ειπώθηκε ήδη, φαίνεται να είναι η συχνότερη δραστηριότητα που προτιμούν οι εκπαιδευτικοί στην τάξη, παράλληλα με διάφορες μουσικοκινητικές δραστηριότητες, οι οποίες στοχεύουν περισσότερο στην κιναισθητική ανάπτυξη των παιδιών. Η μουσική ακρόαση συνοδεύει κυρίως άλλες δραστηριότητες, όπως η ζωγραφική, το ελεύθερο παιχνίδι και άλλα παρόμοια, ενώ η χρήση μουσικών οργάνων γίνεται συνήθως από τους παιδαγωγούς (Dionyssiou, 2017).

Το γεγονός ότι η μουσική αγωγή και οι δραστηριότητες που την απαρτίζουν εκτελούνται από τους βρεφονηπιοκόμους με φειδώ και κατά κύριο λόγο συνδυαστικά με δραστηριότητες διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων, χωρίς να αποτελούν ξεχωριστές δομημένες δραστηριότητες, μπορεί να είναι ενδεχομένως απόρροια της μικρής αξίας που δόθηκε στη μουσική αγωγή από τα πρώτα βήματα της σύνταξης των κανονισμών λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών από το Ελληνικό κράτος. Συγκεντρωτικά μέσα από τους κανονισμούς λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών στην πορεία των ετών από το 1988 που εκδόθηκε ο πρώτος κανονισμός έως σήμερα, αναφορά στο γνωστικό πεδίο της μουσικής αγωγής γενικότερα, γίνεται για πρώτη φορά

στον κανονισμό λειτουργίας του 2002 (ΦΕΚ 497,2002, Αρ.16065). Στον πρώτο κανονισμό που εκδόθηκε από το Ελληνικό κράτος σχετικό με τη λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών και το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης των βρεφών αλλά και νηπίων το 1988 (ΦΕΚ 84/1988 Τ.Α, Αριθ. Γ2α/οικ. 4108), δεν γίνεται καμία αναφορά σε μουσικές δραστηριότητες. Γενικότερα δραστηριότητες μουσικής αγωγής, αλλά και το θεατρικό παιχνίδι, δεν προτείνονται ως δραστηριότητες απασχόλησης των παιδιών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού. Το πρόγραμμα περιλάμβανε κατά κύριο λόγο δραστηριότητες που στόχευαν στην απόκτηση της αυτονομίας των παιδιών, καθώς και στην κοινωνική, συναισθηματική, νοητική και κινητική τους ανάπτυξη. Προτείνονταν επιπλέον η απασχόληση των παιδιών στις γωνίες δραστηριοτήτων της τάξης. Στα μεγαλύτερα παιδιά, 3 έως 6 ετών, μπορεί να οργανώνονταν και δραστηριότητες σχετικές με την επεξεργασία ενός ευκαιριακού ή προγραμματισμένου θέματος αλλά και λεκτικές, προ μαθηματικές δραστηριότητες καθώς και δραστηριότητες αισθητηριακού εμπλουτισμού των παιδιών. Αναφορά στην ενασχόληση των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες γίνεται μονάχα ως ελεύθερη δραστηριότητα την ώρα της μεσημεριανής χαλάρωσης και συγκεκριμένα για τα παιδιά τα οποία δεν επιθυμούσαν ανάπαυση. Προτείνονται δραστηριότητες όπως η ακρόαση, το τραγούδι και η δραματοποίηση.

Η μουσική αγωγή από εκείνη την περίοδο μέχρι το 2002 που εκδόθηκε ο νέος κανονισμός λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών, φαίνεται λοιπόν σε ολόκληρο το προσχολικό ηλικιακό φάσμα, να λειτουργεί περιφερειακά και συμπληρωματικά και όχι ως βασική δραστηριότητα στο ημερήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Το 2002 που ανασυντάχθηκε ο κανονισμός λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών, καθώς και στην πιο πρόσφατη επικαιροποίησή του το 2017, βλέπουμε να γίνεται για πρώτη φορά ρητή αναφορά σε μουσικό-κινητικές και ρυθμικές δραστηριότητες στο κύριο ημερήσιο πρόγραμμα των παιδιών. Πρόκειται όμως για μια γενική αναφορά στη μουσική αγωγή και τις μουσικές δραστηριότητες που την απαρτίζουν, χωρίς να δίνονται σαφείς στόχοι και οδηγίες εκτέλεσης των διαφόρων μουσικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία.

Όσον αφορά τον υλικοτεχνικό εξοπλισμό που απαιτείται για την εκτέλεση των μουσικών δραστηριοτήτων, αυτός υπάρχει συνήθως στη μουσική «γωνιά» της τάξης, η οποία είναι διακοσμημένη συνήθως και με διάφορα μουσικά σύμβολα. Το υλικό της μουσικής γωνιάς ως επί το πλείστον αποτελείται από μουσικά ρυθμικά μουσικά



όργανα, κασέτες και CD, με αγαπημένα τραγούδια των παιδιών. Χρήσιμα σε αυτή τη γωνιά είναι επίσης διάφορα αντικείμενα που παράγουν ήχο, τα οποία είναι συνήθως τοποθετημένα σε ένα μουσικό κουτί δίπλα από τα μουσικά όργανα. Την μουσική γωνιά συμπληρώνει συνήθως ένα παιδικό κασετόφωνο με μικρόφωνο, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να πειραματίζονται με τη φωνή τους. Τη μουσική γωνιά μπορεί να συμπληρώνουν επίσης και βιβλία με τραγούδια και διάφορα μουσικά όργανα. Η μουσική γωνιά θα πρέπει να δημιουργεί κίνητρα για τραγούδι και κίνηση. Επιπλέον η εισαγωγή σε βασικές μουσικές έννοιες, ο έλεγχος της σχέσης κίνησης χεριού και παραγωγής ήχου, καθώς και η δημιουργική ελεύθερη έκφραση των παιδιών, θα πρέπει να αποτελούν μερικές από τους βασικότερες δραστηριότητες της μουσικής γωνιάς στην τάξη. Η ενασχόληση και το οργανωμένο ή μη, παιχνίδι των παιδιών στη μουσική γωνιά θα πρέπει να συμβάλλει αποτελεσματικά στη γνωριμία των παιδιών με ηχητικά αντικείμενα και διάφορα μουσικά ρυθμικά όργανα. Οι μουσικές ακροάσεις και μουσικοκινητικές δραστηριότητες συμπεριλαμβάνονται επίσης στις κύριες δραστηριότητες των παιδιών στη μουσική γωνιά. Επιπλέον, με τη βοήθεια του/της παιδαγωγού, τα παιδιά μπορούν να συνοδεύσουν μια μελωδία κάνοντας χρήση των διαθέσιμων μουσικών οργάνων, καθώς και να εκτελέσουν διάφορες μουσικοκινητικές δραστηριότητες, μουσικές κατασκευές και δημιουργίες. Στους περισσότερους παιδικούς σταθμούς όμως τα παιδιά δεν έχουν ελεύθερη πρόσβαση σε αυτόν τον εξοπλισμό (μουσικά όργανα κ.ά.) είτε γιατί οι βρεφονηπιοκόμοι θέλουν να αποφύγουν την τυχόν φθορά τους, είτε γιατί επιθυμούν να αποφύγουν τους δυνατούς, ανεπιθύμητους ήχους κατά τη διάρκεια της χρήσης τους από τα παιδιά (Dionyssiou, 2017).

Οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας σήμερα, αν και βάσει των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών, έχουν ως κύριο μέλημά τους την αφύπνιση του μουσικού αισθητηρίου του παιδιού, δεν φαίνεται να προσφέρουν μια συστηματική μουσική παιδεία στα παιδιά. Στην πλειοψηφία των εβδομαδιαίων δραστηριοτήτων, η μουσική επαφή των παιδιών, περιορίζεται στις ακροάσεις μουσικών κομματιών κατά κύριο λόγο και σε άλλες μη μουσικές δραστηριότητες (Μακροπούλου & Βαρελάς, 2001). Η μουσική στους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της χώρας, δεν έχει, ακόμα και σήμερα όπως προκύπτει από τους τρέχοντες κανονισμούς λειτουργίας, την αναγνώριση και την καθιέρωση ως βασικό κομμάτι του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι κανονισμοί λειτουργίας φαίνεται να προσφέρουν στους εκπαιδευτικούς σαφή ορισμό

των στόχων αλλά και προτεινόμενες δραστηριότητες αναπτυξιακά κατάλληλες για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Ο/Η εκπαιδευτικός όμως θα πρέπει να γνωρίζει τις αναπτυξιακά κατάλληλες πρακτικές για κάθε ηλικιακό στάδιο και να προγραμματίζει αντίστοιχες μουσικές δραστηριότητες.

Καταλήγοντας, συμπεραίνεται ότι είναι απαραίτητο να αναδιαμορφωθεί και να ενισχυθεί ο κανονισμός λειτουργίας των παιδικών σταθμών, αφού δεν υπάρχει μέχρι και σήμερα πρόγραμμα σπουδών, δίνοντας περισσότερες κατευθύνσεις στους εκπαιδευτικούς, σχετικά με τους στόχους και την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη. Επιπρόσθετα, προτείνεται να καλλιεργηθεί περισσότερο η συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής και παιδαγωγών μουσικής αγωγής όπως και η συνεχής επιμόρφωσή τους. Τα προγράμματα σπουδών των πανεπιστημίων επίσης, καλό θα ήταν να καλύπτουν όλες τις πτυχές της μουσικοπαιδαγωγικής, προσφέροντας ταυτόχρονα στους σπουδαστές ευκαιρίες για ενεργή συμμετοχή και βιωματική μάθηση. Με αυτόν τον τρόπο θα προσέφεραν μουσική διδασκαλία κατάλληλη για εκπαιδευτικούς με περιορισμένο μουσικό υπόβαθρο.

Ωστόσο σήμερα, η σημασία της μουσικής ενασχόλησης δεν έχει συνειδητοποιηθεί και από τους ίδιους τους γονείς που ουσιαστικά είναι και οι πρώτοι φροντιστές της ανάπτυξης των βρεφών τους. Οι παιδαγωγοί λοιπόν καλούνται να προετοιμάζονται και για μια καλύτερη συνεργασία με τους γονείς των παιδιών, ώστε να παρέχονται όσο το δυνατόν πιο πλούσιες μουσικές εμπειρίες και ερεθίσματα στα παιδιά

## ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

- *Ερευνητική Διαδικασία*
- *Παρουσίαση & Ανάλυση Αποτελεσμάτων*
- *Συμπεράσματα*
- *Προτάσεις*

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο**

### **Μεθοδολογία**

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας. Το κεφάλαιο είναι δομημένο σε επτά επιμέρους ενότητες. Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται ο προβληματισμός και το ενδιαφέρον της ερευνήτριας για τη διεξαγωγή της έρευνας, η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων, καθώς και η σημαντικότητα της παρούσας μελέτης. Στη δεύτερη καταγράφονται και αιτιολογούνται οι μεθοδολογικές επιλογές, καθώς και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την συλλογή των δεδομένων της έρευνας. Στην τρίτη ενότητα, περιγράφεται η δομή του ερωτηματολογίου και της συνέντευξης, στην τέταρτη το δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα, και στην πέμπτη η διαδικασία που ακολουθήθηκε για την διεξαγωγή της έρευνας. Η έκτη ενότητα αναφέρεται στην αξιοπιστία της μελέτης, και η έβδομη στην σημαντικότητα και στους περιορισμούς της.

#### **4.1 Προβληματισμός και ενδιαφέρον για την επιλογή της έρευνας**

Το ενδιαφέρον και ο προβληματισμός της ερευνήτριας σχετικά με την μουσική αγωγή και την αξία αυτής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών ξεκίνησε από τις σπουδές της στον κλάδο της προσχολικής αγωγής. Ύστερα από μακρόχρονη επαγγελματική εμπειρία σε παιδικούς σταθμούς και ερχόμενη σε καθημερινή επαφή με παιδιά προσχολικής ηλικίας από 1,5 έως 4 ετών (και τα προηγούμενα χρόνια έως και 5 ετών), διαπίστωνε όλο και περισσότερο την αγάπη, τον ενθουσιασμό και την άμεση θετική ανταπόκριση των παιδιών κατά την ενασχόληση και εκτέλεση μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων στην τάξη. Το τραγούδι αποτελούσε με την σειρά του πηγή και μέσο επικοινωνίας, χαλάρωσης και διασκέδασης από τη βρεφική κιόλας ηλικία. Οι παραπάνω λόγοι, καθώς και το γεγονός του ότι η μουσική είναι μια έμφυτη πηγή ευχαρίστησης και συναισθηματικής αποφόρτισης του ανθρώπου καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, με οδήγησαν να ασχοληθώ με την μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία και πιο συγκεκριμένα με τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών. Έχοντας ως βάση τα όσα αναπτύχθηκαν στο θεωρητικό μέρος της εργασίας που προηγήθηκε, είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για εμένα να ερευνήσω τις απόψεις τους σχετικά με τη μουσική και την συμβολή της στην αναπτυξιακή πορεία των παιδιών, καθώς είναι οι άνθρωποι εκείνοι που υποδέχονται τα παιδιά καθημερινά και ασχολούνται με το ημερήσιο

πρόγραμμα απασχόλησης στους παιδικούς σταθμούς. Πιο ειδικά το ερευνητικό ενδιαφέρον αφορά:

- ❖ τις απόψεις των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την επιρροή της μουσικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών και για το εάν αποτελεί η μουσική αγωγή, πηγή ανάπτυξης, ευχαρίστησης και μάθησης,
- ❖ το πόσο ασφαλείς νιώθουν οι εκπαιδευτικοί κατά τη διάρκεια εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, καθώς και τους παράγοντες που ενδεχομένως τους προκαλούν ανασφάλεια,
- ❖ τη συχνότητα ενασχόλησης και εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, το είδος αυτών, καθώς και τα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά,
- ❖ τις απόψεις των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας για το ενδιαφέρον και την ανταπόκριση των ίδιων των παιδιών στις μουσικές δραστηριότητες.

#### **4.1.1 Ερευνητικά Ερωτήματα**

Οι προβληματισμοί που αναφέρθηκαν προηγούμενα, οδήγησαν στους στόχους και άξονες της παρούσας έρευνας με βασικά ερευνητικά ερωτήματα τα παρακάτω:

- Ποιες είναι οι απόψεις των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας για την αξία της μουσικής αγωγής στην προσχολική ηλικία;
- Ποια είναι η συχνότητα ενασχόλησης των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες, στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων που εκτελούν οι παιδαγωγοί στους παιδικούς σταθμούς;
- Ποιες είναι οι προτιμήσεις τόσο των βρεφονηπιοκόμων όσο και των παιδιών σχετικά με τις μουσικές δραστηριότητες;
- Ποια η αναλογία μουσικών δραστηριοτήτων σε βρεφικά και νηπιακά τμήματα;
- Πόσο ασφαλείς νιώθουν οι εκπαιδευτικοί ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη;
- Ποιοι είναι οι παράγοντες εκείνοι που ενδεχομένως μπορεί να προκαλούν ανασφάλεια στους βρεφονηπιοκόμους στο να εκτελούν μουσικές δραστηριότητες;

#### 4.1.2 Σημαντικότητα μελέτης

Η σημαντικότητα των πρώτων χρόνων ζωής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών έχει τονιστεί και υποστηρίζεται από πολυάριθμες έρευνες όπως επισημαίνεται άλλωστε και στο θεωρητικό μέρος της διατριβής. Όσον αφορά την μουσική αγωγή συγκεκριμένα, υποστηρίζεται μέσα από έναν αρκετά μεγάλο όγκο μελετών ότι τα πέντε πρώτα χρόνια ζωής είναι ιδιαίτερα σημαντικά σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών, συμπεριλαμβανομένου και της μουσικής ανάπτυξης και απόκτησης μουσικών δεξιοτήτων. Η ενασχόληση των μικρών παιδιών με δραστηριότητες που αφορούν τις τέχνες, θεωρούνται απαραίτητες στο εκπαιδευτικό σύστημα για την ομαλότερη ανάπτυξη και μάθηση των παιδιών.

Η πολυετής εργασιακή και διδακτική μου εμπειρία τόσο σε παιδικούς σταθμούς όσο και σε Τ.Ε.Ι προσχολικής αγωγής της χώρας ωστόσο, μου έδωσε την ευκαιρία να διαπιστώσω το μικρό όγκο έρευνας στη χώρα μας στις ηλικίες έως τεσσάρων ετών περίπου. Η έρευνα σχετικά με τα γνωστικά αντικείμενα και τις δραστηριότητες που θα πρέπει να απασχολούνται τα παιδιά αυτής της ηλικίας καθώς και τα οφέλη αυτών στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους είναι περιορισμένη. Φαίνεται ακόμη να δίνεται ιδιαίτερα μικρή βαρύτητα και στα προγράμματα σπουδών του αντίστοιχου Υπουργείου αφού δεν επισημαίνονται ιδιαίτερες αλλαγές από την ίδρυση των Παιδικών Σταθμών έως σήμερα. Μελέτες που αφορούν τη μουσική αγωγή συγκεκριμένα κατά τη πρώιμη παιδική ηλικία είναι εξίσου περιορισμένες στη χώρα μας. Μια εξ αυτών που διεξήχθη σε παιδικούς σταθμούς το 2018, επικεντρώνεται στην αξία της μουσικής αγωγής κατά τη πρώιμη παιδική ηλικία τονίζοντας την ανάγκη ειδικής εκπαίδευσης αλλά και επιμόρφωσης των βρεφονηπιοκόμων στη μουσική αγωγή (Ευθυμίου, 2018).

Αυτή η διαπίστωση της περιορισμένης σχετικής με τη μουσική αγωγή έρευνα στην πρώιμη παιδική ηλικία, ήταν και η αιτία σχεδιασμού και υλοποίησης της παρούσας μελέτης. Κύριος σκοπός της είναι να συμβάλλει σημαντικά στην συνειδητοποίηση της αξίας της μουσικής αγωγής κατά τη βρεφική και πρώιμη παιδική ηλικία όπως και στη διεύρυνση της γνώσης της επιστημονικής κοινότητας σχετικά με την ομαλότερη και ουσιαστικότερη διαδικασία μάθησης και ανάπτυξης των μικρών παιδιών.

#### **4.1.3 Σκοπός της μελέτης**

Η παρούσα μελέτη στοχεύει στη διερεύνηση της μουσικής αγωγής κατά την πρώιμη παιδική ηλικία. Κύριος σκοπός της είναι να μελετηθούν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής αγωγής στην ανάπτυξη των παιδιών της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Επιπλέον στους βασικούς στόχους συγκαταλέγονται η διερεύνηση της συχνότητας ενασχόλησης και οι προτιμήσεις των παιδιών και των βρεφονηπιοκόμων ανάμεσα στις μουσικές δραστηριότητες που αναφέρονται στην προσχολική ηλικία καθώς και οι παράγοντες που ενδεχομένως να επηρεάζουν και να σχετίζονται με τα παραπάνω πεδία. Διερευνήθηκε επιπλέον η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι κατά τη διάρκεια εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων καθώς και οι παράγοντες που ενδεχομένως ευθύνονται για το αίσθημα ασφάλειας. Σκοπός της διερεύνησης αυτών των παραμέτρων είναι η διεξαγωγή συμπερασμάτων και η διατύπωση προτάσεων οι οποίες στοχεύουν κύρια στην συνειδητοποίηση της αξίας της μουσικής αγωγής, τη συχνότερη ενασχόληση και την ενίσχυση του αισθήματος ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων κατά τη εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων.

#### **4.2 Μεθοδολογική προσέγγιση και εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν**

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις και οι προτιμήσεις των συμμετεχόντων, καθώς και ο τρόπος που εντάσσουν τις μουσικοπαιδαγωγικές δραστηριότητες στην καθημερινότητα των παιδικών σταθμών. Για τον λόγο αυτόν ως πιο κατάλληλη, κρίθηκε η χρήση πολλαπλών μεθόδων ή πολυμεθοδική ή μικτή προσέγγιση (ποιοτική και ποσοτική), καθώς αυτή ενδείκνυται για έρευνες σε τομείς ιδιαίτερα πολυπαραγοντικούς, όπως είναι αυτός της εκπαίδευσης (Cohen & Manion, 1994). Η χρήση πολλαπλών μεθόδων, υπερβαίνει την χρήση μιας μεμονωμένης μεθόδου που χαρακτηρίζει συχνά πολλές έρευνες. Τα πλεονεκτήματα της προσέγγισης πολλαπλών μεθόδων στην κοινωνική έρευνα είναι πολλαπλά. Αρχικά, η χρήση μιας ερευνητικής μεθόδου, για παράδειγμα η έρευνα σε τομείς όπως η ιατρική, η χημεία και η φυσική, εξυπηρετεί στην επαρκή απόδοση πληροφοριών και δεδομένων σχετικά με επιλεγμένα φαινόμενα. Ωστόσο στο πεδίο της ανθρώπινης συμπεριφοράς μπορεί να παρέχει συχνά μια περιορισμένη εικόνα της πολυπλοκότητας της ανθρώπινης συμπεριφοράς, με κίνδυνο όμως να προκληθεί προκατάληψη ή παραμόρφωση της εικόνας του ερευνητή σχετικά με το αντικείμενο που ερευνά. Επιπλέον, η χρήση

πολλαπλών μεθόδων σε μια έρευνα παρέχει μεγαλύτερη ασφάλεια στον ερευνητή σχετικά με τα αποτελέσματα της μελέτης και τα συμπεράσματα αυτής. Αυτή η ασφάλεια μπορεί να επιτευχθεί, όταν διαφορετικές μέθοδοι συλλογής δεδομένων οδηγούν ουσιαστικά προς τα ίδια αποτελέσματα (Cohen, Manion & Morrison, 2007).

Οι μικτές μέθοδοι έρευνας (M.M.E) - (Mixed Methods Research (MMR) δίνουν τη δυνατότητα στους ερευνητές να χρησιμοποιούν δύο ή περισσότερες διαφορετικές ερευνητικές μεθόδους για τη συλλογή των δεδομένων τους. Έτσι, είναι σε θέση να χρησιμοποιούν τα ευρήματα του ποσοτικού μέρους της έρευνας για την ενημέρωση του ποιοτικού και το αντίθετο (Onwegbuzie & Leech, 2004). Οι M.M.E συνδυάζουν τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά δεδομένα, και για τον λόγο αυτόν είναι ικανές να περιλαμβάνουν, κατά κάποιο τρόπο, τον συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων μέσα στην ίδια έρευνα. Τα δεδομένα από ποσοτικές προσεγγίσεις παρόλο που επιτρέπουν μια γενικότερη περιγραφή απόψεων ή στάσεων με αξιοπιστία και εγκυρότητα, ωστόσο περιορίζουν τη δυνατότητα κατανόησής τους. Τα ερευνητικά δεδομένα ποιοτικών μεθόδων από την άλλη, συνεισφέρουν και ενισχύουν την καλύτερη κατανόηση των στάσεων, απόψεων και των νοημάτων που αποδίδουν οι συμμετέχοντες στη μελέτη, με σκοπό την ασφαλέστερη συναγωγή και ερμηνεία των αποτελεσμάτων σχετικά με το υπό διερεύνηση θέμα (Έξαρχος, 2009).

Έτσι, οι ερευνητές μπορούν με μεγαλύτερη ασφάλεια να εξηγήσουν τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών που απορρέουν από τα ποσοτικά δεδομένα. Με τον ίδιο τρόπο, ο συνυπολογισμός των ποσοτικών δεδομένων μπορεί να λειτουργήσει αντισταθμιστικά, για το λόγο ότι, στην πραγματικότητα, τα ποιοτικά δεδομένα τυπικά δεν μπορούν να γενικευθούν (Σταυρόπουλος, 2017). Οι μικτές μέθοδοι έρευνας MME επιπλέον, ανάλογα με τον χρόνο εφαρμογής τους κατά την ερευνητική διαδικασία, διακρίνονται σύμφωνα με τον Creswell (2003), σε συγχρονικές (concurrent) και διαδοχικές (sequential). Στις συγχρονικές μεθόδους γίνεται παράλληλη διεξαγωγή ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας. Οι διαδοχικές διακρίνονται από δύο φάσεις, όπου το ποσοτικό ή το ποιοτικό σκέλος της έρευνας προηγείται του άλλου.

Κατά την ποσοτική έρευνα, συγκεντρώνονται δεδομένα, μελετώνται και συχνά συσχετίζονται με κάποια άλλα παρόμοια. Οι μετρήσεις από μια ποσοτική έρευνα δίνουν ποσοτικά και πιθανώς πιο γενικά συμπεράσματα, καθώς το δείγμα μπορεί να είναι πιο ευρύ (Judith, 1997). Το ίδιο συνέβη και στην παρούσα μελέτη. Μεταβλητές



αναλύθηκαν και συσχετίστηκαν μεταξύ τους με σκοπό τη διεξαγωγή συνδυαστικών συμπερασμάτων. Βασικό εργαλείο της μελέτης είναι το ερωτηματολόγιο, που συνιστά ένα σύνολο οργανωμένων ερωτήσεων οι οποίες καλύπτουν τον σκοπό της έρευνας. Θεωρείται επίσης ως ένας τρόπος γραπτής επικοινωνίας του/της ερευνήτριας με τα υποκείμενα του δείγματος που έχουν επιλεγθεί. Το περιεχόμενο των ερωτήσεων θα πρέπει να είναι απόλυτα ευθυγραμμισμένο με τους γενικούς και ειδικούς σκοπούς της έρευνας. Οι ερωτήσεις μπορεί να είναι είτε ανοικτού είτε κλειστού τύπου. Στις ανοικτού τύπου ερωτήσεις οι συμμετέχοντες στην ερευνητική διαδικασία, έχουν μεγαλύτερη ελευθερία στη διατύπωση και έκταση της απάντησης. Ανάλογα με τους σκοπούς της έρευνας η απάντηση μπορεί να είναι σύντομη ή να έχει εκτεταμένη μορφή. Αντίστοιχα, στις κλειστού τύπου ερωτήσεις, δίνεται από τον/την ερευνήτρια μια σειρά απαντήσεων, από τις οποίες το υποκείμενο καλείται να επιλέξει συνήθως μία ή και περισσότερες από αυτές (Δημητρόπουλος, 2001). Το ερωτηματολόγιο της παρούσας μελέτης συνίστατο τόσο από ερωτήσεις ανοικτού τύπου όσο και από ερωτήσεις βασισμένες στην κλίμακα διαβάθμισης του Likert, στην οποία οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα να τοποθετήσουν τη θέση τους πάνω σε μια 5/βαθμια κλίμακα, αλλά και να δώσουν απαντήσεις ιεράρχησης.

Ταυτόχρονα, με την ποσοτική μέθοδο έρευνας, και προκειμένου να διερευνηθούν αρχικά οι απόψεις των συμμετεχόντων, κρίθηκε απαραίτητη μια μεθοδολογική προσέγγιση η οποία θα έδινε τη δυνατότητα στην ερευνήτρια να παρατηρήσει και να συζητήσει με τα υποκείμενα, ώστε να εκμαιεύσει τις απόψεις τους και να πάρει από εκείνους τις πληροφορίες εκείνες που θα την βοηθούσαν να φτάσει στα τελικά συμπεράσματα της μελέτης. Ως πιο κατάλληλη λοιπόν για αυτή τη διερεύνηση, κρίθηκε η μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας, η οποία φαίνεται να κερδίζει έδαφος, ιδιαίτερα σε επιστήμες όπως η ανθρωπολογία και η κοινωνιολογία, αλλά και σε κατευθύνσεις της ψυχολογίας (Edwards 2001). Πρόκειται για μια διαφορετική προσέγγιση του κόσμου, που δίνει έμφαση στη φύση της εμπειρίας και όχι στην (αριθμητική) συχνότητα της εμφάνισης μιας συμπεριφοράς και βοηθά να ερμηνεύσουμε και να κατανοήσουμε καλύτερα φαινόμενα, απόψεις ή συμπεριφορές. Το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή δεδομένων κατά τη διαδικασία της ποιοτικής μελέτης είναι η συνέντευξη. Η συνέντευξη ορίζεται «ως μια διαδικασία κατά την οποία δύο πρόσωπα, αυτός που ερωτά και αυτός που ερωτάται αναπτύσσουν μια σχέση επικοινωνίας μεταξύ τους, κατά την οποία ο πρώτος συγκεντρώνει από τον

δεύτερο εκείνα τα στοιχεία που προβλέπει η έρευνα» (Δημητρόπουλος, 1994, σελ. 87). Επίσης, ως «*συζήτηση δύο ατόμων, που αρχίζει από τον συνεντευκτή, με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών, και επικεντρώνεται από αυτόν σε περιεχόμενο καθορισμένο από τους στόχους της έρευνας με συστηματική περιγραφή, πρόβλεψη ή ερμηνεία.*» (Cohen & Manion, 1994, σελ. 374). Η ερευνητική συνέντευξη, ορίζεται ακόμα, όπως υποστηρίζουν οι Χατζηνικήτα και Χρηστίδου (2001), ως «*συζήτηση δύο ατόμων, που αρχίζει από τον συνεντευκτή, με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών, και επικεντρώνεται από αυτόν σε περιεχόμενο καθορισμένο από τους στόχους της έρευνας με συστηματική περιγραφή, πρόβλεψη ή ερμηνεία*» (σελ. 199). Αυτό που κυριαρχεί τέλος στην συνέντευξη, είναι η προσωπική επικοινωνιακή σχέση ανάμεσα στον συνεντευκτή και στον ερωτώμενο. Κατά συνέπεια, η συνέντευξη παρουσιάζει πολλά από τα χαρακτηριστικά των καθημερινών, φυσικών συζητήσεων. Η συνέντευξη γενικά χρησιμοποιείται για την συλλογή πληροφοριών που αναφέρονται σε γεγονότα, έχουν δηλαδή αντικειμενικό χαρακτήρα και μπορούν να επαληθευτούν, αλλά και την συλλογή γνώμων, δηλαδή υποκειμενικών, ανεξέλεγκτων και μεταβαλλόμενων πληροφοριακών στοιχείων (Βάμβουκας, 1998). Μπορεί έτσι να χρησιμοποιηθεί, ως μέσο για την αξιολόγηση ή την εκτίμηση ενός ατόμου από κάποια πλευρά, για τον έλεγχο ή την ανάπτυξη υποθέσεων ή για την δειγματολόγηση απόψεων των ερωτώμενων. Αν και σε καθεμία από αυτές τις καταστάσεις οι αντίστοιχοι ρόλοι εκείνου που κάνει και εκείνου που δέχεται την συνέντευξη ποικίλουν και τα κίνητρα της συμμετοχής τους μπορεί να διαφέρουν, ένας κοινός παρονομαστής είναι μια μορφή συναλλαγής που γίνεται μεταξύ αναζήτησης πληροφοριών από την πλευρά του ενός και της παροχής πληροφοριών από την πλευρά του άλλου (Cohen & Manion, 1994).

Ανάλογα με τον βαθμό τυποποίησης της διαδικασίας διεξαγωγής της, η συνέντευξη διακρίνεται σε διάφορους τύπους. Οι τύποι αυτοί κατανέμονται σε ένα συνεχές, όπου το ένα άκρο κατέχει η αυστηρά τυποποιημένη ή κατευθυνόμενη συνέντευξη και το άλλο άκρο η ελεύθερη. Στον πρώτο τύπο η αλληλουχία και η διατύπωση των ερωτήσεων είναι προκαθορισμένες βάση σχεδιαγράμματος και λίγη ελευθερία αφήνεται στον συνεντευκτή να κάνει τροποποιήσεις, ενώ στον δεύτερο ο ερευνητής έχει την πρωτοβουλία του είδους και του τύπου των ερωτήσεων που θα υποβάλει στο υποκείμενο, αναλόγως κάθε φορά με τις ιδιαίτερες περιστάσεις και το πρόσωπο το οποίο ερωτάται (Cohen & Manion, 1994·Βάμβουκας, 1998).

Πιο αναλυτικά, τα διάφορα είδη συνεντεύξεων, διαφοροποιούνται μεταξύ τους, ανάλογα με τον μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ελευθερίας που αφήνεται στον ερωτώμενο για να εκφράσει την άποψή του, να αποφασίσει για τα θέματα που θα προσεγγίσει, όπως και τους όρους που θα χρησιμοποιήσει. Με βάση λοιπόν τον περισσότερο ή λιγότερο καθοδηγητικό χαρακτήρα στον τρόπο διεξαγωγής των συνεντεύξεων και τον μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό εμβάθυνσης στις απαντήσεις του ερωτώμενου, διακρίνουμε:

Α) τη δομημένη συνέντευξη, όπου σε αυτό το είδος της συνέντευξης τόσο το περιεχόμενο όσο και η διαδικασία είναι προσχεδιασμένα. Πρόκειται για ένα σύνολο ανοικτών και τυποποιημένων ερωτήσεων, οι οποίες τίθενται με την ίδια προκαθορισμένη σειρά στο σύνολο των ερωτώμενων.

Β) τη μη δομημένη ή ελεύθερη συνέντευξη, η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλη ελευθερία και ευελιξία. Ο συνεντευκτής ζητά από το υποκείμενο να απαντήσει διεξοδικά σε μια γενική, ερώτηση (το θέμα), χρησιμοποιώντας τους δικούς του όρους και τα δικά του πλαίσια αναφοράς, και,

Γ) την ημιδομημένη συνέντευξη, όπου συγκροτείται ένα σχέδιο συνέντευξης και ειδικά μια σχάρα ερωτήσεων (θέματα), για τις οποίες όμως υπάρχει ελευθερία στη σειρά που τίθενται. Αν το υποκείμενο δεν προσεγγίσει αυθόρμητα ένα ή περισσότερα από τα προκαθορισμένα θέματα του σχεδίου των ερωτήσεων που ενδιαφέρουν τον ερευνητή, τότε αυτός του υποβάλλει μια νέα ερώτηση (επιμέρους θέμα), ώστε να μπορέσει το υποκείμενο να εκφράσει τις απόψεις του σχετικά με αυτά τα επιμέρους θέματα του πλαισίου αναφοράς του ερευνητή. Τέτοιες παρεμβάσεις του συνεντευκτή (υποβολή νέων ερωτήσεων σε συνάρτηση με τις προηγούμενες απαντήσεις του ερωτώμενου, συζήτηση πάνω στις απαντήσεις του ερωτώμενου) αποσκοπούν στη διερεύνηση της υποκείμενης νοητικής δομής του ερωτώμενου. Εξάλλου ο συνεντευκτής καταβάλλει προσπάθειες για αυτόν τον σκοπό, ώστε να μην ξεφεύγει, στο μέτρο του δυνατού, από αυτή τη δομή με την παροχή καινούριων συλλογισμών (Χατζηνικήτα & Χρηστίδου, 2001).

Στην παρούσα μελέτη το είδος της συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε συμπληρωματικά στο ερωτηματολόγιο προκειμένου να αναλυθούν και να γίνουν περισσότερο κατανοητές ορισμένες από τις απόψεις και θέσεις των παιδαγωγών είναι αυτό της ημιδομημένης συνέντευξης. Αυτό βοηθά από τη μια να δημιουργηθούν

δεσμοί με τις θεματικές και τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων, από την άλλη επιτρέπει βαθύτερη ερμηνεία και κατανόησή τους. Άλλωστε αυτό το είδος συνέντευξης, όπως και η δομημένη, είναι μια από τις συχνότερα χρησιμοποιούμενες μεθόδους εκμείωσης πληροφοριών στην κοινωνική και εκπαιδευτική έρευνα.

Για τη διεξαγωγή των αποτελεσμάτων της παρούσης μελέτης, υιοθετήθηκε ο «σχεδιασμός σύγκλισης» σύμφωνα με τους Creswell & Plano Clark (2011). Πραγματοποιήθηκε παράλληλη συλλογή των δεδομένων από την ερευνήτρια, τα οποία αναλύθηκαν και λήφθηκαν υπόψη στη διεξαγωγή των συμπερασμάτων έχοντας ίση προτεραιότητα (equal priority). Τέλος, πραγματοποιήθηκε και μια μίξη των αποτελεσμάτων, με σκοπό την ασφαλέστερη διεξαγωγή και καλύτερη κατανόησή τους.

#### **4.3 Περιγραφή μέσων συλλογής των δεδομένων της έρευνας**

Στόχος της δομής του ερωτηματολογίου και της συνέντευξης ήταν η συστηματική διερεύνηση των ερωτημάτων που έχουν ήδη διατυπωθεί παραπάνω στο κείμενο. Ορίστηκαν άξονες σύμφωνα με τους οποίους διατυπώθηκαν και οι ερωτήσεις στο δείγμα με σκοπό την κάλυψη των ερευνητικών ερωτημάτων. Οι ερωτήσεις που απαρτίζουν το ερωτηματολόγιο είναι ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου, κλιμακούμενης απάντησης και ερωτήσεις που απαιτούν απαντήσεις ιεράρχησης. Στις ερωτήσεις κλιμακούμενης απάντησης, τα υποκείμενα της έρευνας, πρέπει να επιλέξουν από μια σειρά εναλλακτικών απαντήσεων (Πολύ -Αρκετά -Μέτρια -Ελάχιστα -Καθόλου), ενώ στις απαντήσεις ιεράρχησης, οι ερωτώμενοι θα πρέπει να ιεραρχήσουν μια σειρά από λέξεις ή δηλώσεις, σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο κριτήριο. Ταυτόχρονα παράγοντες όπως το επίπεδο σπουδών των συμμετεχόντων, οι εξειδικευμένες γνώσεις και σπουδές στη μουσική και η ηλικία, διερευνήθηκαν και έγιναν οι απαιτούμενες συσχετίσεις, με σκοπό να διαπιστωθεί αν επηρεάζουν τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τις απόψεις τους για την αξία της μουσικής αγωγής στην πρώιμη παιδική ηλικία.

Όσον αφορά την αξία που δίνουν οι βρεφονηπιοκόμοι στη μουσική αγωγή, οι άξονες που θα ερευνηθούν είναι:

- Τι αξία δίνουν οι ίδιοι στη μουσική αγωγή;

- Πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ευχαρίστηση των παιδιών;
- Θεωρούν ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν τη έκφραση συναισθημάτων των μικρών παιδιών;
- Πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενισχύουν την κινητική ανάπτυξη των παιδιών;
- Πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλουν στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών;
- Πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενισχύουν την κοινωνική ανάπτυξη/κοινωνικοποίηση των παιδιών;
- Πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλουν θετικά στη νοητική ανάπτυξη των παιδιών;
- Πιστεύουν ότι η μουσική αγωγή συμβάλει θετικά στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών προσχολικής ηλικίας;

Όσον αφορά τη συχνότητα ενασχόλησης, αλλά και τις προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων παιδιών και εκπαιδευτικών, οι άξονες που θα ερευνηθούν είναι:

- Πόσο συχνά εκτελούν μουσικοκινητικές δραστηριότητες μέσα στην εβδομάδα;
- Τι είδους μουσικές δραστηριότητες εντάσσουν στην μουσική αγωγή στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα;
- Ποιες δραστηριότητες προτιμούν περισσότερο και από τι εξαρτάται;
- Ποιες πιστεύουν ότι αρέσουν/προτιμούν πιο πολύ τα παιδιά;
- Με ποια συχνότητα προτιμούν να εκτελούν δραστηριότητες από τα διάφορα γνωστικά πεδία των Τεχνών, όπως η μουσική, τα εικαστικά, η θεατρική αγωγή, η παιδική λογοτεχνία και ο χορός.
- Είναι σαφής ο κανονισμός λειτουργίας των παιδικών σταθμών ως προς το είδος, τον σκοπό και τους στόχους των μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων;
- Σε ποια ηλικιακή ομάδα παιδιών (6μηνών - 2,5 ετών), (2,5 ετών - 4 ετών), εκτελούν συχνότερα μουσικές δραστηριότητες στην τάξη και ποιες είναι αυτές;

Όσον αφορά την ακαδημαϊκή εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων αλλά και την ασφάλεια που νιώθουν σχετικά με την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων, οι άξονες που θα διερευνηθούν είναι:

- Έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους;
- Σε πόσα ακαδημαϊκά εξάμηνα παρακολούθησαν μαθήματα σχετικά με την μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία;
- Ποιο είναι το περιεχόμενο/κατεύθυνση των μαθημάτων που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους;
- Ασχολούνται οι ίδιοι με τη μουσική;
- Νιώθουν ασφαλείς και ικανοί στο να εκτελέσουν μουσικές δραστηριότητες στη τάξη και ποια η γενικότερη στάση τους απέναντι στη μουσική;

Το ερωτηματολόγιο είναι δομημένο σε τέσσερις άξονες με τον πρώτο να αναφέρεται στα δημογραφικά στοιχεία και να σχηματίζει το προφίλ των συμμετεχόντων στην έρευνα, με στοιχεία για:

- Φύλο
- Σπουδές
- Μουσικές σπουδές
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική ή με κάποια μορφή Τέχνης
- Ηλικία
- Χρόνια προϋπηρεσίας
- Εργασία στον Δημόσια ή Ιδιωτικό τομέα
- Τμήμα παιδιών (βρεφικό – παιδικό)

Ο δεύτερος άξονας εξετάζει τις απόψεις των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας σχετικά με την αξία της μουσικής αγωγής με τις ακόλουθες ερωτήσεις:

1. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή και οι δραστηριότητες που πηγάζουν από αυτήν, επιδρούν στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;
2. Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με την επίδραση της μουσικής στον καθένα από τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών (γνωστική, κοινωνική,

κινητική, συναισθηματική, γλωσσική, ανάπτυξη δημιουργικότητας, ευχαρίστηση /εκτόνωση στρες).

3. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου (ομιλία) των παιδιών;

4. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενισχύουν τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών;

5. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών;

6. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενδυναμώνουν τις φιλικές σχέσεις των παιδιών;

7. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών;

8. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών;

9. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες μπορούν να καταπραΰνουν μια στρεσογόνα κατάσταση που βιώνει ένα παιδί μέσα στη τάξη;

10. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη δημιουργική έκφραση των παιδιών;

11. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη των παιδιών και συμβάλλουν στη διανοητική τους ωρίμανση;

12. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών;

13. Πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή συμβάλει στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των μικρών παιδιών;

14. Σχολιάστε, ποια πιστεύετε ότι είναι η σημαντικότερη προσφορά της μουσικής αγωγής όσον αφορά την ολόπλευρη ανάπτυξη και εξέλιξη των μικρών παιδιών;

Ο τρίτος άξονας εξετάζει συχνότητα ενασχόλησης των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες στην τάξη, με τις ακόλουθες ερωτήσεις:

15. Πόσο συχνά εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων.

16. Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη;
17. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων;
18. Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων;
19. Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα;
20. Πόσο συχνά εφαρμόζετε ηχο-ιστορίες στα πλαίσια της μουσικής αγωγής στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;
21. Πόσο συχνά εφαρμόζετε δραστηριότητες μουσικής ακρόασης στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;
22. Υπάρχει μουσική γωνιά στην τάξη σας;
23. Ανανεώνονται τα υλικά που απαρτίζουν τη μουσική γωνιά συχνά, ώστε να είναι ελκυστικά και κατάλληλα για τα παιδιά;
24. Υπάρχουν μουσικά όργανα ή άλλα παιδαγωγικά υλικά μουσικής αγωγής εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά;
25. Εφόσον εργάζεστε (ή έχετε εργαστεί) σε βρεφικά (0,5-2,5 ετών) και βρεφονηπιακά τμήματα (2,5- 4 ετών) στο σύνολο των γνωστικών αντικειμένων (γλώσσα, μουσική, μαθηματικά, κ.α.), συνήθως εκτελείτε εβδομαδιαία μουσικές δραστηριότητες:
- Συχνότερα στα βρεφονηπιακά τμήματα
  - Συχνότερα στα βρεφικά τμήματα
  - Εξίσου συχνά
26. Ποιες μουσικές δραστηριότητες, προτιμάτε περισσότερο οι ίδιοι να εφαρμόζετε στην τάξη;
27. Πόσο συχνά και ποιες μουσικές δραστηριότητες θα θέλατε να εφαρμόζετε στο πρόγραμμά σας;
28. Ποιες μουσικές δραστηριότητες, πιστεύετε ότι προτιμούν περισσότερο τα παιδιά να εκτελούν στην τάξη;
29. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι δραστηριότητες των γνωστικών πεδίων των Τεχνών γενικότερα (μουσική, εικαστικά, θεατρική αγωγή, παιδική λογοτεχνία, χορός) ενισχύουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;



Ο τέταρτος άξονας εξετάζει τις μουσικές γνώσεις των βρεφονηπιοκόμων, καθώς και την ασφάλεια και επάρκεια που εκτιμούν οι ίδιοι ότι έχουν, προκειμένου να εκτελέσουν μουσικές δραστηριότητες στην τάξη, με ερωτήσεις όπως:

30. Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας;

31. Σε πόσα ακαδημαϊκά εξάμηνα παρακολουθήσατε μαθήματα σχετικά με την μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία;

32. Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός των σπουδών σας;

33. Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο;

34. Ποιο ήταν το περιεχόμενο/κατεύθυνση των μαθημάτων μουσικής αγωγής, που παρακολουθήσατε σε περισσότερα ακαδημαϊκά εξάμηνα κατά τη διάρκεια των σπουδών σας;

35. Αισθάνεστε ασφαλής και επαρκής, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη;

36. Σε ποιες από τις μουσικές δραστηριότητες, αισθάνεστε οι ίδιοι περισσότερο ασφαλής και αρκετά επαρκής, ως προς την εκτέλεσή τους στην τάξη;

37. Ποιοι παράγοντες πιστεύετε ότι προκαλούν ανασφάλεια κατά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

- Μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής,
- Μη επαρκείς μουσικές γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών
- στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών
- Ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης
- μουσικών δραστηριοτήτων
- Προσωπική δυσκολία με τη φωνή, κίνηση
- Άλλο

38. Έχετε να επισημάνετε αλλαγές, κατευθύνσεις ή προτιμήσεις οι οποίες θα διευκόλυναν την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό;

#### 4.4 Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας συγκρότησαν βρεφονηπιοκόμοι, απόφοιτοι τμημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης των Τ.Ε.Ι Βρεφονηπιοκομίας και Προσχολικής Αγωγής της χώρας, καθώς και ένα μικρό ποσοστό, απόφοιτων αντίστοιχων σχολών των Ι.Ε.Κ. Πραγματοποιήθηκε, δειγματοληψία ευκολίας από την ερευνήτρια στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Ηπείρου.

Τα δείγματα ευκολίας (accessibility or convenience samples), είναι τα δείγματα κατά τα οποία οι δειγματοληπτικές μονάδες τους, επιλέγονται από τον πληθυσμό με κριτήριο την ευκολία και όχι την τυχαιότητα ή την επιδίωξη της αντιπροσωπευτικότητας του πληθυσμού (Παπαγεωργίου, 2015). Ωστόσο, καταβλήθηκε από την ερευνήτρια κάθε δυνατή προσπάθεια για την επίτευξη ποικιλίας του δείγματος, ώστε να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό. Γενικότερα όμως, στα δείγματα ευκολίας, δεν είναι συνήθως εφικτό να εξαχθούν αποτελέσματα τα οποία στη συνέχεια θα γενικευτούν στον πληθυσμό

Διανεμήθηκαν από την ίδια την ερευνήτρια 300 ερωτηματολόγια σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της περιφέρειας Ηπείρου, από τα οποία απαντήθηκαν και συλλέχθηκαν πίσω από την ερευνήτρια τα 240. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων είναι γυναίκες (97,9%) και εργάζονται στον δημόσιο τομέα (63,8%). Απόφοιτοι ΤΕΙ είναι σε ποσοστό (55,0%), απόφοιτοι Παν/μίου (21,2%), απόφοιτοι Ι.Ε.Κ (13,0%), με μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών (10,4 %) και με διδακτορικό τίτλο (0,4%). Η μέση ηλικία είναι 39 ετών και τα μέσα χρόνια προϋπηρεσίας είναι 13,4 έτη.

#### 4.5 Διαδικασία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της περιφέρειας Ηπείρου. Την πρώτη φάση της μελέτης, αποτέλεσε η πιλοτική της εφαρμογή σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της περιφέρειας Ηπείρου. Πραγματοποιήθηκαν τρεις πιλοτικές συνεντεύξεις και διανεμήθηκαν εικοσιπέντε ερωτηματολόγια σε παιδαγωγούς προσχολικούς ηλικίας, οι οποίοι εργάζονται σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς. Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν στις ερωτήσεις που εμπεριείχαν οι άξονες του ερωτηματολογίου και της συνέντευξης, αλλά και να σχολιάσουν τυχόν απορίες ή οτιδήποτε άλλο εκείνοι θεώρησαν απαραίτητο, σχετικά με τη δομή και το περιεχόμενο των δύο ερευνητικών εργαλείων.

Τα σχόλια των συμμετεχόντων κατά τη πιλοτική εφαρμογή της μελέτης ελήφθησαν υπόψη από την ερευνήτρια και στη συνέχεια έγιναν ορισμένες μετατροπές και βελτιώσεις, κυρίως σε γλωσσικές διατυπώσεις του αρχικού ερωτηματολογίου και του πρωτοκόλλου της συνέντευξης.

Στη συνέχεια, κατά τη δεύτερη φάση της μελέτης, το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε προς συμπλήρωση σε βρεφονηπιοκόμους που στελεχώνουν τους παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς της περιφέρειας Ηπείρου με επισκέψεις της ερευνήτριας στα σχολεία. Η διανομή των ερωτηματολογίων έγινε από την ίδια την ερευνήτρια, καθώς, όπως διαπιστώθηκε, υπάρχει γενικώς ένας κορεσμός από τη συμμετοχή σε έρευνες. Για να υπάρξει ανταπόκριση ήταν πολύ σημαντικό να πηγαίνει η ίδια η ερευνήτρια στους βρεφονηπιακούς σταθμούς της περιφέρειας. Οι απώλειες στις απαντήσεις σε σχέση με τα ερωτηματολόγια που διαμοιράστηκαν οφείλονται και στο μέγεθός του και στον απαιτούμενο χρόνο συμπλήρωσης, όπως ειπώθηκε σε κάποιες περιπτώσεις. Πριν τις επισκέψεις στα σχολεία υπήρξε τηλεφωνική επικοινωνία με τη διευθύντρια του κάθε παιδικού σταθμού, ώστε να υπάρξει πρώτα η σχετική ενημέρωση αλλά και για να καθοριστούν οι ώρες της επίσκεψής μου για την παράδοση και παραλαβή των ερωτηματολογίων, με σκοπό να εξασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία του σχολείου. Προτιμήθηκε η δειγματοληψία ευκολίας όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, σε ολόκληρη την Ήπειρο. Υπήρξε ωστόσο πρόνοια από την ερευνήτρια ώστε να υπάρξει ποικιλία δείγματος, τόσο ως προς την ηλικία, όσο και τα πεδία διανομής, καθώς διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια σε αστικές και ημι-αστικές περιοχές. Το γεγονός αυτό μπορεί να κάνει το δείγμα αντιπροσωπευτικό και έγκυρο, παρόλο που προέρχεται μόνο από το γεωγραφικό διαμέρισμα της Ηπείρου.

Η στοχευμένη δειγματοληψία επαναλήφθηκε για τη πραγματοποίηση της ποιοτικής μεθόδου, αν και αξίζει να σημειωθεί ότι δε δέχτηκαν όλοι οι βρεφονηπιοκόμοι που επιλέχτηκαν από την ποσοτική έρευνα, να συμμετέχουν στη διαδικασία των συνεντεύξεων. Επιλέχθηκαν ωστόσο άτομα που στελέχωναν τόσο βρεφικά όσο και παιδικά τμήματα, με σκοπό να καλυφθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών για όλες οι ηλικιακές ομάδες παιδιών που φιλοξενούνται στους βρεφικούς και παιδικούς σταθμούς. Κατόπιν συνεννόησης της ερευνήτριας με τα υποκείμενα της έρευνας, καθορίστηκε η ώρα συνάντησης για την συνέντευξη ενώ δόθηκε έμφαση στο ότι η συμμετοχή στην έρευνα παραμένει ανώνυμη.

#### 4.6 Ανάλυση δεδομένων

- **Ερωτηματολόγια**

Η ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν από τα ερωτηματολόγια, πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του λογισμικού SPSSv.23.0 (Μπερσίμης & Σαχλάς, 2016·Τσαούσης, 2011) και η στατιστική σημαντικότητα ορίστηκε ίση με 0,05 σε όλες τις περιπτώσεις (Belle et al, 2004). Η ανάλυση των δεδομένων γίνεται ανά θεματικό άξονα του ερωτηματολογίου όπως αυτοί έχουν περιγραφεί αναλυτικά πιο πάνω, και βασίζεται στη συχνότητα των απαντήσεων. Κατά τη στατιστική ανάλυση, η περιγραφή των μετρήσεων που καταγράφηκαν έγινε με χρήση συχνοτήτων και ποσοστών για τις κατηγορικές μεταβλητές ενώ για τις συνεχείς χρησιμοποιήθηκαν μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις. Για την ανίχνευση διαφορών στις διαστάσεις της κλίμακας επαγγελματικής εξουθένωσης μεταξύ δύο οποιονδήποτε διαφορετικών ομάδων χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος t για δύο ανεξάρτητα δείγματα μετά την εφαρμογή του ελέγχου κανονικότητας Shapiro Wilk. Για την ανίχνευση διαφορών μεταξύ 3 ή περισσότερων διαφορετικών ομάδων και των συνεχών μετρήσεων χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος ANOVA, ενώ τις συσχετίσεις μεταξύ δύο κατηγορικών μετρήσεων χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος Pearson Chi Square (Belle et al, 2004).

Επιπρόσθετα, με σκοπό την εις βάθος μελέτη των δεδομένων για την ασφαλέστερη έκδοση των αποτελεσμάτων, πραγματοποιήθηκε μια σειρά συσχετίσεων μεταξύ των στοιχείων που προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση των τεσσάρων αξόνων του ερωτηματολογίου. Οι στατιστικά σημαντικές μετρήσεις παρουσιάζονται με αντίστοιχους πίνακες και διαγράμματα σε επόμενο κεφάλαιο.

- **Συνεντεύξεις**

Το πρωτόκολλο της συνέντευξης ακολούθησε τους ίδιους θεματικούς άξονες με το ερωτηματολόγιο. Για την επεξεργασία των δεδομένων που αποκτήθηκαν από την απομαγνητοφώνηση ακολουθήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης (thematic analysis). Πρόκειται για μια ιδιαίτερα διαδεδομένη μέθοδο που προτείνεται για την ανάλυση ποιοτικών δεδομένων που σκοπό έχουν τη βαθύτερη κατανόηση των απόψεων ενός κοινωνικού συνόλου (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Ο τρόπος της θεματικής ανάλυσης που πραγματοποιήθηκε, αντλεί τα βασικά της στοιχεία από την εκδοχή που έχουν προτείνει οι Braun & Clarke (2006), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα ερευνητικά

ερωτήματα έχουν κατευθυντήριο ρόλο στην αναζήτηση των αποσπασμάτων που θα επιλέξει να επεξεργαστεί ο/η ερευνητής/τρια, αποτελώντας ένα σημαντικό φίλτρο για τη μείωση της πολυπλοκότητας των δεδομένων που συλλέγονται.

Η μεθοδολογία της θεματικής ανάλυσης που ακολουθήθηκε ήταν η ανοικτή κωδικοποίηση (open coding). Πραγματοποιήθηκε από την ερευνήτρια προσεκτική ανάγνωση των απαντήσεων των συνεντευξιαζόμενων, κατά τη διάρκεια της οποίας κρατούσε σύντομες σημειώσεις στο περιθώριο του κειμένου, με στόχο τη συνοπτική περιγραφή των στοιχείων που ανέκυπταν και απαντούσαν απευθείας στα ερευνητικά ερωτήματα (Galanis, 2018·Τσιώλης, 2018).

Η συστηματική και πολλαπλή όπου κρίνονταν αναγκαίο, ανάγνωση των συνεντεύξεων και τα επιμέρους σχόλια της ερευνήτριας, αποτέλεσαν ένα οργανωμένο αρχείο για την ανάλυση και τη διεξαγωγή των ποιοτικών συμπερασμάτων. Μέσα από τις απαντήσεις των παιδαγωγών αναδείχτηκε ότι κάποιες θεματικές επανέρχονταν με μεγάλη συχνότητα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Όπως είναι φυσικό σε μεγάλο βαθμό οι θεματικές αυτές εμφανίζουν αντιστοιχία με βασικές θεματικές του ερωτηματολογίου, καθώς, όπως ειπώθηκε, η βάση για τις ερωτήσεις της ημιδομημένης συνέντευξης ήταν το ερωτηματολόγιο. Ωστόσο αναδείχτηκαν και κάποιες άλλες περιοχές, οι οποίες δεν μπορούν να ενταχθούν στις ήδη προκαθορισμένες από την ερευνήτρια θεματικές περιοχές. Αυτό έγινε μέσα από τη συστηματική κωδικοποίηση των δεδομένων και το συνδυασμό τους, που οδήγησαν επαγωγικά στην ανάδειξη κάποιων νέων θεματικών. Αυτές ακριβώς παρουσιάζονται σε ξεχωριστό κεφάλαιο και είναι σε θέση να συμβάλλουν στην καλύτερη ερμηνεία δεδομένων του ερωτηματολογίου.

#### **4.7 Αξιοπιστία**

Η αξιοπιστία είναι ένα σημαντικό ζήτημα για το οποίο γίνεται λόγος σε κάθε επιστημονική έρευνα και μεθοδολογία. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η αξιοπιστία των απαντήσεων είναι ένα θέμα το οποίο κάθε ερευνητής/τρια θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη για την ασφαλέστερη και έγκυρη έκδοση των αποτελεσμάτων του/της. Συγκεκριμένα, η έννοια της αξιοπιστίας (trustworthiness) περιγράφει τη θέση της αλήθειας και το βαθμό εμπιστευσιμότητας των ερευνητών, στα στοιχεία και τις αξιώσεις των δηλώσεων. Ο κίνδυνος για την μη αξιοπιστία των ευρημάτων, αφορά

τους ερευνητές εκείνους οι οποίοι μπορούν να γίνουν εκλεκτικοί στον τύπο στοιχείων που χρησιμοποιούν, προκειμένου να τα εντάξουν σε μια εννοιολογική κατηγορία. Τα πρότυπα κριτήρια για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας περιλαμβάνουν: τον αντίκτυπο που έχει ο ερευνητής στη ρύθμιση της αξιοπιστίας, τις αξίες του ίδιου του ερευνητή και την αληθινή στάση του ίδιου, όσο και των υποκειμένων του δείγματος της μελέτης (Chronaki, 1997). Αξιοπιστία είναι ο βαθμός στον οποίο μια διαδικασία παράγει ίδια αποτελέσματα κάτω από σταθερές συνθήκες σε κάθε περίπτωση. Μια τεκμηριωμένη ερώτηση η οποία μπορεί να παράγει ενός τύπου απάντηση σε μια περίπτωση αλλά διαφορετική απάντηση σε άλλη, θεωρείται αναξιόπιστη (Judith, 1997).

Συγκεκριμένα, όσον αφορά την ποιοτική έρευνα, αξίζει να τονιστεί ότι η αξία των αποτελεσμάτων δεν αποσκοπεί στο επιχείρημα για πιθανή γενίκευση αυτών σε άλλους τομείς. Αντ' αυτού, μια δήλωση για την ισχύ μιας μελέτης, είναι η κρίση για το βαθμό στον οποίο μπορεί να ειπωθεί ότι η έρευνα έχει συλλάβει τα σημαντικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συγκεκριμένου τομέα και τα αναλύει με «εμπιστευσιμότητα» απέναντι στα υποκείμενα που συμμετείχαν στην έρευνα. Η ανάγκη της αντικειμενικότητας θεωρείται αναγκαία τόσο στην επιστημονική όσο και στην κοινωνική έρευνα. Τονίζεται ακόμα, ότι η γνώση στην ποιοτική έρευνα προέρχεται από την επαφή με την πραγματικότητα. Η ύπαρξη του ερευνητή σε μια κατάσταση παρέχει την πρόσβαση στην έγκυρη γνώση, η οποία δεν είναι διαθέσιμη σε έναν εξωτερικό ερευνητή (οπ. αν. στο Chronaki, 1997).

Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα στην παρούσα έρευνα, εξασφαλίζεται με τη συλλογή δεδομένων ύστερα από συνδυασμό δύο διαφορετικών μεθόδων (ποιοτική και ποσοτική). Ο κατάλληλος συνδυασμός δύο μεθόδων, αυξάνει στην αξιοπιστία των δεδομένων για ένα θέμα, ιδιαίτερα στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, εξασφαλίζοντας την πλησιέστερη και περισσότερο ολοκληρωμένη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων (Cohen & Manion, 1994). Ο έλεγχος της εγκυρότητας και αξιοπιστίας των δεδομένων επομένως, γίνεται αρχικά, με μια πιλοτική εφαρμογή των ποιοτικών και ποσοτικών εργαλείων της έρευνας σε ένα μικρό αριθμό του δείγματος, ώστε να διαπιστωθούν τυχόν λάθη και προβλήματα. Στη συνέχεια ακολουθεί η ρύθμιση των ερευνητικών εργαλείων, με σκοπό να επιβεβαιωθεί η εγκυρότητα αυτών. Έτσι, γίνεται τριγωνοποίηση (triangulation), μετά από την εφαρμογή της πολύ-μεθοδολογικής προσέγγισης. Η τριγωνοποίηση, επιδιώκει τη σύγκλιση, επιβεβαίωση

και αντιστοιχία των αποτελεσμάτων που προέρχονται από διαφορετικές μεθόδους έρευνας (Σταυρόπουλος, 2017).

Πιο συγκεκριμένα, σχετικά με την εφαρμογή της ποιοτικής μεθόδου στη παρούσα μελέτη, η ερευνήτρια προκειμένου να εξασφαλίσει την αξιοπιστία των δεδομένων, διεξήγαγε τις συνεντεύξεις προσωπικά, σ' ένα ήσυχο μέρος, χωρίς την παρουσία τρίτου προσώπου. Αυτό αποσκοπούσε στο να μπορεί να υπάρξει, όσο αυτό ήταν δυνατό, μια στενή επαφή και επικοινωνία με τους συμμετέχοντες, χωρίς την επιρροή άλλων. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στην στάση που κράτησε η ερευνήτρια απέναντι στα υποκείμενα και τις απαντήσεις τους. Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση και προσοχή, τόσο με τις λέξεις που χρησιμοποιήθηκαν όσο και με τις εκφράσεις του προσώπου, ώστε να μην επηρεαστούν οι απαντήσεις των υποκειμένων. Μέσω της επαφής που υπήρξε με τα υποκείμενα κατά την διαδικασία της συνέντευξης, υπήρξε η δυνατότητα να βλέπει η ερευνήτρια και τις αντιδράσεις αυτών παράλληλα, πράγμα το οποίο βοήθησε στην καλύτερη και πιο τεκμηριωμένη ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Όλες οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν και στη συνέχεια της ερευνητικής διαδικασίας, έγινε συστηματική απομαγνητοφώνηση αυτών.

Επιπλέον τεχνικές που ακολουθήθηκαν για τη διασφάλιση της εγκυρότητας και αξιοπιστίας των ερωτήσεων στο ερωτηματολόγιο κατά την εφαρμογή της ποσοτικής μεθόδου, ήταν η χρήση ερωτήσεων σε κλίμακες τύπου Likert, οι οποίες έχουν το πλεονέκτημα να καταγράφουν διαβαθμισμένες τοποθετήσεις των υποκειμένων σε μια θέση, αλλά και ομάδες ερωτήσεων οι οποίες αφορούσαν το ίδιο ζητούμενο. Η φύση των ερωτήσεων, αλλά και η περιγραφική δομή του ερωτηματολογίου που διαμορφώθηκε, δεν επέτρεψε την εκτίμηση δεικτών αξιοπιστίας όπως ο Cronbach's  $\alpha$  ή την πιστοποίηση συγκεκριμένων διαστάσεων εντός του, μέσα από στατιστικές διαδικασίες όπως η Διερευνητική Παραγοντική Ανάλυση. Εξάλλου οι μεθοδολογίες αυτές εφαρμόζονται για τη δημιουργία εργαλείων μέτρησης ικανών να χορηγηθούν σε άλλες ερευνητικές προσπάθειες, σε παρόμοια δείγματα, και αυτό δεν αποτέλεσε στόχο της μελέτης αυτής. Δε θα μπορούσε άλλωστε δεδομένου της δειγματοληψίας ευκολίας που υιοθετήθηκε. Αντιθέτως δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στην εγκυρότητα περιεχομένου κατά την περίοδο της δημιουργίας του, προκειμένου να αποτυπωθούν με σαφήνεια οι απόψεις των συμμετεχόντων και να καταστούν κατά αυτό τον τρόπο αξιόπιστα τα συμπεράσματα της μελέτης.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

### Αποτελέσματα

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί γίνεται παράθεση και σχολιασμός των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας. Αναλύονται ξεχωριστά τα ερευνητικά δεδομένα σύμφωνα με τα ερευνητικά ερωτήματα και τους κεντρικούς άξονες του ερωτηματολογίου και του πρωτοκόλλου της συνέντευξης. Θεωρήθηκε επιπλέον θεμιτό να παρατίθενται ορισμένα αυτούσια αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις με σκοπό τη βαθύτερη ερμηνεία και κατανόηση των αποτελεσμάτων της ποσοτικής ανάλυσης των δεδομένων. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται στον αναγνώστη μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα τόσο για τις κυρίαρχες τάσεις που επικρατούν μεταξύ των βρεφονηπιοκόμων, όσο και για το τι συγκεκριμένα μπορεί σε κάθε περίπτωση να εννοούν και να πιστεύουν. Προς την κατεύθυνση αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι ερωτήσεις ανοιχτού τύπου στο ερωτηματολόγιο.

Αναφορικά με το τελικό δείγμα της μελέτης, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες δεν έχουν ούτε εξειδικευμένες (95,7%) ούτε ερασιτεχνικές (65,0%) γνώσεις στην μουσική. Επίσης, δεν ασχολούνται με κάποια άλλη από τις τέχνες (65,8%). Επιπλέον, οι ίδιοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους (87,7%), αλλά δεν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών (75,6%) ούτε ξέρουν κάποιο μουσικό όργανο (77,0%).

#### 5.1 Απόψεις Βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Σε αυτόν τον τομέα μελετήθηκαν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη μουσική αγωγή και τη συμβολή της στην ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε μια 5/βαθμια κλίμακα (Καθόλου, Ελάχιστα, Μέτρια, Αρκετά, Πολύ), με την πλειοψηφία να θεωρεί πως η μουσική αγωγή και οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν πολύ στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών (67,0%).

|                                                                  |          | Count | Column N % |
|------------------------------------------------------------------|----------|-------|------------|
| Σε πιο βαθμό πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή και οι δραστηριότητες | Καθόλου  | 2     | 0,9%       |
|                                                                  | Ελάχιστα | 2     | 0,9%       |



|                                                                       |             |     |       |
|-----------------------------------------------------------------------|-------------|-----|-------|
| που πηγάζουν από αυτήν, επιδρούν στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών; | Μέτρια      | 4   | 1,7%  |
|                                                                       | Αρκετά      | 69  | 29,6% |
|                                                                       | <b>Πολύ</b> | 156 | 67,0% |

Πίνακας 1

Σε μια παρόμοια 5/βαθμια κλίμακα, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να σημειώσουν τους τομείς ανάπτυξης που θεωρούν οι ίδιοι ότι συμβάλει η μουσική αγωγή. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων θεωρεί **πολύ σημαντική** την συμβολή της μουσικής αγωγής σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών, όσο και στην αισθητική ανάπτυξη, την ανάπτυξη της δημιουργικότητας και στην ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί.

|                           |             | Count | Column N %   |
|---------------------------|-------------|-------|--------------|
| Γνωστική Ανάπτυξη         | Καθόλου     | 1     | 0,4%         |
|                           | Ελάχιστα    | 1     | 0,4%         |
|                           | Μέτρια      | 14    | 6,0%         |
|                           | Αρκετά      | 104   | 44,3%        |
|                           | <b>Πολύ</b> | 115   | <b>48,9%</b> |
| Κοινωνική Ανάπτυξη        | Καθόλου     | 0     | 0,0%         |
|                           | Ελάχιστα    | 1     | 0,4%         |
|                           | Μέτρια      | 18    | 7,7%         |
|                           | Αρκετά      | 84    | 35,7%        |
|                           | <b>Πολύ</b> | 132   | <b>56,2%</b> |
| Κινητική Ανάπτυξη         | Καθόλου     | 1     | 0,4%         |
|                           | Ελάχιστα    | 0     | 0,0%         |
|                           | Μέτρια      | 6     | 2,6%         |
|                           | Αρκετά      | 48    | 20,7%        |
|                           | <b>Πολύ</b> | 177   | <b>76,3%</b> |
| Ανάπτυξη Δημιουργικότητας | Καθόλου     | 0     | 0,0%         |
|                           | Ελάχιστα    | 1     | 0,4%         |
|                           | Μέτρια      | 12    | 5,2%         |
|                           | Αρκετά      | 68    | 29,3%        |
|                           | <b>Πολύ</b> | 151   | <b>65,1%</b> |
| Συναισθηματική Ανάπτυξη   | Καθόλου     | 0     | 0,0%         |
|                           | Ελάχιστα    | 2     | 0,9%         |
|                           | Μέτρια      | 10    | 4,3%         |
|                           | Αρκετά      | 50    | 21,4%        |
|                           | <b>Πολύ</b> | 172   | <b>73,5%</b> |
| Γλωσσική Ανάπτυξη         | Καθόλου     | 1     | 0,4%         |
|                           | Ελάχιστα    | 4     | 1,7%         |
|                           | Μέτρια      | 14    | 6,0%         |
|                           | Αρκετά      | 76    | 32,3%        |

|                            |             |     |              |
|----------------------------|-------------|-----|--------------|
|                            | <b>Πολύ</b> | 140 | <b>59,6%</b> |
| Αισθητική καλλιέργεια      | Καθόλου     | 0   | 0,0%         |
|                            | Ελάχιστα    | 4   | 1,7%         |
|                            | Μέτρια      | 12  | 5,2%         |
|                            | Αρκετά      | 51  | 21,9%        |
|                            | <b>Πολύ</b> | 166 | <b>71,2%</b> |
| Ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες | Καθόλου     | 0   | 0,0%         |
|                            | Ελάχιστα    | 0   | 0,0%         |
|                            | Μέτρια      | 1   | 0,4%         |
|                            | Αρκετά      | 16  | 6,9%         |
|                            | <b>Πολύ</b> | 216 | <b>92,7%</b> |

Πίνακας 2

Φαίνεται επομένως ότι η πλειοψηφία των βρεφονηπιοκόμων πιστεύει ότι η μουσική αγωγή συμβάλει σημαντικά (πολύ), σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών. Στη συνέχεια παρατίθενται ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις με σκοπό τη βαθύτερη ερμηνεία των στοιχείων που προέκυψαν από την ποσοτική ανάλυση των δεδομένων που αφορούν τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την αξία που δίνουν στη μουσική αγωγή.

Μέσα από την ανάγνωση των παραθεμάτων φανερώνονται οι ακριβείς πεποιθήσεις των βρεφονηπιοκόμων για την αξία και θετική συμβολή της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών. Όπως διαφαίνεται, δίνουν ιδιαίτερη αξία στη μουσική αγωγή, θεωρώντας ότι οι μουσικές δραστηριότητες που απευθύνονται στη προσχολική ηλικία, ενισχύουν την ομαλή ανάπτυξη των παιδιών σε όλους τους αναπτυξιακούς τομείς.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Μάλιστα. Τώρα θα ήθελα να μου πεις την άποψή σου σχετικά με την μουσική αγωγή, θεωρείς ότι επηρεάζει την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών και αν ναι, με ποιον τρόπο θα έλεγες ότι επηρεάζεται;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, πιστεύω ότι είναι το πιο σημαντικό που έχουμε μέσα στο πρόγραμμά μας, γιατί όντως επηρεάζει, ... και από την εμπειρία μου, όλα αυτά τα χρόνια, είναι το πιο σημαντικό για την ολόπλευρη που λέμε ανάπτυξη των παιδιών, γιατί μέσα από τις μουσικοκινητικές δράσεις το παιδί μπορεί να εκφράζει τα συναισθήματά του, τις επιθυμίες του, να εκτονώνεται, να επικοινωνεί και να κοινωνικοποιείται, να γίνεται μέλος μιας ομάδας, να ζέρει να κερδίζει, να χάνει, να συμμορφώνεται, να μαθαίνει να χειρίζεται τα προβλήματά του, να δίνει διέξοδο στη φαντασία του και να οικοδομεί όλο τον εσωτερικό του κόσμο, εκφράζοντάς τον παράλληλα.

(B....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι. Θεωρώ ότι έτσι κι αλλιώς η μουσική μέσα από έρευνες και μέσα από πολύ μεγάλους μουσικολόγους θεωρείται έμφυτη με τον άνθρωπο. Συνεπώς, με δεδομένο ότι

από την εμβρυική ηλικία τα παιδιά στο άκουσμα ενός μουσικού οργάνου παρατηρήθηκε ότι κινούνται τα έμβρυα, θεωρούμε δεδομένο πια ότι η μουσική με την κατάλληλη αγωγή, τη μουσική αγωγή πια, τις μουσικές δραστηριότητες, επιδρούν στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, όταν αυτό στην πρώιμη προσχολική ηλικία το εκθέτουμε σε μουσικά περιβάλλοντα, ποιοτικά και ανάλογα με το περιβάλλον της οικογένειάς του και αργότερα με το περιβάλλον του σχολείου του, όταν αυτό του δίνουμε τις απαιτούμενες μουσικές δραστηριότητες και μουσικά δρώμενα, θεωρώ ότι η μουσική, εν γένει, επιδρά στην ολόπλευρη ανάπτυξή του.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Ωραία, πολύ ωραία το έθεσες. Ξεχωρίζεις ωστόσο, κάποιον από τους τομείς που μπορεί να επιδρά περισσότερο η μουσική; Για παράδειγμα, γνωστικό, κοινωνικό, συναισθηματικό, κινητικό, αν δεν θες να μου πεις τους τρεις πρώτους, κατά τη γνώμη σου.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Θεωρώ ότι σε όλους τους τομείς που αναφέρεσαι επιδρά, είναι ολόπλευρη η ανάπτυξη. Θεωρώ όμως ότι στο κινητικό, στο συναισθηματικό αλλά και στο γνωστικό, δεν μπορώ να ξεχωρίσω... και τον κοινωνικό, θα τον έλεγα και τον κοινωνικό που είναι απαραίτητος, επιδρά πολύ περισσότερο, σε σχέση με τους άλλους.

(Φ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, δεν το συζητώ, πιστεύω ότι είναι ένα από τα σημαντικά της αγωγής στη σχολική ηλικία και επηρεάζει θετικά και πολύπλευρα την ανάπτυξη των παιδιών. Σημαντική είναι η επιρροή της προς όλες τις πλευρές, βασικά μας βοηθάει πάρα πολύ να γνωρίζουν τα παιδιά καινούρια πράγματα και εικόνες και γνώσεις, βοηθάει στην κινητική τους αγωγή και στην εξυπηρέτησή τους, στο χώρο και στο χρόνο. Και σίγουρα συναισθηματικά, είναι πιο ήρεμα, πιο δεκτικά. Και οπωσδήποτε και στο γλωσσικό τομέα γιατί τα βοηθάει και στην ανάπτυξη της φυσικής ικανότητας.

(Χ.....)

Συγκρίνοντας στη συνέχεια τα στοιχεία που προέκυψαν από την ποσοτική και από τη θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων, έγινε μια προσπάθεια ώστε να υπάρξει μια αριθμητική αλληλουχία των απαντήσεων σχετικά με το ποιον τομέα θεωρούν οι βρεφονηπιοκόμοι ότι συμβάλει περισσότερο η μουσική. Έτσι δημιουργήθηκε ο παρακάτω πίνακας.

|    |                            |       |
|----|----------------------------|-------|
| 1. | Ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες | 92,7% |
| 2. | Κινητική Ανάπτυξη          | 76,3% |
| 3. | Συναισθηματική Ανάπτυξη    | 73,5% |
| 4. | Αισθητική καλλιέργεια      | 71,2% |
| 5. | Ανάπτυξη Δημιουργικότητας  | 65,1% |
| 6. | Γλωσσική Ανάπτυξη          | 59,6% |
| 7. | Κοινωνική Ανάπτυξη         | 56,2% |

|    |                   |       |
|----|-------------------|-------|
| 8. | Γνωστική Ανάπτυξη | 48,9% |
|----|-------------------|-------|

Πίνακας 120

Όπως προκύπτει από τον (πίνακα 120), οι βρεφονηπιοκόμοι εκτιμούν περισσότερο τη συμβολή της μουσικής στην ευχαρίστηση και εκτόνωση του στρες των παιδιών (97,2%), και λιγότερο στη γνωστική ανάπτυξη με ποσοστό 48,9%.

Όταν οι ίδιοι κλήθηκαν να σημειώσουν στην ίδια 5/βαθμια κλίμακα επιμέρους δεξιότητες ανά τομέα ανάπτυξης, υπήρξαν ορισμένες διαφοροποιήσεις. Ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό θεωρεί πως οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν το παιδί **πολύ** στις περισσότερες από τις παρακάτω δεξιότητες, στον **εμπλουτισμό του λεξιλογίου** (51,1%) και στην **νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση**, (50,8%) θεωρεί ότι συμβάλλουν **αρκετά**. Φαίνεται επομένως να προκύπτει μια ομοιομορφία στις απαντήσεις τους σχετικά με τα αποτελέσματα του (πίνακα 120).

|                                                                                                 |               | Count | Column N %   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------|-------|--------------|
|                                                                                                 |               |       |              |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών; | Καθόλου       | 2     | 0,8%         |
|                                                                                                 | Ελάχιστα      | 7     | 3,0%         |
|                                                                                                 | Μέτρια        | 9     | 3,8%         |
|                                                                                                 | Αρκετά        | 102   | 43,2%        |
|                                                                                                 | <b>Πολύ</b>   | 116   | <b>49,2%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενισχύουν τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών;  | Καθόλου       | 1     | 0,4%         |
|                                                                                                 | Ελάχιστα      | 10    | 4,3%         |
|                                                                                                 | Μέτρια        | 8     | 3,4%         |
|                                                                                                 | <b>Αρκετά</b> | 120   | <b>51,1%</b> |
|                                                                                                 | Πολύ          | 96    | 40,9%        |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών;            | Καθόλου       | 0     | 0,0%         |
|                                                                                                 | Ελάχιστα      | 9     | 3,9%         |
|                                                                                                 | Μέτρια        | 6     | 2,6%         |
|                                                                                                 | Αρκετά        | 88    | 37,9%        |
|                                                                                                 | <b>Πολύ</b>   | 129   | <b>55,6%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές ενδυναμώνουν τις φιλικές σχέσεις των παιδιών;                         | Καθόλου       | 0     | 0,0%         |
|                                                                                                 | Ελάχιστα      | 13    | 5,5%         |
|                                                                                                 | Μέτρια        | 5     | 2,1%         |
|                                                                                                 | Αρκετά        | 98    | 41,5%        |
|                                                                                                 | <b>Πολύ</b>   | 120   | <b>50,8%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών;    | Καθόλου       | 0     | 0,0%         |
|                                                                                                 | Ελάχιστα      | 4     | 1,7%         |
|                                                                                                 | Μέτρια        | 6     | 2,5%         |

|                                                                                                         |               |     |              |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------|-----|--------------|
|                                                                                                         | Αρκετά        | 58  | 24,6%        |
|                                                                                                         | <b>Πολύ</b>   | 168 | <b>71,2%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών;               | Καθόλου       | 0   | 0,0%         |
|                                                                                                         | Ελάχιστα      | 0   | 0,0%         |
|                                                                                                         | Μέτρια        | 2   | 0,9%         |
|                                                                                                         | Αρκετά        | 37  | 15,8%        |
|                                                                                                         | <b>Πολύ</b>   | 195 | <b>83,3%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσ. δραστ. συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης μέσα στη τάξη;   | Καθόλου       | 0   | 0,0%         |
|                                                                                                         | Ελάχιστα      | 6   | 2,6%         |
|                                                                                                         | Μέτρια        | 4   | 1,7%         |
|                                                                                                         | Αρκετά        | 53  | 22,6%        |
|                                                                                                         | <b>Πολύ</b>   | 172 | <b>73,2%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη δημιουργική έκφραση των παιδιών;                | Καθόλου       | 0   | 0,0%         |
|                                                                                                         | Ελάχιστα      | 5   | 2,1%         |
|                                                                                                         | Μέτρια        | 2   | 0,9%         |
|                                                                                                         | Αρκετά        | 80  | 34,0%        |
|                                                                                                         | <b>Πολύ</b>   | 148 | <b>63,0%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση;               | Καθόλου       | 0   | 0,0%         |
|                                                                                                         | Ελάχιστα      | 12  | 5,1%         |
|                                                                                                         | Μέτρια        | 6   | 2,5%         |
|                                                                                                         | <b>Αρκετά</b> | 120 | <b>50,8%</b> |
|                                                                                                         | Πολύ          | 98  | 41,5%        |
| Πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή συμβάλει στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών;           | Καθόλου       | 0   | 0,0%         |
|                                                                                                         | Ελάχιστα      | 11  | 4,7%         |
|                                                                                                         | Μέτρια        | 7   | 3,0%         |
|                                                                                                         | Αρκετά        | 96  | 40,7%        |
|                                                                                                         | <b>Πολύ</b>   | 122 | <b>51,7%</b> |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών; | Καθόλου       | 0   | 0,0%         |
|                                                                                                         | Ελάχιστα      | 2   | 0,8%         |
|                                                                                                         | Μέτρια        | 4   | 1,7%         |
|                                                                                                         | Αρκετά        | 67  | 28,4%        |
|                                                                                                         | <b>Πολύ</b>   | 163 | <b>69,1%</b> |

Πίνακας 3

Προκειμένου να ερευνηθούν όσο το δυνατό εις βάθος οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων, σχετικά με την επίδραση της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη,

συσχετίστηκε η γνώμη τους σχετικά με την επιρροή της μουσικής αγωγής σε κάθε τομέα ανάπτυξης των παιδιών, με την άποψή τους για την επιρροή της μουσικής σε ορισμένες από τις δεξιότητες του κάθε τομέα. Πιο συγκεκριμένα, η άποψή τους για την επιρροή της μουσικής αγωγής στην:

- Γνωστική ανάπτυξη, συσχετίστηκε με την γνώμη τους για την επιρροή της μουσικής στην νοητική ανάπτυξη και διανοητική ωρίμανση των παιδιών.
- Κοινωνική ανάπτυξη, συσχετίστηκε με την άποψή τους για τη συμβολή της μουσικής στην επικοινωνία μεταξύ των παιδιών αλλά και στην ενδυνάμωση των φιλικών τους σχέσεων.
- Κινητική ανάπτυξη των παιδιών, συσχετίστηκε με το αν πιστεύουν οι ίδιοι, ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών.
- Δημιουργικότητα των παιδιών, συσχετίστηκε την άποψή τους σχετικά με το εάν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν θετικά στη δημιουργική έκφραση των παιδιών.
- Συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, συσχετίστηκε την γνώμη τους για το εάν η μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην έκφραση συναισθημάτων των παιδιών.
- Καλλιέργεια της ευχαρίστησης, συσχετίστηκε με το αν πιστεύουν οι συμμετέχοντες, ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών.
- Αντιμέτωπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης, συσχετίστηκε με το πόσο σημαντική θεωρούν οι ίδιοι τη μουσική, για την ευχαρίστηση/εκτόνωση του στρες των παιδιών.
- Γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών, συσχετίστηκε με την άποψή τους για το εάν πιστεύουν ότι η μουσική ενισχύει την ανάπτυξη του προφορικού λόγου και τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών αντίστοιχα.
- Αισθητική καλλιέργεια των παιδιών, συσχετίστηκε με την άποψή τους για το εάν οι ίδιοι πιστεύουν ότι η μουσική αγωγή συμβάλει θετικά στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών.

## Γνωστική Ανάπτυξη

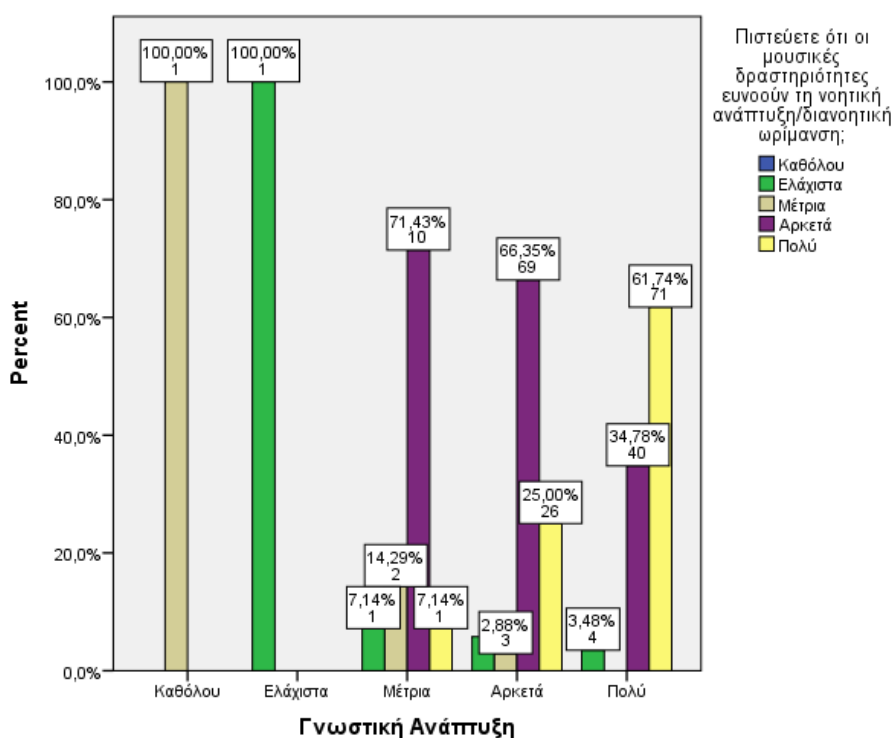
Στον πίνακα 69 καταγράφεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με το πόσο σημαντική θεωρούν τη συμβολή της μουσικής στη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη των παιδιών και συμβάλλουν στην διανοητική τους ωρίμανση.

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη των παιδιών και συμβάλλουν στη διανοητική τους ωρίμανση; * Γνωστική Ανάπτυξη Crosstabulation |          |       |                   |          |        |        |       |        |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------|----------|--------|--------|-------|--------|
|                                                                                                                                                                   |          |       | Γνωστική Ανάπτυξη |          |        |        |       | Σύνολο |
|                                                                                                                                                                   |          |       | Καθόλου           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη των παιδιών και συμβάλλουν στη διανοητική τους ωρίμανση;                                     | Ελάχιστα | Count | 0                 | 1        | 1      | 6      | 4     | 12     |
|                                                                                                                                                                   |          | %     | 0,0%              | 8,3%     | 8,3%   | 50,0%  | 33,3% | 100,0% |
|                                                                                                                                                                   | Μέτρια   | Count | 1                 | 0        | 2      | 3      | 0     | 6      |
|                                                                                                                                                                   |          | %     | 16,7%             | 0,0%     | 33,3%  | 50,0%  | 0,0%  | 100,0% |
|                                                                                                                                                                   | Αρκετά   | Count | 0                 | 0        | 10     | 69     | 40    | 119    |
|                                                                                                                                                                   |          | %     | 0,0%              | 0,0%     | 8,4%   | 58,0%  | 33,6% | 100,0% |
|                                                                                                                                                                   | Πολύ     | Count | 0                 | 0        | 1      | 26     | 71    | 98     |
|                                                                                                                                                                   |          | %     | 0,0%              | 0,0%     | 1,0%   | 26,5%  | 72,4% | 100,0% |
|                                                                                                                                                                   | Σύνολο   |       | Count             | 1        | 1      | 14     | 104   | 115    |
|                                                                                                                                                                   |          |       | %                 | 0,4%     | 0,4%   | 6,0%   | 44,3% | 48,9%  |

Πίνακας 69

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (62,896) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική τη μουσική οι βρεφονηπιοκόμοι στην γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη των παιδιών και συμβάλλουν στην διανοητική τους ωρίμανση.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 50) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική την επίδραση της μουσικής στην γνωστική ανάπτυξη** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ευνοούν πολύ την νοητική ανάπτυξη** και την διανοητική ωρίμανση των παιδιών. Αντίθετα εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά σημαντική ή μέτρια σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ευνοούν αρκετά την νοητική ανάπτυξη και την διανοητική ωρίμανση** των παιδιών.



Γράφημα 50

### Κοινωνική Ανάπτυξη

Η κοινωνική ανάπτυξη στη συνέχεια συσχετίστηκε με την άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το εάν η μουσική αγωγή ενισχύει τόσο την **επικοινωνία** μεταξύ των παιδιών όσο και τις **φιλικές τους σχέσεις**.

- **Επικοινωνία μεταξύ των παιδιών**

Στον πίνακα 70 φαίνεται το πόσο σημαντική θεωρούν τη συμβολή της μουσικής οι βρεφονηπιοκόμοι στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών.

| Crosstab                                                                             |          |       |                    |        |        |       |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|--------------------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                      |          |       | Κοινωνική Ανάπτυξη |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                      |          |       | Ελάχιστα           | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών; | Ελάχιστα | Count | 1                  | 3      | 4      | 1     | 9      | ,000    |
|                                                                                      |          | %     | 11,1%              | 33,3%  | 44,4%  | 11,1% | 100,0% |         |
|                                                                                      | Μέτρια   | Count | 0                  | 1      | 3      | 2     | 6      |         |
|                                                                                      |          | %     | 0,0%               | 16,7%  | 50,0%  | 33,3% | 100,0% |         |
|                                                                                      | Αρκετά   | Count | 0                  | 10     | 34     | 43    | 87     |         |
|                                                                                      |          | %     | 0,0%               | 11,5%  | 39,1%  | 49,4% | 100,0% |         |
|                                                                                      | Πολύ     | Count | 0                  | 2      | 41     | 86    | 129    |         |

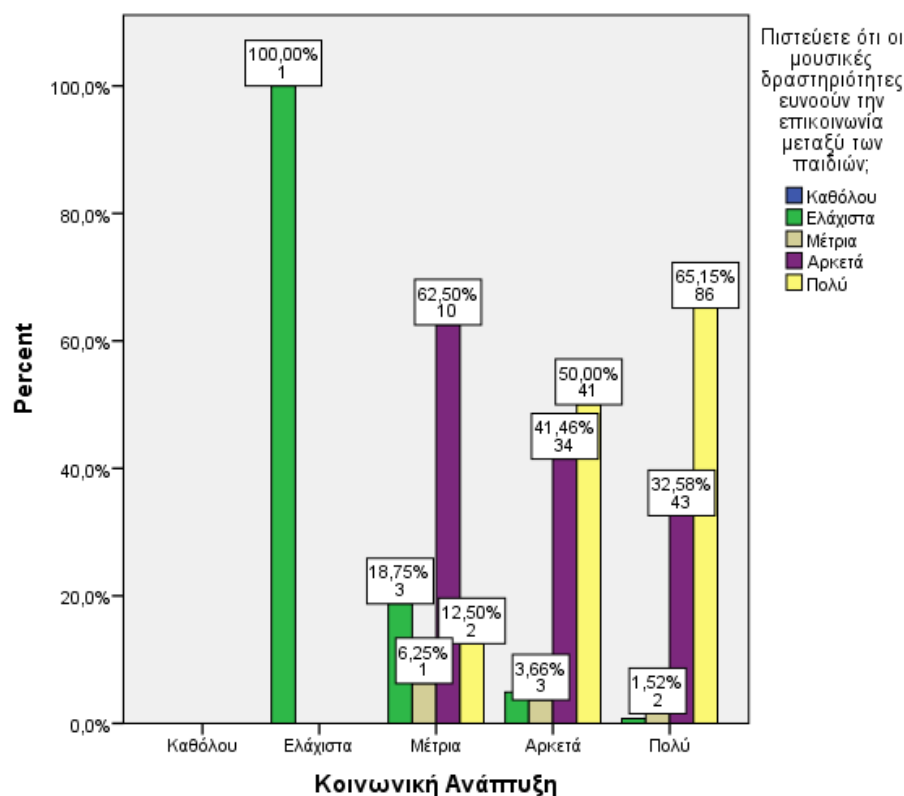


|        |       |   |      |      |       |       |        |  |
|--------|-------|---|------|------|-------|-------|--------|--|
|        |       | % | 0,0% | 1,6% | 31,8% | 66,7% | 100,0% |  |
| Σύνολο | Count |   | 1    | 16   | 82    | 132   | 231    |  |
|        | %     |   | 0,4% | 6,9% | 35,5% | 57,1% | 100,0% |  |

Πίνακας 70

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (35,145) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 51) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική ή αρκετά σημαντική την επίδραση της μουσικής στην κοινωνική ανάπτυξη** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν **πολύ την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών**. Αντίθετα εκείνοι που την **θεωρούν μέτρια σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ευνοούν αρκετά** την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών.



Γράφημα 51

- **Φιλικές σχέσεις μεταξύ των παιδιών**

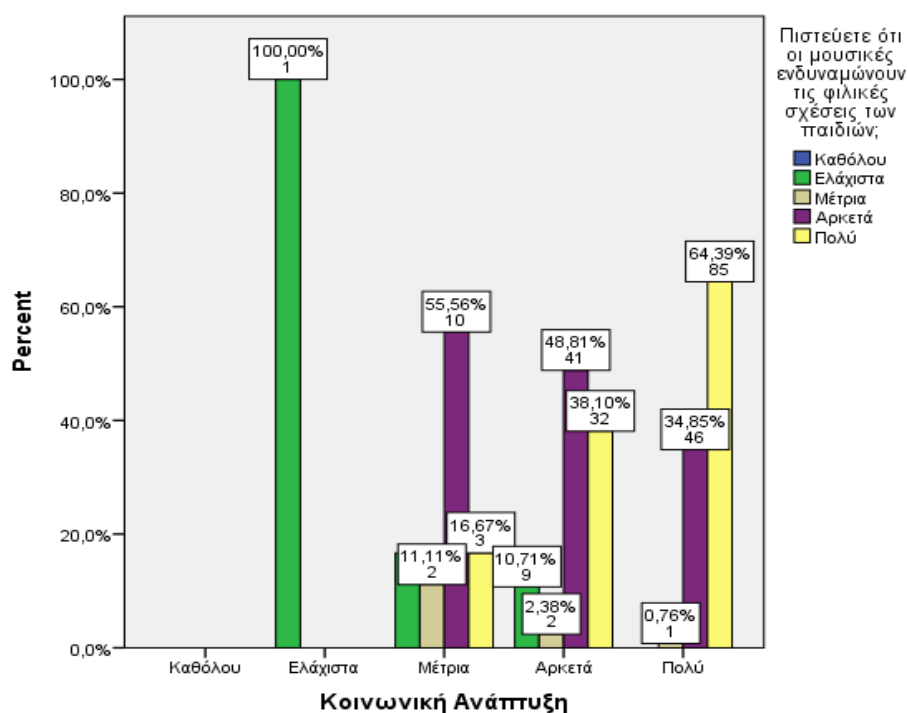
Η γνώμη των βρεφονηπιοκόμων για το πόσο σημαντική θεωρούν τη μουσική σχετικά με τη συμβολή της στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενδυναμώνουν τις φιλικές σχέσεις των παιδιών, φαίνεται στον πίνακα 71.

| Crosstab                                                                |          |       |                    |        |        |       |        | p-value |
|-------------------------------------------------------------------------|----------|-------|--------------------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                         |          |       | Κοινωνική Ανάπτυξη |        |        |       | Σύνολο |         |
|                                                                         |          |       | Ελάχιστα           | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές ενδυναμώνουν τις φιλικές σχέσεις των παιδιών; | Ελάχιστα | Count | 1                  | 3      | 9      | 0     | 13     | ,000    |
|                                                                         |          | %     | 7,7%               | 23,1%  | 69,2%  | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                         | Μέτρια   | Count | 0                  | 2      | 2      | 1     | 5      |         |
|                                                                         |          | %     | 0,0%               | 40,0%  | 40,0%  | 20,0% | 100,0% |         |
|                                                                         | Αρκετά   | Count | 0                  | 10     | 41     | 46    | 97     |         |
|                                                                         |          | %     | 0,0%               | 10,3%  | 42,3%  | 47,4% | 100,0% |         |
|                                                                         | Πολύ     | Count | 0                  | 3      | 32     | 85    | 120    |         |
|                                                                         |          | %     | 0,0%               | 2,5%   | 26,7%  | 70,8% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                  |          | Count | 1                  | 18     | 84     | 132   | 235    |         |
|                                                                         |          | %     | 0,4%               | 7,7%   | 35,7%  | 56,2% | 100,0% |         |

Πίνακας 71

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (41,525) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p<,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενδυναμώνουν τις φιλικές σχέσεις των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 52) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική την επίδραση της μουσικής στην κοινωνική ανάπτυξη** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ενδυναμώνουν πολύ τις φιλικές σχέσεις** των παιδιών, ενώ εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά ή μέτρια σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ευνοούν αρκετά την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών**.



Γράφημα 52

### Κινητική Ανάπτυξη

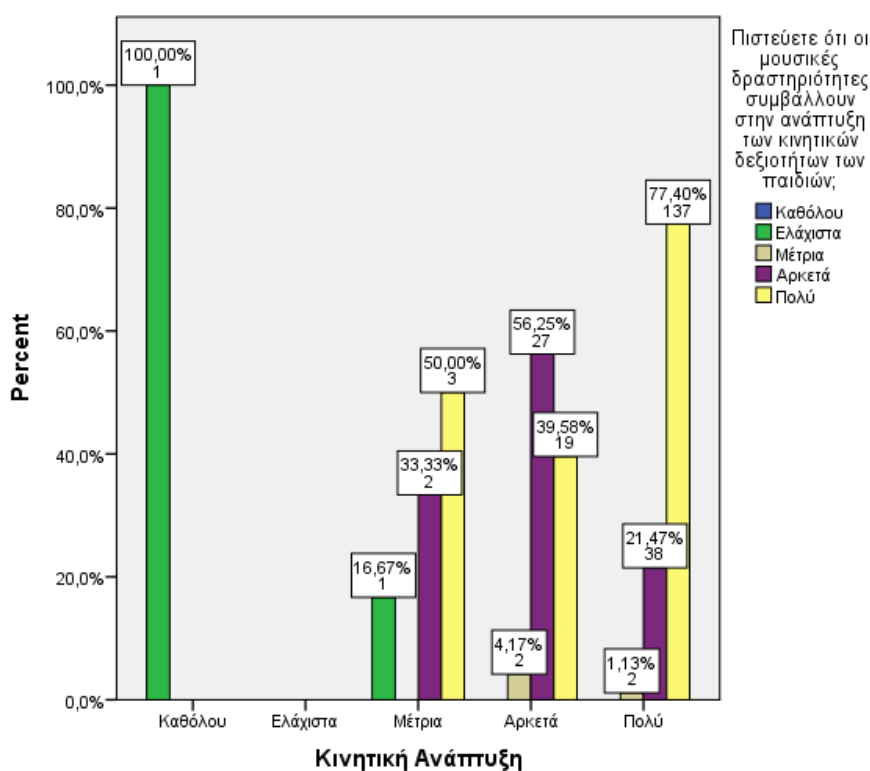
Τα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με την άποψη των συμμετεχόντων για το εάν θεωρούν τη συμβολή της μουσικής σημαντική στην κινητική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών φαίνονται στον πίνακα 72 που ακολουθεί:

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιότητων των παιδιών; * Κινητική Ανάπτυξη Crosstabulation |          |       |                   |        |        |       |        |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                             |          |       | Κινητική Ανάπτυξη |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                             |          |       | Καθόλου           | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιότητων των παιδιών;                                     | Ελάχιστα | Count | 1                 | 1      | 0      | 0     | 2      | ,000    |
|                                                                                                                                             |          | %     | 50,0%             | 50,0%  | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                             | Μέτρια   | Count | 0                 | 0      | 2      | 2     | 4      |         |
|                                                                                                                                             |          | %     | 0,0%              | 0,0%   | ,0%    | 50,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                             | Αρκετά   | Count | 0                 | 2      | 27     | 38    | 67     |         |
|                                                                                                                                             |          | %     | 0,0%              | 3,0%   | 40,3%  | 56,7% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                             | Πολύ     | Count | 0                 | 3      | 19     | 137   | 159    |         |
|                                                                                                                                             |          | %     | 0,0%              | 1,9%   | 11,9%  | 86,2% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                      |          | Count | 1                 | 6      | 48     | 177   | 232    |         |
|                                                                                                                                             |          | %     | 0,4%              | 2,6%   | 20,7%  | 76,3% | 100,0% |         |

Πίνακας 72

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (47,549) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < .001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην κινητική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 53) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική ή μέτρια σημαντική την επίδραση της μουσικής στην κινητική ανάπτυξη** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν πολύ** στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών. Αντίθετα εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν αρκετά** στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών.



Γράφημα 53

### Δημιουργικότητα

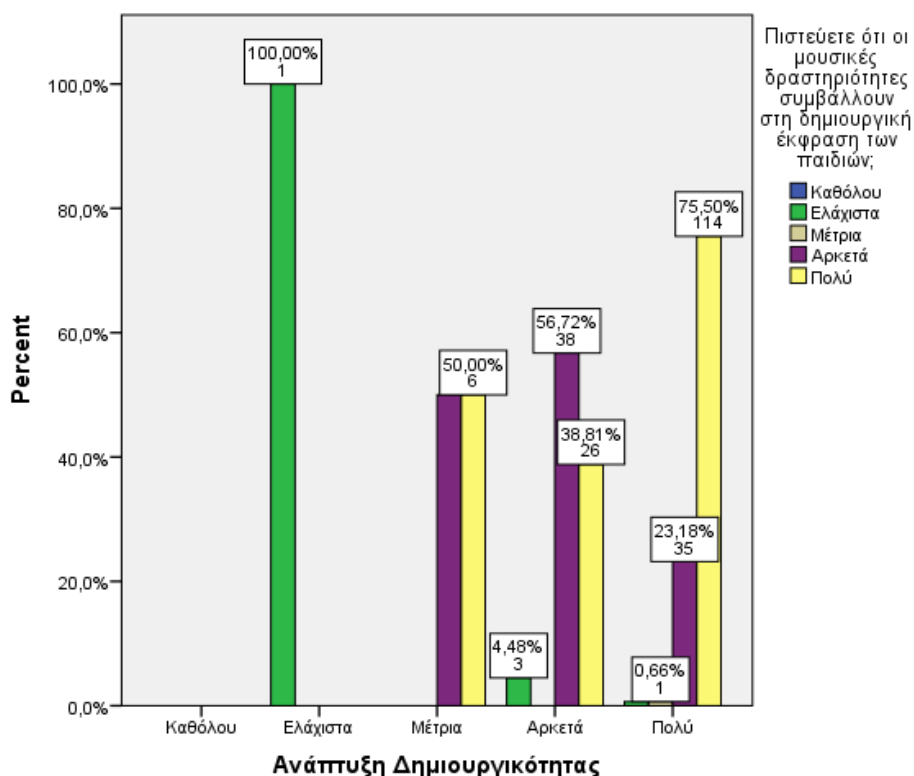
Η άποψη των συμμετεχόντων σχετικά με την θετική συμβολή της μουσικής στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην δημιουργική έκφραση των παιδιών φαίνεται στον ακόλουθο πίνακα.

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη δημιουργική έκφραση των παιδιών; * Ανάπτυξη Δημιουργικότητας Crosstabulation |          |       |                           |        |        |        |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|---------------------------|--------|--------|--------|--------|---------|
|                                                                                                                                      |          |       | Ανάπτυξη Δημιουργικότητας |        |        |        | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                      |          |       | Ελάχιστα                  | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ   |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη δημιουργική έκφραση των παιδιών;                                             | Ελάχιστα | Count | 1                         | 0      | 3      | 1      | 5      | ,000    |
|                                                                                                                                      |          | %     | 20,0%                     | 0,0%   | 60,0%  | 20,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Μέτρια   | Count | 0                         | 0      | 0      | 1      | 1      |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 0,0%                      | 0,0%   | 0,0%   | 100,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Αρκετά   | Count | 0                         | 6      | 38     | 35     | 79     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 0,0%                      | 7,6%   | 48,1%  | 44,3%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Πολύ     | Count | 0                         | 6      | 26     | 114    | 146    |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 0,0%                      | 4,1%   | 17,8%  | 78,1%  | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                               |          | Count | 1                         | 12     | 67     | 151    | 231    |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 0.4%                      | 5.2%   | 29.0%  | 65.4%  | 100.0% |         |

Πίνακας 73

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (25,489) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p<,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην δημιουργική έκφραση των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 54) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική την επίδραση της μουσικής στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν πολύ** στην δημιουργική έκφραση των παιδιών, ενώ εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν αρκετά** στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών.



Γράφημα 14

### Συναισθηματική Ανάπτυξη

Η απόψεις των συμμετεχόντων στην έρευνα σχετικά με τη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, συσχετίστηκε με τη γνώμη τους τόσο για την **α) έκφραση συναισθημάτων** των παιδιών, όσο και με την **β) καλλιέργεια του αισθήματος της ευχαρίστησης** και **γ) της αντιμετώπισης μιας στρεσογόνας κατάστασης** στην τάξη.

#### Α) Έκφραση συναισθημάτων των παιδιών

Στον πίνακα 74 καταγράφονται οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για το εάν θεωρούν σημαντική τη μουσική όσον αφορά την ενίσχυση της συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση των συναισθημάτων των παιδιών.

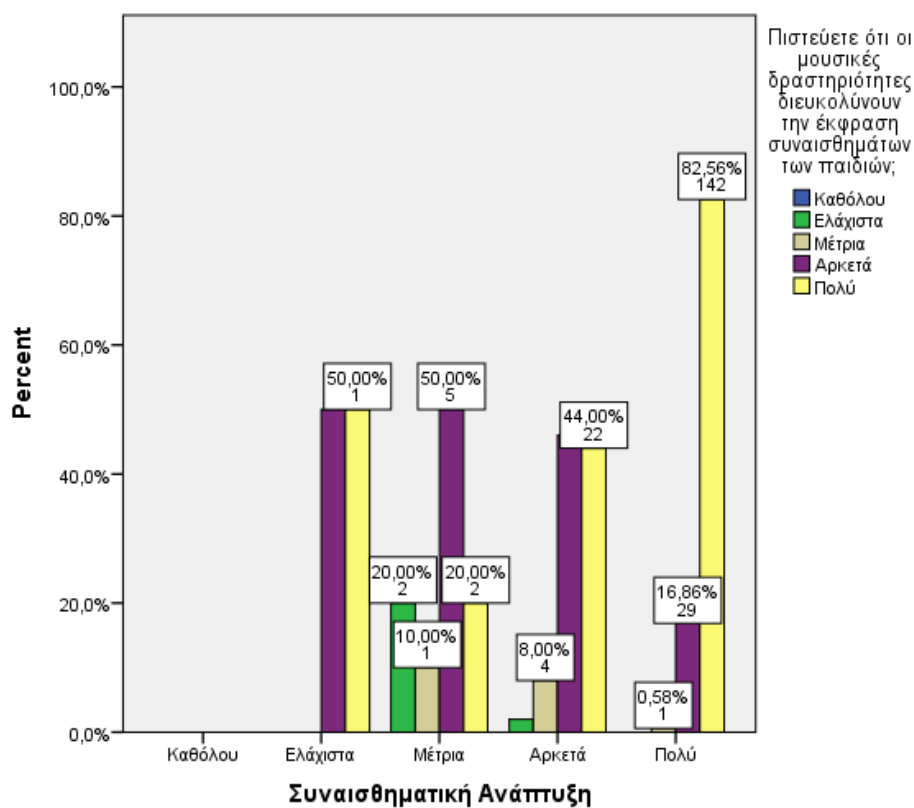
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών; * Συναισθηματική Ανάπτυξη Crosstabulation |          |       |                         |        |        |       |         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------------|--------|--------|-------|---------|
|                                                                                                                                        |          |       | Συναισθηματική Ανάπτυξη |        |        |       | p-value |
|                                                                                                                                        |          |       | Ελάχιστα                | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες                                                                                               | Ελάχιστα | Count | 0                       | 2      | 1      | 0     | ,000    |
|                                                                                                                                        |          | %     | 0,0%                    | 66,7%  | 33,3%  | 0,0%  |         |
|                                                                                                                                        | Μέτρια   | Count | 0                       | 1      | 4      | 1     |         |
|                                                                                                                                        |          | %     | 0,0%                    | 33,3%  | 66,7%  | 16,7% |         |

|                                                     |        |       |      |       |       |       |        |
|-----------------------------------------------------|--------|-------|------|-------|-------|-------|--------|
| διευκολύνουν την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών; |        | %     | 0,0% | 16,7% | 66,7% | 16,7% | 100,0% |
|                                                     | Αρκετά | Count | 1    | 5     | 23    | 29    | 58     |
|                                                     |        | %     | 1,7% | 8,6%  | 39,7% | 50,0% | 100,0% |
|                                                     | Πολύ   | Count | 1    | 2     | 22    | 142   | 167    |
|                                                     |        | %     | 0,6% | 1,2%  | 13,2% | 85,0% | 100,0% |
|                                                     | Σύνολο | Count | 2    | 10    | 50    | 172   | 234    |
|                                                     |        | %     | 0,9% | 4,3%  | 21,4% | 73,5% | 100,0% |

Πίνακας 74

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (47,366) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση των συναισθημάτων των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 55) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική** την επίδραση της μουσικής στην συναισθηματική ανάπτυξη συνήθως **πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν πολύ την έκφραση των συναισθημάτων** των παιδιών. Αντίθετα εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά, μέτρια ή ελάχιστα σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν **αρκετά την έκφραση των συναισθημάτων** των παιδιών.



Γράφημα 55

### Β) Αίσθημα ευχαρίστησης

Στον παρακάτω πίνακα 78 που ακολουθεί, καταγράφονται τα δεδομένα από τις απαντήσεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την επίδραση της μουσικής στην ευχαρίστηση και εκτόνωση του στρες των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο γενικότερο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών.

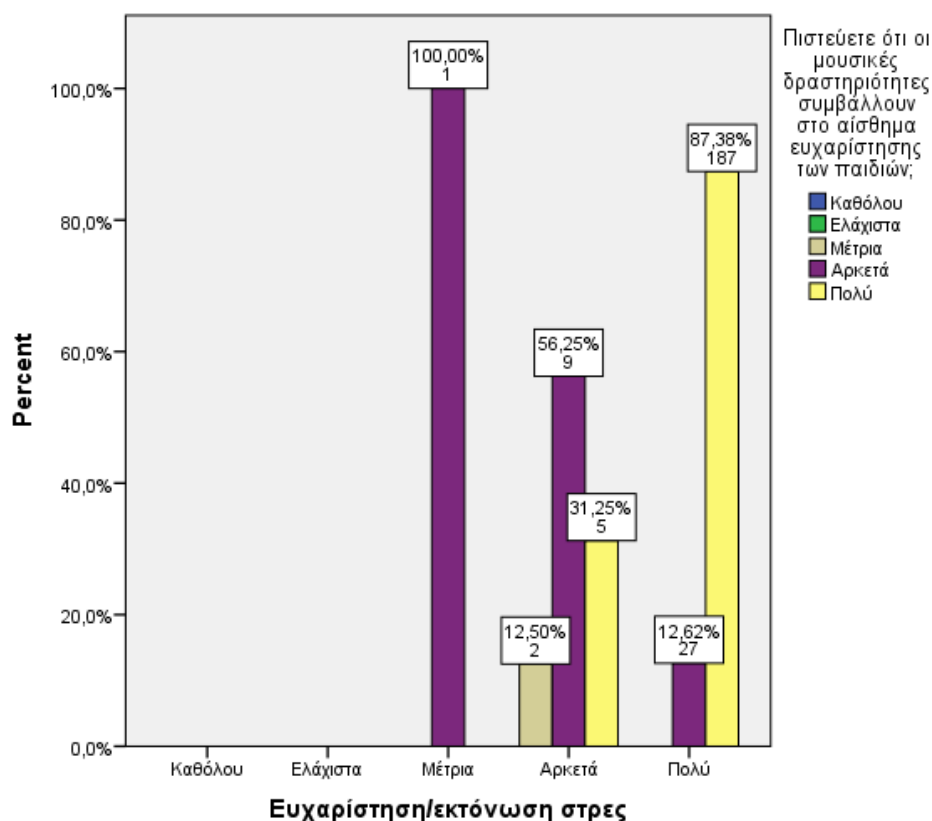
| Crosstab                                                                                  |        |       |                            |        |       |        |         |        |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|--------|-------|----------------------------|--------|-------|--------|---------|--------|
|                                                                                           |        |       | Ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες |        |       | Σύνολο | p-value |        |
|                                                                                           |        |       | Μέτρια                     | Αρκετά | Πολύ  |        |         |        |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών; | Μέτρια | Count | 0                          | 2      | 0     | 2      | ,000    |        |
|                                                                                           |        | %     | 0,0%                       | 100,0% | 0,0%  | 100,0% |         |        |
|                                                                                           | Αρκετά | Count | 1                          | 9      | 27    | 37     |         |        |
|                                                                                           |        | %     | 2,7%                       | 24,3%  | 73,0% | 100,0% |         |        |
|                                                                                           | Πολύ   | Count | 0                          | 5      | 187   | 192    |         |        |
|                                                                                           |        | %     | 0,0%                       | 2,6%   | 97,4% | 100,0% |         |        |
|                                                                                           | Σύνολο |       | Count                      | 1      | 16    | 214    |         | 231    |
|                                                                                           |        |       | %                          | 0,4%   | 6,9%  | 92,6%  |         | 100,0% |

Πίνακας 78



Σύμφωνα με το Fisher's exact test (36,442) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p<,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 59) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική την επίδραση της μουσικής στην ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν πολύ στο αίσθημα ευχαρίστησης** των παιδιών, ενώ εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά ή μέτρια σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν αρκετά στο αίσθημα ευχαρίστησης** των παιδιών.



Γράφημα 59

### Γ) Αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης

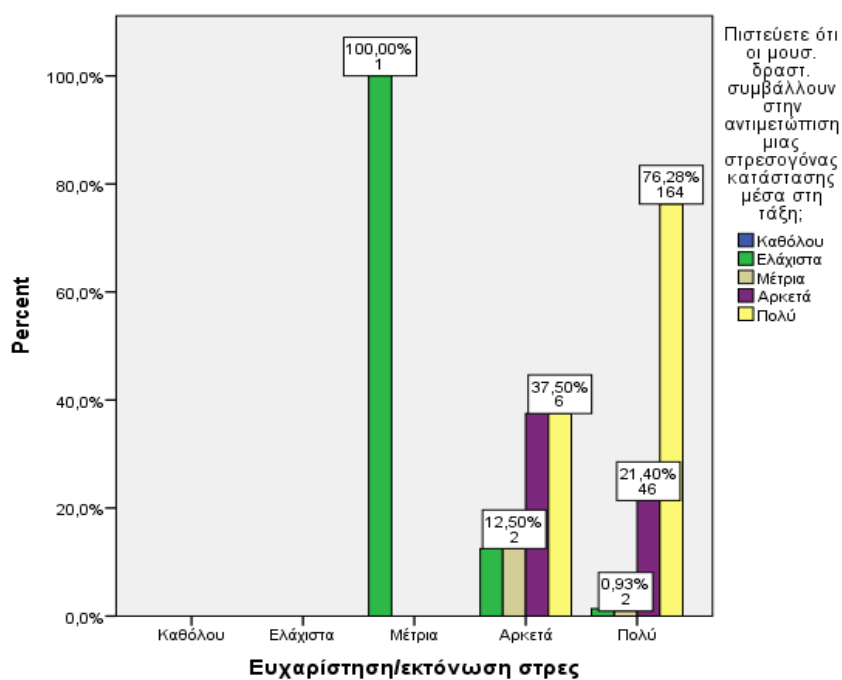
Στον πίνακα 79 που ακολουθεί, καταγράφεται η άποψη των συμμετεχόντων για τη συμβολή της μουσικής στην ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μια στρεσογόνας κατάστασης που βιώνει το παιδί μέσα στην τάξη.

| Crosstab                                                                                                                                         |          |       |                            |        |       |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|----------------------------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                                  |          |       | Ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                  |          |       | Μέτρια                     | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες μπορούν να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης που βιώνει ένα παιδί μέσα στη τάξη; | Ελάχιστα | Count | 1                          | 2      | 3     | 6      | ,000    |
|                                                                                                                                                  |          | %     | 16,7%                      | 33,3%  | 50,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                  | Μέτρια   | Count | 0                          | 2      | 2     | 4      |         |
|                                                                                                                                                  |          | %     | 0,0%                       | 50,0%  | 50,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                  | Αρκετά   | Count | 0                          | 6      | 46    | 52     |         |
|                                                                                                                                                  |          | %     | 0,0%                       | 11,5%  | 88,5% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                  | Πολύ     | Count | 0                          | 6      | 164   | 170    |         |
|                                                                                                                                                  |          | %     | 0,0%                       | 3,5%   | 96,5% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                           |          | Count | 1                          | 16     | 215   | 232    |         |
|                                                                                                                                                  |          | %     | 0,4%                       | 6,9%   | 92,7% | 100,0% |         |

Πίνακας 79

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (28,848) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική τη μουσική οι βρεφονηπιοκόμοι στο αίσθημα της ευχαρίστησης και εκτόνωση του στρες, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν θετικά στην αντιμετώπιση μια στρεσογόνας κατάστασης που βιώνει το παιδί μέσα στην τάξη.

Στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 60) που ακολουθεί, φαίνεται ότι εκείνοι που θεωρούν **πολύ ή μέτρια σημαντική την επίδραση της μουσικής** στην ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν **πολύ στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης** που βιώνει το παιδί μέσα στην τάξη.



Γράφημα 60

### Γλωσσική ανάπτυξη

Η διερεύνηση των απόψεων των ερωτηθέντων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών συσχετίστηκε **α) με την άποψή τους για την επιρροή της μουσικής στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου και β) τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών.**

#### Α) Ανάπτυξη του προφορικού λόγου

Στον πίνακα που ακολουθεί (πίνακας 75), καταγράφεται η άποψη των συμμετεχόντων σχετικά με το πόσο σημαντική θεωρούν τη συμβολή της μουσικής στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών.

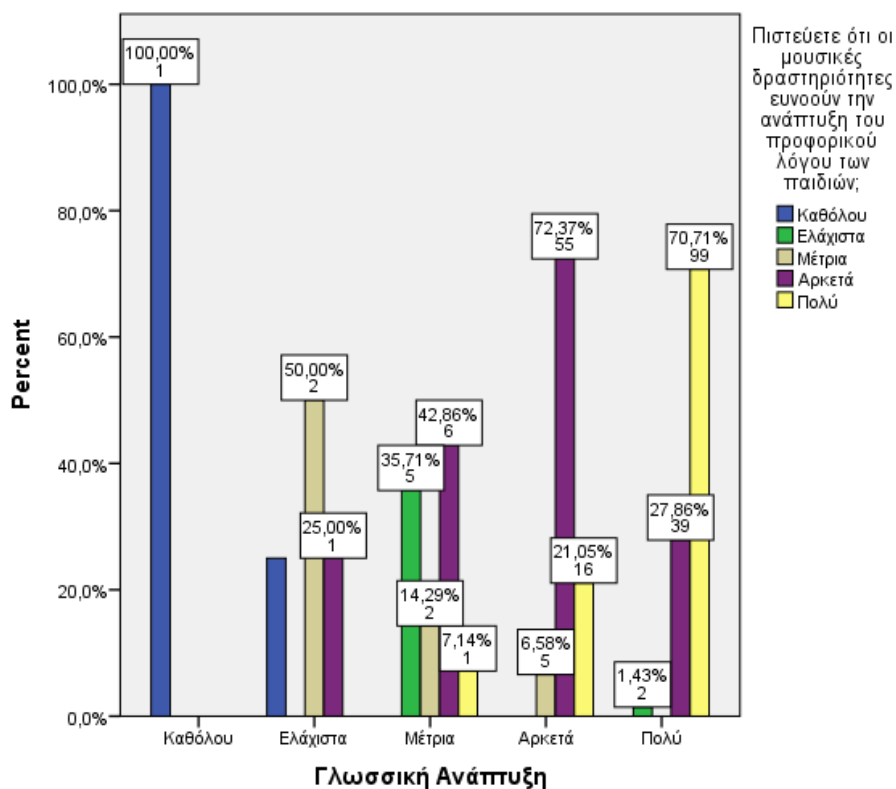
| Crosstab                                                                      |          |       |                   |          |        |        |       |        |         |
|-------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                               |          |       | Γλωσσική Ανάπτυξη |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                               |          |       | Καθόλου           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε<br>ότι οι μουσικές<br>δραστηριότητες<br>ευνοούν την<br>ανάπτυξη του | Καθόλου  | Count | 1                 | 1        | 0      | 0      | 0     | 2      | ,000    |
|                                                                               |          | %     | 50,0%             | 50,0%    | 0,0%   | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                               | Ελάχιστα | Count | 0                 | 0        | 5      | 0      | 2     | 7      |         |
|                                                                               |          | %     | 0,0%              | 0,0%     | 71,4%  | 0,0%   | 28,6% | 100,0% |         |
|                                                                               | Μέτρια   | Count | 0                 | 2        | 2      | 5      | 0     | 9      |         |
|                                                                               |          | %     | 0,0%              | 28,6%    | 28,6%  | 57,1%  | 0,0%  | 100,0% |         |

|                                                      |        |       |      |       |       |       |       |        |
|------------------------------------------------------|--------|-------|------|-------|-------|-------|-------|--------|
| προφορικού λόγου<br><br>(ομιλία) των<br><br>παιδιών; | Αρκετά | %     | 0,0% | 22,2% | 22,2% | 55,6% | 0,0%  | 100,0% |
|                                                      |        | Count | 0    | 1     | 6     | 55    | 39    | 101    |
|                                                      |        | %     | 0,0% | 1,0%  | 5,9%  | 54,5% | 38,6% | 100,0% |
|                                                      | Πολύ   | Count | 0    | 0     | 1     | 16    | 99    | 116    |
|                                                      |        | %     | 0,0% | 0,0%  | 0,9%  | 13,8% | 85,3% | 100,0% |
| Σύνολο                                               |        | Count | 1    | 4     | 14    | 76    | 140   | 235    |
|                                                      |        | %     | 0,4% | 1,7%  | 6,0%  | 32,3% | 59,6% | 100,0% |

Πίνακας 75

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (123,118) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην γλωσσική ανάπτυξη, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 56) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική την επίδραση της μουσικής στην γλωσσική ανάπτυξη** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ευνοούν πολύ την ανάπτυξη του προφορικού λόγου** των παιδιών. Αντίθετα, εκείνοι που την θεωρούν αρκετά ή μέτρια σημαντική συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν αρκετά την ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών.



Γράφημα 56

### ***B) Εμπλουτισμός λεξιλογίου***

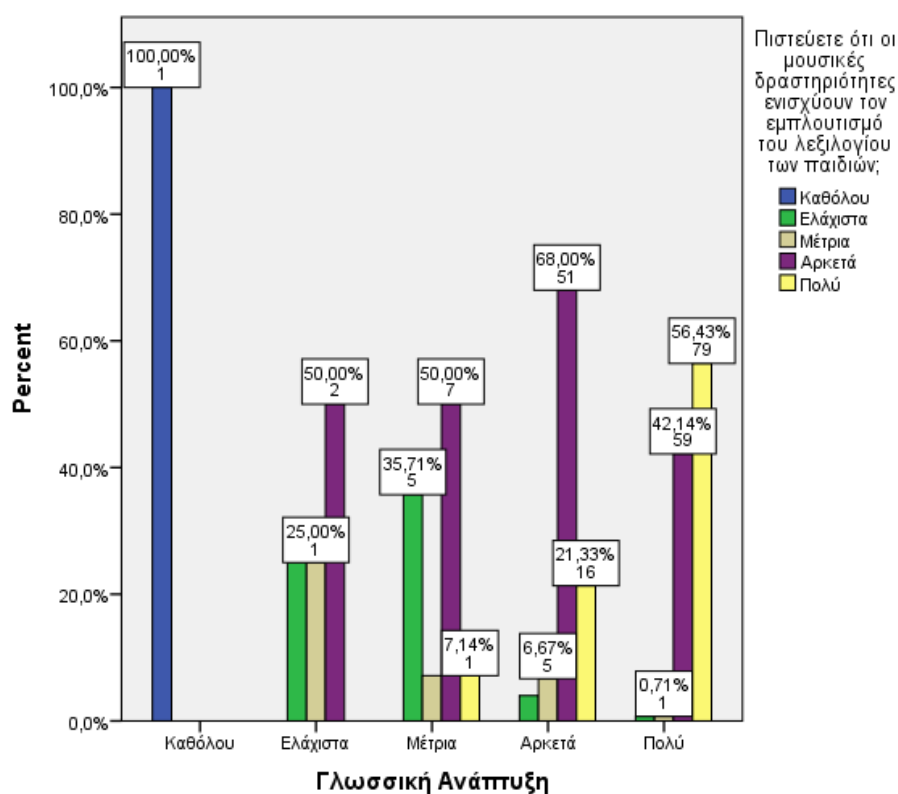
Στον πίνακα 76 που ακολουθεί, καταγράφεται η άποψη των συμμετεχόντων για τη συμβολή της μουσικής στη γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενισχύουν τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών.

| Crosstab                                                                                                         |          |       |                   |          |        |        |       |        |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                  |          |       | Γλωσσική Ανάπτυξη |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                  |          |       | Καθόλου           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε<br>ότι οι μουσικές<br>δραστηριότητες<br>ενισχύουν τον<br>εμπλουτισμό του<br>λεξιλογίου των<br>παιδιών; | Καθόλου  | Count | 1                 | 0        | 0      | 0      | 0     | 1      | ,000    |
|                                                                                                                  |          | %     | 100,0%            | 0,0%     | 0,0%   | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                  | Ελάχιστα | Count | 0                 | 1        | 5      | 3      | 1     | 10     |         |
|                                                                                                                  |          | %     | 0,0%              | 10,0%    | 50,0%  | 30,0%  | 10,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                  | Μέτρια   | Count | 0                 | 1        | 1      | 5      | 1     | 8      |         |
|                                                                                                                  |          | %     | 0,0%              | 12,5%    | 12,5%  | 62,5%  | 12,5% | 100,0% |         |
|                                                                                                                  | Αρκετά   | Count | 0                 | 2        | 7      | 51     | 59    | 119    |         |
|                                                                                                                  |          | %     | 0,0%              | 1,7%     | 5,9%   | 42,9%  | 49,6% | 100,0% |         |
|                                                                                                                  | Πολύ     | Count | 0                 | 0        | 1      | 16     | 79    | 96     |         |
|                                                                                                                  |          | %     | 0,0%              | 0,0%     | 1,0%   | 16,7%  | 82,3% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                           |          | Count | 1                 | 4        | 14     | 75     | 140   | 234    |         |
|                                                                                                                  |          | %     | 0,4%              | 1,7%     | 6,0%   | 32,1%  | 59,8% | 100,0% |         |

*Πίνακας 76*

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (67,224) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p<,001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην γλωσσική ανάπτυξη, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενισχύουν τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 57) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική την επίδραση της μουσικής στην γλωσσική ανάπτυξη** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ενισχύουν πολύ τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου** των παιδιών. Αντίθετα εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά, μέτρια ή ελάχιστα σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες **ενισχύουν αρκετά** τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών.



Γράφημα 57

### Αισθητική καλλιέργεια

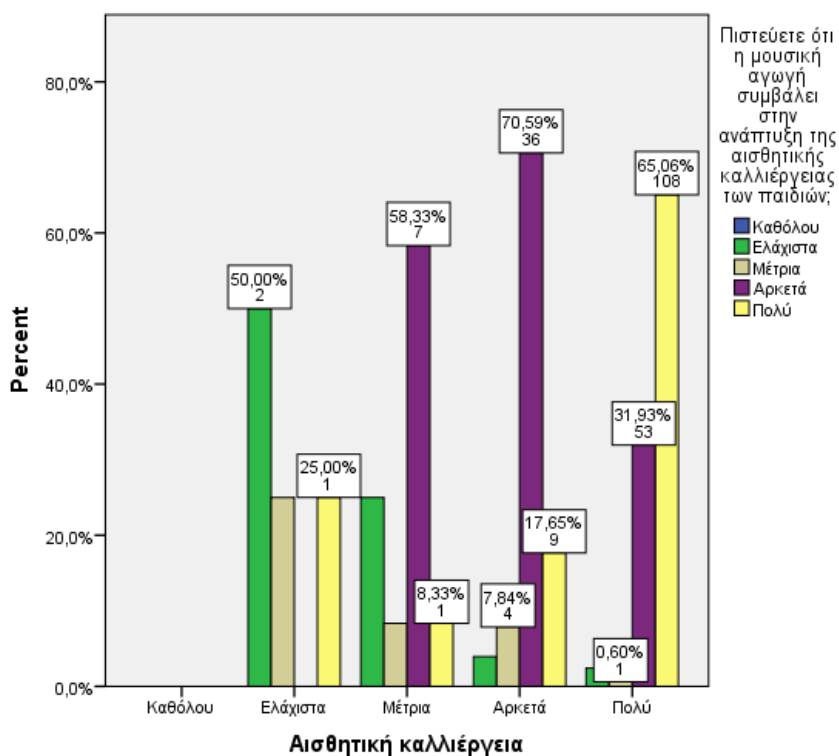
Ο παρακάτω πίνακας καταγράφει την πεποίθηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με το πόσο σημαντική θεωρούν τη μουσική στην ενίσχυση της αισθητικής των παιδιών, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι η μουσική αγωγή συμβάλλει στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών.

|                                                                                                                     |          | Πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή συμβάλλει στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών; * Αισθητική καλλιέργεια Crosstabulation |                       |        |        |       |        |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                     |          |                                                                                                                                        | Αισθητική καλλιέργεια |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                     |          |                                                                                                                                        | Ελάχιστα              | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        | ,000    |
| Πιστεύετε<br>ότι η μουσική<br>αγωγή<br>συμβάλλει στην<br>ανάπτυξη της<br>αισθητικής<br>καλλιέργειας<br>των παιδιών; | Ελάχιστα | Count                                                                                                                                  | 2                     | 3      | 2      | 4     | 11     |         |
|                                                                                                                     |          | %                                                                                                                                      | 18,2%                 | 27,3%  | 18,2%  | 36,4% | 100,0% |         |
|                                                                                                                     | Μέτρια   | Count                                                                                                                                  | 1                     | 1      | 4      | 1     | 7      |         |
|                                                                                                                     |          | %                                                                                                                                      | 14,3%                 | 14,3%  | 57,1%  | 14,3% | 100,0% |         |
|                                                                                                                     | Αρκετά   | Count                                                                                                                                  | 0                     | 7      | 36     | 53    | 96     |         |
|                                                                                                                     |          | %                                                                                                                                      | 0,0%                  | 7,3%   | 37,5%  | 55,2% | 100,0% |         |
|                                                                                                                     | Πολύ     | Count                                                                                                                                  | 1                     | 1      | 9      | 108   | 119    |         |
|                                                                                                                     |          | %                                                                                                                                      | 0,8%                  | 0,8%   | 7,6%   | 90,8% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                              |          | Count                                                                                                                                  | 4                     | 12     | 51     | 166   | 233    |         |
|                                                                                                                     |          | %                                                                                                                                      | 1,7%                  | 5,2%   | 21,9%  | 71,2% | 100,0% |         |

Πίνακας 77

Σύμφωνα με το Fisher's exact test (70,433) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < .001$ ) στον βαθμό που θεωρούν σημαντική την μουσική οι εκπαιδευτικοί στην αισθητική καλλιέργεια, ανάλογα με το αν πιστεύουν ότι η μουσική αγωγή συμβάλλει στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 58) εκείνοι που θεωρούν **πολύ σημαντική την επίδραση της μουσικής στην αισθητική καλλιέργεια** συνήθως πιστεύουν ότι η μουσική αγωγή **ενισχύει πολύ την ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών**, ενώ εκείνοι που την θεωρούν **αρκετά ή μέτρια σημαντική** συνήθως πιστεύουν ότι η μουσική αγωγή **ενισχύει αρκετά** την αισθητική καλλιέργεια των παιδιών.



Γράφημα 58

Καταλήγοντας, από την ανάλυση των δεδομένων σχετικά με τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για την επιρροή της μουσικής αγωγής στην αγωγή και ανάπτυξη των παιδιών, θα λέγαμε ότι εκτιμούν ιδιαίτερα τη μουσική και τις δραστηριότητες που πηγάζουν από αυτή στην ενίσχυση όλων των τομέων και πεδίων, που συντελούν σε μια ομαλή και ισορροπημένη ανάπτυξη των παιδιών. Όταν κλήθηκαν να ιεραρχήσουν τους τομείς στους οποίους η μουσική ασκεί μεγαλύτερη επιρροή κατά τη γνώμη τους, κατέταξαν, στη συντριπτική τους πλειοψηφία (92,7%), την επίδραση της μουσικής

στην ευχαρίστηση ή στην εκτόνωση του στρες των παιδιών. Δεύτερη στην προτίμησή τους είναι η ενίσχυση της κινητικής ανάπτυξης (76,3%) των παιδιών. Έπειτα, υποστήριξαν σε ποσοστό (73,5%), ότι η μουσική συμβάλει πολύ στη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Επιπλέον, σημαντικό ήταν το ποσοστό της άποψης για την αισθητική καλλιέργεια των παιδιών μέσω της μουσικής (71,2%), ενώ η ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών ακολουθεί με ποσοστό (65,1%). Ακολουθούν η βελτίωση της γλωσσικής (59,6%) και κοινωνικής (56,2%) ανάπτυξης των παιδιών με τελευταία αναφορά στη γνωστική ανάπτυξη με ποσοστό (48,9%). Αυτή η ιεράρχηση των απαντήσεων που προέκυψε από την στατιστική ανάλυση των δεδομένων, μαρτυρά την πίστη και θεώρηση των βρεφονηπιοκόμων ότι η μουσική συμβάλει περισσότερο στη διασκέδαση, τη χαλάρωση και την εκτόνωση των παιδιών κυρίως μέσω της κίνησης. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε από το γεγονός ότι οι απαντήσεις των συμμετεχόντων που αφορούσαν τους παραπάνω τομείς, κατείχαν και τα μεγαλύτερα ποσοστά. Αντίθετα, στην περίπτωση της συμβολής της μουσικής στη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, οι μισοί ή και λιγότεροι, δήλωσαν ότι, τόσο η γλωσσική, όσο και η κοινωνική και ακόμη λιγότερο η γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, ενισχύεται από την ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες.

Ενδεχομένως αυτή η θεώρηση να συνάδει με το γεγονός ότι, για πολλά χρόνια, από ιδρύσεως των πρώτων κέντρων προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα, η γενικότερη θεώρηση που επικρατούσε ήταν ότι στους παιδικούς σταθμούς που φιλοξενούνται παιδιά της προσχολικής ηλικίας, παρέχεται κατά βάση φροντίδα και όχι αγωγή. Αυτή η θεώρηση άργησε να αλλάξει και να συμβαδίζει εν τέλει με τα διεθνή κριτήρια και ερευνητικά δεδομένα, τα οποία συνεισέφεραν σημαντικά στην ανάδειξη και τεκμηρίωση της αναγκαιότητας διαδικασιών αγωγής κατά την προσχολική ηλικία. Ένας ακόμη παράγοντας που μπορεί να συμβάλει σε αυτήν τη γενικότερη θεώρηση, είναι η σταδιακή μείωση των διδακτικών ωρών του μαθήματος της μουσικής, όπως φάνηκε από την αναφορά και ανάλυση των προπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών των τμημάτων Βρεφονηπιοκομίας και προσχολικής αγωγής, των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της χώρας κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών των βρεφονηπιοκόμων. Επιπροσθέτως, όπως φάνηκε μέσα από τις απαντήσεις τους στο ερωτηματολόγιο αλλά και ακόμη περισσότερο μέσα από το διάλογο κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, η ανικανότητα κατανόησης των αδυναμιών τους, καθώς και η περιορισμένη προσπάθεια επιμόρφωσης και εξέλιξης μετά το πέρας των σπουδών τους,



σε συνάρτηση με την μικρή έκταση του μαθήματος της μουσικής στα ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών, ίσως να δικαιολογεί και την πεποίθηση της πλειοψηφίας των συμμετεχόντων, ότι η μουσική αγωγή ενισχύει κατά κύριο λόγο τη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών μέσω του αισθήματος της ευχαρίστησης και της εκτόνωσης του στρες. Σε αυτή τους τη θεώρηση πιθανώς να συνδράμει και η έλλειψη σχετικών αναφορών στους κανονισμούς λειτουργίας που ισχύουν για τους παιδικούς σταθμούς, σχετικά με τους σκοπούς, τους στόχους και την πορεία εκτέλεσης των μουσικών δραστηριοτήτων.

Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειωθεί, ότι διενεργήθηκαν ορισμένες επιμέρους συσχετίσεις ανάμεσα στις ερωτήσεις που απάρτιζαν το ερωτηματολόγιο και την δομή της συνέντευξης αντίστοιχα. Η ενέργεια αυτή έγινε, ώστε να πραγματοποιηθεί μια εις βάθος στατιστική διερεύνηση των απόψεων των βρεφονηπιοκόμων για τη θετική συμβολή της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών. Οι ερωτήσεις αφορούσαν πρώτα την άποψή τους για τον κάθε τομέα ανάπτυξης ξεχωριστά και έπειτα γινόταν μία – δύο ερωτήσεις σχετικές με επιμέρους δεξιότητες που ανήκουν σε κάθε τομέα. Η στατιστική ανάλυση των συσχετίσεων έδειξε απόλυτη συμφωνία ανάμεσα στις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Όπως φαίνεται άλλωστε και στα παραπάνω γραφήματα και πίνακες, οι περισσότερες απαντήσεις κυμαίνονταν ανάμεσα στο αρκετά και το πολύ, έχοντας απόλυτη αντιστοιχία μεταξύ των απόψεων τους στις συσχετίσεις με τις αντίστοιχες δεξιότητες του κάθε τομέα ανάπτυξης.

## 5.2 Συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού.

Για τη διερεύνηση της συχνότητας εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων οι συμμετέχοντες στην έρευνα, κλήθηκαν να απαντήσουν για το πόσο συχνά εκτελούν μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Οι απαντήσεις τους κυμαίνονταν ανάμεσα στο καθημερινά, 2-3 φορές την εβδομάδα και καθόλου.

|                                                       |                    | Count | Column N % |
|-------------------------------------------------------|--------------------|-------|------------|
| Σε τι συχνότητα εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες στο | Καθόλου            | 2     | 0,9%       |
|                                                       | 2-3 φορές/εβδομάδα | 81    | 35,1%      |

|                                                   |                   |     |              |
|---------------------------------------------------|-------------------|-----|--------------|
| εβδομαδιαίο πρόγραμμα<br>απασχόλησης των παιδιών; | <b>Καθημερινά</b> | 148 | <b>64,1%</b> |
|---------------------------------------------------|-------------------|-----|--------------|

Πίνακας 4

Όπως προκύπτει από τον πίνακα 4, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δήλωσε ότι εκτελεί μουσικές δραστηριότητες καθημερινά (64,1%). Στη συνέχεια της ανάλυσης, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων συσχετίστηκαν με:

- Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες
- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών
- Εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο

Η στατιστική ανάλυση των συσχετίσεων των παραπάνω παραγόντων, δεν έδειξε καμιά στατιστικά σημαντική διάφορα ως προς τη συχνότητα εκτέλεσης των μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού.

Σε δεύτερη φάση, συσχετίστηκε η συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων με:

- Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, όπου έπρεπε να επιλέξουν από τα παρακάτω:

- ❖ Τραγούδι,
- ❖ Εκμάθηση μουσικού οργάνου,
- ❖ Θεωρία μουσικής/σημειογραφία,
- ❖ Μουσικοκινητική,
- ❖ Ηχο-ιστορίες,
- ❖ Μουσικές γλωσσικές ασκήσεις

- Την ηλικία των συμμετεχόντων
- Τον φορέα εργασίας (Δημόσιος/Ιδιωτικός)
- Τα χρόνια προϋπηρεσίας

- Το επίπεδο σπουδών

Μετά την ανάλυση των συσχετίσεων των παραπάνω παραγόντων, στατιστικά σημαντική διάφορα φάνηκε μόνο ανάμεσα στα χρόνια προϋπηρεσίας και την ηλικία των ερωτηθέντων.

### • Χρόνια Προϋπηρεσίας

Στον πίνακα 101 παρουσιάζεται η συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ανάλογα με τα χρόνια προϋπηρεσίας των βρεφονηπιοκόμων. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Descriptives        |     |           |                 |               |           |          |
|---------------------|-----|-----------|-----------------|---------------|-----------|----------|
| Χρόνια προϋπηρεσίας |     |           |                 |               |           |          |
|                     | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα | 95% Δ. Ε. |          |
|                     |     |           |                 |               | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθόλου             | 2   | 1,500     | ,7071           | ,5000         | -4,853    | 7,853    |
| 2-3 φορές/εβδομάδα  | 79  | 10,247    | 8,7137          | ,9804         | 8,295     | 12,199   |
| Καθημερινά          | 139 | 15,532    | 10,3525         | ,8781         | 13,796    | 17,269   |
| Σύνολο              | 220 | 13,507    | 10,1160         | ,6820         | 12,163    | 14,851   |

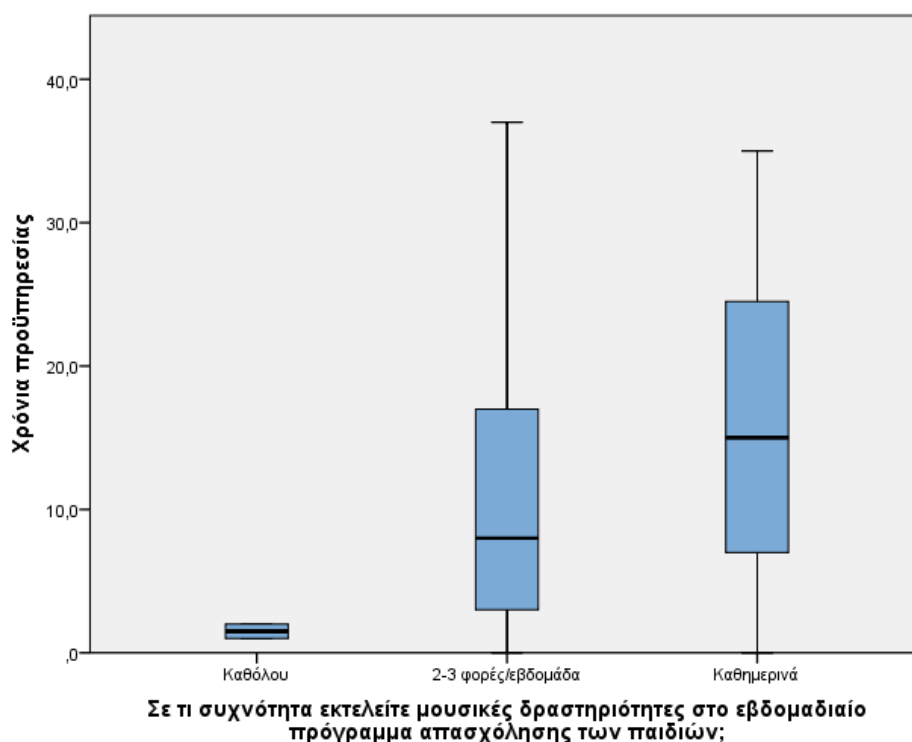
Πίνακας 101

Από τον έλεγχο ανάλυσης της διακύμανσης προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στα χρόνια προϋπηρεσίας ανάλογα με τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ( $F=8,896$ ,  $p<,001$ ). Από τις πολλαπλές συγκρίσεις που ακολουθούν στον πίνακα 102 και συγκεκριμένα από τον έλεγχο Tukey προκύπτει ότι οι διαφορές αφορούν την καθημερινή εκτέλεση με την εκτέλεση 2-3 φορές/εβδομάδα με  $p<,001$ .

| Multiple Comparisons                                                                                     |                                                                                                          |                |               |          |           |          |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|---------------|----------|-----------|----------|
| Dependent Variable: Χρόνια προϋπηρεσίας                                                                  |                                                                                                          |                |               |          |           |          |
| Tukey HSD                                                                                                |                                                                                                          |                |               |          |           |          |
| (I) Σε τι συχνότητα εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; | (J) Σε τι συχνότητα εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; | Μέση τιμή(I-J) | Τυπικό σφάλμα | - val ue | 95% Δ. Ε. |          |
|                                                                                                          |                                                                                                          |                |               |          | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθημερινά                                                                                               | Καθόλου                                                                                                  | 14,0324        | 6,9579        | 000      | 2,388     | 30,452   |
|                                                                                                          | 2-3 φορές/εβδομάδα                                                                                       | 5,2855         | 1,3766        | 000      | 2,037     | 8,534    |

Πίνακας 102

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 1) τα χρόνια προϋπηρεσίας είναι σημαντικά λιγότερα όταν η συχνότητα εκτέλεσης είναι καθόλου (1,5 έτη ) συγκριτικά με την εκτέλεση 2-3 φορές την εβδομάδα (10,247) ή με το καθημερινά (15,532).



Γράφημα 78

### • Ηλικία

Στον πίνακα 93 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ανάλογα με την ηλικία του εκπαιδευτικού. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και τι τυπικό σφάλμα.

| Descriptives       |     |           |                 |               |           |          |
|--------------------|-----|-----------|-----------------|---------------|-----------|----------|
| Ηλικία             |     |           |                 |               |           |          |
|                    | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα | 95% Δ. Ε. |          |
|                    |     |           |                 |               | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθόλου            | 2   | 24,00     | 1,414           | 1,000         | 11,29     | 36,71    |
| 2-3 φορές/εβδομάδα | 80  | 36,21     | 9,953           | 1,113         | 34,00     | 38,43    |
| Καθημερινά         | 143 | 40,15     | 10,012          | ,837          | 38,49     | 41,80    |
| Σύνολο             | 225 | 38,60     | 10,196          | ,680          | 37,26     | 39,94    |

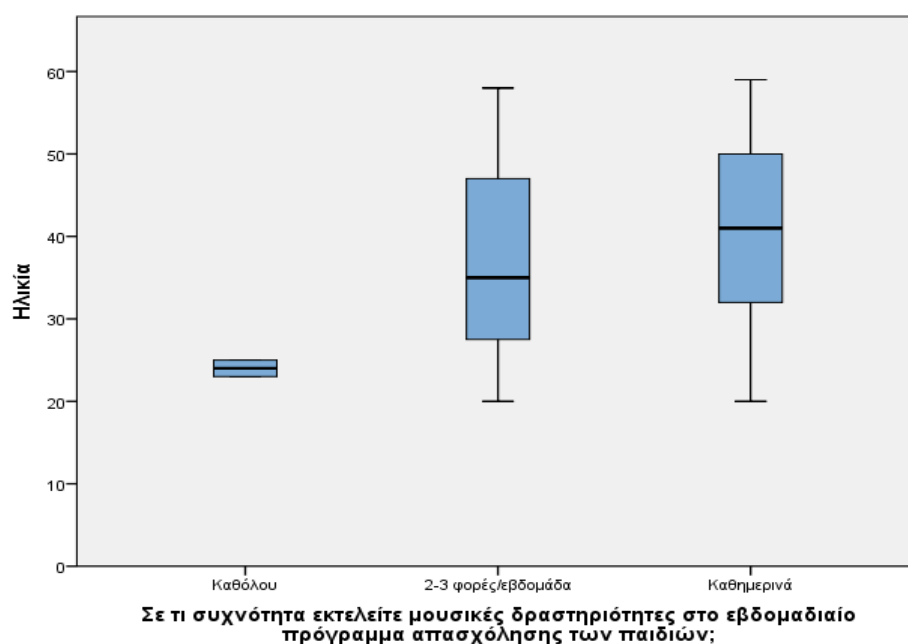
Πίνακας 93

Από τον έλεγχο ανάλυσης της διακύμανσης προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην **ηλικία** ανάλογα με τη **συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων** στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ( $F=6.161$ ,  $p=,002$ ). Από τις πολλαπλές συγκρίσεις που ακολουθούν στον πίνακα 94 και συγκεκριμένα από τον έλεγχο Tukey προκύπτει ότι οι διαφορές αφορούν την καθημερινή εκτέλεση με την εκτέλεση 2-3 φορές/εβδομάδα με  $p=,014$ .

| Multiple Comparisons                                                                                     |                                                                                                          |                 |               |         |           |          |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|---------------|---------|-----------|----------|
| Dependent Variable: Ηλικία                                                                               |                                                                                                          |                 |               |         |           |          |
| Tukey HSD                                                                                                |                                                                                                          |                 |               |         |           |          |
| (I) Σε τι συχνότητα εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; | (J) Σε τι συχνότητα εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; | Μέση τιμή (I-J) | Τυπικό σφάλμα | P-value | 95% Δ. Ε. |          |
|                                                                                                          |                                                                                                          |                 |               |         | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθημερινά                                                                                               | Καθόλου                                                                                                  | 16,147          | 7,098         | ,061    | -,60      | 32,90    |
|                                                                                                          | 2-3 φορές/εβδομάδα                                                                                       | 3,934           | 1,392         | ,014    | ,65       | 7,22     |

Πίνακας 94

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 74) **η συχνότητα εκτέλεσης 2-3 φορές την εβδομάδα αφορά βρεφονηπιοκόμους ηλικίας 36,21 ετών** κατά μέσο όρο συγκριτικά με την ηλικία αυτών που εκτελούν μουσικές δραστηριότητες **καθημερινά με ηλικία 40,15 έτη**.



Γράφημα 74

Συμπερασματικά, όσον αφορά τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στη διάρκεια του εβδομαδιαίου προγράμματος δραστηριοτήτων, αυτές φαίνεται να εκτελούνται από τη πλειοψηφία των βρεφονηπιοκόμων καθημερινά. Ωστόσο, τόσο η **ηλικία** όσο και τα **χρόνια προϋπηρεσίας** φαίνεται να είναι δύο παράγοντες που επηρεάζουν την οργάνωση του εβδομαδιαίου προγράμματος όσον αφορά την συχνότερη εφαρμογή και ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες.

Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό, ότι οι βρεφονηπιοκόμοι στη πλειοψηφία τους, επιλέγουν να εκτελούν καθημερινά μουσικές δραστηριότητες. Η επιλογή αυτή είναι ανεξάρτητη με το εάν έχουν ερασιτεχνική ενασχόληση, εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, το επίπεδο και τα περιγράμματα μαθημάτων μουσικής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών ή κάποια σχετική επιμόρφωση. Η θέση αυτή τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι στατιστικά δε φάνηκε καμιά σημαντική διαφορά στους παραπάνω παράγοντες με την επιλογή τους σχετικά με την συχνότητα εκτέλεσης μουσικής.

### 5.2.1 Συχνότητα εκτέλεσης - Είδη μουσικών δραστηριοτήτων

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα κλήθηκαν να απαντήσουν επιπλέον, ποιες από τις μουσικές δραστηριότητες όπως η μουσικοκινητική, το τραγούδι, η μουσική με όργανα, οι ηχο-ιστορίες, η ακρόαση και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, εκτελούν συχνότερα στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού. Όπως φάνηκε από τις απαντήσεις τους, **καθημερινά** εκτελούνται η μουσικοκινητική (48,7%) και το τραγούδι (85,8%). Δραστηριότητες με χρήση μουσικών οργάνων από τους εκπαιδευτικούς (63,8%), δραστηριότητες με χρήση μουσικών οργάνων από τα παιδιά (59,5%), ηχο-ιστορίες (50,6%), ακρόαση μουσικής (45,7%) και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες (49,4%) εκτελούνται συνήθως **2-3 φορές την εβδομάδα**.

|                                                                               |                        | Count | Column N %   |
|-------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|--------------|
| Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες Μουσικοκινητικής στην τάξη;               | Καθόλου                | 2     | 0,9%         |
|                                                                               | Σπάνια                 | 7     | 3,0%         |
|                                                                               | 2-3 φορές την εβδομάδα | 110   | 47,4%        |
|                                                                               | <b>Καθημερινά</b>      | 113   | <b>48,7%</b> |
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης; | Καθόλου                | 0     | 0,0%         |
|                                                                               | Σπάνια                 | 4     | 1,7%         |
|                                                                               | 2-3 φορές την εβδομάδα | 30    | 12,8%        |

|                                                                                                |                               |     |              |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------|-----|--------------|
|                                                                                                | <b>Καθημερινά</b>             | 201 | <b>85,5%</b> |
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων;       | Καθόλου                       | 3   | 1,3%         |
|                                                                                                | Σπάνια                        | 61  | 26,0%        |
|                                                                                                | <b>2-3 φορές την εβδομάδα</b> | 150 | <b>63,8%</b> |
|                                                                                                | Καθημερινά                    | 21  | 8,9%         |
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα;       | Καθόλου                       | 5   | 2,2%         |
|                                                                                                | Σπάνια                        | 79  | 34,1%        |
|                                                                                                | <b>2-3 φορές την εβδομάδα</b> | 138 | <b>59,5%</b> |
|                                                                                                | Καθημερινά                    | 10  | 4,3%         |
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής;                        | Καθόλου                       | 6   | 2,6%         |
|                                                                                                | Σπάνια                        | 74  | 31,8%        |
|                                                                                                | <b>2-3 φορές την εβδομάδα</b> | 118 | <b>50,6%</b> |
|                                                                                                | Καθημερινά                    | 35  | 15,0%        |
| Πόσο συχνά εφαρμόζετε δραστηριότητες μουσικής ακρόασης στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;  | Καθόλου                       | 1   | 0,4%         |
|                                                                                                | Σπάνια                        | 41  | 17,5%        |
|                                                                                                | <b>2-3 φορές την εβδομάδα</b> | 107 | <b>45,7%</b> |
|                                                                                                | Καθημερινά                    | 85  | 36,3%        |
| Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; | Καθόλου                       | 14  | 6,0%         |
|                                                                                                | Σπάνια                        | 67  | 28,8%        |
|                                                                                                | <b>2-3 φορές την εβδομάδα</b> | 115 | <b>49,4%</b> |
|                                                                                                | Καθημερινά                    | 37  | 15,9%        |

Πίνακας 5

Στη συνέχεια, οι απαντήσεις των συμμετεχόντων ως προς τη συχνότητα εκτέλεσης, συσχετίστηκαν με:

- Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες
- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών
- Εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο

- Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, όπου έπρεπε να επιλέξουν από τα παρακάτω:

❖ Τραγούδι

❖ Εκμάθηση μουσικού οργάνου

❖ Θεωρία μουσικής/σημειογραφία

❖ Μουσικοκινητική

❖ Ηχο-ιστορίες

❖ Μουσικές-γλωσσικές ασκήσεις

- Την ηλικία των συμμετεχόντων
- Τον φορέα εργασίας (Δημόσιος/Ιδιωτικός)
- Τα χρόνια προϋπηρεσίας
- Το επίπεδο σπουδών

Σκοπός της συσχέτισης των παραπάνω παραγόντων ήταν να διαπιστωθεί εάν κάποιος από αυτούς τους παράγοντες επηρεάζει το είδος των μουσικών δραστηριοτήτων που εκτελούνται στην τάξη, καθώς και τη συχνότητα εκτέλεσης αυτών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

Οι μουσικές δραστηριότητες που συσχετίστηκαν με τους παραπάνω παράγοντες ήταν:

α) η μουσικοκινητική

β) το τραγούδι

γ) η μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους

δ) η μουσική με χρήση οργάνων από τα παιδιά

ε) οι ηχο-ιστορίες

στ) η ακρόαση και



ζ) οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Προκειμένου να συγχωνευτούν τα στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα των συσχετίσεων των παραπάνω παραγόντων με τα είδη μουσικών δραστηριοτήτων και την συχνότητα εκτέλεσης αυτών, δημιουργήθηκε ο παρακάτω πίνακας. Στον πίνακα φαίνονται τα είδη των μουσικών δραστηριοτήτων με τους παράγοντες που έδειξε η στατιστική ανάλυση να σχετίζονται θετικά.

|                                                             | Μουσικοκινητική | Τραγουδι | Χρήση οργάνων (βρεφ/κόμιοι) | Χρήση οργάνων (παιδιά) | Ηχο-ιστορίες | Ακρόαση | Μουσικές γλωσσικές ασκήσεις |
|-------------------------------------------------------------|-----------------|----------|-----------------------------|------------------------|--------------|---------|-----------------------------|
| Εξειδικευμένες μουσικές γνώσεις                             |                 |          |                             |                        |              |         |                             |
| Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική                       |                 |          | ✓                           |                        |              |         |                             |
| Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες       | ✓               |          |                             | ✓                      |              |         |                             |
| Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών              | ✓               | ✓        | ✓                           |                        | ✓            |         | ✓                           |
| Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών     |                 |          | ✓                           |                        | ✓            |         | ✓                           |
| Εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο                           |                 |          | ✓                           |                        | ✓            |         |                             |
| Περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών | ✓               |          | ✓                           | ✓                      | ✓            |         | ✓                           |
| Ηλικία                                                      | ✓               | ✓        | ✓                           |                        |              |         |                             |
| Φορέας εργασίας                                             | ✓               |          |                             |                        |              |         |                             |
| Χρόνια προϋπηρεσίας                                         | ✓               | ✓        |                             |                        |              |         |                             |
| Επίπεδο σπουδών                                             |                 |          |                             | ✓                      |              | ✓       |                             |

πίνακας 121

### 5.2.1.1 Μουσικοκινητική

Στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα όσον αφορά την συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής φάνηκαν ανάμεσα:

- α) Στην ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες
- β) Στα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- γ) Στο περιεχόμενο μαθημάτων σπουδών
- δ) Στην ηλικία
- ε) Στον φορέα εργασίας
- στ) Στα χρόνια προϋπηρεσίας

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών καθώς και η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, δεν φαίνεται να σχετίζονται με την συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των παραγόντων που σχετίζονται με την εκτέλεση μουσικοκινητικής αγωγής.

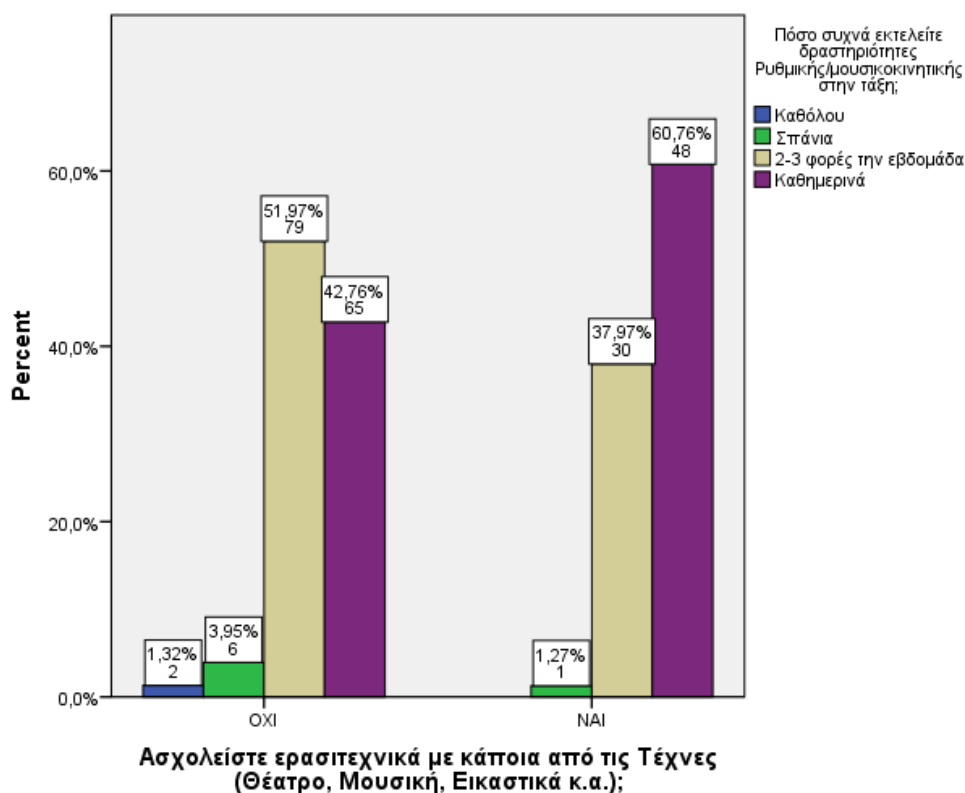
#### *A) Μουσικοκινητική - Ενασχόληση ερασιτεχνικά με κάποια άλλη από τις τέχνες*

Στον πίνακα 27 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες. Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (7,874) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,049$ ) στην συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής στην τάξη ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες.

|                                                                 | Count                  |                                                                                     |     |        |         |
|-----------------------------------------------------------------|------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|--------|---------|
|                                                                 |                        | Ασχολείστε ερασιτεχνικά με κάποια από τις Τέχνες (Θέατρο, Μουσική, Εικαστικά κ.α.); |     | Σύνολο | p-value |
|                                                                 |                        | OXI                                                                                 | NAI |        |         |
| Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; | Καθόλου                | 2                                                                                   | 0   | 2      | ,049    |
|                                                                 | Σπάνια                 | 6                                                                                   | 1   | 7      |         |
|                                                                 | 2-3 φορές την εβδομάδα | 79                                                                                  | 30  | 109    |         |
|                                                                 | Καθημερινά             | 65                                                                                  | 48  | 113    |         |
| Σύνολο                                                          |                        | 152                                                                                 | 79  | 231    |         |

Πίνακας 27

Από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 9) προκύπτει ότι εκείνοι οι οποίοι ασχολούνται ερασιτεχνικά με τις τέχνες είναι πιθανότερο να εκτελέσουν μουσικοκινητική στην τάξη σε καθημερινή βάση συγκριτικά με εκείνους που δεν ασχολούνται που είναι πιθανότερο να εκτελέσουν μουσικοκινητική 2-3 φορές την εβδομάδα.



Γράφημα 9

### ***B) Μουσικοκινητική - Μαθήματα μουσικής αγωγής κατά την διάρκεια των σπουδών***

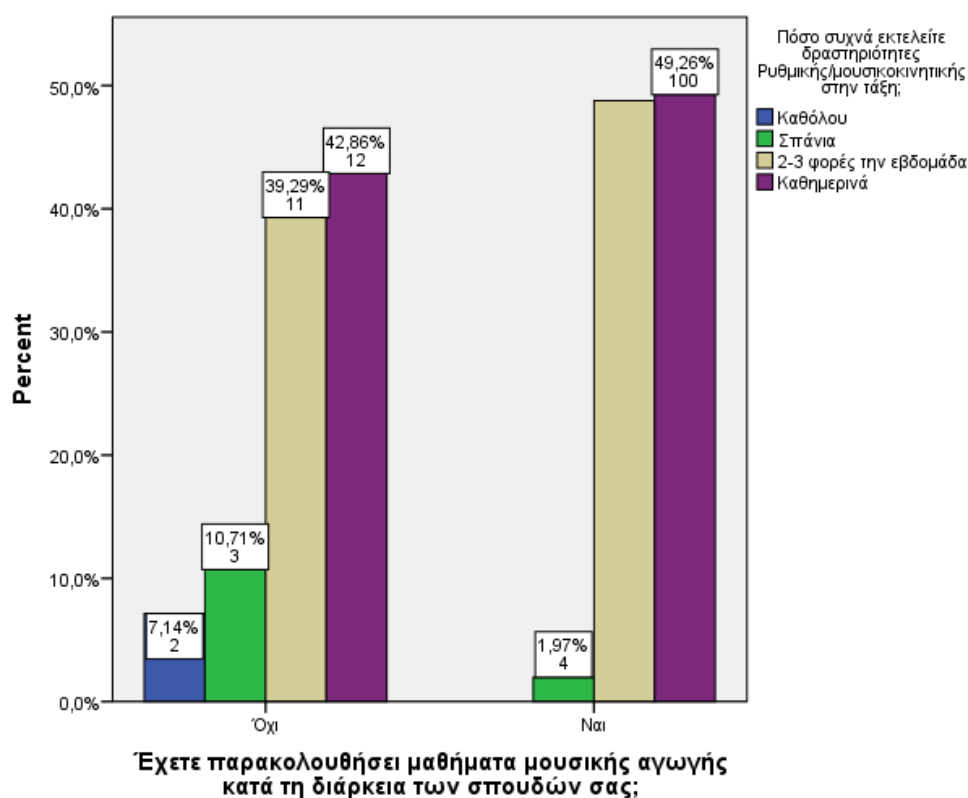
Στον πίνακα 31 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής στην τάξη ανάλογα με το αν οι εκπαιδευτικοί έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

| Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; |                        |       |                                                                                 |       |        |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|---------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------|
| Crosstabulation                                                                                                                                   |                        |       |                                                                                 |       |        |         |
|                                                                                                                                                   |                        |       | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                   |                        |       | Όχι                                                                             | Ναι   |        |         |
| Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη;                                                                                   | Καθόλου                | Count | 2                                                                               | 0     | 2      | ,000    |
|                                                                                                                                                   |                        | %     | 100,0%                                                                          | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                   | Σπάνια                 | Count | 3                                                                               | 4     | 7      |         |
|                                                                                                                                                   |                        | %     | 42,9%                                                                           | 57,1% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                   | 2-3 φορές την εβδομάδα | Count | 11                                                                              | 99    | 110    |         |
|                                                                                                                                                   |                        | %     | 10,0%                                                                           | 90,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                   | Καθημερινά             | Count | 12                                                                              | 100   | 112    |         |
|                                                                                                                                                   |                        | %     | 10,7%                                                                           | 89,3% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                            |                        | Count | 28                                                                              | 203   | 231    |         |
|                                                                                                                                                   |                        | %     | 12,1%                                                                           | 87,9% | 100,0% |         |

Πίνακας 31

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p<,001$ ) στην μέση τιμή της συχνότητας εκτέλεσης μουσικοκινητικής στην τάξη ανάλογα με το αν οι εκπαιδευτικοί έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 13) εκείνοι οι οποίοι εκτελούν μουσικοκινητική καθημερινά ή 2-3 φορές την εβδομάδα έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει. Εκείνοι οι οποίοι εκτελούν μουσικοκινητική σπάνια ή καθόλου συνήθως δεν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.



Γράφημα 23

### Γ) Μουσικοκινητική - Περιεχόμενο μαθημάτων σπουδών

Στατιστικά σημαντική διαφορά φάνηκε μόνο ανάμεσα στο εάν οι συμμετέχοντες είχαν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικοκινητικής.

#### • Μαθήματα μουσικοκινητικής

Στον πίνακα 84 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι εκπαιδευτικοί διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που οργανώνουν δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη.

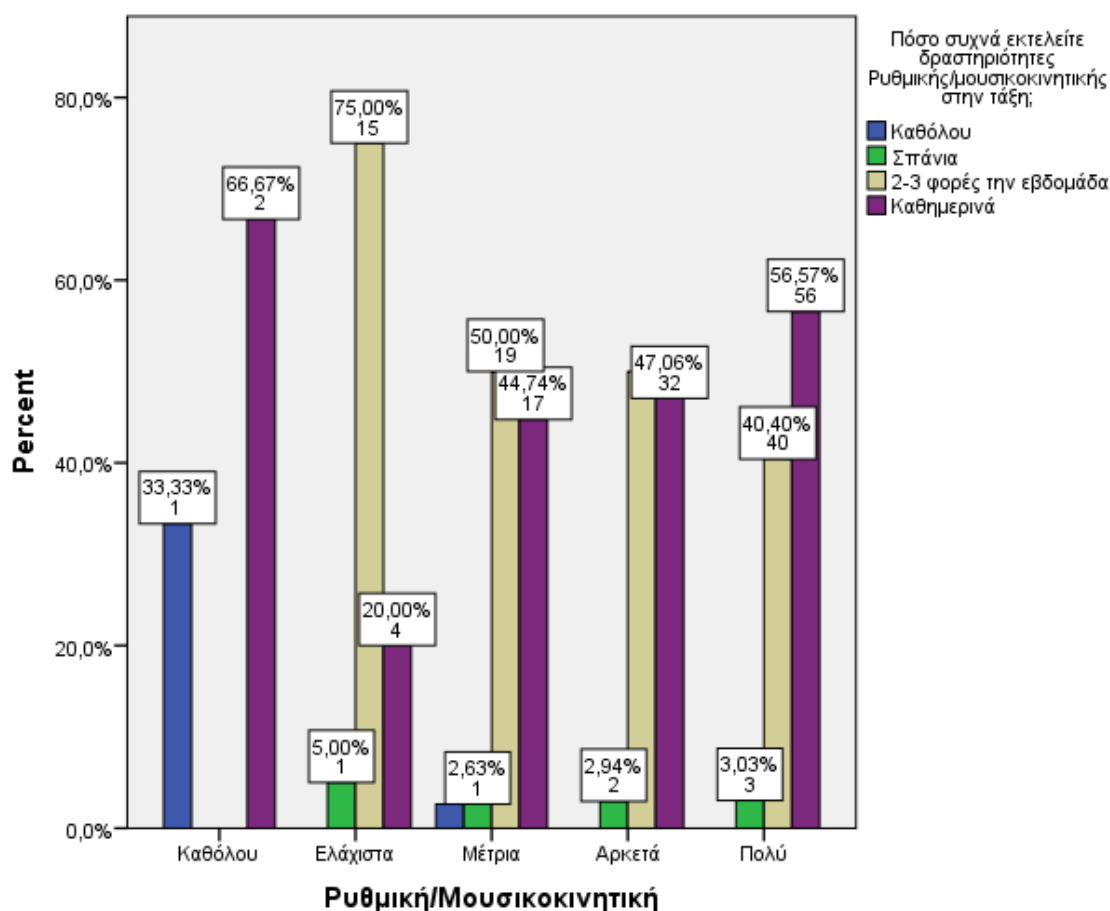
| Μουσικοκινητική * Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; |          |       |                                                                 |        |                        |            |         |
|-----------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|---------|
| Crosstabulation                                                                   |          |       |                                                                 |        |                        |            |         |
|                                                                                   |          |       | Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; |        |                        |            | p-value |
|                                                                                   |          |       | Καθόλου                                                         | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |         |
| Μουσικοκινητική/Μουσικοκινητική                                                   | Καθόλου  | Count | 1                                                               | 0      | 0                      | 2          | ,000    |
|                                                                                   |          | %     | 33,3%                                                           | 0,0%   | 0,0%                   | 66,7%      |         |
|                                                                                   | Ελάχιστα | Count | 0                                                               | 1      | 15                     | 4          |         |
|                                                                                   |          | %     | 0,0%                                                            | 3,3%   | 50,0%                  | 46,7%      |         |

|        |        |       |      |      |       |       |        |  |
|--------|--------|-------|------|------|-------|-------|--------|--|
|        |        | %     | 0,0% | 5,0% | 75,0% | 20,0% | 100,0% |  |
|        | Μέτρια | Count | 1    | 1    | 19    | 17    | 38     |  |
|        |        | %     | 2,6% | 2,6% | 50,0% | 44,7% | 100,0% |  |
|        | Αρκετά | Count | 0    | 2    | 34    | 32    | 68     |  |
|        |        | %     | 0,0% | 2,9% | 50,0% | 47,1% | 100,0% |  |
|        | Πολύ   | Count | 0    | 3    | 40    | 56    | 99     |  |
|        |        | %     | 0,0% | 3,0% | 40,4% | 56,6% | 100,0% |  |
| Σύνολο |        | Count | 2    | 7    | 108   | 111   | 228    |  |
|        |        | %     | 0,9% | 3,1% | 47,4% | 48,7% | 100,0% |  |

Πίνακας 84

Από το Pearson's chi-square (50,177) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων μουσικοκινητικής.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 65) οι βρεφονηπιοκόμοι που **διδάχθηκαν μουσικοκινητική πολύ ή αρκετά** συνήθως **οργανώνουν δραστηριότητες μουσικοκινητικής καθημερινά**, ενώ αυτοί που διδάχθηκαν μουσικοκινητική **ελάχιστα ή μέτρια** οργανώνουν **δραστηριότητες μουσικοκινητικής 2-3 φορές την εβδομάδα**.



Γράφημα 65

#### 4) Μουσικοκινητική - Φορέας εργασίας

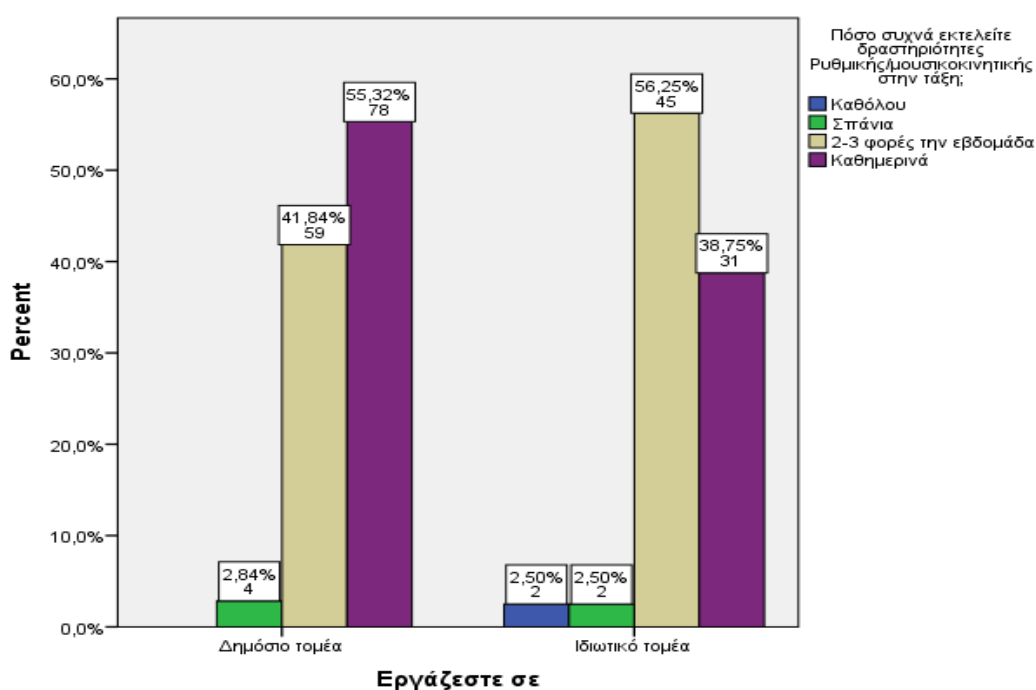
Στον πίνακα 89 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης δραστηριοτήτων μουσικοκινητικής ανάλογα με τον τομέα εργασίας.

| Crosstab     |                |       |                                                                 |        |                        |            |        |         |
|--------------|----------------|-------|-----------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|--------|---------|
|              |                |       | Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; |        |                        |            | Σύνολο | p-value |
|              |                |       | Καθόλου                                                         | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Εργάζεστε σε | Δημόσιο τομέα  | Count | 0                                                               | 4      | 59                     | 78         | 141    | ,035    |
|              |                | %     | 0,0%                                                            | 2,8%   | 41,8%                  | 55,3%      | 100,0% |         |
|              | Ιδιωτικό τομέα | Count | 2                                                               | 2      | 45                     | 31         | 80     |         |
|              |                | %     | 2,5%                                                            | 2,5%   | 56,3%                  | 38,8%      | 100,0% |         |
| Σύνολο       |                | Count | 2                                                               | 6      | 104                    | 109        | 221    |         |
|              |                | %     | 0,9%                                                            | 2,7%   | 47,1%                  | 49,3%      | 100,0% |         |

Πίνακας 89

Από το Pearson's chi-square (8,638) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,035$ ) στην συχνότητα εκτέλεσης δραστηριοτήτων μουσικοκινητικής, ανάλογα με τον τομέα εργασίας.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 70) οι βρεφονηπιοκόμοι που εργάζονται στον δημόσιο τομέα εκτελούν καθημερινά δραστηριότητες μουσικοκινητικής, ενώ οι βρεφονηπιοκόμοι που εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα εκτελούν δραστηριότητες μουσικοκινητικής 2-3 φορές/εβδομάδα.



Γράφημα 70

### Ε) Μουσικοκινητική - Χρόνια προϋπηρεσίας

Στον πίνακα 103 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής ανάλογα με τα χρόνια προϋπηρεσίας του/της βρεφονηπιοκόμου. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.



| Descriptives           |     |           |                 |               |           |          |
|------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------|-----------|----------|
| Χρόνια προϋπηρεσίας    |     |           |                 |               |           |          |
|                        | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα | 95% Δ. Ε. |          |
|                        |     |           |                 |               | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθόλου                | 2   | 10,000    | 12,7279         | 9,0000        | -104,356  | 124,356  |
| Σπάνια                 | 7   | 7,857     | 6,8661          | 2,5951        | 1,507     | 14,207   |
| 2-3 φορές την εβδομάδα | 104 | 11,418    | 9,6911          | ,9503         | 9,534     | 13,303   |
| Καθημερινά             | 107 | 15,930    | 10,2726         | ,9931         | 13,961    | 17,899   |
| Σύνολο                 | 220 | 13,486    | 10,1662         | ,6854         | 12,136    | 14,837   |

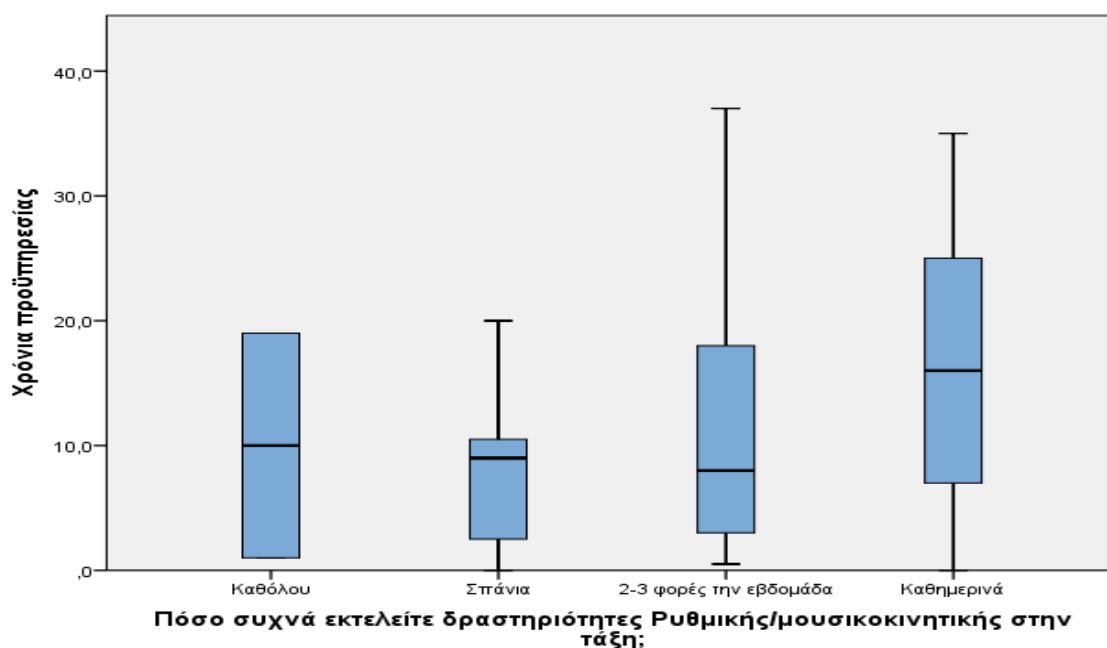
Πίνακας 103

Από τον έλεγχο ανάλυσης της διακύμανσης προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στα **χρόνια προϋπηρεσίας** ανάλογα με τη **συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής** ( $F=4,494$ ,  $p=,004$ ). Από τις πολλαπλές συγκρίσεις που ακολουθούν στον πίνακα 104 και συγκεκριμένα από τον έλεγχο Tukey προκύπτει ότι οι διαφορές αφορούν την καθημερινή εκτέλεση με την εκτέλεση 2-3 φορές/εβδομάδα με  $p=,006$ .

| Multiple Comparisons                                                |                                                                     |                 |               |          |           |          |
|---------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|-----------------|---------------|----------|-----------|----------|
| Dependent Variable: Χρόνια προϋπηρεσίας                             |                                                                     |                 |               |          |           |          |
| Tukey HSD                                                           |                                                                     |                 |               |          |           |          |
| (I) Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; | (J) Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; | Μέση τιμή (I-J) | Τυπικό σφάλμα | P- value | 95% Δ. Ε. |          |
|                                                                     |                                                                     |                 |               |          | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθημερινά                                                          | Καθόλου                                                             | 5,9299          | 7,0878        | ,837     | -12,421   | 24,281   |
|                                                                     | Σπάνια                                                              | 8,0728          | 3,8745        | ,162     | -1,959    | 18,104   |
|                                                                     | 2-3 φορές την εβδομάδα                                              | 4,5116          | 1,3675        | ,006     | ,971      | 8,052    |

Πίνακας 104

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 79) **τα χρόνια προϋπηρεσίας είναι σημαντικά λιγότερα** (11,418) όταν η συχνότητα εκτέλεσης **2-3 φορές την εβδομάδα συγκριτικά με την εκτέλεση καθημερινά** (15,930).



Γράφημα 79

### Στ) Μουσικοκινητική - Ηλικία

Στον πίνακα 95 καταγράφεται η συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής ανάλογα με την ηλικία του εκπαιδευτικού. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Descriptives           |     |           |                 |               |           |          |
|------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------|-----------|----------|
| Ηλικία                 |     |           |                 |               |           |          |
|                        | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα | 95% Δ. Ε. |          |
|                        |     |           |                 |               | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθόλου                | 2   | 36,50     | 19,092          | 13,500        | -135,03   | 208,03   |
| Σπάνια                 | 7   | 36,57     | 11,487          | 4,342         | 25,95     | 47,20    |
| 2-3 φορές την εβδομάδα | 107 | 36,74     | 10,015          | ,968          | 34,82     | 38,66    |
| Καθημερινά             | 109 | 40,55     | 9,960           | ,954          | 38,66     | 42,44    |
| Σύνολο                 | 225 | 38,58     | 10,204          | ,680          | 37,24     | 39,92    |

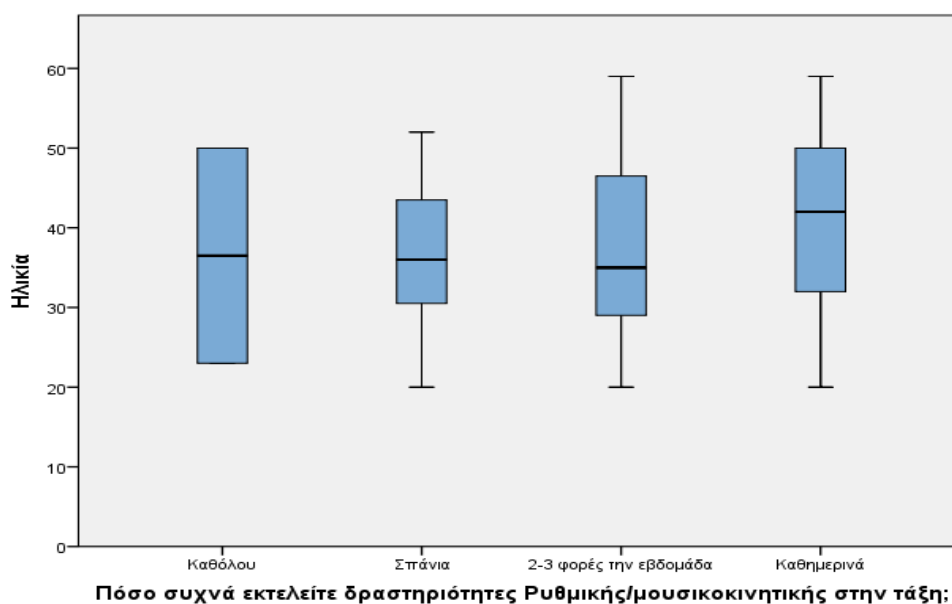
Πίνακας 95

Από τον έλεγχο ανάλυσης της διακύμανσης προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην ηλικία ανάλογα με τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικοκινητικής ( $F=2,694$ ,  $p=,047$ ). Από τις πολλαπλές συγκρίσεις που ακολουθούν στον πίνακα 96 και συγκεκριμένα από τον έλεγχο Tukey προκύπτει ότι οι διαφορές αφορούν την καθημερινή εκτέλεση με την εκτέλεση 2-3 φορές/εβδομάδα με  $p=,030$ .

| Multiple Comparisons                                                |                                                                     |                 |               |          |           |          |
|---------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------|-----------------|---------------|----------|-----------|----------|
| Dependent Variable: Ηλικία                                          |                                                                     |                 |               |          |           |          |
| Tukey HSD                                                           |                                                                     |                 |               |          |           |          |
| (I) Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; | (J) Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη; | Μέση τιμή (I-J) | Τυπικό σφάλμα | P- value | 95% Δ. Ε. |          |
|                                                                     |                                                                     |                 |               |          | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθημερινά                                                          | Καθόλου                                                             | 4,050           | 7,200         | ,943     | -14,59    | 22,69    |
|                                                                     | Σπάνια                                                              | 3,979           | 3,934         | ,743     | -6,21     | 14,16    |
|                                                                     | 2-3 φορές την εβδομάδα                                              | 3,812           | 1,373         | ,030     | ,26       | 7,37     |

Πίνακας 96

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 75) η **ηλικία είναι χαμηλότερη (36,74) όταν η συχνότητα εκτέλεσης είναι 2-3 φορές την εβδομάδα συγκριτικά με την ηλικία (40,55) όταν η εκτέλεση γίνεται καθημερινά.**



Γράφημα 75

Όπως προκύπτει από τα ερευνητικά δεδομένα της ποσοτικής ανάλυσης, οι βρεφονηπιοκόμοι που έχουν περισσότερα χρόνια προϋπηρεσίας και ενδεχομένως είναι μεγαλύτεροι σε ηλικία (Γρ.75), εκτελούν συχνότερα μουσικοκινητικές δραστηριότητες. Γεγονός που σχετίζεται άμεσα με το συμπέρασμα που προέκυψε από το συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 74), το οποίο παρουσίασε ότι οι βρεφονηπιοκόμοι με μέσο όρο ηλικίας άνω των 40 ετών, εφαρμόζουν μουσικές δραστηριότητες στο σύνολό τους σε καθημερινή βάση, συγκριτικά με τους νεότερους

σε ηλικία συναδέλφους τους που εφαρμόζουν αντίστοιχες δραστηριότητες 2-3 φορές την εβδομάδα.

### 5.2.1.2 Τραγούδι

Όσον αφορά τη συχνότητα εκτέλεσης τραγουδιού στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα, μετά την ανάλυση συσχετίσεων, στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα φάνηκαν ανάμεσα:

- α) Στα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- β) Στην ηλικία
- γ) Στα χρόνια προϋπηρεσίας

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών καθώς και η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, δεν φαίνεται να σχετίζονται θετικά, με την συχνότητα εκτέλεσης τραγουδιού στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των παραγόντων που σχετίζονται με την εκτέλεση τραγουδιού.

#### *A) Τραγούδι - Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών*

Στον πίνακα 32 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης τραγουδιού στην τάξη ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

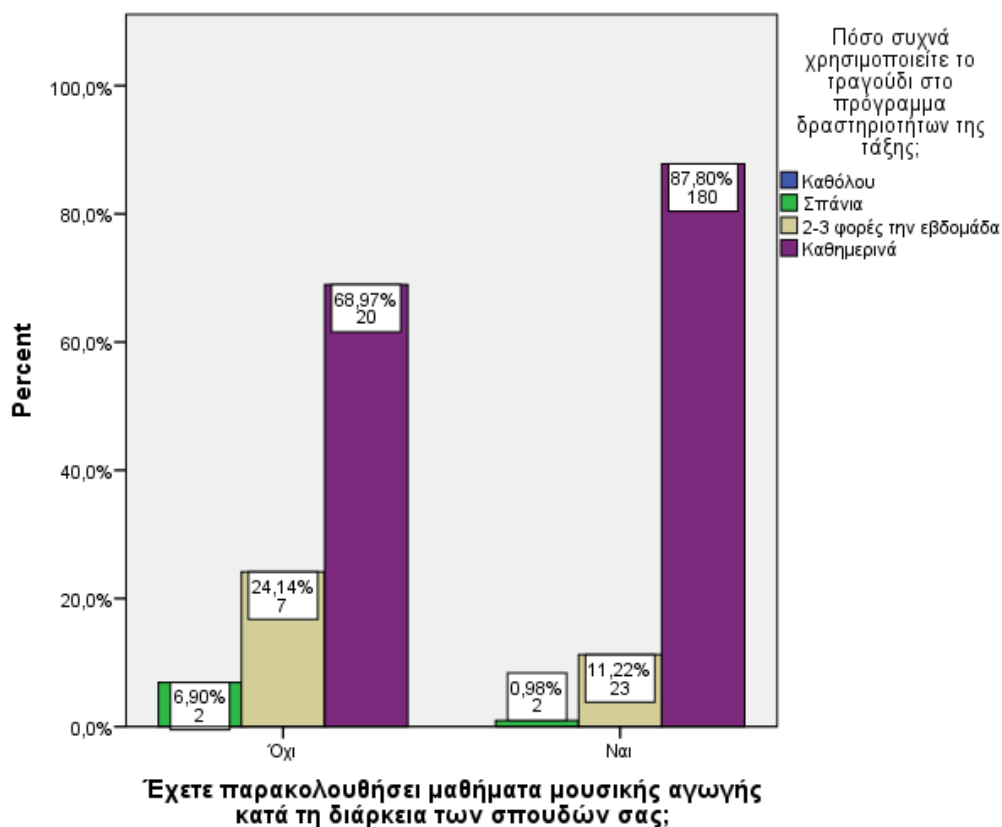
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης; * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; Crosstabulation |        |       |                                                                                 |       |        |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|-------|---------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                                                                 |        |       | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                                                 |        |       | Όχι                                                                             | Ναι   |        | ,008    |
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης;                                                                                                   | Σπάνια | Count | 2                                                                               | 2     | 4      |         |
|                                                                                                                                                                                 |        | %     | 50,0%                                                                           | 50,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                                                 |        | Count | 7                                                                               | 23    | 30     |         |

|        |                        |       |       |       |        |
|--------|------------------------|-------|-------|-------|--------|
|        | 2-3 φορές την εβδομάδα | %     | 23,3% | 76,7% | 100,0% |
|        | Καθημερινά             | Count | 20    | 180   | 200    |
|        |                        | %     | 10,0% | 90,0% | 100,0% |
| Σύνολο |                        | Count | 29    | 205   | 234    |
|        |                        | %     | 12,4% | 87,6% | 100,0% |

Πίνακας 32

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,008$ ) στην μέση τιμή της συχνότητας εκτέλεσης τραγουδιού στην τάξη ανάλογα με το αν οι εκπαιδευτικοί έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 14) οι βρεφονηπιοκόμοι οι οποίοι εκτελούν τραγούδι στην τάξη καθημερινά έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.



Γράφημα 14

### ***B) Τραγούδι – Ηλικία***

Στον πίνακα 97 φαίνεται η συχνότητα χρήσης τραγουδιού στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης ανάλογα με την ηλικία του εκπαιδευτικού. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Descriptives           |     |           |                 |               |           |          |
|------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------|-----------|----------|
| Ηλικία                 |     |           |                 |               |           |          |
|                        | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα | 95% Δ. Ε. |          |
|                        |     |           |                 |               | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Σπάνια                 | 4   | 30,25     | 7,274           | 3,637         | 18,67     | 41,83    |
| 2-3 φορές την εβδομάδα | 28  | 33,00     | 10,719          | 2,026         | 28,84     | 37,16    |
| Καθημερινά             | 195 | 39,58     | 9,857           | ,706          | 38,19     | 40,97    |
| Σύνολο                 | 227 | 38,60     | 10,187          | ,676          | 37,27     | 39,94    |

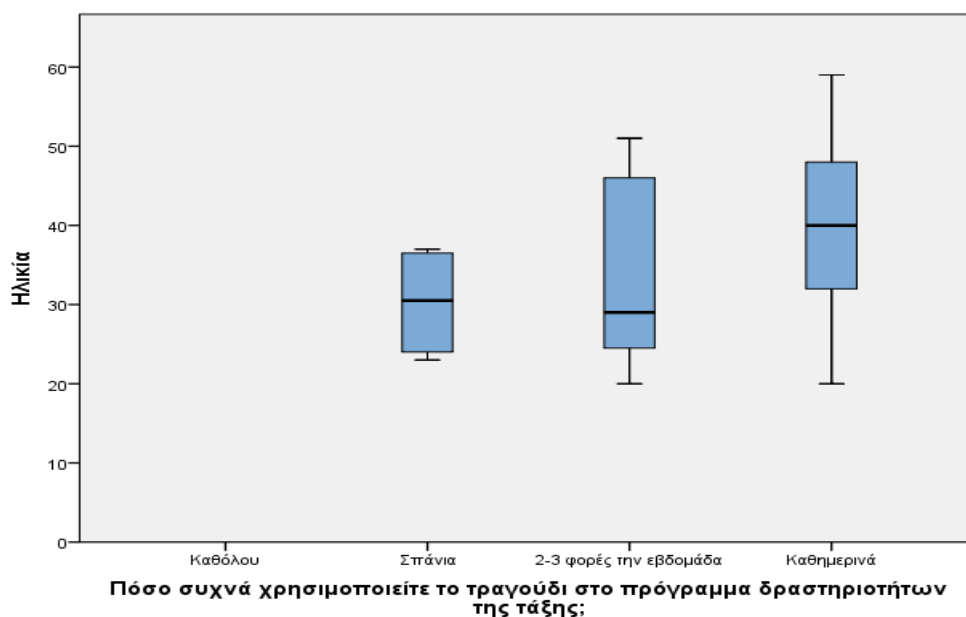
Πίνακας 97

Από τον έλεγχο ανάλυσης της διακύμανσης προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην ηλικία ανάλογα με τη συχνότητα χρήσης του τραγουδιού στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης ( $F=6,808$ ,  $p=,001$ ). Από τις πολλαπλές συγκρίσεις που ακολουθούν στον πίνακα 98 και συγκεκριμένα από τον έλεγχο Tukey προκύπτει ότι οι διαφορές αφορούν την καθημερινή εκτέλεση με την εκτέλεση 2-3 φορές/εβδομάδα με  $p=,003$ .

| Multiple Comparisons                                                              |                                                                                   |                 |               |         |           |          |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|-----------------|---------------|---------|-----------|----------|
| Dependent Variable: Ηλικία                                                        |                                                                                   |                 |               |         |           |          |
| Tukey HSD                                                                         |                                                                                   |                 |               |         |           |          |
| (I) Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης; | (J) Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης; | Μέση τιμή (I-J) | Τυπικό σφάλμα | P-value | 95% Δ. Ε. |          |
|                                                                                   |                                                                                   |                 |               |         | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθημερινά                                                                        | Σπάνια                                                                            | 9,329           | 5,018         | ,153    | -2,51     | 21,17    |
|                                                                                   | 2-3 φορές την εβδομάδα                                                            | 6,579           | 2,008         | ,003    | 1,84      | 11,32    |

Πίνακας 98

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 76) η ηλικία είναι σημαντικά χαμηλότερη όταν η συχνότητα εκτέλεσης είναι 2-3 φορές την εβδομάδα (33,00) συγκριτικά με την εκτέλεση καθημερινά (38,60).



Γράφημα 76

### B) Τραγούδι – Χρόνια προϋπηρεσίας

Στον πίνακα 105 φαίνεται η συχνότητα χρήσης τραγουδιού στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης ανάλογα με τα χρόνια προϋπηρεσίας του βρεφονηπιοκόμου. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Descriptives           |     |           |                 |               |           |          |
|------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------|-----------|----------|
| Χρόνια προϋπηρεσίας    |     |           |                 |               |           |          |
|                        | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα | 95% Δ. Ε. |          |
|                        |     |           |                 |               | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Σπάνια                 | 4   | 5,250     | 4,9244          | 2,4622        | -2,586    | 13,086   |
| 2-3 φορές την εβδομάδα | 28  | 8,821     | 9,4987          | 1,7951        | 5,138     | 12,505   |
| Καθημερινά             | 190 | 14,347    | 10,0696         | ,7305         | 12,906    | 15,788   |
| Σύνολο                 | 222 | 13,486    | 10,1336         | ,6801         | 12,146    | 14,827   |

Πίνακας 105

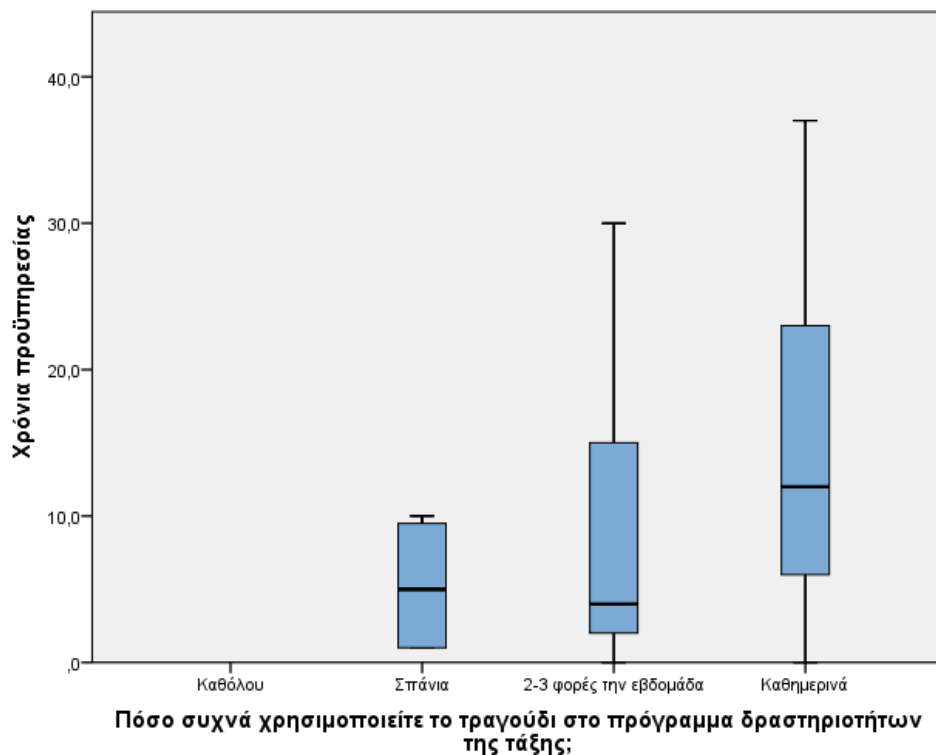
Από τον έλεγχο ανάλυσης της διακύμανσης προκύπτει ότι, στατιστικά, υπάρχει σημαντική διαφορά στα χρόνια προϋπηρεσίας ανάλογα με τη συχνότητα χρήσης του τραγουδιού στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης ( $F=5,161$ ,  $p=,006$ ). Από τις πολλαπλές συγκρίσεις που ακολουθούν στον πίνακα 106 και συγκεκριμένα από τον έλεγχο Tukey προκύπτει ότι οι διαφορές αφορούν την καθημερινή εκτέλεση με την εκτέλεση 2-3 φορές/εβδομάδα με  $p=,018$ .

| Multiple Comparisons                                                              |                                                                                   |                 |               |         |           |          |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------|-----------------|---------------|---------|-----------|----------|
| Dependent Variable: Χρόνια προϋπηρεσίας                                           |                                                                                   |                 |               |         |           |          |
| Tukey HSD                                                                         |                                                                                   |                 |               |         |           |          |
| (I) Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης; | (J) Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης; | Μέση τιμή (I-J) | Τυπικό σφάλμα | P-value | 95% Δ. Ε. |          |
|                                                                                   |                                                                                   |                 |               |         | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθημερινά                                                                        | Σπάνια                                                                            | 9,0974          | 5,0261        | ,169    | -2,763    | 20,958   |
|                                                                                   | 2-3 φορές την εβδομάδα                                                            | 5,5259          | 2,0138        | ,018    | ,774      | 10,278   |

Πίνακας 106

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 80) **τα χρόνια προϋπηρεσίας είναι σημαντικά λιγότερα (8,821) όταν η συχνότητα εκτέλεσης είναι 2-3 φορές την εβδομάδα συγκριτικά με την προϋπηρεσία στην εκτέλεση καθημερινά (14,347).**





Γράφημα 80

Όπως προκύπτει από τα ερευνητικά δεδομένα της ποσοτικής ανάλυσης, οι βρεφονηπιοκόμοι που έχουν περισσότερα χρόνια προϋπηρεσίας και ενδεχομένως είναι μεγαλύτεροι σε ηλικία (Γρ.75), εκτελούν συχνότερα το τραγούδι, όπως παρόμοια προέκυψε και με τη δραστηριότητα της μουσικοκινητικής.

### 5.2.1.3 Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους.

Μετά την ανάλυση συσχετίσεων, στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα όσον αφορά τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικής με τη χρήση μουσικών οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους, φάνηκαν ανάμεσα:

- α) Στην ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική
- β) Στα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- γ) Στην επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών
- δ) Στο εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο
- ε) Στο περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους

στ) Στην ηλικία των συμμετεχόντων

Σε αντίθεση με την εκτέλεση τραγουδιού, στη χρήση μουσικών οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών, το περιεχόμενο των μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών καθώς και η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, φαίνεται να σχετίζονται θετικά, με την συχνότητα χρήσης κάποιου μουσικού οργάνου στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των παραγόντων που σχετίζονται με την χρήση μουσικών οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους.

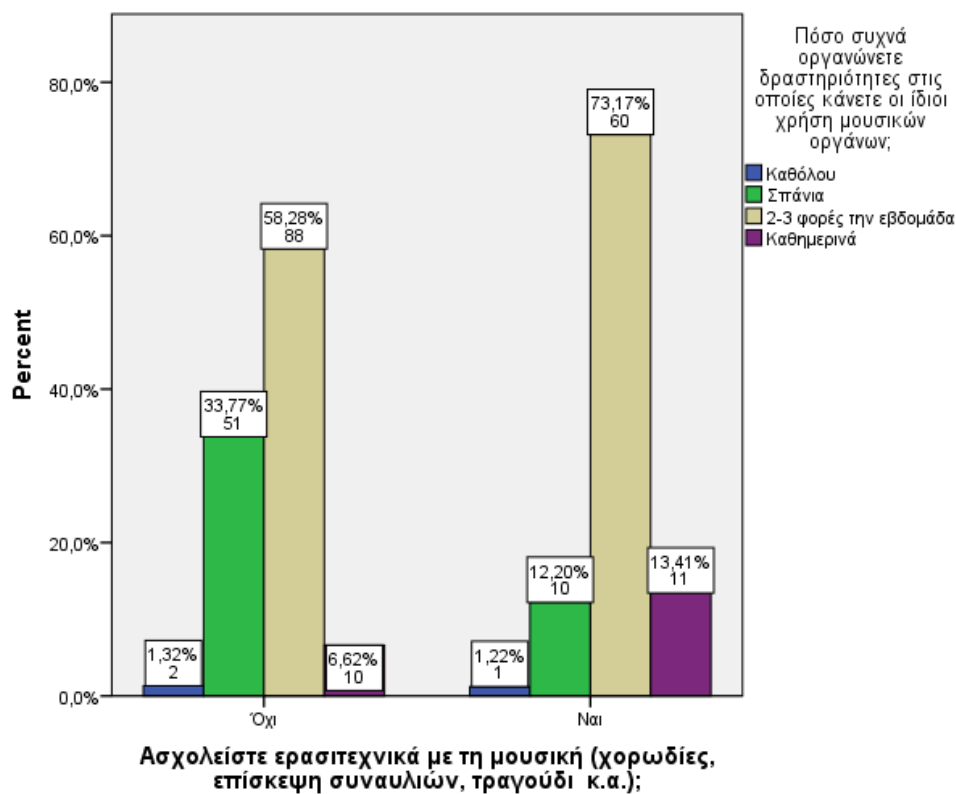
#### ***A) Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική***

Στον πίνακα 22 φαίνεται η συχνότητα οργάνωσης μουσικών δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι βρεφονηπιοκόμοι χρήση μουσικών οργάνων ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική. Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (14,033) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,003$ ) στην συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων με χρήση μουσικού οργάνου από τους εκπαιδευτικούς ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική.

| Count                                                                                                                       |                           |                                                                                                  |     |        |         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|--------|---------|
|                                                                                                                             |                           | Ασχολείστε<br>ερασιτεχνικά με τη<br>μουσική (χορωδίες,<br>επίσκεψη συναυλιών,<br>τραγούδι κ.α.); |     | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                             |                           | OXI                                                                                              | NAI |        |         |
| Πόσο συχνά οργανώνετε<br>δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι<br>ίδιοι χρήση μουσικών<br>οργάνων(ταμπουρίνο, μαράκες κ.ά.); | Καθόλου                   | 2                                                                                                | 1   | 3      | ,003    |
|                                                                                                                             | Σπάνια                    | 51                                                                                               | 10  | 61     |         |
|                                                                                                                             | 2-3 φορές την<br>εβδομάδα | 88                                                                                               | 60  | 148    |         |
|                                                                                                                             | Καθημερινά                | 10                                                                                               | 11  | 21     |         |
| Σύνολο                                                                                                                      |                           | 151                                                                                              | 82  | 233    |         |

Πίνακας 22

Όπως προκύπτει και από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 4) αυτοί που ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική είναι πιθανότερο να οργανώσουν συχνότερα (καθημερινά ή 2-3 φορές/εβδομάδα) συγκριτικά με αυτούς που δεν ασχολούνται και έχουν συγκριτικά μεγαλύτερο ποσοστό αποκρίσεων «σπάνια».



Γράφημα 4

### ***B) Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών***

Στον πίνακα 33 φαίνεται η συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι ίδιοι οι βρεφ/κόμοι χρήση μουσικών οργάνων ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

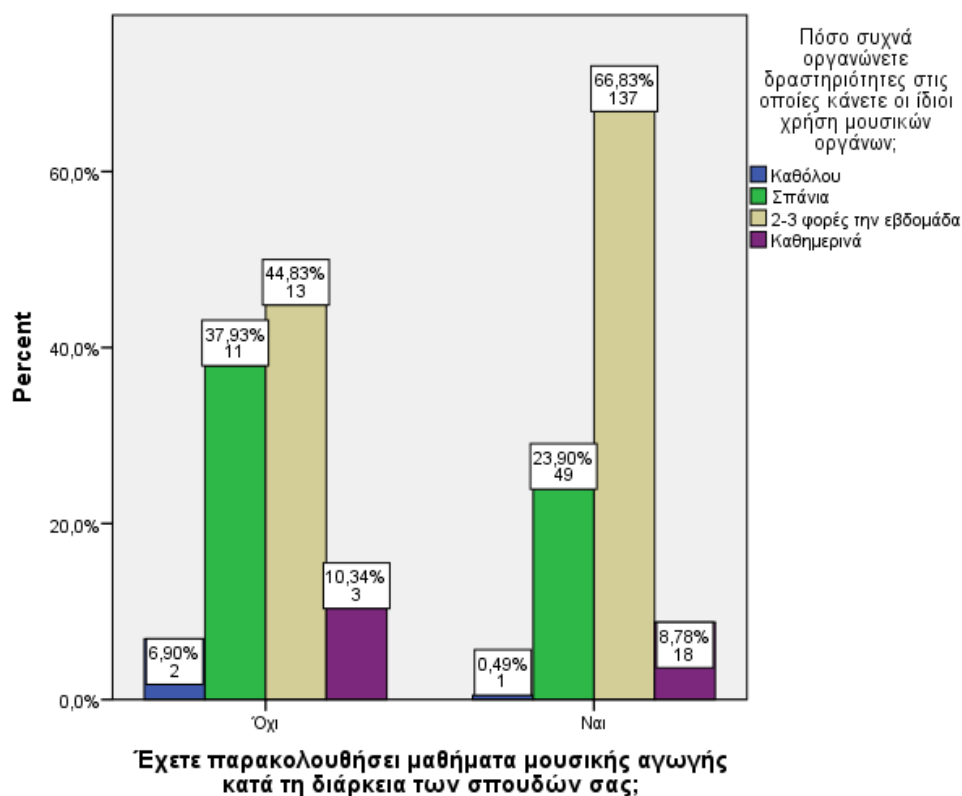
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων(ταμπουρίνο, μαράκες κ.ά.); * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; Crosstabulation |                                                                                 |        |         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|--------|---------|
|                                                                                                                                                                                                                      | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; |        | p-value |
|                                                                                                                                                                                                                      | Όχι                                                                             | Ναι    |         |
|                                                                                                                                                                                                                      |                                                                                 | Σύνολο | ,007    |

|                                                                                                                    |                        |       |       |       |        |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|-------|-------|--------|
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων(ταμπουρίνο, μαράκες κ.ά.); | Καθόλου                | Count | 2     | 1     | 3      |
|                                                                                                                    |                        | %     | 66,7% | 33,3% | 100,0% |
|                                                                                                                    | Σπάνια                 | Count | 11    | 49    | 60     |
|                                                                                                                    |                        | %     | 18,3% | 81,7% | 100,0% |
|                                                                                                                    | 2-3 φορές την εβδομάδα | Count | 13    | 137   | 150    |
|                                                                                                                    |                        | %     | 8,7%  | 91,3% | 100,0% |
|                                                                                                                    | Καθημερινά             | Count | 3     | 18    | 21     |
|                                                                                                                    |                        | %     | 14,3% | 85,7% | 100,0% |
| Σύνολο                                                                                                             |                        | Count | 29    | 205   | 234    |
|                                                                                                                    |                        | %     | 12,4% | 87,6% | 100,0% |

Πίνακας 33

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,007$ ) στην συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί χρήση μουσικών οργάνων ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 15) οι βρεφονηπιοκόμοι που έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους είναι πιθανότερο να εκτελέσουν συχνότερα (2-3 φορές την εβδομάδα) δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων, συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει.



Γράφημα 15

### Γ) Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών

Στον πίνακα 43 φαίνεται η συχνότητα οργάνωσης μουσικών δραστηριοτήτων στις οποίες χρησιμοποιούν οι ίδιοι οι βρεφονηπιοκόμοι μουσικά όργανα, ανάλογα με τον αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

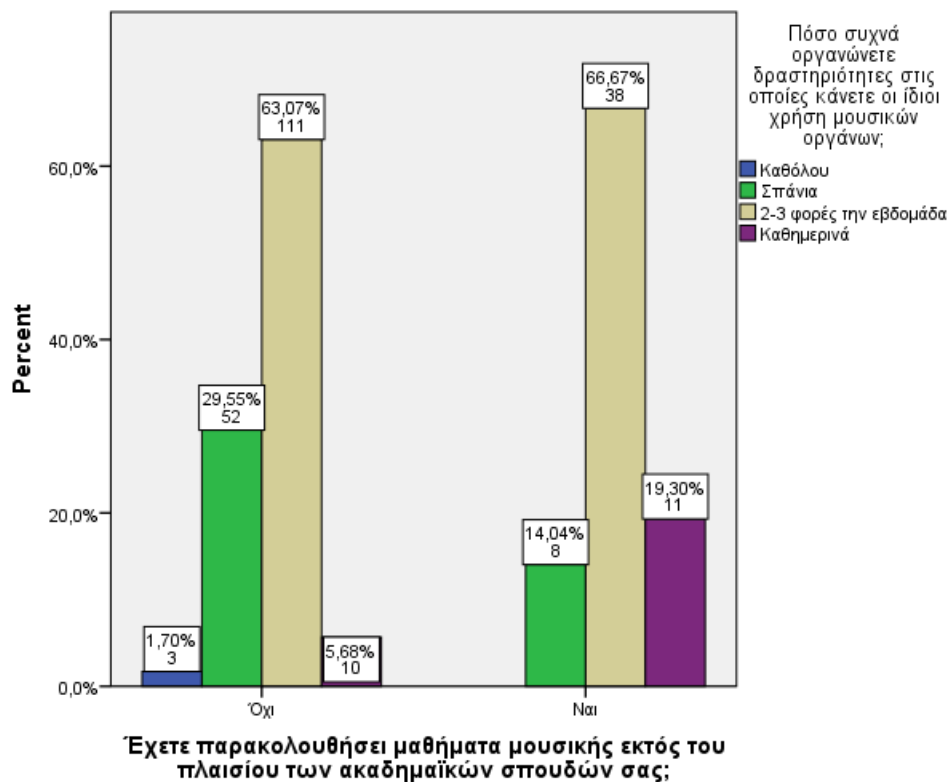
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; Crosstabulation |       |                                                                                        |        |   |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|----------------------------------------------------------------------------------------|--------|---|---------|
|                                                                                                                                                                                                   |       | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; | Σύνολο |   | p-value |
|                                                                                                                                                                                                   |       |                                                                                        |        |   |         |
|                                                                                                                                                                                                   |       | Όχι                                                                                    | Ναι    |   |         |
| Καθόλου                                                                                                                                                                                           | Count | 3                                                                                      | 0      | 3 | ,003    |
|                                                                                                                                                                                                   |       |                                                                                        |        |   |         |

|                                                                                                         |                           |       |        |       |        |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------|-------|--------|-------|--------|
| Πόσο συχνά<br>οργανώνετε<br>δραστηριότητες στις<br>οποίες κάνετε οι ίδιοι<br>χρήση μουσικών<br>οργάνων; |                           | %     | 100,0% | 0,0%  | 100,0% |
|                                                                                                         | Σπάνια                    | Count | 52     | 8     | 60     |
|                                                                                                         |                           | %     | 86,7%  | 13,3% | 100,0% |
|                                                                                                         | 2-3 φορές την<br>εβδομάδα | Count | 111    | 38    | 149    |
|                                                                                                         |                           | %     | 74,5%  | 25,5% | 100,0% |
|                                                                                                         | Καθημερινά                | Count | 10     | 11    | 21     |
|                                                                                                         |                           | %     | 47,6%  | 52,4% | 100,0% |
|                                                                                                         | Σύνολο                    | Count | 176    | 57    | 233    |
|                                                                                                         |                           | %     | 75,5%  | 24,5% | 100,0% |

Πίνακας 43

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (13,938) προκύπτει ότι στατιστικά υπάρχει σημαντική διαφορά ( $p=,003$ ) στην συχνότητα οργάνωσης μουσικών δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι βρεφονηπιοκόμοι χρήση μουσικών οργάνων, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 24) οι βρεφονηπιοκόμοι, οι οποίοι **έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών είναι πιθανότερο να οργανώσουν συχνότερα (2-3 φορές την εβδομάδα) μουσικές δραστηριότητες, στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων, συγκριτικά με αυτούς που έχουν παρακολουθήσει σπάνια ή και ποτέ.**



Γράφημα 24

#### Δ) Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους- Εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο

Στον πίνακα 53 φαίνεται η συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες χρησιμοποιούν οι βρεφονηπιοκόμοι μουσικά όργανα ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

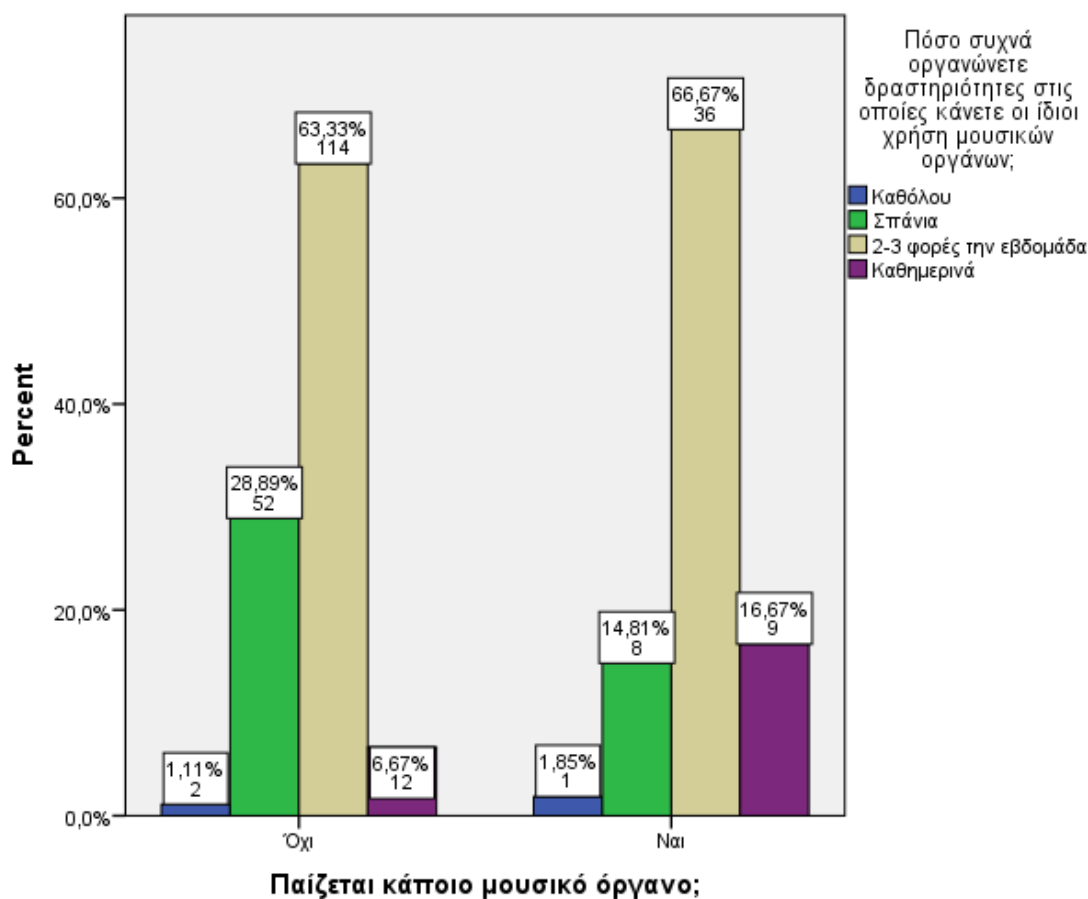
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; * Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; Crosstabulation |                        |       |                                 |       |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|---------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                            |                        |       | Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                            |                        |       | Όχι                             | Ναι   |        |         |
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων;                                                   | Καθόλου                | Count | 2                               | 1     | 3      | ,044    |
|                                                                                                                                            |                        | %     | 66,7%                           | 33,3% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                            | Σπάνια                 | Count | 52                              | 8     | 60     |         |
|                                                                                                                                            |                        | %     | 86,7%                           | 13,3% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                            | 2-3 φορές την εβδομάδα | Count | 114                             | 36    | 150    |         |
|                                                                                                                                            |                        | %     | 76,0%                           | 24,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                            | Καθημερινά             | Count | 12                              | 9     | 21     |         |
|                                                                                                                                            |                        | %     | 57,1%                           | 42,9% | 100,0% |         |

|        |       |       |       |        |
|--------|-------|-------|-------|--------|
| Σύνολο | Count | 180   | 54    | 234    |
|        | %     | 76,9% | 23,1% | 100,0% |

Πίνακας 53

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (8,087), στατιστικά υπάρχει σημαντική διαφορά ( $p=,044$ ) στην συχνότητα οργάνωσης μουσικών δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι βρεφονηπιοκόμοι χρήση μουσικών οργάνων ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα ( γράφημα 34 ) οι βρεφονηπιοκόμοι **που παίζουν κάποιο μουσικό όργανο είναι πιθανότερο να οργανώσουν συχνότερα** (καθημερινά ή 2-3 φορές την εβδομάδα) δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων, **συγκριτικά με εκείνους που δεν παίζουν** (σπάνια ή καθόλου).



Γράφημα 34



**Ε) Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους- Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους**

Στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα σχετικά με το περιεχόμενο των μαθημάτων που διδάχθηκαν οι συμμετέχοντες κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και τη χρήση μουσικών οργάνων από τους ίδιους, βρέθηκαν ανάμεσα στα μαθήματα που αφορούσαν την εκμάθηση μουσικού οργάνου, τη θεωρία /σημειογραφία και τη μουσικοκινητική.

• **Εκμάθηση μουσικού οργάνου**

Στον πίνακα 81 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων.

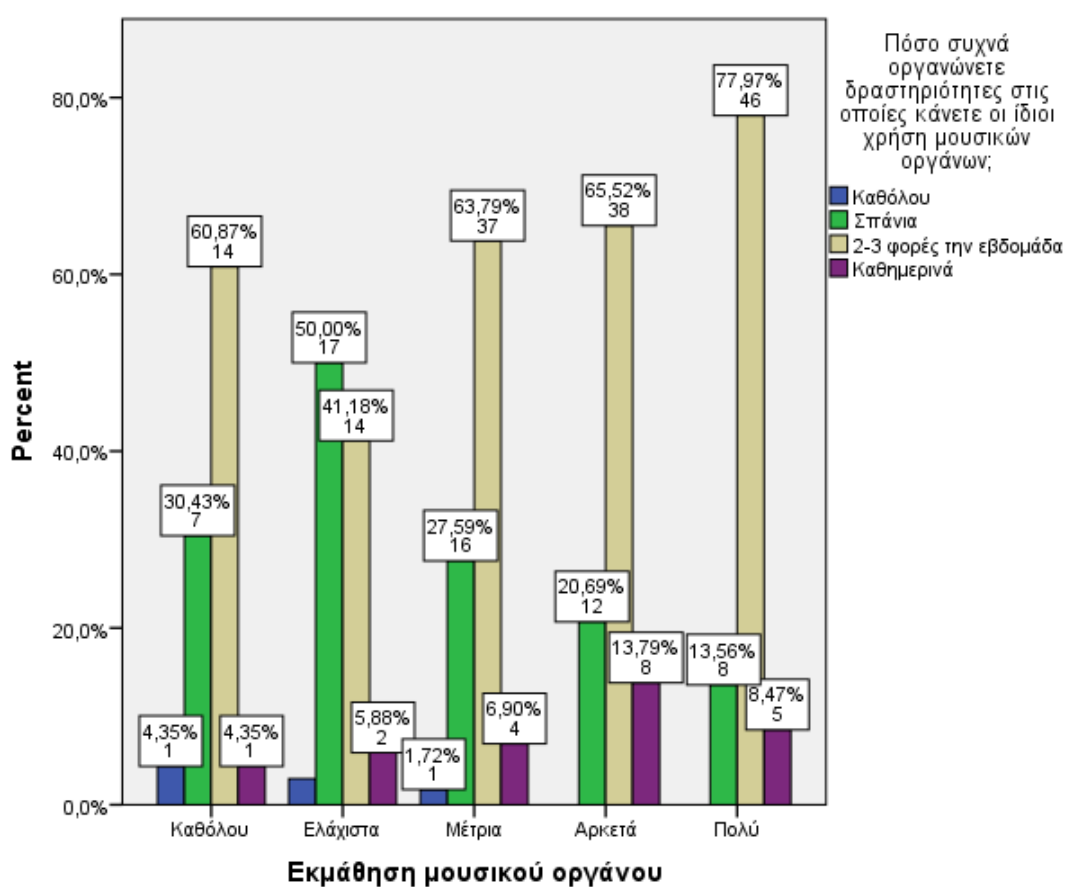
| Εκμάθηση μουσικού οργάνου * Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; Crosstabulation |          |       |                                                                                          |        |                        |            |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|--------|---------|
|                                                                                                                                      |          |       | Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; |        |                        |            | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                      |          |       | Καθόλου                                                                                  | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Εκμάθηση μουσικού οργάνου                                                                                                            | Καθόλου  | Count | 1                                                                                        | 7      | 14                     | 1          | 23     | ,025    |
|                                                                                                                                      |          | %     | 4,3%                                                                                     | 30,4%  | 60,9%                  | 4,3%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Ελάχιστα | Count | 1                                                                                        | 17     | 14                     | 2          | 34     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 2,9%                                                                                     | 50,0%  | 41,2%                  | 5,9%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Μέτρια   | Count | 1                                                                                        | 16     | 37                     | 4          | 58     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 1,7%                                                                                     | 27,6%  | 63,8%                  | 6,9%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Αρκετά   | Count | 0                                                                                        | 12     | 38                     | 8          | 58     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 0,0%                                                                                     | 20,7%  | 65,5%                  | 13,8%      | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Πολύ     | Count | 0                                                                                        | 8      | 46                     | 5          | 59     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 0,0%                                                                                     | 13,6%  | 78,0%                  | 8,5%       | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                               |          | Count | 3                                                                                        | 60     | 149                    | 20         | 232    |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 1,3%                                                                                     | 25,9%  | 64,2%                  | 8,6%       | 100,0% |         |

Πίνακας 81

Από το Pearson's chi-square (23,324) προκύπτει ότι στατιστικά υπάρχει σημαντική διαφορά ( $p=,025$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν κάποιο

μουσικό όργανο κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 62) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο πολύ, αρκετά και μέτρια συνήθως οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων 2-3 φορές/εβδομάδα. Αντίθετα, αυτοί που διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο ελάχιστα οργανώνουν σπάνια δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων.



Γράφημα 62

- **θεωρία μουσικής/ σημειογραφία**

Στον πίνακα 83 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν θεωρία μουσικής/ σημειογραφία κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων.

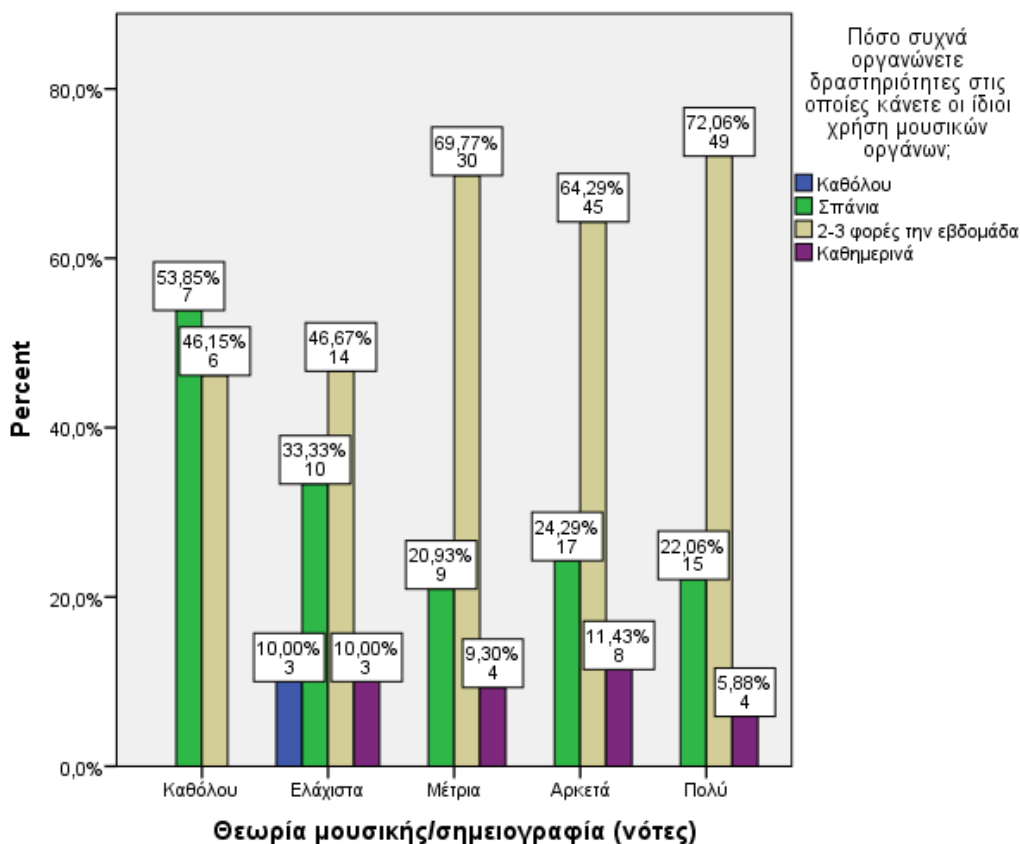
| Θεωρία μουσικής/σημειογραφία (νότες) * Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; Crosstabulation |          |       |                                                                                          |        |                        |            |        |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|--------|---------|
|                                                                                                                                                 |          |       | Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; |        |                        |            | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                 |          |       | Καθόλου                                                                                  | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Θεωρία μουσικής/σημειογραφία (νότες)                                                                                                            | Καθόλου  | Count | 0                                                                                        | 7      | 6                      | 0          | 13     | ,003    |
|                                                                                                                                                 |          | %     | 0,0%                                                                                     | 53,8%  | 46,2%                  | 0,0%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                 | Ελάχιστα | Count | 3                                                                                        | 10     | 14                     | 3          | 30     |         |
|                                                                                                                                                 |          | %     | 10,0%                                                                                    | 33,3%  | 46,7%                  | 10,0%      | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                 | Μέτρια   | Count | 0                                                                                        | 9      | 30                     | 4          | 43     |         |
|                                                                                                                                                 |          | %     | 0,0%                                                                                     | 20,9%  | 69,8%                  | 9,3%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                 | Αρκετά   | Count | 0                                                                                        | 17     | 45                     | 8          | 70     |         |
|                                                                                                                                                 |          | %     | 0,0%                                                                                     | 24,3%  | 64,3%                  | 11,4%      | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                 | Πολύ     | Count | 0                                                                                        | 15     | 49                     | 4          | 68     |         |
|                                                                                                                                                 |          | %     | 0,0%                                                                                     | 22,1%  | 72,1%                  | 5,9%       | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                          |          | Count | 3                                                                                        | 58     | 144                    | 19         | 224    |         |
|                                                                                                                                                 |          | %     | 1,3%                                                                                     | 25,9%  | 64,3%                  | 8,5%       | 100,0% |         |

Πίνακας 83

Από το Pearson's chi-square (30,260) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,003$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν θεωρία μουσικής/ σημειογραφία κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 64) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν θεωρία μουσικής/ σημειογραφία πολύ, αρκετά, μέτρια ή ελάχιστα συνήθως οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων 2-3 φορές/εβδομάδα. Αντίθετα, αυτοί που δεν διδάχθηκαν θεωρία μουσικής/ σημειογραφία καθόλου οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων σπάνια. Ας

σημειωθεί ότι η διδασκαλία στη θεωρία μουσικής και στη σημειογραφία συνοδεύει τις περισσότερες φορές την εκμάθηση μουσικού οργάνου.



Γράφημα 64

#### • Μουσικοκινητική

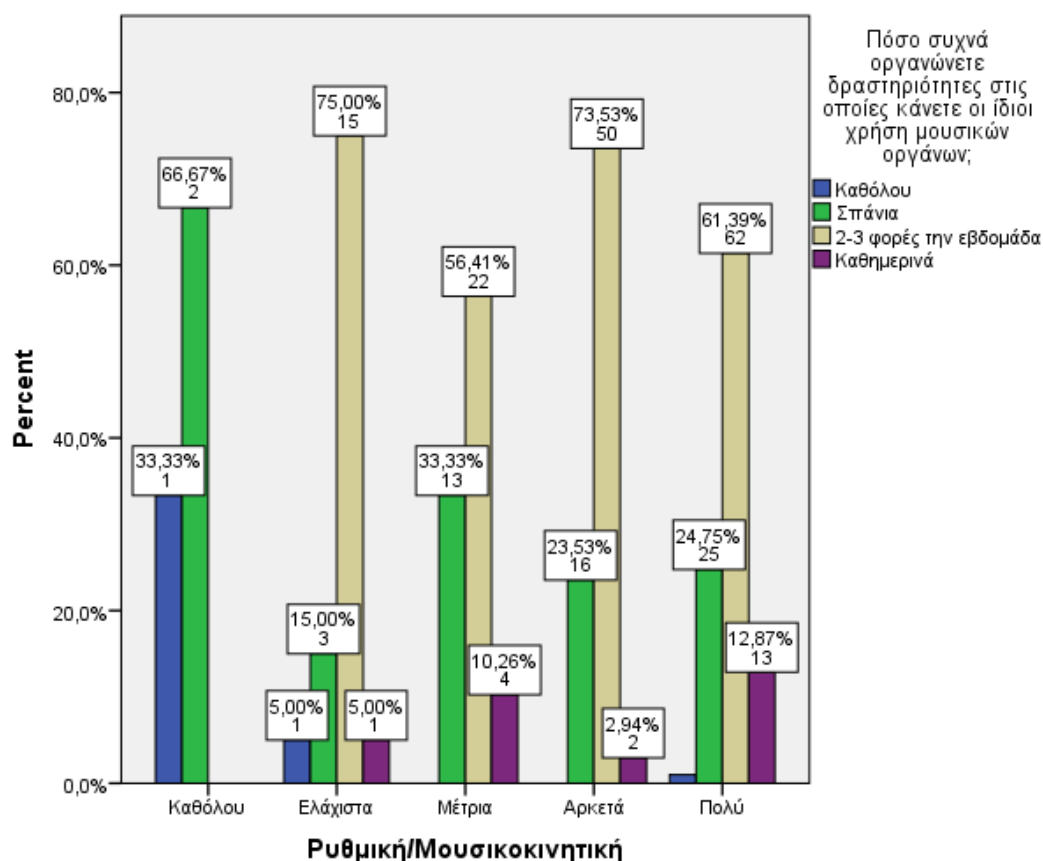
Στον πίνακα 85 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι εκπαιδευτικοί διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων.

| Μουσικοκινητική * Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι<br>χρήση μουσικών οργάνων; Crosstabulation |          |       |                                                                                             |        |                              |            |        |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|---------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------------|------------|--------|---------|
|                                                                                                                               |          |       | Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις<br>οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; |        |                              |            | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                               |          |       | Καθόλου                                                                                     | Σπάνια | 2-3 φορές<br>την<br>εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Μουσικοκινητική                                                                                                               | Καθόλου  | Count | 1                                                                                           | 2      | 0                            | 0          | 3      | ,000    |
|                                                                                                                               |          | %     | 33,3%                                                                                       | 66,7%  | 0,0%                         | 0,0%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                               | Ελάχιστα | Count | 1                                                                                           | 3      | 15                           | 1          | 20     |         |
|                                                                                                                               |          | %     | 5,0%                                                                                        | 15,0%  | 75,0%                        | 5,0%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                               | Μέτρια   | Count | 0                                                                                           | 13     | 22                           | 4          | 39     |         |
|                                                                                                                               |          | %     | 0,0%                                                                                        | 33,3%  | 56,4%                        | 10,3%      | 100,0% |         |
|                                                                                                                               | Αρκετά   | Count | 0                                                                                           | 16     | 50                           | 2          | 68     |         |
|                                                                                                                               |          | %     | 0,0%                                                                                        | 23,5%  | 73,5%                        | 2,9%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                               | Πολύ     | Count | 1                                                                                           | 25     | 62                           | 13         | 101    |         |
|                                                                                                                               |          | %     | 1,0%                                                                                        | 24,8%  | 61,4%                        | 12,9%      | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                        |          | Count | 3                                                                                           | 59     | 149                          | 20         | 231    |         |
|                                                                                                                               |          | %     | 1,3%                                                                                        | 25,5%  | 64,5%                        | 8,7%       | 100,0% |         |

Πίνακας 85

Από το Pearson's chi-square (40,201) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 66) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν μουσικοκινητική πολύ, αρκετά, μέτρια ή ελάχιστα συνήθως, οργανώνουν δραστηριότητες μουσικοκινητικής 2-3 φορές/εβδομάδα. Αντίθετα, αυτοί που δεν διδάχθηκαν μουσικοκινητική καθόλου οργανώνουν δραστηριότητες μουσικοκινητικής σπάνια.



Γράφημα 36

**Στ) Μουσική με χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους- Ηλικία των συμμετεχόντων**

Στον πίνακα 99 φαίνεται η συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι βρεφονηπιοκόμοι χρήση μουσικών οργάνων ανάλογα με την ηλικία του εκπαιδευτικού. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Descriptives           |     |           |                 |               |           |          |
|------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------|-----------|----------|
| Ηλικία                 |     |           |                 |               |           |          |
|                        | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα | 95% Δ. Ε. |          |
|                        |     |           |                 |               | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθόλου                | 3   | 44,67     | 9,238           | 5,333         | 21,72     | 67,61    |
| Σπάνια                 | 58  | 35,84     | 10,716          | 1,407         | 33,03     | 38,66    |
| 2-3 φορές την εβδομάδα | 146 | 38,93     | 9,792           | ,810          | 37,33     | 40,53    |
| Καθημερινά             | 20  | 43,30     | 9,804           | 2,192         | 38,71     | 47,89    |

|        |     |       |        |      |       |       |
|--------|-----|-------|--------|------|-------|-------|
| Σύνολο | 227 | 38,60 | 10,187 | ,676 | 37,27 | 39,94 |
|--------|-----|-------|--------|------|-------|-------|

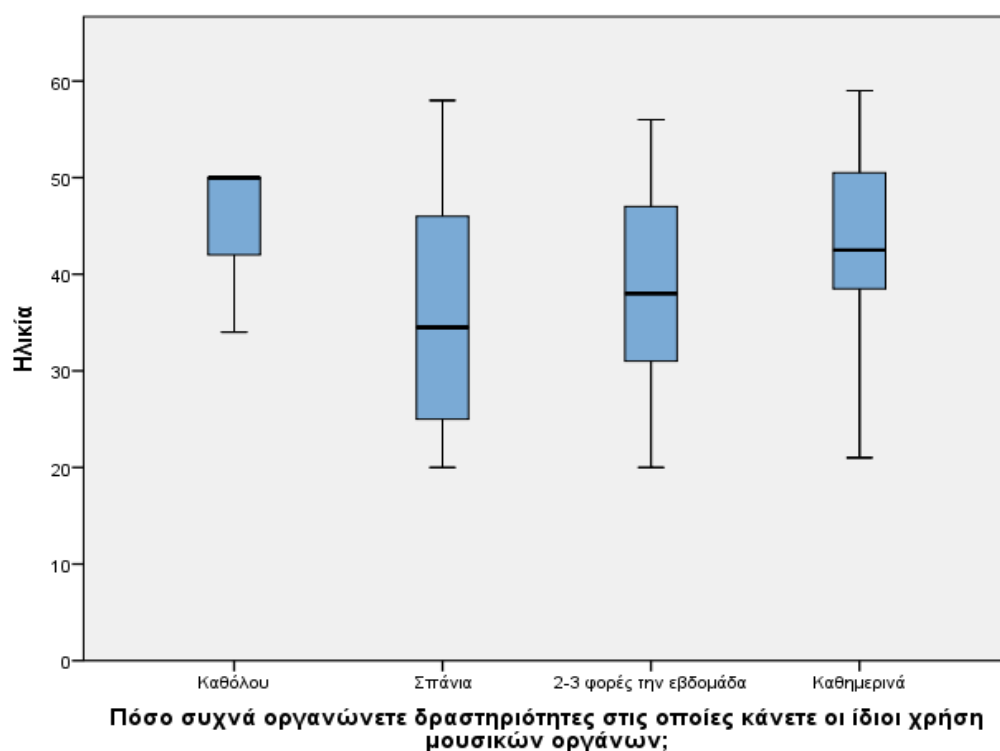
Πίνακας 99

Από τον έλεγχο ανάλυσης της διακύμανσης προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην ηλικία ανάλογα με τη συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν οι βρεφονηπιοκόμοι χρήση μουσικών οργάνων ( $F=3,340$ ,  $p=,020$ ). Από τις πολλαπλές συγκρίσεις που ακολουθούν στον πίνακα 100 και συγκεκριμένα από τον έλεγχο Tukey προκύπτει ότι οι διαφορές αφορούν την καθημερινή οργάνωση με την σπάνια οργάνωση με  $p=,023$ .

| Multiple Comparisons                                                                         |                                                                                              |                 |               |          |           |          |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|---------------|----------|-----------|----------|
| Dependent Variable: Ηλικία                                                                   |                                                                                              |                 |               |          |           |          |
| Tukey HSD                                                                                    |                                                                                              |                 |               |          |           |          |
| (I) Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; | (J) Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; | Μέση τιμή (I-J) | Τυπικό σφάλμα | P- value | 95% Δ. Ε. |          |
|                                                                                              |                                                                                              |                 |               |          | Κάτω όριο | Άνω όριο |
| Καθημερινά                                                                                   | Καθόλου                                                                                      | -1,367          | 6,212         | ,996     | -17,45    | 14,71    |
|                                                                                              | Σπάνια                                                                                       | 7,455           | 2,602         | ,023     | ,72       | 14,19    |
|                                                                                              | 2-3 φορές την εβδομάδα                                                                       | 4,368           | 2,392         | ,264     | -1,82     | 10,56    |

Πίνακας 100

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 77) η ηλικία είναι σημαντικά χαμηλότερη (35,84) όταν συχνότητα οργάνωσης είναι σπάνια συγκριτικά με την ηλικία στην εκτέλεση καθημερινά (43,30).



Γράφημα 77

#### 5.2.1.4 Μουσική με χρήση οργάνων από τα παιδιά.

Στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα όσον αφορά την συχνότητα χρήσης μουσικών οργάνων από τα παιδιά φάνηκαν ανάμεσα:

- α) στην ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες.
- β) Στο περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.
- γ) Στο επίπεδο σπουδών.

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών καθώς και η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, δεν φαίνεται να σχετίζονται με την συχνότητα εκτέλεσης μουσικής με τη χρήση μουσικών οργάνων από τα παιδιά στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού. Αντίθετα, θετική συσχέτιση φάνηκε ανάμεσα στην ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες, καθώς και το επίπεδο σπουδών των συμμετεχόντων και το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.



Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των παραγόντων που σχετίζονται με την συχνότητα χρήσης μουσικών οργάνων από τα παιδιά.

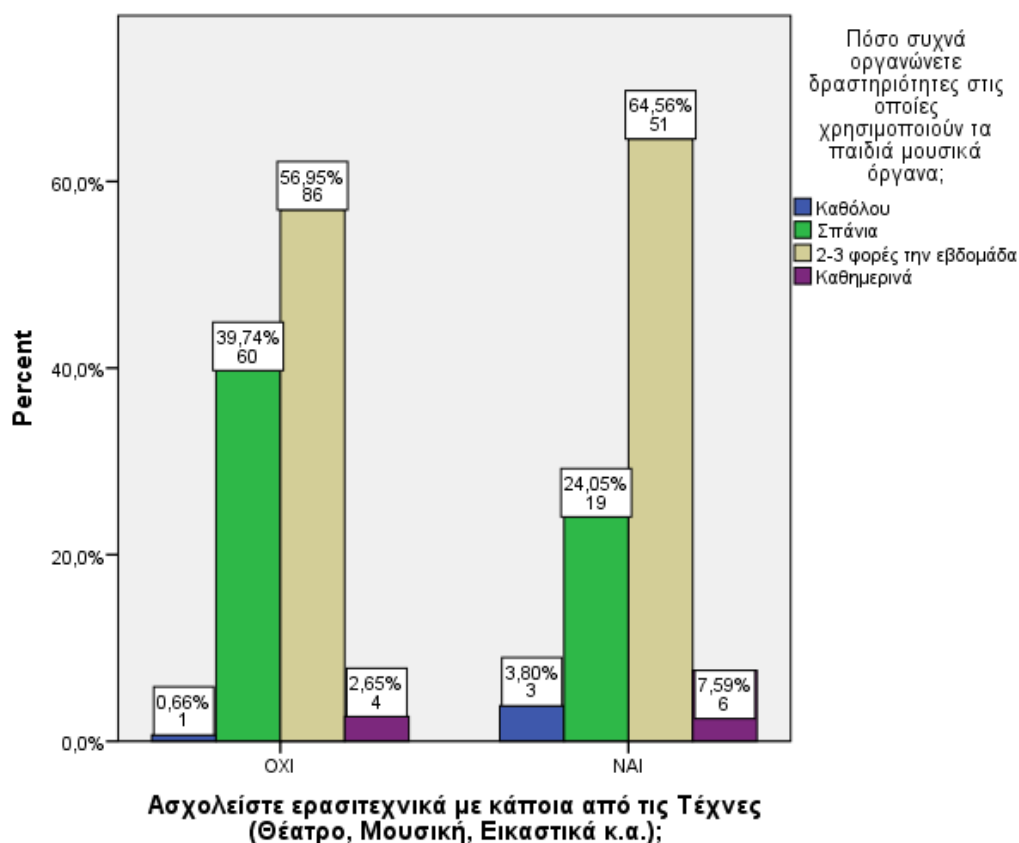
***A) Μουσική με χρήση οργάνων από τα παιδιά- Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες***

Στον πίνακα 28 φαίνεται η συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες τα παιδιά χρησιμοποιούν μουσικά όργανα ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες. Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (10,068) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,018$ ) στην συχνότητα οργάνωσης μουσικών δραστηριοτήτων στις οποίες χρησιμοποιούν μουσικά όργανα τα παιδιά ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες.

|                                                                                          |                        | Count                                                                               |     |        | p-value |
|------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|--------|---------|
|                                                                                          |                        | Ασχολείστε ερασιτεχνικά με κάποια από τις Τέχνες (Θέατρο, Μουσική, Εικαστικά κ.α.); |     | Σύνολο |         |
|                                                                                          |                        | OXI                                                                                 | NAI |        | ,018    |
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα; | Καθόλου                | 1                                                                                   | 3   | 4      |         |
|                                                                                          | Σπάνια                 | 60                                                                                  | 19  | 79     |         |
|                                                                                          | 2-3 φορές την εβδομάδα | 86                                                                                  | 51  | 137    |         |
|                                                                                          | Καθημερινά             | 4                                                                                   | 6   | 10     |         |
| Σύνολο                                                                                   |                        | 151                                                                                 | 79  | 230    |         |

Πίνακας 28

Από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 10) προκύπτει ότι εκείνοι οι οποίοι ασχολούνται ερασιτεχνικά με τις τέχνες είναι πιθανότερο να οργανώσουν συχνότερα (2-3 φορές την εβδομάδα) δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα συγκριτικά με αυτούς που δεν ασχολούνται (σπάνια).



Γράφημα 10

***Β) Μουσική με χρήση οργάνων από τα παιδιά- Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους***

Στατιστικά σημαντική διαφορά στη συσχέτιση με το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους οι συμμετέχοντες υπήρξε ανάμεσα στην εκμάθηση μουσικού οργάνου και στο εάν διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

**• Εκμάθηση μουσικού οργάνου**

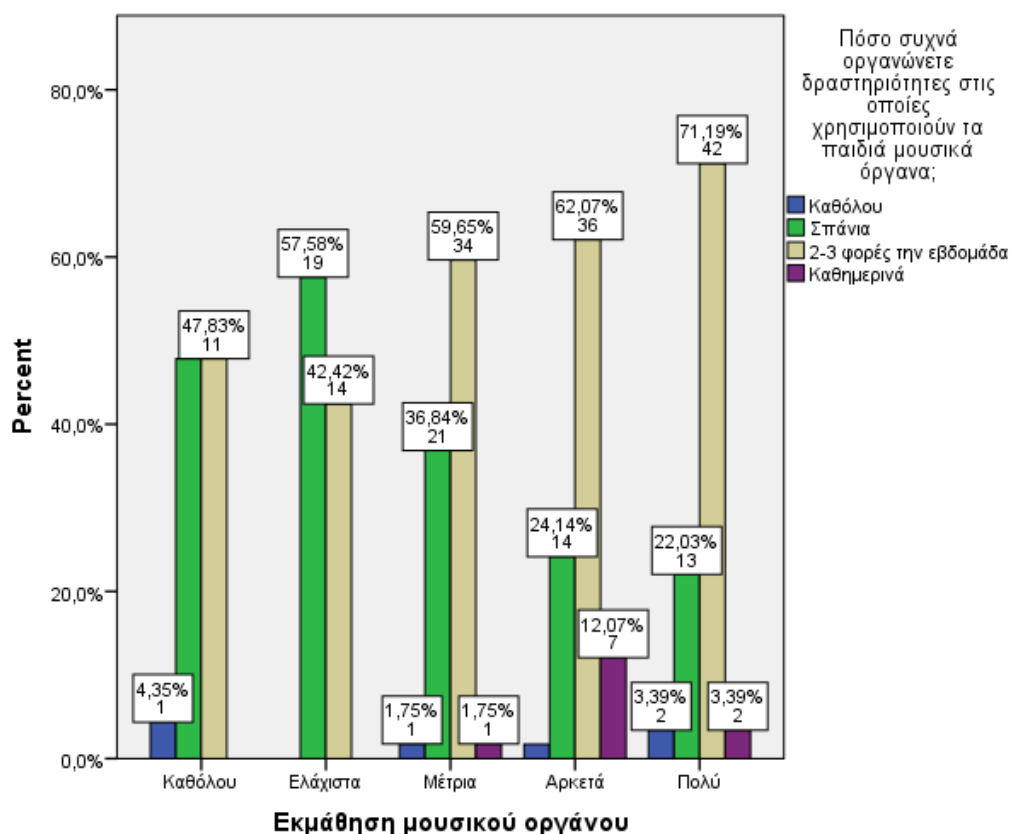
Στον πίνακα 82 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων.

| Εκμάθηση μουσικού οργάνου * Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα; Crosstabulation |          |       |                                                                                          |        |                        |            |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|--------|---------|
|                                                                                                                                      |          |       | Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα; |        |                        |            | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                      |          |       | Καθόλου                                                                                  | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Εκμάθηση μουσικού οργάνου                                                                                                            | Καθόλου  | Count | 1                                                                                        | 11     | 11                     | 0          | 23     | ,000    |
|                                                                                                                                      |          | %     | 4,3%                                                                                     | 47,8%  | 47,8%                  | 0,0%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Ελάχιστα | Count | 0                                                                                        | 19     | 14                     | 0          | 33     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 0,0%                                                                                     | 57,6%  | 42,4%                  | 0,0%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Μέτρια   | Count | 1                                                                                        | 21     | 34                     | 1          | 57     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 1,8%                                                                                     | 36,8%  | 59,6%                  | 1,8%       | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Αρκετά   | Count | 1                                                                                        | 14     | 36                     | 7          | 58     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 1,7%                                                                                     | 24,1%  | 62,1%                  | 12,1%      | 100,0% |         |
|                                                                                                                                      | Πολύ     | Count | 2                                                                                        | 13     | 42                     | 2          | 59     |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 3,4%                                                                                     | 22,0%  | 71,2%                  | 3,4%       | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                               |          | Count | 5                                                                                        | 78     | 137                    | 10         | 230    |         |
|                                                                                                                                      |          | %     | 2,2%                                                                                     | 33,9%  | 59,6%                  | 4,3%       | 100,0% |         |

Πίνακας 82

Από το Pearson's chi-square (27,666) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,006$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 63) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο πολύ, αρκετά και μέτρια συνήθως οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων 2-3 φορές/εβδομάδα. Αντίθετα, αυτοί που διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο ελάχιστα ή καθόλου οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων σπάνια.



Γράφημα 63

### • Μουσικές-γλωσσικές ασκήσεις

Στον πίνακα 87 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που οργανώνουν δραστηριότητες στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων.

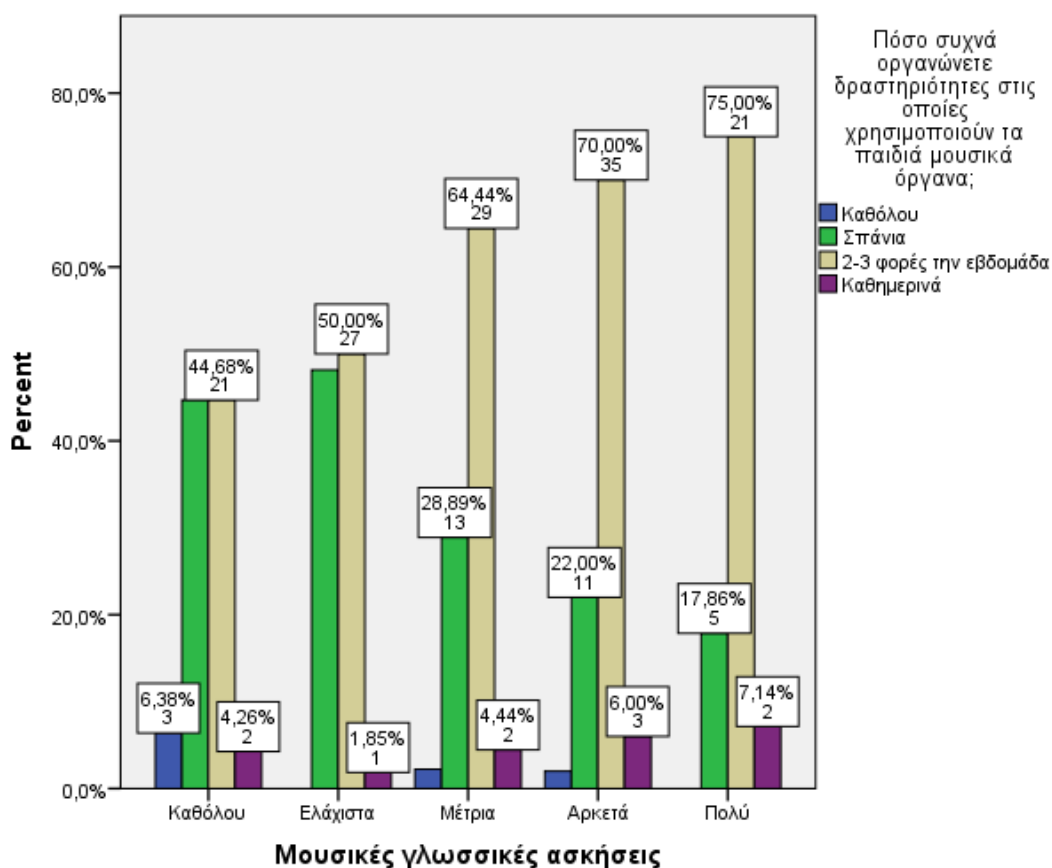
| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες * Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα; Crosstabulation |          |       |                                                                                          |        |                        |            |         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|---------|
|                                                                                                                                              |          |       | Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα; |        |                        |            | p-value |
|                                                                                                                                              |          |       | Καθόλου                                                                                  | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |         |
| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες                                                                                                            | Καθόλου  | Count | 3                                                                                        | 21     | 21                     | 2          | ,047    |
|                                                                                                                                              |          | %     | 6,4%                                                                                     | 44,7%  | 44,7%                  | 4,3%       |         |
|                                                                                                                                              | Ελάχιστα | Count | 0                                                                                        | 26     | 27                     | 1          |         |
|                                                                                                                                              |          | %     | 0,0%                                                                                     | 48,1%  | 50,0%                  | 1,9%       |         |
|                                                                                                                                              | Μέτρια   | Count | 1                                                                                        | 13     | 29                     | 2          |         |
|                                                                                                                                              |          | %     | 1,75%                                                                                    | 24,14% | 62,07%                 | 3,39%      |         |

|  |        |       |      |       |       |      |        |
|--|--------|-------|------|-------|-------|------|--------|
|  |        | %     | 2,2% | 28,9% | 64,4% | 4,4% | 100,0% |
|  | Αρκετά | Count | 1    | 11    | 35    | 3    | 50     |
|  |        | %     | 2,0% | 22,0% | 70,0% | 6,0% | 100,0% |
|  | Πολύ   | Count | 0    | 5     | 21    | 2    | 28     |
|  |        | %     | 0,0% | 17,9% | 75,0% | 7,1% | 100,0% |
|  | Σύνολο | Count | 5    | 76    | 133   | 10   | 224    |
|  |        | %     | 2,2% | 33,9% | 59,4% | 4,5% | 100,0% |

Πίνακας 87

Από το Pearson's chi-square (21,205) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,047$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 68) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες **πολύ, αρκετά ή μέτρια συνήθως οργανώνουν δραστηριότητές στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων 2-3 φορές/εβδομάδα.**



Γράφημα 68

### Γ) Μουσική με χρήση οργάνων από τα παιδιά- Το επίπεδο σπουδών

Στον πίνακα 90 βλέπουμε την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα, ανάλογα με το επίπεδο σπουδών.

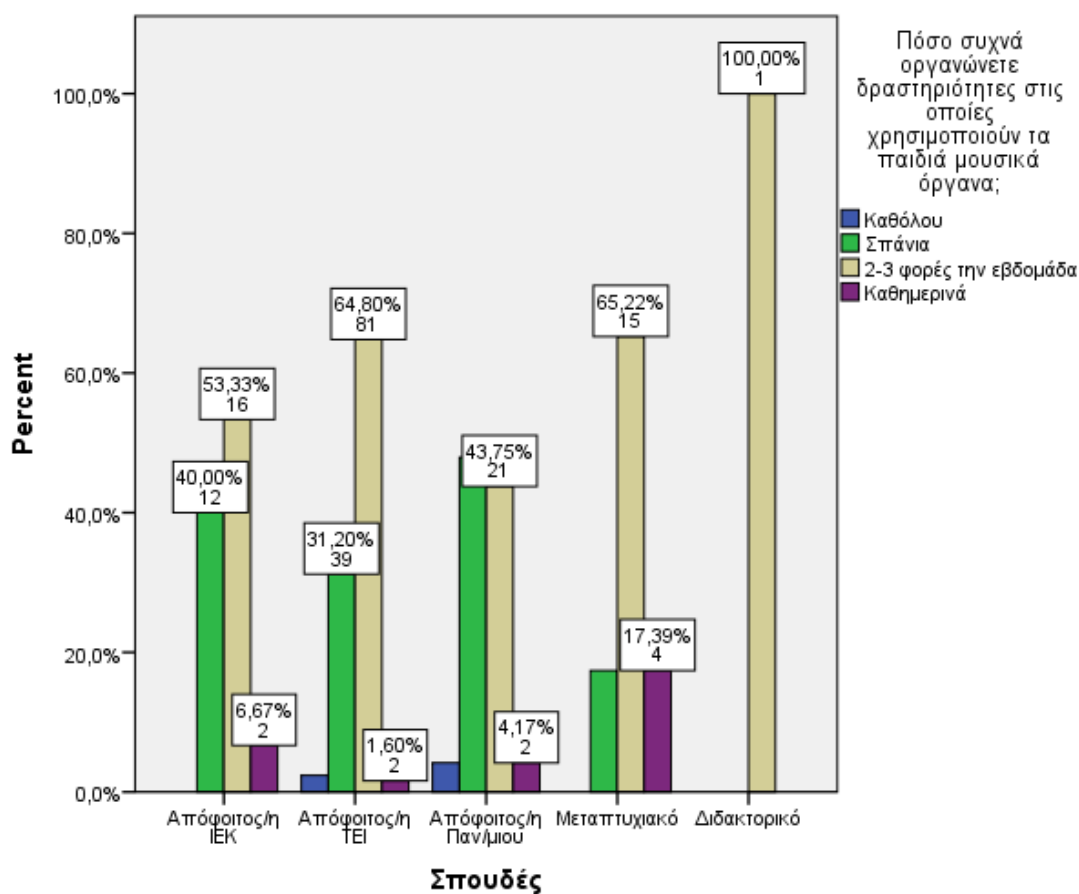
| Crosstab |                      |       | Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα; |        |                        |            | Σύνολο | p-value |
|----------|----------------------|-------|------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|--------|---------|
|          |                      |       | Καθόλου                                                                                  | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Σπουδές  | Απόφοιτος/η ΙΕΚ      | Count | 0                                                                                        | 12     | 16                     | 2          | 30     | ,036    |
|          |                      | %     | 0,0%                                                                                     | 40,0%  | 53,3%                  | 6,7%       | 100,0% |         |
|          | Απόφοιτος/η ΤΕΙ      | Count | 3                                                                                        | 39     | 81                     | 2          | 125    |         |
|          |                      | %     | 2,4%                                                                                     | 31,2%  | 64,8%                  | 1,6%       | 100,0% |         |
|          | Απόφοιτος/η Παν/μιου | Count | 2                                                                                        | 23     | 21                     | 2          | 48     |         |
|          |                      | %     | 4,2%                                                                                     | 47,9%  | 43,8%                  | 4,2%       | 100,0% |         |
|          | Μεταπτυχιακό         | Count | 0                                                                                        | 4      | 15                     | 4          | 23     |         |

|  |             |       |      |       |        |       |        |  |
|--|-------------|-------|------|-------|--------|-------|--------|--|
|  |             | %     | 0,0% | 17,4% | 65,2%  | 17,4% | 100,0% |  |
|  | Διδακτορικό | Count | 0    | 0     | 1      | 0     | 1      |  |
|  |             | %     | 0,0% | 0,0%  | 100,0% | 0,0%  | 100,0% |  |
|  | Σύνολο      | Count | 5    | 78    | 134    | 10    | 227    |  |
|  |             | %     | 2,2% | 34,4% | 59,0%  | 4,4%  | 100,0% |  |

Πίνακας 90

Από το Pearson's chi-square (22,169) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,036$ ) συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα, ανάλογα με το επίπεδο σπουδών των εκπαιδευτικών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 71) οι απόφοιτοι ΙΕΚ, ΤΕΙ, οι κάτοχοι μεταπτυχιακού και διδακτορικού διοργανώνουν 2-3 φορές την εβδομάδα δραστηριότητες στις οποίες κάνουν τα παιδιά χρήση μουσικών οργάνων, ενώ οι περισσότεροι απόφοιτοι πανεπιστημίου διοργανώνουν σπάνια.



Γράφημα 71

### 5.2.1.5 Ηχο-ιστορίες

Όσον αφορά την συχνότητα εκτέλεσης ηχο-ιστοριών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα, μετά την ανάλυση συσχετίσεων, στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα φάνηκαν ανάμεσα:

- α) Στα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- β) Στην επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών
- γ) Στο εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο
- δ) Στο περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, ή με κάποια άλλη από τις Τέχνες, τα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών, η ηλικία, το επίπεδο σπουδών όπως και ο φορέας εργασίας δεν φαίνεται να σχετίζονται θετικά, με την συχνότητα εκτέλεσης ηχο-ιστοριών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των παραγόντων που σχετίζονται με την εκτέλεση τραγουδιού.

#### ***A) Ηχο-ιστορίες- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών***

Στον πίνακα 34 φαίνεται η συχνότητα χρήσης ηχο-ιστοριών στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; Crosstabulation |                                                                                 |        |         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------|--------|---------|
|                                                                                                                                                                                                                 | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; | Σύνολο | p-value |

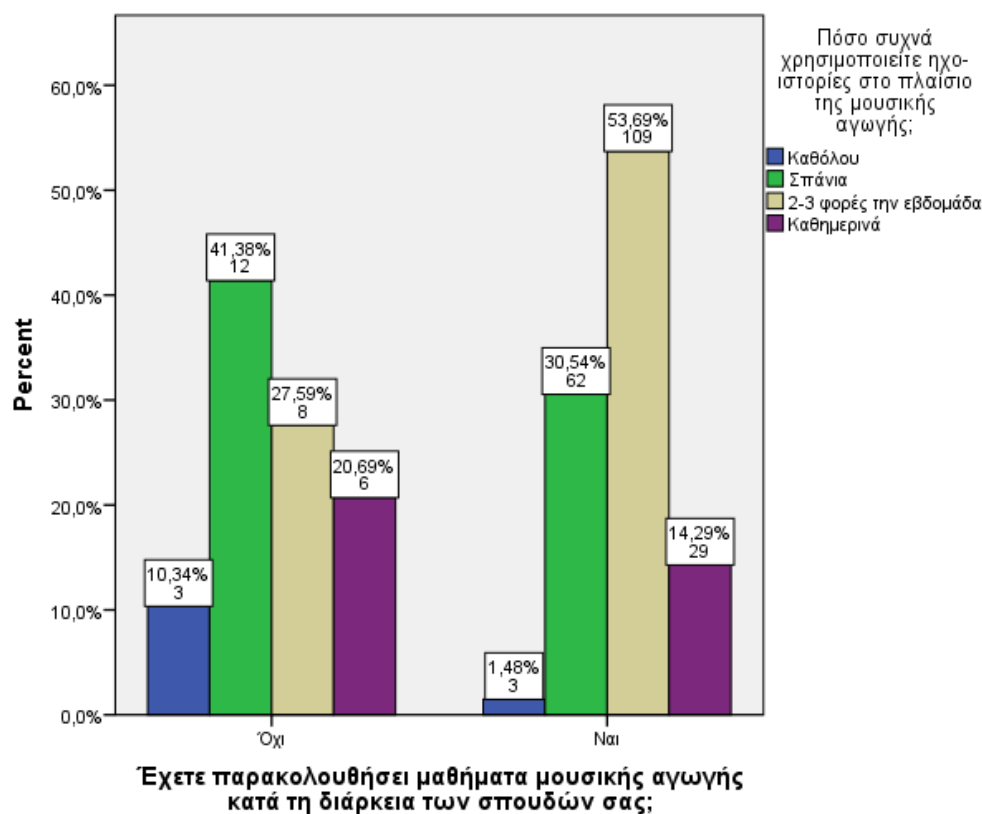


|                                                                                                               |                        |       | Όχι   | Ναι   |        | ,005 |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|-------|-------|--------|------|
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; | Καθόλου                | Count | 3     | 3     | 6      |      |
|                                                                                                               |                        | %     | 50,0% | 50,0% | 100,0% |      |
|                                                                                                               | Σπάνια                 | Count | 12    | 62    | 74     |      |
|                                                                                                               |                        | %     | 16,2% | 83,8% | 100,0% |      |
|                                                                                                               | 2-3 φορές την εβδομάδα | Count | 8     | 109   | 117    |      |
|                                                                                                               |                        | %     | 6,8%  | 93,2% | 100,0% |      |
|                                                                                                               | Καθημερινά             | Count | 6     | 29    | 35     |      |
|                                                                                                               |                        | %     | 17,1% | 82,9% | 100,0% |      |
| Σύνολο                                                                                                        |                        | Count | 29    | 203   | 232    |      |
|                                                                                                               |                        | %     | 12,5% | 87,5% | 100,0% |      |

Πίνακας 34

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,005$ ) στην μέση τιμή της συχνότητας χρήσης ηχο-ιστοριών στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 16) προκύπτει ότι οι βρεφονηπιοκόμοι οι οποίοι έχουν **παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους είναι πιθανότερο να εκτελέσουν συχνότερα (2-3 φορές την εβδομάδα) ηχο-ιστορίες συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (σπάνια).**



Γράφημα 16

### Β) Ηχο-ιστορίες - Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών

Στον πίνακα 44 φαίνεται η συχνότητα χρήσης ηχο-ιστοριών στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, ανάλογα με τον αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

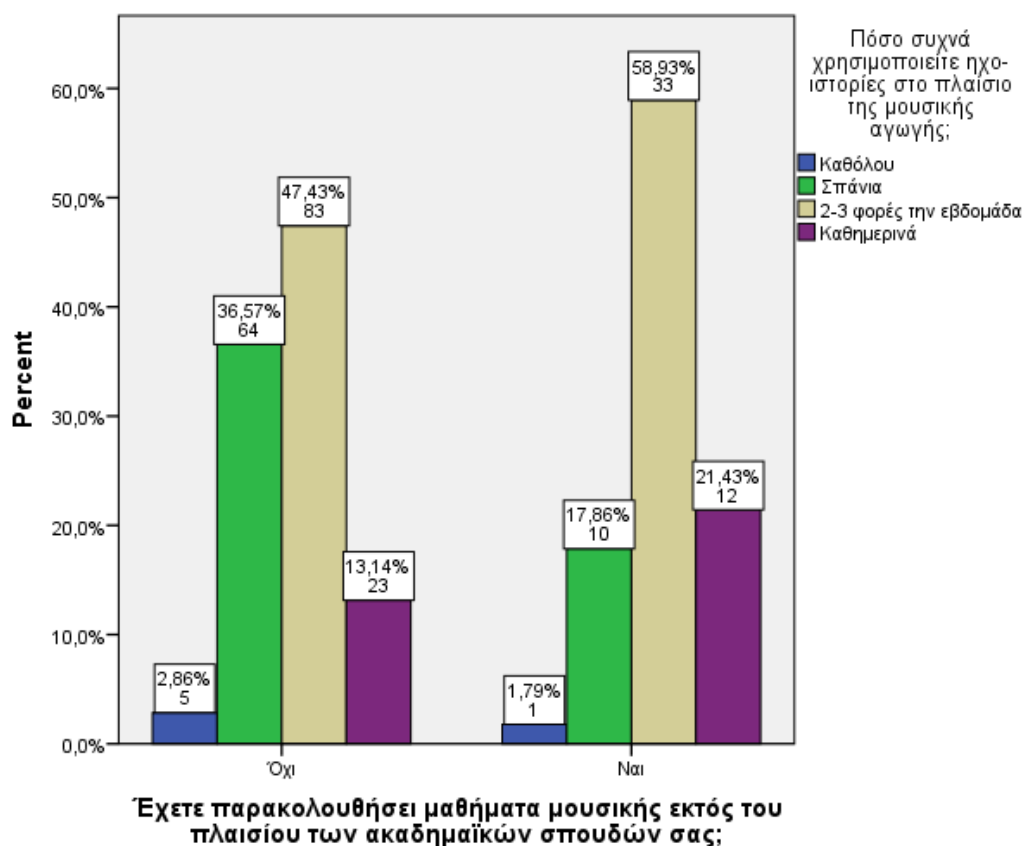
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; Crosstabulation |         |       |       |                                                                                        |        |        |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|-------|-------|----------------------------------------------------------------------------------------|--------|--------|---------|
|                                                                                                                                                                                                                        |         |       |       | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; |        | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                                                                                        |         |       |       | Όχι                                                                                    | Ναι    |        |         |
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της                                                                                                                                                                 | Καθόλου | Count | 5     | 1                                                                                      | 6      | ,049   |         |
|                                                                                                                                                                                                                        |         | %     | 83,3% | 16,7%                                                                                  | 100,0% |        |         |

|                                                              |                           |       |       |       |        |  |
|--------------------------------------------------------------|---------------------------|-------|-------|-------|--------|--|
| μουσικής αγωγής στο<br>πρόγραμμα απασχόλησης<br>των παιδιών; | Σπάνια                    | Count | 64    | 10    | 74     |  |
|                                                              |                           | %     | 86,5% | 13,5% | 100,0% |  |
|                                                              | 2-3 φορές την<br>εβδομάδα | Count | 83    | 33    | 116    |  |
|                                                              |                           | %     | 71,6% | 28,4% | 100,0% |  |
|                                                              | Καθημερινά                | Count | 23    | 12    | 35     |  |
|                                                              |                           | %     | 65,7% | 34,3% | 100,0% |  |
| Σύνολο                                                       |                           | Count | 175   | 56    | 231    |  |
|                                                              |                           | %     | 75,8% | 24,2% | 100,0% |  |

Πίνακας 44

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (7,865) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,049$ ) στην συχνότητα χρήσης ηχο-ιστοριών στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 25) οι βρεφονηπιοκόμοι, **οι οποίοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσουν συχνότερα (καθημερινά ή 2-3 φορές την εβδομάδα) ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (σπάνια ή ποτέ).**



Γράφημα 45

### Γ) Ηχο-ιστορίες - Εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο

Στον πίνακα 54 φαίνεται η συχνότητα χρήσης ηχο-ιστοριών στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής, ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

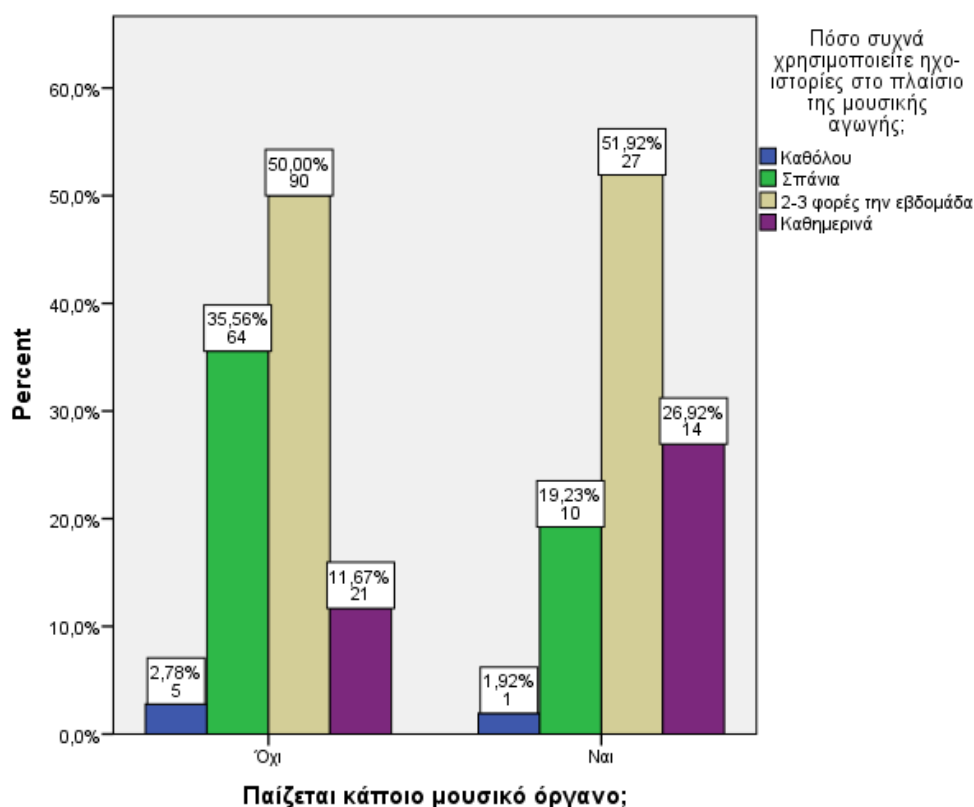
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής; *<br>Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; Crosstabulation |                        |       |                                 |       |        |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|---------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                              |                        |       | Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                              |                        |       | Όχι                             | Ναι   |        |         |
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής;                                                      | Καθόλου                | Count | 5                               | 1     | 6      | ,021    |
|                                                                                                                              |                        | %     | 83,3%                           | 16,7% | 100,0% |         |
|                                                                                                                              | Σπάνια                 | Count | 64                              | 10    | 74     |         |
|                                                                                                                              |                        | %     | 86,5%                           | 13,5% | 100,0% |         |
|                                                                                                                              | 2-3 φορές την εβδομάδα | Count | 90                              | 27    | 117    |         |
|                                                                                                                              |                        | %     | 76,9%                           | 23,1% | 100,0% |         |
|                                                                                                                              | Καθημερινά             | Count | 21                              | 14    | 35     |         |
|                                                                                                                              |                        | %     | 60,0%                           | 40,0% | 100,0% |         |

|        |       |       |       |        |
|--------|-------|-------|-------|--------|
| Σύνολο | Count | 180   | 52    | 232    |
|        | %     | 77,6% | 22,4% | 100,0% |

Πίνακας 54

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (9,739) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,044$ ) στην συχνότητα χρήσης ηχο-ιστοριών στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 35) **αυτοί που παίζουν κάποιο μουσικό όργανο είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσουν συχνότερα (καθημερινά ή 2-3 φορές την εβδομάδα) ηχο-ιστορίες, συγκριτικά με εκείνους που δεν παίζουν (σπάνια ή καθόλου).**



Γράφημα 35

#### Δ) Ηχο-ιστορίες - Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους

Στατιστικά σημαντική διαφορά στη συσχέτιση με το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους οι συμμετέχοντες υπήρξε ανάμεσα στο τραγούδι και στη μουσικοκινητική.

• **Τραγούδι**

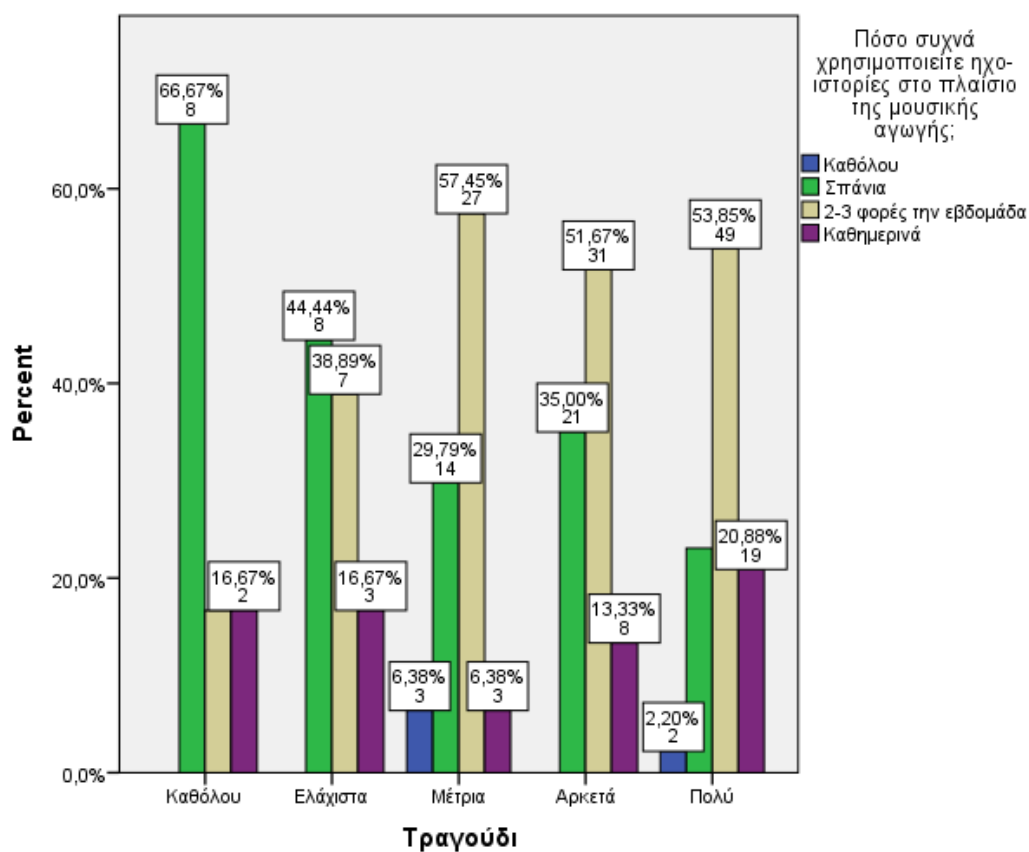
Στον πίνακα 80 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι εκπαιδευτικοί διδάχθηκαν τραγούδι κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που εφαρμόζουν ηχο-ιστορίες στην τάξη.

| Τραγούδι * Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής; |          |       |                                                                         |        |                        |            |         |
|------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|---------|
| Crosstabulation                                                                    |          |       |                                                                         |        |                        |            |         |
|                                                                                    |          |       | Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής; |        |                        |            | p-value |
|                                                                                    |          |       | Καθόλου                                                                 | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |         |
| Τραγούδι                                                                           | Καθόλου  | Count | 0                                                                       | 8      | 2                      | 2          | 12      |
|                                                                                    |          | %     | 0,0%                                                                    | 66,7%  | 16,7%                  | 16,7%      | 100,0%  |
|                                                                                    | Ελάχιστα | Count | 0                                                                       | 8      | 7                      | 3          | 18      |
|                                                                                    |          | %     | 0,0%                                                                    | 44,4%  | 38,9%                  | 16,7%      | 100,0%  |
|                                                                                    | Μέτρια   | Count | 3                                                                       | 14     | 27                     | 3          | 47      |
|                                                                                    |          | %     | 6,4%                                                                    | 29,8%  | 57,4%                  | 6,4%       | 100,0%  |
|                                                                                    | Αρκετά   | Count | 0                                                                       | 21     | 31                     | 8          | 60      |
|                                                                                    |          | %     | 0,0%                                                                    | 35,0%  | 51,7%                  | 13,3%      | 100,0%  |
|                                                                                    | Πολύ     | Count | 2                                                                       | 21     | 49                     | 19         | 91      |
|                                                                                    |          | %     | 2,2%                                                                    | 23,1%  | 53,8%                  | 20,9%      | 100,0%  |
|                                                                                    | Σύνολο   | Count | 5                                                                       | 72     | 116                    | 35         | 228     |
|                                                                                    |          | %     | 2,2%                                                                    | 31,6%  | 50,9%                  | 15,4%      | 100,0%  |

Πίνακας 80

Από το Pearson's chi-square (22,011) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,037$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν τραγούδι κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα εφαρμογής ηχο-ιστοριών στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 61) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν τραγούδι πολύ, αρκετά και μέτρια συνήθως εφαρμόζουν ηχο-ιστορίες 2-3 φορές/εβδομάδα, ενώ αυτοί που διδάχθηκαν τραγούδι ελάχιστα ή καθόλου εφαρμόζουν ηχο-ιστορίες σπάνια.



Γράφημα 61

- **Μουσικοκινητική**

Στον πίνακα 86 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα που χρησιμοποιούν ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής.

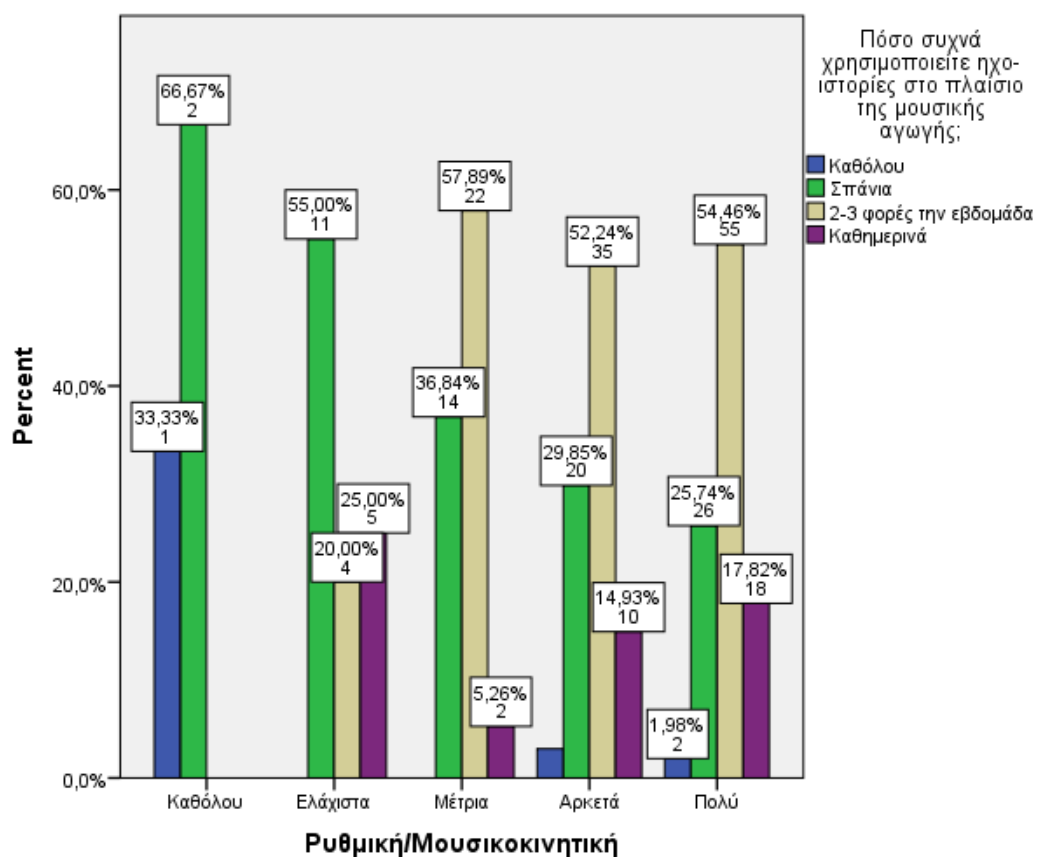
| Μουσικοκινητική * Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής; Crosstabulation |          |       |                                                                         |        |                        |            |        |         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|--------|---------|
|                                                                                                           |          |       | Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής; |        |                        |            | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                           |          |       | Καθόλου                                                                 | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Μουσικοκινητική                                                                                           | Καθόλου  | Count | 1                                                                       | 2      | 0                      | 0          | 3      | ,002    |
|                                                                                                           |          | %     | 33,3%                                                                   | 66,7%  | 0,0%                   | 0,0%       | 100,0% |         |
|                                                                                                           | Ελάχιστα | Count | 0                                                                       | 11     | 4                      | 5          | 20     |         |
|                                                                                                           |          | %     | 0,0%                                                                    | 55,0%  | 20,0%                  | 25,0%      | 100,0% |         |
|                                                                                                           | Μέτρια   | Count | 0                                                                       | 14     | 22                     | 2          | 38     |         |
|                                                                                                           |          | %     | 0,0%                                                                    | 36,8%  | 57,9%                  | 5,3%       | 100,0% |         |
|                                                                                                           | Αρκετά   | Count | 2                                                                       | 20     | 35                     | 10         | 67     |         |
|                                                                                                           |          | %     | 3,0%                                                                    | 29,9%  | 52,2%                  | 14,9%      | 100,0% |         |
|                                                                                                           | Πολύ     | Count | 2                                                                       | 26     | 55                     | 18         | 101    |         |
|                                                                                                           |          | %     | 2,0%                                                                    | 25,7%  | 54,5%                  | 17,8%      | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                    |          | Count | 5                                                                       | 73     | 116                    | 35         | 229    |         |
|                                                                                                           |          | %     | 2,2%                                                                    | 31,9%  | 50,7%                  | 15,3%      | 100,0% |         |

Πίνακας 86

Από το Pearson's chi-square (31,447) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,002$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα χρήσης ηχο-ιστοριών στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 67) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν μουσικοκινητική πολύ, αρκετά ή μέτρια συνήθως χρησιμοποιούν ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής 2-3 φορές/εβδομάδα, ενώ αυτοί που δεν διδάχθηκαν μουσικοκινητική καθόλου ή διδάχθηκαν ελάχιστα συνήθως χρησιμοποιούν ηχο-ιστορίες σπάνια.





Γράφημα 67

#### 5.2.1.6 Ακρόαση μουσικής

Η στατιστική ανάλυση των συσχετίσεων για τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικής ακρόασης στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων, έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα ανάμεσα:

α) Στο επίπεδο σπουδών.

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, ή με κάποια άλλη από τις Τέχνες, τα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών, καθώς και το περιεχόμενο των μαθημάτων, η μουσική επιμόρφωση, η ηλικία, το επίπεδο σπουδών όπως και ο φορέας εργασίας δεν φαίνεται να σχετίζονται θετικά, με την συχνότητα εκτέλεσης μουσικής ακρόασης στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των παραγόντων που σχετίζονται με την εκτέλεση μουσικής ακρόασης.

### ***A) Ακρόαση μουσικής - Επίπεδο σπουδών***

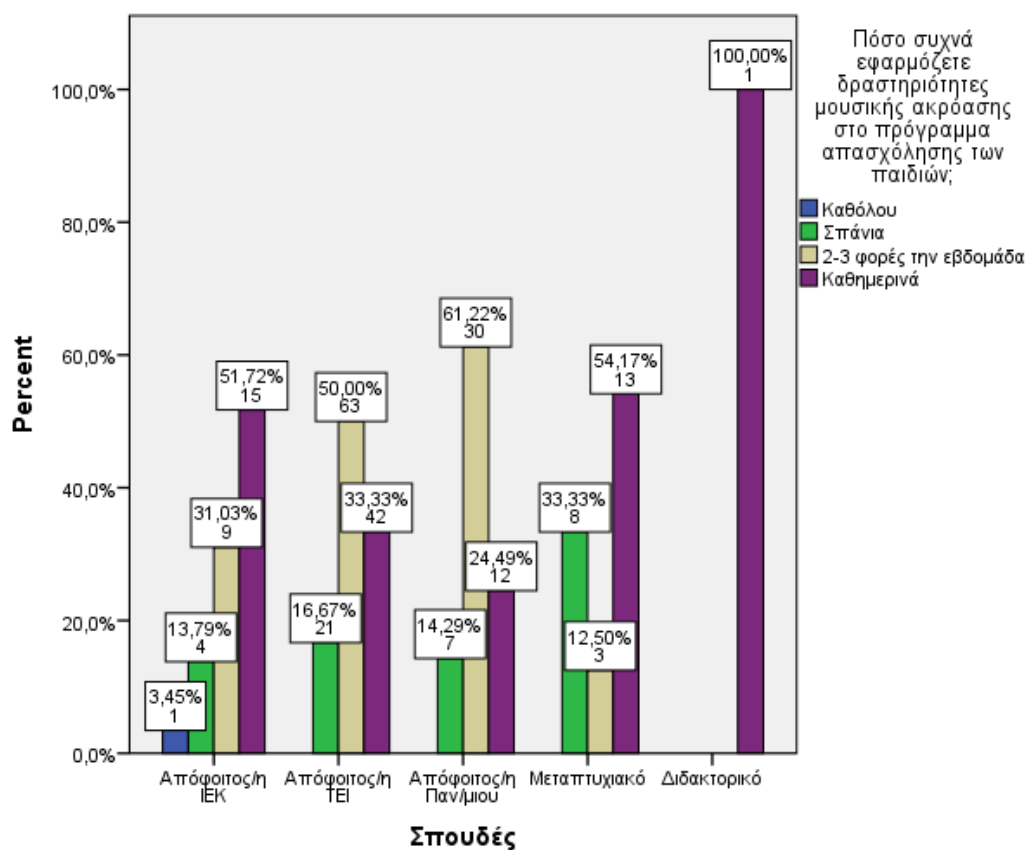
Στον πίνακα 91 βλέπουμε την συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων ακρόασης μουσικής, ανάλογα με το επίπεδο σπουδών.

|         |                      | Crosstab |                                                                                               |        |                        |            |        |         |
|---------|----------------------|----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|--------|------------------------|------------|--------|---------|
|         |                      |          | Πόσο συχνά εφαρμόζετε δραστηριότητες μουσικής ακρόασης στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; |        |                        |            | Σύνολο | p-value |
|         |                      |          | Καθόλου                                                                                       | Σπάνια | 2-3 φορές την εβδομάδα | Καθημερινά |        |         |
| Σπουδές | Απόφοιτος/η ΙΕΚ      | Count    | 1                                                                                             | 4      | 9                      | 15         | 29     | ,004    |
|         |                      | %        | 3,4%                                                                                          | 13,8%  | 31,0%                  | 51,7%      | 100,0% |         |
|         | Απόφοιτος/η ΤΕΙ      | Count    | 0                                                                                             | 21     | 63                     | 42         | 126    |         |
|         |                      | %        | 0,0%                                                                                          | 16,7%  | 50,0%                  | 33,3%      | 100,0% |         |
|         | Απόφοιτος/η Παν/μιου | Count    | 0                                                                                             | 7      | 30                     | 12         | 49     |         |
|         |                      | %        | 0,0%                                                                                          | 14,3%  | 61,2%                  | 24,5%      | 100,0% |         |
|         | Μεταπτυχιακό         | Count    | 0                                                                                             | 8      | 3                      | 13         | 24     |         |
|         |                      | %        | 0,0%                                                                                          | 33,3%  | 12,5%                  | 54,2%      | 100,0% |         |
|         | Διδακτορικό          | Count    | 0                                                                                             | 0      | 0                      | 1          | 1      |         |
|         |                      | %        | 0,0%                                                                                          | 0,0%   | 0,0%                   | 100,0%     | 100,0% |         |
| Σύνολο  |                      | Count    | 1                                                                                             | 40     | 105                    | 83         | 229    |         |
|         |                      | %        | 0,4%                                                                                          | 17,5%  | 45,9%                  | 36,2%      | 100,0% |         |

*Πίνακας 91*

Από το Pearson's chi-square (29,080) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,004$ ) συχνότητα οργάνωσης δραστηριοτήτων ακρόασης μουσικής, ανάλογα με το επίπεδο σπουδών των εκπαιδευτικών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 72) οι απόφοιτοι ΙΕΚ και οι κάτοχοι μεταπτυχιακού και διδακτορικού διοργανώνουν καθημερινά δραστηριότητες ακρόασης μουσικής, ενώ οι απόφοιτοι ΤΕΙ και Πανεπιστημίου διοργανώνουν 2-3 φορές/εβδομάδα.



Γράφημα 72

#### 5.2.1.7 Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Η στατιστική ανάλυση των συσχετίσεων για τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων, έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα φάνηκαν ανάμεσα:

- α) Στα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- β) Στην επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών
- γ) Στο περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους

| Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; Crosstabulation |                        |       |                                                                                 |       |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|---------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                                                                                  |                        |       | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                                                                  |                        |       | Όχι                                                                             | Ναι   |        |         |
| Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;                                                                                                   | Καθόλου                | Count | 5                                                                               | 9     | 14     | ,021    |
|                                                                                                                                                                                                  |                        | %     | 35,7%                                                                           | 64,3% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                                                                  | Σπάνια                 | Count | 9                                                                               | 57    | 66     |         |
|                                                                                                                                                                                                  |                        | %     | 13,6%                                                                           | 86,4% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                                                                  | 2-3 φορές την εβδομάδα | Count | 9                                                                               | 106   | 115    |         |
|                                                                                                                                                                                                  |                        | %     | 7,8%                                                                            | 92,2% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                                                                  | Καθημερινά             | Count | 6                                                                               | 31    | 37     |         |
|                                                                                                                                                                                                  |                        | %     | 16,2%                                                                           | 83,8% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                                                                           |                        | Count | 29                                                                              | 203   | 232    |         |
|                                                                                                                                                                                                  |                        | %     | 12,5%                                                                           | 87,5% | 100,0% |         |

Πίνακας 35

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, ή με κάποια άλλη από τις Τέχνες, η γνώση μουσικού οργάνου, η ηλικία, το επίπεδο σπουδών καθώς και ο φορέας εργασίας δεν φαίνεται να σχετίζονται θετικά, με την συχνότητα εκτέλεσης μουσικής ακρόασης στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

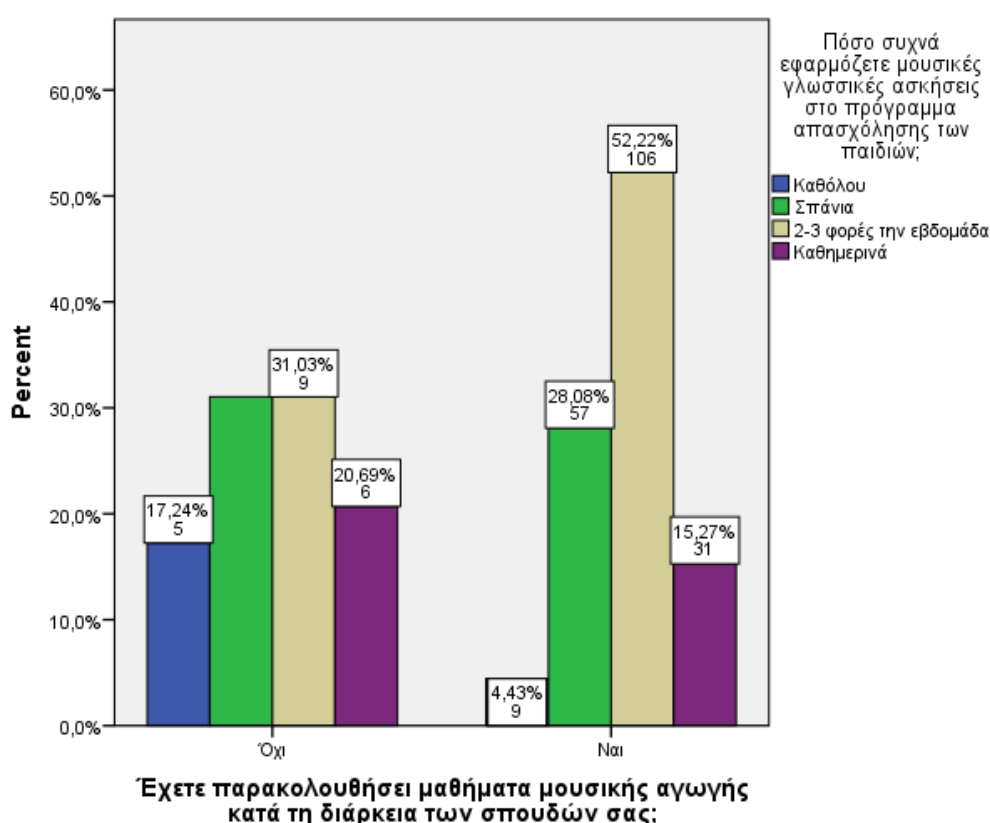
Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των παραγόντων που σχετίζονται με την εκτέλεση μουσικής ακρόασης.

#### ***A) Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες - Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών***

Στον πίνακα 35 φαίνεται η συχνότητα εφαρμογής μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,021$ ) στην μέση τιμή της συχνότητας εφαρμογής μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 17) εκείνοι οι οποίοι εκτελούν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες 2-3 φορές την εβδομάδα συνήθως έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Ωστόσο, εκείνοι οι οποίοι εκτελούν καθημερινά συνήθως δεν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.



Γράφημα 17

### ***B) Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες - Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών***

Στον πίνακα 45 φαίνεται η συχνότητα εφαρμογής μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, ανάλογα με τον αν έχουν

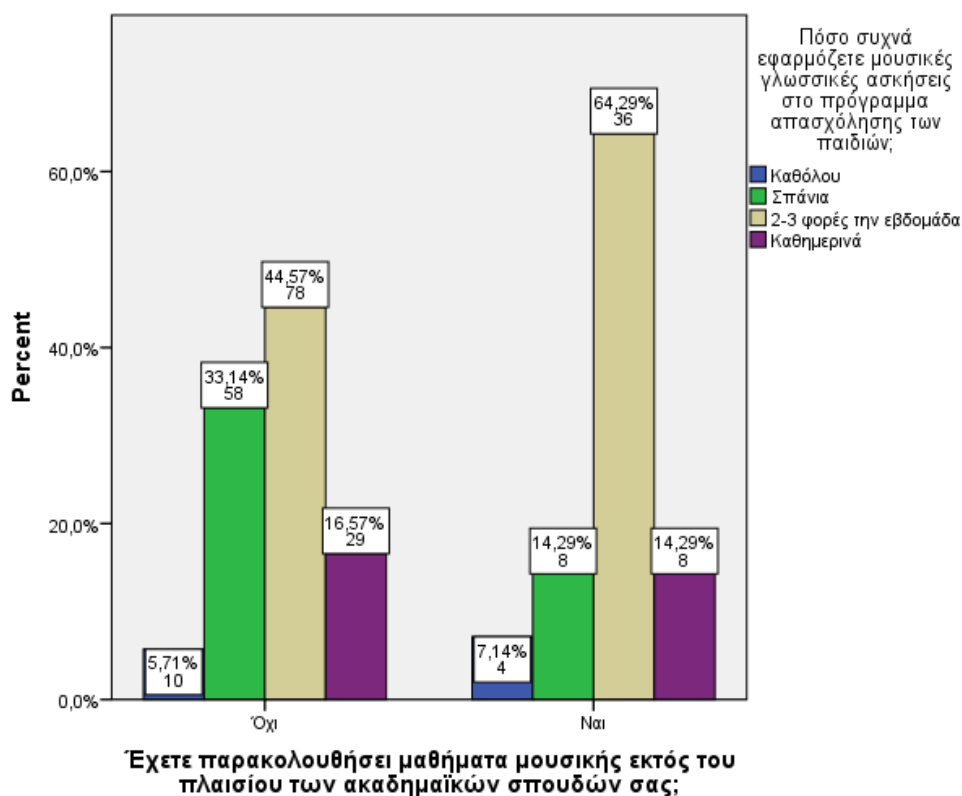
παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

| Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; Crosstabulation |                        |       |                                                                                        |       |        |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-------|----------------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                                                                                         |                        |       | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                                                                         |                        |       | Όχι                                                                                    | Ναι   |        |         |
| Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;                                                                                                          | Καθόλου                | Count | 10                                                                                     | 4     | 14     | ,031    |
|                                                                                                                                                                                                         |                        | %     | 71,4%                                                                                  | 28,6% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                                                                         | Σπάνια                 | Count | 58                                                                                     | 8     | 66     |         |
|                                                                                                                                                                                                         |                        | %     | 87,9%                                                                                  | 12,1% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                                                                         | 2-3 φορές την εβδομάδα | Count | 78                                                                                     | 36    | 114    |         |
|                                                                                                                                                                                                         |                        | %     | 68,4%                                                                                  | 31,6% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                                                                         | Καθημερινά             | Count | 29                                                                                     | 8     | 37     |         |
|                                                                                                                                                                                                         |                        | %     | 78,4%                                                                                  | 21,6% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                                                                                  |                        | Count | 175                                                                                    | 56    | 231    |         |
|                                                                                                                                                                                                         |                        | %     | 75,8%                                                                                  | 24,2% | 100,0% |         |

Πίνακας 45

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (8,902) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,049$ ) στην συχνότητα εφαρμογής μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 26) οι βρεφονηπιοκόμοι, οι οποίοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών είναι πιθανότερο να εφαρμόσουν συχνότερα (2-3 φορές την εβδομάδα) μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών, συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει σπάνια ή και ποτέ.



Γράφημα 26

### Γ) Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες - Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους

Στατιστικά σημαντική διαφορά φάνηκε μόνο ανάμεσα στο εάν οι συμμετέχοντες είχαν διδαχθεί μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.

#### • Μουσικές Γλωσσικές Ασκήσεις

Στον πίνακα 88 φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα εφαρμογής μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών.

| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες * Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; Crosstabulation |                                                                                                |        |         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|---------|
|                                                                                                                                                    | Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών; | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                    |                                                                                                |        |         |

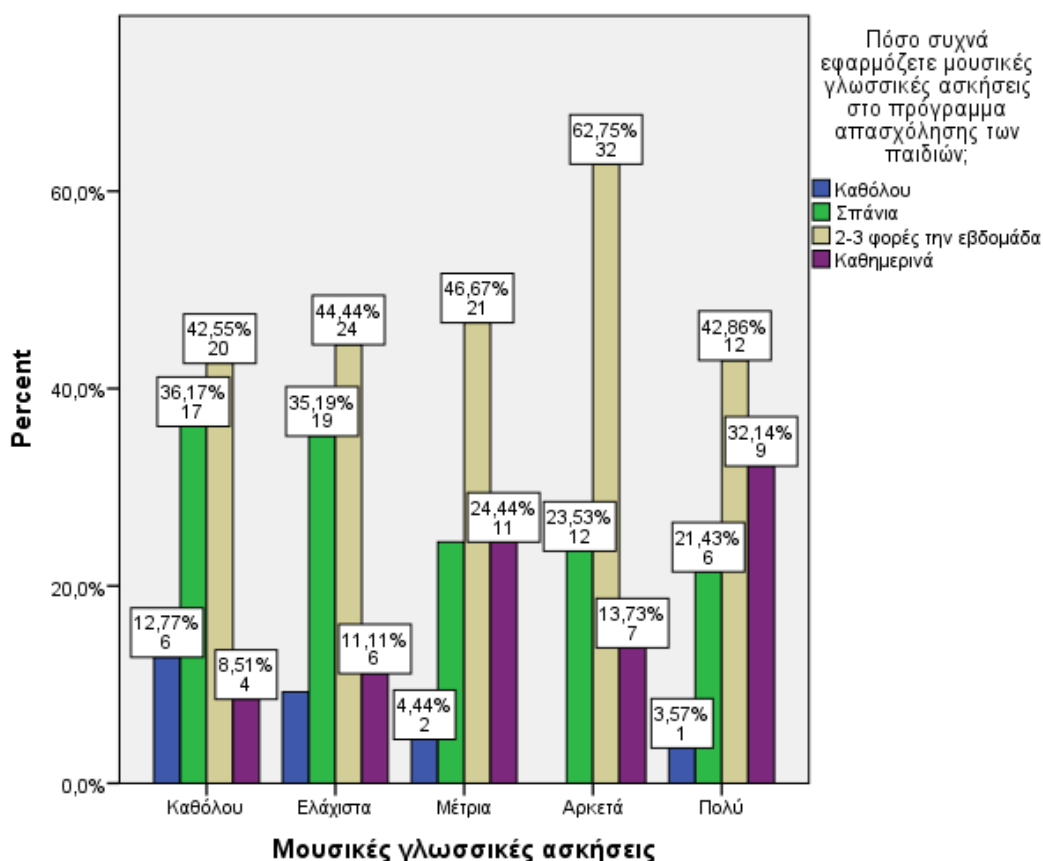
|                                               |          |       | Καθόλου | Σπάνια | 2-3 φορές<br>την<br>εβδομάδα | Καθημερινά |        | ,032   |
|-----------------------------------------------|----------|-------|---------|--------|------------------------------|------------|--------|--------|
| Μουσικές-<br>γλωσσικές<br>δραστηριό-<br>τητες | Καθόλου  | Count | 6       | 17     | 20                           | 4          | 47     |        |
|                                               |          | %     | 12,8%   | 36,2%  | 42,6%                        | 8,5%       | 100,0% |        |
|                                               | Ελάχιστα | Count | 5       | 19     | 24                           | 6          | 54     |        |
|                                               |          | %     | 9,3%    | 35,2%  | 44,4%                        | 11,1%      | 100,0% |        |
|                                               | Μέτρια   | Count | 2       | 11     | 21                           | 11         | 45     |        |
|                                               |          | %     | 4,4%    | 24,4%  | 46,7%                        | 24,4%      | 100,0% |        |
|                                               | Αρκετά   | Count | 0       | 12     | 32                           | 7          | 51     |        |
|                                               |          | %     | 0,0%    | 23,5%  | 62,7%                        | 13,7%      | 100,0% |        |
|                                               | Πολύ     | Count | 1       | 6      | 12                           | 9          | 28     |        |
|                                               |          | %     | 3,6%    | 21,4%  | 42,9%                        | 32,1%      | 100,0% |        |
|                                               | Σύνολο   |       | Count   | 14     | 65                           | 109        | 37     | 225    |
|                                               |          |       | %       | 6,2%   | 28,9%                        | 48,4%      | 16,4%  | 100,0% |

Πίνακας 88

Από το Pearson's chi-square (22,499) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,032$ ) στον βαθμό στον οποίο οι εκπαιδευτικοί διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ανάλογα με την συχνότητα εφαρμογής μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 69) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες πολύ, αρκετά, μέτρια, ελάχιστα ή καθόλου συνήθως εφαρμόζουν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών 2-3 φορές/εβδομάδα.





Γράφημα 69

Ανακεφαλαιώνοντας τα ερευνητικά δεδομένα που προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση, προκύπτει ότι, οι βρεφονηπιοκόμοι στην πλειοψηφία τους, εφαρμόζουν καθημερινά μουσικές δραστηριότητες που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία. Όπως αναδείχθηκε από τα δεδομένα τη μελέτης, αυτή τους η επιλογή δεν φάνηκε να σχετίζεται με τις εξειδικευμένες γνώσεις, την ερασιτεχνική ενασχόληση, τον αριθμό των διδακτικών ωρών, αλλά και τα περιγράμματα μαθημάτων μουσικής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών ή ακόμη και με κάποια σχετική επιμόρφωση μετά το πέρας των σπουδών τους. Αυτό το συμπέρασμα τεκμηριώνεται βασικά από το γεγονός, ότι δε φάνηκε καμιά σημαντική διαφορά κατά τη στατιστική ανάλυση, ανάμεσα στους παραπάνω παράγοντες και την συχνότερη ενασχόληση με μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δημιουργικής απασχόλησης των παιδιών στον παιδικό σταθμό.

Ωστόσο, παράγοντες όπως η ηλικία και τα χρόνια προϋπηρεσίας, φάνηκε να επηρεάζουν περισσότερο αυτή τους την επιλογή ως προς τις δραστηριότητες που

εφαρμόζουν στο καθημερινό πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών. Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 74), οι βρεφονηπιοκόμοι με μέσο όρο ηλικίας άνω των 40 ετών, δήλωσαν ότι εκτελούν μουσικές δραστηριότητες καθημερινά, ενώ αντίστοιχα οι βρεφονηπιοκόμοι με μέσο όρο ηλικίας 36 ετών περίπου, δήλωσαν συχνότητα εκτέλεσης 2-3 φορές την εβδομάδα. Παρόλη τη μικρή διαφορά ηλικίας που προέκυψε, δεν μπορούμε να μη σχολιάσουμε και ερμηνεύσουμε αυτό το στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα που προέκυψε από τη δεδομένη συσχέτιση της ηλικίας των συμμετεχόντων και του χρόνου ενασχόλησης με μουσικές δραστηριότητες. Μια ενδεχόμενη ερμηνεία αυτού του αποτελέσματος ίσως να σχετίζεται με τη γενικότερη θεώρηση των βρεφονηπιοκόμων για τη σημαντικότητα της μουσικής αλλά και του γενικότερου σκοπού ιδρύσεως των παιδικών σταθμών. Όπως φαίνεται και από τη βιβλιογραφική επισκόπηση του πρώτου κεφαλαίου που αφορά τη διαχρονική εξέλιξη του σκοπού των παιδικών σταθμών, αλλά και τις διαδοχικές αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο μέσα στο χρόνο, εύκολα συμπεραίνεται ότι η κοινή εντύπωση και επικρατέστερη άποψη για τον σκοπό των βρεφονηπιακών σταθμών για πολλά χρόνια, ήταν ότι σε αυτά τα προσχολικά κέντρα παρέχεται φροντίδα ως επί το πλείστον και ότι η μουσική χρησιμοποιείται περισσότερο για χαλάρωση των παιδιών, είτε στον ελεύθερο τους χρόνο ή μετά το φαγητό και κατά την προετοιμασία της ξεκούρασης και του ύπνου. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να χρησιμοποιείται η μουσική αρκετά συχνά καθώς μέσω αυτής μπορούμε να επικοινωνήσουμε και να αλληλοεπιδράσουμε με τα μικρά παιδιά, ακόμη και κατά το στάδιο της βρεφικής ηλικίας. Με το πέρασμα των χρόνων και με βάση τα διεθνή επιστημονικά δεδομένα, αυτή η θεώρηση άρχισε να διαφοροποιείται, εντάσσοντας έτσι στην καθημερινή ενασχόληση των παιδιών μια μεγαλύτερη ποικιλία δραστηριοτήτων. Σε αυτό ίσως βοήθησε και η δημιουργία κανονισμών λειτουργίας που απευθύνονταν στους εργαζόμενους των παιδικών σταθμών, έχοντας σαν γενικότερο σκοπό την εύρυθμη λειτουργία αυτών των δομών. Σύμφωνα με αυτούς, τα παιδιά θα έπρεπε να ακολουθούν ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα αγωγής παράλληλα με την παροχή της απαιτούμενης φροντίδας. Ταυτόχρονα, όπως φανερώθηκε από την ανάλυση των προπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών, το μάθημα της μουσικής τα παλαιότερα χρόνια διδάσκονταν σε περισσότερα ακαδημαϊκά εξάμηνα και περισσότερες διδακτικές ώρες ανά εξάμηνο σπουδών, έναντι των νεότερων προγραμμάτων σπουδών στα αντίστοιχα τμήματα των Α.Ε.Ι. Αυτό ενδεχομένως να εξηγεί και την προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σε μουσικές δραστηριότητες έναντι άλλων δραστηριοτήτων από διαφορετικά γνωστικά πεδία. Οι

ίδιοι νιώθουν περισσότερο ασφαλείς έχοντας περισσότερες γνώσεις σχετικά με τη μουσική αγωγή και αυτό αντανακλάται στην επιλογή τους να πραγματοποιούν συχνότερη εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων.

Εξετάζοντας στη συνέχεια τη συχνότητα εφαρμογής της κάθε μουσικής δραστηριότητας που απευθύνεται στην προσχολική ηλικία ξεχωριστά, διαπιστώθηκε, ότι δραστηριότητες, όπως η μουσικοκινητικές δραστηριότητες και το τραγούδι, εκτελούνται καθημερινά από τους βρεφονηπιοκόμους στην τάξη, ενώ δραστηριότητες, όπως η χρήση μουσικών οργάνων από τους εκπαιδευτικούς ή και από τα παιδιά, οι ηχο-ιστορίες, η ακρόαση μουσικής και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, εκτελούνται συνήθως 2-3 φορές την εβδομάδα. Προκειμένου να διαπιστωθούν οι παράγοντες, που επηρεάζουν την επιλογή και συχνότητα ενασχόλησης κατά συνέπεια, με τους διάφορους τύπους μουσικών δραστηριοτήτων όπως η μουσικοκινητική, το τραγούδι, η χρήση οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους αλλά και από τα παιδιά, οι ηχο-ιστορίες, η ακρόαση και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, συσχετίστηκαν με παράγοντες όπως οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική, η ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις τέχνες, τα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών, η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών, το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, όπου έπρεπε να επιλέξουν ανάμεσα στο:

- ❖ Τραγούδι
- ❖ Εκμάθηση μουσικού οργάνου
- ❖ Θεωρία μουσικής/σημειογραφία
- ❖ Μουσικοκινητική
- ❖ Ηχο-ιστορίες
- ❖ Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Επιπλέον, εξετάστηκε η συσχέτιση με το εάν γνωρίζουν κάποιο μουσικό όργανο, η ηλικία των συμμετεχόντων, ο φορέας εργασίας (Δημόσιος/Ιδιωτικός), τα χρόνια προϋπηρεσίας και τέλος το επίπεδο σπουδών.

Τα στατιστικά αποτελέσματα που προέκυψαν από τις αντίστοιχες συσχετίσεις που σημειώθηκαν πιο πάνω, απέδειξαν ότι παράγοντες όπως η ερασιτεχνική ενασχόληση τόσο με τη μουσική όσο και με κάποια από τις Τέχνες, ή η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, σχετίζονται θετικά με τη συχνότητα εφαρμογής μουσικών δραστηριοτήτων (π.χ. μουσικοκινητική, χρήση μουσικών οργάνων, ηχο-ιστορίες) τόσο από τους βρεφονηπιοκόμους όσο και από τα παιδιά. Η ηλικία των συμμετεχόντων και τα χρόνια προϋπηρεσίας, έδειξαν θετική συσχέτιση, ιδίως στην εκτέλεση του τραγουδιού και της μουσικοκινητικής. Δυο από τους παράγοντες που φάνηκε να έχουν σημαντικότερο ρόλο ως προς τη συχνότητα εκτέλεσης των διαφόρων μουσικών δραστηριοτήτων είναι τα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών και το περιεχόμενο των μαθημάτων που διδάχθηκαν οι συμμετέχοντες στη μελέτη. Όπως έδειξε η στατιστική ανάλυση, τα παραπάνω σχετίζονται θετικά με όλα τα είδη μουσικών δραστηριοτήτων, εκτός το τραγούδι στη περίπτωση του περιεχομένου των μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών. Η εξαίρεση αυτή ενδεχομένως να δηλώνει την πεποίθηση των βρεφονηπιοκόμων ότι μπορούν να υλοποιούν δραστηριότητες τραγουδιού, χωρίς να έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στο τραγούδι. Ενδεχομένως, το τραγούδι φαντάζει για τους ίδιους μια βατή δραστηριότητα, η οποία δεν απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις, όσον αφορά την οργάνωση και εφαρμογή τους στο ημερήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων, αγνοώντας την ορθή πορεία εκτέλεσης καθώς και την πολυδιάστατη σημασία του τραγουδιού στην ζωή των παιδιών. Το τραγούδι αποτελεί έναν μοναδικό συνδυασμό μελωδίας και λόγου και ένα από τα σημαντικότερα μέσα, μέσω του οποίου τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να εκφράζονται μουσικά, τόσο σε ατομικό όσο και ομαδικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, το παιδικό τραγούδι όπως διαφαίνεται μέσα από μια ποικιλία ερευνών, πολλές από τις οποίες αναφέρονται και στο θεωρητικό μέρος του κειμένου που σχολιάζονται οι μουσικές δραστηριότητες ξεχωριστά, διαμορφώνει την προσωπικότητα του παιδιού σε πολλούς τομείς και με πολλούς τρόπους, καθώς εμπλουτίζεται το λεξιλόγιό του, ενισχύεται το αίσθημα της ευχαρίστησης, ενώ παράλληλα ενισχύονται οι κοινωνικές του δεξιότητες, αφού το παιδί συμμετέχει στο τραγούδι της ομάδας και οι κινητικές του δεξιότητες, μέσω της εξάσκησης της σωστής αναπνοής. Το γεγονός ότι οι βρεφονηπιοκόμοι θεωρούν ότι είναι ικανοί να υλοποιούν δραστηριότητες τραγουδιού στην τάξη χωρίς να έχουν λάβει προηγουμένως συγκεκριμένη εκπαίδευση, προφανώς φανερώνει την ανικανότητα συνειδητοποίησης των αδυναμιών τους, καθώς και της ανάγκης επιμόρφωσης και της συνεχούς προσωπικής εξέλιξης.

Η επιμόρφωση ωστόσο στη μουσική αγωγή, φάνηκε να σχετίζεται θετικά με την εκτέλεση ηχο-ιστοριών, μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων αλλά και δραστηριοτήτων με τη χρήση μουσικών οργάνων. Τέλος αξίζει να γίνει αναφορά και στην αρνητική συσχέτιση των εξειδικευμένων γνώσεων στη μουσική, καθώς φάνηκε να μην επηρεάζει καθόλου τη συχνότητα, αλλά μάλλον, το είδος των μουσικών δραστηριοτήτων που εφαρμόζουν στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού.

### 5.2.2 Συχνότητα εκτέλεσης- βρεφικά/νηπιακά τμήματα

Στον τομέα τις συχνότερης ενασχόλησης με δραστηριότητες που προτιμούν οι βρεφονηπιοκόμοι, οι ίδιοι ρωτήθηκαν επιπλέον εάν εφαρμόζουν το ίδιο συχνά μουσικές δραστηριότητες στα βρεφικά και βρεφονηπιακά τμήματα αντίστοιχα. Στα αποτελέσματα της μελέτης, φάνηκε η πλειοψηφία των ερωτηθέντων να εκτελεί εξίσου συχνά σε βρεφικά και βρεφονηπιακά τμήματα μουσικές δραστηριότητες (59,7%)

|                                                                                                                                                 |                                    | Count | Column N %   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------|-------|--------------|
| Εφόσον εργάζεστε (ή έχετε εργαστεί) σε βρεφικά (0,5-2,5 ετών) και βρεφονηπιακά τμήματα (2,5- 4 ετών) εκτελείτε συνήθως μουσικές δραστηριότητες: | Συχνότερα στα βρεφονηπιακά τμήματα | 63    | 29,9%        |
|                                                                                                                                                 | Συχνότερα στα βρεφικά τμήματα      | 22    | 10,4%        |
|                                                                                                                                                 | <b>Εξίσου συχνά</b>                | 126   | <b>59,7%</b> |

Πίνακας 6

Όπως αποτυπώνεται και στα παραθέματα των συνεντεύξεων που ακολουθούν, οι βρεφονηπιοκόμοι εκτελούν μουσικές δραστηριότητες και στις δύο ηλικιακές ομάδες εξίσου συχνά, δείχνοντας έτσι ότι εκτιμούν την αξία της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών από τη βρεφική ηλικία.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** .....θα ήθελα να μου πεις, στα βρεφικά και νηπιακά τμήματα αντίστοιχα, θα έλεγες ότι εφαρμόζεις μουσικές δραστηριότητες με την ίδια συχνότητα και στις δύο ηλικιακές ομάδες παιδιών;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Νομίζω ότι το ίδιο θα έλεγα, γιατί η μουσική το έχει αυτό, η μουσική έχει αυτό το μαγικό, που μπορεί κάθε ηλικία να ανταποκριθεί. Είναι ίσως η μόνη δραστηριότητα που μπορεί να ανταποκριθεί σε τις ηλικίες.

(Μ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Πρόπερσι που ήμουν στα βρεφικά τμήματα, και εκεί κάναμε μουσικές δραστηριότητες και όλα αυτά. Τα παιδιά τις βρεφικής ηλικίας θεωρώ ότι το χρειάζονται εξίσου με τα παιδιά τις νηπιακής ηλικίας. Απλά τι γίνεται, με τα λίγο μεγαλύτερα παιδιά, μπορείς να δημιουργήσεις λόγω τις ηλικίας και τις συναισθηματικής ωριμότητας που έχουνε, μπορείς να το πας και λίγο ένα βήμα παραπέρα. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα παιδιά τις βρεφικής ηλικίας δεν τις χρειάζονται. Εξίσου χρειάζονται, τα προετοιμάζεις και για τα επόμενα τμήματα.

(Α.....)

Ανακεφαλαιώνοντας τα παραπάνω, εύκολα διαπιστώνεται από τα ποσοτικά δεδομένα αλλά και από το περιεχόμενο των συνεντεύξεων, ότι οι βρεφονηπιοκόμοι εφαρμόζουν μουσικές δραστηριότητες με την ίδια συχνότητα στα βρεφικά και νηπιακά τμήματα αντίστοιχα. Το γεγονός αυτό προκαλεί εντύπωση, μιας και θα περίμενε κανείς να χρησιμοποιούν πιο συχνά δραστηριότητες μουσικής στα βρεφικά τμήματα, λόγω του ότι οι δραστηριότητες από άλλα γνωστικά πεδία που απευθύνονται σε αυτή την ηλικία, είναι περιορισμένες. Επιπλέον, όπως έχει διαπιστωθεί (Διονυσίου, 2014· Jucan & Simion, 2015· Gerry., Unrau & Trainor, 2012), η χρήση της μουσικής στη βρεφική ηλικία, μπορεί να λειτουργεί ως βασικός επικοινωνιακός παράγοντας ανάμεσα στο βρέφος και το φροντιστή του. Επίσης, η χρήση μουσικής δημιουργεί μια ιδανική ατμόσφαιρα στο χώρο του σχολείου (Harman, 2019 · Portowitz & Klein, 2007· Jucan & Simion, 2015· Hallam, 2010· Bowman, 2017), η οποία συμβάλει καθοριστικά στην ομαλότερη προσαρμογή και αντιμετώπιση του άγχους αποχωρισμού των βρεφών (Volchegorskaya & Nogina, 2014).

### 5.3 Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων

#### 5.3.1 Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων των βρεφονηπιοκόμων

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα, κλήθηκαν να δηλώσουν τις προτιμήσεις τους όσον αφορά τις μουσικές δραστηριότητες που προτιμούν να εφαρμόζουν περισσότερο στην τάξη. Οι ίδιοι, είχαν μια 5/βαθμια κλίμακα (πολύ, αρκετά, μέτρια, ελάχιστα, καθόλου) ώστε να δηλώσουν τη προτίμησή τους και να επιλέξουν ανάμεσα:

α) στο τραγούδι

β) τη μουσική με χρήση οργάνων

γ) την ακρόαση μουσικής

δ) τη μουσικοκινητική

ε) τις ηχο- ιστορίες

στ) τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Όπως φάνηκε στα αποτελέσματα, οι βρεφονηπιοκόμοι προτιμούν **πολύ** το τραγούδι (85,9%), την ακρόαση μουσικής (62,3%) και την μουσικοκινητική (61,2%), ενώ προτιμούν **αρκετά** την μουσική με όργανα (41,0%), τις ηχο-ιστορίες (38,7%) και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες (35,5%).

|                                   |               | Count      | Column N %   |
|-----------------------------------|---------------|------------|--------------|
| Τραγούδι                          | Καθόλου       | 0          | 0,0%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 1          | 0,4%         |
|                                   | Μέτρια        | 2          | 0,9%         |
|                                   | Αρκετά        | 30         | 12,8%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>201</b> | <b>85,9%</b> |
| Μουσική με όργανα                 | Καθόλου       | 1          | 0,4%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 17         | 7,4%         |
|                                   | Μέτρια        | 58         | 25,3%        |
|                                   | <b>Αρκετά</b> | <b>94</b>  | <b>41,0%</b> |
|                                   | Πολύ          | 59         | 25,8%        |
| Ακρόαση Μουσικής                  | Καθόλου       | 1          | 0,4%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 7          | 3,1%         |
|                                   | Μέτρια        | 19         | 8,3%         |
|                                   | Αρκετά        | 59         | 25,9%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>142</b> | <b>62,3%</b> |
| Μουσικοκινητική                   | Καθόλου       | 1          | 0,4%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 3          | 1,3%         |
|                                   | Μέτρια        | 9          | 3,9%         |
|                                   | Αρκετά        | 77         | 33,2%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>142</b> | <b>61,2%</b> |
| Ηχο-ιστορίες                      | Καθόλου       | 5          | 2,2%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 25         | 10,9%        |
|                                   | Μέτρια        | 51         | 22,2%        |
|                                   | <b>Αρκετά</b> | <b>89</b>  | <b>38,7%</b> |
|                                   | Πολύ          | 60         | 26,1%        |
| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες | Καθόλου       | 9          | 3,9%         |

|  |               |           |              |
|--|---------------|-----------|--------------|
|  | Ελάχιστα      | 37        | 16,2%        |
|  | Μέτρια        | 59        | 25,9%        |
|  | <b>Αρκετά</b> | <b>81</b> | <b>35,5%</b> |
|  | Πολύ          | 42        | 18,4%        |

Πίνακας 7

Οι προτιμήσεις τους στη συνέχεια, συσχετίστηκαν με **α) το αίσθημα ασφάλειας** που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, **β) τα είδη των δραστηριοτήτων που νιώθουν οι ίδιοι περισσότερο ασφαλείς** και **γ) το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής που διδάχτηκαν κατά τις ακαδημαϊκές τους σπουδές**. Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα γραφήματα των στατιστικά σημαντικών δεδομένων που έδειξε η συσχέτιση των παραπάνω παραγόντων.

#### ***A) Προτιμήσεις βρεφονηπιοκόμων- Αίσθημα ασφάλειας για την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων***

Στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα μετά τη συσχέτιση του αισθήματος ασφάλειας που νιώθουν γενικότερα οι βρεφονηπιοκόμοι, με τις προτιμήσεις τους ανάμεσα στις διάφορες δραστηριότητες μουσικής αγωγής, φάνηκαν ανάμεσα:

- στη χρήση μουσικών οργάνων
- στη μουσικοκινητική και
- τις ηχο-ιστορίες

Αντίθετα, το τραγούδι, η ακρόαση μουσικής και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες δεν φάνηκε να σχετίζονται θετικά με το γενικότερο αίσθημα ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων όσον αφορά την προτίμηση τους σε αυτές τις δραστηριότητες.

#### ***Χρήση μουσικών οργάνων***

Στον πίνακα 60 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή μουσικής με όργανα στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

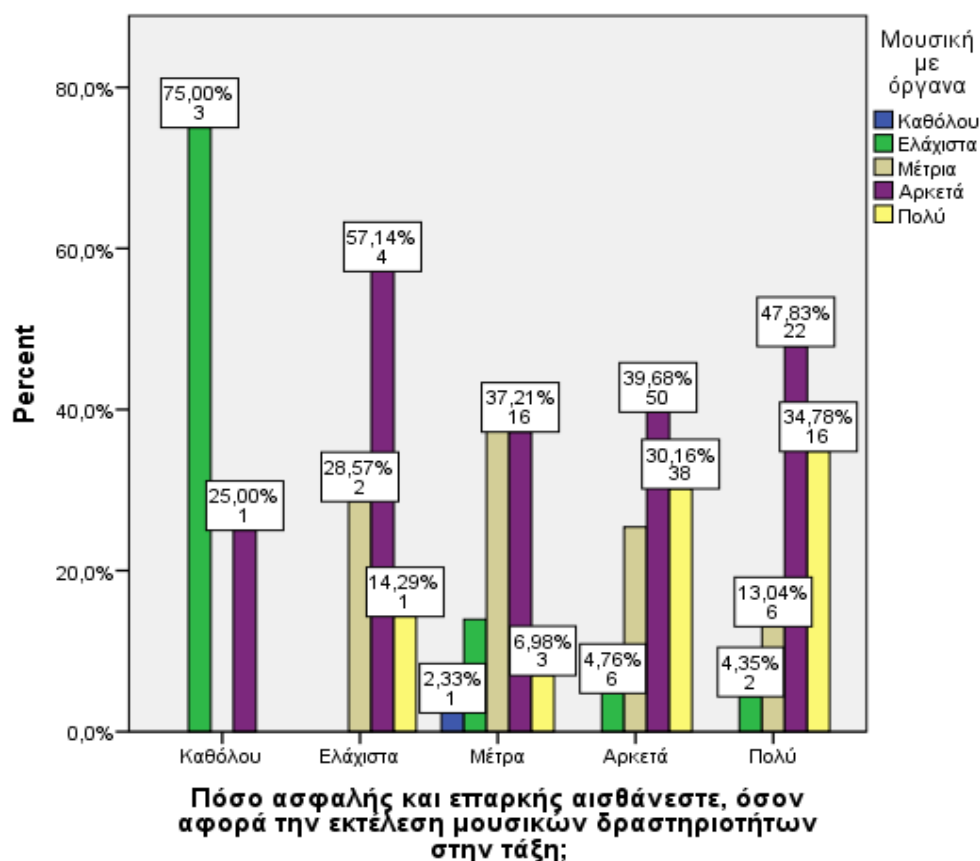


| Crosstab          |          |       |                                                                                                 |          |        |        |       |        |         |
|-------------------|----------|-------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                   |          |       | Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                   |          |       | Καθόλου                                                                                         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Μουσική με όργανα | Καθόλου  | Count | 0                                                                                               | 0        | 1      | 0      | 0     | 1      | ,000    |
|                   |          | %     | 0,0%                                                                                            | 0,0%     | 100,0% | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                   | Ελάχιστα | Count | 3                                                                                               | 0        | 6      | 6      | 2     | 17     |         |
|                   |          | %     | 17,6%                                                                                           | 0,0%     | 35,3%  | 35,3%  | 11,8% | 100,0% |         |
|                   | Μέτρια   | Count | 0                                                                                               | 2        | 17     | 32     | 6     | 57     |         |
|                   |          | %     | 0,0%                                                                                            | 3,5%     | 29,8%  | 56,1%  | 10,5% | 100,0% |         |
|                   | Αρκετά   | Count | 1                                                                                               | 4        | 16     | 50     | 22    | 93     |         |
|                   |          | %     | 1,1%                                                                                            | 4,3%     | 17,2%  | 53,8%  | 23,7% | 100,0% |         |
|                   | Πολύ     | Count | 0                                                                                               | 1        | 3      | 38     | 16    | 58     |         |
|                   |          | %     | 0,0%                                                                                            | 1,7%     | 5,2%   | 65,5%  | 27,6% | 100,0% |         |
| Σύνολο            |          | Count | 4                                                                                               | 7        | 43     | 126    | 46    | 226    |         |
|                   |          | %     | 1,8%                                                                                            | 3,1%     | 19,0%  | 55,8%  | 20,4% | 100,0% |         |

Πίνακας 60

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (51,619) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,000$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικής με όργανα στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 41) οι βρεφονηπιοκόμοι που αισθάνονται ελάχιστα, μέτρια, αρκετά ή πολύ ασφαλείς, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη προτιμούν αρκετά την εφαρμογή μουσικής με όργανα, ενώ εκείνοι που δεν νιώθουν καθόλου ασφαλείς την προτιμούν ελάχιστα.



Γράφημα 41

### • Μουσικοκινητική

Στον πίνακα 61 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή μουσικοκινητικής στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

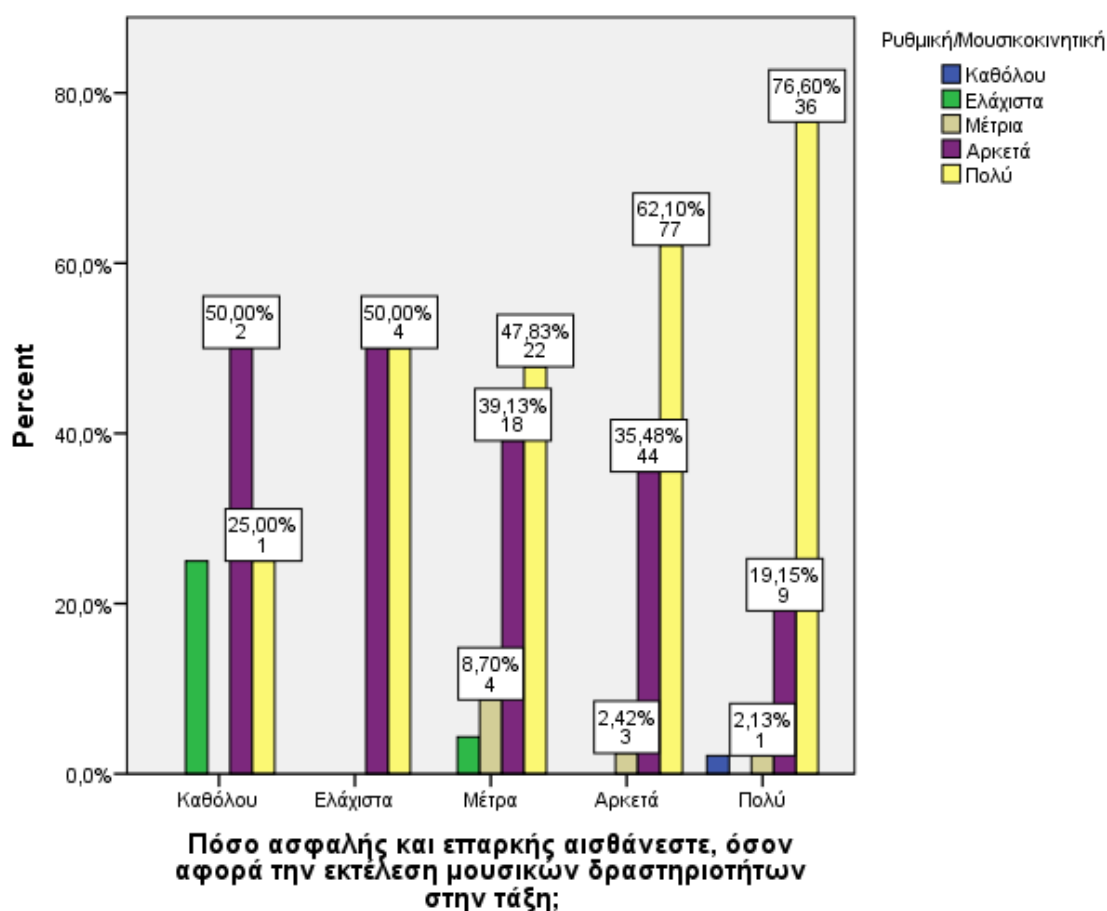
| Crosstab                |          |       |                                                                                                 |          |        |        |        |         |
|-------------------------|----------|-------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|--------|--------|--------|---------|
|                         |          |       | Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; |          |        |        |        | p-value |
|                         |          |       | Καθόλου                                                                                         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ   |         |
| Μουσικ<br>οκινητι<br>κή | Καθόλου  | Count | 0                                                                                               | 0        | 0      | 0      | 1      | 1       |
|                         |          | %     | 0,0%                                                                                            | 0,0%     | 0,0%   | 0,0%   | 100,0% | 100,0%  |
|                         | Ελάχιστα | Count | 1                                                                                               | 0        | 2      | 0      | 0      | 3       |
|                         |          | %     | 33,3%                                                                                           | 0,0%     | 66,7%  | 0,0%   | 0,0%   | 100,0%  |
|                         | Μέτρια   | Count | 0                                                                                               | 0        | 4      | 3      | 1      | 8       |
|                         |          | %     | 0,0%                                                                                            | 0,0%     | 50,0%  | 37,5%  | 12,5%  | 100,0%  |
|                         | Αρκετά   | Count | 2                                                                                               | 4        | 18     | 44     | 9      | 77      |
|                         |          | %     | 2,6%                                                                                            | 5,2%     | 23,4%  | 57,1%  | 11,7%  | 100,0%  |
|                         | Πολύ     | Count | 1                                                                                               | 4        | 22     | 77     | 36     | 140     |

|        |       |   |      |      |       |       |       |        |  |
|--------|-------|---|------|------|-------|-------|-------|--------|--|
|        |       | % | 0,7% | 2,9% | 15,7% | 55,0% | 25,7% | 100,0% |  |
| Σύνολο | Count |   | 4    | 8    | 46    | 124   | 47    | 229    |  |
|        | %     |   | 1,7% | 3,5% | 20,1% | 54,1% | 20,5% | 100,0% |  |

Πίνακας 61

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (39,870) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικοκινητικής στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 42) οι βρεφονηπιοκόμοι που αισθάνονται **μέτρια, αρκετά ή πολύ ασφαλείς**, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, **προτιμούν πολύ** την εφαρμογή μουσικοκινητικής. Αντίθετα, εκείνοι που **δεν νιώθουν καθόλου ασφαλείς** ή νιώθουν ελάχιστα την **προτιμούν αρκετά**.



Γράφημα 42

- **Ηχο-ιστορίες**

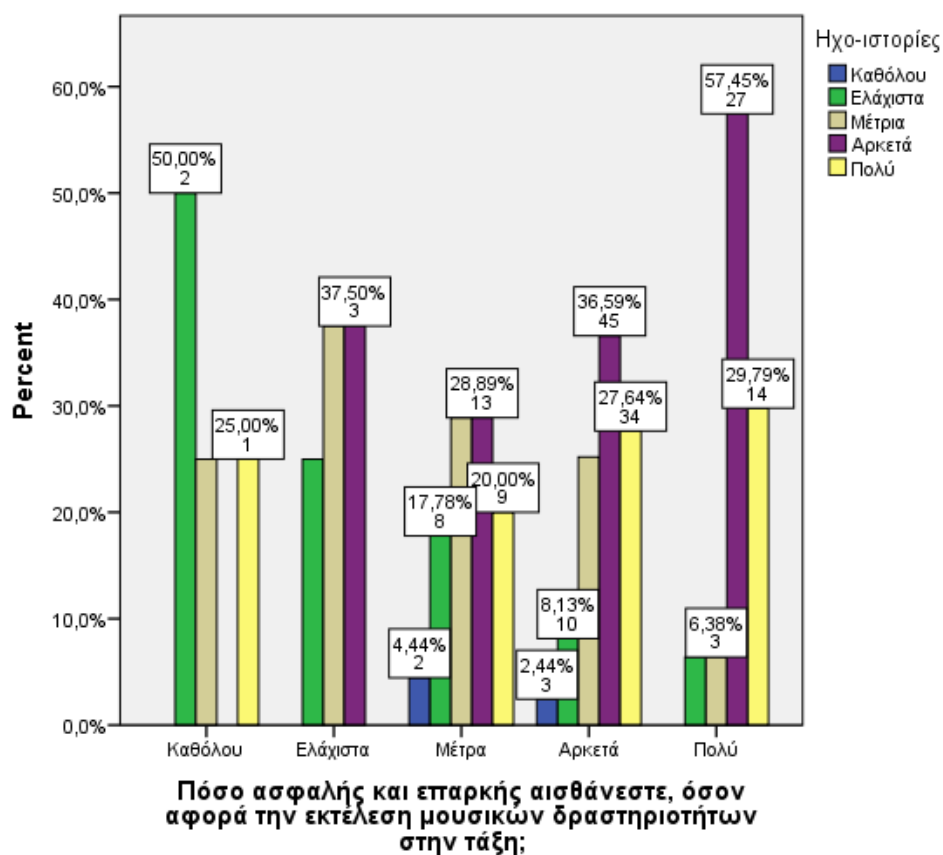
Στον πίνακα 62 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή ηχο-ιστοριών στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

| Crosstab     |          |       |                                                                                                 |          |        |        |       |        |         |
|--------------|----------|-------|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|              |          |       | Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|              |          |       | Καθόλου                                                                                         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Ηχο-ιστορίες | Καθόλου  | Count | 0                                                                                               | 0        | 2      | 3      | 0     | 5      | ,015    |
|              |          | %     | 0,0%                                                                                            | 0,0%     | 40,0%  | 60,0%  | 0,0%  | 100,0% |         |
|              | Ελάχιστα | Count | 2                                                                                               | 2        | 8      | 10     | 3     | 25     |         |
|              |          | %     | 8,0%                                                                                            | 8,0%     | 32,0%  | 40,0%  | 12,0% | 100,0% |         |
|              | Μέτρια   | Count | 1                                                                                               | 3        | 13     | 31     | 3     | 51     |         |
|              |          | %     | 2,0%                                                                                            | 5,9%     | 25,5%  | 60,8%  | 5,9%  | 100,0% |         |
|              | Αρκετά   | Count | 0                                                                                               | 3        | 13     | 45     | 27    | 88     |         |
|              |          | %     | 0,0%                                                                                            | 3,4%     | 14,8%  | 51,1%  | 30,7% | 100,0% |         |
|              | Πολύ     | Count | 1                                                                                               | 0        | 9      | 34     | 14    | 58     |         |
|              |          | %     | 1,7%                                                                                            | 0,0%     | 15,5%  | 58,6%  | 24,1% | 100,0% |         |
| Σύνολο       |          | Count | 4                                                                                               | 8        | 45     | 123    | 47    | 227    |         |
|              |          | %     | 1,8%                                                                                            | 3,5%     | 19,8%  | 54,2%  | 20,7% | 100,0% |         |

Πίνακας 62

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (30,672) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,015$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή ηχο-ιστοριών στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 43) οι βρεφονηπιοκόμοι που **αισθάνονται ελάχιστα, μέτρια, αρκετά ή πολύ ασφαλείς**, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη **προτιμούν αρκετά** την εφαρμογή ηχο-ιστοριών, ενώ εκείνοι που **δεν νιώθουν καθόλου ασφαλείς** την **προτιμούν ελάχιστα**.



Γράφημα 43

### ***B) Προτιμήσεις βρεφονηπιοκόμων - Είδη των δραστηριοτήτων που νιώθουν οι ίδιοι περισσότερο ασφαλείς***

Στο σημείο αυτό συσχετίστηκαν οι προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων με τα είδη των μουσικών δραστηριοτήτων στα οποία οι ίδιοι δήλωσαν ότι νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια να εφαρμόζουν. Η ανάλυση των δεδομένων έδειξε απόλυτη ομοιομορφία ανάμεσα στις δραστηριότητες που προτιμούν οι βρεφονηπιοκόμοι με τις αντίστοιχες που δήλωσαν ότι νιώθουν περισσότερη ασφάλεια να εφαρμόζουν στην τάξη. Ακολουθούν οι πίνακες και τα γραφήματα για καθένα από τα είδη των μουσικών δραστηριοτήτων ξεχωριστά.

#### **• Τραγούδι**

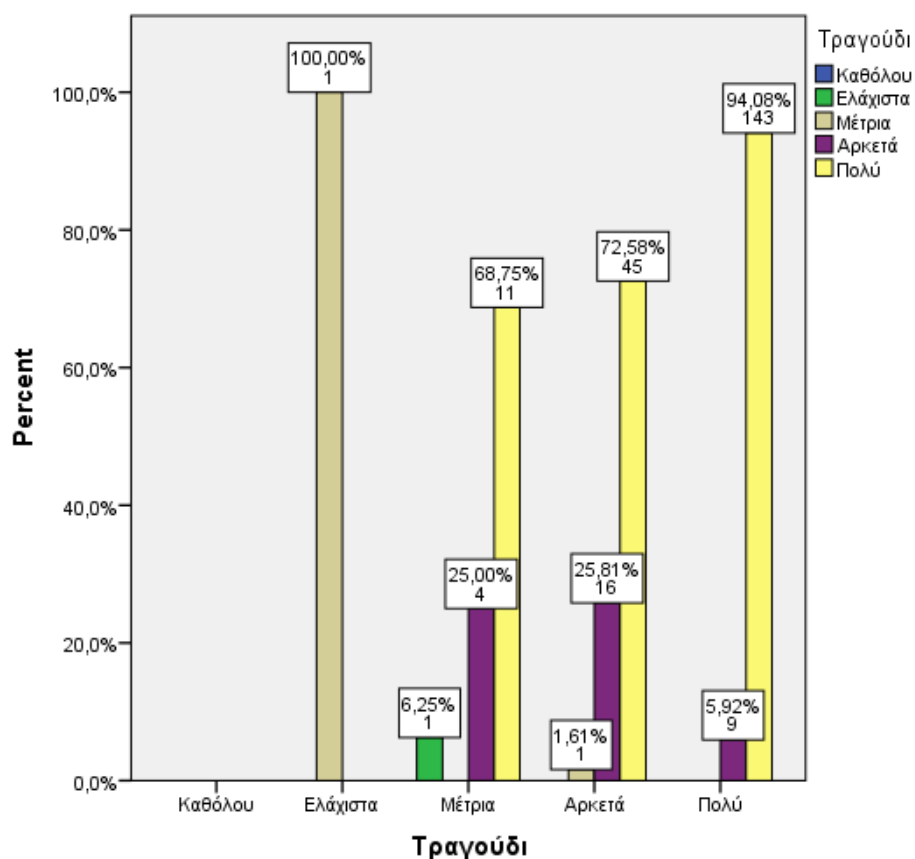
Στον πίνακα 63 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή τραγουδιού στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται να εκτελούν τραγούδι στην τάξη.

| Τραγούδι * Τραγούδι Crosstabulation |          |       |          |        |        |       |        |         |
|-------------------------------------|----------|-------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                     |          |       | Τραγούδι |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                     |          |       | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Τραγούδι                            | Ελάχιστα | Count | 0        | 1      | 0      | 0     | 1      | ,000    |
|                                     |          | %     | 0,0%     | 100,0% | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                     | Μέτρια   | Count | 1        | 0      | 1      | 0     | 2      |         |
|                                     |          | %     | 50,0%    | 0,0%   | 50,0%  | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                     | Αρκετά   | Count | 0        | 4      | 16     | 9     | 29     |         |
|                                     |          | %     | 0,0%     | 13,8%  | 55,2%  | 31,0% | 100,0% |         |
|                                     | Πολύ     | Count | 0        | 11     | 45     | 143   | 199    |         |
|                                     |          | %     | 0,0%     | 5,5%   | 22,6%  | 71,9% | 100,0% |         |
| Σύνολο                              |          | Count | 1        | 16     | 62     | 152   | 231    |         |
|                                     |          | %     | 0,4%     | 6,9%   | 26,8%  | 65,8% | 100,0% |         |

Πίνακας 63

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (148,759) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή τραγουδιού στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς νιώθουν να εφαρμόσουν τραγούδι στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 44) αυτοί που **αισθάνονται μέτρια, αρκετά ή πολύ ασφαλείς** συνήθως προτιμούν **πολύ** την εφαρμογή τραγουδιού ενώ εκείνοι που **νιώθουν ελάχιστα** ασφαλείς το προτιμούν **μέτρια**.



Γράφημα 44

### • Μουσική με χρήση μουσικών οργάνων

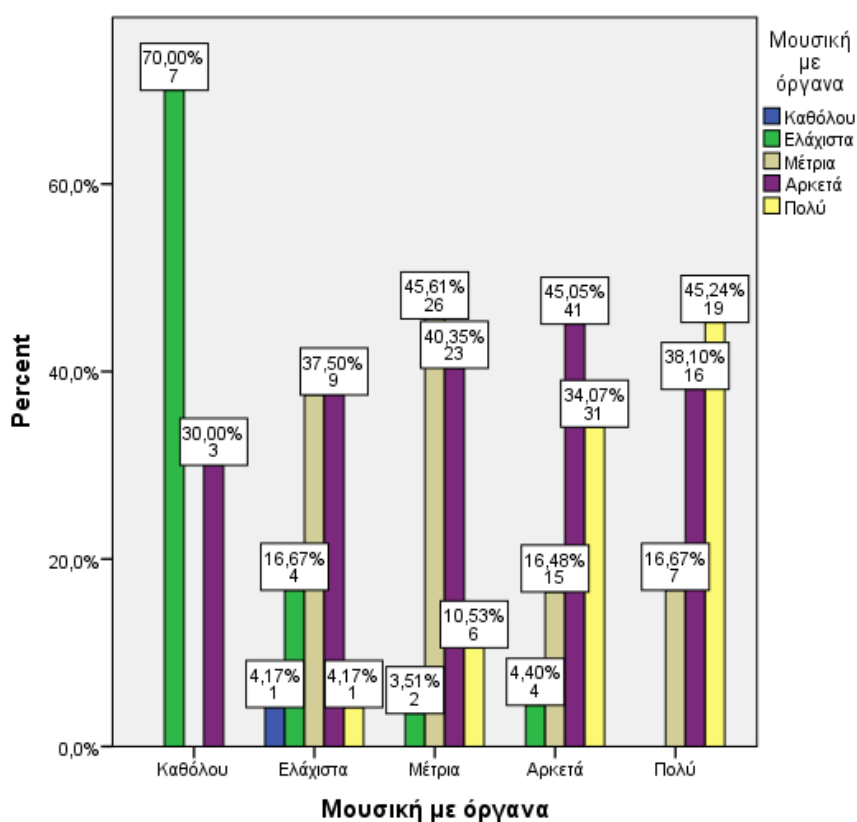
Στον πίνακα 64 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή μουσικής με όργανα στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται να εκτελούν μουσική με όργανα στην τάξη.

| Μουσική με όργανα * Μουσική με όργανα Crosstabulation |          |       |                   |          |        |        |       |        | p-value |
|-------------------------------------------------------|----------|-------|-------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                       |          |       | Μουσική με όργανα |          |        |        |       | Σύνολο |         |
|                                                       |          |       | Καθόλου           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Μουσική με<br>όργανα                                  | Καθόλου  | Count | 0                 | 1        | 0      | 0      | 0     | 1      | ,000    |
|                                                       |          | %     | 0,0%              | 100,0%   | 0,0%   | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                       | Ελάχιστα | Count | 7                 | 4        | 2      | 4      | 0     | 17     |         |
|                                                       |          | %     | 41,2%             | 23,5%    | 11,8%  | 23,5%  | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                       | Μέτρια   | Count | 0                 | 9        | 26     | 15     | 7     | 57     |         |
|                                                       |          | %     | 0,0%              | 15,8%    | 45,6%  | 26,3%  | 12,3% | 100,0% |         |
|                                                       | Αρκετά   | Count | 3                 | 9        | 23     | 41     | 16    | 92     |         |
|                                                       |          | %     | 3,3%              | 9,8%     | 25,0%  | 44,6%  | 17,4% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                |          | Count | 10                | 24       | 57     | 91     | 42    | 224    |         |
|                                                       |          | %     | 4,5%              | 10,7%    | 25,4%  | 40,6%  | 18,8% | 100,0% |         |

Πίνακας 64

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (106,841) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < .001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή μουσικής με όργανα στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς νιώθουν να εφαρμόσουν μουσική με όργανα στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 45) αυτοί που αισθάνονται **πολύ ασφαλείς** συνήθως προτιμούν **πολύ την εφαρμογή μουσικής με όργανα**, εκείνοι που νιώθουν **αρκετά ασφαλείς** την προτιμούν **αρκετά**. Αντίθετα, εκείνοι που νιώθουν **μέτρια ή ελάχιστα ασφαλείς**, την προτιμούν μέτρια και εκείνοι που δεν νιώθουν καθόλου ασφαλείς την προτιμούν **ελάχιστα**.



Γράφημα 45

- **Ακρόαση μουσικής**

Στον πίνακα 65 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην ακρόαση μουσικής στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται να εκτελούν ακρόαση μουσικής στην τάξη.

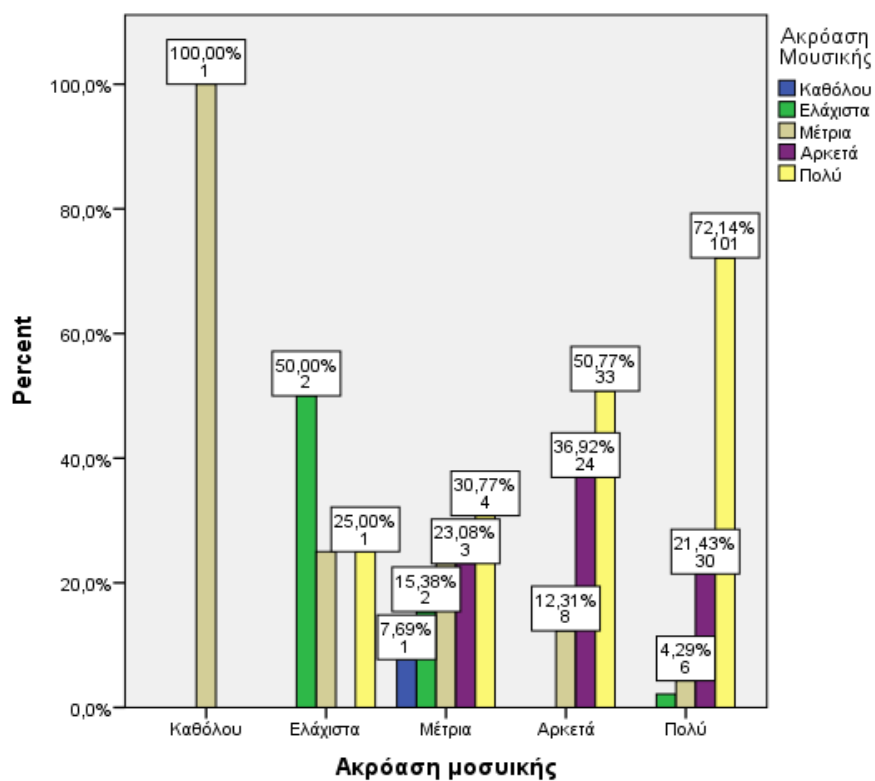


| Ακρόαση Μουσικής * Ακρόαση μουσικής Crosstabulation |          |       |                  |          |        |        |       |        |         |
|-----------------------------------------------------|----------|-------|------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                     |          |       | Ακρόαση μουσικής |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                     |          |       | Καθόλου          | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Ακρόαση Μουσικής                                    | Καθόλου  | Count | 0                | 0        | 1      | 0      | 0     | 1      | ,000    |
|                                                     |          | %     | 0,0%             | 0,0%     | 100,0% | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                     | Ελάχιστα | Count | 0                | 2        | 2      | 0      | 3     | 7      |         |
|                                                     |          | %     | 0,0%             | 28,6%    | 28,6%  | 0,0%   | 42,9% | 100,0% |         |
|                                                     | Μέτρια   | Count | 1                | 1        | 3      | 8      | 6     | 19     |         |
|                                                     |          | %     | 5,3%             | 5,3%     | 15,8%  | 42,1%  | 31,6% | 100,0% |         |
|                                                     | Αρκετά   | Count | 0                | 0        | 3      | 24     | 30    | 57     |         |
|                                                     |          | %     | 0,0%             | 0,0%     | 5,3%   | 42,1%  | 52,6% | 100,0% |         |
|                                                     | Πολύ     | Count | 0                | 1        | 4      | 33     | 101   | 139    |         |
|                                                     |          | %     | 0,0%             | 0,7%     | 2,9%   | 23,7%  | 72,7% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                              |          | Count | 1                | 4        | 13     | 65     | 140   | 223    |         |
|                                                     |          | %     | 0,4%             | 1,8%     | 5,8%   | 29,1%  | 62,8% | 100,0% |         |

Πίνακας 65

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (83,911) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην ακρόαση μουσικής στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς νιώθουν να εφαρμόσουν ακρόαση μουσικής στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 46) αυτοί που αισθάνονται **πολύ, αρκετά ή μέτρια ασφαλείς** συνήθως **προτιμούν πολύ** την ακρόαση μουσικής, ενώ εκείνοι που νιώθουν **ελάχιστα ασφαλείς** την προτιμούν **ελάχιστα**.



Γράφημα 46

### • Μουσικοκινητική

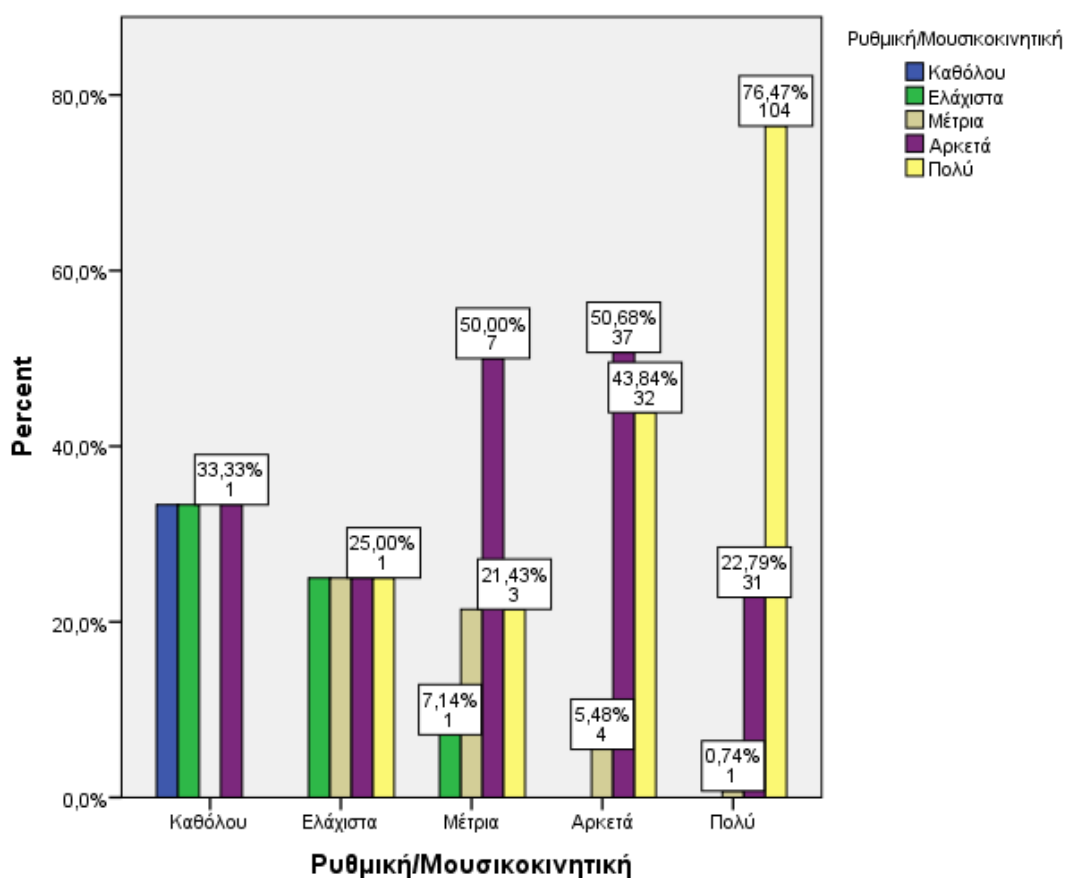
Στον πίνακα 66 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή μουσικοκινητικής, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται να εκτελούν δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη.

| Μουσικοκινητική * Crosstabulation |          |                 |         |          |        |        |        |         |
|-----------------------------------|----------|-----------------|---------|----------|--------|--------|--------|---------|
|                                   |          | Μουσικοκινητική |         |          |        |        | Σύνολο | p-value |
|                                   |          |                 | Καθόλου | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ   |         |
| Μουσικοκινητική                   | Καθόλου  | Count           | 1       | 0        | 0      | 0      | 0      | 1       |
|                                   |          | %               | 100,0%  | 0,0%     | 0,0%   | 0,0%   | 0,0%   | 100,0%  |
|                                   | Ελάχιστα | Count           | 1       | 1        | 1      | 0      | 0      | 3       |
|                                   |          | %               | 33,3%   | 33,3%    | 33,3%  | 0,0%   | 0,0%   | 100,0%  |
|                                   | Μέτρια   | Count           | 0       | 1        | 3      | 4      | 1      | 9       |
|                                   |          | %               | 0,0%    | 11,1%    | 33,3%  | 44,4%  | 11,1%  | 100,0%  |
|                                   | Αρκετά   | Count           | 1       | 1        | 7      | 37     | 31     | 77      |
|                                   |          | %               | 1,3%    | 1,3%     | 9,1%   | 48,1%  | 40,3%  | 100,0%  |
| Σύνολο                            |          | Count           | 3       | 4        | 14     | 73     | 136    | 230     |
|                                   |          | %               | 1,3%    | 1,7%     | 6,1%   | 31,7%  | 59,1%  | 100,0%  |

Πίνακας 66

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (169,959) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < .001$ ) ανάμεσα στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων για την εφαρμογή μουσικοκινητικής στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς νιώθουν να εφαρμόσουν μουσικοκινητική στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 47) αυτοί που αισθάνονται **πολύ, ασφαλείς** συνήθως προτιμούν πολύ την **μουσικοκινητική**, ενώ εκείνοι που νιώθουν **αρκετά ή μέτρια ασφαλείς** την προτιμούν **αρκετά**.



Γράφημα 47

## Ηχο- ιστορίες

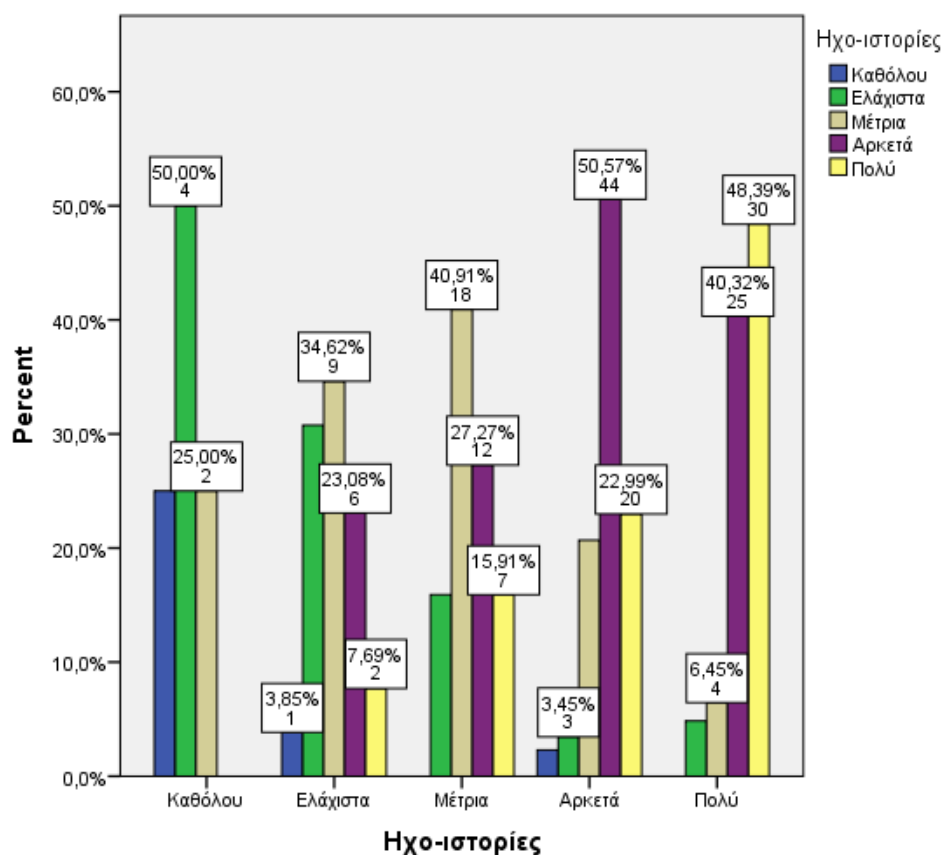
Στον πίνακα 67 παρουσιάζεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή ηχο-ιστοριών στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται να εκτελούν ηχο-ιστορίες στην τάξη.

| Ηχο-ιστορίες * Ηχο-ιστορίες Crosstabulation |          |       |              |          |        |        |       |        |         |
|---------------------------------------------|----------|-------|--------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                             |          |       | Ηχο-ιστορίες |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                             |          |       | Καθόλου      | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Ηχο-ιστορίες                                | Καθόλου  | Count | 2            | 1        | 0      | 2      | 0     | 5      | ,000    |
|                                             |          | %     | 40,0%        | 20,0%    | 0,0%   | 40,0%  | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                             | Ελάχιστα | Count | 4            | 8        | 7      | 3      | 3     | 25     |         |
|                                             |          | %     | 16,0%        | 32,0%    | 28,0%  | 12,0%  | 12,0% | 100,0% |         |
|                                             | Μέτρια   | Count | 2            | 9        | 18     | 18     | 4     | 51     |         |
|                                             |          | %     | 3,9%         | 17,6%    | 35,3%  | 35,3%  | 7,8%  | 100,0% |         |
|                                             | Αρκετά   | Count | 0            | 6        | 12     | 44     | 25    | 87     |         |
|                                             |          | %     | 0,0%         | 6,9%     | 13,8%  | 50,6%  | 28,7% | 100,0% |         |
|                                             | Πολύ     | Count | 0            | 2        | 7      | 20     | 30    | 59     |         |
|                                             |          | %     | 0,0%         | 3,4%     | 11,9%  | 33,9%  | 50,8% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                      |          | Count | 8            | 26       | 44     | 87     | 62    | 227    |         |
|                                             |          | %     | 3,5%         | 11,5%    | 19,4%  | 38,3%  | 27,3% | 100,0% |         |

Πίνακας 67

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (93,938) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή ηχο-ιστοριών στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς νιώθουν να εφαρμόσουν ηχο-ιστορίες στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 48) αυτοί που αισθάνονται **πολύ, ασφαλείς** συνήθως προτιμούν **πολύ** τις ηχο-ιστορίες, εκείνοι που νιώθουν **αρκετά ασφαλείς** την προτιμούν **αρκετά** και εκείνοι που νιώθουν **μέτρια ή ελάχιστα** τις προτιμούν **μέτρια**. Αυτοί που δεν νιώθουν καθόλου ασφαλείς τις προτιμούν ελάχιστα.



Γράφημα 48

### • Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Στον πίνακα 68 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων για την εφαρμογή μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς αισθάνονται να εκτελούν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στην τάξη.

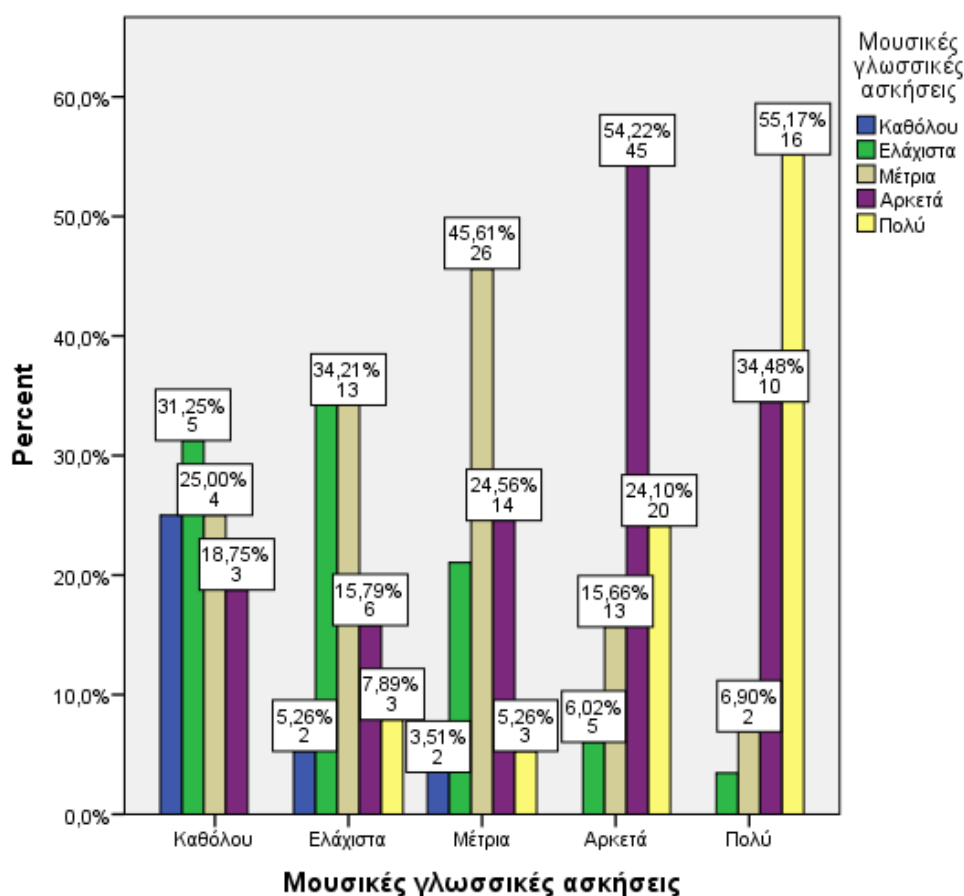
| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες * Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |       |                                   |          |        |        |       |         |
|-----------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------------------------|----------|--------|--------|-------|---------|
| Crosstabulation                                                       |          |       |                                   |          |        |        |       |         |
|                                                                       |          |       | Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |        |        |       | p-value |
|                                                                       |          |       | Καθόλου                           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |         |
| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες                                     | Καθόλου  | Count | 4                                 | 2        | 2      | 0      | 0     | 8       |
|                                                                       |          | %     | 50,0%                             | 25,0%    | 25,0%  | 0,0%   | 0,0%  | 100,0%  |
|                                                                       | Ελάχιστα | Count | 5                                 | 14       | 12     | 5      | 1     | 37      |
|                                                                       |          | %     | 13,5%                             | 37,8%    | 32,4%  | 13,5%  | 2,7%  | 100,0%  |
|                                                                       | Μέτρια   | Count | 4                                 | 13       | 26     | 13     | 2     | 58      |
|                                                                       |          | %     | 6,9%                              | 22,4%    | 44,8%  | 22,4%  | 3,4%  | 100,0%  |
|                                                                       | Αρκετά   | Count | 3                                 | 6        | 14     | 45     | 10    | 78      |
|                                                                       |          | %     | 3,8%                              | 7,7%     | 17,9%  | 57,7%  | 12,8% | 100,0%  |
|                                                                       | Πολύ     | Count | 0                                 | 3        | 3      | 20     | 16    | 42      |
|                                                                       |          | %     | 0,0%                              | 7,1%     | 7,1%   | 47,6%  | 38,1% | 100,0%  |

|        |       |      |       |       |       |       |        |  |
|--------|-------|------|-------|-------|-------|-------|--------|--|
| Σύνολο | Count | 16   | 38    | 57    | 83    | 29    | 223    |  |
|        | %     | 7,2% | 17,0% | 25,6% | 37,2% | 13,0% | 100,0% |  |

Πίνακας 68

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (110,733) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων στην εφαρμογή μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το πόσο ασφαλείς νιώθουν να εφαρμόσουν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες στην τάξη.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 49) αυτοί που αισθάνονται **πολύ ασφαλείς** συνήθως προτιμούν **πολύ** τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, εκείνοι που νιώθουν **αρκετά ασφαλείς** τις προτιμούν **αρκετά**, εκείνοι που νιώθουν **μέτρια ή ελάχιστα** τις προτιμούν **μέτρια**. Αυτοί που δεν νιώθουν **καθόλου ασφαλείς** τις προτιμούν **ελάχιστα**.



Γράφημα 49

***B) Προτιμήσεις βρεφονηπιοκόμων - Περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής που διδάχτηκαν κατά τις ακαδημαϊκές τους σπουδές.***

Οι προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων για τα είδη μουσικών δραστηριοτήτων που επιλέγουν να εφαρμόζουν στην τάξη, συσχετίστηκαν επίσης με το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής (τραγουδι, εκμάθηση μουσικού οργάνου, θεωρία μουσικής/σημειογραφία, μουσικοκινητική, ηχο-ιστορίες, μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες) που παρακολούθησαν οι ερωτηθέντες, κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών. Από την ανάλυση των δεδομένων, στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα φάνηκαν ανάμεσα στη συσχέτιση του περιεχομένου των μαθημάτων σπουδών με:

- τη χρήση μουσικών οργάνων
- τη μουσικοκινητική και
- τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

Η προτίμηση των συμμετεχόντων στην εφαρμογή τραγουδιού, την ακρόαση μουσικής και τις ηχο-ιστορίες, δεν φάνηκε να σχετίζεται θετικά με το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν οι συμμετέχοντες στην έρευνα κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

**• Χρήση μουσικών οργάνων**

Στον πίνακα 107 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικής με χρήση μουσικών οργάνων, ανάλογα με το βαθμό που διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

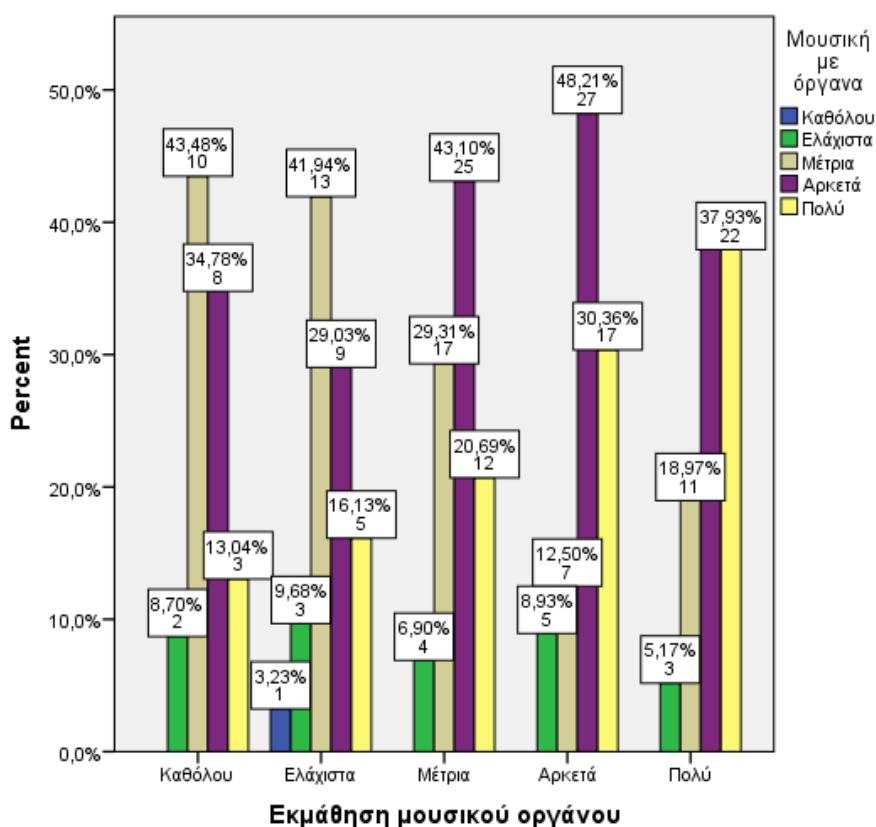
| Μουσική με όργανα * Εκμάθηση μουσικού οργάνου Crosstabulation |          |       |                           |          |        |        |       |        |         |
|---------------------------------------------------------------|----------|-------|---------------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                               |          |       | Εκμάθηση μουσικού οργάνου |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                               |          |       | Καθόλου                   | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Μουσική με όργανα                                             | Καθόλου  | Count | 0                         | 1        | 0      | 0      | 0     | 1      | ,038    |
|                                                               |          | %     | 0,0%                      | 100,0%   | 0,0%   | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                               | Ελάχιστα | Count | 2                         | 3        | 4      | 5      | 3     | 17     |         |
|                                                               |          | %     | 11,8%                     | 17,6%    | 23,5%  | 29,4%  | 17,6% | 100,0% |         |
|                                                               | Μέτρια   | Count | 10                        | 13       | 17     | 7      | 11    | 58     |         |
|                                                               |          | %     | 17,2%                     | 22,4%    | 29,3%  | 12,1%  | 19,0% | 100,0% |         |
|                                                               | Αρκετά   | Count | 8                         | 9        | 25     | 27     | 22    | 91     |         |
|                                                               |          | %     | 8,8%                      | 9,9%     | 27,5%  | 29,7%  | 24,2% | 100,0% |         |

|        |      |       |       |       |       |       |       |        |  |
|--------|------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|--------|--|
|        | Πολύ | Count | 3     | 5     | 12    | 17    | 22    | 59     |  |
|        |      | %     | 5,1%  | 8,5%  | 20,3% | 28,8% | 37,3% | 100,0% |  |
| Σύνολο |      | Count | 23    | 31    | 58    | 56    | 58    | 226    |  |
|        |      | %     | 10,2% | 13,7% | 25,7% | 24,8% | 25,7% | 100,0% |  |

Πίνακας 107

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (27,313) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,038$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικής με όργανα, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 81) οι βρεφονηπιοκόμοι που **διδάχθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό** κάποιο μουσικό όργανο συνήθως προτιμούν **πολύ την εφαρμογή της μουσικής με όργανα**. Εκείνοι που διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο **αρκετά ή μέτρια**, την προτιμούν **αρκετά**, ενώ αυτοί που διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο **ελάχιστα ή καθόλου** προτιμούν την εφαρμογή μουσικής με όργανα σε **μέτριο** βαθμό.



Γράφημα 51



• **Μουσικοκινητική**

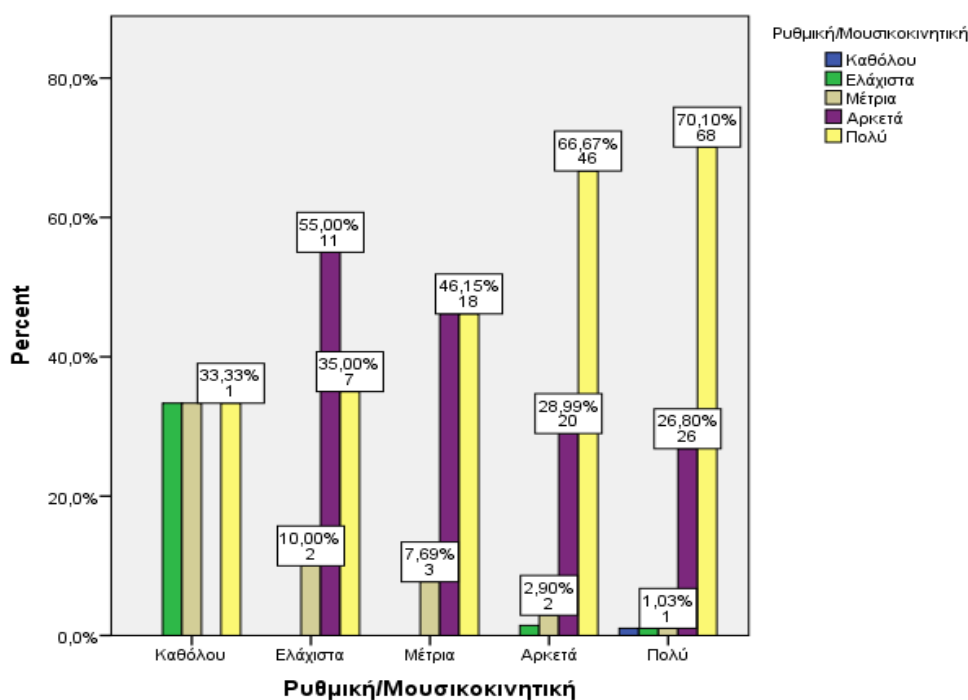
Στον πίνακα 108 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικοκινητικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

| Μουσικοκινητική * Μουσικοκινητική Crosstabulation |          |       |                 |          |        |        |        |        |         |
|---------------------------------------------------|----------|-------|-----------------|----------|--------|--------|--------|--------|---------|
|                                                   |          |       | Μουσικοκινητική |          |        |        |        | Σύνολο | p-value |
|                                                   |          |       | Καθόλου         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ   |        |         |
| Μουσικοκινητική                                   | Καθόλου  | Count | 0               | 0        | 0      | 0      | 1      | 1      | ,000    |
|                                                   |          | %     | 0,0%            | 0,0%     | 0,0%   | 0,0%   | 100,0% | 100,0% |         |
|                                                   | Ελάχιστα | Count | 1               | 0        | 0      | 1      | 1      | 3      |         |
|                                                   |          | %     | 33,3%           | 0,0%     | 0,0%   | 33,3%  | 33,3%  | 100,0% |         |
|                                                   | Μέτρια   | Count | 1               | 2        | 3      | 2      | 1      | 9      |         |
|                                                   |          | %     | 11,1%           | 22,2%    | 33,3%  | 22,2%  | 11,1%  | 100,0% |         |
|                                                   | Αρκετά   | Count | 0               | 11       | 18     | 20     | 26     | 75     |         |
|                                                   |          | %     | 0,0%            | 14,7%    | 24,0%  | 26,7%  | 34,7%  | 100,0% |         |
|                                                   | Πολύ     | Count | 1               | 7        | 18     | 46     | 68     | 140    |         |
|                                                   |          | %     | 0,7%            | 5,0%     | 12,9%  | 32,9%  | 48,6%  | 100,0% |         |
| Σύνολο                                            |          | Count | 3               | 20       | 39     | 69     | 97     | 228    |         |
|                                                   |          | %     | 1,3%            | 8,8%     | 17,1%  | 30,3%  | 42,5%  | 100,0% |         |

Πίνακας 108

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (50,752) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικοκινητικής, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν μουσικοκινητική κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 82) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν σε **πολύ μεγάλο, αρκετά μεγάλο ή μέτριο βαθμό** μουσικοκινητική συνήθως προτιμούν **πολύ** την εφαρμογή μουσικοκινητικής, ενώ εκείνοι που διδάχθηκαν μουσικοκινητική **ελάχιστα**, την προτιμούν **αρκετά**.



Γράφημα 82

### • Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

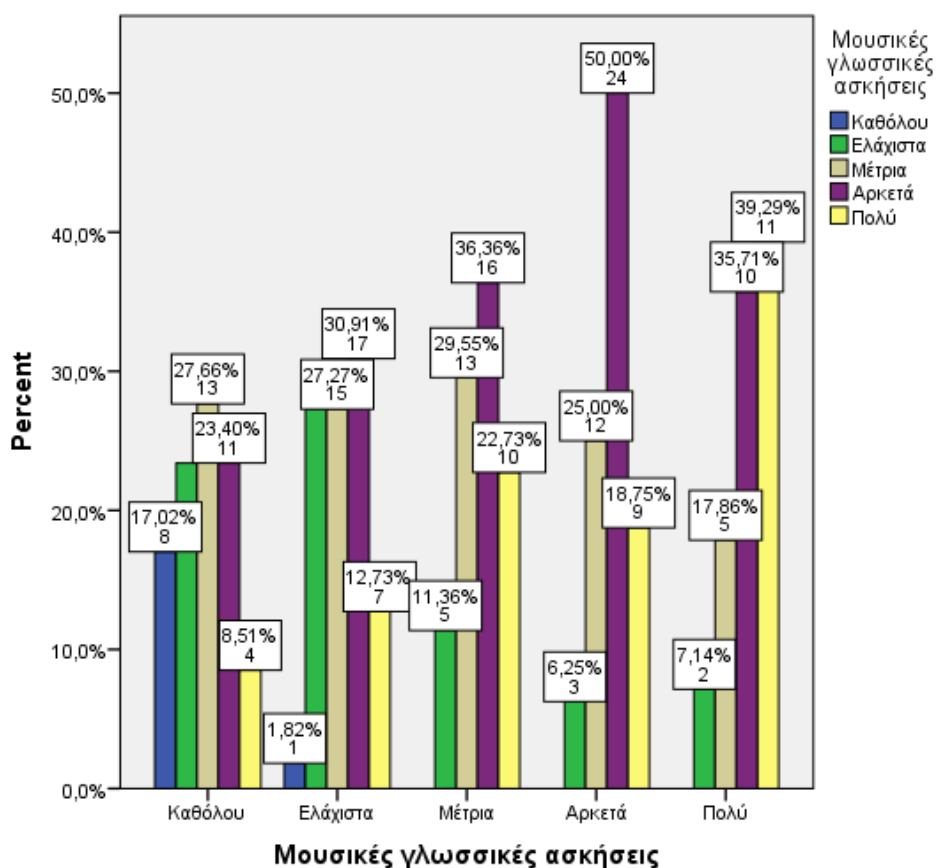
Στον πίνακα 109 φαίνεται η προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες * Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |       |                                   |          |        |        |       |        |         |
|-----------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
| Crosstabulation                                                       |          |       |                                   |          |        |        |       |        |         |
|                                                                       |          |       | Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                       |          |       | Καθόλου                           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Μουσικές-<br>γλωσσικές<br>δραστηριό<br>τητες                          | Καθόλου  | Count | 8                                 | 1        | 0      | 0      | 0     | 9      | ,000    |
|                                                                       |          | %     | 88,9%                             | 11,1%    | 0,0%   | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                       | Ελάχιστα | Count | 11                                | 15       | 5      | 3      | 2     | 36     |         |
|                                                                       |          | %     | 30,6%                             | 41,7%    | 13,9%  | 8,3%   | 5,6%  | 100,0% |         |
|                                                                       | Μέτρια   | Count | 13                                | 15       | 13     | 12     | 5     | 58     |         |
|                                                                       |          | %     | 22,4%                             | 25,9%    | 22,4%  | 20,7%  | 8,6%  | 100,0% |         |
|                                                                       | Αρκετά   | Count | 11                                | 17       | 16     | 24     | 10    | 78     |         |
|                                                                       |          | %     | 14,1%                             | 21,8%    | 20,5%  | 30,8%  | 12,8% | 100,0% |         |
|                                                                       | Πολύ     | Count | 4                                 | 7        | 10     | 9      | 11    | 41     |         |
|                                                                       |          | %     | 9,8%                              | 17,1%    | 24,4%  | 22,0%  | 26,8% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                |          | Count | 47                                | 55       | 44     | 48     | 28    | 222    |         |
|                                                                       |          | %     | 21,2%                             | 24,8%    | 19,8%  | 21,6%  | 12,6% | 100,0% |         |

Πίνακας 109

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (52,374) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < .001$ ) στην προτίμηση των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την εφαρμογή μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 83) οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν σε **πολύ μεγάλο βαθμό μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες** τις προτιμούν **πολύ**, εκείνοι που τις διδάχθηκαν **αρκετά, μέτρια ή ελάχιστα** τις προτιμούν **αρκετά** και αυτοί που δεν τις διδάχθηκαν καθόλου τις προτιμούν **μέτρια**.



Γράφημα 83

Πέραν των άλλων όμως, όταν οι συμμετέχοντες στη μελέτη ρωτήθηκαν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης για τις προτιμήσεις τους ανάμεσα στις διάφορες μουσικές δραστηριότητες, η πλειοψηφία αυτών, δήλωσε ότι μεγάλη επιρροή στις προτιμήσεις τους ανάμεσα στις μουσικές δραστηριότητες που απευθύνονται στην προσχολική

ηλικία ασκούν και οι ιδιαίτερες προτιμήσεις των παιδιών. Έτσι εκτός από το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι ίδιοι για την εφαρμογή κάποιας μουσικής δραστηριότητας και το περιεχόμενο των μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, προστίθεται επιπλέον και ο παράγοντας της αντίστοιχης προτίμησης των παιδιών. Στα παραθέματα που ακολουθούν διακρίνεται η πρόθεση των βρεφονηπιοκόμων να εφαρμόσουν μουσικές δραστηριότητες που προτιμούν περισσότερο τα παιδιά.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Ποια από τις μουσικές δραστηριότητες προτιμάς να εφαρμόζεις περισσότερο στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** ..... τώρα δεν ξέρω εάν ακριβώς μου αρέσει το τραγούδι ή εάν είναι μέρος του προγράμματος, ούτως ή άλλως, γιατί αρέσει και στα παιδιά. Να σας πω, δεν είναι τόσο πολύ, δεν το βάζω τόσο πολύ τι μου αρέσει εμένα, όσο πιο πολύ τι αρέσει στα παιδιά και στα παιδιά —πραγματικά αρέσει και το τραγούδι, οπότε προσαρμόζομαι εγώ στο τι αρέσει στα παιδιά.

(A.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Αυτή που μου αρέσει εμένα; Είναι να, η μουσικοκινητική και μου αρέσει περισσότερο γιατί αυτή αρέσει και στα παιδιά θεωρώ περισσότερο απ' όλα.

(X.....)

Ανακεφαλαιώνοντας τα ερευνητικά δεδομένα του υποκεφαλαίου που αναφέρεται στις προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων ανάμεσα στις δραστηριότητες μουσικής, η στατιστική ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι οι βρεφονηπιοκόμοι προτιμούν πολύ το τραγούδι, την ακρόαση μουσικής και τη μουσικοκινητική, ενώ αντίστοιχα, προτιμούν αρκετά τη μουσική με χρήση μουσικών οργάνων, τις ηχο-ιστορίες και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

Στη συνέχεια, διερευνήθηκαν οι συντελεστές που ενδεχομένως επηρεάζουν τις προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων. Παράγοντες όπως το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι ίδιοι, τα είδη των δραστηριοτήτων που νιώθουν περισσότερο ασφαλείς καθώς και το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής, συσχετίστηκαν με τις αντίστοιχες προτιμήσεις τους ανάμεσα στις διάφορες μουσικές δραστηριότητες.

Σχετικά με τις προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων ανάμεσα στα είδη μουσικών δραστηριοτήτων, αυτές φαίνεται να έχουν άμεση συσχέτιση με το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι ίδιοι ως προς την εφαρμογή μουσικής αγωγής στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Σημαντική επιρροή στις

προτιμήσεις των ερωτηθέντων φάνηκε να έχει και το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί, όπου παρουσιάζονται συνοπτικά τα αποτελέσματα των ερευνητικών συσχετίσεων.

|                                                          | Τραγούδι | Χρήση μουσικών οργάνων | Ακρόαση μουσικής | Μουσικοκινητική | Ηχο-ιστορίες | Μουσικές γλωσσικές ασκήσεις |
|----------------------------------------------------------|----------|------------------------|------------------|-----------------|--------------|-----------------------------|
| Αίσθημα ασφάλειας                                        |          | ✓                      |                  | ✓               | ✓            |                             |
| Είδη των δραστηριοτήτων που νιώθουν περισσότερο ασφαλείς | ✓        | ✓                      | ✓                | ✓               | ✓            | ✓                           |
| Περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής                |          | ✓                      |                  | ✓               |              | ✓                           |

Πίνακας 123

Τέλος, θα ήταν σημαντική παράλειψη να μην αναφέρουμε ένα επιπλέον στοιχείο που δήλωσαν οι συμμετέχοντες στη διαδικασία των συνεντεύξεων. Η πλειοψηφία αυτών εξέφρασε την άποψη ότι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζει τις προτιμήσεις τους είναι η αντίστοιχη προτίμηση των παιδιών σε κάποια από τις δραστηριότητες που απαρτίζουν τη μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία.

Σχολιάζοντας τα ερευνητικά δεδομένα της μελέτης που σχετίζονται με τις προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων, διαπιστώνεται ο σημαντικός ρόλος του περιεχομένου του μαθήματος της μουσικής κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών των βρεφονηπιοκόμων. Η επιλογή δραστηριοτήτων όπως η χρήση μουσικών οργάνων, η μουσικοκινητική και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, φάνηκε να επηρεάζονται και να σχετίζονται άμεσα το περιεχόμενο του μαθήματος της μουσικής στα ακαδημαϊκά προγράμματα σπουδών με την αντίστοιχη προτίμηση αυτών από τους βρεφονηπιοκόμους. Στα αντίστοιχα γραφήματα που προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση, φαίνεται ξεκάθαρα η αντιστοιχία ανάμεσα στον παράγοντα που σχετίζεται με το περιεχόμενο του μαθήματος της μουσικής και τον βαθμό της αντίστοιχης

επιλογής της δραστηριότητας που είχαν διδαχθεί περισσότερο. Με άλλα λόγια, οι βρεφονηπιοκόμοι που διδάχθηκαν σε πολύ μεγάλο βαθμό μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, μουσικοκινητική και χρήση μουσικών οργάνων, φαίνεται να τις προτιμούν πολύ, εκείνοι που τις διδάχθηκαν αρκετά, μέτρια ή ελάχιστα τις προτιμούν αρκετά ή μέτρια.

Διαπιστώνεται επομένως η αντιστοιχία ανάμεσα στις γνώσεις από το περιεχόμενο των ακαδημαϊκών μαθημάτων και στην επιλογή δραστηριοτήτων. Αυτό μπορεί να συμβαίνει διότι όπως έχουν αποδείξει και άλλες έρευνες που αναφέρονται στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, οι μουσικές γνώσεις που αποκτήθηκαν είτε κατά τη διάρκεια των σπουδών είτε με την παρακολούθηση και συμμετοχή σε σχετικά σεμινάρια, τονώνουν το αίσθημα της ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων για την εφαρμογή των μουσικών δραστηριοτήτων τις οποίες γνωρίζουν καλύτερα. Όπως αποδείχθηκε από τα αποτελέσματα και της παρούσας μελέτης, το αίσθημα της ασφάλειας που νιώθουν οι ίδιοι, παίζει σημαντικό ρόλο. Με άλλα λόγια και βασιζόμενοι στη στατιστική ανάλυση και συσχέτιση των διαφόρων συντελεστών, μπορούμε με βεβαιότητα να ισχυριστούμε ότι οι βρεφονηπιοκόμοι επιλέγουν κατά κόρον, δραστηριότητες που νιώθουν περισσότερο ασφαλείς. Το αίσθημα ασφάλειας καθορίζει ξεκάθαρα και τις προτιμήσεις τους ανάμεσα στα διάφορα είδη μουσικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία.

### 5.3.2 Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων των παιδιών

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα σημείωσαν τη άποψή τους σχετικά με τις μουσικές δραστηριότητες που προτιμούν περισσότερο τα παιδιά. Οι ίδιοι είχαν να επιλέξουν ανάμεσα:

- α) στο τραγούδι,
- β) τη μουσική με χρήση οργάνων,
- γ) την ακρόαση μουσικής,
- δ) τη μουσικοκινητική,
- ε) τις ηχο- ιστορίες και
- στ) τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

Όπως φάνηκε από την ποσοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων της μελέτης, οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν ότι στα παιδιά αρέσει πολύ το τραγούδι (79,2%), η μουσική με όργανα (67,1%), η ακρόαση μουσικής (46,6%) και τη μουσικοκινητική (79,8%). Επιπλέον θεωρούν ότι προτιμούν αρκετά τις ηχο-ιστορίες (47,8%) και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες (41,1%).

|                                   |               | Count      | Column N %   |
|-----------------------------------|---------------|------------|--------------|
| Τραγούδι                          | Καθόλου       | 0          | 0,0%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 0          | 0,0%         |
|                                   | Μέτρια        | 7          | 3,0%         |
|                                   | Αρκετά        | 42         | 17,8%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>187</b> | <b>79,2%</b> |
| Μουσική με όργανα                 | Καθόλου       | 2          | 0,9%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 4          | 1,7%         |
|                                   | Μέτρια        | 16         | 6,9%         |
|                                   | Αρκετά        | 54         | 23,4%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>155</b> | <b>67,1%</b> |
| Ακρόαση μουσικής                  | Καθόλου       | 0          | 0,0%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 5          | 2,2%         |
|                                   | Μέτρια        | 33         | 14,2%        |
|                                   | Αρκετά        | 86         | 37,1%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>108</b> | <b>46,6%</b> |
| Μουσικοκινητική                   | Καθόλου       | 1          | 0,4%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 2          | 0,9%         |
|                                   | Μέτρια        | 5          | 2,1%         |
|                                   | Αρκετά        | 39         | 16,7%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>186</b> | <b>79,8%</b> |
| Ηχο-ιστορίες                      | Καθόλου       | 2          | 0,9%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 15         | 6,5%         |
|                                   | Μέτρια        | 44         | 19,1%        |
|                                   | <b>Αρκετά</b> | <b>110</b> | <b>47,8%</b> |
|                                   | Πολύ          | 59         | 25,7%        |
| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες | Καθόλου       | 8          | 3,6%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 19         | 8,5%         |
|                                   | Μέτρια        | 70         | 31,3%        |
|                                   | <b>Αρκετά</b> | <b>92</b>  | <b>41,1%</b> |
|                                   | Πολύ          | 35         | 15,6%        |

Πίνακας 8

Οι απαντήσεις τους στη συνέχεια, συσχετίστηκαν με το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής (τραγούδι, εκμάθηση μουσικού οργάνου, θεωρία μουσικής/σημειογραφία, μουσικοκινητική, ηχο-ιστορίες, μουσικές-γλωσσικές



δραστηριότητες) που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών, καθώς και με την άποψή τους σχετικά με τη συμβολή της μουσικής αγωγής στους τομείς ανάπτυξης των παιδιών. Τα αποτελέσματα των συσχετίσεων παρουσιάζονται στους πίνακες και τα γραφήματα που ακολουθούν.

***A) Προτιμήσεις παιδιών - Περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής που διδάχτηκαν κατά τις ακαδημαϊκές τους σπουδές.***

Μετά τη στατιστική ανάλυση της συσχέτισης των προτιμήσεων των παιδιών με το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής, στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα φάνηκαν ανάμεσα στο τραγούδι, τις ηχο-ιστορίες και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες. Η μουσική με χρήση μουσικών οργάνων, η ακρόαση μουσικής καθώς και η μουσικοκινητική δεν φάνηκε να σχετίζονται θετικά με το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής των ερωτηθέντων.

**• Τραγούδι**

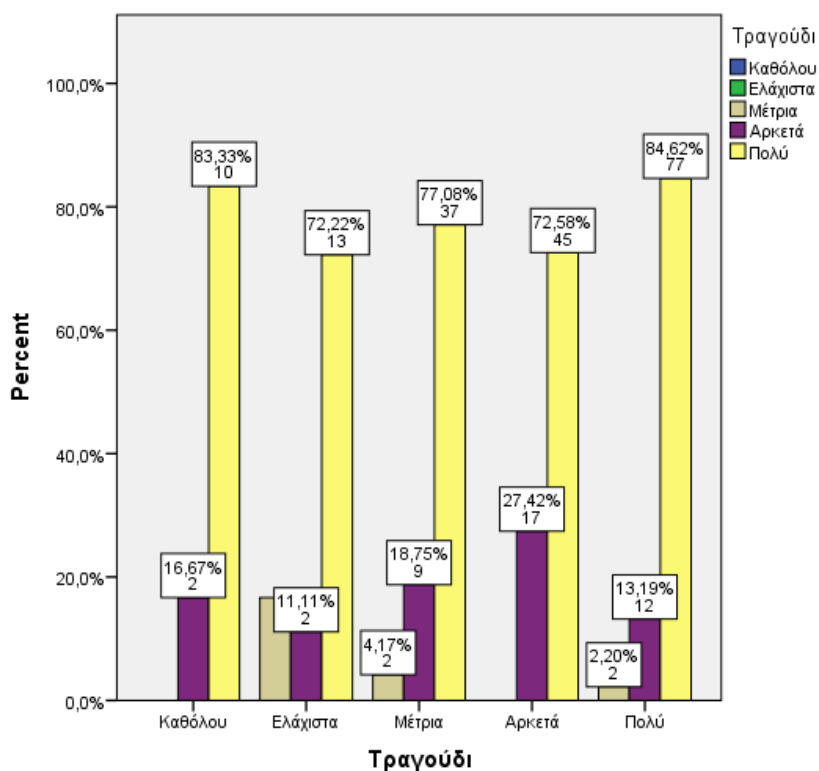
Στον πίνακα 110 φαίνεται η προτίμηση των παιδιών απέναντι στο τραγούδι, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν τραγούδι οι βρεφονηπιοκόμοι κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

| Τραγούδι * Τραγούδι Crosstabulation |        |       |              |          |        |        |       |        |         |
|-------------------------------------|--------|-------|--------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                     |        |       | Τραγούδι     |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                     |        |       | Καθόλου<br>υ | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Τραγούδι                            | Μέτρια | Count | 0            | 3        | 2      | 0      | 2     | 7      | ,014    |
|                                     |        | %     | 0,0%         | 42,9%    | 28,6%  | 0,0%   | 28,6% | 100,0% |         |
|                                     | Αρκετά | Count | 2            | 2        | 9      | 17     | 12    | 42     |         |
|                                     |        | %     | 4,8%         | 4,8%     | 21,4%  | 40,5%  | 28,6% | 100,0% |         |
|                                     | Πολύ   | Count | 10           | 13       | 37     | 45     | 77    | 182    |         |
|                                     |        | %     | 5,5%         | 7,1%     | 20,3%  | 24,7%  | 42,3% | 100,0% |         |
| Σύνολο                              |        | Count | 12           | 18       | 48     | 62     | 91    | 231    |         |
|                                     |        | %     | 5,2%         | 7,8%     | 20,8%  | 26,8%  | 39,4% | 100,0% |         |

Πίνακας 110

Από το Pearson's chi-square (19,221) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,014$ ) στην προτίμηση των παιδιών απέναντι στο τραγούδι, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν οι εκπαιδευτικοί τραγούδι κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 84) τα παιδιά προτιμούν πολύ το τραγούδι, ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίο το διδάχθηκαν οι βρεφονηπιοκόμοι κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.



Γράφημα 84

### • Ηχο-ιστορίες

Στον πίνακα 111 φαίνεται η προτίμηση των παιδιών απέναντι στις ηχο-ιστορίες, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν ηχο-ιστορίες οι βρεφονηπιοκόμοι κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

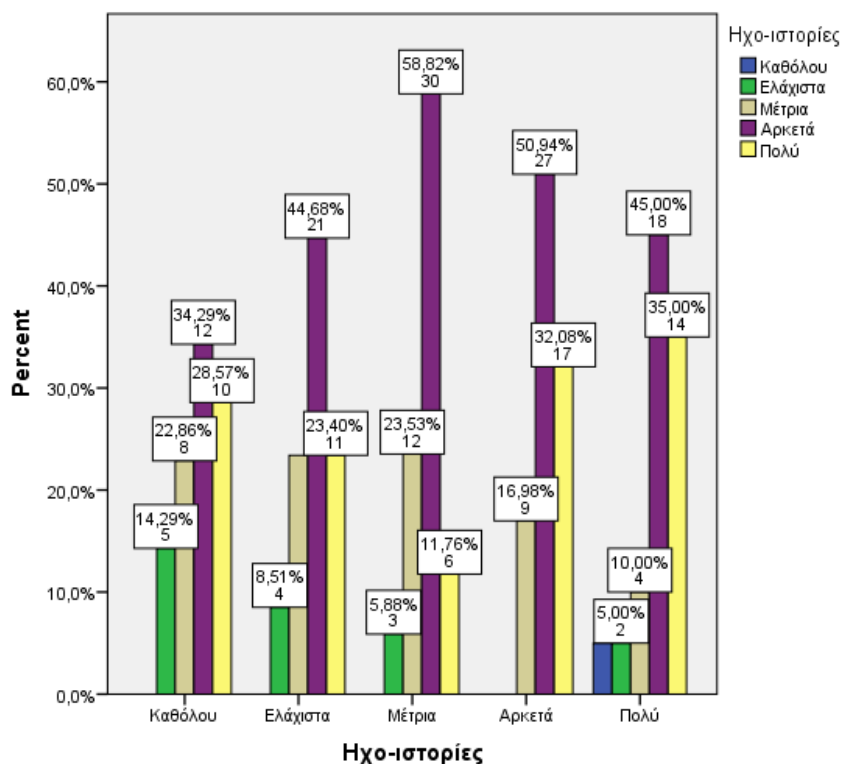
| Ηχο-ιστορίες * Ηχο-ιστορίες Crosstabulation |          |       |              |          |        |        |        |         |
|---------------------------------------------|----------|-------|--------------|----------|--------|--------|--------|---------|
|                                             |          |       | Ηχο-ιστορίες |          |        |        |        | p-value |
|                                             |          |       | Καθόλου      | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ   |         |
| Ηχο-ιστορίες                                | Καθόλου  | Count | 0            | 0        | 0      | 0      | 2      | ,024    |
|                                             |          | %     | 0,0%         | 0,0%     | 0,0%   | 0,0%   | 100,0% |         |
|                                             | Ελάχιστα | Count | 5            | 4        | 3      | 0      | 2      |         |
|                                             |          | %     | 35,7%        | 28,6%    | 21,4%  | 0,0%   | 14,3%  |         |
|                                             | Μέτρια   | Count | 8            | 11       | 12     | 9      | 4      |         |
|                                             |          | %     | 18,2%        | 25,0%    | 27,3%  | 20,5%  | 9,1%   |         |
|                                             | Αρκετά   | Count | 12           | 21       | 30     | 27     | 18     |         |
|                                             |          |       |              |          |        |        | 108    |         |

|        |       |       |       |       |       |       |        |        |  |
|--------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|--------|--------|--|
|        |       | %     | 11,1% | 19,4% | 27,8% | 25,0% | 16,7%  | 100,0% |  |
|        | Πολύ  | Count | 10    | 11    | 6     | 17    | 14     | 58     |  |
|        |       | %     | 17,2% | 19,0% | 10,3% | 29,3% | 24,1%  | 100,0% |  |
| Σύνολο | Count | 35    | 47    | 51    | 53    | 40    | 226    |        |  |
|        | %     | 15,5% | 20,8% | 22,6% | 23,5% | 17,7% | 100,0% |        |  |

Πίνακας 111

Από το Pearson's chi-square (28,973) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,024$ ) στην προτίμηση των παιδιών απέναντι στις ηχο-ιστορίες, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν οι βρεφονηπιοκόμοι ηχο-ιστορίες κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 85) τα παιδιά προτιμούν **αρκετά τις ηχο-ιστορίες ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίο τις διδάχθηκαν οι βρεφονηπιοκόμοι κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.**



Γράφημα 85

#### • Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Στον πίνακα 112 φαίνεται η προτίμηση των παιδιών απέναντι στις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν μουσικές-

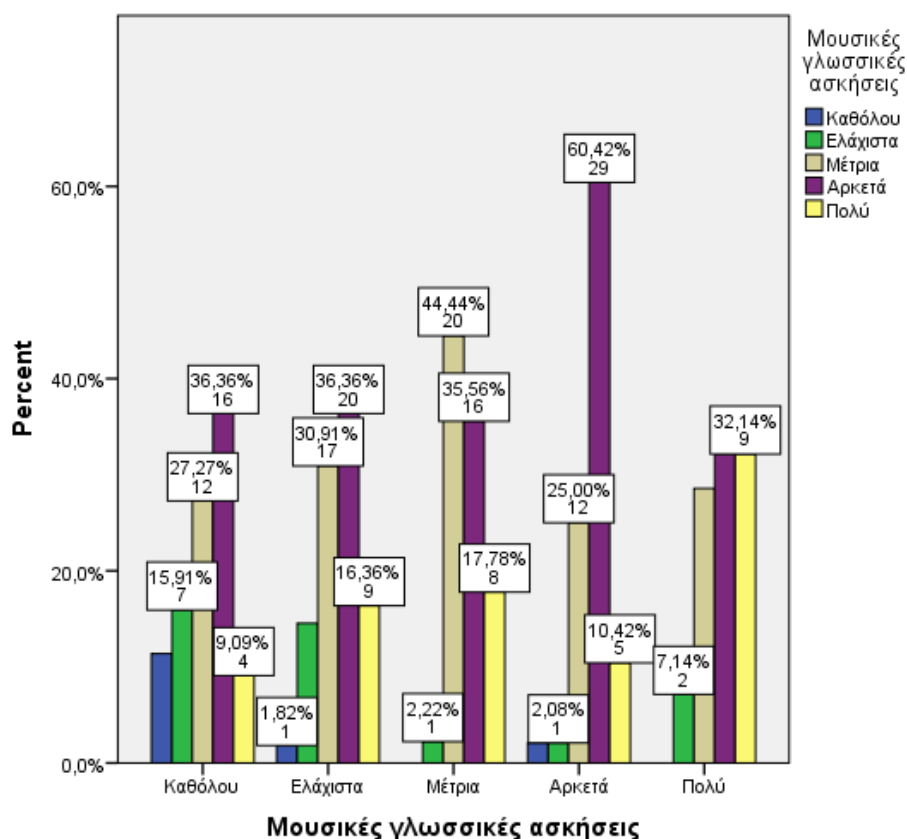
γλωσσικές δραστηριότητες οι βρεφονηπιοκόμοι κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες * Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |       |                                   |          |        |        |       |        |         |
|-----------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
| Crosstabulation                                                       |          |       |                                   |          |        |        |       |        |         |
|                                                                       |          |       | Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                       |          |       | Καθόλου                           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Μουσικές-<br>γλωσσικές<br>δραστηριό<br>τητες                          | Καθόλου  | Count | 5                                 | 1        | 0      | 1      | 0     | 7      | ,00     |
|                                                                       |          | %     | 71,4%                             | 14,3%    | 0,0%   | 14,3%  | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                       | Ελάχιστα | Count | 7                                 | 8        | 1      | 1      | 2     | 19     |         |
|                                                                       |          | %     | 36,8%                             | 42,1%    | 5,3%   | 5,3%   | 10,5% | 100,0% |         |
|                                                                       | Μέτρια   | Count | 12                                | 17       | 20     | 12     | 8     | 69     |         |
|                                                                       |          | %     | 17,4%                             | 24,6%    | 29,0%  | 17,4%  | 11,6% | 100,0% |         |
|                                                                       | Αρκετά   | Count | 16                                | 20       | 16     | 29     | 9     | 90     |         |
|                                                                       |          | %     | 17,8%                             | 22,2%    | 17,8%  | 32,2%  | 10,0% | 100,0% |         |
|                                                                       | Πολύ     | Count | 4                                 | 9        | 8      | 5      | 9     | 35     |         |
|                                                                       |          | %     | 11,4%                             | 25,7%    | 22,9%  | 14,3%  | 25,7% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                |          | Count | 44                                | 55       | 45     | 48     | 28    | 220    |         |
|                                                                       |          | %     | 20,0%                             | 25,0%    | 20,5%  | 21,8%  | 12,7% | 100,0% |         |

Πίνακας 112

Από το Pearson's chi-square (37,734) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,024$ ) στην προτίμηση των παιδιών απέναντι στις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, ανάλογα με τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν οι βρεφονηπιοκόμοι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 86) τα παιδιά προτιμούν πολύ τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, αν οι βρεφονηπιοκόμοι τις διδάχθηκαν πολύ και έχουν αποκτήσει καλή σχετική εκπαίδευση κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών του σπουδών, τις προτιμούν αρκετά αν οι βρεφονηπιοκόμοι τις διδάχθηκαν αρκετά, ελάχιστα ή καθόλου, ενώ τις προτιμούν μέτρια αν οι βρεφονηπιοκόμοι τις διδάχθηκαν μέτρια.



Γράφημα 86

***B) Προτιμήσεις παιδιών – Απόψεις βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.***

Η συσχέτιση των προτιμήσεων των παιδιών με τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων, έγινε προκειμένου να διαπιστωθεί εάν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή της μουσικής αγωγής στους τομείς ανάπτυξης, επηρεάζει τις προτιμήσεις των παιδιών ανάμεσα στα διάφορα είδη μουσικών δραστηριοτήτων. Στη συνέχεια του κειμένου, παρουσιάζονται οι προτιμήσεις των παιδιών σε σχέση με τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων όπου εμφανίστηκαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα για τη συμβολή της μουσικής σε κάθε τομέα ξεχωριστά..

**A) Τραγούδι**

|          |          | Count | Column N % |
|----------|----------|-------|------------|
| Τραγούδι | Καθόλου  | 0     | 0,0%       |
|          | Ελάχιστα | 0     | 0,0%       |
|          | Μέτρια   | 7     | 3,0%       |
|          | Αρκετά   | 42    | 17,8%      |
|          | Πολύ     | 187   | 79,2%      |

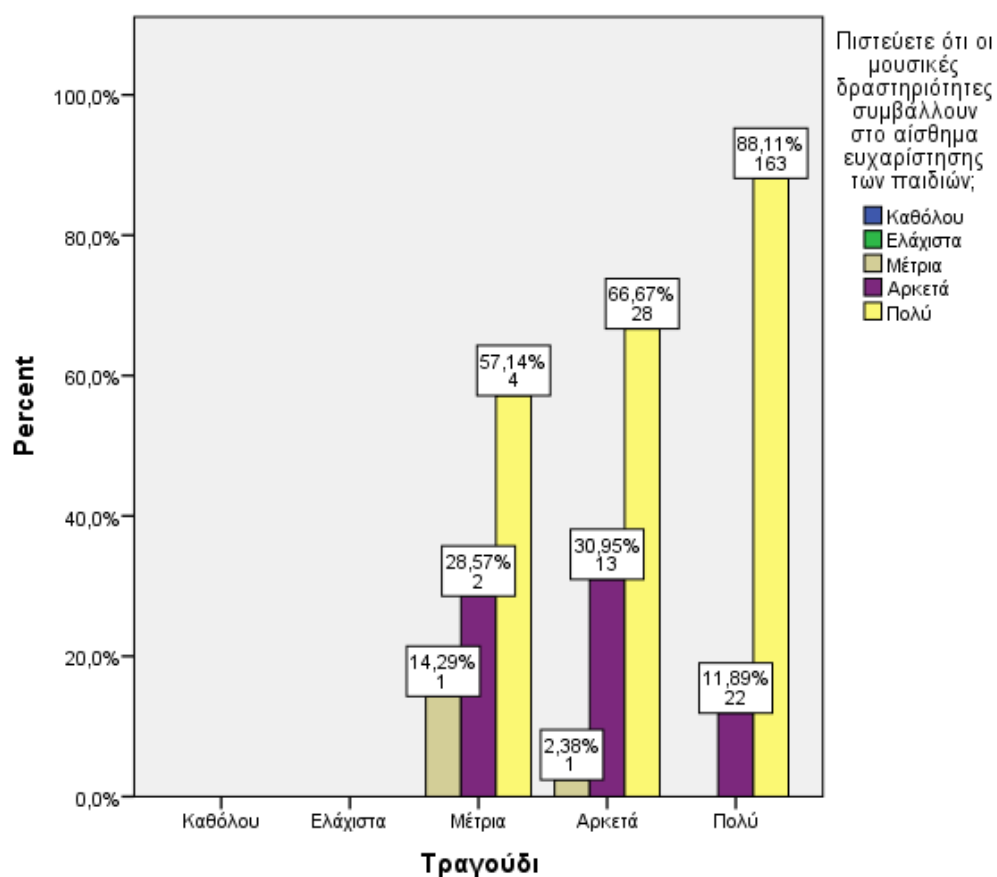
Η προτίμηση των παιδιών στο τραγούδι, συσχετίστηκε θετικά, μόνο με την άποψη των βρεφονηπιοκόμων για την συμβολή της μουσικής στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών. Καμιά από τις υπόλοιπες συσχετίσεις του τραγουδιού με τις απόψεις τους για την επίδραση της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών δε φάνηκε να επηρεάζει την προτίμησή τους στο τραγούδι. Στον πίνακα 115 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τον αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν το τραγούδι.

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών; * Τραγούδι Crosstabulation |        |       |          |        |       |        |         |        |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|-------|----------|--------|-------|--------|---------|--------|
|                                                                                                                      |        |       | Τραγούδι |        |       | Σύνολο | p-value |        |
|                                                                                                                      |        |       | Μέτρια   | Αρκετά | Πολύ  |        |         |        |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών;                            | Μέτρια | Count | 1        | 1      | 0     | 2      | ,001    |        |
|                                                                                                                      |        | %     | 50,0%    | 50,0%  | 0,0%  | 100,0% |         |        |
|                                                                                                                      | Αρκετά | Count | 2        | 13     | 22    | 37     |         |        |
|                                                                                                                      |        | %     | 5,4%     | 35,1%  | 59,5% | 100,0% |         |        |
|                                                                                                                      | Πολύ   | Count | 4        | 28     | 163   | 195    |         |        |
|                                                                                                                      |        | %     | 2,1%     | 14,4%  | 83,6% | 100,0% |         |        |
|                                                                                                                      | Σύνολο |       | Count    | 7      | 42    | 185    |         | 234    |
|                                                                                                                      |        |       | %        | 3,0%   | 17,9% | 79,1%  |         | 100,0% |

Πίνακας 115

Από το Fisher's exact test (19,963) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,001$ ) στην άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν το τραγούδι.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 89) όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν πως οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλουν στην έκφραση του συναισθήματος της ευχαρίστησης των παιδιών πολύ, τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν το τραγούδι πολύ.



Γράφημα 89

## Β) Χρήση μουσικών οργάνων

Η προτίμηση των παιδιών όσον αφορά τη χρήση μουσικών οργάνων, δεν φάνηκε να έχει καμία σημαντική συσχέτιση με τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή της μουσικής στους τομείς ανάπτυξης των παιδιών.

|                   |             | Count      | Column N %   |
|-------------------|-------------|------------|--------------|
| Μουσική με όργανα | Καθόλου     | 2          | 0,9%         |
|                   | Ελάχιστα    | 4          | 1,7%         |
|                   | Μέτρια      | 16         | 6,9%         |
|                   | Αρκετά      | 54         | 23,4%        |
|                   | <b>Πολύ</b> | <b>155</b> | <b>67,1%</b> |

### Γ) Ακρόαση μουσικής

Όπως και στη χρήση μουσικών οργάνων, η ακρόαση μουσικής **δεν φαίνεται να σχετίζεται θετικά** με καμιά από τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για την επιρροή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.

|                  |          | Count | Column N % |
|------------------|----------|-------|------------|
| Ακρόαση μουσικής | Καθόλου  | 0     | 0,0%       |
|                  | Ελάχιστα | 5     | 2,2%       |
|                  | Μέτρια   | 33    | 14,2%      |
|                  | Αρκετά   | 86    | 37,1%      |
|                  | Πολύ     | 108   | 46,6%      |

### Δ) Μουσικοκινητική

Η προτίμηση των παιδιών στη μουσικοκινητική, **συσχετίστηκε θετικά** με την άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή της μουσικής στην **έκφραση συναισθημάτων** των παιδιών, **στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης** μέσα στην τάξη, **στη δημιουργική τους έκφραση**, **στην νοητική ανάπτυξη και διανοητική τους ωρίμανση** και στην **ανάπτυξη των κινητικών τους δεξιοτήτων**.

#### • Έκφραση συναισθημάτων των παιδιών

Στον πίνακα 114 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τον αν οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση των συναισθημάτων των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών; * Μουσικοκινητική Crosstabulation |          |       |                 |          |        |        |       |        |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                |          |       | Μουσικοκινητική |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                |          |       | Καθόλου         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση                                                              | Ελάχιστα | Count | 1               | 0        | 1      | 2      | 0     | 4      | ,000    |
|                                                                                                                                |          | %     | 25,0%           | 0,0%     | 25,0%  | 50,0%  | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                | Μέτρια   | Count | 0               | 1        | 2      | 0      | 3     | 6      |         |
|                                                                                                                                |          | %     | 0,0%            | 16,7%    | 33,3%  | 0,0%   | 50,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                | Αρκετά   | Count | 0               | 1        | 2      | 18     | 34    | 55     |         |
|                                                                                                                                |          | %     | 0,0%            | 1,8%     | 3,6%   | 32,7%  | 61,8% | 100,0% |         |

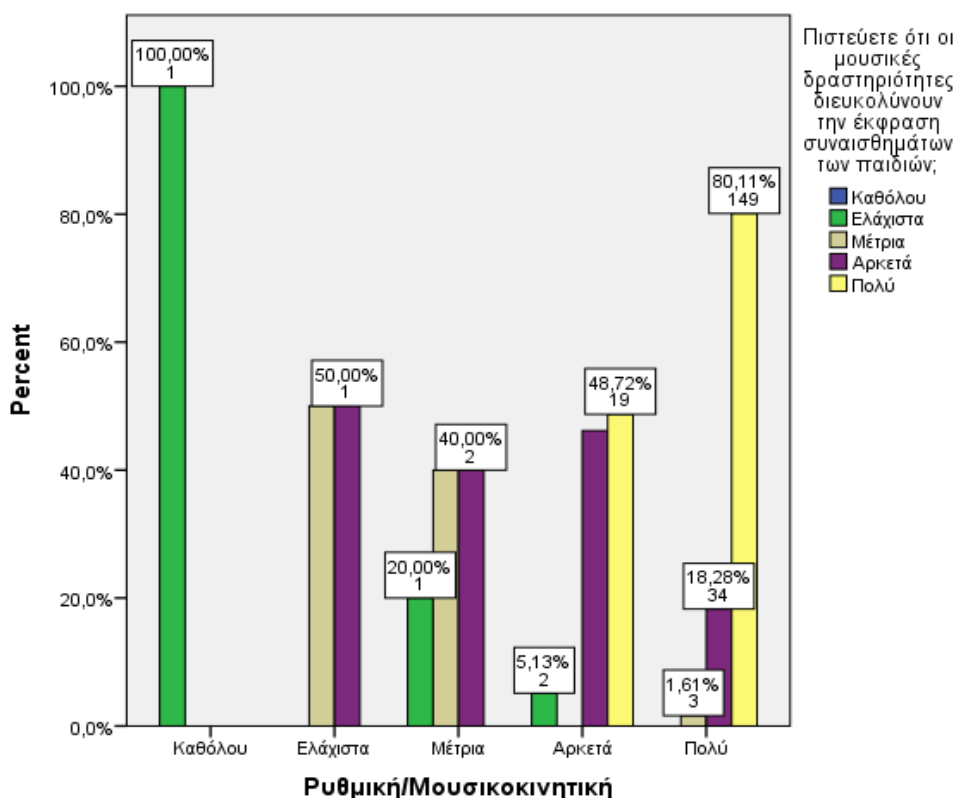


|                            |      |       |      |      |      |       |       |        |  |
|----------------------------|------|-------|------|------|------|-------|-------|--------|--|
| συναισθημάτων των παιδιών; | Πολύ | Count | 0    | 0    | 0    | 19    | 149   | 168    |  |
|                            |      | %     | 0,0% | 0,0% | 0,0% | 11,3% | 88,7% | 100,0% |  |
| Σύνολο                     |      | Count | 1    | 2    | 5    | 39    | 186   | 233    |  |
|                            |      | %     | 0,4% | 0,9% | 2,1% | 16,7% | 79,8% | 100,0% |  |

Πίνακας 114

Από το Fisher's exact test (64,518) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το αν οι μουσικές δραστηριότητες την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 88) όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν πως οι μουσικές δραστηριότητες **διευκολύνουν την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών πολύ ή αρκετά**, τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την **μουσικοκινητική πολύ**.



Γράφημα 88

- **Αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης**

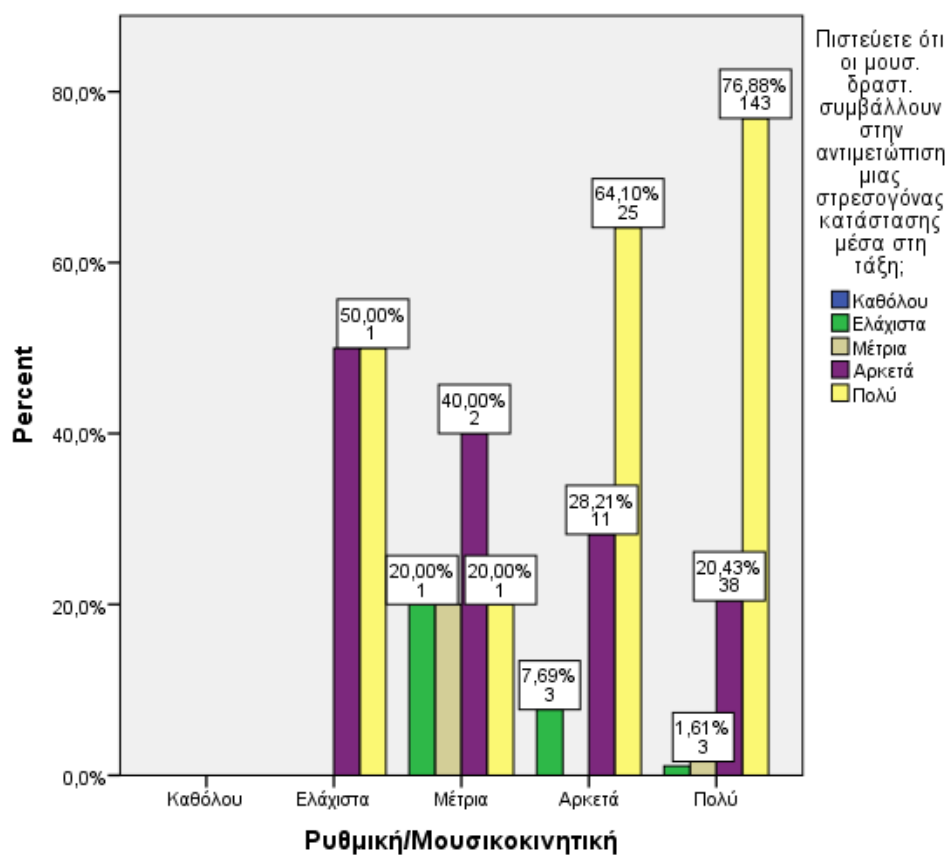
Στον πίνακα 116 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τον αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μια στρεσογόνας κατάστασης στην τάξη, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης μέσα στη τάξη; * Μουσικοκινητική Crosstabulation |          |       |                 |        |        |       |        |         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                                    |          |       | Μουσικοκινητική |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                    |          |       | Ελάχιστα        | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης μέσα στη τάξη;                                   | Ελάχιστα | Count | 0               | 1      | 3      | 2     | 6      | ,005    |
|                                                                                                                                                    |          | %     | 0,0%            | 16,7%  | 50,0%  | 33,3% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                    | Μέτρια   | Count | 0               | 1      | 0      | 3     | 4      |         |
|                                                                                                                                                    |          | %     | 0,0%            | 25,0%  | 0,0%   | 75,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                    | Αρκετά   | Count | 1               | 2      | 11     | 38    | 52     |         |
|                                                                                                                                                    |          | %     | 1,9%            | 3,8%   | 21,2%  | 73,1% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                    | Πολύ     | Count | 1               | 1      | 25     | 143   | 170    |         |
|                                                                                                                                                    |          | %     | 0,6%            | 0,6%   | 14,7%  | 84,1% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                             |          | Count | 2               | 5      | 39     | 186   | 232    |         |
|                                                                                                                                                    |          | %     | 0,9%            | 2,2%   | 16,8%  | 80,2% | 100,0% |         |

Πίνακας 116

Από το Fisher's exact test (23,774) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,005$ ) στην άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μια στρεσογόνας κατάστασης, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 90) όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν πως οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν στην αντιμετώπισης μια στρεσογόνας κατάστασης** στην τάξη τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την **μουσικοκινητική πολύ**, ενώ όταν οι βρεφονηπιοκόμοι θεωρούν πως οι μουσικές δραστηριότητες **συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης στην τάξη αρκετά**, τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική **μέτρια**.



Γράφημα 60

### • Δημιουργική έκφραση

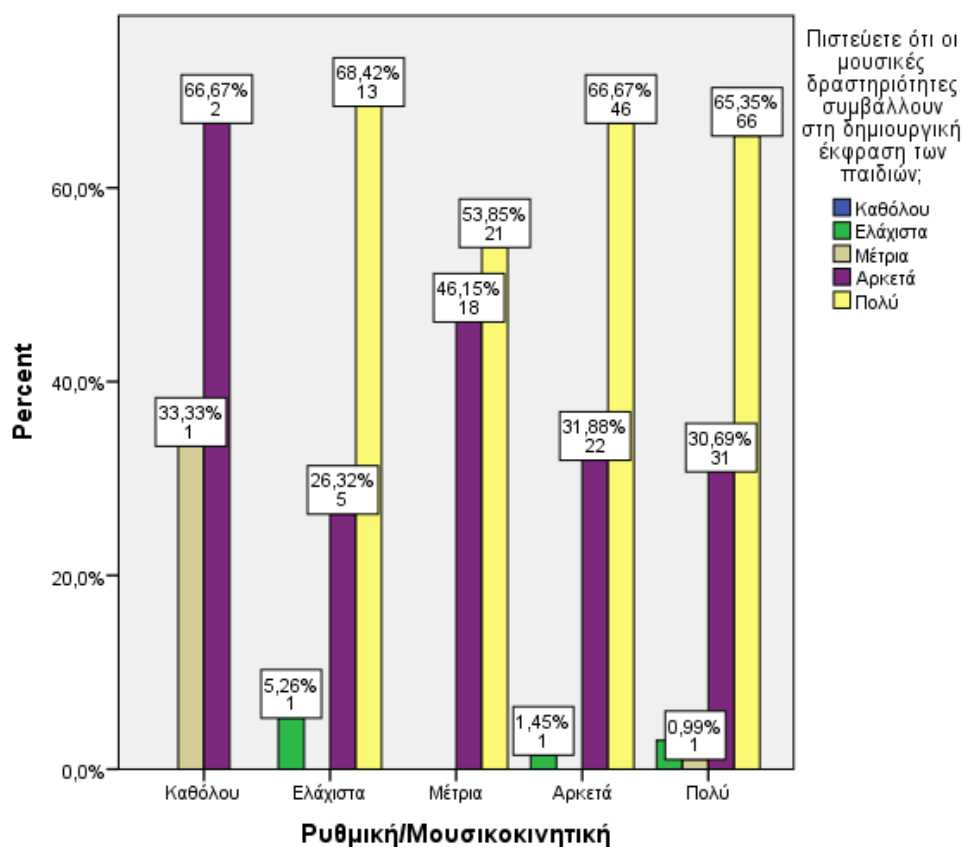
Στον πίνακα 117 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τον αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην δημιουργική έκφραση των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

|                                                                                                            |          | Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη δημιουργική έκφραση των παιδιών; * Μουσικοκινητική Crosstabulation |                 |          |        |        |       |        |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                            |          |                                                                                                                            | Μουσικοκινητική |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                            |          |                                                                                                                            | Καθόλου         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε<br>ότι οι μουσικές<br>δραστηριότητες<br>συμβάλλουν στη<br>δημιουργική<br>έκφραση των<br>παιδιών; | Ελάχιστα | Count                                                                                                                      | 0               | 0        | 1      | 1      | 3     | 5      | ,001    |
|                                                                                                            |          | %                                                                                                                          | 0,0%            | 0,0%     | 20,0%  | 20,0%  | 60,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                            | Μέτρια   | Count                                                                                                                      | 0               | 0        | 0      | 1      | 1     | 2      |         |
|                                                                                                            |          | %                                                                                                                          | 0,0%            | 0,0%     | 0,0%   | 50,0%  | 50,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                            | Αρκετά   | Count                                                                                                                      | 1               | 0        | 4      | 20     | 54    | 79     |         |
|                                                                                                            |          | %                                                                                                                          | 1,3%            | 0,0%     | 5,1%   | 25,3%  | 68,4% | 100,0% |         |
|                                                                                                            | Πολύ     | Count                                                                                                                      | 0               | 2        | 0      | 16     | 128   | 146    |         |
|                                                                                                            |          | %                                                                                                                          | 0,0%            | 1,4%     | 0,0%   | 11,0%  | 87,7% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                     |          | Count                                                                                                                      | 1               | 2        | 5      | 38     | 186   | 232    |         |
|                                                                                                            |          | %                                                                                                                          | 0,4%            | 0,9%     | 2,2%   | 16,4%  | 80,2% | 100,0% |         |

Πίνακας 117

Από το Fisher's exact test (35,158) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,001$ ) στην άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην δημιουργική έκφραση των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 91) όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν πως οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην δημιουργική έκφραση των παιδιών τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική **πολύ**, ενώ όταν οι βρεφονηπιοκόμοι θεωρούν πως οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην δημιουργική έκφραση των παιδιών **αρκετά**, τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική **ελάχιστα**.



Γράφημα 91

• **Νοητική ανάπτυξη και διανοητική ωρίμανση**

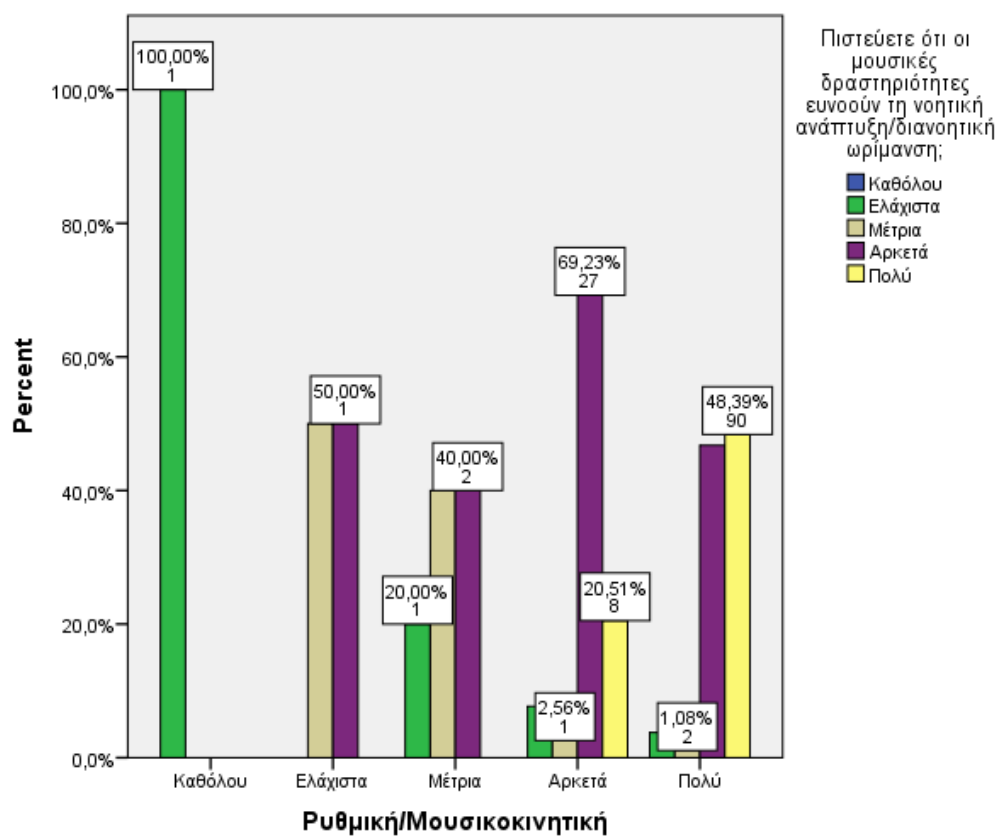
Στον πίνακα 118 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τον αν οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση; * |          |       |                 |          |        |        |       |        |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
| Μουσικοκινητική Crosstabulation                                                             |          |       |                 |          |        |        |       |        |         |
|                                                                                             |          |       | Μουσικοκινητική |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                             |          |       | Καθόλου         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση;   | Ελάχιστα | Count | 1               | 0        | 1      | 3      | 7     | 12     | ,000    |
|                                                                                             |          | %     | 8,3%            | 0,0%     | 8,3%   | 25,0%  | 58,3% | 100,0% |         |
|                                                                                             | Μέτρια   | Count | 0               | 1        | 2      | 1      | 2     | 6      |         |
|                                                                                             |          | %     | 0,0%            | 16,7%    | 33,3%  | 16,7%  | 33,3% | 100,0% |         |
|                                                                                             | Αρκετά   | Count | 0               | 1        | 2      | 27     | 87    | 117    |         |
|                                                                                             |          | %     | 0,0%            | 0,9%     | 1,7%   | 23,1%  | 74,4% | 100,0% |         |
|                                                                                             | Πολύ     | Count | 0               | 0        | 0      | 8      | 90    | 98     |         |
|                                                                                             |          | %     | 0,0%            | 0,0%     | 0,0%   | 8,2%   | 91,8% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                      |          | Count | 1               | 2        | 5      | 39     | 186   | 233    |         |
|                                                                                             |          | %     | 0,4%            | 0,9%     | 2,1%   | 16,7%  | 79,8% | 100,0% |         |

Πίνακας 118

Από το Fisher's exact test (43,285) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το αν οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 92) όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν πως οι μουσικές δραστηριότητες **ευνοούν την νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση** τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική **πολύ**. Αντίθετα, όταν οι βρεφονηπιοκόμοι θεωρούν πως οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την **νοητική ανάπτυξη/διανοητική ωρίμανση αρκετά**, τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική **αρκετά**.



Γράφημα 92

• **Ανάπτυξη κινητικών δεξιοτήτων**

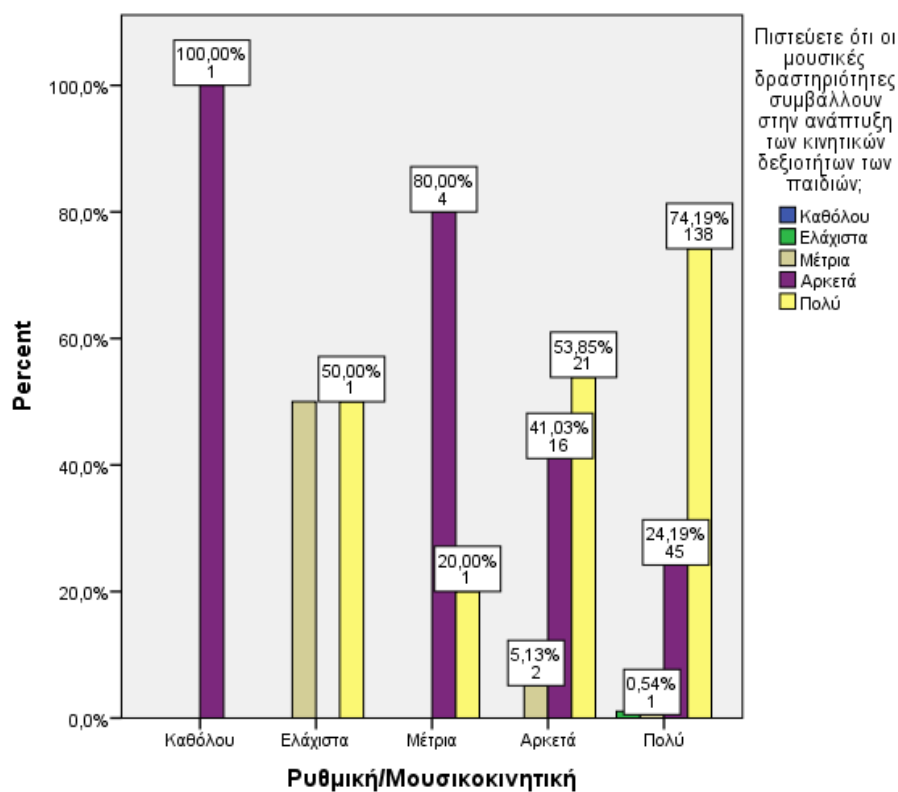
Στον πίνακα 119 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τον αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών ικανοτήτων των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν τη μουσικοκινητική.

| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιότητων των παιδιών; * Μουσικοκινητική Crosstabulation |          |       |                 |          |        |        |        |        |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------|----------|--------|--------|--------|--------|---------|
|                                                                                                                                           |          |       | Μουσικοκινητική |          |        |        |        | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                           |          |       | Καθόλου         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ   |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιότητων των παιδιών;                                   | Ελάχιστα | Count | 0               | 0        | 0      | 0      | 2      | 2      | ,001    |
|                                                                                                                                           |          | %     | 0,0%            | 0,0%     | 0,0%   | 0,0%   | 100,0% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                           | Μέτρια   | Count | 0               | 1        | 0      | 2      | 1      | 4      |         |
|                                                                                                                                           |          | %     | 0,0%            | 25,0%    | 0,0%   | 50,0%  | 25,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                           | Αρκετά   | Count | 1               | 0        | 4      | 16     | 45     | 66     |         |
|                                                                                                                                           |          | %     | 1,5%            | 0,0%     | 6,1%   | 24,2%  | 68,2%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                           | Πολύ     | Count | 0               | 1        | 1      | 21     | 138    | 161    |         |
|                                                                                                                                           |          | %     | 0,0%            | 0,6%     | 0,6%   | 13,0%  | 85,7%  | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                    |          | Count | 1               | 2        | 5      | 39     | 186    | 233    |         |
|                                                                                                                                           |          | %     | 0,4%            | 0,9%     | 2,1%   | 16,7%  | 79,8%  | 100,0% |         |

Πίνακας 119

Από το Fisher's exact test (34,974) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,001$ ) στην άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το αν οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών ικανοτήτων των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν την μουσικοκινητική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 93) όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν πως οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν πολύ ή αρκετά στην **ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών** τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική **πολύ**, ενώ όταν οι βρεφονηπιοκόμοι θεωρούν πως οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην **ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών μέτρια** **αρκετά**, τότε τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική **αρκετά**.



Γράφημα 93

## Ε) Ηχο-ιστορίες

Όπως φάνηκε και στις προτιμήσεις των παιδιών για τη χρήση μουσικών οργάνων και την ακρόαση μουσικής, έτσι και στην προτίμησή τους για τις ηχο-ιστορίες, αυτή **δε φαίνεται να σχετίζεται θετικά** με καμιά από τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για την επιρροή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.

|              |               | Count | Column N %   |
|--------------|---------------|-------|--------------|
| Ηχο-ιστορίες | Καθόλου       | 2     | 0,9%         |
|              | Ελάχιστα      | 15    | 6,5%         |
|              | Μέτρια        | 44    | 19,1%        |
|              | <b>Αρκετά</b> | 110   | <b>47,8%</b> |
|              | Πολύ          | 59    | 25,7%        |



## ΣΤ) Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Η προτίμηση των παιδιών στις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, φάνηκε να **σχετίζεται θετικά** μόνο με την άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή της μουσικής στην **ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών**. Καμιά από τις άλλες απόψεις τους για τους τομείς της ολόπλευρης ανάπτυξης, δε φάνηκε να επηρεάζει την προτίμηση των παιδιών για μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες. Στον πίνακα 113 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τον αν οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

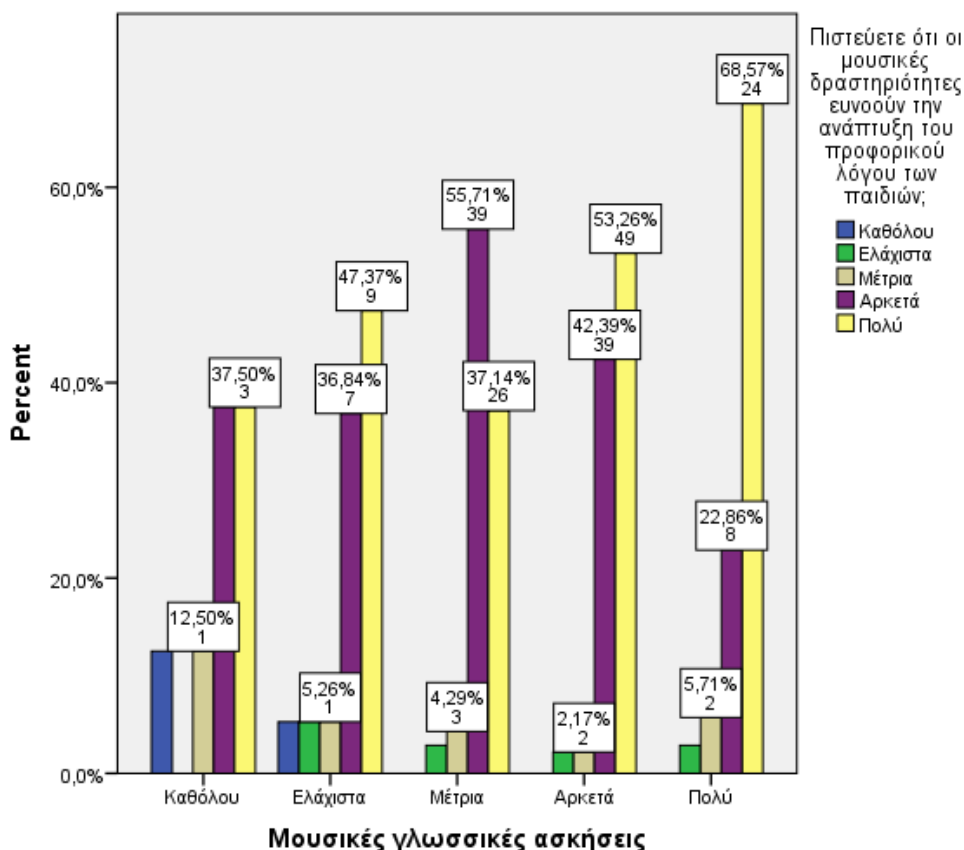
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών; * Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες Crosstabulation |          |       |                                   |          |        |        |       |        |         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-------|-----------------------------------|----------|--------|--------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                                                     |          |       | Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |        |        |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                     |          |       | Καθόλου                           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ  |        |         |
| Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών;                                                     | Καθόλου  | Count | 1                                 | 1        | 0      | 0      | 0     | 2      | ,014    |
|                                                                                                                                                     |          | %     | 50,0%                             | 50,0%    | 0,0%   | 0,0%   | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                     | Ελάχιστα | Count | 0                                 | 1        | 2      | 2      | 1     | 6      |         |
|                                                                                                                                                     |          | %     | 0,0%                              | 16,7%    | 33,3%  | 33,3%  | 16,7% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                     | Μέτρια   | Count | 1                                 | 1        | 3      | 2      | 2     | 9      |         |
|                                                                                                                                                     |          | %     | 11,1%                             | 11,1%    | 33,3%  | 22,2%  | 22,2% | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                     | Αρκετά   | Count | 3                                 | 7        | 39     | 39     | 8     | 96     |         |
|                                                                                                                                                     |          | %     | 3,1%                              | 7,3%     | 40,6%  | 40,6%  | 8,3%  | 100,0% |         |
|                                                                                                                                                     | Πολύ     | Count | 3                                 | 9        | 26     | 49     | 24    | 111    |         |
|                                                                                                                                                     |          | %     | 2,7%                              | 8,1%     | 23,4%  | 44,1%  | 21,6% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                                                                                                              |          | Count | 8                                 | 19       | 70     | 92     | 35    | 224    |         |
|                                                                                                                                                     |          | %     | 3,6%                              | 8,5%     | 31,3%  | 41,1%  | 15,6% | 100,0% |         |

Πίνακας 113

Από το Fisher's exact test (26,448) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,014$ ) στην άποψη των βρεφονηπιοκόμων για το αν οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου, ανάλογα με το αν τα παιδιά προτιμούν τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 87) όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν πως οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου πολύ, αρκετά ή ελάχιστα τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν τι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες πολύ, ενώ όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη

του προφορικού λόγου αρκετά τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες **αρκετά**.



Γράφημα 87

Σε μια προσπάθεια να ιεραρχηθούν οι γνώμες των βρεφονηπιοκόμων που αφορούν τις απόψεις τους, για τις προτιμήσεις των παιδιών ανάμεσα στις διάφορες δραστηριότητες μουσικής, φάνηκε οι ίδιοι να πιστεύουν στην πλειοψηφία τους, ότι στα παιδιά αρέσει πρώτα η μουσικοκινητική και έπειτα το τραγούδι με μικρό ποσοστό διαφοράς ανάμεσα στα δύο είδη μουσικών δραστηριοτήτων. Ακολουθεί η μουσική με χρήση μουσικών οργάνων, οι ηχο-ιστορίες και η ακρόαση μουσικής, με τελευταία στην προτίμηση των παιδιών κατά την άποψή τους, οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

Ακολούθως, προκειμένου να εξεταστούν σε βάθος ορισμένοι παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τις προτιμήσεις των παιδιών, πραγματοποιήθηκαν συσχετίσεις ανάμεσα στις γνώμες τους για τις προτιμήσεις των παιδιών, με α) στις πεποιθήσεις τους γενικότερα, για τη συμβολή της μουσικής στους τομείς ανάπτυξης των παιδιών και β) το περιεχόμενο των μαθημάτων

μουσικής που παρακολουθήσαν οι ίδιοι κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών.

Η συσχέτιση με το περιεχόμενο του μαθήματος της μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών, κατέδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα μονάχα ανάμεσα στο τραγούδι, τις ηχο-ιστορίες και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες. Αρνητική συσχέτιση φάνηκε ανάμεσα στη μουσική με χρήση μουσικών οργάνων, την ακρόαση μουσικής και τη μουσικοκινητική αγωγή.

Όσον αφορά το τραγούδι, η ανάλυση έδειξε ότι ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίο διδάχθηκαν οι βρεφονηπιοκόμοι κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών το τραγούδι, τα παιδιά το προτιμούν πολύ. Οι ηχο-ιστορίες αντίστοιχα, αρέσουν στα παιδιά αρκετά, ανεξαρτήτως του βαθμού που οι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν το συγκεκριμένο αντικείμενο στη διάρκεια των σπουδών τους. Αντίθετα, στις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, οι προτιμήσεις των παιδιών σύμφωνα με την θεώρηση των βρεφονηπιοκόμων φαίνεται να είναι αλληλένδετες. Όπως κατέδειξε η ανάλυση των δεδομένων, αν οι βρεφονηπιοκόμοι είχαν διδαχθεί πολύ τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες τότε αντίστοιχα, τις προτιμούσαν και τα παιδιά πολύ. Ενώ εάν οι βρεφονηπιοκόμοι τις είχαν διδάχθηκαν αρκετά ελάχιστα, μέτρια ή καθόλου, τα παιδιά αντιστοίχως, τις προτιμούσαν και εκείνα αρκετά ή μέτρια.

Ομοίως, η συσχέτιση με τις γενικότερες πεποιθήσεις των βρεφονηπιοκόμων για την επιρροή της μουσικής αγωγής στην ομαλή ανάπτυξη των παιδιών, κατέδειξε μια αλληλένδετη σχέση ανάμεσα στις απόψεις των ίδιων και την αντίστοιχη προτίμηση των παιδιών στο τραγούδι κατά τα πρώτα στάδια. Όταν οι ίδιοι πιστεύουν πως οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλουν στην έκφραση του συναισθήματος της ευχαρίστησης των παιδιών πολύ, τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν το τραγούδι ακόμη περισσότερο.

Παρόμοια συνέβη και με τη δραστηριότητα της μουσικοκινητικής αγωγής. Η προτίμηση των παιδιών για τη μουσικοκινητική, συσχετίστηκε με την άποψη των βρεφονηπιοκόμων για τη θετική συμβολή της μουσικοκινητικής αγωγής σε δεξιότητες όπως η έκφραση συναισθημάτων των παιδιών, η αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης μέσα στην τάξη, η δημιουργική τους έκφραση, η νοητική ανάπτυξη και διανοητική τους ωρίμανση καθώς και η ανάπτυξη των κινητικών τους δεξιοτήτων. Όταν οι βρεφονηπιοκόμοι θεωρούν πως οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν σε αυτές τις δεξιότητες πολύ, τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν και εκείνα τη

μουσικοκινητική περισσότερο. Αντίθετα, ενώ όταν οι βρεφονηπιοκόμοι πιστεύουν ότι οι δραστηριότητες μουσικής, συμβάλλουν σε αυτές αρκετά, τα παιδιά φαίνεται να προτιμούν την μουσικοκινητική μέτρια.

Το ίδιο συμβαίνει και με τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, αφού ο βαθμός προτίμησής τους από τα παιδιά, φάνηκε να σχετίζεται με την πεποίθηση των βρεφονηπιοκόμων αν οι δραστηριότητες αυτού του τύπου συμβάλλουν στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου των παιδιών.

Αντίθετα, η προτίμηση των παιδιών για μουσική με χρήση μουσικών οργάνων, η ακρόαση μουσικής, όπως και οι ηχο-ιστορίες, δε φαίνεται να σχετίζεται θετικά με καμιά από τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για την επιρροή της μουσικής στην καλλιέργεια και ανάπτυξη δεξιοτήτων που απαρτίζουν την ομαλότερη και ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.

Συνοψίζοντας τα στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα που προέκυψαν από τις παραπάνω συσχετίσεις, διαπιστώνουμε ότι τα παιδιά σύμφωνα με τη γνώμη των βρεφονηπιοκόμων, προτιμούν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αντιστοίχως, τις μουσικές δραστηριότητες στο ημερήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Δραστηριότητες όπως το τραγούδι, η χρήση μουσικών οργάνων, η ακρόαση και η μουσικοκινητική φάνηκε να αρέσουν πολύ στα παιδιά ανεξάρτητα από τις πεποιθήσεις ή το βαθμό που είχαν διδαχθεί οι βρεφονηπιοκόμοι τις αντίστοιχες δραστηριότητες. Παρόλα αυτά δεν πρέπει να παραβλέψουμε και τις θετικές συσχετίσεις ανάμεσα στην πεποίθηση των βρεφονηπιοκόμων για τη γενικότερη συμβολή της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών και την επιρροή που αυτή ασκεί όπως φάνηκε, στο βαθμό προτίμησης των αντίστοιχων δραστηριοτήτων από τα παιδιά. Το ίδιο συμβαίνει και με την θετική συσχέτιση που βρέθηκε ανάμεσα σε ορισμένες μουσικές δραστηριότητες, με το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής κατά τη διάρκεια του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών που παρακολούθησαν οι βρεφονηπιοκόμοι. Αποδεικνύεται συνεπώς μια σχέση ανάμεσα στο περιεχόμενο των μαθημάτων σπουδών και στις πεποιθήσεις που αποκτούν οι βρεφονηπιοκόμοι για την αξία της μουσικής αγωγής και ακολούθως, την επιρροή των απόψεων τους, στον αντίστοιχο βαθμό προτίμησης και ενασχόλησης των παιδιών με τα διάφορα είδη των μουσικών δραστηριοτήτων. Τονίζεται συνεπώς μέσα από τα συμπεράσματα της μελέτης, η σημασία της ποικιλίας του περιεχομένου των μαθημάτων στα

προγραμμάτων σπουδών, για τη στάση των βρεφονηπιοκόμων αρχικά, και των παιδιών στη συνέχεια, σχετικά με την αξία και τις επιμέρους προτιμήσεις στις διαφορετικές μουσικές δραστηριότητες. Επιπροσθέτως, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι πιθανόν να αντικατοπτρίζονται οι δικές τους προτιμήσεις στις πεποιθήσεις τους σχετικά με τις αντίστοιχες προτιμήσεις των παιδιών. Αυτό μπορεί να εξηγείται με δύο τρόπους: είτε ο τρόπος που αντιλαμβάνονται οι βρεφονηπιοκόμοι τις δραστηριότητες διαμορφώνει και τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τις προτιμήσεις των παιδιών ή ο τρόπος που αντιλαμβάνονται οι βρεφονηπιοκόμοι τις δραστηριότητες διαμορφώνει τη στάση των παιδιών απέναντι στις δραστηριότητες.

#### 5.4 Αίσθημα ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων

Ένα από τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης ήταν να διερευνηθεί το πόσο ασφαλείς νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση δραστηριοτήτων μουσικής αγωγής. Στην πλειοψηφία τους οι βρεφονηπιοκόμοι δήλωσαν ότι νιώθουν **αρκετά** ασφαλείς, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη (54,5%).

|                                                                                                 |               | Count | Column N %   |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------|-------|--------------|
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Καθόλου       | 4     | 1,7%         |
|                                                                                                 | Ελάχιστα      | 8     | 3,4%         |
|                                                                                                 | Μέτρια        | 46    | 19,7%        |
|                                                                                                 | <b>Αρκετά</b> | 127   | <b>54,5%</b> |
|                                                                                                 | Πολύ          | 48    | 20,6%        |

Πίνακας 9

Προκειμένου να διερευνηθεί λοιπόν η ασφάλεια που νιώθουν οι ίδιοι κατά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων και οι παράγοντες που τους προκαλούν τυχόν ανασφάλεια, οι συμμετέχοντες, κλήθηκαν να απαντήσουν σε τρία διαφορετικά ερωτήματα:

- 1) πόσο ασφαλείς νιώθουν ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων.
- 2) ποιες από τις μουσικές δραστηριότητες νιώθουν περισσότερο ασφαλείς να εκτελέσουν.

3) ποιοι είναι οι παράγοντες που ενδεχομένως προκαλούν ανασφάλεια στους ίδιους ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων.

Οι απαντήσεις των παραπάνω ερωτημάτων συσχετίστηκαν με:

- Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική.
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική.
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες.
- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών.
- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών.
- Γνώση μουσικού οργάνου.
- Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, όπου έπρεπε να επιλέξουν από τα παρακάτω:

- ❖ Τραγούδι,
- ❖ Εκμάθηση μουσικού οργάνου,
- ❖ Θεωρία μουσικής/σημειογραφία,
- ❖ Μουσικοκινητική,
- ❖ Ηχο-ιστορίες,
- ❖ Μουσικές γλωσσικές ασκήσεις

#### **5.4.1 Αίσθημα ασφάλειας βρεφονηπιοκόμων**

Η ανάλυση των συσχετίσεων σχετικά με την ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα ανάμεσα σε όλους τους παράγοντες με τους οποίους συσχετίστηκε:

- α) Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική.

- β) Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική.
- γ) Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες.
- δ) Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών.
- ε) Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών.
- στ) Γνώση κάποιου μουσικού οργάνου.

ζ) περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους (*Τραγούδι, Εκμάθηση μουσικού οργάνου, Θεωρία μουσικής/σημειογραφία, Μουσικοκινητική, Ηχο-ιστορίες, Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες*)

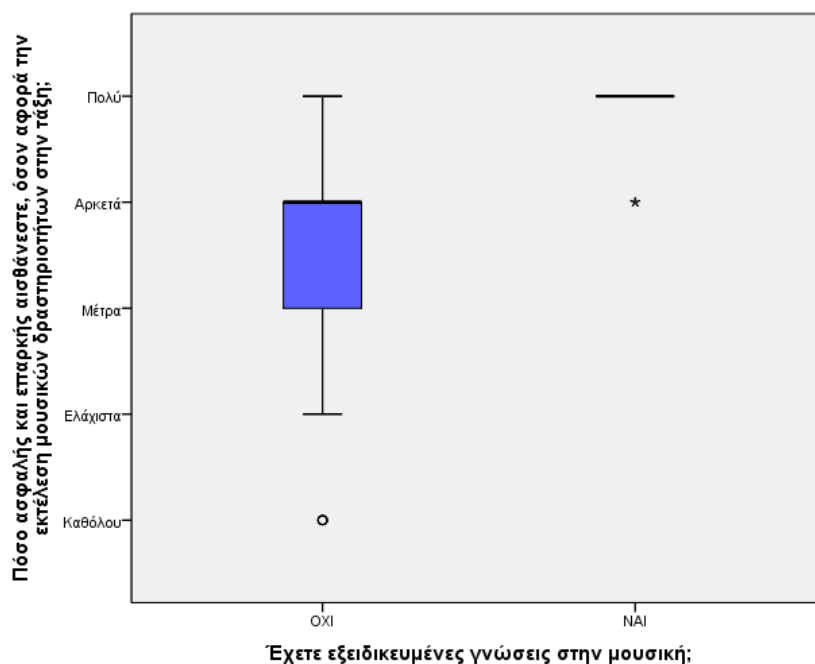
#### ***A) Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική - Αίσθημα ασφάλειας***

Στον πίνακα 20 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη ανάλογα με το αν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική. Παρουσιάζεται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics                                                                                |                                            |    |           |                 |                           | p-value |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------|----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                                                                                                 | Έχετε εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική; |    | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | OXI                                        | 22 | 3,84      | ,817            | ,055                      | ,000    |
|                                                                                                 | NAI                                        | 0  | 4,80      | ,422            | ,133                      |         |

*Πίνακας 20*

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ανάλογα με το αν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική ( $p < ,001$ ). Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 2) οι βρεφονηπιοκόμοι που **έχουν εξειδικευμένες γνώσεις** στην μουσική νιώθουν **πιο ασφαλείς** να εκτελέσουν μουσικές δραστηριότητες στην τάξη (4,80) συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν (3,84).



Γράφημα 7

### ***B) Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική - Αίσθημα ασφάλειας***

Στον πίνακα 23 φαίνεται η ασφάλεια και η επάρκεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική. Παρουσιάζεται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

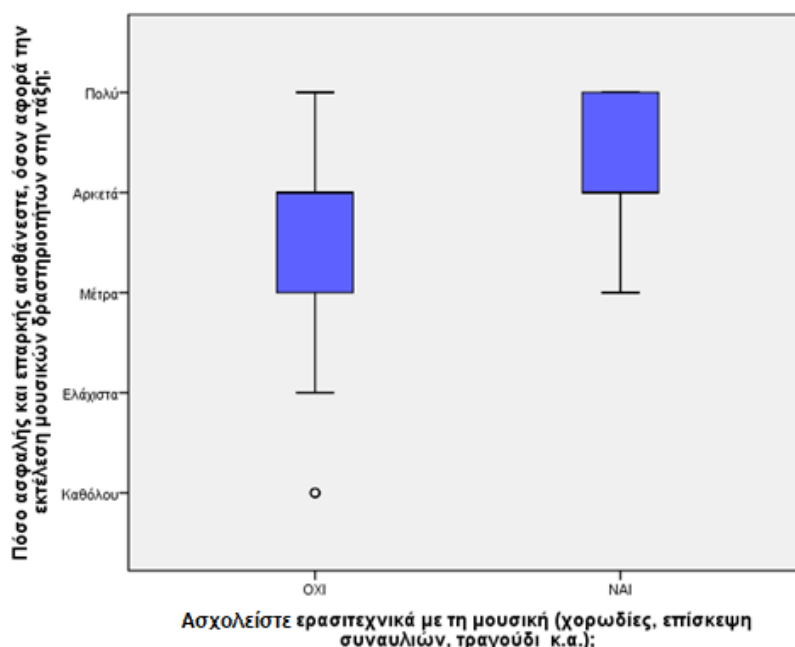
| Group Statistics                                                                                         |                                                                                               |    |              |                    |                                    |         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|----|--------------|--------------------|------------------------------------|---------|
|                                                                                                          | Ασχολείστε<br>ερασιτεχνικά με τη μουσική<br>(χορωδίες, επίσκεψη<br>συναυλιών, τραγούδι κ.α.); |    | Μέση<br>τιμή | Τυπική<br>απόκλιση | Τυπικό<br>σφάλμα<br>μέσης<br>τιμής | p-value |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής<br>αισθάνεστε, όσον αφορά την<br>εκτέλεση μουσικών<br>δραστηριοτήτων στην τάξη; | OXI                                                                                           | 49 | 3,72         | ,878               | ,072                               | ,000    |
|                                                                                                          | NAI                                                                                           | 2  | 4,18         | ,631               | ,070                               |         |

Πίνακας 23

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική.



Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 5) οι βρεφονηπιοκόμοι νιώθουν **μεγαλύτερη ασφάλεια** να εκτελέσουν μουσικές δραστηριότητες στην τάξη **όταν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική** (4,18) συγκριτικά με αυτούς που δεν ασχολούνται (3,72).



Γράφημα 5

### Γ) Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες - Αίσθημα ασφάλειας

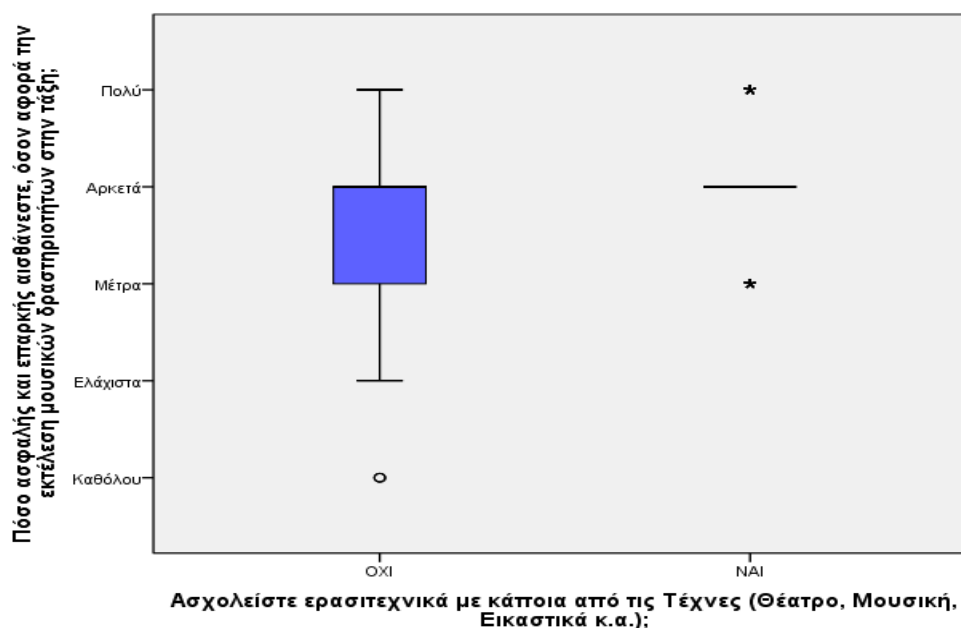
Στον πίνακα 29 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics                                                                                |                                                                                     |     |           |                 |                           |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                                                                                                 | Ασχολείστε ερασιτεχνικά με κάποια από τις Τέχνες (Θέατρο, Μουσική, Εικαστικά κ.α.); | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | OXI                                                                                 | 152 | 3,80      | ,869            | ,071                      | ,014    |
|                                                                                                 | NAI                                                                                 | 79  | 4,08      | ,636            | ,072                      |         |

Πίνακας 29

Από το έλεγχο t-test προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,014$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 11) εκείνοι οι οποίοι ασχολούνται **ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες** νιώθουν **πιο ασφαλείς** να εκτελέσουν μουσικές δραστηριότητες μέσα στην τάξη (4,08) συγκριτικά με αυτούς που δεν ασχολούνται (3,80).



Γράφημα 11

#### Δ) Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών- Αίσθημα ασφάλειας

Στον πίνακα 38 φαίνεται η ασφάλεια και η επάρκεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

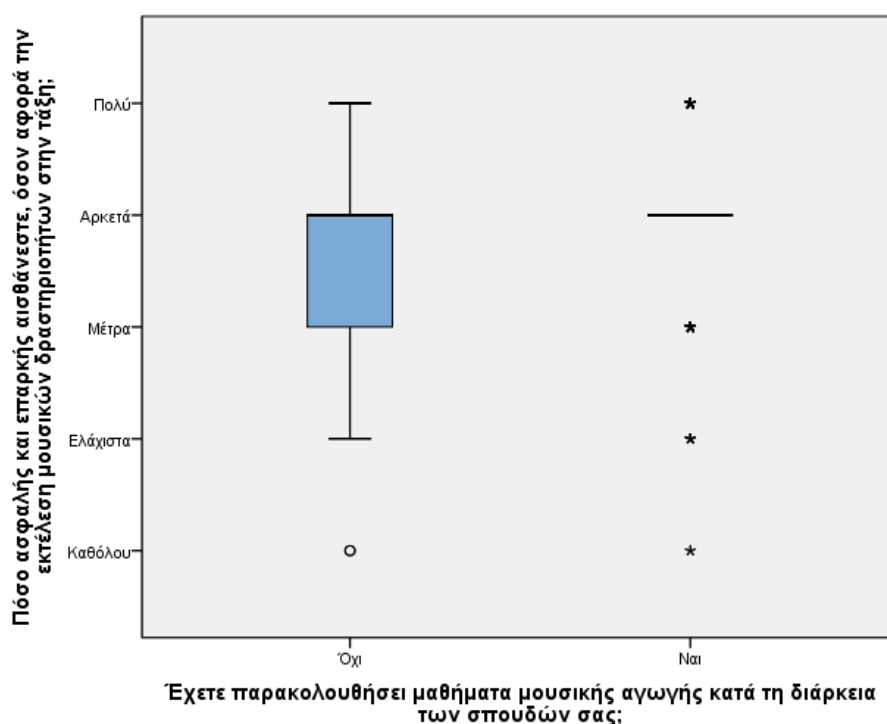
| Group Statistics |                                                                                 |    |           |                 |                           |         |
|------------------|---------------------------------------------------------------------------------|----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; | N  | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
|                  | Όχι                                                                             | 28 | 3,43      | 1,069           | ,202                      | ,002    |

|                                                                                                 |     |     |      |      |      |  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----|------|------|------|--|
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Ναι | 204 | 3,95 | ,774 | ,054 |  |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----|------|------|------|--|

Πίνακας 39

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,002$ ) στην μέση τιμή της ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 21) οι βρεφονηπιοκόμοι που **έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών** τους νιώθουν **μεγαλύτερη ασφάλεια**, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη (3,95), συγκριτικά με όσους δεν έχουν παρακολουθήσει (3,43).



Γράφημα 21

***E) Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών - Αίσθημα ασφάλειας***

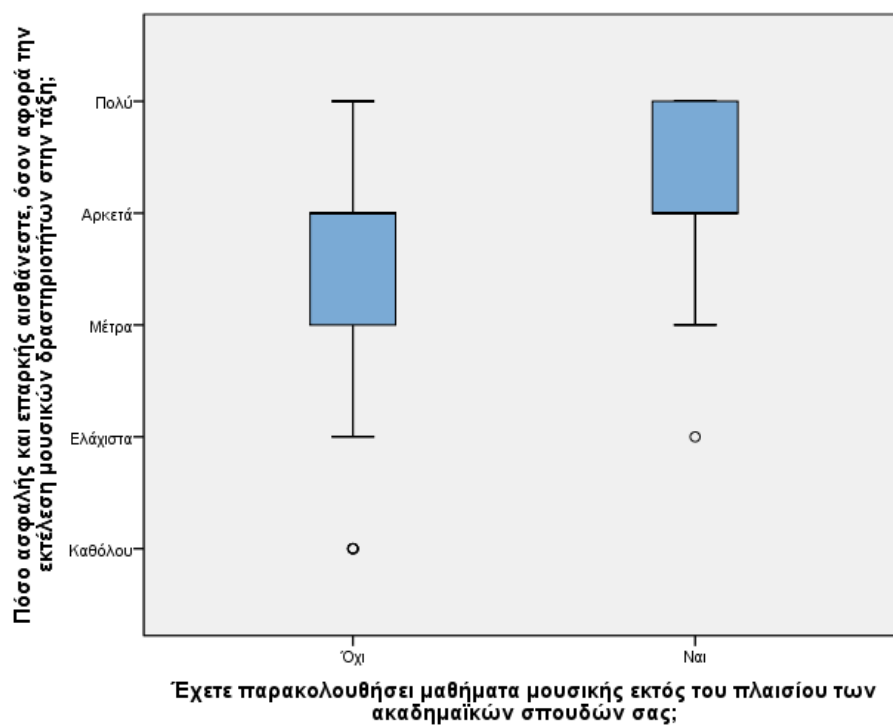
Στον πίνακα 48 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics                                                                                |                                                                                        |     |           |                 |                           |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                                                                                                 | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Όχι                                                                                    | 174 | 3,78      | ,827            | ,063                      | ,001    |
|                                                                                                 | Ναι                                                                                    | 57  | 4,21      | ,750            | ,099                      |         |

Πίνακας 48

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,001$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 29) αυτοί που έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους νιώθουν **μεγαλύτερη ασφάλεια**, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη (4,21), συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (3,78).



Γράφημα 29

### ΣΤ) Γνώση κάποιου μουσικού οργάνου - Αίσθημα ασφάλειας

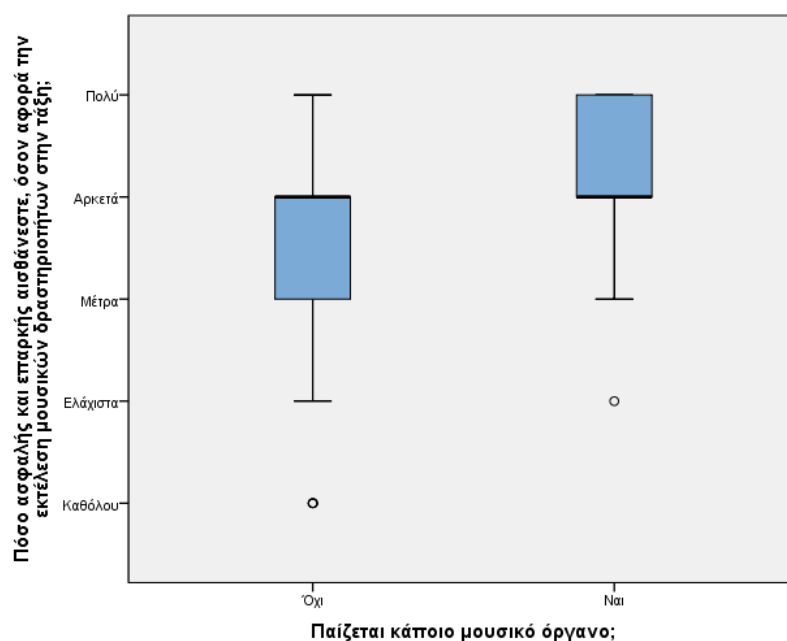
Στον πίνακα 55 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο όργανο. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics                                                                                |                                 |     |           |                 |                           |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                                                                                                 | Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Όχι                             | 179 | 3,80      | ,842            | ,063                      | ,005    |
|                                                                                                 | Ναι                             | 53  | 4,17      | ,727            | ,100                      |         |

Πίνακας 55

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,005$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

Σύμφωνα με το συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 36) προκύπτει ότι εκείνοι οι οποίοι **παίζουν κάποιο όργανο** νιώθουν **μεγαλύτερη ασφάλεια** (4,17) συγκριτικά με εκείνους που δεν παίζουν (3,80).



Γράφημα 36

**Ζ) Το περιεχόμενο μαθημάτων μουσικής αγωγής που παρακολούθησαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους** (Τραγούδι, Εκμάθηση μουσικού οργάνου, Θεωρία μουσικής/σημειογραφία, Μουσικοκινητική, Ηχο-ιστορίες, Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες) - **Αίσθημα ασφάλειας**

Στον πίνακα που ακολουθεί φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς, ανάλογα με το αν διδάχθηκαν τραγούδι κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.

|  |         | Τραγούδι |          |        |        |      | Σύνολο |
|--|---------|----------|----------|--------|--------|------|--------|
|  |         | Καθόλου  | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ |        |
|  | Καθόλου | 0        | 1        | 2      | 0      | 1    | 4      |

|                                                                                                 |          |    |    |    |    |    |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|----|----|----|----|----|-----|
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Ελάχιστα | 1  | 2  | 1  | 3  | 1  | 8   |
|                                                                                                 | Μέτρια   | 0  | 5  | 14 | 11 | 14 | 44  |
|                                                                                                 | Αρκετά   | 9  | 8  | 25 | 37 | 47 | 126 |
|                                                                                                 | Πολύ     | 1  | 2  | 5  | 10 | 28 | 46  |
| Σύνολο                                                                                          |          | 11 | 18 | 47 | 61 | 91 | 228 |

πίνακας 124

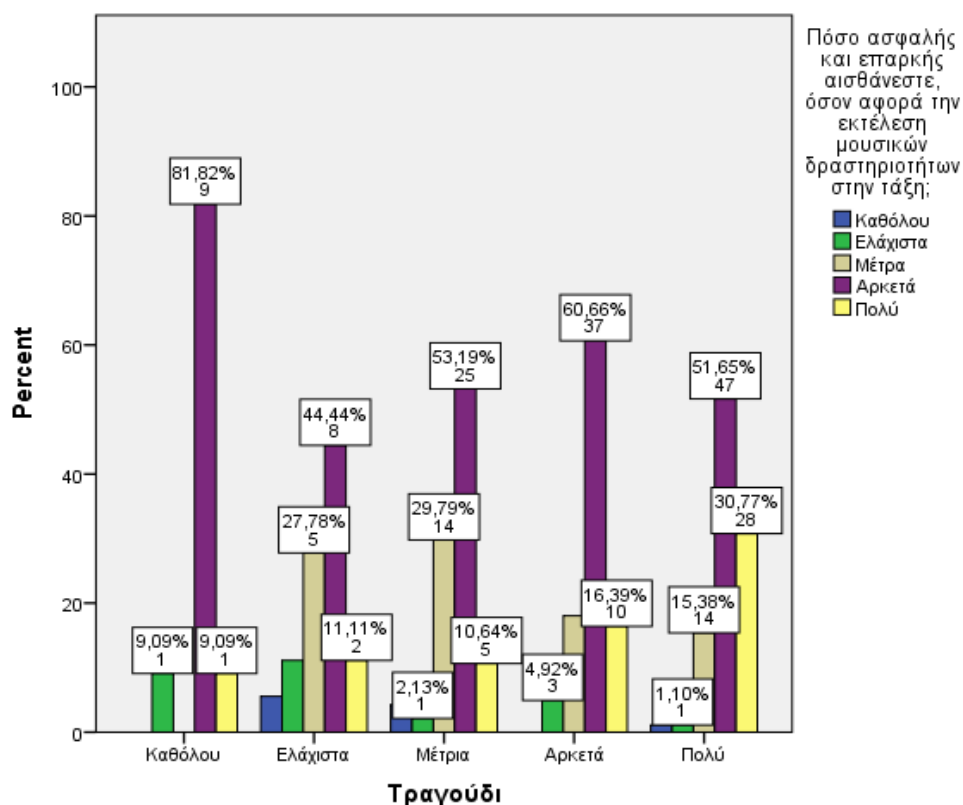
### • Τραγούδι

Από το Pearson's chi-square (28,312) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,013$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς ανάλογα με το αν διδάχθηκαν τραγούδι κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 2) οι βρεφονηπιοκόμοι που **διδάχθηκαν τραγούδι** πολύ, αρκετά και μέτρια, ελάχιστα ή και καθόλου αισθάνονται **αρκετά ασφαλείς**. **Παραδόξως όσοι δε διδάχθηκαν τραγούδι (καθόλου) αισθάνονται σε μικρότερα ποσοστά μέτρια ή λιγότερα ασφαλείς συγκριτικά με τις άλλες κατηγορίες.**

|                                                                                           | Value               | df | Asymptotic Significance (2-sided) | Monte Carlo Sig. (2-sided) |                         |             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|----|-----------------------------------|----------------------------|-------------------------|-------------|
|                                                                                           |                     |    |                                   | Significance               | 95% Confidence Interval |             |
|                                                                                           |                     |    |                                   |                            | Lower Bound             | Upper Bound |
| Pearson Chi-Square                                                                        | 28,312 <sup>a</sup> | 16 | ,029                              | ,035                       | ,031                    | ,038        |
| Likelihood Ratio                                                                          | 29,390              | 16 | ,021                              | ,025                       | ,022                    | ,028        |
| Fisher's Exact Test                                                                       | 27,255              |    |                                   | ,013                       | ,011                    | ,016        |
| Linear-by-Linear Association                                                              | 10,182 <sup>c</sup> | 1  | ,001                              | ,002                       | ,001                    | ,002        |
| N of Valid Cases                                                                          | 228                 |    |                                   |                            |                         |             |
| a. 14 cells (56,0%) have expected Πλήθος less than 5. The minimum expected Πλήθος is ,19. |                     |    |                                   |                            |                         |             |
| c. The standardized statistic is 3,191.                                                   |                     |    |                                   |                            |                         |             |

πίνακας 125



Γράφημα 94

### • Εκμάθηση μουσικού οργάνου

**Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη - Εκμάθηση μουσικού οργάνου**

Στον ακόλουθο πίνακα φαίνεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς, ανάλογα με το αν διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

|                                                                                                 |          | Εκμάθηση μουσικού οργάνου |          |        |        |      | Σύνολο |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|---------------------------|----------|--------|--------|------|--------|
|                                                                                                 |          | Καθόλου                   | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ |        |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Καθόλου  | 0                         | 1        | 1      | 2      | 0    | 4      |
|                                                                                                 | Ελάχιστα | 1                         | 4        | 0      | 2      | 1    | 8      |
|                                                                                                 | Μέτρια   | 5                         | 9        | 17     | 7      | 7    | 45     |
|                                                                                                 | Αρκετά   | 15                        | 13       | 37     | 33     | 28   | 126    |
|                                                                                                 | Πολύ     | 2                         | 6        | 4      | 13     | 22   | 47     |
| Σύνολο                                                                                          |          | 23                        | 33       | 59     | 57     | 58   | 230    |

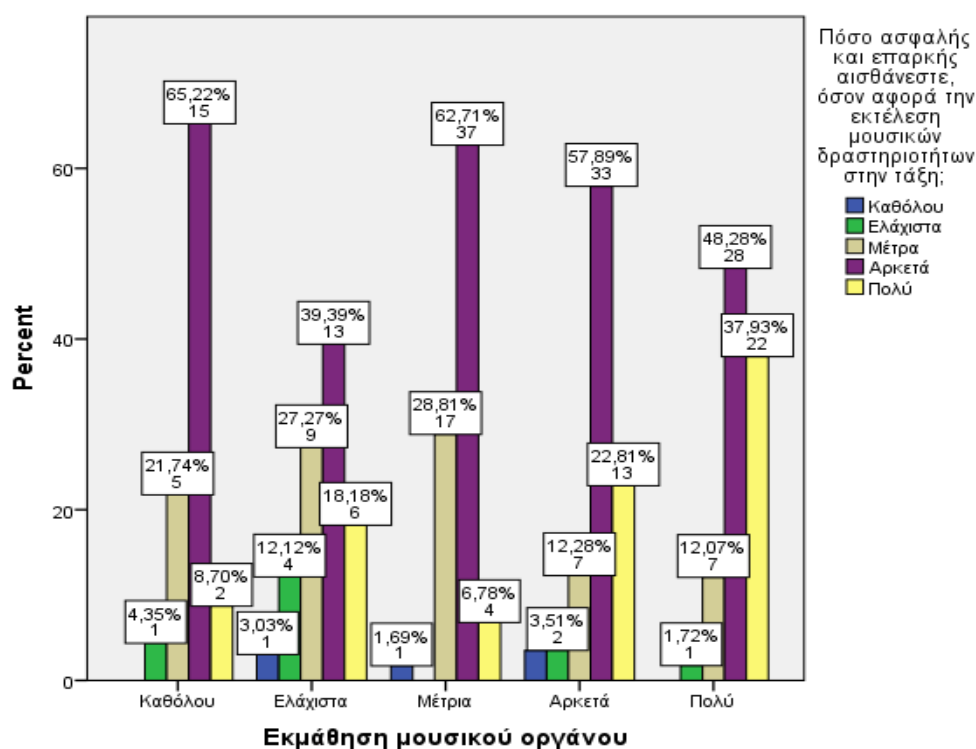
πίνακας 126



Από το Pearson's chi-square (38,275) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < 0,001$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς ανάλογα με το αν διδάχθηκαν κάποιο μουσικό όργανο κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Στο συγκριτικό ραβδόγραμμα που ακολουθεί (γράφημα 2) φαίνεται ότι όσοι βρεφονηπιοκόμοι **διδάχθηκαν ένα μουσικό όργανο αρκετά και πολύ**, νιώθουν **πολύ ασφαλείς, σε μεγαλύτερα ποσοστά από τις υπόλοιπες βαθμίδες εκμάθησης στην εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων**. Τα μεγαλύτερα ποσοστά βρεφονηπιοκόμων που αισθάνονται **μέτρια ασφάλεια** δηλώσαν **καθόλου, ελάχιστη και μέτρια εκμάθηση μουσικού οργάνου**. Παράδοξο φαίνεται να είναι και πως όσοι δεν διδάχθηκαν (καθόλου) κάποιο μουσικό όργανο αισθάνονται σε μεγαλύτερα ποσοστά αρκετά ασφαλείς συγκριτικά με τις υπόλοιπες βαθμίδες εκμάθησης.

|                                                                                           | Value               | df | Asymptotic<br>Significance<br>(2-sided) | Monte Carlo Sig. (2-sided) |                         |             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|----|-----------------------------------------|----------------------------|-------------------------|-------------|
|                                                                                           |                     |    |                                         | Significance               | 95% Confidence Interval |             |
|                                                                                           |                     |    |                                         |                            | Lower Bound             | Upper Bound |
| Pearson Chi-Square                                                                        | 38,275 <sup>a</sup> | 16 | ,001                                    | ,002                       | ,001                    | ,002        |
| Likelihood Ratio                                                                          | 39,492              | 16 | ,001                                    | ,001                       | ,000                    | ,001        |
| Fisher's Exact Test                                                                       | 35,700              |    |                                         | ,000                       | ,000                    | ,001        |
| Linear-by-Linear Association                                                              | 12,448 <sup>c</sup> | 1  | ,000                                    | ,000                       | ,000                    | ,001        |
| N of Valid Cases                                                                          | 230                 |    |                                         |                            |                         |             |
| a. 12 cells (48,0%) have expected Πλήθος less than 5. The minimum expected Πλήθος is ,40. |                     |    |                                         |                            |                         |             |
| c. The standardized statistic is 3,528.                                                   |                     |    |                                         |                            |                         |             |



Γράφημα 95

### • Θεωρία μουσικής/σημειογραφία

**Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη- Θεωρία μουσικής/σημειογραφία (νότες)**

Ακολουθεί ο πίνακας με τον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς, ανάλογα με το αν διδάχθηκαν θεωρία της μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

|                                                                                                 |          | Θεωρία μουσικής/σημειογραφία (νότες) |          |        |        |      | Σύνολο |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|--------------------------------------|----------|--------|--------|------|--------|
|                                                                                                 |          | Καθόλου                              | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ |        |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Καθόλου  | 0                                    | 2        | 0      | 2      | 0    | 4      |
|                                                                                                 | Ελάχιστα | 1                                    | 2        | 1      | 3      | 1    | 8      |
|                                                                                                 | Μέτρια   | 4                                    | 10       | 12     | 12     | 3    | 41     |
|                                                                                                 | Αρκετά   | 8                                    | 13       | 23     | 41     | 39   | 124    |
|                                                                                                 | Πολύ     | 0                                    | 4        | 6      | 12     | 24   | 46     |
| Σύνολο                                                                                          |          | 13                                   | 31       | 42     | 70     | 67   | 223    |

πίνακας 128

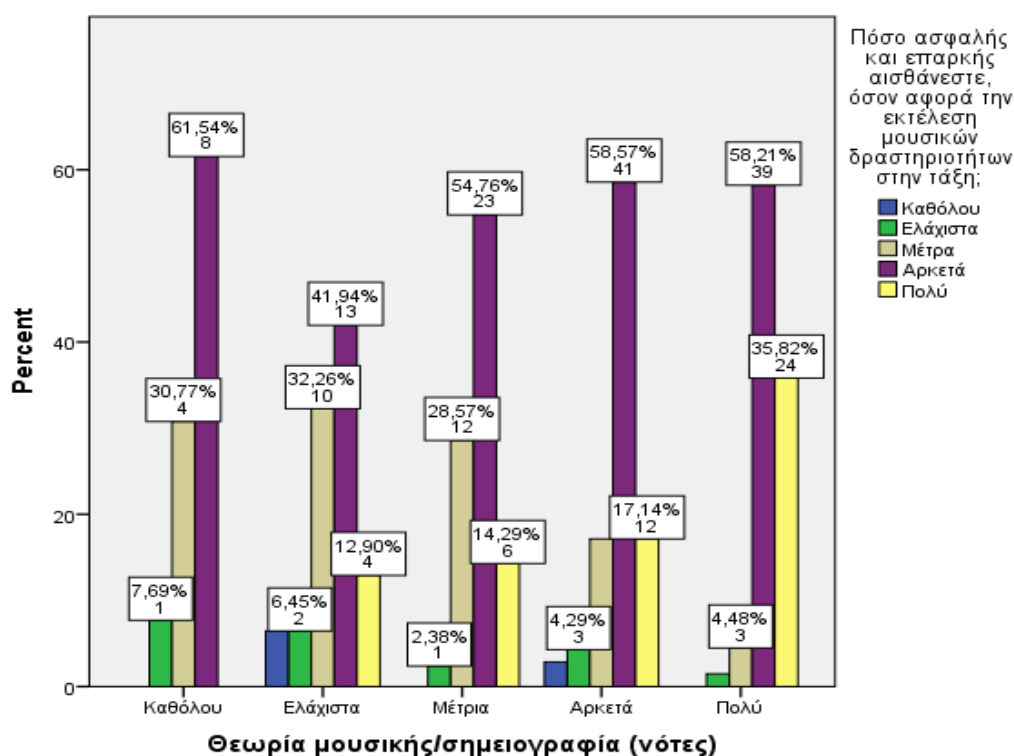
Από το Pearson's chi-square (36,220) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < 0,001$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς

στην εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων ανάλογα με την γνώση τους πάνω στην θεωρία της μουσικής.

Πιο αναλυτικά, οι βρεφονηπιοκόμοι που έχουν **πολύ και αρκετά καλή γνώση σημειογραφίας της μουσικής** φαίνονται να αισθάνονται **περισσότερο ασφαλείς** σε μουσικές δραστηριότητες στην τάξη. Επιπλέον, όπως θα ήταν αναμενόμενο, όσοι δηλώνουν ότι **διδάχθηκαν καθόλου και ελάχιστα μουσική σημειογραφία** κατά τις σπουδές τους εμφανίζονται σε μεγαλύτερα **ποσοστά καθόλου ή ελάχιστα ανασφαλείς**. Τα μεγαλύτερα ποσοστά εκπαιδευτικών που αισθάνονται μέτρια ασφάλεια δηλώσαν καθόλου, ελάχιστη και μέτρια εκμάθηση μουσικής σημειογραφίας. Αξιοπρόσεκτο είναι και το ότι όσοι δεν έχουν διδαχθεί καθόλου θεωρία της μουσικής εμφανίζονται σε μεγαλύτερα ποσοστά αρκετά ασφαλείς σε ένα ενδεχόμενο μιας μουσικής δραστηριότητας στην τάξη.

|                                                                                           | Value               | df | Asymptotic<br>Significance<br>(2-sided) | Monte CarloSig. (2-sided) |                         |             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|----|-----------------------------------------|---------------------------|-------------------------|-------------|
|                                                                                           |                     |    |                                         | Significance              | 95% Confidence Interval |             |
|                                                                                           |                     |    |                                         |                           | Lower Bound             | Upper Bound |
| Pearson Chi-Square                                                                        | 36,220 <sup>a</sup> | 16 | ,003                                    | ,004                      | ,002                    | ,005        |
| Likelihood Ratio                                                                          | 40,439              | 16 | ,001                                    | ,000                      | ,000                    | ,001        |
| Fisher's Exact Test                                                                       | 36,083              |    |                                         | ,000                      | ,000                    | ,000        |
| Linear-by-Linear Association                                                              | 21,467 <sup>c</sup> | 1  | ,000                                    | ,000                      | ,000                    | ,000        |
| N of Valid Cases                                                                          | 223                 |    |                                         |                           |                         |             |
| a. 12 cells (48,0%) have expected Πλήθος less than 5. The minimum expected Πλήθος is ,23. |                     |    |                                         |                           |                         |             |
| c. The standardized statistic is 4,633.                                                   |                     |    |                                         |                           |                         |             |

πίνακας 128



Γράφημα 96

### • Μουσικοκινητική

Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη - Μουσικοκινητική

|                                                                                                 |          | Μουσικοκινητική |          |        |        |      | Σύνολο |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-----------------|----------|--------|--------|------|--------|
|                                                                                                 |          | Καθόλου         | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ |        |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Καθόλου  | 1               | 1        | 0      | 1      | 1    | 4      |
|                                                                                                 | Ελάχιστα | 1               | 3        | 1      | 2      | 1    | 8      |
|                                                                                                 | Μέτρια   | 0               | 5        | 12     | 16     | 11   | 44     |
|                                                                                                 | Αρκετά   | 0               | 9        | 23     | 39     | 56   | 127    |
|                                                                                                 | Πολύ     | 0               | 2        | 3      | 9      | 32   | 46     |
| Σύνολο                                                                                          |          | 2               | 20       | 39     | 67     | 101  | 229    |

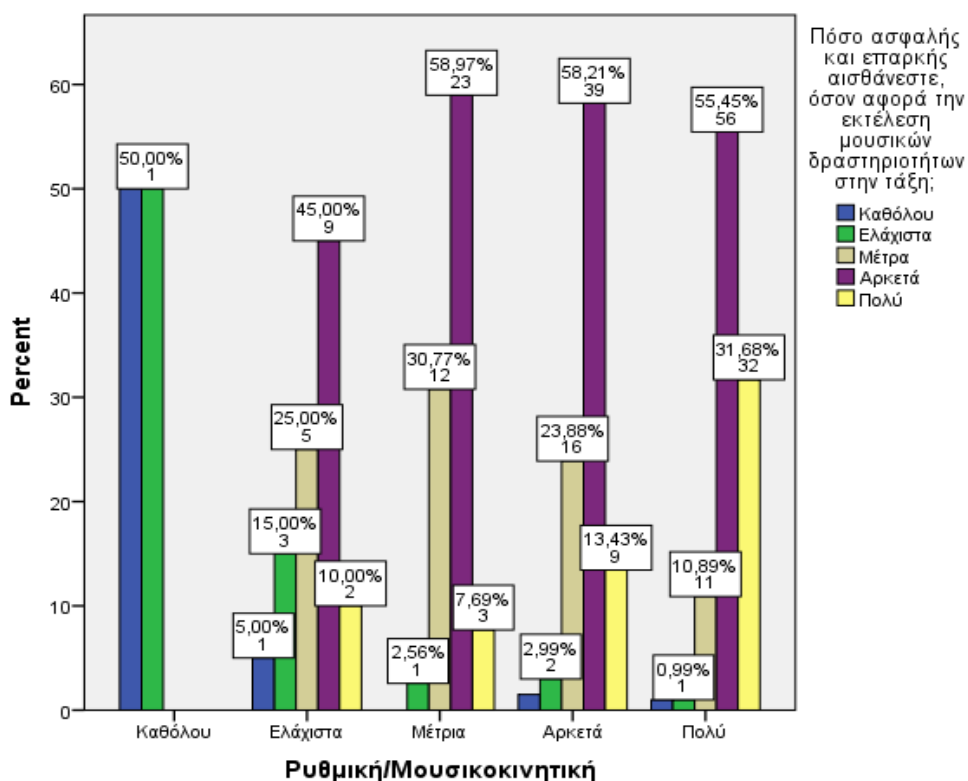
πίνακας 128

Από το Pearson's chi-square (72,990) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < 0,001$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς στην εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων και συγκεκριμένα μουσικοκινητικής ανάλογα με τον έχουν διδαχθεί το σχετικό αντικείμενο.

|                                                                                           | Value                   | df | Asymptotic<br>Significance<br>(2-sided) | Monte CarloSig. (2-sided) |                         |             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|----|-----------------------------------------|---------------------------|-------------------------|-------------|
|                                                                                           |                         |    |                                         | Significance              | 95% Confidence Interval |             |
|                                                                                           |                         |    |                                         |                           | Lower Bound             | Upper Bound |
| Pearson Chi-Square                                                                        | 72,<br>990 <sup>a</sup> | 16 | ,000                                    | ,000                      | ,000                    | ,000        |
| Likelihood Ratio                                                                          | 42,<br>248              | 16 | ,000                                    | ,000                      | ,000                    | ,000        |
| Fisher's Exact Test                                                                       | 43,<br>168              |    |                                         | ,000                      | ,000                    | ,000        |
| Linear-by-Linear<br>Association                                                           | 28,<br>550 <sup>c</sup> | 1  | ,000                                    | ,000                      | ,000                    | ,000        |
| N of Valid Cases                                                                          | 229                     |    |                                         |                           |                         |             |
| a. 15 cells (60,0%) have expected Πλήθος less than 5. The minimum expected Πλήθος is ,03. |                         |    |                                         |                           |                         |             |
| c. The standardized statistic is 5,343.                                                   |                         |    |                                         |                           |                         |             |

πίνακας 129

Από το συγκριτικό ραβδόγραμμα παρακάτω, φαίνεται πως όσοι **δεν έχουν διδαχθεί (ελάχιστη ή καθόλου)** το παραπάνω αντικείμενο νιώθουν **ελάχιστη ή και καθόλου ασφάλεια στη τάξη σε αρκετά μεγαλύτερα ποσοστά**. Αντιθέτως, μεγαλύτερα ποσοστά **αρκετής ασφάλειας** εμφανίζουν οι βρεφονηπιοκόμοι που **δηλώσαν μέτρια, αρκετή και πολύ καλή γνώση**.



Γράφημα 97

- Ηχο-ιστορίες

**Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη - Ηχο-ιστορίες**

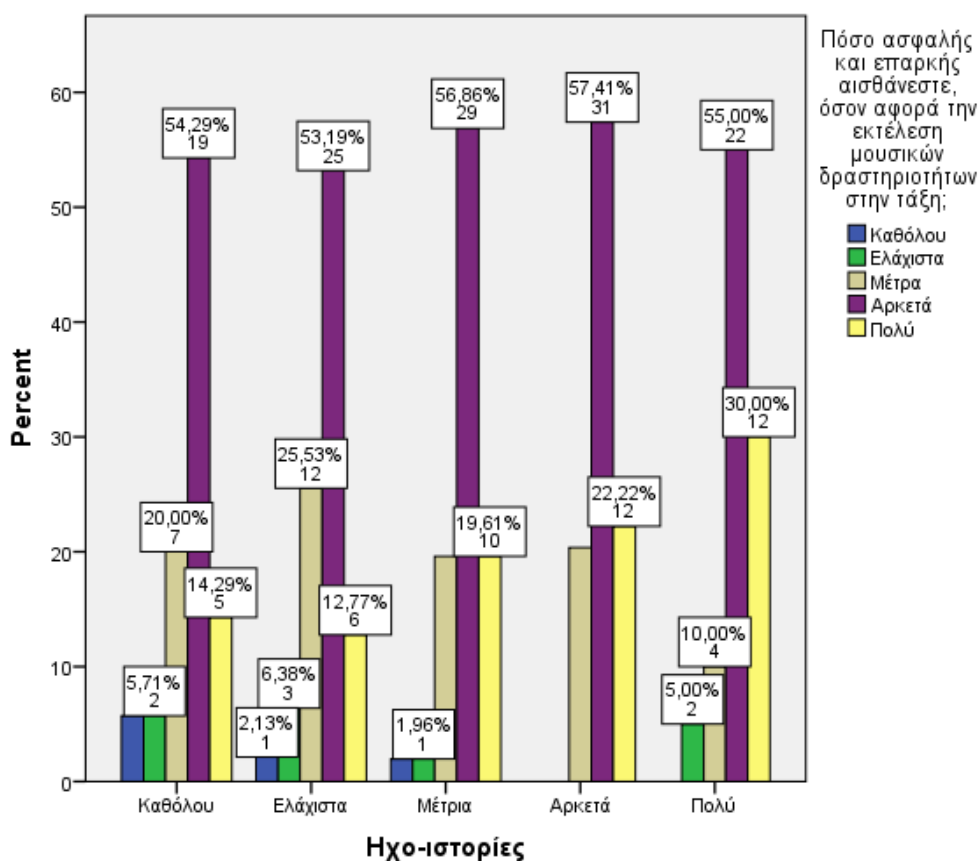
|                                                                                                 |          | Ηχο-ιστορίες |          |        |        |      | Σύνολο |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|--------------|----------|--------|--------|------|--------|
|                                                                                                 |          | Καθόλου      | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ |        |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Καθόλου  | 2            | 1        | 1      | 0      | 0    | 4      |
|                                                                                                 | Ελάχιστα | 2            | 3        | 1      | 0      | 2    | 8      |
|                                                                                                 | Μέτρια   | 7            | 12       | 10     | 11     | 4    | 44     |
|                                                                                                 | Αρκετά   | 19           | 25       | 29     | 31     | 22   | 126    |
|                                                                                                 | Πολύ     | 5            | 6        | 10     | 12     | 12   | 45     |
| Σύνολο                                                                                          |          | 35           | 47       | 51     | 54     | 40   | 227    |

πίνακας 129

Από το Pearson's chi-square (15,724) προκύπτει ότι **δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=0,436$ )** στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλής και επαρκής ανάλογα με το αν διδάχθηκαν κάποιο αντικείμενο σχετικό με τις ηχο-ιστορίες.

|                                                                                           | Value               | df | Asymptotic Significance (2-sided) | Monte Carlo Sig. (2-sided) |                         |             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|----|-----------------------------------|----------------------------|-------------------------|-------------|
|                                                                                           |                     |    |                                   | Significance               | 95% Confidence Interval |             |
|                                                                                           |                     |    |                                   |                            | Lower Bound             | Upper Bound |
| Pearson Chi-Square                                                                        | 15,724 <sup>a</sup> | 16 | ,472                              | ,481                       | ,472                    | ,491        |
| Likelihood Ratio                                                                          | 18,117              | 16 | ,317                              | ,443                       | ,433                    | ,452        |
| Fisher's Exact Test                                                                       | 15,062              |    |                                   | ,436                       | ,426                    | ,446        |
| Linear-by-Linear Association                                                              | 9,199 <sup>c</sup>  | 1  | ,002                              | ,002                       | ,001                    | ,003        |
| N of Valid Cases                                                                          | 227                 |    |                                   |                            |                         |             |
| a. 10 cells (40,0%) have expected Πλήθος less than 5. The minimum expected Πλήθος is ,62. |                     |    |                                   |                            |                         |             |
| c. The standardized statistic is 3,033.                                                   |                     |    |                                   |                            |                         |             |

πίνακας 130



Γράφημα 98

### • Μουσικές-γλωσσικές ασκήσεις

**Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη - Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες**

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζεται ο βαθμός στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς, ανάλογα με το αν διδάχθηκαν μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

|                                                                                                 |          | Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες |          |        |        |      | Σύνολο |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-----------------------------------|----------|--------|--------|------|--------|
|                                                                                                 |          | Καθόλου                           | Ελάχιστα | Μέτρια | Αρκετά | Πολύ |        |
| Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη; | Καθόλου  | 2                                 | 1        | 0      | 1      | 0    | 4      |
|                                                                                                 | Ελάχιστα | 3                                 | 2        | 1      | 0      | 2    | 8      |
|                                                                                                 | Μέτρια   | 9                                 | 17       | 13     | 4      | 1    | 44     |
|                                                                                                 | Αρκετά   | 26                                | 30       | 20     | 34     | 15   | 125    |
|                                                                                                 | Πολύ     | 6                                 | 6        | 11     | 12     | 10   | 45     |
| Σύνολο                                                                                          |          | 46                                | 56       | 45     | 51     | 28   | 226    |

πίνακας 131

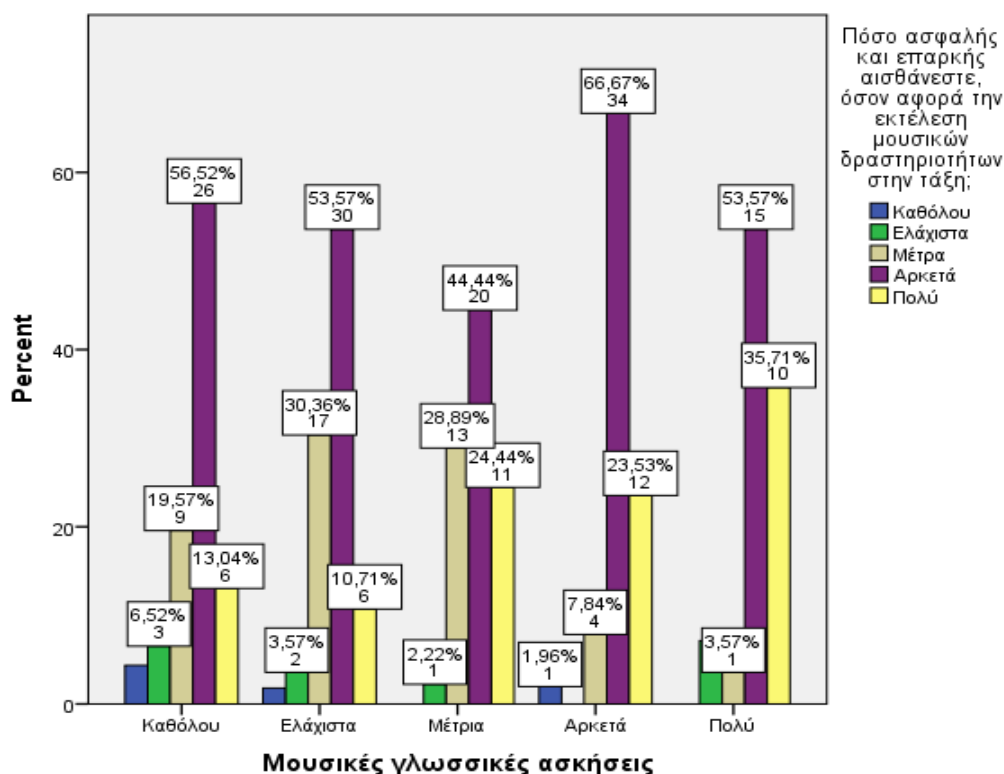
Από το Pearson's chi-square (29.863) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=0,004$ ) στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλείς και επαρκείς ανάλογα με το αν διδάχθηκαν κάποιο αντικείμενο σχετικό με μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες.

|                                                                                           | Value               | df | Asymptotic<br>Significance<br>(2-sided) | Monte CarloSig. (2-sided) |                         |             |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|----|-----------------------------------------|---------------------------|-------------------------|-------------|
|                                                                                           |                     |    |                                         | Significance              | 95% Confidence Interval |             |
|                                                                                           |                     |    |                                         |                           | Lower Bound             | Upper Bound |
| Pearson Chi-Square                                                                        | 29,863 <sup>a</sup> | 16 | ,019                                    | ,016                      | ,014                    | ,019        |
| Likelihood Ratio                                                                          | 34,079              | 16 | ,005                                    | ,007                      | ,006                    | ,009        |
| Fisher's Exact Test                                                                       | 29,931              |    |                                         | ,004                      | ,003                    | ,005        |
| Linear-by-Linear Association                                                              | 12,487 <sup>c</sup> | 1  | ,000                                    | ,000                      | ,000                    | ,001        |
| N of Valid Cases                                                                          | 226                 |    |                                         |                           |                         |             |
| a. 10 cells (40,0%) have expected Πλήθος less than 5. The minimum expected Πλήθος is ,50. |                     |    |                                         |                           |                         |             |
| c. The standardized statistic is 3,534.                                                   |                     |    |                                         |                           |                         |             |

πίνακας 132

Από το συγκριτικό ραβδόγραμμα που ακολουθεί, φαίνεται πως **όσοι βρεφονηπιοκόμοι διδάχθηκαν μέτρια, αρκετά και πολύ κάποιο αντικείμενο σχετικό με μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες** αισθάνονται σε **μεγαλύτερα ποσοστά πολύ ασφαλείς**. Εκείνοι που **δεν διδάχθηκαν (καθόλου) μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες** αισθάνονται περισσότερο **ελάχιστη ή καθόλου ασφάλεια στην τάξη** συγκριτικά με τους εκπαιδευτικούς που δήλωσαν μεγαλύτερη βαθμίδα εκμάθησης. Μέτρια ασφάλεια αισθάνονται σε μεγαλύτερα ποσοστά όσοι διδάχθηκαν καθόλου, ελάχιστα και μέτρια μουσικές -γλωσσικές δραστηριότητες. Επιπλέον, παράδοξο είναι και το ότι όσοι δήλωσαν ότι δεν διδάχθηκαν καθόλου το αντικείμενο των μουσικών/γλωσσικών ασκήσεων, φαίνονται σε μεγαλύτερο ποσοστό αρκετά ασφαλείς αναφορικά με όσους έχουν διδαχθεί ελάχιστα ή μέτρια.





Γράφημα 99

#### 5.4.2 Μουσικές δραστηριότητες που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι περισσότερο ασφαλείς

Στο πλαίσιο της διερεύνησης του αισθήματος της ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, οι ίδιοι κλήθηκαν να απαντήσουν ακόμη και για τα ήδη των δραστηριοτήτων που νιώθουν οι ίδιοι μεγαλύτερη ασφάλεια να εκτελέσουν μαζί με τα παιδιά στην τάξη. Οι ίδιοι είχαν να επιλέξουν ανάμεσα:

- α) στο τραγούδι
- β) τη μουσική με χρήση μουσικών οργάνων
- γ) την ακρόαση μουσικής
- δ) τη μουσικοκινητική
- ε) τις ηχο-ιστορίες
- στ) τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Στο μεγαλύτερο ποσοστό τους οι ερωτηθέντες νιώθουν πολύ ασφαλείς κατά την εκτέλεση τραγουδιού (66,1%), ακρόασης μουσικής (61,3%) και μουσικοκινητικής (59,2%), ενώ νιώθουν αρκετά ασφαλείς κατά την εκτέλεση μουσικής με όργανα (40,0%), ηχο-ιστοριών (37,9%) και μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων (36,7%).

|                                   |               | Count      | Column N %   |
|-----------------------------------|---------------|------------|--------------|
| Τραγούδι                          | Καθόλου       | 0          | 0,0%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 1          | 0,4%         |
|                                   | Μέτρια        | 16         | 6,9%         |
|                                   | Αρκετά        | 62         | 26,6%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>154</b> | <b>66,1%</b> |
| Μουσική με όργανα                 | Καθόλου       | 12         | 5,2%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 25         | 10,9%        |
|                                   | Μέτρια        | 58         | 25,2%        |
|                                   | <b>Αρκετά</b> | <b>92</b>  | <b>40,0%</b> |
|                                   | Πολύ          | 43         | 18,7%        |
| Ακρόαση μουσικής                  | Καθόλου       | 1          | 0,4%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 5          | 2,2%         |
|                                   | Μέτρια        | 14         | 6,1%         |
|                                   | Αρκετά        | 69         | 30,0%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>141</b> | <b>61,3%</b> |
| Μουσικοκινητική                   | Καθόλου       | 3          | 1,3%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 4          | 1,7%         |
|                                   | Μέτρια        | 14         | 6,0%         |
|                                   | Αρκετά        | 74         | 31,8%        |
|                                   | <b>Πολύ</b>   | <b>138</b> | <b>59,2%</b> |
| Ηχο-ιστορίες                      | Καθόλου       | 8          | 3,4%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 27         | 11,6%        |
|                                   | Μέτρια        | 44         | 19,0%        |
|                                   | <b>Αρκετά</b> | <b>88</b>  | <b>37,9%</b> |
|                                   | Πολύ          | 65         | 28,0%        |
| Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες | Καθόλου       | 18         | 7,9%         |
|                                   | Ελάχιστα      | 39         | 17,0%        |
|                                   | Μέτρια        | 59         | 25,8%        |
|                                   | <b>Αρκετά</b> | <b>84</b>  | <b>36,7%</b> |
|                                   | Πολύ          | 29         | 12,7%        |

Πίνακας 10

Οι απαντήσεις τους στη συνέχεια συσχετίστηκαν με:

- Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική.
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική.
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες.
- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών.
- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών.
- Γνώση μουσικού οργάνου.

Παρουσιάζονται στη συνέχεια τα στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα των μουσικών δραστηριοτήτων μετά την ανάλυση των συσχετίσεων.

#### *A) Τραγούδι*

Όσον αφορά το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση τραγουδιού, στατιστικά σημαντική συσχέτιση φάνηκε ανάμεσα:

- Στην ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια από τις Τέχνες

Στον πίνακα 30 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με την εφαρμογή του τραγουδιού μέσα στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

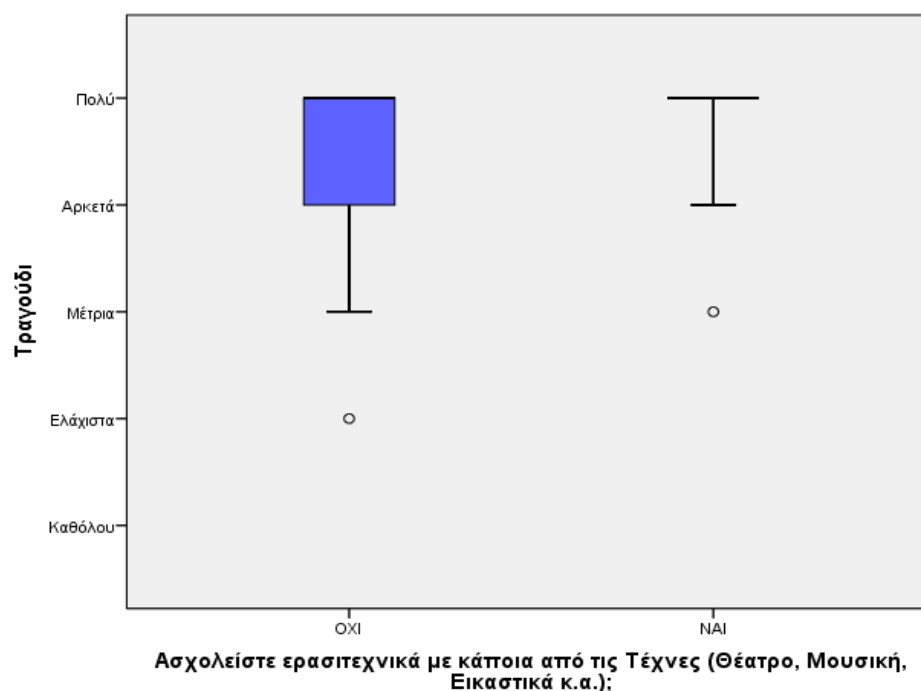
| Group Statistics |                                                                                     |     |           |                 |                           |         |
|------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Ασχολείστε ερασιτεχνικά με κάποια από τις Τέχνες (Θέατρο, Μουσική, Εικαστικά κ.α.); | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Τραγούδι         | OXI                                                                                 | 152 | 4,51      | ,690            | ,056                      | ,011    |
|                  | NAI                                                                                 | 79  | 4,73      | ,473            | ,053                      |         |

Πίνακας 30

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι

σχετικά με την εφαρμογή του τραγουδιού μέσα στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με κάποια από τις τέχνες.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 12) εκείνοι που ασχολούνται **ερασιτεχνικά με τις τέχνες** νιώθουν **πιο ασφαλείς** να εφαρμόσουν τραγούδι μέσα στην τάξη (4,73) συγκριτικά με αυτούς που δεν ασχολούνται (4,51).



Γράφημα 12

- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών

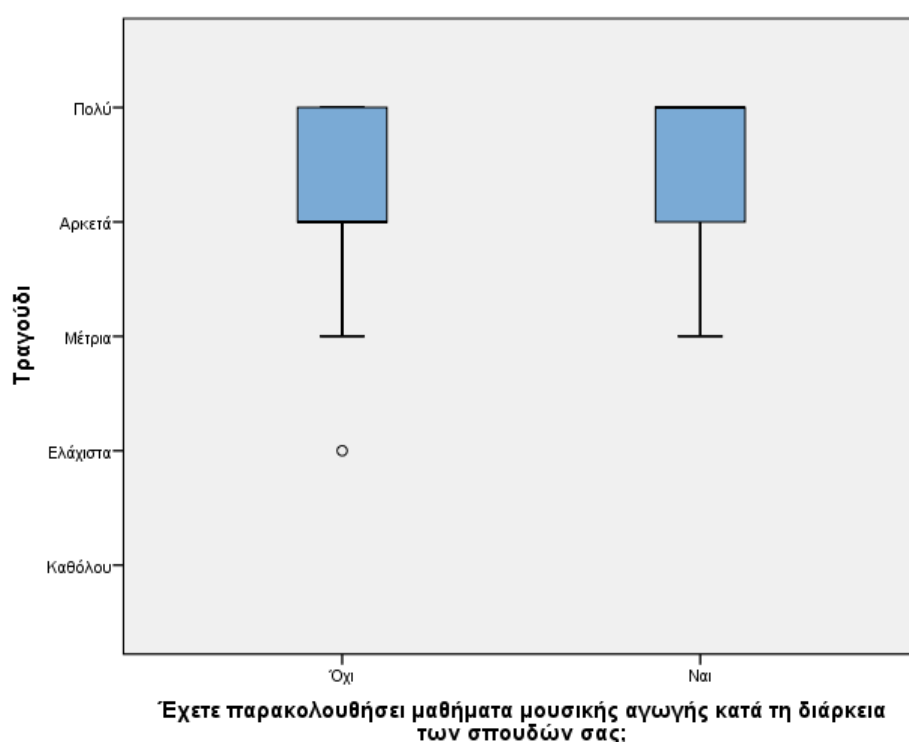
Στον πίνακα 40 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση τραγουδιού στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                 |     |           |                 |                           | p-value |
|------------------|---------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Τραγούδι         | Όχι                                                                             | 29  | 4,10      | ,860            | ,160                      | ,000    |
|                  | Ναι                                                                             | 203 | 4,65      | ,572            | ,040                      |         |

Πίνακας 40

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην μέση τιμή της ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση τραγουδιού στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 22), οι βρεφονηπιοκόμοι που έχουν **παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών** τους αισθάνονται **πιο ασφαλείς ως προς την εκτέλεση τραγουδιού** στην τάξη(4,65), συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει(4,10).



Γράφημα 22

- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών

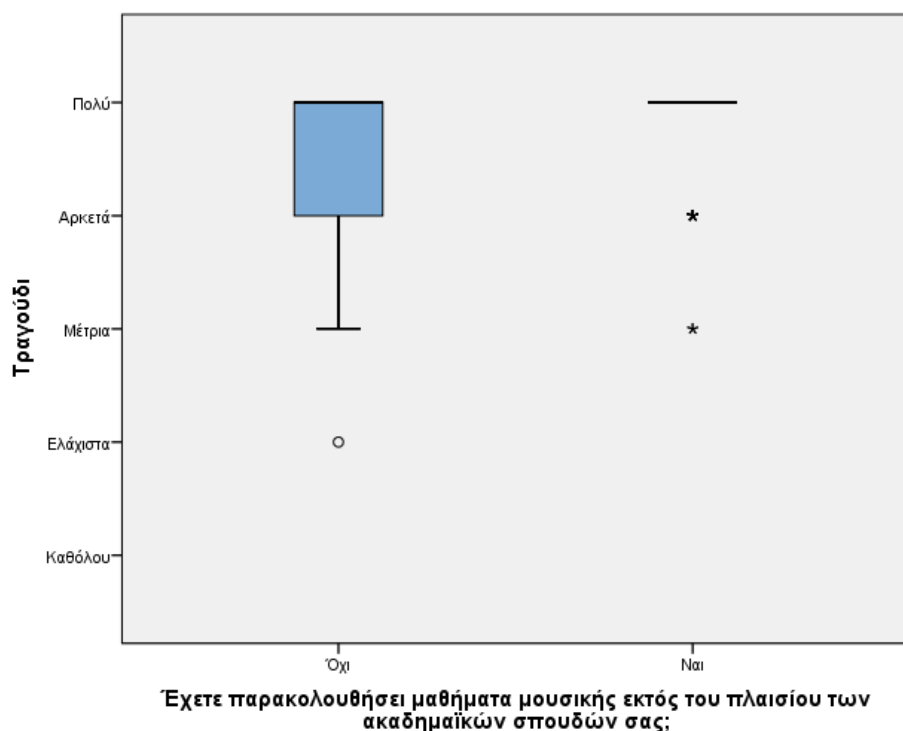
Στον πίνακα 49 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση τραγουδιού στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                        |     |           |                 |                           | p-value |
|------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Τραγούδι         | Όχι                                                                                    | 174 | 4,52      | ,669            | ,051                      | ,018    |
|                  | Ναι                                                                                    | 57  | 4,75      | ,510            | ,068                      |         |

Πίνακας 49

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,018$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση τραγουδιού στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 30) εκείνοι οι οποίοι έχουν **παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών** τους νιώθουν **πιο ασφαλείς** ως προς την **εκτέλεση τραγουδιού** στην τάξη (4,75), συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (4,52).



Γράφημα 30

### ***B) Μουσική με χρήση μουσικών οργάνων***

Όσον αφορά το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση δραστηριοτήτων με τη χρήση μουσικών οργάνων, στατιστικά σημαντική συσχέτιση φάνηκε ανάμεσα στην

- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική

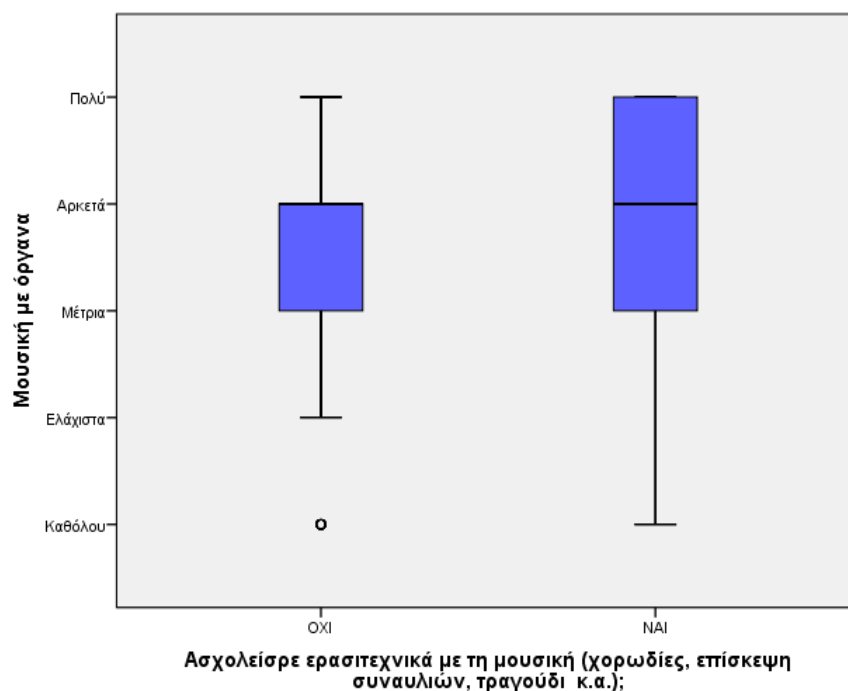
Στον πίνακα 24 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι στην εκτέλεση μουσικής με όργανα στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics  |                                                                                      |     |           |                 |                           |         |
|-------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                   | Ασχολείστε ερασιτεχνικά με τη μουσική (χορωδίες, επίσκεψη συναυλιών, τραγούδι κ.α.); | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Μουσική με όργανα | OXI                                                                                  | 147 | 3,41      | 1,090           | ,090                      | ,006    |
|                   | NAI                                                                                  | 81  | 3,81      | 1,001           | ,111                      |         |

*Πίνακας 24*

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητων δειγμάτων προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,006$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με την εκτέλεση μουσικής με όργανα στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 6) εκείνοι που **ασχολούνται ερασιτεχνικά** με την μουσική νιώθουν **μεγαλύτερη ασφάλεια** (3,81) συγκριτικά με αυτούς που δεν ασχολούνται (3,41).



Γράφημα 6

- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών

Στον πίνακα 50 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση μουσικής με όργανα στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

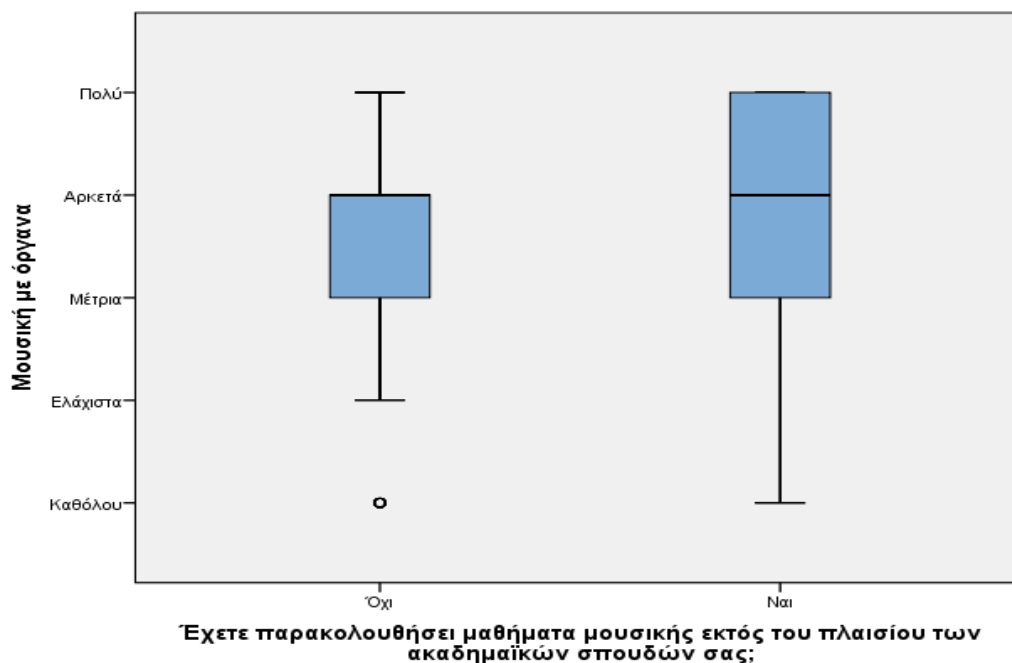
| Group Statistics  |                                                                                        |     |           |                 |                           | p-value |
|-------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                   | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Μουσική με όργανα | Όχι                                                                                    | 173 | 3,46      | 1,086           | ,083                      | ,015    |
|                   | Ναι                                                                                    | 57  | 3,86      | ,990            | ,131                      |         |

Πίνακας 501

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,015$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση μουσικής με όργανα στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.



Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 31) εκείνοι οι οποίοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους νιώθουν πιο ασφαλείς ως προς την εκτέλεση μουσικής με όργανα στην τάξη (3,86), συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (3,46).



Γράφημα 31

- Γνώση μουσικού οργάνου

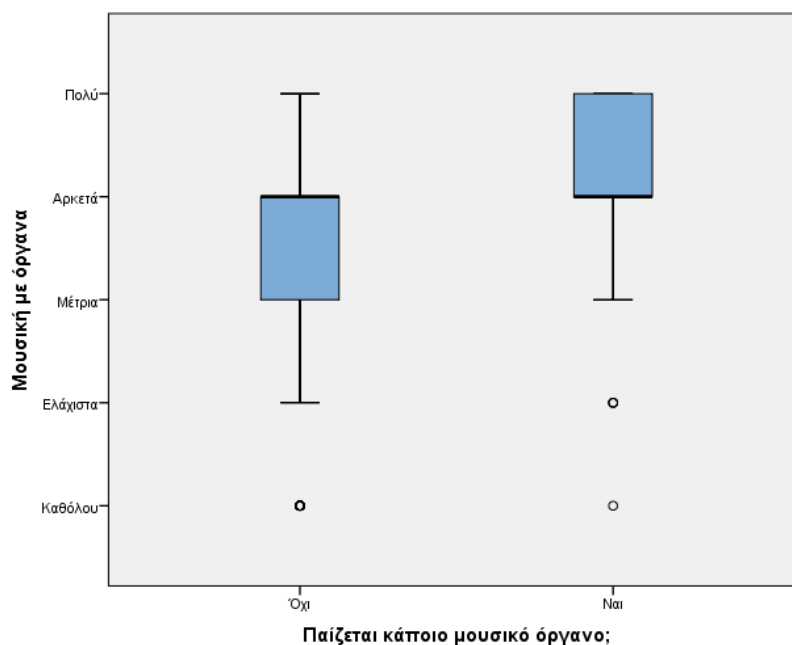
Στον πίνακα 56 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εφαρμογή του τραγουδιού στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο όργανο. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics  |                                 |     |           |                 |                           | p-value |
|-------------------|---------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                   | Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Μουσική με όργανα | Όχι                             | 177 | 3,44      | 1,086           | ,082                      | ,001    |
|                   | Ναι                             | 53  | 3,98      | ,930            | ,128                      |         |

Πίνακας 56

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,001$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά το τραγούδι στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

Σύμφωνα με το συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 37) προκύπτει ότι εκείνοι οι οποίοι **παίζουν κάποιο όργανο** νιώθουν **μεγαλύτερη ασφάλεια**, όσον αφορά το τραγούδι στην τάξη (3,98) συγκριτικά με εκείνους που δεν παίζουν (3,44).



Γράφημα 37

### Γ) Ακρόαση μουσικής

Στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στην ακρόαση μουσικής και το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, φάνηκε ανάμεσα στα στην:

- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών

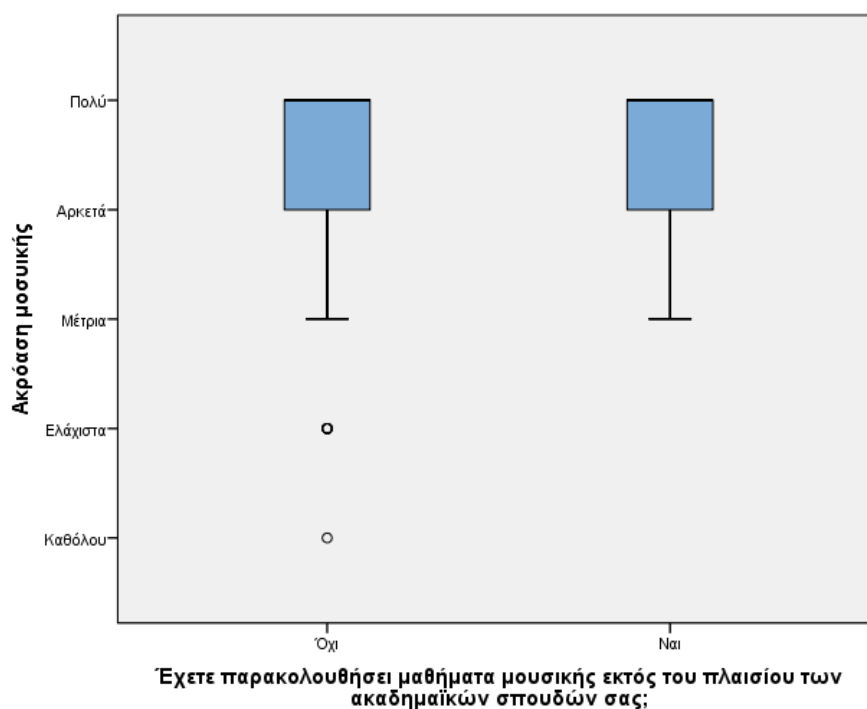
Στον πίνακα 51 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την ακρόαση μουσικής στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                        |     |           |                 |                           | p-value |
|------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Ακρόαση μουσικής | Όχι                                                                                    | 172 | 4,44      | ,788            | ,060                      | ,043    |
|                  | Ναι                                                                                    | 57  | 4,67      | ,577            | ,076                      |         |

Πίνακας 51

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,043$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι εκπαιδευτικοί ως προς την ακρόαση μουσικής στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 32) εκείνοι οι οποίοι έχουν **παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών** τους νιώθουν **πιο ασφαλείς** ως προς την ακρόαση μουσικής στην τάξη (4,67), συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (4,44).



Γράφημα 32

- Γνώση μουσικού οργάνου

Στον πίνακα 57 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την ακρόαση μουσικής στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο όργανο. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

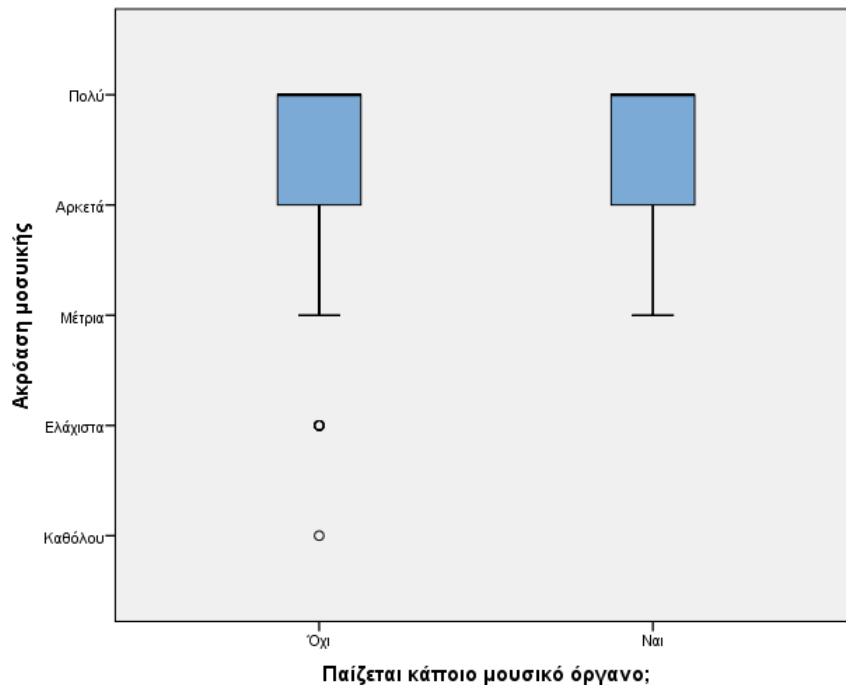
| Group Statistics |                                 |     |           |                 |                           | p-value |
|------------------|---------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
|                  | Όχι                             | 176 | 4,43      | ,797            | ,060                      | ,023    |

|                  |     |    |      |      |      |  |
|------------------|-----|----|------|------|------|--|
| Ακρόαση μουσικής | Ναι | 53 | 4,70 | ,503 | ,069 |  |
|------------------|-----|----|------|------|------|--|

Πίνακας 57

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,023$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την ακρόαση μουσικής στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

Σύμφωνα με το συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 38) προκύπτει ότι εκείνοι οι οποίοι **παίζουν κάποιο όργανο** νιώθουν **μεγαλύτερη ασφάλεια**, όσον αφορά την ακρόαση μουσικής στην τάξη (4,70) συγκριτικά με εκείνους που δεν παίζουν (4,43).



Γράφημα 38

#### Δ) Μουσικοκινητική

Μετά τη συσχέτιση της μουσικοκινητικής με το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, στατιστικά σημαντική διαφορά φάνηκε ανάμεσα

- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών

Στον πίνακα 41 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση μουσικοκινητικής στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει

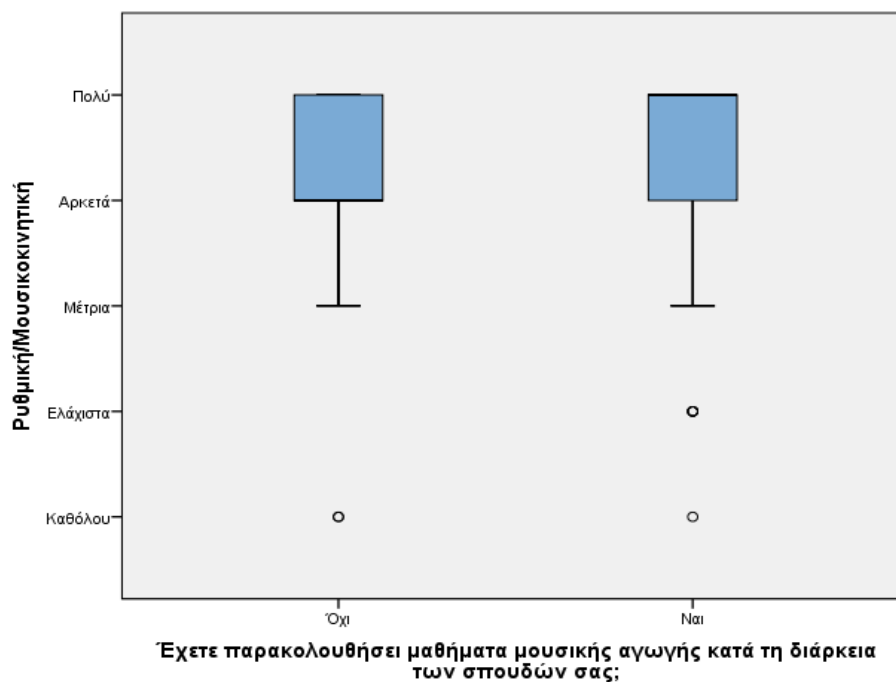
μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                 |     |           |                 |                           | p-value |
|------------------|---------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Μουσικοκινητική  | Όχι                                                                             | 29  | 3,93      | 1,033           | ,192                      | ,000    |
|                  | Ναι                                                                             | 204 | 4,53      | ,725            | ,051                      |         |

Πίνακας 41

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p < ,001$ ) στην μέση τιμή της ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση μουσικοκινητικής στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 23), οι βρεφονηπιοκόμοι που **έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών** τους αισθάνονται **πιο ασφαλείς** ως προς την εκτέλεση μουσικοκινητικής στην τάξη(4,53), συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει(3,93).



Γράφημα 23

### ***E) Ηχο-ιστορίες***

Όσον αφορά το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση ηχο-ιστοριών, στατιστικά σημαντική συσχέτιση φάνηκε ανάμεσα

- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική

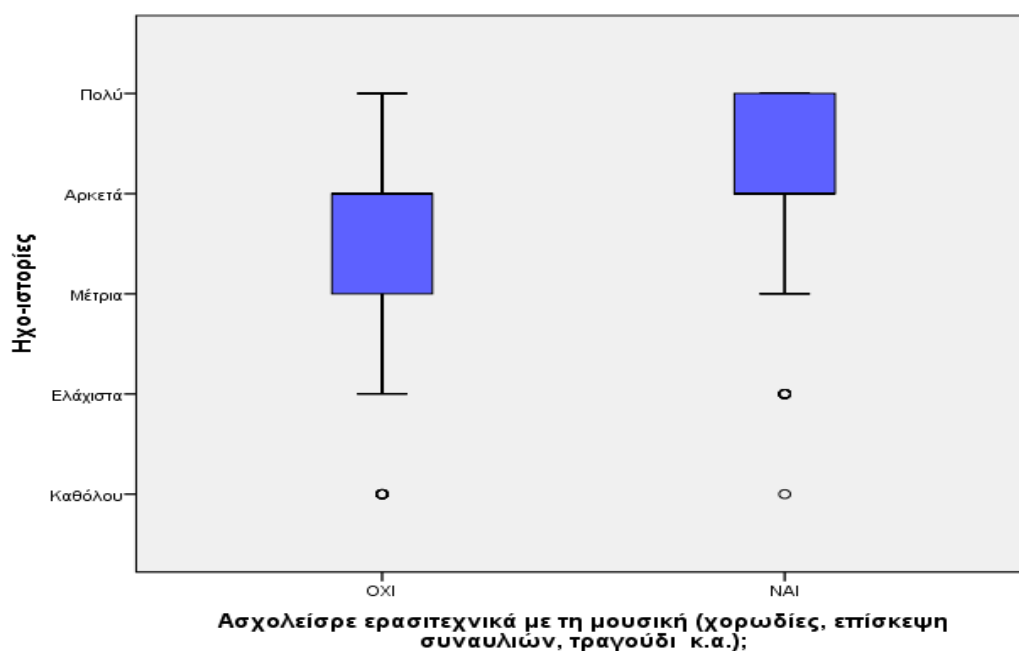
Στον πίνακα 25 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με την εκτέλεση ηχο-ιστοριών στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                               |     |              |                    |                                 | p-value |
|------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|--------------|--------------------|---------------------------------|---------|
|                  | Ασχολείστε<br>ερασιτεχνικά με τη μουσική<br>(χορωδίες, επίσκεψη<br>συναυλιών, τραγούδι κ.α.); | N   | Μέση<br>τιμή | Τυπική<br>απόκλιση | Τυπικό<br>σφάλμα<br>μέσης τιμής |         |
| Ηχο-<br>ιστορίες | OXI                                                                                           | 149 | 3,58         | 1,110              | ,091                            | ,000    |
|                  | NAI                                                                                           | 81  | 4,10         | ,970               | ,108                            |         |

*Πίνακας 25*

Από το έλεγχο t-test προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p<,001$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με την εκτέλεση ηχο-ιστοριών στην τάξη ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 7) εκείνοι που ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια κατά την εκτέλεση ηχο-ιστοριών στην τάξη (4,10) συγκριτικά με αυτούς που δεν ασχολούνται (3,58).



Γράφημα 4

- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών

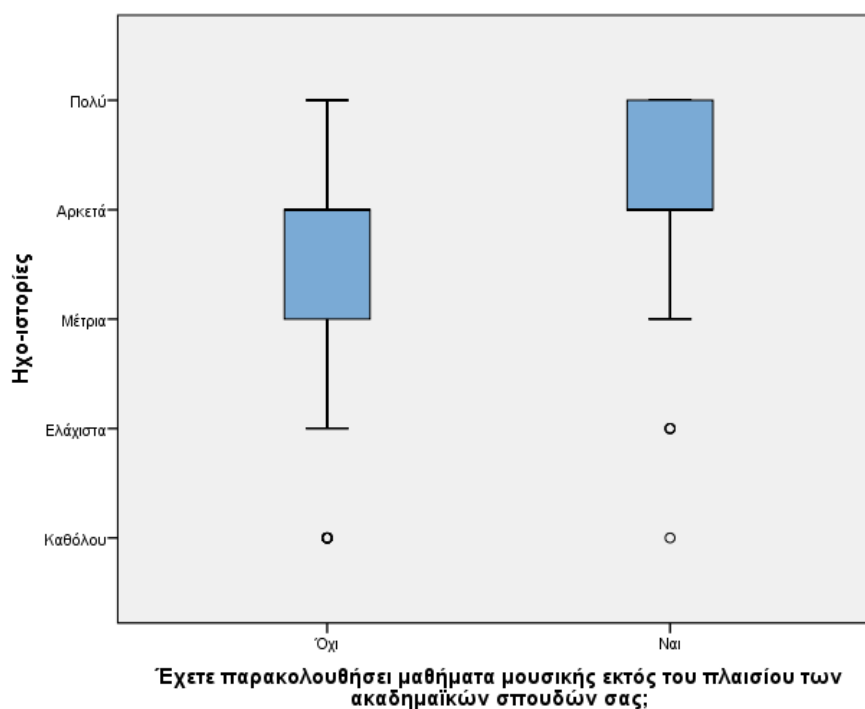
Στον πίνακα 52 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση ηχο-ιστοριών στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                        |     |           |                 |                           |         |
|------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Ηχο-ιστορίες     | Όχι                                                                                    | 174 | 3,63      | 1,108           | ,084                      | ,004    |
|                  | Ναι                                                                                    | 57  | 4,11      | ,958            | ,127                      |         |

Πίνακας 52

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,004$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εκτέλεση ηχο-ιστοριών στην τάξη, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 33) εκείνοι οι οποίοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους νιώθουν πιο ασφαλείς ως προς την εκτέλεση ηχο-ιστοριών στην τάξη (4,11), συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (3,63).



Γράφημα 33

### ΣΤ) Μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες

Στατιστικά σημαντική φάνηκε η συσχέτιση της ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων με την εκτέλεση μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με

- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική

Στον πίνακα 26 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με την εκτέλεση μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics   |                                                                                      |         |           |                 |                           |         |
|--------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|---------|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                    | Ασχολείστε ερασιτεχνικά με τη μουσική (χορωδίες, επίσκεψη συναυλιών, τραγούδι κ.α.); | N       | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Μουσικές-γλωσσικές | OXI                                                                                  | 14<br>7 | 3,<br>15  | 1,155           | ,095                      | ,008    |

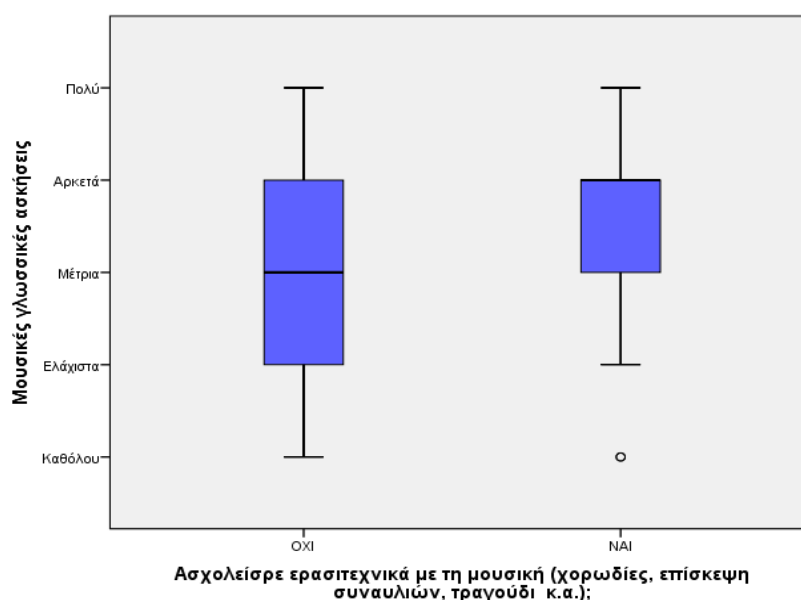


|                |     |    |      |       |      |  |
|----------------|-----|----|------|-------|------|--|
| δραστηριότητες | ΝΑΙ | 80 | 3,56 | 1,041 | ,116 |  |
|----------------|-----|----|------|-------|------|--|

Πίνακας 26

Από το έλεγχο t-test προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με την εκτέλεση μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων ανάλογα με το αν ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 8) οι βρεφονηπιοκόμοι που **ασχολούνται ερασιτεχνικά με την μουσική** νιώθουν **πιο ασφαλείς σχετικά με την εκτέλεση μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στην τάξη (3,56) συγκριτικά με εκείνους που δεν ασχολούνται (3,15).**



Γράφημα 8

- Γνώση μουσικού οργάνου

Στον πίνακα 58 φαίνεται η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο όργανο. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα

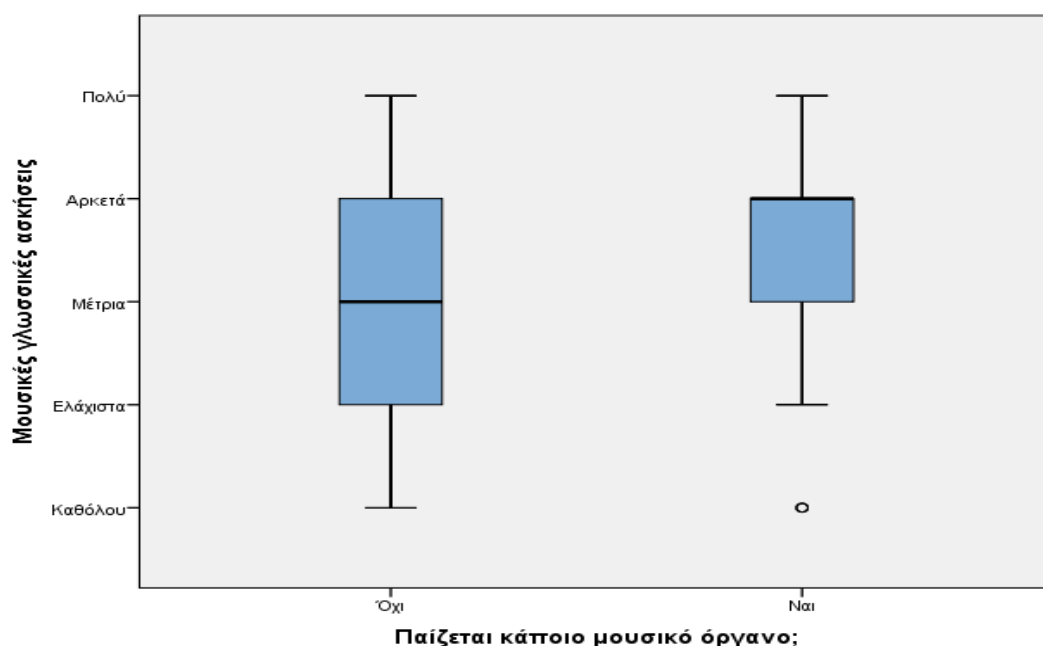
| Group Statistics |                                 |   |           |                 |                           |         |
|------------------|---------------------------------|---|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; | N | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |

|                                          |     |     |      |       |      |      |
|------------------------------------------|-----|-----|------|-------|------|------|
| Μουσικές-<br>γλωσσικές<br>δραστηριότητες | Όχι | 176 | 3,20 | 1,123 | ,085 | ,031 |
|                                          | Ναι | 53  | 3,58 | 1,117 | ,153 |      |

Πίνακας 58

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,031$ ) στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

Σύμφωνα με το συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 39) προκύπτει ότι εκείνοι οι οποίοι **παίζουν κάποιο όργανο νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων στην τάξη (3,58) συγκριτικά με εκείνους που δεν παίζουν (3,20).**



Γράφημα 39

Συνοψίζοντας τα παραπάνω αποτελέσματα θα λέγαμε ότι η ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι όσον αφορά τα διάφορα είδη μουσικών δραστηριοτήτων σχετίζεται περισσότερο με την επιμόρφωση των ίδιων στη μουσική αγωγή, στην ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική ή με κάποια άλλη από τις Τέχνες, αλλά και στη γνώση κάποιου μουσικού οργάνου. Τα στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα φαίνονται πιο συνοπτικά στον ακόλουθο πίνακα.

|                                   | Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική | Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική | Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες | Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών | Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών | Γνώση μουσικού οργάνου |
|-----------------------------------|------------------------------------|---------------------------------------|-------------------------------------------------------|------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|------------------------|
| Τραγούδι                          |                                    |                                       | ✓                                                     | ✓                                              | ✓                                                       |                        |
| Μουσική Με Χρήση Μουσικών Οργάνων |                                    | ✓                                     |                                                       |                                                | ✓                                                       | ✓                      |
| Ακρόαση Μουσικής                  |                                    |                                       |                                                       |                                                | ✓                                                       | ✓                      |
| Μουσικοκινητική                   |                                    |                                       |                                                       | ✓                                              |                                                         |                        |
| Ηχο-Ιστορίες                      |                                    | ✓                                     |                                                       |                                                | ✓                                                       |                        |
| Μουσικές Γλωσσικές Ασκήσεις       |                                    | ✓                                     |                                                       |                                                |                                                         | ✓                      |

Πίνακας 122

#### 5.4.3 Παράγοντες που ενδεχομένως προκαλούν ανασφάλεια στους εκπαιδευτικούς

Στο τρίτο μέρος της διερεύνησης της ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, οι ίδιοι κλήθηκαν να απαντήσουν ανάμεσα σε ορισμένους παράγοντες που πιστεύουν ότι τους προκαλούν ανασφάλεια.

Οι παράγοντες αυτοί ήταν οι:

- α) μη επαρκείς γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών
- β) μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής, στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών
- γ) ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων
- δ) δυσκολία με τη φωνή

ε) δυσκολία με την κίνηση

Σύμφωνα με τις απαντήσεις ανασφάλεια συνήθως προκαλούν οι μη επαρκείς μουσικές γνώσεις (83,4%), οι μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής (63,6%) και η ανεπάρκεια παιδαγωγικού υλικού (76,3%).

|                                                                                                                                      |            | Count | Column N %   |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|-------|--------------|
| Μη επαρκείς μουσικές γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών                                                                            | Όχι        | 38    | 16,6%        |
|                                                                                                                                      | <b>Ναι</b> | 191   | <b>83,4%</b> |
| Μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής, στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών | Όχι        | 80    | 36,4%        |
|                                                                                                                                      | <b>Ναι</b> | 140   | <b>63,6%</b> |
| Ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων                                                       | Όχι        | 53    | 23,7%        |
|                                                                                                                                      | <b>Ναι</b> | 171   | <b>76,3%</b> |
| Δυσκολία με τη φωνή κίνηση                                                                                                           | <b>Όχι</b> | 119   | <b>53,6%</b> |
|                                                                                                                                      | Ναι        | 103   | 46,4%        |
| Δυσκολία με την κίνηση                                                                                                               | <b>Όχι</b> | 129   | <b>58,1%</b> |
|                                                                                                                                      | Ναι        | 93    | 41,9%        |

Πίνακας 11

Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων συσχετίστηκαν με:

- Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες
- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών
- Γνώση μουσικού οργάνου

Από τις συσχετίσεις των παραγόντων που ενδεχομένως προκαλούν ανασφάλεια στους βρεφονηπιοκόμους για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, με τα παραπάνω στοιχεία, στατιστικά σημαντική φάνηκε η συσχέτιση μεταξύ των **εξειδικευμένων γνώσεων στη μουσική** και τη **γνώση μουσικού κάποιου μουσικού οργάνου**. Η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική ή με κάποια άλλη από τις Τέχνες,

όπως και τα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών και η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή δεν έδειξαν κάποια σημαντική θετική συσχέτιση.

Από τους παραπάνω παράγοντες που ενδεχομένως προκαλούν ανασφάλεια στους βρεφονηπιοκόμους, στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα μετά τις συσχετίσεις, φάνηκαν μόνο σε δύο από αυτούς. Α) στις μη επαρκείς γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών και Β) στην ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων. Οι υπόλοιποι παράγοντες όπως οι μη καθορισμένοι στόχοι, οι σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής, στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών και η τυχόν δυσκολία με τη φωνή και την κίνηση, δε φάνηκαν να επηρεάζουν το αίσθημα ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πίνακες και τα ραβδογράμματα των στατιστικά σημαντικών συσχετίσεων.

#### ***A) Μη επαρκείς γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών- γνώση κάποιου μουσικού οργάνου***

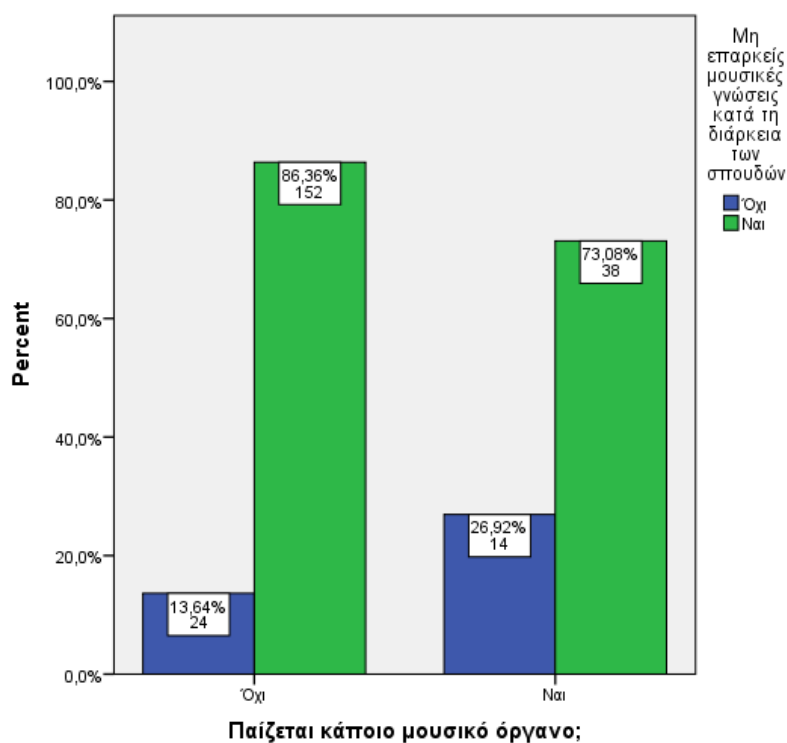
Στον πίνακα 59 φαίνεται η ανεπάρκεια μουσικών γνώσεων κατά την διάρκεια των σπουδών, ως παράγοντας ανασφάλειας στην εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

|                                                           |     | Μη επαρκείς μουσικές γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών * Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; Crosstabulation |                                 |       |        |         |
|-----------------------------------------------------------|-----|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                           |     |                                                                                                             | Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                           |     |                                                                                                             | Όχι                             | Ναι   |        | ,024    |
| Μη επαρκείς μουσικές γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών | Όχι | Count                                                                                                       | 24                              | 14    | 38     |         |
|                                                           |     | %                                                                                                           | 63,2%                           | 36,8% | 100,0% |         |
|                                                           | Ναι | Count                                                                                                       | 152                             | 38    | 190    |         |
|                                                           |     | %                                                                                                           | 80,0%                           | 20,0% | 100,0% |         |
| Σύνολο                                                    |     | Count                                                                                                       | 176                             | 52    | 228    |         |
|                                                           |     | %                                                                                                           | 77,2%                           | 22,8% | 100,0% |         |

Πίνακας 59

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (5,102) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,024$ ) στην ανεπάρκεια μουσικών γνώσεων κατά την διάρκεια των σπουδών, ως παράγοντα ανασφάλειας στην εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, ανάλογα με το αν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα ( γράφημα 40 ) αυτοί που παίζουν κάποιο μουσικό όργανο νιώθουν λιγότερη ανασφάλεια, λόγω ανεπαρκών μουσικών γνώσεων κατά την διάρκεια των σπουδών, συγκριτικά με αυτούς που δεν παίζουν.



Γράφημα 40

#### ***B) Ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων – εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική***

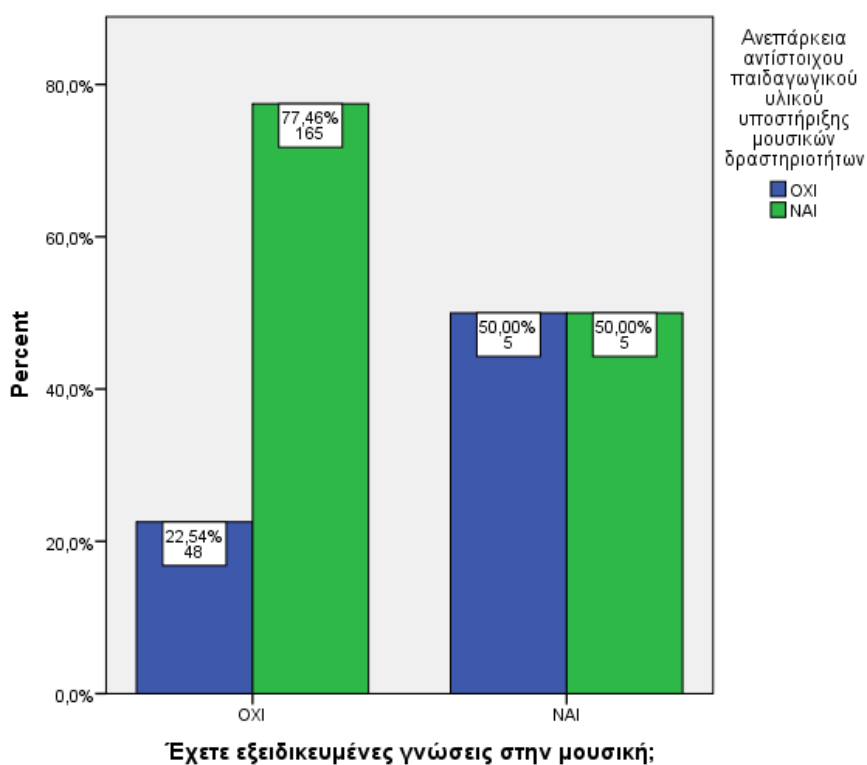
Στον πίνακα 21 φαίνεται η ανεπάρκεια παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων ως παράγοντας ανασφάλειας για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη ανάλογα με το αν οι εκπαιδευτικοί έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική.

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (3,977) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,046$ ) μεταξύ εκείνων που πιστεύουν ότι η ανεπάρκεια παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων προκαλεί ανασφάλεια και εκείνων που πιστεύουν ότι δεν προκαλεί ανάλογα με το αν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική.

| Ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων<br>* Έχετε εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική; Crosstabulation |     |                                            |     |        |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|--------------------------------------------|-----|--------|---------|
| Count                                                                                                                                          |     |                                            |     |        |         |
|                                                                                                                                                |     | Έχετε εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική; |     | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                                                |     | OXI                                        | NAI |        |         |
| Ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων                                                                 | OXI | 48                                         | 5   | 53     | ,046    |
|                                                                                                                                                | NAI | 165                                        | 5   | 170    |         |
| Σύνολο                                                                                                                                         |     | 213                                        | 10  | 223    |         |

Πίνακας 121

Από το συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 3) προκύπτει ότι **η ανεπάρκεια παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων προκαλεί περισσότερη ανασφάλεια** σε εκείνους που **δεν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική (77,46%) συγκριτικά με εκείνους που έχουν (50,00%)**.



Γράφημα 8

Έχει ενδιαφέρον και αξίζει να σημειωθεί ότι η θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων ανέδειξε και ορισμένους άλλους παράγοντες ανασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων που αφορούν την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων. Αυτοί είναι η συναισθηματική τους κατάσταση, η προσωπική αναζήτηση και το ενδιαφέρον για τη μουσική, η ντροπή ή ο φόβος που ενδεχομένως αισθάνονται ορισμένοι, όπως και δυσκολίες με την κίνηση ή την χροιά της φωνής τους. Τα αποσπάσματα των συνεντεύξεων που ακολουθούν, αποτυπώνουν αυτούς τους παράγοντες που φαίνεται να δυσκολεύουν τους βρεφονηπιοκόμους στην εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** .... υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που μπορεί να κάνουν, εσάς τους βρεφονηπιοκόμους να νιώθετε ανασφαλείς κατά την υλοποίηση μουσικών δραστηριοτήτων με τα παιδιά;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Νομίζω ότι είναι ένα άγχος, ένας φόβος που ενδεχομένως μπορεί να έχουμε τα πρώτα χρόνια ή να μη καταλαβαίνουμε το πόσο σημαντικό είναι αυτό για τα παιδιά. Αν καταλαβαίναμε τη σπουδαιότητα θα το κάναμε όλοι και το άγχος, που μπορεί ενδεχομένως φυσιολογικά να νιώσεις τον πρώτο καιρό, αυτό θα ξεπερασθεί. Νομίζω όμως ότι το πιο σημαντικό είναι ότι δεν καταλαβαίνουμε, δεν κατανοούμε τη σπουδαιότητα αυτής της ενασχόλησης

(Π.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, είναι κάποιοι οι οποίοι ίσως πρέπει να έχουμε πολύ καλή σχέση με το σώμα μας, βοηθάει αυτό. Αν έχεις πολύ καλή σχέση με το σώμα σου και δεν φοβάσαι, γιατί ουσιαστικά ο φόβος είναι που μας κάνει, δεν είναι η γνώση, η γνώση είναι...

(Χ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι. Πιστεύω ότι είναι λίγο και στην εσωτερική διάθεση που έχει ο καθένας, δηλαδή κατά πόσο είναι χαρούμενος, και στην συναισθηματική του κατάσταση που είναι στην συγκεκριμένη στιγμή, ... πολύ-πολύ σπουδαίο ρόλο παίζει αυτό, αλλά και γενικά είναι και στον χαρακτήρα του καθενός, γιατί ξέρω συναδέλφους οι οποίοι δεν αντέχουν να έχουν μουσική, ξέρω εγώ, μέσα στην τάξη.

(Δ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Σίγουρα θέλει γνώση, θέλει γνώση για να βρεις και...γιατί είναι πολύ πλατιά η μουσική, ας πούμε να βρεις, να διαλέξεις για κάθε τι που θέλεις στη μουσική, θέλει και χρόνο να αφιερώσεις. Αλλά, παιδιά είναι, δηλαδή δεν θα σε κατακρίνουν αν δεν έχεις και την τέλεια φωνή.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Αρκεί να το θέλεις, γιατί καμιά φορά λες, πω-πω δεν μπορώ να τραγουδήσω, δεν τραγουδάω καλά, και μπορεί να νιώθεις και λίγο ανασφαλής. Νομίζω ότι η μουσικοκινητική, όσο μεγαλώνεις είναι πιο δύσκολο να...Δηλαδή είναι πιο κουραστικό, είναι πιο



*κουραστικό να κάνεις. Αλλά πιστεύω, εντάξει. Πιστεύω οι περισσότεροι κάνουν, τουλάχιστον τραγουδάκια και τραγούδια.*

*(Ε.....)*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Εγώ πιστεύω είναι στο χαρακτήρα και στο πόσο θέλεις να ασχοληθείς με αυτά, από εκεί ξεκινάνε όλα. Μετά, αν θέλεις να ασχοληθείς, και κάνεις αυτό που είπαμε, ότι αν σου αρέσει και αυτοσχεδιάζεις, αλλά αν θέλεις να κάνεις και κάτι περισσότερο, μαθαίνεις κιόλας, πηγαίνεις σε κάποιο σεμινάριο, πηγαίνεις... Κατάλαβες, από εκεί ξεκινάνε όλα, από τα ταπεραμέντο του ανθρώπου, τι θέλει να ασχοληθεί πραγματικά!!!*

*(Δ.....)*

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι οι βρεφονηπιοκόμοι, με οριακή πλειοψηφία, (54,5%), δήλωσαν, ότι νιώθουν αρκετά ασφαλείς όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη. Για να διερευνηθεί ποιοι παράγοντες είναι εκείνοι που συμβάλλουν στο αίσθημα ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων που αφορά την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων, έγινε συσχέτιση των απαντήσεών τους με το εάν είχαν εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική ή έστω εάν ασχολούνται ερασιτεχνικά με αυτή ή με κάποια άλλη από τις τέχνες. Συσχετίστηκε επίσης η παρακολούθηση μαθημάτων μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών όπως και το περιεχόμενο αυτών των μαθημάτων, η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, καθώς και η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική ή με κάποια άλλη από τις τέχνες, συμβάλλουν θετικά στο αίσθημα της ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων με τα παιδιά.

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική από την άλλη, δε φάνηκε να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο, στο αίσθημα της ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι. Αυτό μπορεί να φανερώνει την έντονη διάθεση των ίδιων να εκτελέσουν μουσικές δραστηριότητες, ανεξάρτητα από το βαθμό και τις γνώσεις που έχουν γύρω από τη μουσική. Η διάθεσή τους για εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων παρά την έλλειψη ειδικών γνώσεων σχετικά με την μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία, μπορεί να επέρχεται αρχικά, από τη μη συνειδητοποίηση της αξίας της μουσικής στην ανάπτυξη των παιδιών και των ειδικών δεξιοτήτων και γνώσεων που απαιτούνται, αλλά και από την άγνοια για είδος των μουσικών δραστηριοτήτων που είναι κατάλληλες για την προσχολική ηλικία όπως και την επιρροή αυτών, στους τομείς

ανάπτυξης των παιδιών. Ένας δεύτερος παράγοντας που μπορεί να συνηγορεί στο αίσθημα της ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων, παρά τις ελλείψεις μουσικές γνώσεις, μπορεί να είναι οι προτιμήσεις των παιδιών για τις μουσικές δραστηριότητες. Όπως κατέδειξαν τα αποτελέσματα της μελέτης, τα παιδιά εκτιμούν και φαίνεται να προτιμούν τις μουσικές δραστηριότητες πολύ, σύμφωνα και με τις δηλώσεις των ίδιων των βρεφονηπιοκόμων.

Επιπρόσθετοι παράγοντες που προσφέρουν μεγαλύτερο αίσθημα ασφάλειας στους βρεφονηπιοκόμους είναι η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, όπως και η παρακολούθηση μαθημάτων μουσικής, τόσο κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών όσο και εκτός του πλαισίου των σπουδών τους, με τη συμμετοχή και παρακολούθηση σχετικών σεμιναρίων. Το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών είναι ένας καθοριστικός παράγοντας που επηρεάζει το αίσθημα ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων και κατά συνέπεια την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων σε μεγαλύτερη συχνότητα, όπως διαπιστώθηκε από τα στατιστικά δεδομένα. Οι βρεφονηπιοκόμοι που είχαν διδαχθεί σε μεγαλύτερο βαθμό το τραγούδι, τη μουσική σημειογραφία, τη μουσικοκινητική και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες όπως και την εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου, δήλωσαν ότι νιώθουν περισσότερο ασφαλείς όταν εφαρμόζουν μουσικές δραστηριότητες στην τάξη με τα παιδιά.

Από τις μουσικές δραστηριότητες εξαιρούνται οι ηχο-ιστορίες, καθώς δεν υπήρξε καμιά στατιστικά σημαντική διαφορά, στον βαθμό στον οποίο οι βρεφονηπιοκόμοι αισθάνονται ασφαλής με την εφαρμογή της συγκεκριμένης δραστηριότητας, ανάλογα με το αν διδάχθηκαν κάποιο σχετικό αντικείμενο. Ενδεχομένως να επικρατεί μια γενικότερη θεώρηση, ότι οι ηχο-ιστορίες δεν ανήκουν απαραίτητα στο φάσμα των δραστηριοτήτων της μουσικής αγωγής, αλλά μπορεί να συνδέονται και με άλλα γνωστικά πεδία όπως για παράδειγμα η γλώσσα. Έτσι ίσως να θεωρούν ότι μπορούν να εφαρμόσουν τα συγκεκριμένα δραστηριότητα χωρίς να έχουν λάβει προηγουμένως ιδιαίτερη μουσική επιμόρφωση.

Όσον αφορά το περιεχόμενο των μαθημάτων της μουσικής στα αντίστοιχα ακαδημαϊκά περιγράμματα σπουδών και το αίσθημα της ασφάλειας που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι ως προς την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία, αποδείχθηκε, ότι ορισμένοι από τους συμμετέχοντες οι οποίοι

δήλωσαν αρχικά ότι έχουν παρακολουθήσει κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, ελάχιστα ή και καθόλου πεδία που αφορούν τη μουσική αγωγή στο σύνολό της, όπως είναι οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, η μουσική σημειογραφία, η εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου ή το τραγούδι, υποστήριξαν ότι νιώθουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ασφαλείς να εφαρμόσουν δραστηριότητες μουσικής. Το αντίθετο συνέβη με όσους είχαν παρακολουθήσει τα αντίστοιχα γνωστικά πεδία της μουσικής αγωγής σε μεγαλύτερο βαθμό. Το γεγονός αυτό μπορεί να ερμηνευθεί μόνο ως αποτέλεσμα άγνοιας. Με άλλα λόγια, πιθανόν οι συγκεκριμένοι συμμετέχοντες να στερούνται γνώσεων που αφορούν την αξία της μουσικής στην αγωγή και ανάπτυξη των παιδιών, αλλά και τα είδη των μουσικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται σε παιδιά όπως και τον ορθό τρόπο εφαρμογής των μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

Όταν οι ίδιοι κλήθηκαν να δηλώσουν στη συνέχεια, τις δραστηριότητες με τις οποίες νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια κατά την εφαρμογή τους, διαπιστώθηκε ότι πάνω από τους μισούς συμμετέχοντες, δήλωσαν ότι νιώθουν περισσότερο ασφαλείς με την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων όπως το τραγούδι, η ακρόαση μουσικής και η μουσικοκινητική/ μουσικοκινητική. Ακολούθως, αρκετά ασφαλείς σημείωσαν ότι νιώθουν με την εφαρμογή δραστηριοτήτων όπως η μουσική με όργανα, οι ηχο-ιστορίες και οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες. Παράγοντες που φάνηκαν να σχετίζονται θετικά με την επιλογή των βρεφονηπιοκόμων ανάμεσα στις μουσικές δραστηριότητες και τον βαθμό ασφάλειας που νιώθουν οι ίδιοι, είναι η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική ή με κάποια άλλη από τις τέχνες και η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου. Επίσης, σημαντικό ρόλο ως προς την επιλογή των μουσικών δραστηριοτήτων, κατείχε και το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών όπως και η επιμόρφωση εκτός του πλαισίου σπουδών.

Συμπερασματικά, τα αποτελέσματα της μελέτης καταδεικνύουν το σημαντικό ρόλο που έχει η ενασχόληση με τη μουσική, έστω και ερασιτεχνικά, στο αίσθημα ασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων κατά την εφαρμογή δραστηριοτήτων μουσικής στον παιδικό σταθμό. Επιπλέον, το περιεχόμενο του μαθήματος της μουσικής στα προγράμματα των ακαδημαϊκών σχολών, όπως και η προσπάθεια για αυτοβελτίωση και αυτομόρφωση του καθενός από τους βρεφονηπιοκόμους που εργάζονται σε βρεφονηπιακούς σταθμούς, ενισχύει το αίσθημα της ασφάλειας επίσης.

Τέλος, παράγοντες που προκαλούν ανασφάλεια στους βρεφονηπιοκόμους, πέρα από τη μη ενασχόληση με τη μουσική και την ανεπάρκεια σχετικών γνώσεων, είναι οι μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής στους κανονισμούς λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών. Όπως είδαμε και στο θεωρητικό μέρος του κειμένου, οι οδηγίες που δίνονται στους βρεφονηπιοκόμους από τους κανονισμούς λειτουργίας, χαρακτηρίζονται από την απουσία ύπαρξης ειδικών κατευθύνσεων και απουσιάζει ένα ολοκληρωμένο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Ενδιαφέρον έχουν επίσης και ορισμένοι λόγοι που όπως ειπώθηκε από τους βρεφονηπιοκόμους κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, προκαλούν ανασφάλεια στους ίδιους για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων. Τέτοιοι λόγοι είναι η συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκονται η ίδια, καθώς όπως υποστήριξαν, η μουσική αγωγή απαιτεί συνήθως ευχάριστη διάθεση και είναι δύσκολο να οργανώνουν τέτοιου είδους δραστηριότητες όταν οι ίδιοι δεν έχουν την αντίστοιχη ψυχολογική διάθεση. Επιπλέον, αισθήματα όπως ο φόβος και η ντροπή δρουν ανασταλτικά και τους προκαλούν ανασφάλεια, όπως και ορισμένες δυσκολίες που μπορεί να έχουν οι ίδιοι με την κίνηση ή τη φωνή τους. Ωστόσο δε φάνηκε μέσα από το διάλογο κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, να υπάρχει ιδιαίτερη προσπάθεια από μέρους των βρεφονηπιοκόμων να βελτιώσουν ορισμένες ατέλειες ή δυσκολίες που ανέφεραν. Η χρήση της φωνής μας στο τραγούδι για παράδειγμα, μπορεί να βελτιωθεί παρακολουθώντας μαθήματα φωνητικής ή και συμμετέχοντας σε μια χορωδία. Έτσι μπορούμε να είμαστε πιο ακριβείς ως προς το τονικό ύψος, πιο ακριβείς ρυθμικά και πιο εκφραστικοί. Έχει διαπιστωθεί ότι οι φωνητικές ικανότητες του ανθρώπου μπορούν να βελτιωθούν με τη συνεχή εκπαίδευση και εξάσκηση. Η πεποίθηση λοιπόν που συχνά επικρατεί ότι κάποιος δε μπορεί να τραγουδήσει καλά επειδή δε διαθέτει ταλέντο ή κάποιο χάρισμα δεν ισχύει, αλλά λειτουργεί ως μια δικαιολόγηση για να μην κάνει κάποιος τις απαραίτητες ενέργειες και προσπάθειες.

### 5.5 Απόψεις εκπαιδευτικών σχετικά με τη συμβολή των άλλων Τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μικρών παιδιών.

Σε αυτόν τον τομέα μελετήθηκαν οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με την αξία των άλλων Τεχνών (Μουσική, Εικαστικά, Θέατρο/Θεατρικό Παιχνίδι, Παιδική Λογοτεχνία, Χορός), στην ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε μια 5/βαθμια κλίμακα (Καθόλου, Ελάχιστα, Μέτρια, Αρκετά, Πολύ). Τα ποσοστά των απαντήσεων από την ποσοτική ανάλυση φαίνονται στο πίνακα που ακολουθεί.

|                          |             | Count      | Column N %   |
|--------------------------|-------------|------------|--------------|
| Μουσική                  | Καθόλου     | 0          | 0,0%         |
|                          | Ελάχιστα    | 0          | 0,0%         |
|                          | Μέτρια      | 1          | 0,4%         |
|                          | Αρκετά      | 51         | 21,6%        |
|                          | <b>Πολύ</b> | <b>184</b> | <b>78,0%</b> |
| Εικαστικά                | Καθόλου     | 0          | 0,0%         |
|                          | Ελάχιστα    | 1          | 0,4%         |
|                          | Μέτρια      | 10         | 4,3%         |
|                          | Αρκετά      | 79         | 33,6%        |
|                          | <b>Πολύ</b> | <b>145</b> | <b>61,7%</b> |
| Θέατρο/θεατρικό παιχνίδι | Καθόλου     | 0          | 0,0%         |
|                          | Ελάχιστα    | 2          | 0,9%         |
|                          | Μέτρια      | 11         | 4,7%         |
|                          | Αρκετά      | 72         | 30,8%        |
|                          | <b>Πολύ</b> | <b>149</b> | <b>63,7%</b> |
| Παιδική λογοτεχνία       | Καθόλου     | 2          | 0,9%         |
|                          | Ελάχιστα    | 0          | 0,0%         |
|                          | Μέτρια      | 10         | 4,3%         |
|                          | Αρκετά      | 68         | 28,9%        |
|                          | <b>Πολύ</b> | <b>155</b> | <b>66,0%</b> |
| Χορός                    | Καθόλου     | 0          | 0,0%         |
|                          | Ελάχιστα    | 2          | 0,9%         |
|                          | Μέτρια      | 9          | 3,8%         |
|                          | Αρκετά      | 75         | 31,9%        |
|                          | <b>Πολύ</b> | <b>149</b> | <b>63,4%</b> |

Πίνακας 13

Όπως διαπιστώθηκε από τη στατιστική ανάλυση των απαντήσεων, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, θεωρεί πως οι δραστηριότητες που πηγάζουν από κάθε μορφής Τέχνη, ενισχύουν **πολύ** την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.

Στη συνέχεια της ποσοτικής ανάλυσης, οι παραπάνω απόψεις των βρεφονηπιοκόμων συσχετίστηκαν με:

- Εάν έχουν παρακολουθήσει οι ίδιοι μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.
- Εάν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας.
- Εάν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική.

***A) Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους – Απόψεις βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή των Άλλων Τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη***

Η στατιστική ανάλυση, έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα στη **μουσική** και το **θεατρικό παιχνίδι** στη συσχέτιση που έγινε με το εάν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Όσον αφορά τις υπόλοιπες Τέχνες όπως τα Εικαστικά, η Παιδική Λογοτεχνία και ο Χορός, δεν φάνηκαν σημαντικές διαφορές στις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων.

**• Μουσική**

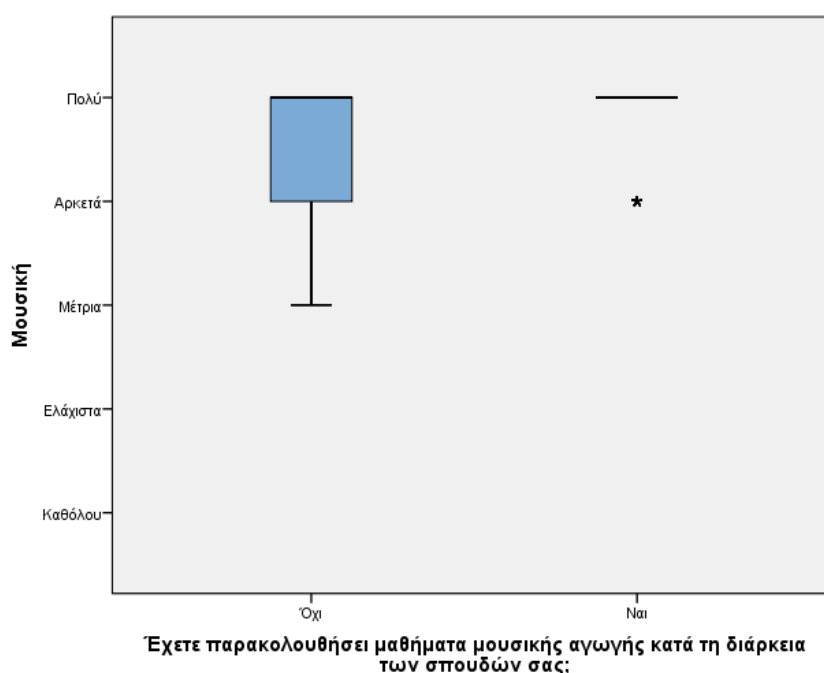
Στον πίνακα 37 φαίνεται ο βαθμός που πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί ότι ενισχύει η μουσική την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Παρουσιάζεται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                 |     |           |                 |                           | p-value |
|------------------|---------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής |         |
| Μουσική          | Όχι                                                                             | 29  | 4,59      | ,568            | ,105                      | ,011    |
|                  | Ναι                                                                             | 206 | 4,80      | ,400            | ,028                      |         |

Πίνακας 37

Σύμφωνα με τον έλεγχο t-test προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,021$ ) στην μέση τιμή του βαθμού που πιστεύουν οι βρεφονηπιοκόμοι ότι ενισχύει η μουσική την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 19) οι βρεφονηπιοκόμοι που **έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής** κατά την διάρκεια των σπουδών τους **πιστεύουν περισσότερο πως η μουσική ενισχύει την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών (4,80) συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (4,59).**



Γράφημα 19

### • Θεατρικό παιχνίδι

Στον πίνακα 38 φαίνεται ο βαθμός που πιστεύουν οι βρεφονηπιοκόμοι πως το θέατρο/θεατρικό παιχνίδι ενισχύει την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

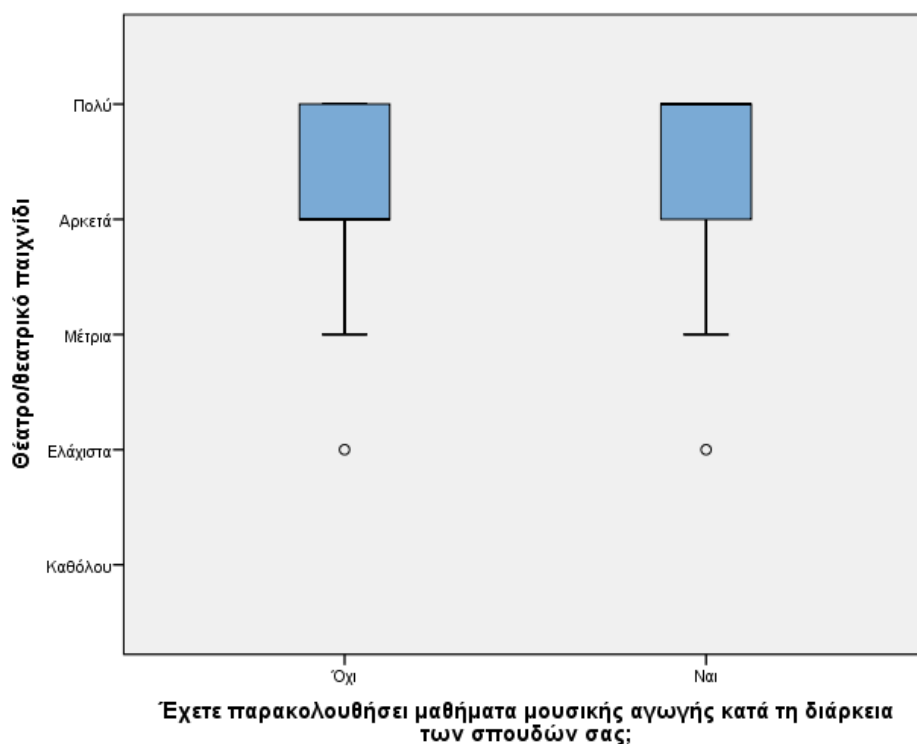
| Group Statistics |                                                                                 |   |           |                 |                           |         |
|------------------|---------------------------------------------------------------------------------|---|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; | N | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
|                  |                                                                                 |   |           |                 |                           |         |

|                          |     |     |      |      |      |      |
|--------------------------|-----|-----|------|------|------|------|
| Θέατρο/θεατρικό παιχνίδι | Όχι | 27  | 4,26 | ,764 | ,147 | ,006 |
|                          | Ναι | 206 | 4,61 | ,596 | ,042 |      |

Πίνακας 38

Από τον έλεγχο t-test προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,006$ ) στην μέση τιμή του βαθμού που πιστεύουν οι βρεφονηπιοκόμοι πως το θέατρο/θεατρικό παιχνίδι ενισχύει την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 20) εκείνοι οι οποίοι έχουν **παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής** κατά την διάρκεια των σπουδών τους θεωρούν **πιο σημαντική την επίδραση του θεάτρου/θεατρικού παιχνιδιού στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών** (4,61) συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (4,26).



Γράφημα 20



***B) Μαθήματα μουσικής μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους– Απόψεις βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή των Άλλων Τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη***

Η στατιστική ανάλυση, έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα μόνον στον χορό. Η συσχέτιση των απόψεων των βρεφονηπιοκόμων με το εάν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα εκτός πλαισίου σπουδών τους, δεν φάνηκε να έχει στατιστικά σημαντικές διαφορές σε καμιά από τις υπόλοιπες Τέχνες.

• **Χορός**

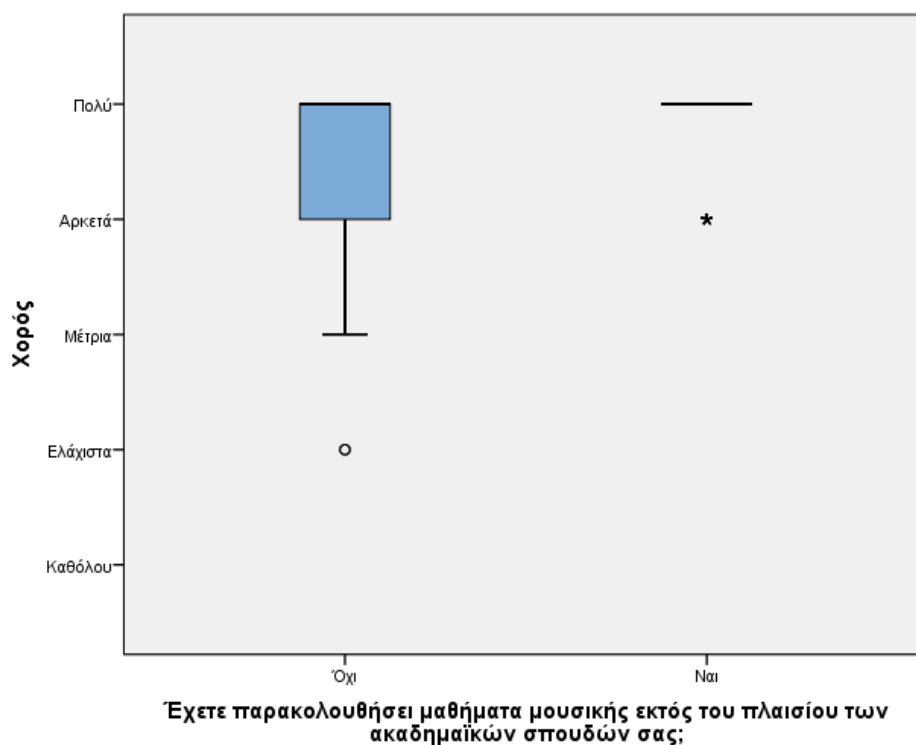
Στον πίνακα 47, φαίνεται ο βαθμός στον οποίο πιστεύουν οι βρεφονηπιοκόμοι ότι ενισχύει ο χορός την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους. Παρουσιάζονται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                                                                        |     |           |                 |                           |         |
|------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; | N   | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Χορός            | Όχι                                                                                    | 176 | 4,51      | ,650            | ,049                      | ,005    |
|                  | Ναι                                                                                    | 57  | 4,77      | ,423            | ,056                      |         |

*Πίνακας 47*

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,005$ ) στον βαθμό που πιστεύουν οι βρεφονηπιοκόμοι ότι ο ενισχύει ο χορός την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, ανάλογα με το αν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (γράφημα 28), αυτοί που έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους θεωρούν ότι ο χορός ενισχύει περισσότερο την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών (4,77) συγκριτικά με αυτούς που δεν έχουν παρακολουθήσει (4,51).



Γράφημα 28

### Γ) Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική– Απόψεις βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή των Άλλων Τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη

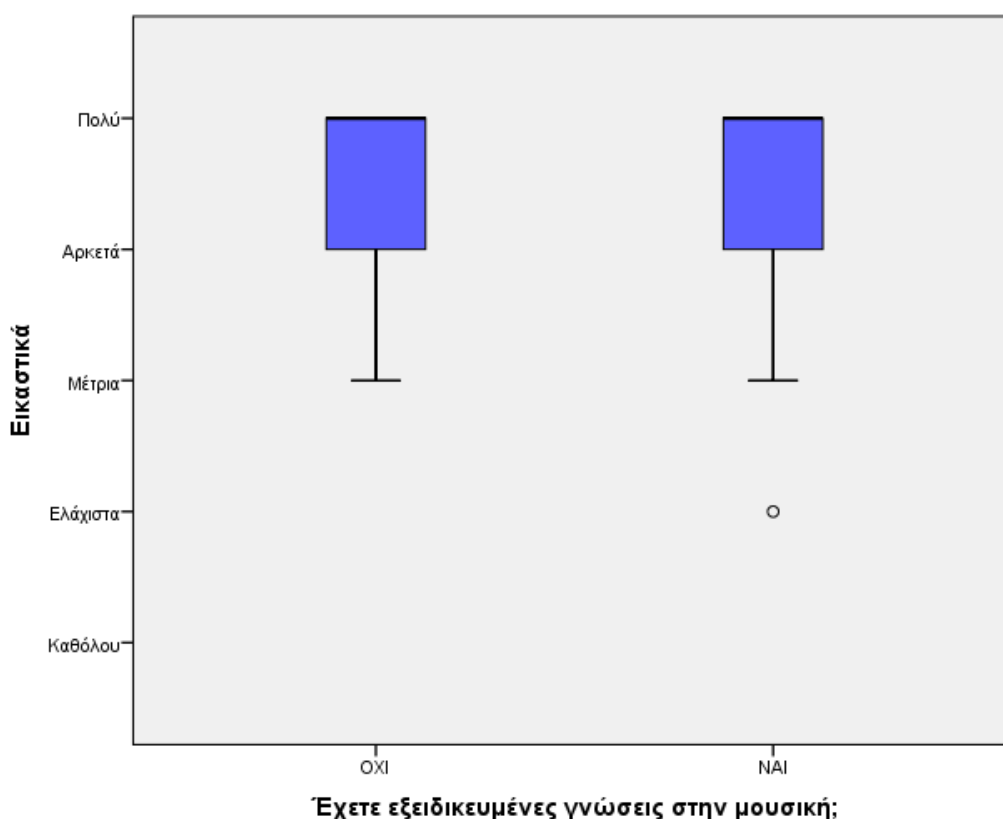
Η στατιστική ανάλυση, έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα μόνον στον τομέα των εικαστικών. Η συσχέτιση των απόψεων των βρεφονηπιοκόμων με το εάν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, δεν φάνηκε να έχει στατιστικά σημαντικές διαφορές σε καμιά από τις υπόλοιπες Τέχνες.

Στον πίνακα 19 φαίνεται η άποψη των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τον βαθμό που ενισχύουν τα εικαστικά την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών ανάλογα με το αν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική. Παρουσιάζεται η μέση τιμή, η τυπική απόκλιση και το τυπικό σφάλμα.

| Group Statistics |                                            |    |           |                 |                           |         |
|------------------|--------------------------------------------|----|-----------|-----------------|---------------------------|---------|
|                  | Έχετε εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική; | N  | Μέση τιμή | Τυπική απόκλιση | Τυπικό σφάλμα μέσης τιμής | p-value |
| Εικαστικά        | OXI                                        | 22 | 4,58      | ,570            | ,038                      | ,049    |
|                  | NAI                                        | 10 | 4,20      | 1,033           | ,327                      |         |

Πίνακας 14

Από τον έλεγχο t-test για δύο ανεξάρτητα δείγματα προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στην μέση τιμή της άποψης των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τον βαθμό που ενισχύουν τα εικαστικά την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών ανάλογα με το αν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική ( $p=,049$ ). Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό θηκόγραμμα (Γράφημα 1) **οι βρεφονηπιοκόμοι που δεν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στην μουσική θεωρούν πως τα εικαστικά ενισχύουν περισσότερο την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών (4,58) συγκριτικά με εκείνους που έχουν (4,20).**



Γράφημα 9

### 5.6 Συχνότητα εκτέλεσης των άλλων Τεχνών στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

Για τη διερεύνηση της συχνότητας εκτέλεσης δραστηριοτήτων που αφορούν άλλες μορφές Τέχνης στην τάξη του παιδικού σταθμού, οι συμμετέχοντες στην έρευνα, κλήθηκαν να απαντήσουν για το πόσο συχνά εκτελούν τέτοιου είδους δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα. Οι απαντήσεις τους κυμαίνονταν ανάμεσα στο καθημερινά, 2-3 φορές την εβδομάδα και καθόλου.

Τα αποτελέσματα της μελέτης έδειξαν ότι καθημερινά εκτελούνται η μουσική (74,5%), τα εικαστικά (68,6%) και η παιδική λογοτεχνία (55,6%), ενώ 2-3 φορές την εβδομάδα εκτελούνται το θέατρο/θεατρικό παιχνίδι (79,8%) και ο χορός (52,2%).

|                          |                               | Count | Column N<br>% |
|--------------------------|-------------------------------|-------|---------------|
| Μουσική                  | Καθόλου                       | 1     | 0,4%          |
|                          | 2-3 φορές/εβδομάδα            | 58    | 25,1%         |
|                          | <b>Καθημερινά</b>             | 172   | <b>74,5%</b>  |
| Εικαστικά                | Καθόλου                       | 6     | 2,6%          |
|                          | 2-3 φορές/εβδομάδα            | 66    | 28,8%         |
|                          | <b>Καθημερινά</b>             | 157   | <b>68,6%</b>  |
| Θέατρο/θεατρικό παιχνίδι | Καθόλου                       | 32    | 14,3%         |
|                          | <b>2-3<br/>φορές/εβδομάδα</b> | 178   | <b>79,8%</b>  |
|                          | Καθημερινά                    | 13    | 5,8%          |
| Παιδική λογοτεχνία       | Καθόλου                       | 20    | 8,9%          |
|                          | 2-3 φορές/εβδομάδα            | 80    | 35,6%         |
|                          | <b>Καθημερινά</b>             | 125   | <b>55,6%</b>  |
| Χορός                    | Καθόλου                       | 3     | 1,3%          |
|                          | <b>2-3<br/>φορές/εβδομάδα</b> | 121   | <b>52,2%</b>  |
|                          | Καθημερινά                    | 108   | 46,6%         |

Πίνακας 15

Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων συσχετίστηκαν με:

- Εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική
- Ερασιτεχνική ενασχόληση με κάποια άλλη από τις Τέχνες
- Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών
- Επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών
- Εάν παίζουν κάποιο μουσικό όργανο

Η στατιστική ανάλυση των συσχετίσεων των παραπάνω παραγόντων, δεν έδειξε καμιά στατιστικά σημαντική διάφορα όσον αφορά τις εξειδικευμένες γνώσεις ή ακόμη την ερασιτεχνική ενασχόληση με την μουσική ή με κάποια άλλη μορφή Τέχνης. Επιπλέον η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου δε φάνηκε να επηρεάζει τη συχνότητα εκτέλεσης δραστηριοτήτων που αφορούν τις άλλες μορφές Τέχνης. Στατιστικά

σημαντική επιρροή έδειξε να έχει η εκτέλεση **μουσικής** και το **θεατρικό παιχνίδι**. Τα εικαστικά, η παιδική λογοτεχνία και ο χορός, δε φάνηκε να σχετίζονται θετικά, με κανέναν από τους παραπάνω παράγοντες που έγιναν και οι αντίστοιχες συσχετίσεις.

• **Θεατρικό Παιχνίδι - Μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών.**

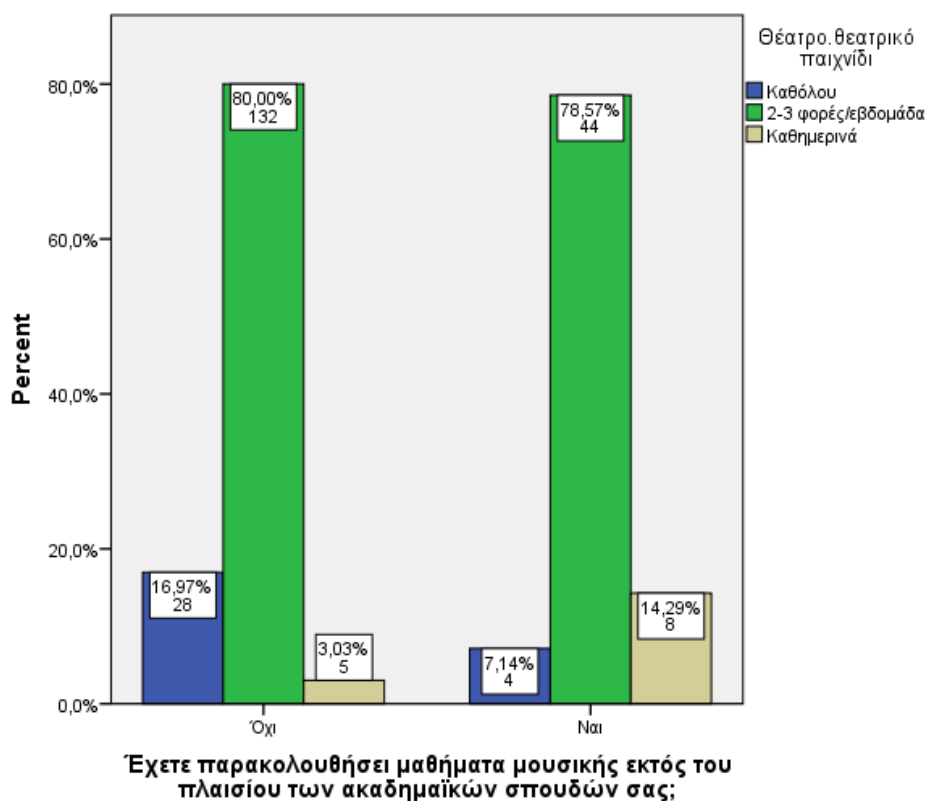
Στον πίνακα 46 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης θεάτρου/θεατρικού παιχνιδιού ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών.

|                           |                    | Θέατρο. θεατρικό παιχνίδι * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; Crosstabulation |                                                                                        |       |        |         |
|---------------------------|--------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------|
|                           |                    |                                                                                                                                    | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; |       | Σύνολο | p-value |
|                           |                    |                                                                                                                                    | Όχι                                                                                    | Ναι   |        |         |
| Θέατρο. θεατρικό παιχνίδι | Καθόλου            | Count                                                                                                                              | 28                                                                                     | 4     | 32     | ,003    |
|                           |                    | %                                                                                                                                  | 87,5%                                                                                  | 12,5% | 100,0% |         |
|                           | 2-3 φορές/εβδομάδα | Count                                                                                                                              | 132                                                                                    | 44    | 176    |         |
|                           |                    | %                                                                                                                                  | 75,0%                                                                                  | 25,0% | 100,0% |         |
|                           | Καθημερινά         | Count                                                                                                                              | 5                                                                                      | 8     | 13     |         |
|                           |                    | %                                                                                                                                  | 38,5%                                                                                  | 61,5% | 100,0% |         |
| Σύνολο                    |                    | Count                                                                                                                              | 165                                                                                    | 56    | 221    |         |
|                           |                    | %                                                                                                                                  | 74,7%                                                                                  | 25,3% | 100,0% |         |

Πίνακας 46

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square (11,803) προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διάφορα ( $p=,003$ ) στην συχνότητα εκτέλεσης θεάτρου/θεατρικού παιχνιδιού ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών του.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 27) οι βρεφονηπιοκόμοι οι οποίοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών τους είναι **πιθανότερο να εκτελέσουν θέατρο/θεατρικό παιχνίδι συχνότερα (καθημερινά)** συγκριτικά με αυτούς που **δεν έχουν παρακολουθήσει (2-3 φορές/εβδομάδα, σπάνια ή ποτέ)**.



Γράφημα 27

• **Μουσική - Μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών.**

Στον πίνακα 36 φαίνεται η συχνότητα εκτέλεσης μουσικής ανάλογα με το αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

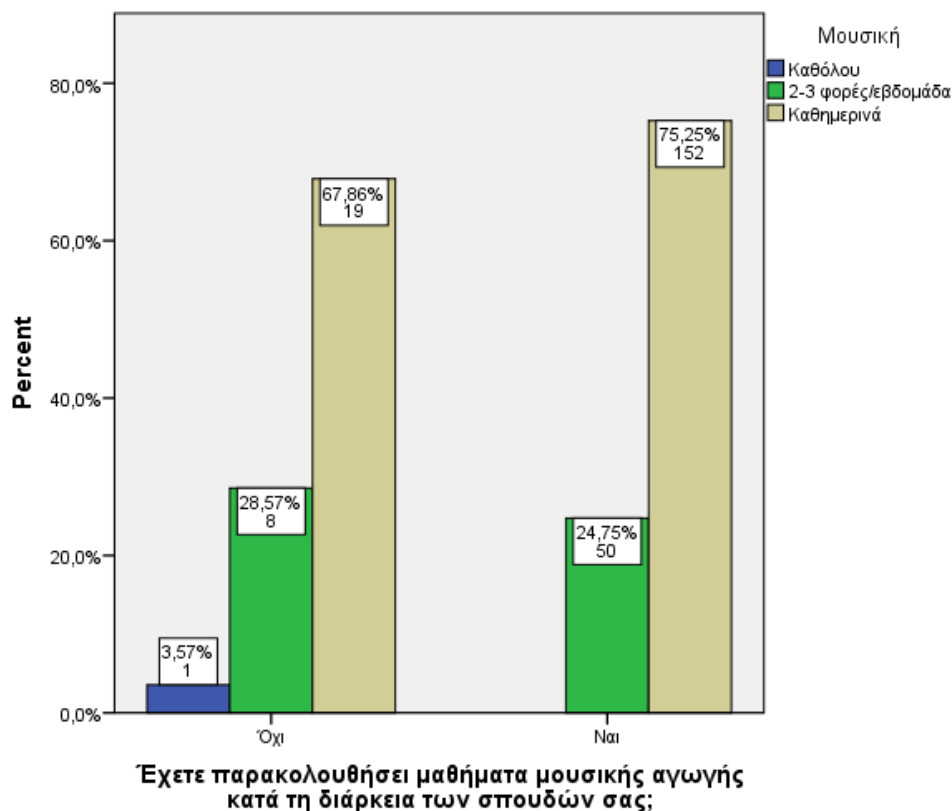
| Μουσική * Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; Crosstabulation |                    |       |                                                                                 |       |        |         |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------|-------|---------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                                                                           |                    |       | Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                           |                    |       | Όχι                                                                             | Ναι   |        |         |
| Μουσική                                                                                                   | Καθόλου            | Count | 1                                                                               | 0     | 1      | ,023    |
|                                                                                                           |                    | %     | 100,0%                                                                          | 0,0%  | 100,0% |         |
|                                                                                                           | 2-3 φορές/εβδομάδα | Count | 8                                                                               | 50    | 58     |         |
|                                                                                                           |                    | %     | 13,8%                                                                           | 86,2% | 100,0% |         |
|                                                                                                           | Καθημερινά         | Count | 19                                                                              | 152   | 171    |         |
|                                                                                                           |                    | %     | 11,1%                                                                           | 88,9% | 100,0% |         |

|        |       |       |       |        |  |
|--------|-------|-------|-------|--------|--|
| Σύνολο | Count | 28    | 202   | 230    |  |
|        | %     | 12,2% | 87,8% | 100,0% |  |

Πίνακας 36

Σύμφωνα με το Pearson's chi-square προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,021$ ) στην μέση τιμή της συχνότητας εκτέλεσης μουσικής ανάλογα με τον αν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (γράφημα 18) εκείνοι οι οποίοι εκτελούν μουσική καθημερινά συνήθως έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους, ενώ εκείνοι οι οποίοι εκτελούν μουσική 2-3 φορές την βδομάδα ή καθόλου συνήθως δεν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά την διάρκεια των σπουδών τους.



Γράφημα 18

Συνοψίζοντας τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή των άλλων τεχνών στους τομείς ανάπτυξης των παιδιών, αλλά και τη συχνότητα ενασχόλησης αμφοτέρων με σχετικές δραστηριότητες, προκύπτει ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, πιστεύει πως οι δραστηριότητες που πηγάζουν από κάθε μορφής Τέχνη, ενισχύουν πολύ την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Οι ίδιοι φαίνεται να εκτιμούν ιδιαίτερα την αξία και συμβολή όλων των ειδών τέχνης, στην ομαλότερη και θετικότερη ανάπτυξη των παιδιών, κατατάσσοντας πρώτη και ως σημαντικότερη την ευμενή συμβολή της μουσικής με ποσοστό 78%. Ακολουθεί η θετική συμβολή της παιδικής λογοτεχνίας (66,0%), το θέατρο/θεατρικό παιχνίδι (63,7%), ο χορός με ποσοστό (63,4%) και τα εικαστικά με ποσοστό 61,7%.

Οι απόψεις τους συσχετίστηκαν στη συνέχεια με παράγοντες όπως το εάν έχουν παρακολουθήσει οι ίδιοι μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους ή μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών, καθώς και το εάν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική.

Η στατιστική ανάλυση της συσχέτιση που έγινε με το εάν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, έδειξε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα μονάχα ανάμεσα στη μουσική και το θεατρικό παιχνίδι. Τα εικαστικά, η παιδική λογοτεχνία και ο χορός, δε φάνηκαν να σχετίζονται θετικά με την παρακολούθηση μαθημάτων μουσικής.

Όσον αφορά την επιμόρφωση τους με μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα ύστερα από τη συσχέτιση των δυο αυτών παραγόντων, φάνηκε μονάχα ανάμεσα στον χορό. Η συσχέτιση των απόψεων των βρεφονηπιοκόμων με το εάν έχουν παρακολουθήσει μαθήματα εκτός πλαισίου σπουδών τους, δεν φάνηκε να έχει στατιστικά σημαντικές διαφορές με καμία από τις υπόλοιπες Τέχνες.

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, φανέρωσαν στατιστικά σημαντική διαφορά μονάχα στα εικαστικά. Οι συσχέτιση τους με τις υπόλοιπες τέχνες, δεν φάνηκε να έχει στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Συμπεραίνεται επομένως, ότι όσοι είχαν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών και είχαν επιπλέον, εξειδικευμένη μουσική επιμόρφωση μετά το πέρας των σπουδών τους, εκτιμούσαν περισσότερο την



αξία και θετική συμβολή της μουσικής, του χορού και του θεατρικού παιχνιδιού στην ομαλή ανάπτυξη των παιδιών. Ίσως να μπορούσε εδώ να θεωρηθεί ότι οι συμμετέχοντες στη μελέτη, φάνηκε προτιμούν και να θεωρούν περισσότερο σημαντικές για την ομαλότερη ανάπτυξη των παιδιών τις παραστατικές τέχνες παρά τις πλαστικές.

Οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική από την άλλη, δε φάνηκε να επηρεάζουν την πεποίθησή τους για καμία από τις τέχνες, πάρα μόνο για τα εικαστικά. Οι βρεφονηπιοκόμοι που δεν έχουν εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, θεωρούν στην πλειοψηφία τους, ότι τα εικαστικά ενισχύουν περισσότερο την ευμενή ανάπτυξη των παιδιών, συγκριτικά με τη μουσική ή με κάποια άλλη από τις τέχνες.

Καταλαβαίνουμε επομένως, ότι οι βρεφονηπιοκόμοι εκτιμούν πολύ, την ιδιαίτερη αξία που έχει η ενασχόληση των παιδιών με δραστηριότητες που πηγάζουν από τις τέχνες, στην ανάπτυξη και καλλιέργεια διαφόρων δεξιοτήτων τους. Όπως φάνηκε από τη στατιστική ανάλυση των συσχετίσεων ανάμεσα στις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων με τις εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική, την ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική ή με κάποια άλλη από τις τέχνες, τα μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών, την επιμόρφωση στη μουσική αγωγή εκτός του πλαισίου σπουδών καθώς και με το εάν γνωρίζουν κάποιο μουσικό όργανο, δεν υπήρξε καμιά στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ τους.

Αυτό αποδεικνύεται άλλωστε και από τη συχνότητα ενασχόλησης των παιδιών με δραστηριότητες που αφορούν τις τέχνες στο σύνολό τους, καθώς οι βρεφονηπιοκόμοι προτιμούν να εντάσσουν καθημερινά τη μουσική, τα εικαστικά και την παιδική λογοτεχνία στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων των παιδιών, ενώ το θεατρικό παιχνίδι και τον χορό 2 με 3 φορές την εβδομάδα. Ενδεχομένως, αυτή η επιλογή μπορεί να επηρεάζεται από τις επαρκείς γνώσεις σχετικά με τη μουσική και τις τέχνες γενικότερα, από το περιεχόμενο των μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών, αλλά και από το προσωπικό ενδιαφέρον του κάθε βρεφονηπιοκόμου για επιμόρφωση, καθώς αυτοί οι παράγοντες φάνηκε να επηρεάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό τις απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για τη συμβολή των τεχνών στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών και επομένως να ενισχύουν τη συχνότερη εφαρμογή σχετικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού.

### 5.7 Μουσική γωνιά στον Παιδικό Σταθμό.

Οι συμμετέχοντες στη έρευνα, κλήθηκαν να δηλώσουν ακόμη, εάν υπάρχει μουσική γωνιά στην τάξη τους. Επιπλέον, έπρεπε να σημειώσουν εάν η συγκεκριμένη γωνιά είναι προσβάσιμη στα παιδιά και εάν τα υλικά αυτής ανανεώνονται αρκετά συχνά. Οι απαντήσεις τους είναι συγκεντρωμένες στον πίνακα που ακολουθεί.

|                                                                                                |     | Count | Column N % |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-------|------------|
| Υπάρχει μουσική γωνιά στην τάξη σας;                                                           | Όχι | 81    | 35,1%      |
|                                                                                                | Ναι | 150   | 64,9%      |
| Ανανεώνονται τα υλικά που απαρτίζουν τη μουσική γωνιά συχνά, ώστε να είναι                     | Όχι | 87    | 56,5%      |
|                                                                                                | Ναι | 67    | 43,5%      |
| Υπάρχουν μουσικά όργανα ή άλλα παιδαγωγικά υλικά μουσικής αγωγής εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά; | Όχι | 27    | 17,3%      |
|                                                                                                | Ναι | 129   | 82,7%      |

Πίνακας 16

Ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα συνεντεύξεων χαρακτηρίζουν την ύπαρξη μουσικής γωνιάς στους παιδικούς σταθμούς. Σε ορισμένα από αυτά τονίζεται η έλλειψη υλικών και χώρου για τη δημιουργία μουσικής γωνιάς. Σχολιάζεται επίσης από την ερευνήτρια το πόσο προσβάσιμη είναι η γωνιά στα παιδιά και το εάν μπορούν να χρησιμοποιούν μόνα τους, χωρίς βοήθεια, τα υλικά αυτής. Επιπλέον, τονίζεται από τις βρεφονηπιοκόμους η ευχάριστη ενασχόληση και διάθεση των παιδιών να ασχοληθούν με τα υλικά της μουσικής γωνιάς.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Υπάρχει μουσική γωνιά στη τάξη σας;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Τι υλικά έχετε εκεί;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Έχουμε το ταμπουρίνο, έχουμε τη φλογέρα και άλλα...

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Μπορούν εκεί, είναι προσβάσιμα στα παιδιά, μπορούν να πάνε τα παιδιά και να παίζουν αυτά εύκολα;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Στο βρεφικό τμήμα όχι. Τους τα δίνουμε εμείς εκείνη την ώρα που είναι η μουσικοκινητική γιατί τα καταστρέφουν, να πω την αλήθεια και δεν έχουμε πολλά υλικά, αλλά έχουμε και μερικά σε άλλη μικρή γωνιά που είναι πιο απλά και μπορούν να τα πάρουν

(Δ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Έχετε στην τάξη σου μουσική γωνιά;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, ναι.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Και τι είδους υλικά έχει αυτή;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Μουσικά όργανα, μαράκες, , τρίγωνα, ξυλόφωνο, μεταλλόφωνο, φλογέρα, να θυμηθώ...και αυτοσχέδια μουσικά όργανα. Και επίσης είναι το άχρηστο ή το ανακυκλώσιμο υλικό που μπορεί να είναι μπουκάλια-τενεκεδάκια τα οποία θα χρησιμοποιηθούν πλαστικά γλαστράκια κεραμικά γλαστράκια, τα οποία θα χρησιμοποιούμε για την παραγωγή ήχου οπωσδήποτε αυτά. Δηλαδή υπάρχει-υπάρχει μουσική γωνιά!

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Είναι προσβάσιμη στα παιδιά;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, ναι. Χρησιμοποιούν τα παιδιά τη γωνιά. Νομίζω-νομίζω ότι τα τελευταία χρόνια, επειδή είναι πολλά τα χρόνια που έχω ως εμπειρία, παρατηρώ το φαινόμενο να χρησιμοποιούν τα παιδιά τα μουσικά όργανα πολύ περισσότερο. Δηλαδή, τι έχω διαπιστώσει.....μου έκανε εντύπωση το ότι είχανε πάρει τη μολυβοθήκη, είχανε βγάλει τα μολύβια, χτυπούσανε τη μολυβοθήκη, και κάποιον άλλο από την παρέα στο τραπέζάκι, τι είχε κάνει, είχε πάρει τα μολύβια και τα χτυπούσε μεταξύ τους. Σαν ξυλάκια. Δηλαδή τα τελευταία χρόνια, προφανώς γιατί εμείς οι παιδαγωγοί εντάξαμε τις μουσικές-παιδαγωγικές δραστηριότητες πολύ περισσότερο στο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού, προφανώς το μουσικό ερέθισμα των παιδιών, έχει γίνει πολύ πιο ποιοτικό και με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα.

(Φ.....)

Στη συνέχεια οι απαντήσεις των συμμετεχόντων συσχετίστηκαν με τον φορέα εργασίας (Δημοτικοί παιδικοί σταθμοί/ Ιδιωτικοί), όπου φάνηκε μια στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους δύο φορείς.

Ο πίνακας 92 δείχνει εάν υπάρχουν μουσικά όργανα ή άλλα παιδαγωγικά υλικά μουσικής αγωγής εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά, ανάλογα με τον φορέα εργασίας.

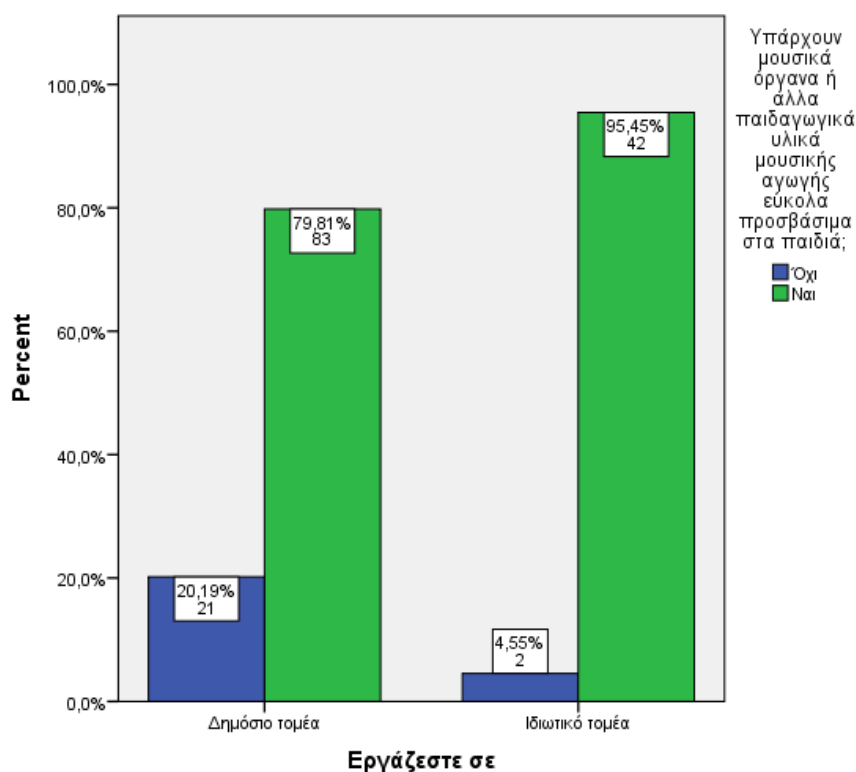
| Εργάζεστε σε * Υπάρχουν μουσικά όργανα ή άλλα παιδαγωγικά υλικά μουσικής αγωγής εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά; Crosstabulation |               |       |                                                                                                |       |        |         |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------|-------|------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|--------|---------|
|                                                                                                                               |               |       | Υπάρχουν μουσικά όργανα ή άλλα παιδαγωγικά υλικά μουσικής αγωγής εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά; |       | Σύνολο | p-value |
|                                                                                                                               |               |       | Όχι                                                                                            | Ναι   |        |         |
| Εργάζεστε σε                                                                                                                  | Δημόσιο τομέα | Count | 21                                                                                             | 83    | 104    | ,016    |
|                                                                                                                               |               | %     | 20,2%                                                                                          | 79,8% | 100,0% |         |

|        |                   |       |       |       |        |
|--------|-------------------|-------|-------|-------|--------|
|        | Ιδιωτικό<br>τομέα | Count | 2     | 42    | 44     |
|        |                   | %     | 4,5%  | 95,5% | 100,0% |
| Σύνολο |                   | Count | 23    | 125   | 148    |
|        |                   | %     | 15,5% | 84,5% | 100,0% |

Πίνακας 92

Από το Pearson's chi-square (5,767) υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ( $p=,016$ ) στην ύπαρξη μουσικών οργάνων ή άλλων παιδαγωγικών υλικών μουσικής εύκολα προσβάσιμων στα παιδιά, ανάλογα με τον φορέα εργασίας.

Όπως φαίνεται και στο συγκριτικό ραβδόγραμμα (Γράφημα 73) στον **ιδιωτικό τομέα** μουσικά όργανα ή άλλα παιδαγωγικά υλικά μουσικής είναι **ευκολότερα προσβάσιμα** συγκριτικά με τον δημόσιο τομέα.



Γράφημα 73

Όπως φάνηκε από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων, η πλειοψηφία των βρεφονηπιοκόμων που συμμετείχαν στην έρευνα, έχει μουσική γωνιά στην τάξη (64,9%). Ωστόσο τα υλικά αυτής δυστυχώς δεν ανανεώνονται αρκετά συχνά, όπως δήλωσαν οι ίδιοι. Εξίσου σημαντικό είναι και το γεγονός ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό

των ερωτηθέντων (82,7%), τα μουσικά όργανα ή τα άλλα παιδαγωγικά υλικά που μπορεί να συγκροτούν τη μουσική γωνιά, είναι εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά.

Αυτή η στάση των βρεφονηπιοκόμων τεκμηριώνει έμπρακτα, τη θετική τους άποψη και αναγνώριση της αξίας της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Όπως έδειξαν άλλωστε και τα δεδομένα της μελέτης, οι ίδιοι φροντίζουν να υπάρχει μουσική γωνιά σε κάθε παιδικό σταθμό, όπως και εξασφαλίζουν την εύκολη πρόσβαση και ενασχόληση των παιδιών με υλικά που απαρτίζουν τη γωνιά της μουσικής, σεβόμενοι έτσι, τη σπουδαιότητα της ενασχόλησης των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες. Επιπρόσθετα, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων πρόσθεσαν στους παράγοντες εκείνους που θα στήριζαν τη μουσική αγωγή στον παιδικό σταθμό, την προμήθεια κατάλληλου παιδαγωγικού υλικού για την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων με τα παιδιά στην τάξη. Βέβαια δεν απουσιάζει και η μερίδα των βρεφονηπιοκόμων οι οποίοι παραδέχθηκαν ότι η ελεύθερη ενασχόληση των παιδιών στη μουσική γωνιά αποτελεί μια ιδιαίτερα θορυβώδη δραστηριότητα, την οποία πολλές φορές προτιμούν να αποφεύγουν.

Συμπληρωματικά, θα ήθελα να υπογραμμίσω ότι η προσωπική μου εμπειρία μέσα από τη συχνή επαφή με τους χώρους των παιδικών σταθμών, αντιτίθεται σε όσα δήλωσαν οι συμμετέχοντες σχετικά με την ύπαρξη μουσικής γωνιάς στην τάξη και ακόμη περισσότερο σχετικά με τη προσβασιμότητα των παιδιών σε αυτή. Η αντίληψη που έχω διαμορφώσει από τις επισκέψεις μου σε παιδικούς σταθμούς είναι ότι λίγοι παιδικοί σταθμοί είχαν μουσική γωνιά μέσα σε κάθε τάξη, καθώς οι περισσότεροι είχαν μια κοινή γωνιά σε έναν κοινόχρηστο χώρο του σχολείου. Οι βρεφονηπιοκόμοι μοίραζαν τα υλικά που υπήρχαν στην μουσική γωνιά, όταν ήθελαν να εκτελέσουν μια μουσική δραστηριότητα. Στα παιδιά αντίθετα, η πρόσβαση στα υλικά της μουσικής γωνιάς ήταν σχεδόν απαγορευτική αφού η γωνιά ήταν συνήθως στημένη ψηλά σε κάποιον τοίχο, με σκοπό προφανώς την μείωση της προσβασιμότητας των παιδιών. Ένα μικρότερο ποσοστό συγκριτικά, είχε μουσική γωνιά μέσα σε κάθε τάξη και ακόμη μικρότερο ήταν το ποσοστό των βρεφονηπιοκόμων που επέτρεπε την ελεύθερη πρόσβαση των παιδιών στα υλικά που υπήρχαν εκεί.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

### **Αποτελέσματα που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων**

Μετά τη πολύ-μεθοδική προσέγγιση των αποτελεσμάτων της έρευνας και κατά την στατιστική ανάλυση αυτών τόσο με το στατιστικό εργαλείο SPSS όσο και με την ανάλυση περιεχομένου προέκυψαν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Ωστόσο η ελευθερία που επιτρέπει η ημιδομημένη συνέντευξη ανέδειξε και κάποιες άλλες εξίσου ενδιαφέρουσες θεματικές. Παρά λοιπόν τον αρχικό σχεδιασμό, κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούν σε ξεχωριστό κεφάλαιο, παρόλο που δεν εντάσσονται στις θεματικές της ποσοτικές έρευνας, διότι φαίνεται να έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Τα ευρήματα που παρατίθενται συστηματικά παρακάτω, προέκυψαν από την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και την εφαρμογή της μεθόδου της θεματικής ανάλυσης με βασική μεθοδολογία αυτή της ανοικτής κωδικοποίησης. Ακολουθούν ορισμένα αυτούσια αποσπάσματα συνεντεύξεων, τα πιο χαρακτηριστικά, στα οποία αποτυπώνονται ορισμένες απόψεις των βρεφονηπιοκόμων οι οποίες αποτέλεσαν την αφορμή για τη διαμόρφωση των θεματικών αυτής της ξεχωριστής ενότητας, έπειτα από τη θεματική ανάλυση των συνεντεύξεων από την ερευνήτρια.

Ουσιαστικά τα όσα αναφέρονται στη συνέχεια δίνουν μια αρκετά ανάγλυφη εικόνα της μουσικοπαιδαγωγικής καθημερινότητας στους παιδικούς σταθμούς και οδηγούν σε κάποια σημαντικά συμπεράσματα.

#### **6.1 Ακρόαση μουσικής στην τάξη**

Σε μια ανασκόπηση της ωφέλειας της μουσικής στα σχολικά περιβάλλοντα, ερευνητές μεταξύ άλλων και οι Ehrenberg et al, (2001) ·Hallam, Price, & Katsarou (2002) ·Chalmers, Olson, & Zurkowski (1999), έδειξαν ενδιαφέρον να ερευνήσουν τη θετική επίδραση της μουσικής ακρόασης μέσα στην τάξη, κατά τη διάρκεια διάφορων δραστηριοτήτων. Αν και τα αποτελέσματα των ερευνών δεν είναι ακόμη ξεκάθαρα, τα συμπεράσματα των περισσότερων εξ αυτών, φανερώνουν ότι η χαλαρωτική μουσική ακρόαση μπορεί να δημιουργήσει το κατάλληλο περιβάλλον για μάθηση αλλά και να συμβάλει στην χαλάρωση και μείωση του στρες των παιδιών. Η θετική διάθεση άλλωστε, όπως έχει αποδειχθεί, διευκολύνει τη σχολική απόδοση των παιδιών σε αντίθεση με την αρνητική διάθεση. Αυτό συνεπάγεται ότι η μουσική που ακούγεται στη τάξη πρέπει να είναι ευχάριστη στα παιδιά ώστε να επιτευχθούν τα μέγιστα οφέλη (Črnec et al, 2006). Οι ίδιοι ερευνητές συμπέραναν ότι η ακρόαση χαλαρωτικής

μουσικής κατά τη διάρκεια του μαθήματος επηρέαζε εκτός από τις γνωστικές ικανότητες και τη γενικότερη συμπεριφορά των παιδιών. Παρατήρησαν ότι κατά τη διάρκεια των διαλλειμάτων και του ελεύθερου παιχνιδιού, τα παιδιά έδειχναν να έχουν μειωμένη διέγερση και να είναι περισσότερο ήρεμα και συνεργάσιμα.

Κάτι παρόμοιο με τα παραπάνω ειπώθηκε και από ορισμένους βρεφονηπιοκόμους, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Η μουσική, η μουσική πιστεύω, εξαρτάται και το είδος της μουσικής, πιστεύω ότι μπορεί να βοηθήσει, είτε με το να ηρεμήσει τα παιδιά, όταν βρίσκονται σε μια ένταση, όταν βρίσκονται μέσα σε ένα, σε μια υπερδιέγερση, σε μια ενέργεια υπέρ του δέοντος, σε μία αταξία μέσα στην τάξη γιατί συμβαίνουν αυτά και καθημερινά. Και μάλιστα όταν είναι πολύ, πολλά παιδιά σε πολύ μικρό χώρο, λίγων τετραγωνικών, μόλις τους βάζουμε μουσική, λέμε ότι θα κάνουμε ορισμένα μουσικά κομμάτια και με βάση αυτό θα κάνουμε είτε χορό, είτε θα το ακούσουμε, μετά θα το ξανασυζητήσουμε, «συζητώντας» θα κάνουμε αυτό που λέει το τραγούδι ή θα πάρουμε τα μουσικά όργανα και θα συνοδεύουμε το τραγούδι. Αυτό τα βάζει σε μια διαδικασία ηρεμίας, κατεβάζει τους τόνους, ηρεμούμε αυτόματα και χαλαρώνουμε.

Και κάτι άλλο θα έλεγα, ότι το μεσημέρι μετά το φαγητό πάρα πολλές φορές λέω για να πάει και το φαγητό στην κοιλίτσα και για να ηρεμήσουμε, και θέλουμε να χαλαρώσουμε λιγάκι την υπόλοιπη διάρκεια της ημέρας, ξαπλώνουμε στα μαξιλαράκια που έχουμε και βάζουμε χαλαρωτική μουσική, έχω κάτι πάρα πολύ ωραία CD, μπορεί να είναι και με φωνές πουλιών, και με θρόισμα δένδρων, και όλα αυτά και τα βάζω να ακούσουμε, τεντώνουμε λέω τα αυτιά μας, ακούμε, ακούμε μόνο την ανάσα μας και ηρεμούμε. Άρα από αυτό το κομμάτι...

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Τα παιδιά ανταποκρίνονται σε αυτό; Σε ακολουθούνε;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι και τους αρέσει πάρα πολύ. Είμαι μαζί με τα παιδιά, ξαπλώνω και εγώ. Αυτό είναι το ένα, το άλλο επειδή μίλησα για συναισθηματικό τομέα και για ψυχολογικό τομέα, το άλλο..... παιδιά που βλέπω ότι είναι πιο συνεσταλμένα, παιδιά που βλέπω είναι πιο μαζεμένα, παιδιά που βλέπω ότι γιατί υπάρχουν και τέτοια περιστατικά και όλο και περισσότερο πληθαίνουν θα έλεγα, αντικοινωνικά, μαζεμένα και κλεισμένα στον εαυτό τους, μέχρι και ψυχοπαθολογικής κατάστασης. Βλέπω ότι όταν βάζουμε μουσική και λέμε ότι θα σηκωθούμε και θα χορέψουμε, θα τραγουδήσουμε, βλέπω να συμμετέχουν περισσότερο. Άρα είναι και σε εκείνα...

(Βου.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Καταπραΰνει ένα καυγά ας πούμε, εξομαλύνει κάποια τέτοια κατάσταση.

(Ba.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** ...Αρα θεωρείς ότι μπορεί να επηρεάζεται η ατμόσφαιρα της τάξης με τη χρήση μουσικής κατά τη διάρκεια εκτέλεσης δραστηριοτήτων από άλλα γνωστικά πεδία;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, εγώ σε πάρα πολλές δράσεις, ειδικά όταν ζωγραφίζω, συνηθίζω να έχω και ακρόαση μουσικής παράλληλα, κάποια κλασικά κομμάτια σίγουρα, οπότε τα παιδιά τα βλέπω πιο ήρεμα, ή μέσα από εκεί, αφού ζωγραφίσουμε, παράλληλα ακούγεται η μουσική, λένε τι φτιάξαμε, μπορεί να φτιάξουμε και μια ιστορία από αυτό, ας είναι μικρά τα παιδιά. Ή που παίζαμε με πλαστελίνη και έφτιαχναν διάφορα πράγματα. Σε όλες τις δράσεις, εγώ τη χρησιμοποιώ τη μουσική και σαν ακρόαση, πάρα πολύ!

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Για να κάνεις δραστηριότητες από άλλα γνωστικά αντικείμενα.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, για να κάνω και άλλα αντικείμενα και βλέπω από την εμπειρία μου πως αυτό αποδίδει, γιατί πέρα από τη συγκεκριμένη μουσική που έχει συγκεκριμένο στόχο και σκοπό, μπορεί η μουσική να υπάρχει, ... η καλή μουσική όμως και ποιοτική.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Και θεωρείς ότι αυτό συμβάλει θετικά στη γενικότερη συμπεριφορά, ανταπόκριση ή συμμετοχή των παιδιών;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Εγώ βλέπω ότι τα ηρεμεί, τα ευχαριστεί και τα κάνει να σκέφτονται και να προσέχουν πιο πολύ.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Συγκεντρώνονται πιο πολύ.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, πιο πολύ σε αυτό που κάνουν και σε αυτό που... από το να ζωγράφιζαν και να μιλούσαν με το διπλανό τους ή να αρπάζαν... Νομίζω είναι πιο συγκεντρωμένα ακούγοντας, έχοντας και μουσική ακρόαση σε κάποιες... είναι πιο συγκεντρωμένα σε αυτό που κάνουμε ειδικά όταν έχουμε και μία συγκεκριμένη θεματική.

(Bi.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Θα λέγατε ότι είναι ένα καλό εργαλείο η μουσική για τους παιδαγωγούς στο να προσεγγίσουν τα παιδιά για να συμμετέχουν καλύτερα στις διάφορες δραστηριότητες που εκτελούνται στην τάξη;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Πιστεύω είναι ένα από τα πρώτα εργαλεία που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο παιδαγωγός η μουσική και για να τα ηρεμήσει. Εγώ το χρησιμοποιώ, δηλαδή μπορεί να είναι, να παίζουν εδώ στην αυλή και να τρέχουν και να καθίσω εδώ και να αρχίσω ένα μικρό τραγουδάκι πολύ χαμηλά να μην... Ωπ! Τα βλέπεις σταματάνε



όλα και έρχονται κοντά μου, μαζεύονται για να πάμε για φαγητό, δεν χρειάζεται να τα φωνάζω, δεν χρειάζεται...

(Δ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** ....εδώ μπορεί να τη χρησιμοποιείτε την ακρόαση και σαν εργαλείο χαλάρωσης;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι. Πολλές φορές μπορεί να είναι ανάστατα ή να μη ξέρουν. Βάζουμε ένα τραγούδι που τους αρέσει ή που και καινούργιο ακόμα και βλέπεις πόσο ανταποκρίνονται ακόμη και τα πιο ζωηρά ανήσυχα παιδιά, πως εκτονώνονται και μετά μπορεί πολύ πιο εύκολα να κάτσουν, πραγματικά, να ακούσουν ένα παραμύθι ή οτιδήποτε άλλο. Και σαν εργαλείο εκτόνωσης ναι.

(Μ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Αυτό που έχω παρατηρήσει είναι ότι κάνοντας μουσικές δραστηριότητες, ή ακούγοντας μουσική ας πούμε, σε παιδάκια τα οποία έχουν έτσι μια πιο αυξημένη διέγερση, μετά τις μουσικές δραστηριότητες είναι πιο ήρεμα στη συνέχεια του προγράμματος.

(Α.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Μια έντονη μουσική η οποία συνοδεύεται με κίνηση βοηθάει στο να εκτονωθεί. Μία ήρεμη μουσική, μία γαλήνια μουσική, μία χαλάρωση, το βοηθάει να αποβάλει πιο εύκολα τον θυμό, ή το στρες που έχει.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Αυτό το έχετε δει να συμβαίνει με τα παιδιά μέσα στην τάξη;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, συμβαίνει-συμβαίνει-συμβαίνει!

Εγώ έχω συγκεκριμένα, στα παιδιά ας πούμε, τριών-τεσσάρων χρονών, μετά το τέλος των δραστηριοτήτων, γύρω στις 11:30-12:00 η ώρα που θα ξεκινήσουμε τη διαδικασία του φαγητού, μια απαλή μουσική ή έστω κινήσεις χαλάρωσης οι οποίες συνοδεύονται με ανάλογη μουσική, τα βοηθάει να ηρεμήσουν και τα ίδια, να συγκεντρωθούν και να είναι πιο ήρεμα στο φαγητό τους. Είναι πιο γαλήνια, είναι πιο... και το βλέπετε ακόμη και όταν αλλάξει η χροιά της φωνής, στην ηρεμία ανταποκρίνονται διαφορετικά!!!

(Χ....)

## 6.2 Άγχος αποχωρισμού και η μουσική

Τα βρέφη ηλικίας 8-12 μηνών αρχίζουν να παρουσιάζουν κάποιες συμπεριφορές οι οποίες χαρακτηρίζονται από άγχος και αβεβαιότητα. Μια από τις συνηθισμένες τους αντιδράσεις είναι και το άγχος προς τα ξένα πρόσωπα (stranger anxiety), μιας που βρίσκονται στην ηλικία κατά την οποία έχουν πλέον σαφή και ξεκάθαρη προσκόλληση προς ένα άτομο. Το άγχος αποχωρισμού (separation anxiety), εμφανίζεται όπως και το άγχος προς τα ξένα πρόσωπα, σε ηλικία 7-12 μηνών και κορυφώνεται γύρω στον 15<sup>ο</sup>-18<sup>ο</sup> μήνα της ζωής του παιδιού. Μετά από την ηλικία αυτή αρχίζει σταδιακά να ελαττώνεται μέχρι την ηλικία των τριών ετών όπου και φαίνεται να εξαφανίζεται εντελώς. Το άγχος του αποχωρισμού είναι μια εκδήλωση στενά συνδεδεμένη με την προσκόλληση του βρέφους προς τη μητέρα. Το παιδί προσπαθεί με κάθε τρόπο να έχει το μονοπώλιο όσον αφορά την εγγύτητα προς τη μητέρα και επιθυμεί να βρίσκεται κοντά της. Αντίθετα το ίδιο διακατέχεται από άγχος και αβεβαιότητα, συναισθήματα τα οποία εντείνονται στην παρουσία ενός ξένου προσώπου ή όταν βρίσκεται σε άγνωστο περιβάλλον (Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, 2001).

Τα παιδιά έρχονται για πρώτη φορά αντιμέτωπα με το άγχος του αποχωρισμού, συνήθως κατά την πρώτη είσοδό τους στον παιδικό σταθμό. Τότε είναι που το παιδί εκφράζει τα αρνητικά του συναισθήματα και αρνείται να μείνει στον χώρο του σχολείου. Η μουσική φαίνεται ότι μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην ομαλή προσαρμογή των βρεφονηπίων στον παιδικό σταθμό. Με τη βοήθεια της μπορεί να δημιουργηθεί ένα συναισθηματικά άνετο περιβάλλον το οποίο θα επιδράσει και στη συμπεριφορά των παιδιών. Η έρευνα έχει αποδείξει ότι σε καταστάσεις πίεσης ή έντονου στρες η κατάλληλη μουσική μπορεί να μειώσει το άγχος και τα αρνητικά συναισθήματα. Ιδιαίτερα ωφέλιμη μπορεί να είναι για τα παιδιά και την ώρα του ύπνου ή την ώρα του παιχνιδιού. Μπορεί επομένως να βοηθήσει το παιδί να χαλαρώσει και να νιώσει πιο άνετα στο χώρο του σχολείου (Volchegorskaya & Nogina, 2014).

Όπως στη βιβλιογραφία έτσι και στην παρούσα μελέτη, οι συμμετέχοντες βρεφονηπιοκόμοι τόνισαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, τον σπουδαίο ρόλο της μουσικής στην προσαρμογή των παιδιών στον παιδικό σταθμό. Χαρακτηριστικά οι ίδιοι υποστήριξαν ότι η μουσική είναι το βασικότερο εργαλείο που χρησιμοποιούν κατά τη περίοδο προσαρμογής των παιδιών, ενώ γίνεται και ιδιαίτερη αναφορά στη χρήση του νανουρίσματος.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Πιστεύεις ότι βοηθάει η μουσική στην προσαρμογή των παιδιών στον παιδικό σταθμό;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Σίγουρα, πάρα πολύ, πάρα πολύ. Δηλαδή ξεκινάς έτσι. Άμα το καθηλώσεις και νιώθει πιεσμένο είναι πιο δύσκολο, όταν είναι όρθιο κυρίως αν σηκωθεί και να ακούσει μουσική και να χορέψει, περνάει πιο όμορφα, είναι πιο ευχάριστο και σου λέει εδώ είναι ωραία, εδώ διασκεδάζουν.

(Ε....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι. Γίνεται πιο εύκολη η προσαρμογή. Θα καθίσουν θα ακούσουν τραγουδάκια.... πάντα είναι όλα πρόθυμα στη μουσική.

(Δ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Έχεις να μου πεις ορισμένα παραδείγματα που τα παιδιά έχουν εκφράσει ευχαρίστηση ή έχουν εκτονωθεί από κάποιο είδους στρες στο σχολείο;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι! Ειδικά την περίοδο της προσαρμογής, που τα παιδάκια συνήθως κλαίνε, με τραγούδια, το 90% των παιδιών ηρεμεί, ηρεμεί-εκτονώνεται-ευχαρισιάζεται.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Στο άγχος του αποχωρισμού δηλαδή ...

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι.

(ΔΕ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** ..... μιας που αναφέρθηκες στο δεσμό της μητέρας με το βρέφος ενδομήτρια, θα έλεγες ότι η μουσική βοηθάει στην επικοινωνία αλλά και στο να σε εμπιστευθεί το παιδί; Μπορεί δηλαδή να συνεισφέρει στην καλύτερη αντιμετώπιση τους άγχους αποχωρισμού;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Σαφώς. Όταν το παίρνουμε αγκαλιά και το νανουρίζουμε, πως αισθάνεται τόσο ασφαλή και απλώνει τα χεράκια του και ζητάει να κουρνιάσει στην αγκαλιά; Γιατί στην ουσία για να το χαλαρώσω ... κλαίει, ζητάει η μαμά του, δεν ξέρει που βρίσκεται, είναι σε ένα ξένο περιβάλλον, όταν παίρνεις αγκαλιά και αρχίζεις και σιγά-σιγά να τη μουρμουρίζεις και τραγουδάς και νανουρίζεις, το κάνεις να νιώσει σιγουριά και ασφάλεια.

(Βου.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Όντως, όντως τον καιρό της προσαρμογής μπορεί να παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο όταν έχουμε τα ανάλογα τραγούδια και με τη φλογέρα να παίζουμε ένα κομματάκι με τη φλογέρα, τα παιδιά ξεχνούν αμέσως την αιτία του κλάματος ή της ανησυχίας τους και αφοσιώνονται στη μουσική.....

(Δ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Το άγχος το καταπραΰνει κατά πάρα πολύ, γιατί η πρώτη επαφή των παιδιών με το σχολείο είναι αγχωτική από μόνη της. Οι ίδιοι οι γονείς μεταφέρουν ένα άγχος, ένα άγχος για το καινούριο, για το ποιος παραλαμβάνει μετά την οικογένεια το παιδί, οπότε αυτό το άγχος μέσα από το τραγούδι, μέσα από την μουσική που θα ακούσει από την ακρόαση της μουσικής, μέσα από αυτό που θα επιχειρήσουμε να φτιάξουμε με την μουσική, το παιδί νομίζω αποκτά την αίσθηση του χώρου του παιδικού σταθμού με πολύ πιο ομαλό τρόπο και την επικοινωνία με τη δασκάλα και με τα άλλα παιδιά.

(Φ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** .....Έχεις τέτοια παραδείγματα; Συμβαίνει αυτό στη τάξη με τα παιδιά στην περίοδο προσαρμογής;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, ναι! με ένα μουσικό κομμάτι να το βάλουμε, να το ακούσουμε και έτσι να μπορέσω να το προσεγγίσω το παιδί, να το πάρω αγκαλιά ή να κάνουμε μαζί να παίζουμε μουσικά όργανα και έτσι να επικεντρωθεί εκεί και να ξεχαστεί από το κλάμα του. Για μένα αυτό ήταν πολύ δηλαδή αυτό το χρησιμοποίησα.....,

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Άρα ήταν λες και ένα βασικό εργαλείο προσέγγισης εδώ η μουσική.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Έτσι, ακριβώς. Η πρώτη επαφή μας δηλαδή στα βρεφικά νομίζω ότι έχει έρθει μέσω της μουσικής.

(Π.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Έχει συμβεί περιστατικό μέσα στην τάξη που ένα παιδί που ενώ ήταν σε κατάσταση στρες ή άγχους αποχωρισμού, να το έχει ξεπεράσει με τη βοήθεια της μουσικής;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Στη διάρκεια της προσαρμογής ενός παιδιού, ενώ έκλαιγε συνεχόμενα και δεν μπορούσε να σταματήσει με κανέναν από τους τρόπους που χρησιμοποιούμε, βάζω στο ραδιόφωνο κάποιο τραγουδάκι, ηρέμησε αμέσως.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Οπότε όπως καταλαβαίνω υποστηρίζεις ότι η μουσική βοηθάει στην ομαλή προσαρμογή των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Βοηθάει πάρα πολύ εκεί, και πόσο μάλλον μετά στη καθημερινότητα και στην απλή συνέχεια του παιδιού στον παιδικό.

(Χρ.....)

### **6.3 Επισημάνσεις και αλλαγές που θα επιθυμούσαν οι ίδιοι οι βρεφονηπιοκόμοι σχετικά με τη μουσική αγωγή στον παιδικό σταθμό**

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων οι συμμετέχοντες αισθάνθηκαν πολλές φορές την ανάγκη να μιλήσουν για τις δικές τους προτάσεις, για τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να βελτιωθεί η μουσικοπαιδαγωγική πραγματικότητα στους παιδικούς σταθμούς, καθώς θα μπορούσε να διευκολυνθεί η εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων. Έτσι οι περισσότεροι εξ αυτών δήλωσαν ότι θα επιθυμούσαν τη συνδρομή ενός μουσικού, ο οποίος να εκτελεί πιο εξειδικευμένες δραστηριότητες με τα παιδιά αλλά και να μαθαίνουν οι ίδιες και να παίρνουν ιδέες από αυτόν. Επιπροσθέτως, δήλωσαν ότι ένας κανονισμός λειτουργίας με περισσότερες κατευθύνσεις και με ρητά δηλωμένους στόχους, αλλά και στρατηγικές και πρακτικές θα βοηθούσε σημαντικά στη βελτίωση της παρεχόμενης μουσικής αγωγής. Αναφέρθηκε ακόμη η ανάγκη διοργάνωσης και παρακολούθησης οργανωμένων μουσικοπαιδαγωγικών σεμιναρίων από τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς, από ανθρώπους που θα είναι σε θέση να τους βοηθήσουν ιδιαίτερα σε μια κατεύθυνση πιο πρακτική. Ο εξοπλισμός των παιδικών σταθμών με υλικοτεχνικό εξοπλισμό κατάλληλο για μουσικές δραστηριότητες και η καλύτερη διαμόρφωση των χώρων, κρίνονται επίσης απαραίτητοι για τη συχνότερη, ποιοτικότερη και με μεγαλύτερη και πιο ισορροπημένη ποικιλία εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων από τους βρεφονηπιοκόμους. Αναφορά έγινε επίσης και στις σπουδές, που όπως δήλωσαν θα προτιμούσαν περισσότερα μαθήματα μουσικής και με μια κατεύθυνση πιο πρακτική, προσαρμοσμένη καλύτερα στις μελλοντικές τους ανάγκες.

#### **A) Μουσικοπαιδαγωγοί**

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Ναι. Ίσως κάποια σεμινάρια, να έρθουν δηλαδή στους παιδικούς σταθμούς μουσικοπαιδαγωγοί και να μας βοηθήσουν να μπορέσουμε να καταφέρουμε περισσότερα πράγματα σε αυτό τον τομέα και εμείς.*

*(B.....)*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Βέβαια, σίγουρα. Καλό θα ήταν, πέρα από κάποια σεμινάρια που θα μπορούσαμε να κάνουμε εμείς, να... δεν θα ήταν άσχημο να υπάρχει ένας και προσωπικό που να ασχολείται. Δηλαδή... να υπάρχει ένας θεατρολόγος, ένας μουσικός ο οποίος θα περνάει μια φορά, σε τακτά διαστήματα από τους παιδικούς, που θα έρθει σε επαφή με διαφορετικά όργανα, διαφορετική μουσική.*

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** *Θα μπορεί τότε να γίνεται πιο εξειδικευμένη μουσική αγωγή.*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Θα κάνει πιο εξειδικευμένη δουλειά, που θα αναλαμβάνει να κάνει μια φορά το χρόνο και με κάποιο παιδικό μια παράσταση, ένα event, ένα καλοκαιρινό, ένα χριστουγεννιάτικο, να έρχονται τα παιδιά σε επαφή και με διαφορετικά πράγματα ακόμη πιο εμπεριστατωμένα.

(M ...χ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, ναι, ναι. Σίγουρα θα βοηθούσε, γιατί αυτό που είπαμε ότι ποτέ δεν είσαι, ποτέ δεν μπορεί να ξέρεις τα πάντα ή να λες ότι εντάξει ξέρω μουσική δεν χρειάζομαι κάτι άλλο, πάντα χρειάζεται η ανανέωση και όταν είναι και κάποιος ο οποίος έχει, είναι πιο εξειδικευμένος και ξέρει να...

Να μας κατευθύνει και να μας οδηγήσει, θα γινότανε πιο ολοκληρωμένη πιστεύω η δουλειά μας.

(Δ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, ακριβώς θα βοηθούσε πάρα πολύ και να είχα και τα εγχειρίδια και τα μέσα και ίσως και κάποιος ίδιος μουσικός να είναι παρέα μας να μας μάθει.

(M.....)

#### **B) Κανονισμός λειτουργίας με προτεινόμενες μουσικές δραστηριότητες**

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Δεν δίνει καθόλου κατευθύνσεις, και εγώ πιστεύω ότι όποια κοπέλα σπουδάζει τώρα και πάρει τον κανονισμό για να βγει στη δουλειά, έμπρακτα, είναι αποτυχημένη, γιατί ο Κανονισμός δεν λέει τίποτα.

(B.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Θέλω να ρωτήσω και τη γνώμη σου σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών στους παιδικούς σταθμούς. Θεωρείς ότι δίνει αρκετές κατευθύνσεις στους παιδαγωγούς στο να κάνουν δραστηριότητες μέσα στην τάξη;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Νομίζω ναι, θα μπορούσε να είναι αναβαθμισμένο.

(Φ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Θέλεις να μου κάνεις κάποιες προτάσεις που κατά τη γνώμη σου θα διευκόλυναν εσένα και τους συναδέλφους σου να εφαρμόζετε με μεγαλύτερη συχνότητα μουσικές δραστηριότητες μέσα στη τάξη

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:**.....ο κανονισμός λειτουργίας να μας δίνει περισσότερες κατευθύνσεις και ιδέες, ώστε να χρησιμοποιούμε τις δραστηριότητες της μουσικής πιο οργανωμένα.

(M.....)

### **Γ) Επιμορφωτικά σεμινάρια**

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Ναι! Επιμόρφωση με σεμινάρια θα μου άρεσε πολύ. Δηλαδή αυτό θα πήγαινα να το δω, άμα άκουγα ότι υπάρχει κάτι τέτοιο...*

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** *Αρα θα προτιμούσες να υπάρχει περισσότερη επιμόρφωση στους εκπαιδευτικούς.*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Ναι. Νιώθω ότι σε αυτό το κομμάτι θέλω να ξέρω πιο πολλά πράγματα για να το δουλέψω. Δηλαδή να ξέρω..., γιατί και για τη μουσική, δεν φθάνει η παιδική μουσική μόνο για να την βάλεις μέσα στο παραμύθι.*

(E.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Έπρεπε να υπάρχει επιμόρφωση, αυτό έπρεπε να υπάρχει, να πάρει το προσωπικό, που θέλει, γιατί είναι και κάποιοι που δεν θέλουν, ... εγώ θέλω και να μου πει θα γίνει αυτό το σεμινάριο, θεατρικών σπουδών ή μουσικοκινητικής, θες να ρθείς; Θα 'ρθώ, θα το εφαρμόσω. Επιμόρφωση, εμείς όλες έχουμε 30 χρόνια υπηρεσία και 25. Αρα με αυτά που είμαι εγώ από το 1996 είναι στο μυαλό μου.*

(E.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** *Θέλεις να μου κάνεις κάποιες προτάσεις που κατά τη γνώμη σου θα διευκόλυναν εσένα και τους συναδέλφους σου να εφαρμόζετε με μεγαλύτερη σιγουριά μουσικές δραστηριότητες μέσα στη τάξη;*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Να διοργανωθούν και να κάνουμε κάποια σεμινάρια σχετικά με μουσική.*

(Δ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Σίγουρα αυτό που είπα πριν η επιμόρφωση, το να γίνονται περισσότερα σεμινάρια, είτε εντάζει, τώρα στους οδηγούς σπουδών υπάρχουν τα μαθήματα αυτά. Από εκεί και πέρα το υλικό, θα πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει υλικό στο σχολείο, αλλά και πάλι, εντάζει, βρίσκεις τρόπους να το κάνεις και αυτό. Η επιμόρφωση, η επιμόρφωση θεωρώ ότι είναι το πιο σημαντικό.*

(Α.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** *Τελειώνοντας, θα ήθελες να μου προτείνεις ορισμένες αλλαγές/κατευθύνσεις, που θα διευκόλυναν την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων από τους βρεφονηπιοκόμους;*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Ναι. Πάνω σε αυτό που σας είπα και πριν, πιστεύω ότι καλό θα ήταν το εκπαιδευτικό προσωπικό, ανεξαρτήτως των σπουδών, να έχει ευκαιρίες στη μάθηση και αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη δημιουργία σεμιναρίων από την Υπηρεσία και την επιπλέον επιμόρφωση.*

(X.....)

Επιπλέον δύο από τους συμμετέχοντες βρεφονηπιοκόμους δίνουν και μια νέα διάσταση στην επιμόρφωση, όπως φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα. Θέτουν τόσο το θέμα της αρεσκείας όσο και της προσωπικής αναζήτησης και ενδιαφέροντος. Αναφέρουν επίσης ότι μια αίθουσα του παιδικού σταθμού, εξοπλισμένη με κατάλληλο μουσικό υλικοτεχνικό εξοπλισμό θα ήταν ιδανική για την εκτέλεση ποικίλων μουσικών δραστηριοτήτων.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Εγώ πιστεύω δεν τους αρέσει, δεν υπάρχει ενημέρωση, δεν υπάρχει προσωπική αναζήτηση.*

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** *Όταν λες ενημέρωση ή προσωπική αναζήτηση τι ακριβώς εννοείς;*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Δεν υπάρχει προσωπική αναζήτηση των πραγμάτων, τα πράγματα είναι καλώς κατωμένα, έτσι όπως γνωρίζω, έτσι όπως ξέρω, μου βγαίνει το πρόγραμμά μου καλώς και δεν χρειάζεται να αλλάζω κάτι. Δεν υπάρχει επιμόρφωση, δεν υπάρχει κίνητρο για επιμόρφωση, δεν υπάρχει όρεξη, δεν ξέρω να το εξηγήσω αλλιώς. Δεν υπάρχει διάθεση.*

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** *Θα ήθελες τέλος να επισημάνεις κάποιες αλλαγές, ή κατευθύνσεις που θα μπορούσαν να στηρίζουν τους βρεφονηπιοκόμους να εκτελούν μουσικές δραστηριότητες με μεγαλύτερη συχνότητα στον παιδικό σταθμό;*

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** *Στον παιδικό σταθμό, υπάρχει αίθουσα εκδηλώσεων, εκεί συνήθως γίνονται οι γιορτές που δεν το επιτρέπει ο καιρός, όπως είναι η χειμωνιάτικη σκηνή, μια πολύ μεγάλη γιορτή, χριστουγεννιάτικη γιορτή για τον παιδικό, είναι το μεγάλο πάρτι, είναι το μεγάλο πάρτι, του παιδικού, αλλά γιατί να μην υπάρχει, σκέφτομαι φωναχτά, γιατί να μην υπάρχει μία αντίστοιχη αίθουσα, δεν χρειαζόμαστε ούτε πολλά τετραγωνικά, ούτε τεράστιες υποδομές, αντίστοιχη αίθουσα όπου τα παιδιά θα μπορούμε να κάνουν μουσικές, μουσικοκινητικές δραστηριότητες. Γιατί αυτή η αίθουσα τέλος πάντων να μην χρησιμοποιείται. Μόνο σε τέτοιες έκτακτες περιπτώσεις να είναι κλεισμένη, θα μπορούσαν μέσα να υπάρχουν μαξιλάρες, θα μπορούσαν μέσα να υπάρχουνε μουσικά όργανα, θα μπορούσαν μέσα να υπάρχουν τα CD μας, το κασετόφωνό μας, το μικρόφωνο, άκουσμα της φωνής του, φοβερό!*

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** *Να στελεχωθεί μία αίθουσα θα έλεγες με κατάλληλο παιδαγωγικό υλικό και διαμόρφωση χώρου.*



**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ακριβώς. Έχουμε συνηθίσει στο γωνιά, γωνιά, Η γωνιά-γωνιά έχει καταντήσει μίζερη, έως παραγκωνισμένη, έως ελλιπής, τουλάχιστον η δική μου εμπειρία αυτό μου λέει, μέσα στους παιδικούς σταθμούς. Η πρότασή μου... η φαντασία μου, θα ήθελα πάρα πολύ να πραγματοποιηθεί ένα όνειρο, είναι ένα όνειρο.

(Βου.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Ωραία. Και τέλος, έχετε να μου επισημάνετε κάποιες αλλαγές ή προτιμήσεις, που θα διευκόλυναν την εφαρμογή των μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι. Επειδή το δούλεψα για λίγο καιρό γιατί είχαμε την ευχέρεια αυτή μέσα στο σχολείο μας, ..., και χρησιμοποιούσαμε, την αίθουσα αυτή για να κάνουμε τη μουσικοκινητική, να είχαμε και τα μουσικά όργανα. Δηλαδή θα βοηθούσε αυτό να έχουμε μία αίθουσα μουσικοκινητικής, μουσικής-μουσικοκινητικής. Μια αίθουσα εξοπλισμένη και να πηγαίνουμε εκεί να την έχουμε για αυτές τις δραστηριότητες και εκεί μπορούσαμε να κάνουμε ακόμη και ό,τι έχει σχέση με το θέατρο και δραματικό παιχνίδι κ.ά. Δηλαδή πιστεύω ότι αν υπήρχε η δυνατότητα να υπάρχει μια τέτοια αίθουσα στο χώρο μας θα διευκόλυνε αρκετά την εφαρμογή δραστηριοτήτων μουσικής.

(Δ.....)

#### **Δ) Μουσικοπαιδαγωγικό υλικό**

Σε όλες τις συνεντεύξεις οι συμμετέχουσες αναφέρθηκαν στη σημασία του μουσικοπαιδαγωγικού υλικού. Κυρίως εδώ εννοούν τα κατάλληλα μουσικά όργανα (όργανα Orff), αλλά και μουσικά βιβλία. Σημαντικός επίσης φαίνεται να είναι ο τρόπος που αυτά τοποθετούνται μέσα στην τάξη.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, για να κάνω περισσότερη μουσική για τα παιδιά σίγουρα θα χρειαζόταν περισσότερα μουσικά όργανα μέσα στη τάξη, η μουσική γωνιά να είναι μεγαλύτερη, να υπάρχει πραγματική μουσική γωνιά και όχι να φτιάχνουμε εμείς κάποιες υποτυπώδεις μουσικές γωνιές.

(Χ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** ..... σαφώς, κάθε παιδικός να έχει τον κατάλληλο εξοπλισμό από μουσικά όργανα.

(Αρ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Θα ήθελες να προτείνεις κάποιες αλλαγές/κατευθύνσεις που θα διευκόλυναν με κάποιο τρόπο την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι. Είναι αυτό που λέμε το υλικό εφόρμησης.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Το μουσικό παιδαγωγικό υλικό εννοείς.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Το παιδαγωγικό υλικό, αυτό που λέμε πρέπει ένας παιδικός σταθμός να είναι πολύ καλά οργανωμένος από την άποψη ότι οι παιδαγωγοί του πρέπει να έχουν το απαιτούμενο υλικό για να προχωρήσουν στις μουσικές δραστηριότητες, στις παιδαγωγικές δραστηριότητες. Που σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρχουν μουσικά βιβλία, πρέπει να υπάρχουν μουσικές γωνιές, εμπλουτισμένες αν θέλεις με καινούρια πράγματα, να υπάρχουνε... πλέον συνδέονται με την τεχνολογία, η μουσική συνδέεται με την πληροφορική. Να υπάρχουνε CDs, να υπάρχουνε τα CD Player, να υπάρχουνε, να υπάρχει υλικό.....

(Φ.....)

### **Ε) Ακαδημαϊκές Σπουδές**

Στις συνεντεύξεις τονίστηκε η σημασία της αναβάθμισης του μαθήματος μουσικής κατά τη διάρκεια των σπουδών των βρεφονηπιοκόμων.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ίσως θα μπορούσαν στην διάρκεια των σπουδών, να άλλαζε λιγάκι αυτό και να υπήρχανε πιο .....να υπήρχε η μουσική σε πιο πολλά εξάμηνα και να έχει γίνει κατανοητό και να είχε δοθεί στους φοιτητές ότι αυτό ήταν κάτι που θα σας χρειαστεί, μην το ξεπετάτε ότι, τίποτε, εντάξει, παρουσίασα ένα τραγούδι, το έμαθα απέξω παπαγαλία...

(Χ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Μάλιστα, γενικότερα έχεις να προτείνεις κάποιες αλλαγές, ή και κατευθύνσεις, που θα διευκόλυναν τους βρεφονηπιοκόμους στους Παιδικούς Σταθμούς να εφαρμόζουν συχνότερα μουσικές δραστηριότητες;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** ..... Τα προγράμματα σπουδών στα Πανεπιστήμια να έχουν μουσική και να είναι υποχρεωτικό μάθημα η μουσική, να μη το θεωρούμε υποδεέστερο σε σχέση με τα άλλα γνωστικά αντικείμενα, τα παιδαγωγικά .....

(Μ.....)

#### 6.4 Μέντορες από τις ακαδημαϊκές σπουδές

Μερικοί από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών, ορισμένοι καθηγητές τους στάθηκαν ως μέντορες και επηρέασαν κατά πολύ την επαγγελματική τους ταυτότητα, την αγάπη για τη μουσική, καθώς και τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό. Μάλιστα τα άτομα αυτά αποτέλεσαν την αφορμή και για να συνεχίσουν να βελτιώνουν τις μουσικοπαιδαγωγικές τους δραστηριότητες, π.χ. μέσα από τη χρήση του διαδικτύου. Ακολουθούν ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα στα οποία αποτυπώνονται τα παραπάνω.

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** μουσικοκινητική... Ναι, ναι μουσικοκινητική στην τάξη, πάλι λόγω της... Κυνηγού. Ο Θεός να την αναπαύσει, συγγνώμη αλλά συγκινούμαι... Επειδή η Κυνηγού ήτανε Δασκάλα.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** έχει αφήσει μεγάλο έργο πίσω...

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Τόσο μεγάλο έργο... και ήτανε τόσο ευλογία να την έχεις δασκάλα, δηλαδή σε ενέπνεε και σε καθοδηγούσε και σε μάθαινε τρόπους πώς να χειρίζεσαι τη μουσική, τη μουσικοκινητική, πώς να βοηθάς τα παιδιά να αγαπήσουν αυτό και να συμμετέχουνε και να συμμετέχουνε ενεργά και δηλαδή η μουσικοκινητική-μουσικοκινητική στην τάξη, είναι από τα απαραίτητα στοιχεία που συμβαίνουν καθημερινά. Αν όχι πέντε φορές την εβδομάδα, τέσσερις οπωσδήποτε!

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Θεωρείτε, μιας που το αναφέραμε, ότι σας έχει επηρεάσει η γνώση που πήρατε από τις ακαδημαϊκές σας σπουδές;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Πάρα πολύ, πάρα πολύ. Με έχει ευαισθητοποιήσει, αν και δεν έχω ασχοληθεί ποτέ, ούτε ερασιτεχνικά με το θέμα, αλλά με έχει ευαισθητοποιήσει πάρα πολύ. Τώρα με τα σύγχρονα μέσα, με την τεχνολογία, με το YouTube μπορούμε να βρίσκουμε, κομμάτια τα οποία τα ακούει κάποιος και λέει, αυτό πως μπορώ να το χρησιμοποιήσω, και όμως να μπορούν να ενσωματωθούν μέσα στην καθημερινή πράξη με τα παιδιά.

(Δ.....)

#### 6.5 Χρήση μουσικών οργάνων από τους βρεφονηπιοκόμους.

Στη στατιστική ανάλυση που έγινε, οι συμμετέχοντες στη μελέτη δήλωσαν στη πλειοψηφία τους ότι παίζουν μουσικά όργανα στην τάξη με τα παιδιά. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων τώρα, οι ίδιοι κλήθηκαν να εξηγήσουν την ακριβή χρήση μουσικών οργάνων, με ποιο τρόπο τα χρησιμοποιούν δηλαδή και τι είδους δραστηριότητες κάνουν. Ορισμένοι από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι παίζουν οι

ίδιοι μουσικά όργανα με ενεργή συμμετοχή των παιδιών. Ωστόσο, μια μεγάλη μερίδα του δείγματος, δήλωσε ότι χρησιμοποιούν κάποιο μουσικό όργανο συνήθως για να δώσουν ρυθμό στα παιδιά, προκειμένου να εκτελέσουν κάποια δραστηριότητα, όπως κάποιες μουσικοκινητικές δραστηριότητες για παράδειγμα. Επίσης φάνηκε ότι συχνά η χρήση των μουσικών οργάνων γίνεται από την παιδαγωγό για να δώσει ένα παράγγελμα ή να συνοδέψει ηχητικά μια ιστορία.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Μάλιστα... Χρήση μουσικών οργάνων κάνετε καθόλου;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Μπορείς να μου περιγράψεις πώς εκτελείς τη δραστηριότητα με χρήση μουσικών οργάνων;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Προσπαθώ με τη συμμετοχή των παιδιών. Εντάξει δεν έχουμε την τύχη να έχουμε πάρα πολλά για κάθε παιδί, αλλά έχουμε αρκετά μουσικά όργανα, μεταλλόφωνο, ξυλόφωνο...

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Τα χρησιμοποιούν και τα παιδιά δηλαδή;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι, ναι, ναι. Τα παιδιά έχουν κάποια όργανα και προσπαθούν να μιμηθούν μια μελωδία. Ένα τραγούδι μαζί με μουσική, αρέσει πολύ!

(Ε.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Χρησιμοποιούμε. Έχουμε μουσικά όργανα τα οποία πολλές φορές παίζουν και κάνουμε και ορχήστρες, αλλά γίνεται ένα μπάχαλο...Ναι, ναι, ναι, αλλά εντάξει, εκτονώνονται, το θέλουν, τρελαίνονται πάρα πολύ-πάρα πολύ.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Το μουσικό όργανο το χρησιμοποιούν τα παιδιά ελεύθερα ή μπορεί και να ακολουθούν μια συγκεκριμένη μελωδία;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ελεύθερα, ελεύθερα, εντάξει τώρα, αυτό πρέπει να έχεις πολλές μουσικές γνώσεις για να καθίσεις να το κάνεις αυτό, ελεύθερα.

(Δ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Ναι. Ό,τι έμαθα στη σχολή, μελλοντικά, αλλιώς θα χτυπήσω το τύμπανο, ρυθμό-ρυθμικά, .....θα χτυπήσω ή το ταμπουρίνο μου ή θα κουνήσω το σώμα μου. Επίσης όταν θα έχει προηγηθεί η κατασκευή μουσικών οργάνων τα οποία θα τα χρησιμοποιήσουμε για να κάνουμε δική μας μουσική...

(Φ.....)

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Με τη χρήση μουσικών οργάνων. Τώρα θα πούμε ένα απλό μουσικό όργανο, η μαράκα, χτυπώντας τη μαράκα τα παιδάκια μπορούν να κάνουν πηδηματάκια, σταματάμε, σταματάνε. Απλό, το πιο απλό ίσως.

(Χρ.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Η χρήση μουσικού οργάνου είναι συχνή;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Όχι, όχι πάρα πολύ συχνή.

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Και για ποιο λόγο; Γιατί δεν το χρησιμοποιείς τόσο πολύ;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Κάποιο μουσικό όργανο που να έχει, που να μπορώ εγώ να το χρησιμοποιώ είναι δύσκολο, διότι δε γνωρίζω καλά μουσική. Μουσικές γνώσεις είχαμε μόνο στο παν/μιο μας τη φλογέρα, την οποία έχω πολλά χρόνια να τη χρησιμοποιήσω και δυστυχώς την έχω ξεχάσει. Χρησιμοποιούμε μόνο παιδικά μουσικά όργανα, δηλαδή μαράκες ή αυτοσχέδια μουσικά όργανα, τα οποία τα παιδιά μπορούν και μόνοι τους να χρησιμοποιήσουν και να παίξουν και από μόνοι τους .

(M.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Μουσικά όργανα χρησιμοποιείτε καθόλου;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Χρησιμοποιούμε, ναι-αμέ. Χρησιμοποιώ το μουσικό όργανο στη μουσικοκινητική και στη δραματοποίηση πιο πολύ. Και πολλές φορές κάνουμε και στη γωνιά της μουσικής. Δηλαδή, τα αφήνω και παίζουνε, για λίγο όμως.... Τους δίνω τα μουσικά όργανα, καθόμαστε σε κύκλο, τους τα δίνω, μετά λέω, αλλάζετε τώρα και αλλάζουνε με το διπλανό τους....

Για λίγο, για δεκάλεπτο γιατί, μετά.....

(E.....)

**ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:** Πως ακριβώς χρησιμοποιείς τα μουσικά όργανα μέσα στην τάξη;

**ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΟΣ:** Μια σκέψη που περνάει από το μυαλό τώρα είναι κάτι πάρα πολύ απλό, όταν μπορούμε στην διαδικασία να μαζέψουν τα παιδιά τα παιχνίδια, μπορεί να χτυπήσω τις μαράκες ή τα κουδουνάκια, να τους δίνω το ρυθμό, το κάνουμε σε στυλ παιχνιδιού, ότι όταν χτυπάω εγώ ακούγεται ο ήχος, μαζεύουν όταν σταματάω, πρέπει να μείνουμε εκείνοι σαν αγαλματάκια. Το βλέπουμε σαν παιχνίδια και έτσι μαθαίνουν να μαζεύουν πιο εύκολα. Αυτή η διαδικασία που σας λέω μπορεί να γίνεται και κάθε μέρα στην τάξη, αυτό το πράγμα, με τη μορφή παιχνιδιού.

(X.....)

## Συμπεράσματα

### 1. Διαχρονική εξέλιξη της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα

Στο θεωρητικό μέρος της εργασίας παρουσιάστηκε η ιστορική εξέλιξη των βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών στην Ελλάδα από την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Αυτή η ιστορική αναδρομή έδειξε με σαφήνεια ποιες ήταν οι επείγουσες ανάγκες που τα ιδρύματα αυτά κλήθηκαν να καλύψουν τα πρώτα χρόνια. Η μέριμνα για το παιδί είχε σχεδόν αποκλειστικά προνοιακό χαρακτήρα με έμφαση στη βασική φροντίδα, τόσο εξαιτίας των γενικότερων συνθηκών ζωής στην Ελλάδα, όσο και εξαιτίας των αντιλήψεων που επικρατούσαν για την αγωγή στις μικρές ηλικίες. Αυτή ακριβώς η αντίληψη αποτυπωνόταν και στο επίσημο θεσμικό πλαίσιο. Έτσι η εξέλιξη της λειτουργίας των θεσμών αυτών και το επίσημο πλαίσιο που την καθορίζει φαίνεται να ακολουθεί τα διεθνή δεδομένα αλλά με καθυστέρηση, όπως προκύπτει από την έρευνα στο χώρο της γενικής παιδαγωγικής και της μουσικής παιδαγωγικής, αλλά και από τις βιβλιογραφικές αναφορές σε εκπαιδευτικά προγράμματα άλλων χωρών που απευθύνονται στην προσχολική ηλικία.

Η γενικότερη πεποίθηση επιστημόνων και παιδαγωγών που ασχολήθηκαν με τη μελέτη της αξίας της προσχολικής αγωγής στο άτομο, είναι ότι η αγωγή και η εκπαίδευση κατά την πρώιμη παιδική ηλικία ενισχύει δεξιότητες που αφορούν όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών και βοηθά ταυτόχρονα το άτομο να αναπτύξει αυτονομία, ανεξαρτησία, ευελιξία και συγκροτημένη σκέψη. Οι δεξιότητες που ασκούνται στη διάρκεια αυτής της περιόδου θεωρούνται βασικά θεμέλια για μεταγενέστερες εμπειρίες του ατόμου στην ενήλικη ζωή του. Η έμφαση που δίνεται στην ανάπτυξη των παιδιών στον κινητικό, κοινωνικό, γνωστικό και συναισθηματικό τομέα, σημαίνει κατά κύριο λόγο, ότι τα εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρούν την παροχή μιας ολοκληρωμένης εμπειρίας που στοχεύει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών (Jordan-Decarbo & Nelson, 2002).

Η διχοτομία μεταξύ φροντίδας και αγωγής/εκπαίδευσης που σε μεγάλο βαθμό χαρακτήριζε για πολλά χρόνια όλες τις επίσημες και θεσμοθετημένες προσπάθειες ενασχόλησης της πολιτείας με τα παιδιά πρώιμης ηλικίας, αρχίζει να μειώνεται σταδιακά από τα μέσα του 20ου αιώνα, καθώς δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην αγωγή. Αυτό οφείλεται τόσο στις μεγάλες προόδους στο βιοτικό επίπεδο σε πολλές χώρες, όσο και στην πρόοδο και στα νέα ερευνητικά πορίσματα πολλών επιστημών. Οι ανάλογες

του ηλικιακού επιπέδου εκπαιδευτικές εμπειρίες θεωρούνται πλέον ουσιαστικό μέρος της ποιοτικής φροντίδας των παιδιών.

Σταδιακά, ακολουθώντας τις παγκόσμιες εξελίξεις στην έρευνα για τα οφέλη της αγωγής και παρέμβασης στην πρώιμη παιδική ηλικία, αρχίζει να δίνεται και στη χώρα μας έμφαση στην αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αυτό έγινε βέβαια με σχετική καθυστέρηση σε σχέση με άλλα κράτη όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, και κυρίως μετά τη συνειδητοποίηση από τη μεριά της πολιτείας της σημασίας της παρέμβασης με κατάλληλα προγράμματα, τα οποία ενισχύουν τις δεξιότητες των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Βέβαια, όπως αποτυπώνεται από την επισκόπηση των κανονισμών λειτουργίας αλλά και του γενικότερου θεσμικού πλαισίου των παιδικών σταθμών, έως σήμερα στη χώρα μας δεν έχει δοθεί η αρμόζουσα βαρύτητα στην αγωγή κατά την βρεφική και πρώιμη παιδική ηλικία. Επιπλέον το γεγονός ότι οι βρεφονηπιακοί σταθμοί ανήκουν θεσμικά στο Υπουργείο Εσωτερικών και όχι στο Υπουργείο Παιδείας, αναδεικνύει μια γενικότερη πεποίθηση, ότι οι βρεφονηπιακοί σταθμοί είναι περισσότερο φορείς πρόνοιας και φροντίδας, παρά αγωγής.

Ο πρώτος κανονισμός σχετικός με τη λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών και με ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης των βρεφών και νηπίων εκδόθηκε από το Ελληνικό κράτος το 1988 με τελευταία επικαιροποίησή του το 2017. Η επισκόπηση που προηγήθηκε άφησε να διαφανεί ότι σε αυτούς η αγωγή καθώς και οι προτεινόμενες δραστηριότητες απασχόλησης φαίνεται πως είχαν μια εξελικτική πορεία. Αρχικά και μέχρι το 2002, υποστηρίζονταν κατά κύριο λόγο η βασική φροντίδα των παιδιών με έμφαση στην κοινωνική, συναισθηματική, νοητική και κινητική ανάπτυξη τους, καθώς και η μέριμνα για την απόκτηση αυτονομίας. Προτεινόνταν βασικές δραστηριότητες απασχόλησης όπως η επεξεργασία ενός ευκαιριακού ή προγραμματισμένου θέματος, γλωσσικές, προ-μαθηματικές δραστηριότητες καθώς και δραστηριότητες αισθητηριακού εμπλουτισμού των παιδιών. Αναφορά στην ενασχόληση των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες γίνεται μονάχα ως ελεύθερη δραστηριότητα που στόχευε κυρίως στη χαλάρωση των παιδιών. Στον κανονισμό λειτουργίας που εκδόθηκε το 2002 καθώς και στην επικαιροποίησή του το 2017, φαίνεται ότι το ενδιαφέρον της πολιτείας στρέφεται περισσότερο προς την κατεύθυνση της αγωγής, καθώς προτείνονται δραστηριότητες που στοχεύουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη και εκπαίδευση των παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας. Εξακολουθεί όμως ακόμη και σήμερα, να γίνεται μια γενική αναφορά στα γνωστικά πεδία και στις προτεινόμενες δραστηριότητες, χωρίς

να δίνονται στους βρεφονηπιοκόμους σαφείς και συγκεκριμένοι στόχοι, οδηγίες και πρακτικές εφαρμογής των προτεινόμενων δραστηριοτήτων. Το γεγονός αυτό κάνει έκδηλη την ανάγκη για τη συγγραφή ενός εμπλουτισμένου προγράμματος σπουδών που θα λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες της πρώιμης παιδικής ηλικίας και μάλιστα με καθορισμένες διαφοροποιήσεις που ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ηλικίες που εμπεριέχονται. Ένας τέτοιος οδηγός θα υποστήριζε και θα καθοδηγούσε τους βρεφονηπιοκόμους στην καλύτερη οργάνωση και εκτέλεση περισσότερο στοχευμένων δραστηριοτήτων.

Τα συμπεράσματα που αναφέρονται παρακάτω, βασίζονται κυρίως στην ερμηνεία των δεδομένων που προέκυψαν από την έρευνα, αλλά λαμβάνουν υπόψη τόσο τις ιστορικές εξελίξεις, όσο και το θεσμικό πλαίσιο, καθώς έτσι ορισμένες από τις αντιλήψεις των παιδαγωγών γίνονται καλύτερα αντιληπτές.

## **2. Απόψεις βρεφονηπιοκόμων σχετικά με τη συμβολή της μουσικής αγωγής**

Οι βρεφονηπιοκόμοι έδειξαν να εκτιμούν ιδιαίτερα τη συμβολή της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη και αγωγή των παιδιών πρώιμης παιδικής ηλικίας. Η στατιστική ανάλυση των απόψεων των βρεφονηπιοκόμων για τη θετική συμβολή της μουσικής αγωγής σε όλους τους τομείς ανάπτυξης των μικρών παιδιών, είχε απόλυτη ομοιομορφία με τις αντίστοιχες απαντήσεις τους, που αφορούσαν τους τομείς ανάπτυξης και τις επιμέρους δεξιότητες που πηγάζουν από τον καθένα από αυτούς. Οι απόψεις τους φαίνεται να σχετίζονται και να συμφωνούν με τα πορίσματα της διεθνούς βιβλιογραφίας που είδαμε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας.

Μια διαφοροποίηση ωστόσο, διαπιστώθηκε στο ερώτημα κατά πόσο οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη γνωστική ανάπτυξη και τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών. Η απάντηση των συμμετεχόντων στο σύνολό τους ήταν το αρκετά, στις επιμέρους δεξιότητες που αφορούν τους τομείς της γνωστικής και γλωσσικής ανάπτυξης. Αυτή τους η θεώρηση και το γεγονός ότι δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στη συναισθηματική και όχι στη γλωσσική και γνωστική ανάπτυξη, αντικατοπτρίζει τη γενικότερη άποψη, ότι οι βρεφονηπιακοί σταθμοί παρέχουν περισσότερο φροντίδα παρά αγωγή. Ενδεχομένως, αυτή η θεώρηση να συναρτάται με τη γενικότερη πεποίθηση της πολιτείας όπως αποτυπώνεται μέσω του θεσμικού πλαισίου που ισχύει για τους βρεφονηπιακούς σταθμούς, το οποίο, όπως σχολιάστηκε αναλυτικά στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, δεν αναδεικνύει το σημαντικό ρόλο της



αγωγής σε αυτό το ηλικιακό στάδιο. Όπως προκύπτει από τη διαχρονική μελέτη των κανονισμών λειτουργίας των παιδικών σταθμών, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην ενίσχυση της συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών μέσω της μουσικής αγωγής και όχι τόσο στη γνωστική, αγνοώντας τις εξελίξεις στον χώρο της μουσικοπαιδαγωγικής επιστήμης και της ψυχολογίας της μουσικής, που δίνουν έμφαση στη γνωστική ανάπτυξη (γλώσσα, χωρική αντίληψη, μαθηματικά).

Επιπρόσθετα, οι κανονισμοί λειτουργίας που έχουν δημοσιευθεί κατά καιρούς, δεν φαίνεται να παρέχουν στους βρεφονηπιοκόμους ξεκάθαρους στόχους και πρακτικές ορθής εφαρμογής των επιμέρους δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα να μην έχουν σωστή κατεύθυνση και ενημέρωση για τους στόχους αλλά και για την καίρια και θετική συμβολή των μουσικών δραστηριοτήτων στην συνολική ανάπτυξη των παιδιών. Σε αυτή τους τη θεώρηση μπορεί να παίζει κάποιο ρόλο και η μη επαρκής εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων από τα ακαδημαϊκά ιδρύματα που αποφοίτησαν, κάνοντας έτσι έκδηλη την ανάγκη για αναδιαμόρφωση του μαθήματος της μουσικής στα αντίστοιχα τμήματα των πανεπιστημίων, αυξάνοντας τις διδακτικές ώρες και δίνοντας επιπλέον, μια περισσότερο πρακτική κατεύθυνση στη διδασκαλία του μαθήματος.

### **3. Συχνότητα ενασχόλησης με μουσικές δραστηριότητες**

Η πλειοψηφία υποστήριξε ότι εκτελεί μουσικές δραστηριότητες καθημερινά. Η ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι οι κυριότεροι παράγοντες που σχετίζονται περισσότερο με τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων, ήταν η ηλικία, τα χρόνια προϋπηρεσίας καθώς και το εάν οι βρεφονηπιοκόμοι έχουν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών καθώς και το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής που παρακολούθησαν (πιν.121). Η μελέτη έδειξε ότι οι βρεφονηπιοκόμοι οι οποίοι είναι άνω των 40 ετών και με προϋπηρεσία άνω των 15 ετών, εκτελούν συχνότερα μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του παιδικού σταθμού. Αυτό ενδεχομένως να είναι απόρροια και να σχετίζεται άμεσα με την ακαδημαϊκή εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων, διότι όπως προκύπτει από την ανάλυση των προγραμμάτων σπουδών στο θεωρητικό μέρος της μελέτης αλλά και από τις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων, τα μαθήματα μουσικής φαίνεται να έχουν σταδιακή μείωση, τόσο στις ώρες διδασκαλίας ανά εβδομάδα όσο και στα εξάμηνα σπουδών που διδάσκεται το μάθημα. Από την άλλη αυτό μπορεί να ανταποκρίνεται και στο ότι στους παλαιότερους

κανονισμούς για τη λειτουργία των παιδικών σταθμών συχνά γινόταν αναφορά στη χρήση της μουσικής στον ελεύθερο χρόνο για χαλάρωση, οπότε μπορεί η χρήση μουσικής να είχε καθιερωθεί και με τον τρόπο αυτό να συνέχισαν να τη χρησιμοποιούν. Άλλωστε, όσο μεταφερόμαστε προς το παρελθόν, η μουσική είχε πιο σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ενασχόληση με τα παιδιά και εκτός επίσημου θεσμοθετημένου περιβάλλοντος (π.χ. στο σπίτι, στη γειτονιά), οπότε μπορεί να υπάρχει και πιο έντονα το αποτύπωμα από αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα.

#### **4. Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων των βρεφονηπιοκόμων**

Οι συμμετέχοντες βρεφονηπιοκόμοι δήλωσαν ότι από τις δραστηριότητες που απαρτίζουν τη μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία προτιμούν να εκτελούν περισσότερο το τραγούδι, τις μουσικοκινητικές δραστηριότητες και την ακρόαση. Αντίθετα μικρότερη προτίμηση δείχνουν στη μουσική με χρήση μουσικών οργάνων, στις ηχο-ιστορίες και στις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες. Η στατιστική ανάλυση έδειξε ότι παράγοντες που επηρεάζουν περισσότερο τις προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων είναι το πόσο ασφαλείς αισθάνονται με την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων, αλλά και το περιεχόμενο και η ποιότητα των μαθημάτων μουσικής κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών (πιν.123). Αξίζει να υπογραμμιστεί εδώ ότι πρόκειται για δραστηριότητες στις οποίες και η ίδια η βρεφονηπιοκόμος μπορεί ίσως να θεωρεί ότι τα καταφέρνει σχετικά καλά και ότι εκτελεί τη δραστηριότητα με ορθό τρόπο. Για παράδειγμα όλοι μπορούμε να τραγουδήσουμε. Σημαντικό όμως θα ήταν το τραγούδι σε αυτήν τη διαδικασία να συνοδεύεται και από μια συνεχή προσπάθεια για βελτίωση (τραγούδι στο σωστό τόνο, στο σωστό ρυθμό, με εκφραστικότητα). Αντιθέτως, κάποιες δεξιότητες, όπως αυτές που απαιτούνται για την εκτέλεση μουσικής με μουσικά όργανα, φαντάζουν πιο εξειδικευμένες και απομακρύνουν τις παιδαγωγούς. Επομένως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι προτιμήσεις των βρεφονηπιοκόμων καθορίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από την ασφάλεια που νιώθουν, παρά από το τι θεωρούν καλύτερο για τα παιδιά. Ένας άλλος λόγος που ενδεχομένως να ευθύνεται για την μονοδιάστατη επιλογή μουσικών δραστηριοτήτων από τους βρεφονηπιοκόμους μπορεί να είναι το γενικότερο θεσμικό πλαίσιο που ισχύει για τους βρεφονηπιακούς σταθμούς, το οποίο είναι ασαφές, με αποτέλεσμα να υπάρχουν μεγάλα περιθώρια λαθών και παρερμηνειών.

## **5. Προτιμήσεις μουσικών δραστηριοτήτων των παιδιών**

Αντίστοιχα, όσον αφορά τα ίδια τα παιδιά, η στατιστική μελέτη μετά την ανάλυση των απόψεων των βρεφονηπιοκόμων έδειξε ότι εκείνα προτιμούν περισσότερο το τραγούδι, τη μουσική με τη χρήση μουσικών οργάνων, την ακρόαση αλλά και τις μουσικοκινητικές δραστηριότητες. Λιγότερο, συγκριτικά με τα προηγούμενα, προτιμούν τις ηχο-ιστορίες και τις μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες. Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων με τη συσχέτιση των παραγόντων που μπορεί να επηρεάζουν τις προτιμήσεις των παιδιών ανάμεσα στις διάφορες μουσικές δραστηριότητες, έδειξε ότι το περιεχόμενο των μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών αλλά και οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων για την επιρροή της μουσικής αγωγής στη μάθηση και ανάπτυξη μπορεί να επηρεάζουν τις προτιμήσεις των παιδιών. Αυτό φαίνεται φυσικό, καθώς οι δραστηριότητες στις οποίες οι ίδιες οι παιδαγωγοί αισθάνονται πιο άνετες ή που τους αρέσουν περισσότερο παρουσιάζονται με τρόπο πραγματικά ελκυστικό για τα παιδιά. Άλλωστε πολλές από τις δραστηριότητες που φάνηκε να μην προτιμώνται, συνδυάζονται πολύ εύκολα με τις προηγούμενες, για παράδειγμα τα γλωσσικά παιχνίδια μπορούν να συνδυάζονται με το τραγούδι ή τα μουσικοκινητικά παιχνίδια. Από την άλλη μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι απαντήσεις που έδωσαν οι παιδαγωγοί για το τι προτιμούν τα παιδιά μπορούν εν μέρει να φιλτράρονται και από τις δικές τους προτιμήσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Πιο αναλυτικά, η πεποίθηση των βρεφονηπιοκόμων ότι το τραγούδι συνδέεται άμεσα με την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών φάνηκε να επηρεάζει θετικά την επιλογή των παιδιών στο τραγούδι. Πιο συγκεκριμένα, οι βρεφονηπιοκόμοι που δήλωσαν ότι το τραγούδι ενισχύει πολύ την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών, δήλωσαν στη συνέχεια του ερωτηματολογίου, ότι τα παιδιά προτιμούν αντίστοιχα πολύ το τραγούδι στις καθημερινές τους δραστηριότητες ενασχόλησης. Το ίδιο προέκυψε και με τις μουσικοκινητικές δραστηριότητες, όπου η πεποίθηση των βρεφονηπιοκόμων ότι ενισχύει την έκφραση των συναισθημάτων των παιδιών, στηρίζει θετικά τη δημιουργική έκφραση, συμβάλει στην ανάπτυξη κινητικών δεξιοτήτων αλλά και στη θετικότερη αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης φάνηκε να ενισχύει αντίστοιχα και τις προτιμήσεις των παιδιών ανάμεσα στις διάφορες μουσικές δραστηριότητες.

Επιπρόσθετα, οι μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες σχετίστηκαν με την άποψη των βρεφονηπιοκόμων για την θετική συμβολή τους στην ανάπτυξη του προφορικού

λόγου. Όσο περισσότερο πίστευαν οι ίδιοι σε αυτή τη συσχέτιση τόσο περισσότερο φαίνεται να την προτιμούν και τα παιδιά. Αυτό ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι εφόσον οι ίδιοι οι βρεφονηπιοκόμοι στηρίζουν και ενισχύουν την ενασχόληση με μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες, τότε τις εκτελούν καλύτερα με τα παιδιά και ενδεχομένως αυτό να επηρεάζει και την αντίστοιχη προτίμηση των παιδιών σε αυτή την δραστηριότητα. Σχετικά με τις υπόλοιπες δραστηριότητες μουσικής, όπως η ακρόαση και η μουσική με τη χρήση μουσικών οργάνων, η μελέτη έδειξε ότι τα παιδιά τις προτιμούν ανεξάρτητα από το τι πιστεύουν οι βρεφονηπιοκόμοι που τα φροντίζουν.

Όσον αφορά τον παράγοντα που σχετίζεται με το περιεχόμενο των μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών, η μελέτη μετά την ανάλυση των δεδομένων έδειξε ουσιαστική επιρροή μονάχα ανάμεσα στη δραστηριότητα των μουσικών-γλωσσικών δραστηριοτήτων. Όσο περισσότερο δηλαδή είχαν διδαχθεί αυτό το αντικείμενο οι βρεφονηπιοκόμοι τόσο περισσότερο το προτιμούσαν και τα παιδιά. Εδώ θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι πολλά από τα γλωσσικά παιχνίδια συχνά δε θεωρούνται ότι ανήκουν στο χώρο της μουσικής αγωγής. Έτσι ούτε περιλαμβάνονται στα προγράμματα μαθημάτων των σχολών, αλλά ούτε και οι παιδαγωγοί τις αντιλαμβάνονται ως μουσικές δράσεις. Ωστόσο είναι γνωστό ότι ο ρυθμός της γλώσσας αποτελεί τη βάση τόσο για το τραγούδι, όσο και για την ανάπτυξη της μουσικοκινητικής. Σε σχέση πάντως με τις προτιμήσεις των παιδιών και το περιεχόμενο των μαθημάτων σπουδών των παιδαγωγών, φαίνεται ότι αυτή μπορεί να υπάρχει μόνο στο βαθμό που διαμεσολαβείται από τη σχέση των προτιμήσεων των ίδιων των παιδαγωγών με τα μαθήματα που παρακολούθησαν στα χρόνια των σπουδών τους.

Συμπερασματικά, οι απόψεις των βρεφονηπιοκόμων φαίνεται ότι επηρεάζονται από το περιεχόμενο μαθημάτων σπουδών και κατ' επέκταση μπορούμε να υποθέσουμε ότι ασκούν επιρροή ως ένα βαθμό και στις προτιμήσεις των παιδιών. Δραστηριότητες όμως όπως η ακρόαση, η μουσική με χρήση μουσικών οργάνων όπως και οι ηχοιστορίες δεν σχετίζονται θετικά με κανέναν από τους παραπάνω παράγοντες. Τα παιδιά φαίνεται να τις προτιμούν ανεξάρτητα από τις απόψεις και το αντικείμενο σπουδών των βρεφονηπιοκόμων.

Όπως φάνηκε από την ανάλυση των συνεντεύξεων, η πλειοψηφία των παιδαγωγών που συμμετείχαν στη μελέτη δήλωσε ότι οι προσωπικές τους προτιμήσεις επηρεάζονται συχνά από τις αντίστοιχες προτιμήσεις των παιδιών και ότι προσπαθούν να ανταποκριθούν σε αυτό που τα παιδιά δείχνουν ότι ζητούν.

Ενδιαφέρον έχει να τονιστεί ότι σχετικά με τη προτίμησή τους στη δραστηριότητα της ακρόασης, οι συμμετέχοντες στη μελέτη δήλωσαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, ότι χρησιμοποιούν την ακρόαση μουσικής και ως εργαλείο για τη χαλάρωση των παιδιών στην τάξη. Η άποψή τους συμφωνεί με προηγούμενη μελέτη των Črnčec et al, (2006), οι οποίοι συμπέραναν ότι με την ακρόαση μουσικής με κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα παιδιά έδειχναν μειωμένη διέγερση και ήταν περισσότερο ήρεμα και συνεργάσιμα. Επιπρόσθετα, οι βρεφονηπιοκόμοι δήλωσαν ότι προτιμούν την παράλληλη ακρόαση μουσικής στην τάξη κατά τη διάρκεια ενασχόλησης με δραστηριότητες άλλων γνωστικών πεδίων, καθώς έτσι έδειχναν περισσότερο συγκεντρωμένα και ήρεμα. Αυτό σημαίνει ότι η μουσική χρησιμοποιείται συχνά στο πλαίσιο άλλων δραστηριοτήτων, κάτι άλλωστε που συνάδει με τις αρχές της διαθεματικότητας και της ολιστικής μάθησης, που είναι εξαιρετικά σημαντικές ιδιότητες για τις μικρές ηλικίες. Η άποψή τους έρχεται σε συμφωνία με διάφορες μελέτες όπως των Ehrenberg et al, (2001)· Hallam, Price, & Katsarou (2002) · Chalmers, Olson & Zurkowski (1999), οι οποίοι συμπέραναν ότι η ακρόαση μουσικής στην τάξη κατά τη διάρκεια του μαθήματος, μπορεί πέραν της γενικότερης συμπεριφοράς των παιδιών, να βελτιώσει τις γνωστικές τους ικανότητες και να ενισχύσει τη συγκέντρωση, επιφέροντας καλύτερα μαθησιακά αποτελέσματα.

Όσον αφορά την προτίμησή τους στα μουσικά όργανα, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στη μελέτη, δήλωσε ότι κάνουν χρήση μουσικών οργάνων στην τάξη. Στην πραγματικότητα όμως μόνο ορισμένοι από αυτούς έπαιζαν κάποιο μουσικό όργανο και με την ενεργή συμμετοχή των παιδιών, με περισσότερες αναφορές σε μουσικά όργανα όπως το ταμπουρίνο, τα κουδουνάκια, τις μαράκες ή το ντέφι. Εδώ γίνεται αναφορά στα όργανα Orff, αλλά σε κάθε περίπτωση πολλά εξαρτώνται και από τα όργανα που είναι διαθέσιμα στην κάθε μονάδα. Εντύπωση κάνει ακόμα το γεγονός ότι όπως διαπιστώθηκε από τις συνεντεύξεις, το μουσικό όργανο στο οποίο έκαναν αναφορά ότι χρησιμοποιούν περισσότερο οι βρεφονηπιοκόμοι για να παίξουν ένα τραγούδι στα παιδιά, ήταν η φλογέρα και όχι η μελλόντικα που είναι πιο σύγχρονο όργανο και θα περίμενε κανείς να είναι πιο ευρεία η χρήση του. Πιθανόν η χρήση της φλογέρας να σχετίζεται με την ηλικία και το περιεχόμενο μαθημάτων κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών, καθώς όπως αποδείχθηκε από την στατιστική ανάλυση, ο παράγοντας ηλικία φάνηκε να σχετίζεται θετικά με τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων, αλλά και με τη χρήση μουσικών οργάνων πιο συγκεκριμένα. Επιπρόσθετα όπως διαπιστώνεται από το θεωρητικό μέρος της εργασίας στο οποίο

γίνεται αναφορά στα προγράμματα σπουδών των βρεφονηπιοκόμων, στα παλαιότερα προγράμματα προπτυχιακών σπουδών των αντίστοιχων τμημάτων, τα μαθήματα της μουσικής διδάσκονταν σε περισσότερα ακαδημαϊκά εξάμηνα και εμπεριείχαν επιπλέον, περισσότερες εργαστηριακές ώρες διδασκαλίας. Άρα οι μεγαλύτεροι σε ηλικία βρεφονηπιοκόμοι, έχουν παρακολουθήσει πιθανώς περισσότερα μαθήματα μουσικής, με αποτέλεσμα να έχουν ενδεχομένως περισσότερο εξειδικευμένες γνώσεις και να αναγνωρίζουν συνεπώς σε μεγαλύτερο βαθμό έναντι των νεότερων συναδέλφων τους, την αξία της ενεργής ενασχόλησης με τη μουσική στο σύνολό της.

Επιπροσθέτως, όπως διαπιστώθηκε από τη συζήτηση κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, οι βρεφονηπιοκόμοι πιθανόν να μην έχουν αντιληφθεί πλήρως τις δυνατότητες χρήσης και εφαρμογής δραστηριοτήτων με μουσικά όργανα στην τάξη, καθώς όπως δήλωσαν οι περισσότεροι, χρησιμοποιούν συνήθως κάποιο μουσικό όργανο προκειμένου να δώσουν έναν απλό ρυθμό ή κάποιο σύνθημα ή παράγγελμα στα παιδιά. Εδώ όμως θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι το να δίνει κανείς παραγγέλματα με όργανα ή να ζητά από τα παιδιά να κάνουν ησυχία δεν αποτελεί στην πραγματικότητα μουσική δραστηριότητα με χρήση οργάνων. Δεν αποκλείεται μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις αυτή η φτωχή ή εντελώς χρηστική αντιμετώπιση ενός οργάνου μουσικής να οδηγήσει τελικά τα παιδιά και σε μια στάση απέχθειας απέναντί του.

## **6. Συχνότητα ενασχόλησης με μουσική σε τμήματα με βρέφη και νήπια**

Σχετικά με τις ηλικιακές ομάδες των βρεφονηπίων που φιλοξενούνται στους παιδικούς σταθμούς οι συμμετέχοντες στη μελέτη υποστήριξαν ότι εκτελούν μουσικές δραστηριότητες με την ίδια συχνότητα τόσο στα βρεφικά (6μηνών – 1,5 ετών) όσο και στα βρεφονηπιακά τμήματα (1,5 – 2,5 ετών) όπως και στα νηπιακά (2,5- μέχρι την ηλικία εγγραφής τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση). Όπως υποστήριξαν, η μουσική, είναι εξίσου σημαντική για την αγωγή και ομαλή ανάπτυξη των παιδιών και στις δύο ηλικιακές ομάδες. Αυτό που αλλάζει ενδεχομένως, είναι το είδος αλλά και ο βαθμός δυσκολίας των δραστηριοτήτων που εκτελούν στα αντίστοιχα τμήματα. Επίσης αυτό που μπορεί να αλλάζει είναι το ποσοστό μουσικών δραστηριοτήτων σε σχέση και με άλλες δραστηριότητες, καθώς στα τμήματα με μεγαλύτερα παιδιά υπάρχουν πολύ περισσότερες δυνατότητες.

Κάτι που αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό είναι η αναφορά των βρεφονηπιοκόμων στη χρήση της μουσικής ως βασικό εργαλείο κατά την περίοδο

προσαρμογής των παιδιών στον παιδικό σταθμό. Όπως τονίζει και η Kelly (1998), η μουσική φαίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη στους βρεφονηπιοκόμους σε μεταβατικές περιόδους όπως είναι η προσαρμογή των παιδιών στον παιδικό σταθμό. Άλλωστε όπως υποστηρίζεται, η μουσική συμβάλει γενικότερα στη δημιουργία μιας ευχάριστης ατμόσφαιρας στο σχολικό περιβάλλον. Επιπρόσθετα, ενδυναμώνει τους κοινωνικούς δεσμούς και την ομαδικότητα, προσφέροντας μια εξαιρετική ευκαιρία στα παιδιά για ομαλότερη ένταξη στο κοινωνικό σύνολο του σχολείου (Kirschner & Tomasello, 2010). Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι η χρήση της μουσικής είναι πολύ σημαντική στις ηλικίες των παιδιών των βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών και ίσως ακόμη περισσότερο εκεί που για παράδειγμα η χρήση της γλώσσας και η επεξήγηση μπορεί να μην μπορούν να επιδράσουν τόσο αποφασιστικά.

Ένα ακόμη αποτέλεσμα της χρήσης και ενασχόλησης των παιδιών με τη μουσική είναι το γεγονός ότι ενισχύεται η κοινωνική (prosocial) συμπεριφορά των μικρών παιδιών, αφού όπως αποδείχθηκε, τα βρέφη που δέχονταν μουσικά ερεθίσματα και συμμετείχαν σε διάφορες μουσικές δραστηριότητες, εμφάνιζαν αργότερα λιγότερη δυσφορία σε περιορισμούς, ήταν πιο ήρεμα αλλά και περισσότερο δεκτικά προς τους άλλους (Trainor et al, 2012). Άλλωστε όπως έχει διαπιστωθεί και από άλλους ερευνητές (Volchegorskaya & Nogina, 2014), η μουσική είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη σε καταστάσεις έντονης πίεσης και στρες. Επομένως, τα διεθνή ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν την αναφορά των βρεφονηπιοκόμων της παρούσας μελέτης για την χρήση της μουσικής ως καταλληλότερο εργαλείο για την ομαλότερη προσαρμογή των παιδιών και την βέλτιστη αντιμετώπιση του άγχους αποχωρισμού.

#### **7. Σιγουριά / ανασφάλεια βρεφονηπιοκόμων κατά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων**

Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι οι παράγοντες που σχετίζονται περισσότερο με τη σιγουριά που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων είναι η γνώση κάποιου μουσικού οργάνου, η επιμόρφωση στη μουσική αγωγή και εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών, όπως και η ερασιτεχνική ενασχόληση με τη μουσική. Στους σημαντικότερους παράγοντες συγκαταλέγεται βέβαια και η παρακολούθηση μαθημάτων μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.

Βέβαια στο σημείο αυτό, αξίζει να τονιστεί ότι ορισμένοι από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι νιώθουν πολύ ασφαλείς στην εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων παρόλο που δεν είχαν παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής, (π.χ. τραγούδι, εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου θεωρία μουσικής και σημειογραφία, μουσικές-γλωσσικές δραστηριότητες). Από τη μια θα πρέπει να τονίσουμε ότι μια παιδαγωγός μπορεί μέχρι έναν βαθμό να σχεδιάσει και να υλοποιήσει ευφάνταστες και δημιουργικές μουσικές δραστηριότητες για τα παιδιά. Ακόμη η προσωπική ενασχόληση και η αυτομόρφωση ίσως να επιδρούν θετικά στα καλά αποτελέσματα και την αυτοεκτίμηση σε σχέση με τις μουσικές δεξιότητες. Είναι όμως πολύ πιθανόν να υπάρχει μια αίσθηση σιγουριάς για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων που να βασίζεται στην άγνοια του τι μπορεί να προσφέρει κανείς στα παιδιά με τη μουσική και ποιες μουσικές δεξιότητες είναι απαραίτητες.

Αυτό ενισχύεται και από το ότι οι εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική δε φάνηκε να παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ασφάλεια που νιώθουν οι βρεφονηπιοκόμοι. Έτσι συχνά μπορεί να εφαρμόζουν μουσικές δραστηριότητες, ανεξάρτητα από το βαθμό που κατέχουν αντίστοιχες γνώσεις και δεξιότητες. Ας τονίσουμε όμως ότι αυτό μπορεί να συνδέεται και με τη γενικότερη στάση και άποψή τους για τη θετική αξία της μουσικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Έτσι θεωρούν ότι πρέπει να εκτελούν δραστηριότητες μουσικής, ανεξάρτητα από εάν νιώθουν πολύ ή λιγότερο ασφαλείς, προκειμένου να ενισχύσουν την ομαλότερη και καλύτερη ανάπτυξη των μικρών παιδιών. Ωστόσο θα μπορούσαμε να προτείνουμε αυτή η στάση να συνοδεύεται και από την προσπάθεια για επιμόρφωση και αυτοβελτίωση.

#### **8. Παράγοντες ανασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων**

Οι συμμετέχοντες στη μελέτη, ανέφεραν στη πλειοψηφία τους ως σημαντικότερο παράγοντα πρόκλησης ανασφάλειας σχετικά με την εκτέλεση δραστηριοτήτων μουσικής στην τάξη τις μη επαρκείς γνώσεις και δεξιότητες που αποκόμισαν κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών. Τα αποτελέσματα της μελέτης συμφωνούν με αυτά της Stolić, (2015), και Ehrlin & Gustavsson, (2015), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι οι εκπαιδευτικοί προσχολικής ηλικίας λόγω του ότι στερούνται γνώσεων που αφορούν την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων, δεν εκτελούν συχνά μουσικές



δραστηριότητες και προτιμούν δραστηριότητες από τα άλλα διάφορα γνωστικά πεδία της προσχολικής αγωγής. Παρόμοια αποτελέσματα είχαν μερικά χρόνια πριν και οι Gauthier & McCrary, (1999)·Herbst, de Wet & Rijdsijk, (2005), και οι Downing, Johnson & Kaur (2003), οι οποίοι διαπίστωσαν ότι η ελλιπής προετοιμασία των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και οι μη επαρκείς γνώσεις δρουν ως ανασταλτικός παράγοντας για την συχνότερη υλοποίηση μουσικών δραστηριοτήτων. Παρομοίως η Koutsoupidou (2010) τονίζει ακόμη ότι οι ακαδημαϊκές μουσικές γνώσεις των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας δεν είναι επαρκείς, ούτε ανταποκρίνονται πάντα στις πραγματικές ανάγκες των παιδιών. Συμπεραίνεται επομένως από μια διαχρονική σειρά μελετών, ότι το περιεχόμενο και η ποιότητα των ακαδημαϊκών γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά και η εμπειρία και η αυτομόρφωση των εκπαιδευτικών προσχολικής ηλικίας επηρεάζουν άμεσα το βαθμό ασφάλειας που νιώθουν, καθώς και τις στρατηγικές διδασκαλίας που επιλέγουν.

Παραπάνω από τους μισούς συμμετέχοντες στην παρούσα μελέτη δήλωσαν επιπλέον, ότι ανασφάλεια τους προκαλεί το γεγονός ότι δεν υπάρχει ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του ηλικιακού φάσματος των παιδιών που φιλοξενούνται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Όπως τόνισαν, η έλλειψη ενός οδηγού με προτεινόμενες δραστηριότητες που θα περιελάμβανε αναλυτικές οδηγίες εκτέλεσης και θα τις συνέδεε με στόχους που ανταποκρίνονται στις αντίστοιχες ηλικίες, θα διευκόλυνε την εφαρμογή μουσικών και άλλων δραστηριοτήτων, προερχόμενες από διαφορετικά γνωστικά πεδία. Τα αποτελέσματα της μελέτης, συμφωνούν με εκείνα της Denac, αρκετά χρόνια πριν, το 2009. Οι ελλείψεις που υπάρχουν διαχρονικά στους κανονισμούς λειτουργίας των παιδικών σταθμών παρουσιάστηκαν αναλυτικά στο θεωρητικό μέρος της εργασίας. Επίσης διαπιστώθηκε το πολύ μικρό αποτύπωμα της μουσικής αγωγής σε αυτούς τους κανονισμούς, γεγονός που έρχεται σε αναντιστοιχία όχι μόνο με τα παγκόσμια ερευνητικά δεδομένα και τις πρακτικές που ακολουθούνται, αλλά και με τα όσα υποστηρίζουν οι ίδιοι οι βρεφονηπιοκόμοι. Διαπιστώνεται λοιπόν η ανάγκη για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου προγράμματος σπουδών το οποίο θα παρέχει διαρκή στήριξη στους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας. Άλλωστε, όπως φάνηκε και στην έρευνα, αυτό αποτελεί και αίτημα της πλειοψηφίας όσων συμμετείχαν στην έρευνα.

Ένας ακόμη παράγοντας που φαίνεται να προκαλεί ανασφάλεια στους βρεφονηπιοκόμους είναι η έλλειψη ειδικού υλικοτεχνικού εξοπλισμού για την

εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων (συστήματα αναπαραγωγής ήχου, μουσικά όργανα, χώρος για μουσικοκινητικές δραστηριότητες). Όπως δήλωσαν οι ίδιοι, ο εξοπλισμός των παιδικών σταθμών με τα κατάλληλα μέσα για μουσικές δραστηριότητες, θα ενίσχυε σημαντικά την οργάνωση και εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων. Ορισμένοι από αυτούς, όπως δήλωσαν στις συνεντεύξεις τους, θα προτιμούσαν, όπου αυτό είναι δυνατό βέβαια, τη δημιουργία ειδικών χώρων εντός του παιδικού σταθμού, οι οποίοι θα είναι εξοπλισμένοι με τα κατάλληλα υλικά για την διευκόλυνση της εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων, χωρίς να ενοχλούνται οι μαθητές άλλων τμημάτων. Ασφαλώς η υλικοτεχνική υποδομή είναι σημαντική παράμετρος για την υλοποίηση μουσικών δραστηριοτήτων. Θα πρέπει ωστόσο να αναφερθεί ότι σε έναν βαθμό η υποδομή αυτή μπορεί να είναι και αποτέλεσμα του δικού τους ενδιαφέροντος και των δικών τους ενεργειών.

Οι παιδαγωγοί φάνηκε να συνειδητοποιούν τις ελλείψεις τους που αφορούν το γνωστικό αντικείμενο της μουσικής αγωγής, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην συνεχή επιμόρφωση και την αξία της δια βίου μάθησης, που θα συμπληρώνει τα κενά από τις σπουδές τους και θα καλύπτει τις ανάγκες που αναδύονται λόγω των εξελίξεων σε όλα τα επίπεδα. Αυτός είναι και ο λόγος που οι εξέφρασαν έντονα την επιθυμία για τη διοργάνωση σεμιναρίων μουσικοπαιδαγωγικής με πρακτικές εφαρμογές για την προσχολική ηλικία.

## Προτάσεις των Βρεφονηπιοκόμων

Για όλους τους παραπάνω λόγους κρίνεται πλέον αναγκαίο ένα πρόγραμμα σπουδών που θα δίνει εκτός των άλλων, σαφείς κατευθύνσεις και οδηγίες στους βρεφονηπιοκόμους για την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων. Όπως τόνισαν οι βρεφονηπιοκόμοι που συμμετείχαν στη μελέτη, η σύσταση και δημιουργία ενός εμπλουτισμένου προγράμματος σπουδών για την πρώιμη παιδική ηλικία από τις αρμόδιες αρχές της πολιτείας, θα ενίσχυε στην προσπάθεια για συχνότερη και ποιοτικότερη υλοποίηση μουσικών δραστηριοτήτων.

Προκειμένου να διευκολυνθεί η εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό, οι παιδαγωγοί δήλωσαν ότι η διοργάνωση και παρακολούθηση ορισμένων οργανωμένων σεμιναρίων από τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς, σχετικών με τη μουσική αγωγή, θα ήταν ένα εξαιρετικό μέσο για την ενίσχυσή τους όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό. Άλλωστε, όπως δήλωσαν οι συμμετέχοντες βρεφονηπιοκόμοι, σεμινάρια εκτός του πλαισίου σπουδών τους θα συμβάλλουν σημαντικά στην επικαιροποίηση των γνώσεων τους όσον αφορά τις προτεινόμενες δραστηριότητες αλλά και την ενημέρωσή τους σχετικά με τη σύγχρονη επιστημονική γνώση για την αξία της μουσικής αγωγής στην προσχολική ηλικία. Γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τη σχετική μελέτη της Ευθυμίου (2018), καθώς διαπιστώθηκε ότι η συμμετοχή των βρεφονηπιοκόμων σε επιμορφωτικά σεμινάρια, αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα επικαιροποίησης των γνώσεων τους, καλύτερης προετοιμασίας και ποιοτικότερης εφαρμογής της μουσικής δραστηριότητας στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού.

Τέθηκε ακόμη το αίτημα και η επιθυμία των βρεφονηπιοκόμων για την επίσκεψη ενός μουσικού, τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα στον χώρο του παιδικού σταθμού. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι θα επιθυμούσαν έναν μουσικό που θα εκτελεί πιο εξειδικευμένες δραστηριότητες με τα παιδιά, ώστε να ενισχυθεί ακόμη περισσότερο η ανάπτυξη και αποτελεσματικότερη μάθηση των παιδιών. Επομένως θα ήταν καλό η πολιτεία να εξετάσει τη φυσική παρουσία δασκάλων μουσικής σε ολόκληρο το ηλικιακό φάσμα της πρώιμης και προσχολικής ηλικίας, σε συνεργασία βέβαια πάντα με τον παιδαγωγό της τάξης στις μικρές αυτές ηλικίες.

Αναφορά έγινε επίσης και στις ακαδημαϊκές τους σπουδές, καθώς, όπως δήλωσαν οι συμμετέχοντες στη μελέτη, θα προτιμούσαν περισσότερα μαθήματα μουσικής. Η

αύξηση των ωρών διδασκαλίας καθώς και η ποικιλία του περιεχομένου του μαθήματος, θα παρείχε σαφώς περισσότερες γνώσεις στους μελλοντικούς βρεφονηπιοκόμους, οι οποίοι με τη σειρά τους πιθανώς να αισθάνονταν μεγαλύτερη ασφάλεια σχετικά με την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών στον παιδικό σταθμό. Επιπλέον θα έδιναν σίγουρα περισσότερες και ποιοτικότερες επιλογές στα παιδιά. Προτείνεται επομένως η εν μέρει αναθεώρηση και ανανέωση των προγραμμάτων σπουδών των πανεπιστημιακών τμημάτων που απευθύνονται σε απόφοιτους προσχολικής αγωγής. Οι αρμόδιοι φορείς ίσως θα πρέπει να εξετάσουν το ενδεχόμενο της αύξησης των διδακτικών ωρών ακόμη και των εξαμήνων διδασκαλίας αν είναι δυνατόν, των μαθημάτων που σχετίζονται με τη μουσική αγωγή, ίσως μάλιστα και με περισσότερη έμφαση στην πρακτική διάσταση της μουσικής αγωγής. Αυτό άλλωστε είναι και ένα μακροχρόνιο αίτημα των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, οι οποίοι θεωρούν τις μη επαρκείς γνώσεις τους, έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες ανασφάλειας κατά την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων.

## Περιορισμοί της Μελέτης και Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα

Όπως διαπιστώθηκε μέσα από μια πληθώρα ερευνών, γίνεται φανερό ότι η ενασχόληση με τη μουσική μπορεί να επηρεάσει θετικά όλους τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών. Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν να διερευνήσει τις απόψεις των παιδαγωγών για τη σημαντικότητα της ενασχόλησης των παιδιών από τη βρεφική κιόλας ηλικία με τη μουσική καθώς για τη φύση και τη συχνότητα αυτής της ενασχόλησης στους παιδικούς σταθμούς.

Υπάρχουν ωστόσο κάποιοι περιορισμοί στην παρούσα μελέτη οι οποίοι θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων:

- Η απροθυμία αρκετών υποκειμένων να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια, καθώς πραγματοποιούνται γενικότερα αρκετές έρευνες, αλλά και εξαιτίας της έκτασης του ερωτηματολογίου. Η φυσική μου παρουσία ως ερευνήτριας κατά τη διαδικασία συλλογής των ερωτηματολογίων έπαιξε τελικά σημαντικό ρόλο.
- Οι απαντήσεις των υποκειμένων, μπορεί πάντα να επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες (προσωπικούς ή μη) σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.
- Η ειλικρίνεια σε όσα απαντούν, παρά τη διαφύλαξη της ανωνυμίας. Επισημαίνεται ότι τηρήθηκαν όλοι οι κανόνες δεοντολογίας που διέπουν τη σύγχρονη επιστημονική μελέτη. Ωστόσο κάθε έρευνα που βασίζεται σε απόψεις εμπεριέχει όπως είναι φυσικό ένα στοιχείο υποκειμενικότητας. Αυτό ασφαλώς δεν είναι κάτι αρνητικό και σε μεγάλο βαθμό η πραγματικότητα που διερευνά αυτή η εργασία σύμφωνα με τον τίτλο βρίσκεται ακριβώς στις αντιλήψεις και τις στάσεις των παιδαγωγών του χώρου. Απλώς συχνά μπορεί ασυνείδητα ή ως ένα βαθμό και συνειδητά κάποιες πτυχές του ζητήματος είτε να υπερτονίζονται, είτε να υποβαθμίζονται. Απαιτείται λοιπόν το κριτικό φίλτρο στη ματιά του ερευνητή.

Ολοκληρώνοντας μια έρευνα, πάντα αναδύονται χώροι και πεδία για νέα ερευνητικά βήματα και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες. Μελέτες με μεγαλύτερο αριθμό δείγματος, ή με δείγμα από ολόκληρη την Ελλάδα, αλλά και έρευνες βασιζόμενες στην επιτόπια παρατήρηση θα συντελούσαν σε σημαντικό βαθμό στην πιο αξιόπιστη και πιο ουσιαστική μελέτη της μουσικοπαιδαγωγικής καθημερινότητας στους παιδικούς σταθμούς.

Χρήσιμο θα ήταν να διερευνηθούν σε βάθος οι τρόποι και οι πρακτικές που χρησιμοποιούνται, αλλά και το υλικό που χρησιμοποιούνται (π.χ. τραγούδια,

μουσικοκινητικές μέθοδοι) κατά την υλοποίηση διαφόρων μουσικών δραστηριοτήτων. τις διάφορες μουσικές δραστηριότητες.

Ενδιαφέρον θα είχε η μελέτη της συμβολής δασκάλων μουσικής στους παιδικούς σταθμούς. Τέτοιες μελέτες μπορεί να διερευνήσουν πώς αντιδρούν και μαθαίνουν οι μαθητές μέσω της μουσικής, όταν οι δάσκαλοι έχουν ιδιαίτερες μουσικές γνώσεις και δεξιότητες. Πιστεύω πάντως πως ο ρόλος τους θα πρέπει να είναι βοηθητικός και συμπληρωματικός προς τον παιδαγωγό της τάξης σε αυτές τις μικρές ηλικίες.

Επιπλέον οι παράγοντες ανασφάλειας των βρεφονηπιοκόμων για την εφαρμογή μουσικών δραστηριοτήτων αξίζει να μελετηθούν περαιτέρω. Μέσα από αυτή τη μελέτη, είναι δυνατό να υπάρξουν προτάσεις που κύριο στόχο θα έχουν τη συνεχή στήριξη των βρεφονηπιοκόμων και την ενίσχυση της αυτοπεποίθησής τους σε σχέση με την υλοποίηση μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό.

Η έρευνα στο πεδίο της μουσικοπαιδαγωγικής ιδίως κατά τη περίοδο της πρώιμης παιδικής ηλικίας θα πρέπει να συνεχιστεί, καθώς τα ερευνητικά δεδομένα που προέρχονται από αυτή την ηλικία, κυρίως στη χώρα μας, είναι ακόμη πολύ περιορισμένα. Σημαντικό είναι να τονιστεί, ότι σε μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη και οι απόψεις άλλων προσώπων που συμμετέχουν στην όλη διαδικασία, όπως των ίδιων των παιδιών και των γονιών τους. Άλλωστε όπως είναι γνωστό, μέσα από τη διαρκή έρευνα και μελέτη, ενισχύονται και διευρύνονται οι γνώσεις της επιστημονικής κοινότητας, και τίθενται οι βάσεις για μια πιο ομαλή και ουσιαστική διαδικασία μάθησης και ανάπτυξης των μικρών παιδιών.

## Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αβραμίδου, Κ. (2016). *Η σύγχρονη γονική επίδραση στη μουσική ανάπτυξη βρεφών και μικρών παιδιών*. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), Μουσικός Γραμματισμός: Τυπικές και Άτυπες Μορφές Μουσικής Διδασκαλίας-Μάθησης. (Πρακτικά 7ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση) (σσ. 77-86). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.
- Azizinezhad, M., Hashemi, M., Darvishi, S. (2013). Music as an education related service to promote learning and skills acquisition. *Social and Behavioral Sciences*, 93, 142-145.
- Αθανασοπούλου, Μ. & Δρακοπούλου, Μ. (2010). Ιστορική αναδρομή για τα έκθετα βρέφη στην Ελλάδα. *Το Βήμα Του Ασκληπιού*. Τόμος 9ος, Τεύχος 1ο.
- Altenmuller, E.O. (2003). How many music centres are in the brain? In I. Peretz & R. Zatorre (Eds.), *The Cognitive Neuroscience of Music* (pp. 346-356). Oxford: Oxford University Press.
- Anvari, S.H., Trainor, L.J., Woodside, J., Levy, B.A. (2002). Relations among musical skills, phonological processing, and early reading ability in preschool children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 83, 111-130
- Αντωνακάκης, Δ. & Χιωτάκη, Ε. (2007). *Μουσική παιδαγωγική. Διαθεματικές εφαρμογές για μικρά παιδιά*. Αθήνα: Καστανιώτη
- Arya, R., Chansoria, M., Konanki R, and. Tiwari, D. (2012). Exposure during Pregnancy Influences Neonatal Behaviour: An Open-Label Randomized Controlled Trial. *International Journal of Pediatrics*, 12, 1-6.
- Βάμβουκας, Μ. (1998). *Εισαγωγή στην ψυχολογική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη
- Barnett, W. S., & Hustedt, J. T. (2003). Preschool: The Most Important Grade. *Educational Leadership*, 60, 54-57.
- Burton, S. L., Crump Taggart, C. (2011). *Learning from young children: research in early childhood music*. Rowman & Littlefield Publishers, INC.

- Belle, G., Fisher L. D., Heagerty, P. J., Lumley, T. (2004). *Biostatistics: A Methodology for the Health Sciences*, (2nd Edition). John Wiley & Sons Inc
- Bowman, W. (2017). Music's place in education. *In Oxford Handbook of Music Education*, 1, 21- 39.
- Braun V. και V. Clarke, 2006, "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Galanis, P. (2018). Data analysis in qualitative research: Thematic analysis. *Archives of Hellenic Medicine*, 35,416–421
- Chronaki, A (1997). Case studies in the teaching of mathematics, through the use of Art-Based Activities. University of Bath. Unpublished PhD
- Cohen, L. & Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (4<sup>η</sup> έκδοση). Αθήνα: Μεταίχμιο
- Cohen, L., Manion, L.& Morrison, K. (1994). *Research Methods in Education* (6<sup>th</sup> edition). New York: Routledge
- Chan, A. S., Chi Ho, Y., Cheung, M.C. (1998). Music training improves verbal memory. *Nature*, 396, 128
- Chobert, J., Marie, C., Francois, C., Schon, D., & Besson, M. (2011). Enhanced passive and active processing of syllables in musician children. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 23, 420 – 3887
- Creswell, J.W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. 2<sup>nd</sup> Edition. Thousand Oaks, London & New Delhi: Sage Publications.
- Creswell, J. W. & Plano Clark, V. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. (2nd ed.). Sage.
- Črnčec, R., Wilson, S. J., & Prior, M. (2006). The Cognitive and Academic Benefits of Music to Children: Facts and fiction. *Educational Psychology*, 26(4), 579–594.
- Denac, O. (2009). Place and role of music education in the planned Curriculum for Kindergartens. *International Journal of Music Education*, 27, 69-81.
- Δημητρακόπουλος Δ., (1993). *Πρόγραμμα καθημερινών δραστηριοτήτων βρεφικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: Art of text



- Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, Λ. (2001). *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Δημητρόπουλος, Ε. (1994). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας*. Αθήνα: Ελλην.
- Δημητρόπουλος, Ε. (2001). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας. Ένα Συστημικό Δυναμικό Μοντέλο*. (3<sup>η</sup> Εκδ.). Αθήνα: Ελλην.
- Διονυσίου, Ζ. (2014). Η μουσική ζωή στην ελληνική οικογένεια με παιδιά 0-6 ετών. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 12, 9-33
- Dionyssiou, Z. (2017) Early Childhood Music Education in Greece: a historical outline and review of the present situation. Anselmi, P., Dionyssiou, Z., Epelde, L. A., Etmektsoglou, I., Hughes, P. S., Pieridou Skoutella, A. *Early Childhood Music Education in the Mediterranean: Raising children's musicality, evaluating music learning and raising teachers' preparation* (σσ. 35-46). Erasmus+ K2: "Early Childhood Music Education in the Mediterranean", Nicosia: Cyprus Centre for the Research and Study of Music (C.C.R.S.M.).
- Downing, D., Johnson, F., & Kaur, S. (2003). Saving a Place for the Arts. A Survey of the Arts in Primary Schools in England. NFER, 2003. 71 pp. *British Journal of Music Education*, 21(2), 223-225.
- Drummond, B. (2001). The classroom music teacher – inspirations, aspirations and realities. The evidence from Northern Ireland. *British Journal of Music Education*, 18, 5-25
- Δογάνη, Κ. (2012). *Μουσική στην προσχολική αγωγή. Αλληλεπίδραση παιδιού-παιδαγωγού*. Αθήνα: Gutenberg
- Edwards, L., Bayless, K., Ramsey, M. (2010). *Μουσική και Κίνηση*. (Ζαχοπούλου, Ε., Κωνσταντινίδου Ε. μεταφρ.). Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- Edwards, A. (2001). In Naughton, G., Rolfe, S., Blatchford, I. S. (2001). *Doing early childhood research*. International perspectives on theory and practice. Open University press. New York
- Ehrlin, A., Gustavsson, H-O. (2015). The Importance of Music in Preschool Education. *Australian Journal of Teacher Education*, 40, 32-42

- Elmer, S., Meyer, M., & Jäncke, L. (2012). Neurofunctional and behavioral correlates of phonetic and temporal categorization in musically trained and untrained subjects. *Cerebral Cortex*, 22, 650-658.
- Ευθυμίου, Σ. (2018). Η μουσικοπαιδαγωγική εκπαίδευση των βρεφονηπιοκόμων αποφοίτων των Ελληνικών Α.Τ.Ε.Ι. στο θεωρητικό πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων. (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Έξαρχος, Ι. (2009). Οι απόψεις των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σχολικού εγχειριδίου των Φυσικών Επιστημών, τα κριτήρια και τη διαδικασία επιλογής του. (Διδακτορική διατριβή). Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Forgeard, M., Winner, E., Norton, A., & Schlaug, G. (2008a). Practicing a musical instrument in childhood is associated with enhanced verbal ability and nonverbal reasoning. *PLoS One*, 3(10): e3566. doi: 10.1371/journal.pone.0003566
- Gardner, H. (2011). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York, US: Basic Books
- Gauthier, D., & McCrary, J. (1999). Music Courses for Elementary Education Majors: An Investigation of Course Content and Purpose. *Journal of Research in Music Education*, 47, 124-134.
- Gerry, D., Unrau, A & Trainor, L. J. (2012). Active music classes in infancy enhance musical, communicative and social development. *Developmental Science*. 15, 398-407
- Gormley Jr, W. T., Gayer, T., Phillips, D., & Dawson, B. (2005). The effects of universal pre-K on cognitive development. *Developmental psychology*, 41, 872.
- Gluschankof, C. (2011). *Reflecting on the concept: "musical behaviors of young children"*. Paper presented at the European Network Music Educators and Researchers of Young Children MERYC Conference, Helsinki Metropolia University, Helsinki, Finland, 8-11 June
- Grove, Stanley, G. & S. (1980). *The New Grove dictionary of music and musicians*. London: Macmillan

- Grosleziat, C. (2012). *Τα βρέφη και η μουσική. Πρώτες αισθήσεις και ηχητικές δημιουργίες*. Γ. Αμπατζόγλου (Επιμ.). (Αδάμ, Α., Μιχαλοπούλου, Φ. μεταφρ.). Θεσσαλονίκη: University Studio Press. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1998).
- Ζέρβα Μ., Σιδηροπούλου Τ., Ζέρβας Κ., Σαλωνίδης Β.(2009). *Η προέκταση του ρόλου του Βρεφονηπιακού σταθμού ως θεσμού του Κράτους Πρόνοιας: Το παράδειγμα της αγωγής υγείας*. 5ο Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης: Εκπαίδευση και Κοινωνική Δικαιοσύνη, 3-5 Οκτωβρίου 2008, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Hargreaves, D. (2004). *Η αναπτυξιακή ψυχολογία της μουσικής*. (Ε. Μακροπούλου, μεταφρ.) Αθήνα: Fagotto
- Hallam, S. (2010). The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*. 28, 269-289
- Hallam, S. (2015). *The Power of Music: a research synthesis of the impact of actively making music on the intellectual, social and personal development of children and young people*. London: International Music Education Research Centre (iMerc)
- Hennessy, S. (2000). Overcoming the red-feeling: The development of confidence to teach music in primary school amongst student teachers. *British Journal of Music Education*, 17, 183-196
- Herbst, A., de Wet, J., & Rijsdijk, S. (2005). A Survey of Music Education in the Primary Schools of South Africa's Cape Peninsula. *Journal of Research in Music Education*, 53, 260–283.
- Hetland, L. (2000). Listening to Music Enhances Spatial-Temporal Reasoning: Evidence for the “Mozart Effect.” *Journal of Aesthetic Education*, 34(3/4), 105.
- Hill-Clarke, K. & Robinson, N. (2002). *Locomotion and Literacy: Effective Strategies to Enhance Literacy Instruction*. Paper presented at the Annual Meeting of the National Council of Teachers of English. Atlanta, GA, November 21-26
- Θεοδωρίδης, Ν. (2001). Οι απόψεις και οι προτιμήσεις των νηπιαγωγών για τη διδασκαλία της μουσικής και τη μουσικοπαιδαγωγική τους επιμόρφωση. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 9, 62-78
- Jentschke, S., Koelsch, S. (2009). Musical training modulates the development of syntax processing in children. *NeuroImage*, 47, 735–744.

- Johnson, B., & Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed Methods Research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33, 14-26.
- Jordan-Decarbo, J., Nelson, J. A. (2002). Music and Early Childhood Education. In Colwell, R., Richardson, C. *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning*. Oxford University Press
- Jucan, D., Simion, A. (2015). Music background in the classroom: its role in the development of social-emotional competence in preschool children. *Social and Behavioral Sciences*, 180, 620-626.
- Judith, B. (1997). *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας*. Οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες. (Α.Β. Ρήγα, μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1993).
- Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ., (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Καλλιγά, Ε. (1990). *Η πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα του 19<sup>ου</sup> αιώνα*. Αθήνα – Γιάννινα: Δωδώνη
- Kelly, S. N. (1998). Preschool classroom teachers' perceptions of useful music skills and understandings. *Journal of Research in Music Education*, 46, 374-383.
- Koops, L., Kuebel, C. (2018). Observations of and Perspectives on Musical Enjoyment in the Preschool Classroom. *Contributions to Music Education*, 43, 59-76
- Kirschner, S., Tomasello, M. (2010). Joint music making promotes prosocial behavior in 4-year-old children. *Evolution and Human Behaviour*, 31, 354-364
- Kiilu, K. (2011). The concept of preschool music education in Estonian education system. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 29, 1257 – 1266
- Κιτσαράς, Γ. (2001). *Προσχολική Παιδαγωγική*. (2<sup>η</sup> Εκδ.). Αθήνα: Γ. Κιτσαράς
- Koutsoupidou, T. (2010). Initial Music Training of Generalist Kindergarten Teachers in Greece: What Do They Ask for and What Do They Receive? *Arts Education Policy Review*, 111, 63-70
- Koutsoupidou, T., Hargreaves, D. J. (2009). An experimental study of the effects of improvisation on the development of children's creative thinking in music. *Psychology of Music*, 37, 251–278

- Κυριαζοπούλου – Βαληνάκη, Π. (1977). *Νηπιαγωγική. Συστήματα και Μέθοδοι, Σύγχρονες Τάσεις και Κατευθύνσεις*. Τόμος 1. Αθήνα: Αδελφοί Βλάσση.
- Κυριαζοπούλου -Βαληνάκη, Π. (χχχχ). *Νηπιαγωγική. Μεθοδολογία Β΄*. Τόμος 3. Αθήνα: Αδελφοί Βλάσση.
- Lorenzo, O., Herrera, L., Hernandez-Candelas, M. et al. (2014). Influence of music training on language development. A longitudinal study. *Social and Behavioral Sciences*, 128, 527-530.
- Lowis. M.J. (2011). Music. *Encyclopedia of Creativity* (second edition), 166-173
- Lubetzky, R., Mimouni, F.B., Dollberg, S., Reifen, R., Ashbel, G. and Mandel, D., (2010). Effect of music by Mozart on energy expenditure in growing preterm infants. *Pediatrics*, 125, 24-28.
- Magne, C., Schon, D. & Besson, M. (2006). Musician children detect pitch violations in both music and language better than nonmusician children: behavioural and electrophysiological approaches. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 18, 199-211
- Μακροπούλου, Ε., Βαρέλας, Δ. (2001). *Μουσική. Το πιο συναρπαστικό παιχνίδι*. Αθήνα: Fagotto
- Marie, C., Delogu, F., Lampis, G., Belardinelli, M. O., & Besson, M. (2011a). Influence of musical expertise on segmental and tonal processing in Mandarin Chinese. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 23, 2401-2415.
- Marie, C., Magne, C., Besson, M. (2011b). Musicians and the metric structure of words. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 23, 294-305.
- Martina, L.M. (2004). The Implications of Developmentally Appropriate Practice for the Kindergarten General Music Classroom. *Journal of Research in Music Education*, 52, 43-63.
- Merrett, D.L. Peretz, I & Wilson, S.J. (2013). Moderating variables of music training-induced neuroplasticity: a review and discussion. *Frontiers of Psychology*, 4, 606.
- Μετοχιανάκης Η., (2008). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*. (3<sup>η</sup> Εκδ.). Ηράκλειο: Η. Γ. Μετοχιανάκης
- Merriam, P. Alan (1964). *The Anthropology of Music*. Northwestern University Press

- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. (2<sup>η</sup> Εκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.
- Μπερσίμης, Σ., Σάχλας, Α. (2016). *Εφαρμοσμένη στατιστική με χρήση του IBM SPSS Statistics 23*. Αθήνα: Τζιόλας
- Murphey, T. (1992). *Music and song*. Oxford: Oxford University Press.
- Norton, A., Winner, E., Cronin, K., Overy, K., Lee, D.J. & Schlaug, G. (2005) Are there pre-existing neural, cognitive, or motoric markers for musical ability? *Brain and Cognition*, 59, 124134.
- Ντάβου, Ε. (1998). Στο Χριστοπούλου, Ε., Φλογαΐτη, Ε, (2000). Η ποιοτική έρευνα στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. *Περιβαλλοντική εκπαίδευση στα πλαίσια της εκπαίδευσης του 21<sup>ου</sup> αιώνα. Προοπτικές και δυνατότητες*. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Λάρισα 6 έως 8 Οκτωβρίου. Επ. Β. Παπαδημητρίου, σελ. 154- 162.
- Ντολιοπούλου, Ε. (2000). *Σύγχρονες Τάσεις Της Προσχολικής Αγωγής*. Αθήνα: Τυπωθήτω- Γ. Δαρδανός
- Νικολακάκη, Μ., Σωφρονα, Ε & Καμίλη, Φ. (2015). *Αγωγή Προσχολικής Ηλικίας*. Β' ΕΠΑΛ, Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης Και Θρησκευμάτων, Αθήνα: ΙΤΥΕ - Διόφαντος
- Onwuegbuzie, A.J., & Leech, N.L. (2004). Enhancing the interpretation of significant findings: The role of mixed methods research. *The qualitative report*, 9, 770-792.
- Παπαγεωργίου, Ι., (2015). *Θεωρία δειγματοληψίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/1296>
- Πανταζής, Σ. & Σακελλαρίου, Μ. (2005). *Προσχολική Παιδαγωγική. Προβληματισμοί – Προτάσεις*. Αθήνα: Ατραπός
- Paynter, J. (2002). Music in the school curriculum: why bother? *British Journal of Music Education*, 19, 215 – 226
- Perani, D., Saccuman, M.C., Scifo, P., Spada, D., Andreolli, G., Rovelli, R., Baldoli, C. and Koelsch, S., (2010). Functional specializations for music processing in the human newborn brain. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107, 4758-4763.

- Parbery-Clark, A., Skoe, E., Lam, C., & Kraus, N. (2009). Musician enhancement for speech-in-noise. *Ear and Hearing*, 30, 653-661
- Parbery-Clark, A., Skoe, E., & Kraus, N. (2009). Musical experience limits the degradative effects of background noise on the neural processing of sound. *Journal of Neuroscience*, 29, 45, 14100-14107
- Parbery-Clark, A., Strait, D. L., Anderson, S., Hittner, E., & Kraus, N. (2011). Musical Experience and the Aging Auditory System: Implications for Cognitive Abilities and Hearing Speech in Noise. *PLoS ONE*, 6(5), e18082. doi: 10.1371/journal.pone.0018082
- Patston, L. L. M., & Tippet, L. J. (2011). The Effect of Background Music on Cognitive Performance in Musicians and Nonmusicians. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, 29, 173-183
- Phillips-Silver, J., Trainor, L.J. (2005). Feeling the Beat: Movement Influences Infant Rhythm Perception. *Science*, 308, 1430-1430.
- Portowitz, A., Klein, P.S. (2007). MISC-MUSIC: a music program to enhance cognitive processing among children with learning difficulties. *International Journal of Music Education*, 25, 259-271
- Rajan, R. S. (2017). Preschool Teachers' Use of Music in the Classroom: A Survey of Park District Preschool Programs. *Journal of Music Teacher Education*, 27, 89-102
- Ράπτης, Θ. (2015). *Μουσική Παιδαγωγική. Μια συστηματική προσέγγιση. με εφαρμογές για την προσχολική ηλικία*. Αθήνα: Π. Νικολαΐδου
- Raptis, T. (2007): *Den Logos willkommen heißen. Die Musikerziehung bei Platon und Aristoteles*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag
- Rauscher, F. H & Zupan, M. A. (2000). Classroom Keyboard Instruction Improves Kindergarten Children's Spatial-Temporal Performance: A Field Experiment. *Early Childhood Research Quarterly*, 15, 215-228
- Rauscher, F. H., Shaw, G., Levine, L., Wright, E., Dennis, W., & Newcomb, R. (1997). Music training causes long-term enhancement of preschool children's spatial-temporal reasoning. *Neurological Research*, 19, 2-8.
- Ρέτσιου, Σ. (2011). *Εξερευνώντας τη μουσική και την κίνηση*. Αθήνα: Ξιφάρας

- Σακελλαρίου, Μ. (2015). Η συνεργασία οικογένειας, σχολείου, κοινωνίας στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 3, 133-148
- Sala, G., Gobet, F. (2017). When the music's over. Does music skill transfer to children's and young adolescents' cognitive and academic skills? A meta-analysis. *Educational Research Review*, 20, 55-67
- Schon, D., Magne, C., & Besson, M. (2004). The music of speech: music training facilitates pitch processing in both music and language. *Psychophysiology*, 41, 341-349
- Σέρρη, Α. (2003). *Δημιουργική μουσική αγωγή για τα παιδιά μας*. Αθήνα: Gutenberg
- Σέρρη, Α. (2003). *Προσχολική Μουσική Αγωγή. Η Επίδραση της Μουσικής μέσα από τη Διαθεματική Μέθοδο Διδασκαλίας στην Ανάπτυξη της Προσωπικότητας των παιδιών*. Αθήνα: Gutenberg
- Strait, D., & Kraus, N. (2011a). Playing music for a smarter ear: Cognitive, perceptual, and neurobiological evidence, *Music Perception: An interdisciplinary journal*, 29, 133-144.
- Strait, D.L. & Kraus, N. (2011b). Can you hear me now? Musical training shapes functional brain networks for selective auditory attention and hearing speech in noise. *Frontiers of Psychology*, 13, 113
- Σταυρίδης, Μ. (1985). *Η Μουσική στην Εκπαίδευση. Σύγχρονες Τάσεις και Αντιλήψεις*. Αθήνα: Gutenberg
- Σταυρόπουλος, Β. (2017). *Η συμβολή των μικτών ερευνητικών μεθόδων στην εκπαιδευτική έρευνα: Πλαίσιο εφαρμογής και εμπειρικά δεδομένα*. Πρακτικά του 4ου Συνεδρίου: «Νέος Παιδαγωγός» Αθήνα, 1 και 2 Απριλίου. ISBN: 978-618-82301-2-5
- Stolić, J. (2015). The development of preschool children's musical abilities through specific types of musical activities. *Research in Pedagogy*, 2, 31-44
- Thompson, W. F., Schellenberg, E. G., & Letnic, A. K. (2012). Fast and loud background music hinders reading comprehension. *Psychology of Music*, 40, 700-708
- Trainor, L.J., Céline, M., Gerry, D., Whiskin, E., Unrau, A. (2012). Becoming musically enculturated: effects of music classes for infants on brain and behavior. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 1252, (1), 129-138.



- Τσαούσης, Γ. (2011). *Στατιστική στις επιστήμες της συμπεριφοράς με τη χρήση του SPSS*. Αθήνα: Τόπος
- Volchegorskaya, E., Nogina, O. (2014). Musical Development in Early Childhood. *Social and behavioral Sciences*, 146, 364-368.
- Ξηροτύρη, Η. (χχχχ). *Το Σύγχρονο Νηπιαγωγείο και η Ιστορία του*. Αθήνα: Πечλιβανίδη
- Παπαθανασίου, Α. (2000). *Προγράμματα & Δραστηριότητες στους Κρατικούς Παιδικούς Σταθμούς*. Αθήνα: Τυπωθήτω
- Pound, L., Harrison, C. (2003). *Supporting Musical Development in the Early Years*. USA: Open University Press.
- Ramos Vargas, M.E. (2015). Music as a resource to develop cognition. *Social and Behavioral Sciences*, 174, 2989 – 2994
- Schellenberg, E. G. (2004). Music Lessons Enhance IQ. *Psychological Science*, 15, 511–514.
- Sievers, B., Polansky, L., Casey, M., & Wheatley, T. (2012). Music and movement share a dynamic structure that supports universal expressions of emotion. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110, 70–75
- Strait, D. L., Parbery-Clark, A., O’Connell, S., Kraus, N. (2013). Biological impact of preschool music classes on processing speech in noise. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 6, 51– 60
- Σταύρου, Γ. (2009). *Η διδασκαλία της μουσικής στα Δημοτικά σχολεία και Νηπιαγωγεία της Ελλάδας (1830-2007): Τεκμήρια Ιστορίας*. Αθήνα: Gutenberg
- Τσιώλης, Γ. (2018). *Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων*. Στο Ζαϊμάκης, Γ. (Επ.), *Ερευνητικές διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές-Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*. Πανεπιστήμιο Κρήτης – Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής έρευνας, 97-125.
- Young, S. (2003). *Music with the under – fours*. New York: Routledge
- UNESCO. (2006). *The 2006 Education for All Global Monitoring Report: Literacy for Life*. Paris: UNESCO.
- Williams, K. E., Barrett, M. S., Welch, G. F., Abad, V., Broughton, M. (2015). Associations between early shared music activities in the home and later child

- outcomes: Findings from the Longitudinal Study of Australian Children. *Early Childhood Research Quarterly*, 31, 113–124
- Wigram, T., Nygaard, P. I., Bonde, O. L. (2002). *A comprehensive Guide to Music Therapy: Theory, Clinical Practice, Research and Training*. London: Jessica Kingsley.
- Williams, K. E., (2018). Moving to the Beat: Using Music, Rhythm, and Movement to Enhance Self-Regulation in Early Childhood Classrooms. *International Journal of Early Childhood*, 50, 85-100
- ΥΠΕΠΘ. *Βιβλίο δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο. Βιβλίο νηπιαγωγού* (1990). Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Χαρίτος, Χ. (1996). *Το Ελληνικό νηπιαγωγείο και οι Ρίζες του. Συμβολή στην ιστορία της προσχολικής αγωγής*. Αθήνα: Gutenberg
- Χατζηνικήτα, Β., & Χρηστίδου, Β. (2001). Μέθοδοι καταγραφής και ανάλυσης της πρακτικο-βιωματικής γνώσης. Στο Β. Χατζηνικήτα & Κ. Δημόπουλος (Επ.), *Διδακτική των Φυσικών Επιστημών*, Τόμος Β'. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 185-214.
- Χατζηστεφανίδου, Σ. (2008). *Ιστορία της Προσχολικής Αγωγής. Ανθρωπολογικές και Παιδαγωγικές αντιλήψεις-Πρακτικές ανατροφής-Θεσμοί φροντίδας και Εκπαίδευσης*. Θεσ/νίκη: Αφοί Κυριακίδη

## **Νομοθεσία**

**(Νόμοι, Νομοθετικά Διατάγματα, Βασιλικά Διατάγματα, Υπουργικές Αποφάσεις)**

Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 1935(Φ.Ε.Κ. 527/ Α' /2-5 /11-1935)

«Περι Εθνικών Παιδικών Σταθμών»

Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθμ.1316/1942 (Φ.Ε.Κ. 115/ Α' /18-4-11-5-1942)

«Περι Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων και Τροποποιήσεως Διατάξεων περι Εθνικών Παιδικών Σταθμών και Αγροτικών Μεταβατικών Οικοκυρικών Σχολών»

Βασιλικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 324/1973 (Φ.Ε.Κ. 95/Α' /4-5-1973)

«Περί Μετατροπής των Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων εις Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς»

Νόμος υπ' αριθμ. 1431/1984 (Φ.Ε.Κ. 46/ Α' /12-16-4-1984)

«Ρύθμιση Θεμάτων Φορέων Κοινωνικής Πρόνοιας –Παιδικής Προστασίας Και Άλλες Διατάξεις»

Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθμ. Γ2α/οικ.4108/1988 (Φ.Ε.Κ. 84/ Β' /2-8-1988)

«Έγκριση Κανονισμού Λειτουργίας των Κρατικών Παιδικών Σταθμών και των Κρατικών Βρεφονηπιακών Σταθμών»

Νόμος υπ' αριθμ. 2218/1994 (Φ.Ε.Κ. 90/ Α' /13-07-1994)

Ίδρυση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης - Τροποποίηση διατάξεων για την πρωτοβάθμια Αυτοδιοίκηση και την Περιφέρεια και άλλες διατάξεις.

Άρθρο 42««Περί μεταβίβασης των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών»

Κ.Υ.Α. Π2β/2827 (Φ.Ε.Κ.637/ Β'/30-7-1997)

«Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Νομικών Προσώπων Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών»

Νόμος υπ' αριθμ. 2880/2001 (Φ.Ε.Κ9/Α' /30-1-2001)

«Πρόγραμμα Πολιτεία για τη μεταρρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό της Δημόσιας Διοίκησης και άλλες διατάξεις»

Άρθρο 26 «Παιδικοί και Βρεφονηπιακοί Σταθμοί»

ΚΥΑ 16065/ΦΕΚ 497/Β' /22-4-2002

«Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών»

ΚΥΑ 41087/ΦΕΚ 4249/ Β' / 5/12/2017

«Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών»

Νόμος υπ' αριθμ. 3549/2007 (ΦΕΚ 69/ Α/ 20.3.2007)

Άρθρο 1 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των  
Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων»

**Ηλεκτρονικές Πηγές**

*Δημοτικό βρεφοκομείο Αθηνών*. Ανακτήθηκε στις 13/11/2016,  
από: <http://www.dbda.gr>

*“Μελέτη Κατανομής Επιχορήγησης Κρατικών Παιδικών & Βρεφονηπιακών Σταθμών”*.  
Ανακτήθηκε στις 27/10/2016,  
από: [www.kedke.gr/uploads2004/meletikatanepix\\_paidikoistathmoi.doc](http://www.kedke.gr/uploads2004/meletikatanepix_paidikoistathmoi.doc)

*Μουσική. Στο Λεξικό Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ.* Ανακτήθηκε στις  
20/11/2017, από: <http://www.greeklanguage.gr/greekLang/index.html>

Running, D. J. (2008). *Creativity research in music education: A review (1980-2005)*.  
*Music Faculty Publications. Paper 5*. Ανακτήθηκε στις 15/02/2018,  
από: [http://vc.bridgew.edu/music\\_fac/5](http://vc.bridgew.edu/music_fac/5)

Sachs M., Kaplan J., Der Sarkissian A., Habibi, A. (2017). *Increased engagement of the  
cognitive control network associated with music training in children during an  
fMRI Stroop Task*. Ανακτήθηκε στις 25/01/2018,  
από: [https://doi.org/ 10.1371/journal.pone.0187254](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0187254)

Harman, M. (2018). *Music and Movement Instrumental in Language  
Development*. Ανακτήθηκε στις 22/11/2018, από: <http://hubs.ly/H038p9d0>

Lems, K. (2018). *New Ideas for Teaching English Using Songs and Music*. Ανακτήθηκε  
στις 12/11/2018, από [americanenglish.state.gov/english-teaching-forum](http://americanenglish.state.gov/english-teaching-forum)

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

### ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

#### Έντυπο συγκατάθεσης για συμμετοχή στη μελέτη

Η συγκεκριμένη μελέτη με θέμα «Η Μουσική Αγωγή στους Βρεφονηπιακούς και Παιδικούς Σταθμούς στην Ελλάδα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πραγματικότητα», διεξάγεται στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής μου, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η παρούσα μελέτη επιδιώκει να καταγράψει τις απόψεις παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας με σκοπό τη διερεύνηση της αξίας της μουσικής αγωγής στην πρώιμη παιδική ηλικία.

Θα σας παρακαλούσα να αφιερώσετε λίγο από το χρόνο σας προκειμένου να απαντήσετε στο παρακάτω ερωτηματολόγιο. Παρακαλώ σημειώστε με (X) τα αντίστοιχα σε κάθε ερώτηση. Η συμμετοχή σας στη μελέτη είναι εθελοντική. Οι πληροφορίες που θα παρέχετε θα είναι αυστηρά απόρρητες και θα τηρηθεί ανωνυμία.

Η συμμετοχή σας είναι πολύ σημαντική για την ολοκλήρωση της μελέτης. Ευχαριστούμε εκ των προτέρων για το χρόνο που θα διαθέσετε για να συμπληρώσετε το ερωτηματολόγιο. Για οποιαδήποτε διευκρίνιση είμαι στη διάθεση σας.

Στοιχεία επικοινωνίας: Αλεξάνδρα Νούσια

Email: [nousia.al@gmail.com](mailto:nousia.al@gmail.com)

Τηλ. Επικοινωνίας: 6946373836.

Παρακαλώ σημειώστε με ένα X εάν δέχεστε ή όχι να συμμετάσχετε στη μελέτη.

- ☐ Δέχομαι να συμμετάσχω στη μελέτη
- ☐ Δεν δέχομαι να συμμετάσχω στη μελέτη

**Α. Φύλο:** Άνδρας ☐ Γυναίκα ☐

**Β. Ηλικία** .....

**Γ. Χρόνια προϋπηρεσίας** .....

**Δ. Εργάζεστε σε:** Δημόσιο τομέα ☐ Ιδιωτικό τομέα ☐

**Ε. Σπουδές** (σημειώστε το ανώτερο)

|                       |  |
|-----------------------|--|
| Απόφοιτος /η ΙΕΚ      |  |
| Απόφοιτος /η ΤΕΙ      |  |
| Απόφοιτος /η Παν/μιου |  |
| Μεταπτυχιακό          |  |
| Διδακτορικό           |  |

**ΣΤ. Έχετε εξειδικευμένες σπουδές στη μουσική;** ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

**Ζ. Ασχολείστε ερασιτεχνικά με τη μουσική (χορωδίες, επίσκεψη συναυλιών, τραγούδι κ.ά);** ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

**Η. Ασχολείστε ερασιτεχνικά με κάποια από τις Τέχνες (Θέατρο, Μουσική, Εικαστικά κ.ά);** ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐

1. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή και οι δραστηριότητες που πηγάζουν από αυτήν, επιδρούν στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;

|                               |                                 |                                 |                                   |                                  |
|-------------------------------|---------------------------------|---------------------------------|-----------------------------------|----------------------------------|
| Πολύ <input type="checkbox"/> | Αρκετά <input type="checkbox"/> | Μέτρια <input type="checkbox"/> | Ελάχιστα <input type="checkbox"/> | Καθόλου <input type="checkbox"/> |
|-------------------------------|---------------------------------|---------------------------------|-----------------------------------|----------------------------------|

2. Πόσο σημαντική θεωρείτε την επίδραση της μουσικής στο καθένα από τους παρακάτω τομείς.

|                            | Πολύ | Αρκετά | Μέτρια | Ελάχιστα | Καθόλου |
|----------------------------|------|--------|--------|----------|---------|
| Γνωστική Ανάπτυξη          |      |        |        |          |         |
| Κοινωνική Ανάπτυξη         |      |        |        |          |         |
| Κινητική Ανάπτυξη          |      |        |        |          |         |
| Ανάπτυξη Δημιουργικότητας  |      |        |        |          |         |
| Συναισθηματική Ανάπτυξη    |      |        |        |          |         |
| Γλωσσική Ανάπτυξη          |      |        |        |          |         |
| Αισθητική καλλιέργεια      |      |        |        |          |         |
| Ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες |      |        |        |          |         |

3. Ιεραρχήστε τους τομείς ανάπτυξης των παιδιών που ακολουθούν, σύμφωνα με τη **θετική επίδραση** που ασκεί η μουσική αγωγή στον καθένα από αυτούς. (Αριθμήστε από το 1 έως το 8, όπου το 1 δηλώνει τη σημαντικότερη επιρροή κατά την άποψή σας).

Αριθμήστε:

|                            |  |
|----------------------------|--|
| Γνωστική Ανάπτυξη          |  |
| Κοινωνική Ανάπτυξη         |  |
| Κινητική Ανάπτυξη          |  |
| Ανάπτυξη Δημιουργικότητας  |  |
| Συναισθηματική Ανάπτυξη    |  |
| Γλωσσική Ανάπτυξη          |  |
| Αισθητική καλλιέργεια      |  |
| Ευχαρίστηση/εκτόνωση στρες |  |

|                                                                                                                                                      | Πολύ | Αρκετά | Ελάχιστα | Μέτρια | Καθόλου |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|--------|----------|--------|---------|
| 4. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την ανάπτυξη του προφορικού λόγου (ομιλία) των παιδιών;                                          |      |        |          |        |         |
| 5. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενισχύουν τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των παιδιών;                                                    |      |        |          |        |         |
| 6. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν την επικοινωνία μεταξύ των παιδιών;                                                              |      |        |          |        |         |
| 7. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ενδυναμώνουν τις φιλικές σχέσεις των παιδιών;                                                            |      |        |          |        |         |
| 8. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες διευκολύνουν την έκφραση συναισθημάτων των παιδιών;                                                      |      |        |          |        |         |
| 9. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο αίσθημα ευχαρίστησης των παιδιών;                                                         |      |        |          |        |         |
| 10. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες μπορούν να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση μιας στρεσογόνας κατάστασης που βιώνει ένα παιδί μέσα στη τάξη; |      |        |          |        |         |
| 11. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στη δημιουργική έκφραση των παιδιών;                                                         |      |        |          |        |         |
| 12. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες ευνοούν τη νοητική ανάπτυξη των παιδιών και συμβάλλουν στη διανοητική τους ωρίμανση;                    |      |        |          |        |         |
| 13. Πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή συμβάλλει στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των παιδιών;                                                   |      |        |          |        |         |
| 14. Πιστεύετε ότι οι μουσικές δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κινητικών δεξιοτήτων των παιδιών;                                          |      |        |          |        |         |

15. Ποια η γνώμη σας σχετικά με την αξία της μουσικής στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας;

.....

.....

.....

.....

16. Σε τι συχνότητα εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;

Καθημερινά ☐ 2-3 φορές/εβδομάδα ☐ Καθόλου ☐

17. Σημειώστε πόσο συχνά εκτελείτε τις παρακάτω μουσικές δραστηριότητες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων του σχολείου.

|                                                                                                                    | Καθημερινά | 2-3 φορές / εβδομάδα | Σπάνια (π.χ εκδηλώσεις) | Καθόλου |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------|----------------------|-------------------------|---------|
| Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες μουσικοκινητικής στην τάξη;                                                    |            |                      |                         |         |
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο πρόγραμμα δραστηριοτήτων της τάξης;                                      |            |                      |                         |         |
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων (ταμπουρίνο, μαράκες κ.ά); |            |                      |                         |         |
| Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες χρησιμοποιούν τα παιδιά μουσικά όργανα;                           |            |                      |                         |         |
| Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε ηχο-ιστορίες στο πλαίσιο της μουσικής αγωγής στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;      |            |                      |                         |         |
| Πόσο συχνά εφαρμόζετε δραστηριότητες μουσικής ακρόασης στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;                      |            |                      |                         |         |
| Πόσο συχνά εφαρμόζετε μουσικές γλωσσικές ασκήσεις στο πρόγραμμα απασχόλησης των παιδιών;                           |            |                      |                         |         |



18. Σημειώστε αντίστοιχα σχετικά με την ύπαρξη μουσικής γωνιάς στην τάξη σας.

|                                                                                                                   | ΝΑΙ | ΟΧΙ |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----|
| Υπάρχει μουσική γωνιά στην τάξη σας;                                                                              |     |     |
| Εάν ΝΑΙ, απαντήστε στις παρακάτω ερωτήσεις:                                                                       |     |     |
| Ανανεώνονται τα υλικά που απαρτίζουν τη μουσική γωνιά συχνά, ώστε να είναι ελκυστικά και κατάλληλα για τα παιδιά; |     |     |
| Υπάρχουν μουσικά όργανα ή άλλα παιδαγωγικά υλικά μουσικής αγωγής εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά;                    |     |     |

19. **Εφόσον** εργάζεστε (ή έχετε εργαστεί) σε βρεφικά (0,5-2,5 ετών) **ΚΑΙ** βρεφονηπιακά τμήματα (2,5- 4 ετών) εκτελείτε συνήθως **μουσικές δραστηριότητες**:

Συχνότερα στα βρεφονηπιακά τμήματα

☐

Συχνότερα στα βρεφικά τμήματα

☐

Εξίσου συχνά

☐

Αιτιολογήστε.....

.....

.....

20. Με ποια συχνότητα εκτελείτε δραστηριότητες από τα παρακάτω γνωστικά πεδία;

|                          | Καθημερινά | 2-3 φορές / εβδομάδα | Καθόλου |
|--------------------------|------------|----------------------|---------|
| Μουσική                  |            |                      |         |
| Εικαστικά                |            |                      |         |
| Θέατρο/θεατρικό παιχνίδι |            |                      |         |
| Παιδική λογοτεχνία       |            |                      |         |
| Χορός                    |            |                      |         |

Αιτιολογήστε:.....

.....

.....

21. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι δραστηριότητες των παρακάτω πεδίων ενισχύουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;

|                          | Πολύ | Αρκετά | Μέτρια | Ελάχιστα | Καθόλου |
|--------------------------|------|--------|--------|----------|---------|
| Μουσική                  |      |        |        |          |         |
| Εικαστικά                |      |        |        |          |         |
| Θέατρο/θεατρικό παιχνίδι |      |        |        |          |         |
| Παιδική λογοτεχνία       |      |        |        |          |         |
| Χορός                    |      |        |        |          |         |

22. Σημειώστε ποιες από τις παρακάτω μουσικές δραστηριότητες, προτιμάτε και εφαρμόζετε περισσότερο οι ίδιοι στην τάξη.

|                             | Πολύ | Αρκετά | Μέτρια | Ελάχιστα | Καθόλου |
|-----------------------------|------|--------|--------|----------|---------|
| Τραγούδι                    |      |        |        |          |         |
| Μουσική με όργανα           |      |        |        |          |         |
| Ακρόαση μουσικής            |      |        |        |          |         |
| Μουσικοκινητική             |      |        |        |          |         |
| Ηχο-ιστορίες                |      |        |        |          |         |
| Μουσικές-γλωσσικές ασκήσεις |      |        |        |          |         |

23. Πόσο συχνά και ποιες μουσικές δραστηριότητες θα θέλατε να εφαρμόζετε στο πρόγραμμά σας;  
Σχολιάστε:

.....

.....

.....

24. Σημειώστε ποιες από τις παρακάτω μουσικές δραστηριότητες, πιστεύετε ότι προτιμούν περισσότερο τα παιδιά να εκτελούν στην τάξη.

|                             | Πολύ | Αρκετά | Μέτρια | Ελάχιστα | Καθόλου |
|-----------------------------|------|--------|--------|----------|---------|
| Τραγούδι                    |      |        |        |          |         |
| Μουσική με όργανα           |      |        |        |          |         |
| Ακρόαση μουσικής            |      |        |        |          |         |
| Μουσικοκινητική             |      |        |        |          |         |
| Ηχο-ιστορίες                |      |        |        |          |         |
| Μουσικές-γλωσσικές ασκήσεις |      |        |        |          |         |

|                                                                                            | ΝΑΙ | ΟΧΙ |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----|
| 25. Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας;        |     |     |
| 26. Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός του πλαισίου των ακαδημαϊκών σπουδών σας; |     |     |
| 27. Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο;                                                        |     |     |

28. Σημειώστε αντίστοιχα, τι από τα παρακάτω διδαχθήκατε σύμφωνα με το περιεχόμενο των μαθημάτων μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας.

|                                      | Πολύ | Αρκετά | Μέτρια | Ελάχιστα | Καθόλου |
|--------------------------------------|------|--------|--------|----------|---------|
| Τραγούδι                             |      |        |        |          |         |
| Εκμάθηση μουσικού οργάνου            |      |        |        |          |         |
| Θεωρία μουσικής/σημειογραφία (νότες) |      |        |        |          |         |
| Μουσικοκινητική                      |      |        |        |          |         |
| Ηχο-ιστορίες                         |      |        |        |          |         |
| Μουσικές-γλωσσικές ασκήσεις          |      |        |        |          |         |

29. Ποιο από τα παραπάνω αντικείμενα που διδαχθήκατε κατά τη διάρκεια των σπουδών σας, σας φαίνεται περισσότερο χρήσιμο κατά την επαγγελματική σας πορεία;

Αιτιολογήστε.....

.....

.....

30. Πόσο ασφαλής και επαρκής αισθάνεστε, όσον αφορά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη;

|      |                          |        |                          |        |                          |          |                          |         |                          |
|------|--------------------------|--------|--------------------------|--------|--------------------------|----------|--------------------------|---------|--------------------------|
| Πολύ | <input type="checkbox"/> | Αρκετά | <input type="checkbox"/> | Μέτρια | <input type="checkbox"/> | Ελάχιστα | <input type="checkbox"/> | Καθόλου | <input type="checkbox"/> |
|------|--------------------------|--------|--------------------------|--------|--------------------------|----------|--------------------------|---------|--------------------------|

31. Σημειώστε σε ποιες από τις παρακάτω μουσικές δραστηριότητες, αισθάνεστε **οι ίδιοι** περισσότερο ασφαλείς και αρκετά επαρκείς, ως προς την εκτέλεσή τους στην τάξη.

|                             | Πολύ | Αρκετά | Μέτρια | Ελάχιστα | Καθόλου |
|-----------------------------|------|--------|--------|----------|---------|
| Τραγούδι                    |      |        |        |          |         |
| Μουσική με όργανα           |      |        |        |          |         |
| Ακρόαση Μουσικής            |      |        |        |          |         |
| Μουσικοκινητική             |      |        |        |          |         |
| Ηχο-ιστορίες                |      |        |        |          |         |
| Μουσικές γλωσσικές ασκήσεις |      |        |        |          |         |

32. Ποιοι από τους παρακάτω παράγοντες πιστεύετε ότι προκαλούν ανασφάλεια κατά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη.

|                                                                                                                                      | ΝΑΙ | ΟΧΙ |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-----|
| Μη επαρκείς μουσικές γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών                                                                            |     |     |
| Μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής, στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών |     |     |
| Ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων                                                       |     |     |
| Δυσκολία με τη φωνή κίνηση                                                                                                           |     |     |
| Δυσκολία με την κίνηση                                                                                                               |     |     |

Άλλο.....

.....

33. Έχετε να επισημάνετε αλλαγές, κατευθύνσεις ή προτιμήσεις οι οποίες θα διευκόλυναν την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό;

.....

.....

.....

.....

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

### ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι το σχέδιο/πρωτόκολλο της ημιδομημένης συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα. Σε αυτό περιγράφονται οι άξονες που θα διερευνηθούν, βάση των οποίων διατυπώθηκαν και οι ερωτήσεις στο δείγμα.

Το πρωτόκολλο συνέντευξης είναι ανοικτό στην συνακρόαση και στην ετοιμότητα του ερευνητή να ανταποκριθεί στις ευκαιρίες κάθε συνέντευξης στο βαθμό που ήταν δυνατόν χωρίς να διακόπτει συχνά τον συνεντευξιαζόμενο, με ερωτήσεις προτροπής και περαιτέρω διευκρίνησης των απόψεων των εκπαιδευτικών σχετικά με την μουσική αγωγή στην προσχολική ηλικία. Αυτές αφορούσαν την όσο δυνατόν καλύτερη τοποθέτηση και διευκρίνιση των απόψεων των εκπαιδευτικών σχετικά με την αξία που δίνουν οι ίδιοι στη μουσική αγωγή, τη συχνότητα εκτέλεσης μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, τις προτιμήσεις τους σε αυτές καθώς και την τοποθέτησή τους στο εάν προτιμούν να εκτελούν συχνότερα μουσικές δραστηριότητες σε μια συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα παιδιών και γιατί. Επιπλέον, βάση του πρωτοκόλλου της συνέντευξης, δίνεται η δυνατότητα στο δείγμα να τοποθετηθεί και να διευκρινιστεί όσο το δυνατόν καλύτερα, η επιδεξιότητα των εκπαιδευτικών, οι ανάγκες τους κατά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη, αλλά και τυχόν προτάσεις σχετικά με την μουσική αγωγή στην πρώιμη παιδική ηλικία.

### Ημιδομημένη συνέντευξη

#### Α' άξονας

#### Δημογραφικά στοιχεία

- Φύλο
- Ηλικία
- Χρόνια προϋπηρεσίας
- Εργάζεστε σε: Δημόσιο ή Ιδιωτικό Π/Σ
- Σπουδές
- Εξειδικευμένες μουσικές σπουδές

- Ασχολείστε ερασιτεχνικά με τη μουσική (χορωδίες, επίσκεψη συναυλιών, τραγούδι κ.ά);
- Ασχολείστε ερασιτεχνικά με κάποια από τις Τέχνες (Θέατρο, Μουσική, Εικαστικά κ.ά);

## **Β' άξονας**

### **Αξία που δίνουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί στην μουσική αγωγή**

1. Πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή και οι δραστηριότητες που πηγάζουν από αυτήν, επιδρούν στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;
2. Σε ποιον τομέα ανάπτυξης πιστεύετε ότι επιδρά περισσότερο η μουσική; (γνωστικός, κοινωνικός, κινητικός, συναισθηματικός γλωσσικός). (Αναφέρατε τουλάχιστον τους 3 πρώτους κατά τη γνώμη σας). Γιατί;
3. Θεωρείτε ότι η μουσική αγωγή έχει θετική επίδραση στην ανάπτυξη δημιουργικότητας των μικρών παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;
4. Πιστεύεται ότι η μουσική αγωγή μπορεί να έχει θετική επίδραση στην ευχαρίστηση και την εκτόνωση του στρες των παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;
5. Πιστεύεται ότι η μουσική επιδρά στην γνωστική ανάπτυξη των παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;  
Πιστεύεται ότι η μουσική επιδρά στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών;  
Με ποιον τρόπο;
6. Πιστεύεται ότι η μουσική επιδρά στην κινητική ανάπτυξη των παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;
7. Πιστεύεται ότι η μουσική επιδρά στην συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;
8. Πιστεύεται ότι η μουσική επιδρά στην γλωσσική ανάπτυξη των παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;
9. Πιστεύετε ότι η μουσική αγωγή συμβάλει στην ανάπτυξη της αισθητικής καλλιέργειας των μικρών παιδιών;  
Με ποιον τρόπο κατά τη γνώμη σας;

### Γ' άξονας

**Συχνότητα εκτέλεσης και ενασχόλησης των παιδιών με μουσικές δραστηριότητες στην τάξη και άλλα γνωστικά πεδία που αφορούν τις Τέχνες.**

1. Πόσο συχνά εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες μέσα στην εβδομάδα;  
(Καθημερινά, 2-3 φορές/εβδομάδα, Καθόλου)
2. Πόσο συχνά εκτελείτε δραστηριότητες Μουσικοκινητικής στην τάξη;  
(Καθημερινά, 2-3 φορές/εβδομάδα, Καθόλου)
3. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε το τραγούδι στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα δραστηριοτήτων; (Καθημερινά, 2-3 φορές/εβδομάδα, Καθόλου)
4. Μπορείτε να περιγράψετε μια αντίστοιχη δραστηριότητα; Τα παιδιά έχουν ενεργή συμμετοχή για παράδειγμα; Γίνεται με τη συνοδεία κάποιου μουσικού οργάνου;
5. Πόσο συχνά οργανώνετε δραστηριότητες στις οποίες κάνετε οι ίδιοι χρήση μουσικών οργάνων; (Καθημερινά, 2-3 φορές/εβδομάδα, Καθόλου).
6. Μπορείτε να περιγράψετε μια αντίστοιχη δραστηριότητα; Πώς ακριβώς εννοείτε την χρήση μουσικών οργάνων στην τάξη;
7. Με ποια συχνότητα (**Καθημερινά, 2-3 φορές/εβδομάδα, Καθόλου**), εκτελείτε δραστηριότητες από τα γνωστικά πεδία όπως Μουσική, Εικαστικά, Παιδική λογοτεχνία, Χορός, Θέατρο/θεατρικό παιχνίδι; Αιτιολογήστε την κάθε απάντηση...
8. Σε ποιο βαθμό (**Πολύ, Αρκετά, Μέτρια, Ελάχιστα, Καθόλου**) πιστεύετε ότι οι δραστηριότητες (Μουσική, Εικαστικά, Παιδική λογοτεχνία, Χορός, Θέατρο/θεατρικό παιχνίδι) ενισχύουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;
  - Εξηγήστε τον τρόπο που πιστεύεται οι ίδιοι ότι ενισχύει ο κάθε τομέας ξεχωριστά
9. Ποιες από τις μουσικές δραστηριότητες (**τραγούδι- μουσική με όργανα, ακρόαση μουσικής, μουσικοκινητική, ηχο-ιστορίες, μουσικές γλωσσικές ασκήσεις**) προτιμάτε και εφαρμόζετε οι ίδιοι περισσότερο στην τάξη; Γιατί;

10. Ποιες από τις μουσικές δραστηριότητες (**τραγούδι- μουσική με όργανα, ακρόαση μουσικής, μουσικοκινητική, ηχο-ιστορίες, μουσικές γλωσσικές ασκήσεις**) πιστεύετε ότι προτιμούν περισσότερο **τα παιδιά**; Γιατί;
11. Πόσο συχνά και ποιες **μουσικές δραστηριότητες** θα θέλατε να εφαρμόζετε στο πρόγραμμά σας;
12. Εφόσον εργάζεστε (ή έχετε εργαστεί) σε βρεφικά (0,5-2,5 ετών) ΚΑΙ βρεφονηπιακά τμήματα (2,5- 4 ετών), θα λέγατε ότι εκτελείτε μουσικές δραστηριότητες με την ίδια συχνότητα και στις δύο ηλικιακές ομάδες ή διαφοροποιήστε ανάλογα με την ηλικία των παιδιών; Αιτιολογήστε...
13. Έχετε μουσική γωνιά στην τάξη;
14. Τι είδους υλικά την απαρτίζουν;
15. Είναι εύκολα προσβάσιμα στα παιδιά;
16. Χρησιμοποιούν τα παιδιά την γωνιά και τα υλικά αυτής;

#### **Δ' άξονας**

**Επάρκεια και ασφάλεια των εκπαιδευτικών ως προς την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων.**

1. Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής αγωγής κατά τη διάρκεια των σπουδών σας; Σε πόσα ακαδημαϊκά εξάμηνα;
2. Έχετε παρακολουθήσει μαθήματα μουσικής εκτός των σπουδών σας;
3. Έχετε εξειδικευμένες γνώσεις στη μουσική;  
Εάν ΝΑΙ. Τι είδους;
4. Παίζεται κάποιο μουσικό όργανο;



5. Ποιο ήταν το περιεχόμενο/κατεύθυνση των μαθημάτων μουσικής αγωγής, που παρακολουθήσατε σε περισσότερα ακαδημαϊκά εξάμηνα κατά τη διάρκεια των σπουδών σας;
6. Αισθάνεστε επαρκής και ασφαλής κατά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων; Αιτιολογήστε την απάντησή σας...
7. Με ποιες από τις μουσικές δραστηριότητες που εκτελείτε νιώθετε μεγαλύτερη σιγουριά και ασφάλεια; (Τραγούδι, Μουσική με όργανα, Ακρόαση Μουσικής, Μουσικοκινητική, Ηχο-ιστορίες, Μουσικές γλωσσικές ασκήσεις). Εξηγήστε γιατί...
8. Ποιοι παράγοντες πιστεύετε ότι προκαλούν ανασφάλεια κατά την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στην τάξη;
- *Μη επαρκείς μουσικές γνώσεις κατά τη διάρκεια των σπουδών;*
  - *Μη καθορισμένοι στόχοι, σκοποί και δραστηριότητες μουσικής αγωγής, στον κανονισμό λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών;*
  - *Ανεπάρκεια αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού υποστήριξης μουσικών δραστηριοτήτων;*
  - *Δυσκολία με τη φωνή, κίνηση;*
- Αιτιολογήστε την απάντησή σας....
9. Έχετε να επισημάνετε αλλαγές, κατευθύνσεις ή προτιμήσεις οι οποίες θα διευκόλυναν την εκτέλεση μουσικών δραστηριοτήτων στον παιδικό σταθμό;

*«Η Μουσική δίνει ψυχή στις καρδιές και φτερά στη σκέψη»*  
*Πλάτων*